

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनघनपाठः

ŚUKLAYAJURVEDA MĀDHYANDINA GHANAPĀṬHAḤ

प्रथमो दशकः

प्रथमो भागः

VOLUME - I

इन्दिरा गाँधी राष्ट्रीय कला केन्द्र

जनपथ, नई दिल्ली

॥ शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनघनपाठः ॥

ŚUKLAYAJURVEDA MĀDHYANDINA GHANAPĀṬHAḤ

दुर्लभप्राच्यग्रन्थमालायाः प्रथमं पुष्पम्

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनघनपाठः

प्रथमो दशकः

प्रथमो भागः

सम्पादकः एवं पाठगृहीता

प्रो० गोपाल प्रसाद शर्मा

भूतपूर्व वेदविभागाध्यक्षः

(श्री लाल बहादुर शास्त्री केन्द्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय, नई दिल्ली)

सहसम्पादकः

डॉ० कीर्तिकान्त शर्मा

इन्दिरा गाँधी राष्ट्रीय कला केन्द्र

जनपथ, नई दिल्ली

प्रथम संस्करण : २०२२

© इन्दिरा गाँधी राष्ट्रीय कला केन्द्र

सर्वाधिकार सुरक्षित – इस प्रकाशन का कोई भी अंश प्रकाशक की अनुमति के बिना प्रकाशित करना निषिद्ध है।

भाग – १

ISBN 978 – 93 – 80935 – 72 –0

978 – 93 – 80935 – 73 –7 (Part- I)

मूल्य – 000 रुपये

अक्षर साधना – श्री कर्मवीर सिंह रोहिल्ला

मुद्रक – नई दिल्ली –

प्रकाशक -

इन्दिरा गाँधी राष्ट्रीय कला केन्द्र

जनपथ, नई दिल्ली – ११०००१

विषयानुक्रमणी

१. प्राक्कथन (Forword)	i
२. भूमिका (Introduction)	iii- ix
३. किञ्चिन्निवेदनम्	x-xii
४. आभार	xiii-xiv
५. प्रथमोऽध्यायः (First Chapter)	1 – 37
६. द्वितीयोऽध्यायः (Second Chapter)	38 – 73
७. तृतीयोऽध्यायः (Third Chapter)	74 – 114
८. चतुर्थोऽध्यायः (Forth Chapter)	115– 153
९. पञ्चमोऽध्यायः (Fifth Chapter)	154– 197
१०. षष्ठोऽध्यायः (Sixth Chapter)	198– 231
११. सप्तमोऽध्यायः (Seventh Chapter)	232– 274
१२. अष्टमोऽध्यायः (Earth Chapter)	275– 330
१३. नवमोऽध्यायः (Ninth Chapter)	331– 373
१४. दशमोऽध्यायः (Tenth Chapter)	374– 406

प्राक्कथन

वेदों के सस्वर अध्ययन - अध्यापन की आदि काल से चली आ रही श्रुति परम्परा आज भी अपने विशुद्ध स्वरूप में निरन्तर प्रवहमान है। गुरुमुख से श्रवण करके ही वेदों के अध्ययन की प्राचीन परम्परा रही है। इसीलिए वेदों को श्रुति कहा जाता है। जब हम अपनी वैदिक संस्कृति की परम्परा के विषय में विचार या मनन करते हैं तथा पुरातन काल की ओर दृष्टि डालते हैं कि अर्वाचीन काल की बहुत सी ऐसी ही अनेक परम्पराएँ प्रायः लुप्तता को प्राप्त हो गईं। परन्तु वैदिक अध्ययन की सस्वर सनातन परम्परा आज भी यथापूर्वमकल्पयत् वैसी ही विद्यमान है। इसका मूल कारण है कि हमारे पूर्व जन्मा ऋषियों (जिन्होंने वेद मन्त्रों का साक्षात्कार किया) ने वेदों के पठन - पाठन के ऐसे ३ सामान्य प्रकृति पाठ (संहिता, पद और क्रम) तथा ८ विकृतिपाठ (जटा, माला, शिखा, रेखा, ध्वज, दण्ड, रथ और घन) के प्रकार बनाये कि जिनके पठन-पाठन से मन्त्रों में एक भी मात्रा या वर्ण इधर से उधर नहीं हो सकता अर्थात् उन वेद के मन्त्रों में कोई भी विकार नहीं आ सके। विकृति नहीं आये इसीलिए उनका नाम भी विकृति पाठ ही रखा गया। वे इस प्रकार हैं -

जटा माला शिखा रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः।

अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रमपूर्वा महर्षिभिः ॥

जिनमें से घन पाठ का सर्वाधिक महत्त्व है तथा श्रुति मधुर भी है। वेद पाठशालाओं में वैदिक ब्रह्मचारी वट्टक जब घन पाठ करते हैं तो वह दृश्य अपने में एक अनन्त, अनन्य और आनन्दप्रद होता है। यह हमारे ऋषि - मुनियों की अपूर्व, अप्रतिम और अद्वितीय कृति है जो बहुत समय से सामान्य जनों के लिए दुर्लभ थी। अभी तक जटा पाठ को छोड़कर विकृति पाठों का कहीं से भी प्रकाशन नहीं हुआ है। जटा पाठ भी अभी श्री वेंकटेश्वर विश्वविद्यालय, तिरुपति से प्रकाशित होना है। जो प्रो० गोपाल प्रसाद शर्मा जी के द्वारा ही सम्पादित है। विकृति पाठों के अन्तर्गत घनपाठ का पहली बार संपादन के पश्चात् प्रकाशन किया जा रहा है।

अत्यन्त प्रसन्नता का विषय है कि इन्दिरा गान्धी राष्ट्रीय कला केन्द्र, दिल्ली इस शुक्ल यजुर्वेद माध्यन्दिन घनपाठ का सर्व प्रथम प्रकाशक है। यह हमारी संस्था के लिए बड़े ही

सौभाग्य का अवसर है। इसके प्रकाशन से घनपाठ की अत्यन्त महत्त्वपूर्ण परम्परा के साधकों को सहायता होगी तथा वह परम्परा अनवरत रखना सहज सुलभ हो जायेगा। इन्दिरा गाँधी राष्ट्रीय कला केन्द्र का यह सदा उद्देश्य रहा है कि ऐसे ग्रन्थों अथवा शास्त्रीय पक्षों के सम्बन्ध में प्रकाशन प्रस्तुत किये जायें जो दुर्लभ तथा कठिन हैं। भारतीय संस्कृति की धारा को अनवरत प्रवाहमान रखने में केन्द्र अपनी विनम्र आहुति ऐसे प्रकाशनों के माध्यम से अनवरत रखता है।

मैं इन्दिरा गान्धी राष्ट्रीय कला केन्द्र की ओर से कामना करता हूँ कि यह शुक्ल यजुर्वेद माध्यन्दिन घनपाठ का अत्यन्त महत्त्वपूर्ण एवं प्रथम प्रकाशन वैदिक जगत् के विद्वानों, वेद के अध्येताओं, अनुसन्धाताओं और वैदिक जिज्ञासुओं के लिए बहुत ही उपयोगी एवं कल्याणकारक होगा। शुभमस्तु।

(डॉ० सच्चिदानन्द जोशी)

सदस्य सचिव

भूमिका

विश्व के प्राचीनतम वाङ्मय के रूप में वेद सर्वमान्य रूप से प्रतिष्ठित हैं। भारतीय जीवन पद्धति के मूल में वेद ही हैं क्योंकि स्मृतियाँ भी वेद विरुद्ध होने पर स्वीकार्य नहीं होती हैं। मीमांसकों का वेद के प्रति श्रद्धा का भाव उनके वेदापौरुषेयत्व सिद्धान्त से ही स्पष्ट है। मन्त्रों के भाष्यों में भाष्यकारों में दृष्टि की भिन्नता हो सकती है परन्तु मन्त्रों के विषय में ऐसा नहीं कहा जा सकता है। किसी भी मन्त्र के अक्षर अथवा स्वर के विषय में कोई दुविधा हमें नहीं होती है। इस दुविधा के अभाव का श्रेय वैदिकों को जाता है, जिन्होंने घोर परिश्रम कर सम्पूर्ण वेद को सुरक्षित रखा। निष्कारण अध्ययन ही वेद-रक्षा का मूल कारण है।

वेद की रक्षा का बहुत बड़ा श्रेय प्रकृति पाठ के अन्तर्गत आने वाले पद तथा क्रमपाठ साथ ही विकृतिपाठों को भी जाता है। इन पाठों ने मूल संहिता की रक्षा कुछ इस प्रकार की है कि कहीं न तो कुछ जोड़ा जा सकता है न हटाया जा सकता है। किसी प्रकार के आवाप तथा उद्वाप की कोई भी सम्भावना नहीं है। मन्त्रान्त में अथवा अवसानान्त में कुछ नया जोड़े जाने की सम्भावना को परिग्रह (इतिकरण) समाप्त कर देते हैं।

आठ विकृति पाठ कहे गये हैं-

जटा माला शिखा रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः।

अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रमपूर्वा महर्षिभिः ॥

इनमें घनपाठ को महत्त्वपूर्ण माना जाता है। घनपाठ के दो प्रकार हैं।

- (१) आद्य प्रकार।
- (२) द्वितीय प्रकार अथवा शिखामूलक घन।

प्रथम प्रकार के घन का लक्षण इस प्रकार कहा गया है-

अन्तात्क्रमं पठेत्पूर्वमादिपर्यन्तमानयेत्।

आदिक्रमं नयेदन्तं घनमाहुर्मनीषिणः ॥

द्वितीय प्रकार के घन का लक्षण इस प्रकार कहा गया है-

शिखामुक्त्वा विपर्यस्य तत्पदानि पुनः पठेत्।

अयं घन इति प्रोक्त इत्यष्टौ विकृतीः पठेत्॥

घन के द्वितीय प्रकार को जानने के लिये क्रम, जटा, तथा शिखा का लक्षण जानना आवश्यक होता है।

क्रमपाठ सभी विकृतिपाठों के लिये प्रकृति है।

जैसा कि कहा गया है-

जटामालादण्डरेखारथध्वजशिखाघनाः।

क्रममाश्रित्यनिर्वृत्ता विकारा अष्ट विश्रुताः॥

क्रमपाठ के स्वरूप के विषय में वा.प्रा. के चतुर्थ अध्याय में कहा गया है कि क्रमपाठ में अपृक्त पदों (आकार तथा उकार) को छोड़कर दो - दो पदों को मिलाया जाता है अर्थात् आनुपूर्वी के क्रम से प्रथम तथा द्वितीय पदों को मिलाया जाता है। तदनन्तर प्रथम क्रमवर्ग के द्वितीय पद के साथ उसके उत्तरवर्ती पद को मिलाया जाता है। तदनन्तर उस उत्तरवर्ती पद के साथ उसके उत्तरवर्ती पद को मिलाया जाता है। यह क्रम अवसान तक चलता है। मध्य में अपृक्त पद आने पर त्रिक्रम का विधान किया गया है। आकार के साथ उसके उत्तरवर्ती पद को पुनः मिलाया जाता है। उकार प्रगृह्य होने के कारण इसका स्थितोपस्थित पाठ किया जाता है। इसके अतिरिक्त मो षू णः (वा.सं.३.४५) (पद ३.४५) तथा अभी षु णः (वा.सं.२७.४१) (पद २७.४०) ये दोनों स्थल भी त्रिक्रम के उदाहरण हैं। ऊर्ध्वऽ ऊ षु णः (वा.सं.११.४१) (पद ११.३९) एतादृक्षासऽ ऊ षु णः (वा.सं.१७.८४) (पद १७.७७) तथा गोमदू षु णासत्या (वा.सं.२०.८१) (पद २०.७२) इन तीनों स्थलों में चार पदों का क्रम वर्ग बनाया जाता है। इन त्रिक्रम तथा चतुष्क्रम के स्थलों में सु पद के साथ उसके उत्तरवर्ती पद को दूसरी बार मिलाया जाता है। क्रमपाठ के अन्तर्गत यदि पूर्ववर्ती पद अवग्रह के योग्य है तो उत्तरवर्ती पद के साथ सन्धि करने के बाद पूर्ववर्ती पद का स्थितोपस्थित पाठ करना चाहिये। पद के मध्य में दीर्घ होने की स्थिति में भी परवर्ती पद के साथ सन्धि होने के अनन्तर उस दीर्घभाव को प्राप्त पद का स्थितोपस्थित पाठ करना चाहिये। इसी प्रकार मूर्धन्यभाव के स्थल में भी स्थितोपस्थित पाठ किया जाता है। सभी पूर्ववर्ती प्रगृह्य संज्ञक पदों की उत्तरवर्ती पद के साथ सन्धि होने के बाद उस पूर्ववर्ती प्रगृह्य संज्ञक पद का स्थितोपस्थित पाठ करना चाहिये। जिस रिफित पद का रेफ स्वरूप संहिता पाठ में ज्ञात नहीं होता है, उस पूर्ववर्ती पद का भी उत्तरवर्ती पद के साथ सन्धि होने के बाद

स्थितोपस्थित पाठ किया जाता है। अवसान में स्थित पद का भी स्थितोपस्थित पाठ किया जाता है। क्रमसन्धान शिक्षा में तथा संहिता पाठ में जिन अवसान के स्थलों का सन्धान उपदिष्ट है, उन स्थलों में अवसान में स्थित पद का स्थितोपस्थित पाठ नहीं किया जाता है। जैसे - ह्यर्षीच्छतधारम् (वा.सं.१.२) (पद १.२) कहने के बाद ह्यर्षीत् पद का स्थितोपस्थित पाठ नहीं होता। इसी प्रकार भूयास्तमस्कन्नम् (वा.सं.२.७) (पद २.७) कहने के बाद भूयास्तम् पद का स्थितोपस्थित पाठ नहीं किया जाता है। पदपाठ में अवसानान्त में जो स्थितोपस्थित पाठ हैं, उनका स्थितोपस्थित पाठ होता है।

वा.प्रा. के सप्तम अध्याय में क्रमपाठ करते समय अवसान में स्थित वर्णों के परिग्रह का विधान किया गया है। यही परिग्रह का विधान सभी विकृति-पाठों में भी माना जाता है।

प्लुत से भिन्न कण्ठ्य स्वर (अ तथा आ) का एकार के रूप में परिग्रह किया जाता है। जैसे- रक्षेति रक्ष (वा.सं.१.४) (पद १.४) पाणिनेति पाणिना (वा.सं.१.१६) (पद १.१६)।

इवर्ण (इ तथा ई) का ईकार के रूप में परिग्रह किया जाता है। जैसे - असीत्यसि (वा.सं.१.२०) (पद १.२०) हिरण्ययीति हिरण्ययी (वा.सं.८.२९) (पद ८.२९)।

उवर्ण का वकार के रूप में परिग्रह किया जाता है। जैसे - सदन्त्विति सदन्तु (वा.सं.२.५) (पद २.५)।

औकार का भी वकार के रूप में परिग्रह किया जाता है। जैसे - अद्रावित्यद्रौ (वा.सं.४.३१) (पद ४.३१)।

अकार है पूर्व में जिसके ऐसे अरिफित विसर्जनीयान्त पदों का विवृत्ति के रूप में परिग्रह करना चाहिये। जैसे - वरूथ्यऽ इति वरूथ्यः (वा.सं.३.२५) (पद ३.२५)।

आकार है पूर्ववर्ती वर्ण जिनका ऐसे विसर्जनीयान्त पदों का, विवृत्ति के रूप में परिग्रह करना चाहिये। जैसे - देवाऽ इति देवाः (वा.सं.२.१८) (पद २.१८)। एकारान्त पदों का भी विवृत्ति के रूप में परिग्रह करना चाहिये। जैसे - दधऽ इति दधे (वा.सं.३.५) (पद ३.५) ऐकारान्त पदों का भी विवृत्ति के रूप में परिग्रह करना चाहिये। जैसे - मादयध्याऽ इति मादयध्यै (वा.सं.३.१३) (पद ३.१३) प्लुत पदों का भी विवृत्ति के रूप में परिग्रह करना चाहिये। जैसे - विवेशाऽ इति विवेशाः (वा.सं.२३.४९) (पद २३.४९) प्रगृह्य पदों का भी

विवृत्ति के रूप में परिग्रह करना चाहिये। जैसे - जन्मनीऽ इति जन्मनी (वा.सं.८.३) (पद ८.२)।

भाव्युपध विसर्जनीयान्त का रेफ के रूप में परिग्रह किया जाता है। जैसे -
अग्निरित्यग्निः (वा.सं.७.१४) (पद ७.१३) गीरिति गीः (वा.सं.३.४६) (पद ३.४५), पशुरिति
पशुः (वा.सं.३.५७) (पद ३.५६), अग्नेरित्यग्नेः (वा.सं.७.४२) (पद ७.४०), सदस्यैरिति
सदस्यैः (वा.सं.७.४५) (पद ७.४१), विष्णोरिति विष्णोः (वा.सं.१९.५६) (पद १९.५४),
द्यौरिति द्यौः (वा.सं.३३.४२) (पद ३३.३८)।

प्रथमान्त स्पर्श में समाप्त होने वाले पदों का तृतीय स्पर्श के रूप में परिग्रह करना चाहिये। जैसे - भिषगिति भिषक् (वा.सं.१६.५) (पद १६.५), वाडिति वाट् (वा.सं.२.१८) (पद २.१८), अस्मादित्यस्मात् (वा.सं.२.३०) (पद २.२९)।

पञ्चम स्पर्श में समाप्त होने वाले पदों का पञ्चम स्पर्श के रूप में परिग्रह करना चाहिये। जैसे - अर्वाडित्यर्वाड् (वा.सं.३४.२६) (पद ३४.२६), पुष्यन्निति पुष्यन् (वा.सं.४.२) (पद ४.२), पितृनिति पितृन् (वा.सं.२.३४) (पद २.३३), तप्यद्धमिति तप्यद्धम् (वा.सं.१.१८) (पद १.१८)।

जटा पाठ का लक्षण इस प्रकार है-

क्रमं यथोक्तं प्रब्रूयाद्युत्क्रमेण क्रमेण च।

सलक्षणं सर्वसन्धौ जटा सा प्रोच्यते बुधैः ॥

अर्थात् क्रम पाठ के नियमानुसार यथास्थान द्विक्रम, त्रिक्रम अथवा चतुष्क्रम का पाठ करके उसका विलोम पाठ करके पुनः अनुलोम पाठ किया जाता है। इस प्रकार के लक्षणयुक्त पाठ को जटा पाठ कहा जाता है। इस जटा पाठ में पाँच क्रम होते हैं-

अनुक्रमश्चोत्क्रमश्च व्युत्क्रमोभिक्रमस्तथा।

सङ्क्रमश्चेति पञ्चैते जटायां कथिताः क्रमाः ॥

जैसे- इषे त्वा -	अनुक्रम
त्वा त्वा -	उत्क्रम
त्वेषे -	व्युत्क्रम
इषऽ इषे -	अभिक्रम

इषे त्वा – सङ्क्रम

इन्हीं पाँचों क्रमों को पञ्चसन्धि पाठ के रूप में वैदिकों द्वारा पाठ किया जाता है।

स्वपूर्वांश पदद्वन्द्वं स्वागर्भे त्रिचतुष्क्रमे।

पुनरुक्तमसन्देहार्थं जटात्वं न चार्हति॥

सु तथा आ ये दो पद आने पर जहाँ त्रिक्रम का विधान है, वहाँ पर तथा गोमदू षु णासत्या आदि में जहाँ चतुष्क्रम का विधान है, उन स्थलों में सु तथा आ ये दो पद जटा पाठ के पश्चात् पुनः उच्चरित होते हैं। ये दो पद जटाभाव को प्राप्त नहीं होते हैं। इसी प्रकार उदु त्यम् इत्यादि में ऊँऽ इत्यूँ इस प्रकार से मध्य के पद का वेष्टन किया जाता है। इस उ पद के साथ भी जटा पाठ पृथक् नहीं किया जाता है।

शिखा पाठ का लक्षण इस प्रकार किया गया है-

पदोत्तरां जटामेव शिखामार्याः प्रचक्षते।

पूर्वोक्त जटा पाठ के पश्चात् अग्रिम एक पद को जोड़कर जो पाठ किया जाता है, उसे शिखा पाठ कहा जाता है।

इसी शिखा पाठ के पश्चात् इस शिखा पाठ में पठित पदों का विपर्यास तथा पुनः अनुलोम क्रम से उन तीन पदों के पाठ को घन पाठ कहा गया है। इस घन पाठ में सन्धि के प्रारम्भ से अवसान तक तेरह पद कहे जाते हैं। अवसान में अन्तिम दो पदों का जटा पाठ किया जाता है, जिसमें छः पद कहे जाते हैं। क्रम पाठ, जटा पाठ तथा शिखा पाठ के नियमानुसार ही घनपाठ में भी अन्तिम पद का परिग्रह (इतिकरण) किया जाता है।

यहाँ इसी शिखामूलक घन पाठ को प्रस्तुत किया गया है। सम्बन्धित टिप्पणी को सामान्यतया सन्धि के अन्त में संख्या निर्देश कर पाद-टिप्पणी के रूप में लिखा गया है। पठन सौविध्य की दृष्टि से यथा सम्भव पदों को पृथक्-पृथक् कर लिखा गया है। उपस्थित पदों के मध्य में पृथक्करण हेतु स्थान (स्पेस) छोड़ा गया है। इस सम्बन्ध में दो पद्धतियाँ प्रचलित हैं, प्रथम पद्धति में स्थान छोड़ा जाता है, जैसे - उपस्थऽ इत्युप स्थे (वा.सं.१.११) (प१.११) द्वितीय पद्धति में पूर्णविराम का चिह्न दिखाया जाता है। जैसे - उपस्थऽ इत्युप। स्थे। यहाँ प्रथम पद्धति का ही अनुसरण किया गया है। दोनों ही पद्धतियों में अवग्रह के पश्चात् स्थान (स्पेस) नहीं छोड़ा जाता है, यहाँ पठन सौविध्य की दृष्टि से स्थान छोड़ा गया

है। दोनों ही पद्धतियों में इति पद के बाद भी स्थान नहीं छोड़ा जाता है। यहाँ पद स्वरूप की स्पष्टता के लिये स्थान छोड़ा गया है। संहिता धर्म से पाठ करते समय यथा शक्ति अवसान तक एक श्वास में पाठ करना चाहिये। वर्णानामेकप्राणयोगः संहिता (वा.प्रा.१.१५८) यदि अवसान तक एक प्राणयोग (एक श्वास) से पाठ अशक्य हो तो यथा सम्भव पदों के अन्त तक एक प्राणयोग होना चाहिये।

पदों के स्वरूप को ध्यान में रखते हुए उन्हें पृथक् लिखा गया है। बहुप्रकृति पद जैसे - सङ्गसम् (वा.सं.६.२०) (पद ६.१८), सुप्रजाः (वा.सं.३.३७) (पद ३.३७) इत्यादि पदों को एक साथ स्थान न छोड़कर लिखा गया है। इस प्रथम भाग में वा.सं. का प्रथम दशक (१-१० अध्याय) प्रस्तुत किया गया है। पुनरुक्त मन्त्र आ जाने से संहिता की अपेक्षा पद, क्रम सहित सभी विकृति-पाठों के मन्त्रों की संख्या में अन्तर आ जाता है। यहाँ प्रत्येक शतम् (१०० मन्त्र) को संहिता पाठानुसार न दिखा कर पद पाठ के मन्त्रों के आधार पर दिखाया गया है। अतः स्वाभाविक रूप से संहिता पाठ की अपेक्षा यहाँ मन्त्रों की संख्या में न्यूनता है। संहिता पाठ में १९७५ मन्त्र हैं। जबकि पद, क्रम, जटा, शिखा घनादि पाठों में १८१४ मन्त्र ही हैं।

आत्म-निवेदन

मेरा जन्म पुण्यभूमि वाराणसी में हुआ। प्रातःस्मरणीय पूज्य पिताजी स्व० डॉ० मणिलाल शर्मोपाध्याय जी की प्रेरणा से मैं वेदाध्ययन में प्रवृत्त हुआ। आरम्भ में पूज्य पिताजी से ही वेदाध्ययन किया। तदनन्तर श्री वल्लभ शुक्लयजुर्वेद स्वाध्याय केन्द्र चौखम्भा वाराणसी में प्रातःस्मरणीय पूज्य गुरुजी स्व. मनोहर देवीदास जोशी जी घनपाठी के चरणों में बैठकर अपनी शाखा का तथा श्रीमद्भागवतादि का अध्ययन किया।

गुरवो बहवः सन्ति शिष्यवित्तापहारकाः।

गुरवो दुर्लभा लोके शिष्यसन्तापहारकाः ॥

मेरे गुरुजी शिष्यसन्तापहारक थे। उनके द्वारा अध्यापन के बिना प्रस्तुत लेखन-कार्य असम्भव था। इस पुस्तक में जो अच्छाई है वह उनकी है। जो त्रुटियाँ हैं, वे मेरी हैं। गुरुजी ने बड़े वात्सल्य भाव से वेदाध्ययन के क्रम में शिक्षा-प्रातिशाख्यादि का सन्दर्भ देते

हुए मुझे पढ़ाया, जिससे मेरा सन्देह रहित वेदाध्ययन हो सका। मैं उनके प्रति हार्दिक प्रणामाञ्जलि निवेदित करता हूँ।

इस प्रकाशन-कार्य से घनपाठ के अध्ययन में सुविधा होगी, मैं ऐसी आशा करता हूँ। पारम्परिक अध्ययन पद-पाठ की पुस्तक से होता आया है, मैंने भी घनपाठ का अध्ययन पद पाठ की पुस्तक से ही किया है।

इस लेखन कार्य के क्रम में पूज्य गुरुद्वय प्रो० युगल किशोर मिश्र जी तथा प्रो० श्रीकिशोर मिश्र जी का निर्देशन बहुत महत्त्वपूर्ण रहा है। मैं आप दोनों के प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट करता हूँ।

इन्दिरा गाँधी राष्ट्रीय कला केन्द्र के सदस्य सचिव डॉ० सच्चिदानन्द जोशी जी के प्रति मैं हृदय से आभार अभिव्यक्त करता हूँ कि उन्होंने मेरे निवेदन को स्वीकार कर प्रकाशन की सहर्ष अनुमति प्रदान की। हमारा साभार सादर निवेदन है कि आगामि माला, शिखा, रेखा, ध्वज, दण्ड और रथ पाठ के सम्पादन हेतु आपका अनुग्रह इसी प्रकार बना रहेगा।

घनपाठ का अधिकांश लेखन कार्य दिल्ली में किया गया है। मेरे अन्तेवासी श्री आशुतोषमणि त्रिपाठी ने मुझे सभी गृह-कार्य से मुक्त रखा, जिससे मैं सावधानी से लेखन कार्य कर सका, एतदर्थ श्री त्रिपाठी को अनेकशः आशीर्वाद देता हूँ।

गच्छतः स्वलनं कापि भवत्येव प्रमादतः।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति साधवः ॥

गोपाल प्रसाद शर्मा

राम नवमी

विक्रमी २०७९

किञ्चिन्निवेदन

वेद भारतीय सनातन धर्म एवं संस्कृति के मूल आधार हैं। जिन्हें विश्व के सभी विद्वानों ने विश्व धरोहर के रूप में स्वीकार किया है। विशेष रूप से ऋग्वेद को विश्व का आदि ग्रन्थ माना गया है। इनके संरक्षण के लिए यूनेस्को चेयर और फोर्ड फाउन्डेशन आदि विदेशी संस्थाएँ भी परिपूर्ण प्रयास और सहयोग कर रही हैं। हमारा उन सभी से अधिक दायित्व है कि अपनी इस मूल वेदविद्या की संरक्षा तन - मन - धन से करें।

कुछ शाखाओं को छोड़कर प्रायः मूल वेद संहिताएँ तो प्रकाशित हैं। परन्तु उन सभी शाखाओं के कुछ प्रकृति एवं सभी विकृतिपाठ अभी तक प्रकाशित नहीं हैं। मूल वेदों की संरक्षा के लिए ही ऋषियों के द्वारा प्रकृति एवं विकृतिपाठों का विधान किया गया था। इनके संरक्षण के लिए आज भी हस्तलेखों के माध्यम से ही प्रकृति एवं विकृतिपाठों का पठन-पाठन हो रहा है। परन्तु छात्रों के द्वारा हस्तलेखों की हाथ से पुनः प्रतिलिपि कर पढ़ना बहुपरिश्रमसाध्य हो जाता है। इसलिए इन दुर्लभ और अत्यन्त महत्त्वपूर्ण प्रकृति - विकृतिपाठों का सम्पादन एवं प्रकाशन करना परमावश्यक है।

इस सम्बन्ध में श्रीलालबहादुरशास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विद्यापीठ (मानित विश्व-विद्यालय) नई दिल्ली के आचार्य डॉ० गोपाल प्रसाद शर्मा (जो शुक्लयजुर्वेद माध्यन्दिनीय शाखा के पारम्परिक एवं आधिकारिक विद्वान् हैं जिन्हें शुक्लयजुर्वेद माध्यन्दिनीय शाखा के संहिता, पद-क्रम के साथ विकृतिपाठ भी कण्ठस्थ हैं) जी के द्वारा घनपाठ के सम्पादन का प्रस्ताव माननीय सदस्य सचिव डॉ० सच्चिदानन्द जोशी जी को भेजा गया। मा० सदस्य सचिव जी ने आगे की कार्यवाही करने के लिए प्रो० प्रतापानन्द झा जी (निदेशक, कल्चरल इन्फोर्मेटिक्स) को सौंप दिया। प्रो० झा जी ने चर्चा के पश्चात् आवश्यक कार्यवाही हेतु मुझे प्रेषित किया है। मैंने डॉ० शर्मा से प्रकृति - विकृतिपाठों के सम्पादन के सम्बन्ध में दूरवाणी से चर्चा की तो डॉ० शर्मा ने कहा कि प्रकृति पाठों का तो कुत्रचित् प्रकाशन हुआ भी है। किन्तु विकृतिपाठों का नहीं। विकृति पाठों में केवल जटा पाठ का सम्पादन कर मैंने वेंकटेश्वर वैदिक विश्वविद्यालय को प्रकाशनार्थ दे दिया है। वर्तमान में माला, शिखा, रेखा,

ध्वज, दण्ड, रथ और घन ये सप्त विकृतिपाठ शेष हैं जिनका कोई सम्पादन कार्य नहीं हुआ है। इसलिए इन शेष विकृतिपाठों के सम्पादन – प्रकाशन का विचार करना चाहिए।

इसीलिए वेदों की रक्षा के इस मूल उद्देश्य को ध्यान में रखते हुए इन शेष सप्त विकृतिपाठों में सर्वप्रथम घनपाठ के समीक्षात्मक सम्पादन का विचार किया गया। तुरन्त ही मैंने शुक्लयजुर्वेद माध्यन्दिन शाखीय घनपाठ के सम्पादन की पंजिका सुसज्जित कर अपने विभागाध्यक्ष के माध्यम से माननीय सदस्य सचिव जी को भिजवा दी। उनकी सहर्ष सहज रूप से स्वीकृति प्राप्त हो गयी। स्वीकृति के पश्चात् डॉ० शर्मा के साथ अनुबन्ध कर यह कार्यभार उनको सौंप दिया गया। डॉ० शर्मा ने भी एक वर्ष के अन्तर्गत इसकी पाण्डुलिपि तैयार कर हमें समर्पित कर दी। तदनन्तर यह कार्य टंकण के लिए वेद-वेदांगों में अनुसन्धान करने वाले विद्यापीठ के वेदविद् (वरिष्ठ छात्रों) को ही दिया गया। जिससे शुद्ध टंकण कार्य हो सके। लगभग छः मास के अन्तर्गत टंकण कार्य भी पूर्ण हो गया। परन्तु टंकण कार्य के अन्तर्गत फॉण्ट में स्वर चिह्न एवं संयुक्ताक्षरों से सम्बन्धी समस्याएँ उत्पन्न हो गयीं।

इन समस्याओं के विषय में मैंने विभागाध्यक्ष (कलानिधि) से चर्चा की तो उन्होंने किसी फॉण्ट विशेषज्ञ से सम्पर्क कर इसका समाधान करने का निर्देश दिया। तन्निर्देशानुसार मैंने फॉण्ट निर्माण विशेषज्ञ श्री कर्मवीर सिंह रोहिल्ला जी से सम्पर्क किया तथा फॉण्ट संस्कृत 2003 में सुधार करने के लिए निवेदन किया। श्री रोहिल्ला जी ने भी वरीयता पूर्वक बड़े मनोयोग से स्वर चिह्न और संयुक्ताक्षर की समस्याओं का समाधान करते हुए सर्वश्रेष्ठ एवं सुन्दर अक्षरों में प्रकाशन के लिए प्रख्यात निर्णय सागर प्रैस, मुम्बई के समान बहुत ही सुन्दर अक्षर शैली में नया फॉण्ट ही निर्माण करना आरम्भ कर दिया। प्रूफ रीडिंग करते समय जो जो समस्याएँ समक्ष उपस्थित होती रहीं उनका सुधार होता रहा। इस प्रकार फॉण्ट की समस्याओं के समाधान में भी लगभग दो वर्ष का समय लग गया। परन्तु लगभग नब्बे प्रतिशत फॉण्ट भी तैयार हो गया। श्री रोहिल्ला जी ने इस फॉण्ट का नाम वेदाक्षर रखा। इस वेदाक्षर फॉण्ट की कृपा से शुक्लयजुर्वेद माध्यन्दिनशाखीय घनपाठ का समुद्धार हो गया। यह उस परम पिता परमात्मा की असीम अनुकम्पा अपार

दया तथा महती कृपादृष्टि का परिणाम है। जो इसका प्रथम दशक (प्रथम भाग) आपके करकमलों की सुशोभा अभिवर्द्धन कर रहा है।

अभी तक इस शुक्लयजुर्वेद माध्यन्दिनशाखीय घनपाठ का मुद्रित संस्करण कहीं भी उपलब्ध नहीं है। इसलिए यह शुक्लयजुर्वेद माध्यन्दिन घनपाठ वेद अध्येताओं तथा वैदिक पोर्टल के दर्शकों, अन्वेषकों तथा अनुसन्धाताओं लिए बहुत उपयोगी होगा। महर्षि सान्दीपनि राष्ट्रीय वेदविद्या प्रतिष्ठान के सहस्रों वेद विद्यालयों में पाठ्यक्रम में निर्धारित है। परन्तु उपलब्ध न होने से हस्तलेख अथवा उनकी छायाप्रति से ही निर्वाह करना पड़ता है। अब इसके प्रकाशित होने से वे सभी लाभान्वित हो जायेंगे। इन्दिरा गाँधी राष्ट्रीय कला केन्द्र के द्वारा यह अत्यन्त महत्त्वपूर्ण और श्रेयस्कर कार्य है। शेष छः विकृतिपाठों तथा अन्य वेद शाखाओं के भी ग्रन्थों का क्रमशः सम्पादन और प्रकाशन करने के लिए हमारा पूर्ण प्रयास रहेगा।

इस दुर्लभ एवं प्रथम प्रकाशित ग्रन्थ के अनेक बार परिशोधन करने पर भी प्रमादवश अशुद्धियाँ रह जाना सम्भव है। एतदर्थ आप सभी अध्येताओं से विनम्र प्रार्थना है कि उन अशुद्धियों से हमें अवगत कराते रहेंगे। जिससे आगामि संस्करणों में सुधार किया जा सकेगा।

गच्छतः स्वलनं कापि भवत्येव प्रमादतः।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जनाः ॥

कीर्तिकान्त शर्मा

मेष संक्रान्ति

विक्रमी २०७९

आभार

वेद भारतीय संस्कृति और ज्ञान-विज्ञान के प्रमुख आधार ग्रन्थ माने जाते हैं। इसलिए वेदों का ज्ञान सभी को आवश्यक बताया गया है। विश्व के शिक्षा शास्त्री भी वेदों को ज्ञान विज्ञान का अखण्ड भण्डार मानते हैं। विज्ञान वेत्ता भी वेदों पर अनुसन्धान कार्य कर नई - नई खोज कर रहे हैं। इसलिए वेदों के अध्ययन - अध्यापन, अनुसंधान और उनके संरक्षण पर विशेष ध्यान देना चाहिए।

इसी उद्देश्य से इन्दिरा गाँधी राष्ट्रीय कला केन्द्र कला एवं संस्कृति से सम्बन्धित अनेक कार्यकलापों (अध्ययन, अनुसन्धान, व्याख्यान, प्रदर्शनी, कार्यशाला, बुक रीडिंग और ग्रन्थ सम्पादन व प्रकाशन) का आयोजन कर रहा है। अध्ययन के अन्तर्गत विविध डिप्लोमा एवं अल्पकालीन अन्तर्जालीय पाठ्यक्रमों का भी संचालन करता है। पुस्तकालय विज्ञान और पाण्डुलिपि एवं लिपि विज्ञान के दो डिप्लोमा पाठ्यक्रम के साथ-साथ बुक रीडिंग और ग्रन्थ सम्पादन व प्रकाशन के कार्य भी कलानिधि विभाग से सम्पादित किये जा रहे हैं।

उपर्युक्त कार्यकलापों के साथ-साथ ग्रन्थ सम्पादन और प्रकाशन के क्रम में वेदों का सर्वाधिक महत्त्वपूर्ण तथा श्रुति मधुर शुक्लयजुर्वेद माध्यन्दिनशाखीय घनपाठ का सम्पादन किया जा रहा है। इसके सम्पादन और प्रकाशन में कितनी समस्याएँ आयीं उनके विषय में हमारे सहकर्मी डॉ० कीर्तिकान्त शर्मा ने अपने निवेदन में स्पष्ट कर दिया है। इसलिए जिन विद्वानों और सहयोगियों के सहयोग से यह महत्त्वपूर्ण सम्पादन एवं प्रकाशन सम्भव व सुसम्पन्न हुआ है। उनके लिए मैं हृदय से आभार प्रकट करना चाहता हूँ।

इस शुक्लयजुर्वेद माध्यन्दिनशाखीय घनपाठ को आप सभी अध्येताओं के समक्ष उपलब्ध कराने का सर्वप्रथम श्रेय विशेष रूप से प्रो० गोपाल प्रसाद शर्मा जी को जाता है जिन्होंने यथाशीघ्र घनपाठ की स्वहस्त लिखित पाण्डुलिपि तैयार कर उपलब्ध करायी। इसलिए हम इनके हृदय से बहुत - बहुत आभारी हैं।

तत्पश्चात् डॉ० कीर्तिकान्त शर्मा, इकाई प्रमुख, पाण्डुलिपि इकाई (कलानिधि) का मैं हृदय से आभार अभिव्यक्त करता हूँ जिन्होंने इस ग्रन्थ के सम्पादन एवं प्रकाशन में बड़े ही मनोयोग और परिश्रम से अपनी देख रेख में इसे तैयार कराया।

इसके साथ ही शोधाध्येता एवं अक्षरांकन साधक (Fontographer) फॉण्ट विशेषज्ञ श्री कर्मवीर रोहिल्ला जी ने फॉण्ट की कठिनतम समस्याओं के समाधान में बड़े ही मनोयोग से हमारा साथ दिया। फॉण्ट की समस्याओं का समाधान करते - करते चारों वेदों के प्रकाशन के लिए एक सुन्दर और सर्वांगपूर्ण वैदिक (वेदाक्षर) फॉण्ट भी तैयार हो गया इसके लिए हम उनके हृदय से आभारी हैं।

तदनन्तर श्री लाल बहादुर शास्त्री केन्द्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय के शोध अध्येता एवं प्रो० गोपाल प्रसाद शर्मा जी के विद्यार्थी रहे डॉ० इन्द्रेक्ष कुमार शुक्ल, श्री वेणुगोपाल शर्मा, श्री हितेश शर्मा तथा श्री प्रियङ्कर मिश्र का भी हृदय से आभार प्रकट करते हैं जिन्होंने ग्रन्थ का विशुद्ध टंकण कार्य बड़े मनोयोग से किया है। वास्तव में वेद के स्वर और संयुक्त वर्णों का शुद्ध टंकण करना बहुत ही दुष्कर एवं समय साध्य कार्य था जिसे इन वैदिक एवं शोधाध्येताओं ने बड़े परिश्रम से सफलता पूर्वक सम्पन्न किया।

प्रो० रमेश चन्द्र गौड़
डीन एवं विभागाध्यक्ष (कलानिधि)

॥पूर्वविंशतिः॥

॥प्रथमो दशकः॥

॥अथ माध्यन्दिनीयघनपाठे प्रथमोध्यायः॥

हरिःॐ^१॥ इषे त्वा त्वेषऽ इषे त्वोर्जऽ ऊर्जे त्वेषऽ इषे त्वोर्जे^२।
 त्वोर्जऽ ऊर्जे त्वा त्वोर्जे त्वा त्वोर्जे त्वा त्वोर्जे त्वा। ऊर्जे त्वा त्वोर्जऽ
 ऊर्जे त्वा ब्रायवो ब्रायवस्त्वोर्जऽ ऊर्जे त्वा ब्रायवः। त्वा ब्रायवो ब्रायवस्त्वा
 त्वा ब्रायव स्त्थ स्त्थ ब्रायवस्त्वा त्वा ब्रायव स्त्थ। ब्रायव स्त्थ स्त्थ ब्रायवो ब्रायव
 स्त्थ देवो देव स्त्थ ब्रायवो ब्रायव स्त्थ देवः। स्त्थ देवो देव स्त्थ स्त्थ देवो वो वो
 देव स्त्थ स्त्थ देवो वः। देवो वो वो देवो देवो वः सविता सविता वो देवो देवो
 वः सविता। ब्रह्म सविता सविता वो ब्रह्म सविता प्र प्र सविता वो ब्रह्म सविता
 प्र। सविता प्र प्र सविता सविता प्राप्पयत्वर्पयतु प्र सविता सविता
 प्राप्पयतु। प्राप्पयत्वर्पयतु प्र प्राप्पयतु श्रेष्ठतमाय श्रेष्ठतमायार्पयतु प्र
 प्राप्पयतु श्रेष्ठतमाय। अर्पयतु श्रेष्ठतमाय श्रेष्ठतमायार्पयत्वर्पयतु श्रेष्ठतमाय
 कर्मणे कर्मणे श्रेष्ठतमायार्पयत्वर्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मणे। श्रेष्ठतमाय
 कर्मणे कर्मणे श्रेष्ठतमाय श्रेष्ठतमाय कर्मणऽ आ प्यायद्धम्यायद्धमा
 कर्मणे श्रेष्ठतमाय श्रेष्ठतमाय कर्मणऽ आ प्यायद्धम्। श्रेष्ठतमायेति श्रेष्ठ
 तमाय। कर्मणऽ आ प्यायद्धम्यायद्धमा कर्मणे कर्मणऽ आ प्यायद्धम-
 ग्ग्याऽ अग्ग्याऽ प्यायद्धमा कर्मणे कर्मणऽ आ प्यायद्धमग्ग्याऽ। आ प्याय-
 यद्धम्। प्यायद्धमग्ग्याऽ अग्ग्याऽ प्यायद्धम्यायद्धमग्ग्याऽ इन्द्रायेन्द्रायाग्ग्याऽ

^१. वेदे रामायणे पुण्ये भारते भरतर्षभ। आदौ चान्ते च मध्ये च हरिः सर्वत्र गीयते। - महाभारत माहात्म्य का अन्तिम श्लोक

प्रश्नानुवाकाधारम्भे सविसर्गोऽथको हरिः। न तस्य प्रणवे सन्धिर्विरामे स्वरितो भवेत्। - भारद्वाजी शिक्षा

फाल्गुन शुक्ल पूर्णिमा १५ संवत् १९५० में महल्ला दशाधमेध, बंगाली टोला गणेश महाल भेरो प्रसाद वाजपेयी जी गोरीश यश्रालय, बनारस से प्रकाशित पद पाठ की पुस्तक के प्रारम्भ में शिवः॥ॐ॥३॥ ऐसा मुद्रण है।

^२. इषे त्वा यहाँ स्वरात्संयोगादिर्विच्यते सर्वत्र (वा.प्रा.४.१०१) से तकार का द्विरुच्चारण प्राप्त है।

प्यायद्धप्यायद्धमग्घ्याऽ इन्द्राय । अग्घ्याऽ इन्द्रायेन्द्रायाग्घ्याऽ अग्घ्याऽ
 इन्द्राय भागम्भागमिन्द्रायाग्घ्याऽ अग्घ्याऽ इन्द्राय भागम् । इन्द्राय भागम्भा
 गमिन्द्रायेन्द्राय भागम्प्रजावतीः प्रजावतीर्भागमिन्द्रायेन्द्राय भागम्प्रजावतीः
 । भागम्प्रजावतीः प्रजावतीर्भागम्भागम्प्रजावतीरनमीवाऽ अनमीवाः प्रजा
 वतीर्भागम्भागम्प्रजावतीरनमीवाः । प्रजावतीरनमीवाऽ अनमीवाः प्रजावतीः
 प्रजावतीरनमीवाऽ अयक्ष्माऽ अयक्ष्माऽ अनमीवाः प्रजावतीः प्रजावतीरन-
 मीवाऽ अयक्ष्माः¹ । प्रजावतीरिति प्रजा वतीः । अनमीवाऽ अयक्ष्माऽ अयक्ष्माऽ
 अनमीवाऽ अनमीवाऽ अयक्ष्मा मा मायक्ष्माऽ अनमीवाऽ अनमीवाऽ अयक्ष्मा
 मा । अयक्ष्मा मा मायक्ष्माऽ अयक्ष्मा मा वो वो मायक्ष्माऽ अयक्ष्मा मा वः । मा
 वो वो मा मा व स्तेन स्तेनो वो मा मा व स्तेनः । व स्तेन स्तेनो वो व स्तेनऽ
 ईशतेशत स्तेनो वो व स्तेनऽ ईशत । स्तेनऽ ईशतेशत स्तेन स्तेनऽ ईशत मा
 मेशत स्तेन स्तेनऽ ईशत मा । ईशत मा मेशतेशत माघशंसोघशंसो मेशते-
 शत माघशंसः । माघशंसोघशंसो मा माघशंसो ध्रुवा ध्रुवाऽ अघशंसो
 मा माघशंसो ध्रुवाः । अघशंसो ध्रुवा ध्रुवाऽ अघशंसोघशंसो ध्रुवाऽ अ-
 स्मिन्नस्मिन्ध्रुवाऽ अघशंसोघशंसो ध्रुवाऽ अस्मिन् । अघशंसऽ इत्यघ
 शंसः । ध्रुवाऽ अस्मिन्नस्मिन्ध्रुवा ध्रुवाऽ अस्मिन्नगोपंतौ गोपंतावस्मिन्ध्रुवा
 ध्रुवाऽ अस्मिन्नगोपंतौ । अस्मिन्नगोपंतौ गोपंतावस्मिन्नस्मिन्नगोपंतौ स्यात
 स्यात् गोपंतावस्मिन्नस्मिन्नगोपंतौ स्यात् । गोपंतौ स्यात् स्यात् गोपंतौ गोपं-
 तौ स्यात् बद्धीर्बद्धीः स्यात् गोपंतौ गोपंतौ स्यात् बद्धीः² । गोपंताविति गो पंतौ ।

¹ अयक्ष्माः यहाँ पर स्वरात् संयोगादिद्विरुच्यते सर्वत्र (वा.प्रा.४.१०१) इस सूत्र से ककार का द्विरुच्चारण प्रतीत होता है परन्तु “येस्तु परं तेर्न पूर्वम्” (वा.प्रा.४.१०५) इस सूत्र से द्विरुच्चारण नहीं होगा, यह ज्ञात होता है ।

² बद्धीः यहाँ “परं तु रेफहकाराभ्याम्” (वा.प्रा.४.१०२) इस सूत्र से हकार से परे वकार का द्वित्व होता है ।

तै ते मा ह्वाह्मर्मा तै^१। मा तै ते मा मा तै यज्जपतिर्ष्यज्जपतिस्ते मा मा तै
यज्जपतिः। ते यज्जपतिर्ष्यज्जपतिस्ते ते यज्जपतिर्ह्यषीद्धर्षीद्यज्जपतिस्ते ते
यज्जपतिर्ह्यषीत्। यज्जपतिर्ह्यषीद्धर्षीद्य ज्जपतिर्ष्यज्जपतिर्ह्यषीच्छ्रुतधारः
श्रुतधारः ह्यषीद्यज्जपतिर्ष्यज्जपतिर्ह्यषीच्छ्रुतधारम्। यज्जपतिरिति यज्ज
पतिः। ह्यषीच्छ्रुतधारः श्रुतधारः ह्यषीद्धर्षीच्छ्रुतधारः सहस्रधारः
सहस्रधारः श्रुतधारः ह्यषीद्धर्षीच्छ्रुतधारः सहस्रधारम्॥२॥

श्रुतधारः सहस्रधारः सहस्रधारः श्रुतधारः श्रुतधारः सहस्रधारन्देवो
देवः सहस्रधारः श्रुतधारः श्रुतधारः सहस्रधारन्देवः। श्रुतधारमिति श्रुत
धारम्। सहस्रधारन्देवो देवः सहस्रधारः सहस्रधारन्देवस्त्वा त्वा देवः सहस्र
धारः सहस्रधारन्देवस्त्वा। सहस्रधारमिति सहस्रधारम्॥ देवस्त्वा त्वा देवो
देवस्त्वा सविता सविता त्वा देवो देवस्त्वा सविता। त्वा सविता सविता त्वा त्वा
सविता पुनातु पुनातु सविता त्वा त्वा सविता पुनातु। सविता पुनातु पुनातु
सविता सविता पुनातु ब्रसोर्ब्रसोः पुनातु सविता सविता पुनातु ब्रसोः। पुनातु
ब्रसोर्ब्रसोः पुनातु पुनातु ब्रसोः पवित्रेण पवित्रेण ब्रसोः पुनातु पुनातु ब्रसोः
पवित्रेण^२। ब्रसोः पवित्रेण पवित्रेण ब्रसोर्ब्रसोः पवित्रेण श्रुतधारेण श्रुतधारेण
पवित्रेण ब्रसोर्ब्रसोः पवित्रेण श्रुतधारेण। पवित्रेण श्रुतधारेण श्रुतधारेण पवित्रेण
पवित्रेण श्रुतधारेण सुप्वा सुप्वा श्रुतधारेण पवित्रेण पवित्रेण श्रुतधारेण सुप्वा।
श्रुतधारेण सुप्वा सुप्वा श्रुतधारेण श्रुतधारेण सुप्वा काङ्कां सुप्वा श्रुतधारेण

^१. ह्वाह्मर्मा यहाँ सन्धि के प्रारम्भ में अस्वरपूर्व होने से वकार का द्वित्व अनपेक्षित है।

^२. स्वरात्संयोगादिद्विरुच्यते सर्वत्र (वा. प्रा. ४.१०१) स्वर से परे संयोगादि सर्वत्र द्वित्व होता है। पवित्रेण यहाँ तकार का द्वित्व होगा।

विसर्जनीयः (वा. प्रा. ४.११६) इस सूत्र के अनुसार ब्रसोः पवित्रेण यहाँ विसर्जनीय का द्वित्व नहीं होगा। वा. प्रा. ८.७ के अधिकार में
आये हुये अः इति विसर्जनीयः (वा. प्रा. ८.२२) इस सूत्र के अनुसार विसर्जनीय की गणना व्यञ्जनों में है। यहाँ वा. प्रा. ४.१०१. से प्राप्त
विसर्जनीय के द्वित्व का निषेध ४.११६. से होगा।

शतधारेण सुप्वा काम्। शतधारेणेति शत धारेण। सुप्वा काङ्कां सुप्वा
 सुप्वा कामधुक्शोधुक्शः कां सुप्वा सुप्वा कामधुक्शः। सुप्वेति सुप्वा।
 कामधुक्शोधुक्शः काङ्कामधुक्शः सा साधुक्शः काङ्कामधुक्शः सा। अधुक्शः
 सा साधुक्शोधुक्शः सा विश्वायुर्विश्वायुः साधुक्शोधुक्शः सा विश्वायुः ॥३॥

सा विश्वायुर्विश्वायुः सा सा विश्वायुर्विश्वकर्म विश्वकर्म विश्वायुः सा
 सा विश्वायुर्विश्वकर्म। विश्वायुर्विश्वकर्म विश्वकर्म विश्वायुर्विश्वायुर्विश्व-
 कर्म विश्वधाया विश्वधाया विश्वकर्म विश्वायुर्विश्वायुर्विश्वकर्म विश्वधायाः
 । विश्वायुरिति विश्व आयुः। विश्वकर्म विश्वधाया विश्वधाया विश्वकर्म विश्व
 कर्म विश्वधायाऽ इन्द्रस्येन्द्रस्य विश्वधाया विश्वकर्म विश्वकर्म विश्वधायाऽ
 इन्द्रस्य। विश्वकर्मेति विश्व कर्म। विश्वधायाऽ इन्द्रस्येन्द्रस्य विश्वधाया
 विश्वधायाऽ इन्द्रस्य त्वा त्वेन्द्रस्य विश्वधाया विश्वधायाऽ इन्द्रस्य त्वा। विश्व
 धायाऽ इति विश्व धायाः ॥ इन्द्रस्य त्वा त्वेन्द्रस्येन्द्रस्य त्वा भागम्भागन्त्वेन्द्र
 स्येन्द्रस्य त्वा भागम्। त्वा भागम्भागन्त्वा त्वा भागः सोमेन सोमेन भागन्त्वा
 त्वा भागः सोमेन¹। भागः सोमेन सोमेन भागम्भागः सोमेना तनञ्मि
 तनञ्म्या सोमेन भागम्भागः सोमेना तनञ्मि। सोमेना तनञ्मि तनञ्म्या
 सोमेन सोमेना तनञ्मि द्विष्णो द्विष्णो तनञ्म्या सोमेन सोमेना तनञ्मि
 द्विष्णो। आ तनञ्मि। तनञ्मि द्विष्णो द्विष्णो तनञ्मि तनञ्मि द्विष्णो
 हव्यः हव्यद्विष्णो तनञ्मि तनञ्मि द्विष्णो हव्यम्। द्विष्णो हव्यः हव्यं
 द्विष्णो द्विष्णो हव्यः रक्श रक्श हव्यद्विष्णो द्विष्णो हव्यः रक्श।

¹. भागम् सोमेन यहाँ पर अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (वा.प्रा.४.१) इस सूत्र से मकार का अनुस्वार होता है तथा प्र.सू.३.१ के अनुसार अनुस्वार का ङ आदेश होता है।

वृष्णोऽ इति विष्णोः। हृद्यः रक्ष रक्ष हृद्यः हृद्यः रक्ष। रक्षेति
रक्ष॥४॥

अग्रे व्रतपते व्रतपतेग्रेग्रे व्रतपते व्रतं व्रतं व्रतपतेग्रेग्रे व्रतपते व्रतम्।
व्रतपते व्रतं व्रतं व्रतपते व्रतपते व्रतञ्चरिष्यामि चरिष्यामि व्रतं व्रतपते व्रतपते व्रत-
ञ्चरिष्यामि। व्रतपते इति व्रत पते। व्रतञ्चरिष्यामि चरिष्यामि व्रतं व्रतञ्चरि-
ष्यामि तत्तञ्चरिष्यामि व्रतं व्रतञ्चरिष्यामि तत्। चरिष्यामि तत्तञ्चरिष्यामि
चरिष्यामि तच्छकेयः शकेयन्तञ्चरिष्यामि चरिष्यामि तच्छकेयम्। तच्छ-
केयः शकेयन्ततच्छकेयन्ततच्छकेयन्ततच्छकेयन्तत्। शकेयन्ततच्छकेयः
शकेयन्तन्मे मे तच्छकेयः शकेयन्तन्मे। तन्मे मे तन्मे राक्षतां राक्षता-
म्मे तन्मे राक्षताम्। मे राक्षतां राक्षताम्मे मे राक्षतामिदमिदः राक्ष-
ताम्मे मे राक्षतामिदम्। राक्षतामिदमिदः राक्षतां राक्षतामिदमहमह
मिदः राक्षतां राक्षतामिदमहम्॥ इदमहमहमिदमिदमहमनृतादनृतादहमि-
दमिदमहमनृतात्। अहमनृतादनृतादहमहमनृतात्सत्यः सत्यमनृतादहमहमनृ-
तात्सत्यम्। अनृतात्सत्यः सत्यमनृतादनृतात्सत्यमुपोप सत्यमनृतादनृतात्स-
त्यमुप। सत्यमुपोप सत्यः सत्यमुपैम्मेम्मेयुप सत्यः सत्यमुपैमि। उपैम्मे-
म्मेयुपैमि कः कऽ एम्मेयुपैमि कः। एमि कः कऽ एम्मेमि कस्त्वा त्वा
कऽ एम्मेमि कस्त्वा॥५॥

कस्त्वा त्वा कः कस्त्वा युनक्ति युनक्ति त्वा कः कस्त्वा युनक्ति। त्वा
युनक्ति युनक्ति त्वा त्वा युनक्ति स स युनक्ति त्वा त्वा युनक्ति सः। युनक्ति स स
युनक्ति युनक्ति स कस्मै कस्मै स युनक्ति युनक्ति स कस्मै^१। स कस्मै

^१. पुनरुक्तानि लुप्यन्ते पदानीत्याह शाकलः। अलोप इति गार्ग्यस्य काण्वस्यार्थवशादिति। वा. मा. ४.१७७. के भाष्य में उबट द्वारा उद्धृत। यहाँ त्वा, युनक्ति इन पुनरुक्त पदों का लोप हुआ है। कस्मै यहाँ ऊष्मान्तस्याभ्यध स्पर्शः (वा. मा. ४.१०३) इस सूत्र से मकार का द्वित्व होता है।

कस्मै स स कस्मै तस्मै तस्मै कस्मै स स कस्मै तस्मै । कस्मै तस्मै
तस्मै कस्मै कस्मै तस्मै कर्मणे कर्मणे तस्मै कस्मै कस्मै तस्मै
कर्मणे । तस्मै कर्मणे कर्मणे तस्मै तस्मै कर्मणे वाँवाङ्कर्मणे तस्मै
तस्मै कर्मणे वाम् ॥ कर्मणे वाँवाङ्कर्मणे कर्मणे वाँवेषाय वेषाय वाङ्कर्मणे
कर्मणे वाँवेषाय । वाँवेषाय वेषाय वाँवाँवेषाय वाँवाँवेषाय वाँवाँवेषाय वाम् ।
वेषाय वाँवाँवेषाय वेषाय वाम्प्रत्युष्टम्प्रत्युष्टंवाँवेषाय वेषाय वाम्प्रत्युष्टम् ।
वाम्प्रत्युष्टम्प्रत्युष्टंवाँवाम्प्रत्युष्टम् रक्षो रक्षः प्रत्युष्टंवाँवाम्प्रत्युष्टम् रक्षः ॥ ६ ॥

प्रत्युष्टम् रक्षो रक्षः प्रत्युष्टम्प्रत्युष्टम् रक्षः प्रत्युष्टम् प्रत्युष्टम्
रक्षः प्रत्युष्टम्प्रत्युष्टम् रक्षः प्रत्युष्टम् । प्रत्युष्टमिति प्रति उष्टम् । रक्षः
प्रत्युष्टम् प्रत्युष्टम् रक्षो रक्षः प्रत्युष्टम् अरांतयोरांतयः प्रत्युष्टम् रक्षो
रक्षः प्रत्युष्टम् अरांतयः । प्रत्युष्टम् अरांतयोरांतयः प्रत्युष्टम् प्रत्युष्टम्
अरांतयो निष्टम्निस्तम्परांतयः प्रत्युष्टम् प्रत्युष्टम् अरांतयो निष्टम् ।
प्रत्युष्टम् इति प्रति उष्टम् । अरांतयो निष्टम्निस्तम्परांतयोरांतयो निष्टम्
रक्षो रक्षो निस्तम्परांतयोरांतयो निष्टम् रक्षः । निष्टम् रक्षो रक्षो
निस्तम्निष्टम् रक्षो निष्टम् निस्तम् रक्षो निस्तम्निष्टम् रक्षो
निष्टम् । निस्तम्मिति निः तम् । रक्षो निष्टम् निस्तम् रक्षो रक्षो
निष्टम् अरांतयोरांतयो निस्तम् रक्षो रक्षो निष्टम् अरांतयः । निष्टम्
अरांतयोरांतयो निस्तम् निष्टम् अरांतयः उरूर्वांतयो निस्तम् निष्टम्
अरांतयः उरु । निस्तम् इति निः तम् । अरांतयः उरूर्वांतयोरांतयः
उरूर्वांतरिक्षमन्तरिक्षमुर्वांतयोरांतयः उरूर्वांतरिक्षम् ॥ उरूर्वांतरिक्षमन्तरि
क्षमुर्वांतरिक्षमन्त्रन्तरिक्षमुर्वांतरिक्षमनु । अन्तरिक्षमन्त्रन्तरि

क्क्षमन्तरिक्क्षमन्त्रैम्मेम्मेन्त्रन्तरिक्क्षमन्तरिक्क्षमन्त्रैमि । अन्त्रैम्मेम्मेन्त्र-
न्त्रैमि धूर्द्धरेम्मेन्त्रन्त्रैमि धूः । एमि धूर्द्धरेम्मेमि धूरस्यसि धूरैम्मेमि धूरसि ॥७॥

धूरस्यसि धूर्द्धरसि धूर्ध्व धूर्ध्वासि धूर्द्धरसि धूर्ध्व^१ । असि धूर्ध्व धूर्ध्वास्यसि धूर्ध्व
धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्वास्यसि धूर्ध्व धूर्ध्वन्तम् । धूर्ध्व धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्व धूर्ध्व धूर्ध्वन्तन्धू-
र्ध्व धूर्ध्व धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्व धूर्ध्व धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्व । धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्व धूर्ध्व धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्व तन्त-
न्धूर्ध्व धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्वन्तन्धूर्ध्व तम् । धूर्ध्व तन्तन्धूर्ध्व धूर्ध्व तँस्यो यस्तन्धूर्ध्व धूर्ध्व तँस्यः ।
तँस्यो यस्तन्तँस्योस्मान्स्मान्त्र्यस्तन्तँस्योस्मान् । योस्मान्स्मान्त्र्यो यो-
स्मान्धूर्ध्वति धूर्ध्वत्यस्मान्त्र्यो योस्मान्धूर्ध्वति । अस्मान्धूर्ध्वति धूर्ध्वत्यस्मान्-
स्मान्धूर्ध्वति तन्तन्धूर्ध्वत्यस्मान्स्मान्धूर्ध्वति तम् । धूर्ध्वति तन्तन्धूर्ध्वति धूर्ध्वति
तन्धूर्ध्व धूर्ध्व तन्धूर्ध्वति धूर्ध्वति तन्धूर्ध्व । तन्धूर्ध्व धूर्ध्व तन्तन्धूर्ध्व यँस्यन्धूर्ध्व तन्तन्धूर्ध्व
यम् । धूर्ध्व यँस्यन्धूर्ध्व धूर्ध्व यँयँयँयँस्यन्धूर्ध्व धूर्ध्व यँयम् । यँयँयँयँस्यन्धूर्ध्व यँयँयँयँ-
मो धूर्ध्वमो यँयँयँयँयँयँयँयँयँधूर्ध्वमः । यँयँयँयँमो धूर्ध्वमो यँयँयँयँयँयँयँमो देवानां-
न्देवानान्धूर्ध्वमो यँयँयँयँयँयँयँयँयँधूर्ध्वमो देवानाम् । धूर्ध्वमो देवानान्देवानान्धूर्ध्वमो धूर्ध्व-
मो देवानामस्यसि देवानान्धूर्ध्वमो धूर्ध्वमो देवानामसि ॥ देवानामस्यसि देवानां-
न्देवानामसि ब्रह्मितमँब्रह्मितममसि देवानान्देवानामसि ब्रह्मितमम् । असि ब्रह्मित-
मँब्रह्मितममस्यसि ब्रह्मितमः सस्त्रितमः सस्त्रितमँब्रह्मितममस्यसि ब्रह्मितमः
सस्त्रितमम्^२ । ब्रह्मितमः सस्त्रितमः सस्त्रितमँब्रह्मितमँब्रह्मितमः सस्त्रितम-
म्पप्रितम्पप्रितमः सस्त्रितमँब्रह्मितमँब्रह्मितमः सस्त्रितम्पप्रितमम् । ब्रह्मि

^१. परं तु रेफहकाराभ्याम् (वा. प्रा. ४.१०२) रेफ एवं हकार से परे व्यञ्जन का द्वित्व होता है । धूर्ध्व यहाँ रेफ तथा दो वकार संयुक्त व्यञ्जन हैं । रेफ तथा हकार का द्वित्व नहीं होता है । ज्यो. वृ. पृ. १२९ में भी कहा है- रेफहकारयोः प्रत्यक्षश्रुतिनिमित्तत्वेन सामान्यप्राप्तकार्यबाधः, तेन रहभिन्नव्यञ्जनस्यैवानेन द्वित्वम् । अतिह्रस्वम् । (पद. ३० । २० सं. ३० । २२)

^२. ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) ऊष्म एवं अन्तस्थ से परे स्पर्श का द्वित्व होता है । यहाँ सस्त्रितमम् में नकार का द्वित्व होगा ।

तममिति वह्निं तमम्^१। सस्त्रितमम्पप्रितमम्पप्रितमम् सस्त्रितमम् सस्त्रित
 मम्पप्रितमम्पुष्टतमम्पुष्टतमम्पप्रितमम् सस्त्रितमम् सस्त्रितमम्पप्रितमम्पुष्टत-
 मम्। सस्त्रितममिति सस्त्रि तमम्। पप्रितमम्पुष्टतमम्पुष्टतमम्पप्रितमम्पप्रि
 तमम्पुष्टतमन्देवहृतमन्देवहृतमम्पुष्टतमम्पप्रितमम्पप्रितमम्पुष्टतमन्देवहृतमम्।
 पप्रितममिति पप्रि तमम्। जुष्टतमन्देवहृतमन्देवहृतमम्पुष्टतमम्पुष्टतमन्देवहृत-
 मम्हुतमहुतमन्देवहृतमम्पुष्टतमम्पुष्टतमन्देवहृतमम्हुतम्। जुष्टतममिति जुष्टत-
 मम्। देवहृतमम्हुतमहुतमन्देवहृतमन्देवहृतमम्हुतमस्यस्यहुतमन्देवहृतमन्देवहृत-
 मम्हुतमसि। देवहृतममिति देव हृतमम्॥८॥

अहुतमस्यस्यहुतमहुतमसि हविर्धानं हविर्धानमस्यहुतमहुतमसि हवि-
 र्धानम्। असि हविर्धानं हविर्धानमस्यसि हविर्धानं द्विष्णुं द्विष्णुं हविर्धानम-
 स्यसि हविर्धानं द्विष्णुः। हविर्धानं द्विष्णुं द्विष्णुं हविर्धानं हविर्धानं द्विष्णु-
 स्त्वा त्वा द्विष्णुं हविर्धानं हविर्धानं द्विष्णुं स्त्वा। हविर्धानमिति हविः धानम्
 ॥ द्विष्णुं स्त्वा त्वा द्विष्णुं द्विष्णुं स्त्वा क्रमताङ्कमतान्त्वा द्विष्णुं द्विष्णुं स्त्वा
 क्रमताम्। त्वा क्रमताङ्कमतान्त्वा त्वा क्रमतामुरु क्रमतान्त्वा त्वा क्रमतामुरु^२
 । क्रमतामुरु क्रमताङ्कमतामुरु वाताय वातायोरु क्रमताङ्कमतामुरु वाताय।
 उरु वाताय वातायोरु वातायापहतमपहतं वातायोरु वातायापहतम्। वाता-
 यापहतमपहतं वाताय वातायापहतं रक्षो रक्षोपहतं वाताय वातायापहतं
 रक्षः। अपहतं रक्षो रक्षोपहतमपहतं रक्षो यच्छन्तां यच्छन्तां
 रक्षोपहतमपहतं रक्षो यच्छन्ताम्। अपहतमित्यप हतम्। रक्षो यच्छन्तां-

^१. समासेऽवग्रहो ह्रस्वसमकालः (वा. प्रा. ५. १) सामासिक पदों में एकमात्राकाल का अवग्रह होता है।

^२. उरु उरु यहाँ सिं सबर्णे दीर्घम् (वा. ४. ५२) इस सूत्र से दीर्घ होता है। सिमादितोऽष्टौ स्वराणाम् (वा. प्रा. १. ४४) के अनुसार उ सिं संज्ञक स्वर है।

व्यच्छन्तां रक्क्षो रक्क्षो व्यच्छन्ताम्पञ्च पञ्च व्यच्छन्तां रक्क्षो रक्क्षो व्यच्छ-
न्ताम्पञ्च । व्यच्छन्ताम्पञ्च पञ्च व्यच्छन्तां व्यच्छन्ताम्पञ्च । पञ्चेति पञ्च ॥९॥

देवस्य त्वा त्वा देवस्य देवस्य त्वा सवितुः सवितुस्त्वा देवस्य देवस्य त्वा
सवितुः । त्वा सवितुः सवितुस्त्वा त्वा सवितुः प्रसवे प्रसवे सवितुस्त्वा त्वा
सवितुः प्रसवे । सवितुः प्रसवे प्रसवे सवितुः सवितुः प्रसवेऽश्विनोरश्विनोः
प्रसवे सवितुः सवितुः प्रसवेऽश्विनोः । प्रसवेऽश्विनोरश्विनोः प्रसवे प्रसवे-
श्विनोर्बाहुभ्याम्बाहुभ्यामश्विनोः प्रसवे प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्^१ । प्रसवऽ इति
प्र सवे । अश्विनोर्बाहुभ्याम्बाहुभ्यामश्विनोरश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णः पूष्णो
बाहुभ्यामश्विनोरश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णः । बाहुभ्याम्पूष्णः पूष्णो बाहु-
भ्याम्बाहुभ्याम्पूष्णो हस्ताभ्यां हस्ताभ्याम्पूष्णो बाहुभ्याम्बाहुभ्या-
म्पूष्णो हस्ताभ्याम् । बाहुभ्यामिति बाहु भ्याम् । पूष्णो हस्ताभ्यां
हस्ताभ्याम्पूष्णः पूष्णो हस्ताभ्यामग्नयेऽग्नये हस्ताभ्याम्पूष्णः पूष्णो
हस्ताभ्यामग्नये । हस्ताभ्यामग्नयेऽग्नये हस्ताभ्यां हस्ताभ्यामग्नये जुष्ट-
जुष्टमग्नये हस्ताभ्यां हस्ताभ्यामग्नये जुष्टम् ॥ अग्नये जुष्टजुष्टमग्नयेऽग्नये
जुष्टं ङ्गामि गृह्णामि जुष्टमग्नयेऽग्नये जुष्टं ङ्गामि । जुष्टं ङ्गामि गृह्णामि जुष्ट-
जुष्टं ङ्गाम्यग्नीषोमाभ्यामग्नीषोमाभ्याङ्गामि जुष्टजुष्टं ङ्गाम्यग्नीषोमा-
भ्याम्^२ । गृह्णाम्यग्नीषोमाभ्यामग्नीषोमाभ्याङ्गामि गृह्णाम्यग्नीषोमा-
भ्याञ्जुष्टजुष्टमग्नीषोमाभ्याङ्गामि गृह्णाम्यग्नीषोमाभ्याञ्जुष्टम् । अग्नीषो-
माभ्याञ्जुष्टजुष्टमग्नीषोमाभ्यामग्नीषोमाभ्याञ्जुष्टं ङ्गामि गृह्णामि जुष्टमग्नी-
षोमाभ्यामग्नीषोमाभ्याञ्जुष्टं ङ्गामि । जुष्टं ङ्गामि गृह्णामि जुष्टजुष्टं ङ्गामि

^१. अवसान में मकार आने पर मुष्टिकाकृति का प्रदर्शन विहित है । - या. शि. ५६ ।

^२. देवताद्वन्द्वानि चानामन्नितानि (वा. प्रा. २. ४८) इस सूत्र के अनुसार आमन्नित न होने से यहाँ अग्नीषोमाभ्याम् यह पद द्विरुदात्त है ।

भूताय॑ भूताय॑ गृह्णामि॑ जुष्टं जुष्टं गृह्णामि॑ भूताय॑ । गृह्णामि॑ भूताय॑ भूताय॑ गृह्णामि॑
गृह्णामि॑ भूताय॑ त्वा त्वा भूताय॑ गृह्णामि॑ गृह्णामि॑ भूताय॑ त्वा ॥१०॥

भूताय॑ त्वा त्वा भूताय॑ भूताय॑ त्वा न न त्वा भूताय॑ भूताय॑ त्वा न । त्वा
न न त्वा त्वा नारा॑तयेरा॑तये न त्वा त्वा नारा॑तये । नारा॑तयेरा॑तये न नारा॑तये
स्वः॑ स्वर॑रा॑तये न नारा॑तये स्वः॑ । अरा॑तये स्वः॑ स्वर॑रा॑तयेरा॑तये स्वर॑भिवि-
क्ख्ये॑षमभिविक्ख्ये॑षुं स्वर॑रा॑तयेरा॑तये स्वर॑भिविक्ख्ये॑षम् । स्वर॑भिविक्ख्ये॑षम-
भिविक्ख्ये॑षुं स्वः॑ स्वर॑भिविक्ख्ये॑षुन्दृ॑ह॒न्ता॒न्दृ॑ह॒न्ता॒मभिविक्ख्ये॑षुं स्वः॑
स्वर॑भिविक्ख्ये॑षुन्दृ॑ह॒न्ता॒म्^१ । अ॒भिविक्ख्ये॑षुन्दृ॑ह॒न्ता॒न्दृ॑ह॒न्ता॒मभिविक्ख्ये॑
षमभिविक्ख्ये॑षुन्दृ॑ह॒न्ता॒न्दु॒र्या दु॒र्या दृ॑ह॒न्ता॒मभिविक्ख्ये॑षमभिविक्ख्ये॑-
षुन्दृ॑ह॒न्ता॒न्दु॒र्याः । अ॒भिविक्ख्ये॑षमित्य॑भि द्विविक्ख्ये॑षम् । दृ॑ह॒न्ता॒न्दु॒र्या
दु॒र्या दृ॑ह॒न्ता॒न्दृ॑ह॒न्ता॒न्दु॒र्याः पृथि॑व्याम्पृथि॑व्यान्दु॒र्या दृ॑ह॒न्ता॒न्दृ॑ह॒-
न्ता॒न्दु॒र्याः पृथि॑व्याम् । दु॒र्याः पृथि॑व्याम्पृथि॑व्यान्दु॒र्या दु॒र्याः पृथि॑व्यामुरु
पृथि॑व्यान्दु॒र्या दु॒र्याः पृथि॑व्यामुरु । पृथि॑व्यामुरु पृथि॑व्याम्पृथि॑व्यामुर्बन्तरि॑-
क्क्षमन्तरि॑क्क्षमुरु पृथि॑व्याम्पृथि॑व्यामुर्बन्तरि॑क्क्षम् । उ॒र्बन्तरि॑क्क्षमन्तरि॑क्क्षमुरु-
र्बन्तरि॑क्क्षमन्त्रवन्तरि॑क्क्षमुरुर्बन्तरि॑क्क्षमनु॑ । अ॒न्तरि॑क्क्षमन्त्रवन्तरि॑क्क्षम-
न्तरि॑क्क्षमन्त्रे॒म्ये॒म्यन्त्रवन्तरि॑क्क्षमन्तरि॑क्क्षमन्त्रे॒मि । अ॒न्त्रे॒म्ये॒म्यन्त्रे॒मि
पृथि॑व्याः पृथि॑व्याऽ ए॒म्यन्त्रवन्त्रे॒मि पृथि॑व्याः । ए॒मि पृथि॑व्याः पृथि॑व्याऽ
ए॒म्ये॒मि पृथि॑व्यास्त्वा॑ त्वा पृथि॑व्याऽ ए॒म्ये॒मि पृथि॑व्यास्त्वा॑ । पृथि॑व्यास्त्वा॑ त्वा
पृथि॑व्याः पृथि॑व्यास्त्वा॑ नाभौ॑ नाभौ॑ त्वा पृथि॑व्याः पृथि॑व्यास्त्वा॑ नाभौ॑ । त्वा
नाभौ॑ नाभौ॑ त्वा त्वा नाभौ॑ सादयामि॑ सादयामि॑ नाभौ॑ त्वा त्वा नाभौ॑
सादयामि॑ । नाभौ॑ सादयामि॑ सादयामि॑ नाभौ॑ नाभौ॑ सादया॒म्यदि॑त्याऽ

^१. वा. प्रा. १. १११. के भाष्यकारों ने अनुदात्तापूर्व स्वः इस पद को भी जात्य स्वरित माना है।

अदित्याः सादयामि नाभौ नाभौ सादयाम्म्यदित्याः । सादयाम्म्यदित्याः
 अदित्याः सादयामि सादयाम्म्यदित्याः उपस्थः उपस्थेदित्याः सादयामि
 सादयाम्म्यदित्याः उपस्थः । अदित्याः उपस्थः उपस्थेदित्याः अदित्याः
 उपस्थेग्रेग्रेऽ उपस्थेदित्याः अदित्याः उपस्थेग्रे । उपस्थेग्रेग्रेऽ उपस्थः
 उपस्थेग्रे हृद्यः हृद्यमग्रेऽ उपस्थः उपस्थेग्रे हृद्यम् । उपस्थः इत्युप
 स्थः । अग्रे हृद्यः हृद्यमग्रेग्रे हृद्यः रक्ष रक्ष हृद्यमग्रेग्रे हृद्यः रक्ष ।
 हृद्यः रक्ष रक्ष हृद्यः हृद्यः रक्ष । रक्षेति रक्ष ॥११॥

पुवित्रे स्थ स्थः पुवित्रे पुवित्रे स्थो द्वैष्णव्यौ द्वैष्णव्यौ स्थः पुवित्रे
 पुवित्रे स्थो द्वैष्णव्यौ^१ । पुवित्रेऽ इति पुवित्रे । स्थो द्वैष्णव्यौ द्वैष्णव्यौ स्थ
 स्थो द्वैष्णव्यौ सवितुः सवितुर्द्वैष्णव्यौ स्थ स्थो द्वैष्णव्यौ सवितुः । द्वैष्ण-
 व्यौ सवितुः सवितुर्द्वैष्णव्यौ द्वैष्णव्यौ सवितुर्बो वः सवितुर्द्वैष्णव्यौ द्वैष्णव्यौ
 सवितुर्बोः । सवितुर्बो वः सवितुः सवितुर्बोः प्रसवे प्रसवे वः सवितुः सवितुर्बोः
 प्रसवे । वः प्रसवे प्रसवे वो वः प्रसवः उदुत्प्रसवे वो वः प्रसवः उत् । प्रसवः
 उदुत्प्रसवे प्रसवः उत्पुनामि पुनाम्मुत्प्रसवे प्रसवः उत्पुनामि । प्रसवः इति
 प्र सवे । उत्पुनामि पुनाम्मुदुत्पुनाम्मुच्छिद्रेणाच्छिद्रेण पुनाम्मुदुत्पुनाम्मु-
 च्छिद्रेण । पुनाम्मुच्छिद्रेणाच्छिद्रेण पुनामि पुनाम्मुच्छिद्रेण पुवित्रेण पुवित्रेणा-
 च्छिद्रेण पुनामि पुनाम्मुच्छिद्रेण पुवित्रेण । अच्छिद्रेण पुवित्रेण पुवित्रेणाच्छि-
 द्रेणाच्छिद्रेण पुवित्रेण सूख्यस्य सूख्यस्य पुवित्रेणाच्छिद्रेणाच्छिद्रेण पुवित्रेण सू-
 ख्यस्य । पुवित्रेण सूख्यस्य सूख्यस्य पुवित्रेण पुवित्रेण सूख्यस्य रश्मिभी रश्मि-
 भिः सूख्यस्य पुवित्रेण पुवित्रेण सूख्यस्य रश्मिभिः । सूख्यस्य रश्मिभी

^१. उदात्त के अनन्तर स्वरित हो (प्रचय न हो) तो मृदु निपातन का निर्देश है । जैसे उपस्थेग्रे । याज्ञ० शि० - ११० ।

^२. द्वैष्णव्यौ यहाँ ओ का जात्य स्वरित स्वर है । एकपदे नीचपूर्वः सयवो जात्यः (वा. प्रा. १. १११) ।

रश्मिभिः सूर्वस्य सूर्वस्य रश्मिभिर्देवीर्देवी रश्मिभिः सूर्वस्य सूर्वस्य
 रश्मिभिर्देवीः । रश्मिभिर्देवीर्देवी रश्मिभी रश्मिभीर्देवीरापऽ आपो देवी
 रश्मिभी रश्मिभिर्देवीरापः । रश्मिभिरिति रश्मि भिः ॥ देवीरापऽ आपो
 देवीर्देवीरापोऽ अग्नेगुवोग्नेगुवऽ आपो देवीर्देवीरापोऽ अग्नेगुवः¹ । आपोऽ अग्ने-
 गुवोग्नेगुवऽ आपऽ आपोऽ अग्नेगुवोऽ अग्नेपुवोग्नेपुवोग्नेगुवऽ आपऽ आपोऽ
 अग्नेगुवोऽ अग्नेपुवः² । अग्नेगुवोऽ अग्नेपुवोग्नेपुवोग्नेगुवोग्नेगुवोऽ अग्नेपुवो-
 ग्नेग्नेग्नेपुवोग्नेगुवोग्नेगुवोऽ अग्नेपुवोग्ने । अग्नेगुवऽ इत्यग्ने गुवः । अग्नेपुवो-
 ग्नेग्नेग्नेपुवोग्नेगुवोग्नेगुवोऽ अग्नेपुवोग्ने । अग्नेगुवऽ इत्यग्ने गुवः । अग्नेपुवो-
 ग्नेग्नेग्नेपुवोग्नेगुवोग्नेगुवोऽ इममिममग्नेग्नेपुवोग्नेपुवोग्नेगुवोऽ इमम् । अग्नेपुवऽ इत्य-
 ग्ने पुवः । अग्नेगुवऽ इममिममग्नेग्नेगुवोऽ इममद्याद्येममग्नेग्नेगुवोऽ इममद्य । इममद्याद्ये-
 ममिममद्य यज्जंयज्जमद्येममिममद्य यज्जम् । अद्य यज्जंयज्जमद्याद्य यज्ज-
 न्नयत नयत यज्जमद्याद्य यज्जन्नयत । यज्जन्नयत नयत यज्जंयज्जन्नयताग्ने-
 ग्ने नयत यज्जंयज्जन्नयताग्ने । नयताग्नेग्ने नयत नयताग्ने यज्जपतिंयज्ज-
 पतिमग्ने नयत नयताग्ने यज्जपतिम् । अग्ने यज्जपतिंयज्जपतिमग्नेग्ने
 यज्जपतिः सुधातुं सुधातुंयज्जपतिमग्नेग्ने यज्जपतिः सुधातुम् । यज्जप-
 तिः सुधातुं सुधातुंयज्जपतिंयज्जपतिः सुधातुंयज्जपतिंयज्जपतिः
 सुधातुंयज्जपतिंयज्जपतिः सुधातुंयज्जपतिम् । यज्जपतिमिति यज्ज
 पतिम् । सुधातुंयज्जपतिंयज्जपतिः सुधातुं सुधातुंयज्जपतिन्देवयुवन्देव-
 युवंयज्जपतिः सुधातुं सुधातुंयज्जपतिन्देवयुवम् । सुधातुमिति सु धातुम् ।
 यज्जपतिन्देवयुवन्देवयुवंयज्जपतिंयज्जपतिन्देवयुवंयुष्मा युष्मा देवयुव-
 यज्जपतिंयज्जपतिन्देवयुवंयुष्माः । यज्जपतिमिति यज्ज पतिम् । देवयुव-

¹. आपोऽ अग्नेगुवः यहाँ ओकार प्रकृतिभाव से रहता है ।- वा. प्रा. ४.८५ ।

². अग्नेगुवोऽअग्नेपुवः यहाँ ओकार प्रकृति भाव से रहता है । - वा.प्रा.४.८५.

मांभ्यान्दैद्याय दैद्यायाग्नीषोमांभ्यामुक्शाम्युक्शाम्यग्नीषोमांभ्यान्दै-
 द्याय । अग्नीषोमांभ्यान्दैद्याय दैद्यायाग्नीषोमांभ्यामग्नीषोमांभ्यान्दैद्याय
 कर्मणे कर्मणे दैद्यायाग्नीषोमांभ्यामग्नीषोमांभ्यान्दैद्याय कर्मणे ॥
 दैद्याय कर्मणे कर्मणे दैद्याय दैद्याय कर्मणे शुन्धद्धः शुन्धद्धकर्मणे
 दैद्याय दैद्याय कर्मणे शुन्धद्धम् । कर्मणे शुन्धद्धः शुन्धद्धकर्मणे कर्मणे
 शुन्धद्धन्देवयज्यायै देवयज्यायै शुन्धद्धकर्मणे कर्मणे शुन्धद्धन्देवयज्यायै ।
 शुन्धद्धन्देवयज्यायै देवयज्यायै शुन्धद्धः शुन्धद्धन्देवयज्यायै षद्यदैवयज्यायै
 शुन्धद्धः शुन्धद्धन्देवयज्यायै यत् । देवयज्यायै षद्यदैवयज्यायै देवयज्यायै
 षट्त्वां वो षद्यदैवयज्यायै देवयज्यायै षट्त्वाः^१ । देवयज्यायाऽ इति देव यज्यायै ।
 षट्त्वां वो षद्यद्वोशुद्धाऽ अशुद्धा वो षद्यद्वोशुद्धाः । द्वोशुद्धाऽ अशुद्धा वो वोशुद्धाः
 पराजग्घुः पराजग्घुरशुद्धा वो वोशुद्धाः पराजग्घुः । अशुद्धाः पराजग्घुः परा-
 जग्घुरशुद्धाऽ अशुद्धाः पराजग्घुरिदमिदम्पराजग्घुरशुद्धाऽ अशुद्धाः पराजग्घुरि-
 दम् । पराजग्घुरिदमिदम्पराजग्घुः पराजग्घुरिद्वौ वऽ इदम्पराजग्घुः पराजग्घु-
 रिद्वौ । पराजग्घुरिति परा जग्घुः । इद्वौ वऽ इदमिद्वस्तत्तद्वऽ इदमिद्वस्तत् ।
 वस्तत्तद्वौ वस्तच्छुन्धामि शुन्धामि तद्वौ वस्तच्छुन्धामि । तच्छुन्धामि शुन्धामि
 ततच्छुन्धामि । शुन्धामीति शुन्धामि ॥१३॥

शर्मास्यसि शर्म शर्मास्यवधूतमवधूतमसि शर्म शर्मास्यवधूतम् ।
 अस्यवधूतमवधूतमस्यस्यवधूतः रक्षो रक्षोवधूतमस्यस्यवधूतः रक्षः ।
 अवधूतः रक्षो रक्षोवधूतमवधूतः रक्षोवधूताऽ अवधूता रक्षोवधूत-
 मवधूतः रक्षोवधूताः । अवधूतमित्यव धूतम् । रक्षोवधूताऽ अवधूता रक्षो
 रक्षोवधूताऽ अरातयोरातयोवधूता रक्षो रक्षोवधूताऽ अरातयः । अवधूताऽ

^१. वो वान्ते त्वदर्थे (वा. प्रा. २. ५) इस सूत्र के अनुसार यहाँ वः पद अनुदात्त है ।

अरांतयोरांतयोवधूताऽ अवधूताऽ अरांतयोदित्याऽ अदित्याऽ अरांतयोवधूताऽ
 अवधूताऽ अरांतयोदित्याः । अवधूताऽ इत्यव धूताः । अरांतयोदित्याऽ अदि-
 त्याऽ अरांतयोरांतयोदित्यास्त्वक्त्वगदित्याऽ अरांतयोरांतयोदित्यास्त्वक् । अदि-
 त्यास्त्वक्त्वगदित्याऽ अदित्यास्त्वगस्यसि त्वगदित्याऽ अदित्यास्त्वगसि ।
 त्वगस्यसि त्वक्त्वगसि प्रति प्रत्यसि त्वक्त्वगसि प्रति । असि प्रति प्रत्य-
 स्यसि प्रति त्वा त्वा प्रत्यस्यसि प्रति त्वा । प्रति त्वा त्वा प्रति प्रति
 त्वादितिरदितिस्त्वा प्रति प्रति त्वादितिः । त्वादितिरदितिस्त्वा त्वादितिर्वेतु
 वेत्वदितिस्त्वा त्वादितिर्वेतु । अदितिर्वेतु वेत्वदितिरदितिर्वेत्वद्विरद्विर्वेत्वदितिर-
 दितिर्वेत्वद्विः¹ । वेत्वद्विरद्विर्वेतु वेत्वद्विरस्यस्यद्विर्वेतु वेत्वद्विरसि ॥ अद्विरस्यस्य-
 द्विरद्विरसि ब्वानस्पृत्यो ब्वानस्पृत्योस्यद्विरद्विरसि ब्वानस्पृत्यः । असि ब्वान-
 स्पृत्यो ब्वानस्पृत्योस्यसि ब्वानस्पृत्यो ग्रावा ग्रावा ब्वानस्पृत्योस्यसि ब्वान-
 स्पृत्यो ग्रावा । ब्वानस्पृत्यो ग्रावा ग्रावा ब्वानस्पृत्यो ब्वानस्पृत्यो ग्रावा-
 स्यसि ग्रावा ब्वानस्पृत्यो ब्वानस्पृत्यो ग्रावासि । ग्रावास्यसि ग्रावा ग्रावासि
 पृथुबुद्धः पृथुबुद्धोसि ग्रावा ग्रावासि पृथुबुद्धः² । असि पृथुबुद्धः पृथुबुद्धोस्यसि
 पृथुबुद्धः प्रति प्रति पृथुबुद्धोस्यसि पृथुबुद्धः प्रति । पृथुबुद्धः प्रति प्रति
 पृथुबुद्धः पृथुबुद्धः प्रति त्वा त्वा प्रति पृथुबुद्धः पृथुबुद्धः प्रति त्वा । पृथुबुद्धऽ
 इति पृथु बुद्धः । प्रति त्वा त्वा प्रति प्रति त्वादित्याऽ अदित्यास्त्वा प्रति प्रति
 त्वादित्याः । त्वादित्याऽ अदित्यास्त्वा त्वादित्यास्त्वक्त्वगदित्यास्त्वा त्वादि-
 त्यास्त्वक् । अदित्यास्त्वक्त्वगदित्याऽ अदित्यास्त्वग्वेतु वेतु त्वगदित्याऽ

¹. वेतु यहाँ वकार का उच्चारण गुरुवृत्ति से निर्दिष्ट है (या.शि. १५५) भाष्यकार अमरनाथ शास्त्री के अनुसार पादादि वकार का गुरुवृत्ति से सुस्पष्ट उच्चारण होता है, सुस्पष्टत्वेन उच्चारण में कालविलम्ब के प्रदर्शन हेतु सम्प्रदायविद् दो वकार लिखते हैं ।

². पृथुबुद्धः यहाँ पर धकार की द्विरुक्ति दकार के साथ होगी । - पा. शि. १०७ ।

अदित्यास्त्वग्ग्वेतु । त्वग्ग्वेतु द्वेतु त्वक्त्वग्ग्वेतु त्वग्ग्वेतु त्वक्त्वग्ग्वेतु त्वग्ग्वेतु ।
 द्वेतु त्वग्ग्वेतु त्वक्त्वग्ग्वेतु त्वग्ग्वेतु त्वक्त्वग्ग्वेतु त्वग्ग्वेतु त्वक्त्वग्ग्वेतु ॥१४॥

अग्नेस्तनूस्तनूरग्नेस्तनूरस्यसि तनूरग्नेस्तनूरसि । तनूरस्यसि
 तनूस्तनूरसि द्वाचो द्वाचोसि तनूस्तनूरसि द्वाचः । असि द्वाचो द्वाचोस्यसि द्वाचो
 द्विसर्जनं द्विसर्जनं द्वाचोस्यसि द्वाचो द्विसर्जनम्^१ । द्वाचो द्विसर्जनं द्विसर्जनं द्वा-
 चो द्वाचो द्विसर्जनं देववीतये देववीतये द्विसर्जनं द्वाचो द्वाचो द्विसर्जनं देववीतये
 । द्विसर्जनं देववीतये देववीतये द्विसर्जनं द्विसर्जनं देववीतये त्वा त्वा देववीतये
 द्विसर्जनं द्विसर्जनं देववीतये त्वा । द्विसर्जनं मिति वि सर्जनम् । देववीतये त्वा
 त्वा देववीतये देववीतये त्वा गृह्णामि गृह्णामि त्वा देववीतये देववीतये त्वा
 गृह्णामि^२ । देववीतयः इति देव वीतये । त्वा गृह्णामि गृह्णामि त्वा त्वा गृह्णामि
 बृहद्वा बृहद्वा गृह्णामि त्वा त्वा गृह्णामि बृहद्वा । गृह्णामि बृहद्वा बृहद्वा
 गृह्णामि गृह्णामि बृहद्वास्यसि बृहद्वा गृह्णामि गृह्णामि बृहद्वासि । बृहद्वा-
 स्यसि बृहद्वा बृहद्वासि द्वा नस्पृत्यो द्वा नस्पृत्योसि बृहद्वा बृहद्वासि
 द्वा नस्पृत्यः । बृहद्वावेति बृहत् गांवा । असि द्वा नस्पृत्यो द्वा नस्पृत्योस्यसि
 द्वा नस्पृत्यः स स द्वा नस्पृत्योस्यसि द्वा नस्पृत्यः सः^३ । द्वा नस्पृत्यः स स
 द्वा नस्पृत्यो द्वा नस्पृत्यः सः इदमिदं स द्वा नस्पृत्यो द्वा नस्पृत्यः सः इदम् ।
 सः इदमिदं स सः इदं देवेभ्यो देवेभ्यः इदं स सः इदं देवेभ्यः ।
 इदं देवेभ्यो देवेभ्यः इदमिदं देवेभ्यो हविर्हविर्देवेभ्यः इदमिदं देवेभ्यो
 हविः । देवेभ्यो हविर्हविर्देवेभ्यो देवेभ्यो हविः शमीष्व शमीष्व हविर्देवेभ्यो

^१. ऋकारेफारुदयश्च (वा. प्रा. ३. ८२) इस सूत्र के अनुसार विसर्जनम् पद में सकार अविकृत रहता है ।

^२. गृह्णामि यहाँ ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (वा. प्रा. ४. १०३) इस सूत्र से णकार का द्वित्व होता है । गृण्णामि अथवा गृण्णामि ऐसा उच्चारण उचित नहीं है । संयोग-पिण्ड मानने पर भी किसी न किसी वर्ण का उच्चारण पहले या बाद में करना होगा ।

^३. सः सः यहाँ पर (वा. प्रा. ३. १६) के अनुसार व्यञ्जन परे होने पर सः का विसर्जनीय लुप्त होता है ।

देवेभ्यो हविः शमीष्व । हविः शमीष्व शमिष्व हविर्हविः शमीष्व सुशमि
 सुशमि शमिष्व हविर्हविः शमीष्व सुशमि । शमीष्व सुशमि सुशमि शमिष्व
 शमीष्व सुशमि शमीष्व शमिष्व सुशमि शमिष्व शमीष्व सुशमि शमीष्व ।
 शमिष्वेति शमिष्व । सुशमि शमीष्व शमिष्व सुशमि सुशमि शमीष्व
 हविष्कृद्विःकृच्छमिष्व सुशमि सुशमि शमीष्व हविष्कृत् । सुशमीति सु
 शमि । शमीष्व हविष्कृद्विःकृच्छमिष्व शमीष्व हविष्कृदेहीह्या हविःकृ-
 च्छमिष्व शमीष्व हविष्कृदेहि । शमिष्वेति शमिष्व ॥ हविष्कृदेहीह्या
 हविःकृद्विष्कृदेहि कुक्कुटः कुक्कुटः इह्या हविःकृद्विष्कृदेहि कुक्कुटः ।
 हविःकृदिति हविः कृत् । एहि । इहि कुक्कुटः कुक्कुटः इहीहि कुक्कुटोस्यसि
 कुक्कुटः इहीहि कुक्कुटोसि ॥१५॥

कुक्कुटोस्यसि कुक्कुटः कुक्कुटोसि मधुजिह्वो मधुजिह्वोसि कुक्कुटः कुक्कु-
 टोसि मधुजिह्वः । असि मधुजिह्वो मधुजिह्वोस्यसि मधुजिह्वः इषमिषम्मधुजि-
 ह्वोस्यसि मधुजिह्वः इषम् । मधुजिह्वः इषमिषम्मधुजिह्वो मधुजिह्वः इषमूर्जमू-
 र्जमिषम्मधुजिह्वो मधुजिह्वः इषमूर्जम् । मधुजिह्वः इति मधु जिह्वः । इषमूर्ज-
 मूर्जमिषमिषमूर्जमा वद ब्रदोर्जमिषमिषमूर्जमा वद । ऊर्जमा वद ब्रदोर्जमू-
 र्जमा वद त्वया त्वया ब्रदोर्जमूर्जमा वद त्वया । आ वद । ब्रद त्वया त्वया ब्रद
 ब्रद त्वया ब्रयँब्रयन्त्वया ब्रद ब्रद त्वया ब्रयम् । त्वया ब्रयँब्रयन्त्वया त्वया ब्रयः
 संज्ञातः संज्ञातः संज्ञातः संज्ञातँब्रयन्त्वया त्वया ब्रयः संज्ञातः संज्ञातम् ।
 ब्रयः संज्ञातः संज्ञातः संज्ञातः संज्ञातँब्रयँब्रयः संज्ञातः संज्ञातञ्जेष्म जेष्म
 संज्ञातः संज्ञातँब्रयँब्रयः संज्ञातः संज्ञातञ्जेष्म । संज्ञातः संज्ञातञ्जेष्म जेष्म
 संज्ञातः संज्ञातः संज्ञातः संज्ञातञ्जेष्म ब्रष्वृद्धँब्रष्वृद्धञ्जेष्म संज्ञातः संज्ञातः

¹. कुक्कुटः कामलुब्धोऽपि ककारद्वयमुचरेत् । एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः कुक्कुटोऽसि निदर्शनम् ॥ - या. शि. १८५ ।

सङ्घातः सङ्घातञ्जेष्म वृष्वृद्धम्^१। सङ्घातः सङ्घातमिति सङ्घातम् सङ्घातम्।
जेष्म वृष्वृद्धं वृष्वृद्धञ्जेष्म जेष्म वृष्वृद्धमस्यसि वृष्वृद्धञ्जेष्म जेष्म वृष्वृद्ध-
मसि। वृष्वृद्धमस्यसि वृष्वृद्धं वृष्वृद्धमसि प्रति प्रत्यसि वृष्वृद्धं वृष्वृद्धमसि प्रति
। वृष्वृद्धमिति वर्ष वृद्धम्। असि प्रति प्रत्यस्यसि प्रति त्वा त्वा प्रत्यस्यसि
प्रति त्वा। प्रति त्वा त्वा प्रति प्रति त्वा वृष्वृद्धं वृष्वृद्धन्त्वा प्रति प्रति त्वा
वृष्वृद्धम्। त्वा वृष्वृद्धं वृष्वृद्धन्त्वा त्वा वृष्वृद्धं वेत्तु वेत्तु वृष्वृद्धन्त्वा त्वा वृष्वृद्धं-
वेत्तु^२। वृष्वृद्धं वेत्तु वेत्तु वृष्वृद्धं वृष्वृद्धं वेत्तु परापूतम् परापूतं वेत्तु वृष्वृद्धं वृष्वृद्धं वेत्तु
परापूतम्। वृष्वृद्धमिति वर्ष वृद्धम्। वेत्तु परापूतम् परापूतं वेत्तु वेत्तु परापूतः रक्षो
रक्षः परापूतं वेत्तु वेत्तु परापूतः रक्षः। परापूतः रक्षो रक्षः परापूतम् परा-
पूतः रक्षः परापूतः परापूतः रक्षः परापूतम् परापूतः रक्षः परापूतः।
परापूतमिति परा पूतम्। रक्षः परापूतः परापूतः रक्षो रक्षः परापूतः अरा-
तयोरांतयः परापूतः रक्षो रक्षः परापूतः अरांतयः। परापूतः अरांतयोरांत-
यः परापूतः परापूतः अरांतयोपहतमपहतमरांतयः परापूतः परापूतः अरा-
तयोपहतम्। परापूतः इति परा पूतः। अरांतयोपहतमपहतमरांतयोरांतयोपह-
तः रक्षो रक्षोपहतमरांतयोरांतयोपहतः रक्षः। अपहतः रक्षो रक्षोपह-
तमपहतः रक्षो व्वायुर्वायू रक्षोपहतमपहतः रक्षो व्वायुः^३। अपहतमित्यप
हतम्। रक्षो व्वायुर्वायू रक्षो रक्षो व्वायुर्वो व्वायू रक्षो रक्षो व्वायुर्वः। व्वायु-
र्वो व्वायुर्वायुर्वो वि वि वो व्वायुर्वायुर्वो वि। वो वि वि वो वि विनक्तु विनक्तु वि
वो वि विनक्तु। वि विनक्तु विनक्तु वि वि विनक्तु देवो देवो विनक्तु वि वि विनक्तु

^१. रलावृलृवर्णभ्यामूष्मणि स्वरोदये सर्वत्र (वा. प्रा. ४. १५) इस सूत्र के अनुसार वर्षवृद्धम् यहाँ रेफ ऋ के सदृश उच्चरित होता है (एकारघटित पाठ होता है)।

^२. द्विस्पर्शम् (वा. प्रा. ६. २५) इस अधिकार-सूत्र के अन्तर्गत पठित सूत्र ६. २६. के अनुसार वेत्तु इस पद में दो स्पर्श त हैं।

^३. विष्णुर्वायुस्तथा वह्निरुणस्य विषूचिका। वसोर्विभाति विश्वस्य ह्यष्टौ दन्त्याः प्रकीर्तिताः ॥ - अ. शि. १६।

देवः । बिनक्तु देवो देवो बिनक्तु बिनक्तु देवो वो वो देवो बिनक्तु बिनक्तु देवो वः ।
 देवो वो वो देवो देवो वः सविता सविता वो देवो देवो वः सविता । ब्रह्म सविता
 सविता वो ब्रह्म सविता हिरण्यपाणिर्हिरण्यपाणिः सविता वो ब्रह्म सविता हिर-
 ण्यपाणिः । सविता हिरण्यपाणिर्हिरण्यपाणिः सविता सविता हिरण्यपा-
 णिः प्रति प्रति हिरण्यपाणिः सविता सविता हिरण्यपाणिः प्रति । हिर-
 ण्यपाणिः प्रति प्रति हिरण्यपाणिर्हिरण्यपाणिः प्रति गृभ्णातु गृभ्णातु
 प्रति हिरण्यपाणिर्हिरण्यपाणिः प्रति गृभ्णातु । हिरण्यपाणिरिति हिरण्य
 पाणिः । प्रति गृभ्णातु गृभ्णातु प्रति प्रति गृभ्णात्वच्छिद्रेणाच्छिद्रेण
 गृभ्णातु प्रति प्रति गृभ्णात्वच्छिद्रेण । गृभ्णात्वच्छिद्रेणाच्छिद्रेण गृभ्णातु
 गृभ्णात्वच्छिद्रेण पाणिना पाणिनाच्छिद्रेण गृभ्णातु गृभ्णात्वच्छिद्रेण
 पाणिना । अच्छिद्रेण पाणिना पाणिनाच्छिद्रेणाच्छिद्रेण पाणिना । पाणिनेति
 पाणिना ॥१६॥

धृष्टिरस्यसि धृष्टिर्धृष्टिरस्यपापांसि धृष्टिर्धृष्टिरस्यप । अस्यपापांस्यस्यपा-
 ग्रेग्रेपांस्यस्यपाग्रे । अपाग्रेग्रेपापाग्रेऽ अग्निमग्निमग्निपापाग्रेऽ अग्निम्^१ ।
 अग्नेऽ अग्निमग्निमग्निग्रेग्रेऽ अग्निमामादमामादमग्निमग्निग्रेग्रेऽ अग्निमामादम् ।
 अग्निमामादमामादमग्निमग्निमामादञ्जहि जह्यामामादमग्निमग्निमामादञ्जहि ।
 आमादञ्जहि जह्यामामादमामादञ्जहि नित्रिर्जह्यामामादमामादञ्जहि निः । आमाद-
 मित्याम् अदम् । जहि नित्रिर्जहि जहि निष्क्रव्यादङ्क्रव्यादन्निर्जहि जहि निष्क्र-
 व्यादम्^२ । निष्क्रव्यादङ्क्रव्यादन्निर्जहि निष्क्रव्यादः सेध सेध क्रव्यादन्निर्जहि निष्क्रव्यादः
 सेध । क्रव्यादः सेध सेध क्रव्यादङ्क्रव्यादः सेधा देवयजन्देवयजमा सेध क्रव्या-

^१. अग्नेऽ अग्निम् यहाँ पर अकार परे रहते एकार का प्रकृति भाव हुआ है । वा. प्रा. ४.८५ ।

^२. क तथा प के संयोग में क्ष का उच्चारण होता है, विपरीत(प, क) के संयोग में ऐसा उच्चारण नहीं होगा ।

दंष्ट्र्यादं० से०धा दे०यज०म् । क्र०ध्यादमिति क्र०ध्या अदं० । से०धा दे०यज०न्दे०यज०-
 मा से०ध से०धा दे०यज०ब्रह्म ब्रह्म दे०यज०मा से०ध से०धा दे०यज०ब्रह्म । आ दे०यज०म् ।
 दे०यज०ब्रह्म ब्रह्म दे०यज०न्दे०यज०ब्रह्म द्रुवन्ध्रुवँ०ब्रह्म दे०यज०न्दे०यज०ब्रह्म द्रुवम् । दे०य-
 ज०मिति दे० यज०म् । ब्रह्म द्रुवन्ध्रुवँ०ब्रह्म ब्रह्म द्रुवमस्यसि द्रुवँ०ब्रह्म ब्रह्म द्रुवमसि^१ ॥
 ध्रुवमस्यसि द्रुवन्ध्रुवमसि पृथिवीम्पृथिवीमसि द्रुवन्ध्रुवमसि पृथिवीम् । असि
 पृथिवीम्पृथिवीमस्यसि पृथिवीन्दं०ह दं०ह पृथिवीमस्यसि पृथिवीन्दं०ह । पृथि-
 वीन्दं०ह दं०ह पृथिवीम्पृथिवीन्दं०ह ब्रह्मवनि ब्रह्मवनि दं०ह पृथिवीम्पृथिवी-
 न्दं०ह ब्रह्मवनि । दं०ह ब्रह्मवनि ब्रह्मवनि दं०ह दं०ह ब्रह्मवनि त्वा त्वा ब्रह्मवनि
 दं०ह दं०ह ब्रह्मवनि त्वा । ब्रह्मवनि त्वा त्वा ब्रह्मवनि ब्रह्मवनि त्वा कक्षत्रवनि
 कक्षत्रवनि त्वा ब्रह्मवनि ब्रह्मवनि त्वा कक्षत्रवनि । ब्रह्मवनीति ब्रह्म वनि । त्वा
 कक्षत्रवनि कक्षत्रवनि त्वा त्वा कक्षत्रवनि सजातवनि सजातवनि कक्षत्रवनि त्वा
 त्वा कक्षत्रवनि सजातवनि । क्षत्रवनि सजातवनि सजातवनि कक्षत्रवनि कक्षत्रव-
 नि सजातवन्त्युपोप सजातवनि कक्षत्रवनि कक्षत्रवनि सजातवन्त्युप । क्षत्रवनीति
 कक्षत्र वनि । सजातवन्त्युपोप सजातवनि सजातवन्त्युप दधामि दधाम्म्युप
 सजातवनि सजातवन्त्युप दधामि । सजातवनीति सजात वनि । उप दधामि
 दधाम्म्युपोप दधामि भ्रातृ०ह्यस्य भ्रातृ०ह्यस्य दधाम्म्युपोप दधामि भ्रातृ०ह्यस्य
 । दधामि भ्रातृ०ह्यस्य भ्रातृ०ह्यस्य दधामि दधामि भ्रातृ०ह्यस्य वृधाय वृधाय
 भ्रातृ०ह्यस्य दधामि दधामि भ्रातृ०ह्यस्य वृधाय । भ्रातृ०ह्यस्य वृधाय वृधाय
 भ्रातृ०ह्यस्य भ्रातृ०ह्यस्य वृधायाग्नेग्ने वृधाय भ्रातृ०ह्यस्य भ्रातृ०ह्यस्य वृधाया-
 ग्ने । वृधायाग्नेग्ने वृधाय वृधायाग्ने ब्रह्म ब्रह्माग्ने वृधाय वृधायाग्ने ब्रह्म ॥१७॥

^१. वा.प्रा. २.८ के अनुसार यहाँ असि पद अनुदात्त है ।

22

मङ्गिरसान्तपसा तपसाङ्गिरसाम्भृगूणाम्भृगूणामङ्गिरसान्तपसा¹। अङ्गिरसान्त-
पसा तपसाङ्गिरसामङ्गिरसान्तपसा तप्यद्धन्तप्यद्धन्तपसाङ्गिरसामङ्गिर-
सान्तपसा तप्यद्धम्। तपसा तप्यद्धन्तप्यद्धन्तपसा तपसा तप्यद्धम्।
तप्यद्धमिति तप्यद्धम्॥१८॥

धिषणास्यसि धिषणां धिषणांसि पर्वती पर्वत्यसि धिषणां धिषणांसि
पर्वती। असि पर्वती पर्वत्यस्यसि पर्वती प्रति प्रति पर्वत्यस्यसि² पर्वती प्रति।
पर्वती प्रति प्रति पर्वती पर्वती प्रति त्वा त्वा प्रति पर्वती पर्वती प्रति त्वा।
प्रति त्वा त्वा प्रति प्रति त्वादित्याऽ अदित्यास्त्वा प्रति प्रति त्वादित्याः।
त्वादित्याऽ अदित्यास्त्वा त्वादित्यास्त्वक्त्वगदित्यास्त्वा त्वादित्यास्त्वक्।
अदित्यास्त्वक्त्वगदित्याऽ अदित्यास्त्वग्वेतु वेतु त्वगदित्याऽ अदित्या-
स्त्वग्वेतु। त्वग्वेतु वेतु त्वक्त्वग्वेतु दिवो दिवो वेतु त्वक्त्वग्वेतु दिवः। वेतु
दिवो दिवो वेतु वेतु दिव स्कम्भनी स्कम्भनीर्दिवो वेतु वेतु दिव स्कम्भनीः। दिव
स्कम्भनी स्कम्भनीर्दिवो दिव स्कम्भनीरस्यसि स्कम्भनीर्दिवो दिव
स्कम्भनीरसि। स्कम्भनीरस्यसि स्कम्भनी स्कम्भनीरसि धिषणां धिषणांसि
स्कम्भनी स्कम्भनीरसि धिषणां। असि धिषणां धिषणास्यसि धिषणास्यसि
धिषणास्यसि धिषणांसि। धिषणास्यसि धिषणां धिषणांसि पार्वतेयी
पार्वतेयसि धिषणां धिषणांसि पार्वतेयी। असि पार्वतेयी पार्वतेयस्यसि पार्वतेयी
प्रति प्रति पार्वतेयस्यसि पार्वतेयी प्रति। पार्वतेयी प्रति प्रति पार्वतेयी
पार्वतेयी प्रति त्वा त्वा प्रति पार्वतेयी पार्वतेयी प्रति त्वा। प्रति त्वा त्वा प्रति

¹. अङ्गिरसाम् तपसा यहाँ स्पर्श परपञ्चमम् (वा. प्रा. ४. १२) इस सूत्र से स्पर्श-वर्ण बाद में होने पर मकार परवर्ती-स्पर्श का पञ्चम-
वर्ण होता है।

². पर्वती अस्मि यहाँ वा. प्रा. १. ११५. के अनुसार पर्वत्यसि ऐसा शेष स्वर निर्दिष्ट है।

प्रति त्वा पर्वती पर्वती त्वा प्रति प्रति त्वा पर्वती । त्वा पर्वती पर्वती त्वा त्वा
पर्वती व्वेतु व्वेतु पर्वती त्वा त्वा पर्वती व्वेतु । पर्वती व्वेतु व्वेतु पर्वती पर्वती व्वेतु
धान्यन्धान्यव्वेतु पर्वती पर्वती व्वेतु धान्यम्^१ । व्वेतु धान्यन्धान्यव्वेतु व्वेतु
धान्यमस्यसि धान्यव्वेतु व्वेतु धान्यमसि ॥१९॥

धान्यमस्यसि धान्यन्धान्यमसि धिनुहि धिनुह्यसि धान्यन्धान्यमसि
धिनुहि । असि धिनुहि धिनुह्यस्यसि धिनुहि देवान्देवान्धिनुह्यस्यसि धिनुहि
देवान् । धिनुहि देवान्देवान्धिनुहि धिनुहि देवान्प्राणायं प्राणायं देवान्धिनुहि
धिनुहि देवान्प्राणायं । देवान्प्राणायं प्राणायं देवान्देवान्प्राणायं त्वा त्वा प्राणायं
देवान्देवान्प्राणायं त्वा । प्राणायं त्वा त्वा प्राणायं प्राणायं त्वोदानायोदानायं
त्वा प्राणायं प्राणायं त्वोदानायं । त्वोदानायोदानायं त्वा त्वोदानायं ह्यानायं
ह्यानायोदानायं त्वा त्वोदानायं ह्यानायं । उदानायं ह्यानायं ह्यानायोदानायो-
दानायं ह्यानायं दीर्घान्दीर्घाह्यानायोदानायोदानायं ह्यानायं दीर्घाम् ।
उदानायेत्युत् आनायं । ह्यानायं दीर्घान्दीर्घाह्यानायं ह्यानायं दीर्घामन्वन्
दीर्घाह्यानायं ह्यानायं दीर्घामन् । ह्यानायेति वि आनायं ॥ दीर्घामन्वन्
दीर्घान्दीर्घामन् प्रसितिम्प्रसितिमन् दीर्घान्दीर्घामन् प्रसितिम्^२ । अनु
प्रसितिम्प्रसितिमन् प्रसितिमायुषऽ आयुषे प्रसितिमन् प्रसितिमायुषे ।
प्रसितिमायुषऽ आयुषे प्रसितिम्प्रसितिमायुषे धान्धामायुषे प्रसितिम्प्रसिति-
मायुषे धाम् । प्रसितिमिति प्र सितिम् । आयुषे धान्धामायुषऽ आयुषे धाञ्चक्षुषे
चक्षुषे धामायुषऽ आयुषे धाञ्चक्षुषे । धाञ्चक्षुषे चक्षुषे धान्धाञ्चक्षुषे त्वा
त्वा चक्षुषे धान्धाञ्चक्षुषे त्वा । चक्षुषे त्वा त्वा चक्षुषे चक्षुषे त्वा महीना-

^१. धान्यम् इस पद में अनुदात्तपूर्व एवं यकार से युक्त स्वर जात्य-संज्ञक स्वरित है । वा. प्रा. १.१११

^२. वा. प्रा. ६.८. के अनुसार प्रसितिम् पद बाद में होने पर अनु पद अनुदात्त नहीं होता है ।

म॒हीना॑न्त्वा चक्षु॑षे चक्षु॑षे त्वा म॒हीना॑म् । त्वा म॒हीना॑म्म॒हीना॑न्त्वा त्वा
म॒हीना॑म्पय॒ः पयो॑ म॒हीना॑न्त्वा त्वा म॒हीना॑म्पय॒ः । म॒हीना॑म्पय॒ः पयो॑ म॒हीना॑-
म्म॒हीना॑म्पयो॑स्यसि॒ पयो॑ म॒हीना॑म्म॒हीना॑म्पयो॑सि^१ । पयो॑स्यसि॒ पय॒ः पयो॑सि ।
अ॒सीत्य॑सि ॥२०॥

सँव॑पामि द्वपामि॒ सः सँव॑पा॒म्याप॑ऽ आपो॑ द्वपामि॒ सः सँव॑पा॒म्याप॑ऽ ।
द्वपा॒म्याप॑ऽ आपो॑ द्वपामि द्वपा॒म्याप॑ऽ ओष॑धीभि॒रोष॑धीभि॒रापो॑ द्वपामि द्वपा॒-
म्याप॑ऽ ओष॑धीभिः । आप॑ऽ ओष॑धीभि॒रोष॑धीभि॒राप॑ऽ आप॑ऽ ओष॑धीभि॒रोष॑धय॑ऽ
ओष॑धय॑ऽ ओष॑धीभि॒राप॑ऽ आप॑ऽ ओष॑धीभि॒रोष॑धय॑ः । ओष॑धीभि॒रोष॑धय॑ऽ ओष॑-
धय॑ऽ ओष॑धीभि॒रोष॑धीभि॒रोष॑धयो॒ रसे॑न॒ रसे॑नौष॑धय॑ऽ ओष॑धीभि॒रोष॑धीभि॒रोष॑-
धयो॒ रसे॑न । ओष॑धयो॒ रसे॑न॒ रसे॑नौष॑धय॑ऽ ओष॑धयो॒ रसे॑न रे॒वती॑ रे॒वती॑
रसे॑नौष॑धय॑ऽ ओष॑धयो॒ रसे॑न रे॒वती॑ः । रसे॑न रे॒वती॑ रे॒वती॑ रसे॑न॒ रसे॑न
रे॒वती॑र्ज॒गती॑भि॒र्ज॒गती॑भी रे॒वती॑ रसे॑न॒ रसे॑न रे॒वती॑र्ज॒गती॑भिः ॥ रे॒वती॑र्ज॒गती॑-
भि॒र्ज॒गती॑भी रे॒वती॑ रे॒वती॑र्ज॒गती॑भिः पृ॒च्यन्ता॑म्पृ॒च्यन्ता॑ञ्ज॒गती॑भी रे॒वती॑
रे॒वती॑र्ज॒गती॑भिः पृ॒च्यन्ता॑म् । ज॒गती॑भिः पृ॒च्यन्ता॑म्पृ॒च्यन्ता॑ञ्ज॒गती॑भि॒र्ज॒ग-
ती॑भिः पृ॒च्यन्ता॑म्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीः पृ॒च्यन्ता॑ञ्ज॒गती॑भि॒र्ज॒गती॑भिः पृ॒च्यन्ता॑-
म्मधु॑मतीः । पृ॒च्यन्ता॑म्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीः पृ॒च्यन्ता॑म्पृ॒च्यन्ता॑म्मधु॑मती॒र्म-
धु॑मतीभि॒र्मधु॑मतीभि॒र्मधु॑मतीः पृ॒च्यन्ता॑म्पृ॒च्यन्ता॑म्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः ।
मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभि॒र्मधु॑मतीभि॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः पृ॒च्यन्ता॑म्पृ॒-
च्यन्ता॑म्मधु॑मतीभि॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः पृ॒च्यन्ता॑म् । मधु॑मती॒रिति॑
मधु॑ मतीः^२ । मधु॑मतीभिः पृ॒च्यन्ता॑म्पृ॒च्यन्ता॑म्मधु॑मतीभि॒र्मधु॑मतीभिः
पृ॒च्यन्ता॑ञ्ज॒नय॑त्यै॒ जन॑यत्यै॒ पृ॒च्यन्ता॑म्मधु॑मतीभि॒र्मधु॑मतीभिः पृ॒च्यन्ता॑ञ्ज-

^१. पयः असि यहाँ वा.प्रा.४.८०. के अनुसार अकार का अभिनिधान होता है।

नयत्यै । मधुमतीभिरिति मधु मतीभिः । पृच्यन्ताञ्जनयत्यै जनयत्यै पृच्यन्ता-
म्पृच्यन्ताञ्जनयत्यै त्वा त्वा जनयत्यै पृच्यन्ताम्पृच्यन्ताञ्जनयत्यै त्वा ॥ २१ ॥

जनयत्यै त्वा त्वा जनयत्यै जनयत्यै त्वा सः सन्त्वा जनयत्यै जनय-
त्यै त्वा सम् । त्वा सः सन्त्वा त्वा संख्यौमि यौमि सन्त्वा त्वा संख्यौमि^१ ।
संख्यौमि यौमि सः संख्यौमीदमिदंख्यौमि सः संख्यौमीदम् । यौमीदमिदंख्यौमि
यौमीदमग्नेरग्नेरिदंख्यौमि यौमीदमग्नेः । इदमग्नेरग्नेरिदमिदमग्नेरिदमिदमग्ने-
रिदमिदमग्नेरिदम् । अग्नेरिदमिदमग्नेरग्नेरिदमग्नीषोमयोरग्नीषोमयोरिदमग्ने-
रग्नेरिदमग्नीषोमयोः । इदमग्नीषोमयोरग्नीषोमयोरिदमिदमग्नीषोमयोरिषः
इषेग्नीषोमयोरिदमिदमग्नीषोमयोरिषे । अग्नीषोमयोरिषः इषेग्नीषोमयोरग्नी-
षोमयोरिषे त्वा त्वेषेग्नीषोमयोरग्नीषोमयोरिषे त्वा । इषे त्वा त्वेषः इषे त्वा
घर्मो घर्मस्त्वेषः इषे त्वा घर्मः । त्वा घर्मो घर्मस्त्वा त्वा घर्मोस्यसि
घर्मस्त्वा त्वा घर्मोसि । घर्मोस्यसि घर्मो घर्मोसि विश्वायुर्विश्वायुरसि
घर्मो घर्मोसि विश्वायुः । असि विश्वायुर्विश्वायुरस्यसि विश्वायुरुप्रथाऽ
उरुप्रथा विश्वायुरस्यसि विश्वायुरुप्रथाः । विश्वायुरुप्रथाऽ उरुप्रथा
विश्वायुर्विश्वायुरुप्रथाऽ उरुरुप्रथा विश्वायुर्विश्वायुरुप्रथाऽ उरु । विश्वा-
युरिति विश्व आयुः । उरुप्रथाऽ उरुरुप्रथाऽ उरुप्रथाऽ उरु प्रथस्व
प्रथस्वोरुरुप्रथाऽ उरुप्रथाऽ उरु प्रथस्व । उरुप्रथाऽ इत्युरु प्रथाः । उरु
प्रथस्व प्रथस्वोरुरु प्रथस्वोरुरु प्रथस्वोरुरु प्रथस्वोरु । प्रथस्वोरुरु प्रथस्व

^२. संहितावदवग्रहः स्वरविधौ परं च सर्वं चेदनुदात्तम् (वा. प्रा. १.१४८) सावग्रह पद का पूर्वपद संहिता के समान स्वर प्राप्त करता है एवं उत्तर पद भी संहिता के समान स्वर प्राप्त करता है., यदि उत्तर पद सर्वानुदात्त हो जैसे मधुमतीः यहाँ मतीः सर्वानुदात्त है।

^१. सम् यौमि यहाँ वा. प्रा. ४.१०. के अनुसार मकार अनुनासिक यकार होता है। सवर्णे (वा. प्रा. ४.११२) के द्वारा जो द्वित्व का निषेध है, वह तृतीय यकार के लिये है। परसवर्णेषत्प्रकृत्या चान्यत्र (प्र. प्र. ३. ३) इस सूत्र से अनुस्वार परसवर्णभाव से रहता है यहाँ कहा गया है। अनुनासिक होना यकार का धर्म है अनुनासिक पृथक् वर्ण नहीं है। अतः दो यकार होने की स्थिति में पकारोच्चारण होगा।

प्रथस्वोरु ते तऽ उरु प्रथस्व प्रथस्वोरु ते। उरु ते तऽ उरुरु ते
 यज्जपतिर्ष्वज्जपतिस्तऽ उरुरु ते यज्जपतिः। ते यज्जपतिर्ष्वज्जपतिस्ते ते
 यज्जपतिः प्रथताम्प्रथतांष्वज्जपतिस्ते ते यज्जपतिः प्रथताम्। यज्जपतिः
 प्रथताम्प्रथतांष्वज्जपतिर्ष्वज्जपतिः प्रथतामग्निर्ग्निः प्रथतांष्वज्जपति-
 र्ष्वज्जपतिः प्रथतामग्निः। यज्जपतिरिति यज्ज पतिः। प्रथतामग्निर्ग्निः
 प्रथताम्प्रथतामग्निष्टे तेग्निः प्रथताम्प्रथतामग्निष्टे^१। अग्निष्टे तेग्निर्ग्निष्टे
 त्वचन्त्वचन्तेग्निर्ग्निष्टे त्वचम्। ते त्वचन्त्वचन्ते ते त्वचम्मा मा त्वचन्ते ते
 त्वचम्मा। त्वचम्मा मा त्वचन्त्वचम्मा हिंसीद्धिंसीन्मा त्वचन्त्वचम्मा
 हिंसीत्। मा हिंसीद्धिंसीन्मा मा हिंसीद्देवो देवो हिंसीन्मा मा
 हिंसीद्देवः। हिंसीद्देवो देवो हिंसीद्धिंसीद्देवस्त्वा त्वा देवो हिंसीद्धि-
 सीद्देवस्त्वा। देवस्त्वा त्वा देवो देवस्त्वा सविता संविता त्वा देवो देवस्त्वा
 सविता^२। त्वा सविता संविता त्वा त्वा सविता श्रपयतु श्रपयतु सविता त्वा त्वा
 सविता श्रपयतु। सविता श्रपयतु श्रपयतु सविता संविता श्रपयतु वर्षिष्टे वर्षिष्टे
 श्रपयतु सविता संविता श्रपयतु वर्षिष्टे। श्रपयतु वर्षिष्टे वर्षिष्टे श्रपयतु श्रपयतु
 वर्षिष्टेऽयधि वर्षिष्टे श्रपयतु श्रपयतु वर्षिष्टेधि। वर्षिष्टेऽयधि वर्षिष्टे वर्षिष्टेधि नाके
 नाकेधि वर्षिष्टे वर्षिष्टेधि नाके। अधि नाके नाकेऽयधि नाके। नाकऽ इति नाके
 ॥२२॥

^१. अग्निः ते यहाँ वायुरग्निरग्रेकाक्षरे (वा. प्रा. ३. ७६) इस सूत्र से अग्निः पद से बाद में एकाक्षर पद होने से विसर्जनीय सकार षकार होता है।

^२. त्वा च (वा. प्रा. २. ६) इस सूत्र के अनुसार त्वा पद अनुदात्त होता है।

मा भैर्भेर्म्मा मा भेर्म्मा मा भेर्म्मा मा भेर्म्मा ।¹ भेर्म्मा मा भैर्भेर्म्मा स६
 सम्मा भैर्भेर्म्मा सम्। मा स६ सम्मा मा संव्विक्खा विक्खाः सम्मा मा
 संव्विक्खाः। संव्विक्खा विक्खाः स६ संव्विक्खाऽ अतमेरुतमेरुविक्खाः स६
 संव्विक्खाऽ अतमेरुः। विक्खाऽ अतमेरुतमेरुविक्खा विक्खाऽ अतमेरुव्वज्जो
 व्वज्जोतमेरुविक्खा विक्खाऽ अतमेरुव्वज्जः। अतमेरुव्वज्जो व्वज्जोतमेरुत
 मेरुव्वज्जोत मेरुत मेरुव्वज्जोतमेरुत मेरुव्वज्जोतमेरुः। व्वज्जोतमेरुत
 मेरुव्वज्जो व्वज्जोतमेरुव्वज्जमानस्य व्वज्जमानस्यात मेरुव्वज्जो व्वज्जोत
 मेरुव्वज्जमानस्य। अतमेरुव्वज्जमानस्य व्वज्जमानस्यातमेरुतमेरुव्वज्जमानस्य
 प्पजा प्पजा व्वज्जमानस्यातमेरुतमेरुव्वज्जमानस्य प्पजा। व्वज्जमानस्य प्पजा
 प्पजा व्वज्जमानस्य व्वज्जमानस्य प्पजा भूयाद्भूयात्प्पजा व्वज्जमानस्य व्वज्जमानस्य
 प्पजा भूयात्। प्पजा भूयाद् भूयात्प्पजा प्पजा भूयात्त्रिताय त्रिताय भूयात्प्पजा
 प्पजा भूयात्त्रिताय। प्पजेति प्प जा। भूयात्त्रिताय त्रिताय भूयाद् भूयात्त्रिताय त्वा
 त्वा त्रिताय भूयाद् भूयात्त्रिताय त्वा। त्रिताय त्वा त्वा त्रिताय त्रिताय त्वा द्विताय
 द्विताय त्वा त्रिताय त्रिताय त्वा द्विताय। त्वा द्विताय द्विताय त्वा त्वा
 द्वितायैकतायैकताय द्विताय त्वा त्वा द्वितायैकताय। द्वितायैकतायैकताय द्विताय
 द्वितायैकताय। एकतायेत्यैकताय ॥ २३ ॥

आ ददे ददुऽ आ ददेद्धरकृतमद्धरकृतन्ददुऽ आ ददेद्धरकृतम्। ददेद्धरकृत-
 मद्धरकृतन्ददे ददेद्धरकृतन्देवेब्भ्यो देवेब्भ्योद्धरकृतन्ददे ददेद्धरकृतन्देवेब्भ्यः।
 अद्धरकृतन्देवेब्भ्यो देवेब्भ्योद्धरकृतमद्धरकृतन्देवेब्भ्युऽ इन्द्रस्येन्द्रस्य देवेब्भ्यो-
 द्धरकृतमद्धरकृतन्देवेब्भ्युऽ इन्द्रस्य। अद्धरकृतमित्यद्धर कृतम्। देवेब्भ्युऽ इन्द्र-

¹. वा.प्रा. २. २. के अधिकार में आये मा च (वा.प्रा. २. ४) इस सूत्र के अनुसार उत्तमपुरुष के अर्थ में ही मा पद अनुदात्त होता है।
 यहाँ निषेधार्थक होने से यह पद अनुदात्त नहीं होगा।

स्येन्द्रस्य देवेभ्यो देवेभ्यः इन्द्रस्य बाहुर्बाहुरिन्द्रस्य देवेभ्यो देवेभ्यः इन्द्रस्य
 बाहुः । इन्द्रस्य बाहुर्बाहुरिन्द्रस्येन्द्रस्य बाहुरस्यसि बाहुरिन्द्रस्येन्द्रस्य बाहुरसि ।
 बाहुरस्यसि बाहुर्बाहुरसि दक्षिणो दक्षिणोसि बाहुर्बाहुरसि दक्षिणः । असि द-
 क्षिणो दक्षिणोस्यसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः सहस्रभृष्टिर्दक्षिणोस्यसि दक्षि-
 णः सहस्रभृष्टिः । दक्षिणः सहस्रभृष्टिः सहस्रभृष्टिर्दक्षिणो दक्षिणः सहस्रभृ-
 ष्टिः शततेजाः शततेजाः सहस्रभृष्टिर्दक्षिणो दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शतते-
 जाः^१ । सहस्रभृष्टिः शततेजाः शततेजाः सहस्रभृष्टिः सहस्रभृष्टिः शततेजा
 द्वायुर्द्वायुः शततेजाः सहस्रभृष्टिः सहस्रभृष्टिः शततेजा द्वायुः^२ । सहस्रभृष्टिरिति
 सहस्रं भृष्टिः । शततेजा द्वायुर्द्वायुः शततेजाः शततेजा द्वायुरस्यसि द्वायुः शत-
 तेजाः शततेजा द्वायुरसि । शततेजाऽ इति शत तेजाः । द्वायुरस्यसि द्वायुर्द्वायुरसि
 तिग्मतैजास्तिग्मतैजाऽ असि द्वायुर्द्वायुरसि तिग्मतैजाः । असि तिग्मतैजा-
 स्तिग्मतैजाऽ अस्यसि तिग्मतैजा द्विषतो द्विषतस्तिग्मतैजाऽ अस्यसि
 तिग्मतैजा द्विषतः । तिग्मतैजा द्विषतो द्विषतस्तिग्मतैजास्तिग्मतैजा द्विषतो
 ब्रधो ब्रधो द्विषतस्तिग्मतैजास्तिग्मतैजा द्विषतो ब्रधः । तिग्मतैजाऽ इति
 तिग्मतैजाः । द्विषतो ब्रधो ब्रधो द्विषतो द्विषतो ब्रधः पृथिवि पृथिवि ब्रधो द्विषतो
 द्विषतो ब्रधः पृथिवि । ब्रधः पृथिवि पृथिवि ब्रधो ब्रधः पृथिवि देवयजनि देवय-
 जनि पृथिवि ब्रधो ब्रधः पृथिवि देवयजनि ॥२४॥

^१. सहस्रभृष्टिः सहस्रभृष्टिः तथा सहस्रभृष्टिः शततेजाः यहाँ अविकारं शाकल्यः शषसेषु (वा. प्रा. ३. १०) इस सूत्र से विसर्ग का विकार नहीं होता है ।

^२. सन्धिश्चतुर्विधो भवति लोपागमविकाराः प्रकृतिभावश्चेति । तत्र लोपो यथा अयक्ष्माः मा अयक्ष्मा मा, शततेजाः द्वायुः शततेजा द्वायुः - या. शि. ९३.

पृथिवि देवयजनि देवयजनि पृथिवि पृथिवि देवयजन्त्योषद्ध्याऽ ओषद्ध्या
 देवयजनि पृथिवि पृथिवि देवयजन्त्योषद्ध्याः¹। देवयजन्त्योषद्ध्याऽ ओषद्ध्या
 देवयजनि देवयजन्त्योषद्ध्यास्ते तऽ ओषद्ध्या देवयजनि देवयजन्त्योषद्ध्यास्ते।
 देवयजनीति देव यजनि। ओषद्ध्यास्ते तऽ ओषद्ध्याऽ ओषद्ध्यास्ते मूलम्मूल-
 न्तऽ ओषद्ध्याऽ ओषद्ध्यास्ते मूलम्। ते मूलम्मूलन्ते ते मूलम्मा मा मूलन्ते ते
 मूलम्मा। मूलम्मा मा मूलम्मूलम्मा हिंसिषः हिंसिषम्मा मूलम्मूलम्मा
 हिंसिषम्। मा हिंसिषः हिंसिषम्मा मा हिंसिषं ब्रजं ब्रजः हिंसिषम्मा
 मा हिंसिषं ब्रजम्। हिंसिषं ब्रजं ब्रजः हिंसिषः हिंसिषं ब्रजं च गच्छ
 ब्रजः हिंसिषः हिंसिषं ब्रजं च। ब्रजं च गच्छ ब्रजं ब्रजं च गोष्ठान-
 न्नोस्थानं च ब्रजं ब्रजं च गोष्ठानम्²। गच्छ गोष्ठानं न्नोस्थानं च गच्छ
 गोष्ठानं वर्षतु वर्षतु गोस्थानं च गच्छ गोष्ठानं वर्षतु। गोष्ठानं वर्षतु वर्षतु
 गोस्थानं न्नोष्ठानं वर्षतु ते ते वर्षतु गोस्थानं न्नोष्ठानं वर्षतु ते। गोस्थानमिति गो
 स्थानम्। वर्षतु ते ते वर्षतु वर्षतु ते द्यौर्द्यौस्ते वर्षतु वर्षतु ते द्यौः। ते द्यौर्द्यौस्ते ते
 द्यौर्ब्रह्मान ब्रह्मान द्यौस्ते ते द्यौर्ब्रह्मान। द्यौर्ब्रह्मान ब्रह्मान द्यौर्द्यौर्ब्रह्मान देव देव ब्रह्मान
 द्यौर्द्यौर्ब्रह्मान देव। ब्रह्मान देव देव ब्रह्मान ब्रह्मान देव सवितः सवितर्देव ब्रह्मान
 ब्रह्मान देव सवितः। देव सवितः सवितर्देव देव सवितः परमस्याम्परमस्यां
 सवितर्देव देव सवितः परमस्याम्। सवितः परमस्याम्परमस्यां सवितः सवि-
 तः परमस्याम्पृथिव्याम्पृथिव्याम्परमस्यां सवितः सवितः परमस्याम्पृथि-

¹. पृथिवि देवयजन्त्योषद्ध्याः यहाँ एक पद के समान स्वर नहीं है।— वा. प्रा. २.१९.

². गोस्थानम् यहाँ भाविभ्यः सः षं समानपदे (वा. प्रा. ३.५६) इस सूत्र ३ सकार षकार होता है। पातथौ मूर्धन्यम् (वा. प्रा. ३.७८) इस सूत्र से षकारोत्तरवर्ती थकार ठकार होता है।

ह्याम्। सवितरिति सवितः¹ परमस्याम्पृथिव्याम्पृथिव्याम्परमस्याम्परम-
स्याम्पृथिव्यां शतेन शतेन पृथिव्याम्परमस्याम्परमस्याम्पृथिव्यां शतेन।
पृथिव्यां शतेन शतेन पृथिव्याम्पृथिव्यां शतेन पाशैः पाशैः शतेन
पृथिव्याम्पृथिव्यां शतेन पाशैः। शतेन पाशैः पाशैः शतेन शतेन पाशैर्घो
घः पाशैः शतेन शतेन पाशैर्घः। पाशैर्घो घः पाशैः पाशैर्घोस्मान्-
स्मान्यः पाशैः पाशैर्घोस्मान्। योस्मान्स्मान्यो योस्मान्द्वेष्टि द्वेष्ट्य-
स्मान्यो योस्मान्द्वेष्टि। अस्मान्द्वेष्टि द्वेष्ट्यस्मान्स्मान्द्वेष्टि यंयन्द्वेष्ट्य-
स्मान्स्मान्द्वेष्टि यम्। द्वेष्टि यंयन्द्वेष्टि द्वेष्टि यञ्च च यन्द्वेष्टि द्वेष्टि यञ्च। यञ्च च
यंयञ्च ययंयञ्च यंयञ्च ययम्। च ययंयञ्च च ययन्दिष्मो द्विष्मो ययञ्च च
ययन्दिष्मः। ययन्दिष्मो द्विष्मो ययंययन्दिष्मस्तन्तन्दिष्मो ययंययन्दि-
ष्मस्तम्। द्विष्मस्तन्तन्दिष्मो द्विष्मस्तमतोस्तन्दिष्मो द्विष्मस्तमतः।
तमतोस्तन्तमतो मा मातस्तन्तमतो मा। अतो मा मातोतो मा मौङ् मौङ्
मातोतो मा मौक्। मा मौङ् मौङ् मा मा मौगपापं मौङ् मा मा मौगपं। मौगपापं
मौङ् मौगपारुमरुमपं मौङ् मौगपारुम्॥२५॥

अपारुमरुमपापारुम्पृथिव्यै पृथिव्याऽ अरुमपापारुम्पृथिव्यै। अर-
रुम्पृथिव्यै पृथिव्याऽ अरुमरुम्पृथिव्यै देवयजनादेवयजनात्पृथिव्याऽ अरुम-
रुम्पृथिव्यै देवयजनात्। पृथिव्यै देवयजनादेवयजनात्पृथिव्यै पृथिव्यै देवय-
जनाद्वज्यासंवज्यासन्देवयजनात्पृथिव्यै पृथिव्यै देवयजनाद्वज्यासम्। देवयज-
नाद्वज्यासंवज्यासन्देवयजनादेवयजनाद्वज्यासुमररोरं वज्यासन्देवयजनादेवय-
जनाद्वज्यासुमरं। देवयजनादिति देव यजनात्। वज्यासुमररोरं वज्या-

¹. वा.प्रा.१.१६८. के अनुसार सवितः इस पद का विसर्जनीय रिफित संज्ञक है तथा वा.प्रा.४.१८. के अनुसार इस पद को इति के द्वारा व्यवहित किया जाता है।

संबद्ध्यासमररो दिवन्दिमररो बद्ध्यासंबद्ध्यासमररो दिवम्॥ अररो दिवन्दिम-
 मररोररो दिवम्मा मा दिवमररोररो दिवम्मा। अररोऽ इत्यररो^१। दिवम्मा मा
 दिवन्दिमम्मा पप्सः पप्सो मा दिवन्दिमम्मा पप्सः। मा पप्सः पप्सो मा मा पप्सो
 द्रप्सो द्रप्सः पप्सो मा मा पप्सो द्रप्सः। पप्सो द्रप्सो द्रप्सः पप्सः पप्सो
 द्रप्सस्ते ते द्रप्सः पप्सः पप्सो द्रप्सस्ते। द्रप्सस्ते ते द्रप्सो द्रप्सस्ते
 द्यान्द्यान्ते द्रप्सो द्रप्सस्ते द्याम्। ते द्यान्द्यान्ते ते द्याम्मा मा द्यान्ते ते द्याम्मा।
 द्याम्मा मा द्यान्द्याम्मा स्कन्त्स्कन्मा द्यान्द्याम्मा स्कन्^२। मा स्कन्त्स्कन्मा मा
 स्कन्त्गायत्रेण गायत्रेण स्कन्मा मा स्कन्त्गायत्रेण। स्कन्त्गायत्रेण गायत्रेण
 स्कन्त्स्कन्त्गायत्रेण त्वा त्वा गायत्रेण स्कन्त्स्कन्त्गायत्रेण त्वा ॥२६॥

गायत्रेण त्वा त्वा गायत्रेण गायत्रेण त्वा च्छन्दसा च्छन्दसा त्वा गाय-
 त्रेण गायत्रेण त्वा च्छन्दसा। त्वा च्छन्दसा च्छन्दसा त्वा त्वा च्छन्दसा परि
 परि च्छन्दसा त्वा त्वा च्छन्दसा परि। च्छन्दसा परि परि च्छन्दसा च्छन्दसा परि
 गृह्णामि गृह्णामि परि च्छन्दसा च्छन्दसा परि गृह्णामि। परि गृह्णामि गृह्णामि
 परि परि गृह्णामि त्रैष्टुभेन त्रैस्तुभेन गृह्णामि परि परि गृह्णामि त्रैष्टुभेन। गृह्णामि
 त्रैष्टुभेन त्रैस्तुभेन गृह्णामि गृह्णामि त्रैष्टुभेन जागतेन जागतेन त्रैस्तुभेन गृह्णामि
 गृह्णामि त्रैष्टुभेन जागतेन। त्रैष्टुभेन जागतेन जागतेन त्रैस्तुभेन त्रैष्टुभेन
 जागतेन सुक्ष्मा सुक्ष्मा जागतेन त्रैस्तुभेन त्रैष्टुभेन जागतेन सुक्ष्मा। त्रैस्तुभेनेति
 त्रैस्तुभेन^३ जागतेन सुक्ष्मा सुक्ष्मा जागतेन जागतेन सुक्ष्मा च च सुक्ष्मा

^१. अररो यह ओकारान्त पद इति बाद में रहने पर प्रगृह्य होता है। अतः अररोऽ इत्यररो ऐसा स्थितोपस्थित पाठ होता है।

^२. स्कन् स्कन् यहाँ ङी क्ताभ्यां सकारे (वा. प्रा. ४. १५) इस सूत्र से न के बाद तकार का आगम होता है। स्ववर्गीये
 चानुत्तमे (वा. प्रा. ४. ११७) के अनुसार तकार बाद में होने से नकार का द्वित्व नहीं होगा। द्वितीय ककार का भी द्वित्व नास्वरपूर्वा
 ऊष्मान्तस्थाः (वा. प्रा. ४. १०६) से नहीं होगा अतः स्कन्त्स्कन् ऐसी सन्धि होगी।

^३. तद्धिते चैकाक्षरवृद्धावनिहिते (वा. प्रा. ५. २८) इस सूत्र के अनुसार यहाँ अवग्रह नहीं है।

स्वधाभिश्चन्द्रमसि चन्द्रमसि स्वधाभिस्तान्तां स्वधाभिश्चन्द्रमसि चन्द्रमसि
 स्वधाभिस्ताम्। स्वधाभिस्तान्तां स्वधाभिः स्वधाभिस्तामु धीरांसो धीरांसः
 उ तां स्वधाभिः स्वधाभिस्तामु धीरांसः। तामु धीरांसो धीरांसः उ तान्तामु
 धीरांसोऽ अनुदिश्यानुदिश्य धीरांसः उ तान्तामु धीरांसोऽ अनुदिश्यं। ऊँऽ
 इत्यु^१। धीरांसोऽ अनुदिश्यानुदिश्य धीरांसो धीरांसोऽ अनुदिश्यं यजन्ते
 यजन्तेनुदिश्य धीरांसो धीरांसोऽ अनुदिश्यं यजन्ते। अनुदिश्यं यजन्ते
 यजन्तेनुदिश्यानुदिश्यं यजन्ते। अनुदिश्येत्यनु दिश्यं। यजन्तऽ इति
 यजन्ते॥ प्रोक्क्षणीरा सादय सादया प्रोक्क्षणीः प्रोक्क्षणीरा सादय द्विषतो
 द्विषतः सादया प्रोक्क्षणीः प्रोक्क्षणीरा सादय द्विषतः। प्रोक्क्षणीरिति प्र
 उक्क्षणीः। आ सादय। सादय द्विषतो द्विषतः सादय सादय द्विषतो ब्रधो ब्रधो
 द्विषतः सादय सादय द्विषतो ब्रधः। द्विषतो ब्रधो ब्रधो द्विषतो द्विषतो ब्रधोस्यसि
 ब्रधो द्विषतो द्विषतो ब्रधोसि। ब्रधोस्यसि ब्रधो ब्रधोसि। असीत्यसि॥२८॥

अनिशितोस्यस्यनिशितोनिशितोसि सपत्नक्क्षित्सपत्नक्क्षिदस्यनिशि-
 तोनिशितोसि सपत्नक्क्षित्^२। अनिशितऽ इत्यनि शितः। असि सपत्नक्क्षि-
 त्सपत्नक्क्षिदस्यसि सपत्नक्क्षिद्वाजिनँद्वाजिनँः सपत्नक्क्षिदस्यसि सपत्न-
 क्क्षिद्वाजिनँम्। सपत्नक्क्षिद्वाजिनँद्वाजिनँः सपत्नक्क्षित्सपत्नक्क्षिद्वाजिनँन्त्वा
 त्वा द्वाजिनँः सपत्नक्क्षित्सपत्नक्क्षिद्वाजिनँन्त्वा। सपत्नक्क्षिदिति सपत्न
 क्षित्। द्वाजिनँन्त्वा त्वा द्वाजिनँद्वाजिनँन्त्वा द्वाजेद्ध्यायै द्वाजेद्ध्यायै त्वा द्वाजिनँ-
 द्वाजिनँन्त्वा द्वाजेद्ध्यायै। त्वा द्वाजेद्ध्यायै द्वाजेद्ध्यायै त्वा त्वा द्वाजेद्ध्यायै सः

^१. वा. प्रा. ४. ९४. के अनुसार अपृक्त उकार इति परे होने पर दीर्घ तथा अनुनासिक होता है। वा. प्रा. १. ९२. के सातत्य में पढ़े गये उकारोऽपृक्तः (वा. प्रा. १. ९५) के अनुसार यहाँ उकार अपृक्तसंज्ञक है।

^२. प्रतिषेधे नावग्रहः (वा. प्रा. ५. २४) इस सूत्र के अनुसार निषेधार्थक नञ् के साथ समास होने पर पृथक्करण नहीं होता है। प्रकृत उदाहरण अनिशितः में पर्युदास है, अतः पृथक्करण होगा।

संवाजेद्ध्यायै त्वा त्वा वाजेद्ध्यायै सम् । वाजेद्ध्यायै सः संवाजेद्ध्यायै वाजेद्ध्यायै
 सम्माज्जिर्म माज्जिर्म संवाजेद्ध्यायै वाजेद्ध्यायै सम्माज्जिर्म¹ । वाजेद्ध्यायाऽ इति
 वाज इद्ध्यायै । सम्माज्जिर्म माज्जिर्म सः सम्माज्ज्ज्म्यनिशितानिशिता माज्जिर्म
 सः सम्माज्ज्ज्म्यनिशिता । माज्ज्ज्म्यनिशितानिशिता माज्जिर्म माज्ज्ज्म्यनिशि-
 तास्यस्यनिशिता माज्जिर्म माज्ज्ज्म्यनिशितासि ॥ अनिशितास्यस्यनिशितानि-
 शितासि सपत्नक्क्षित्सपत्नक्क्षिदस्यनिशितानिशितासि सपत्नक्क्षित् । अनि-
 शितेत्यनि शिता । असि सपत्नक्क्षित्सपत्नक्क्षिदस्यसि सपत्नक्क्षिद्वाजिनींवा-
 जिनीं सपत्नक्क्षिदस्यसि सपत्नक्क्षिद्वाजिनीम् । सपत्नक्क्षिद्वाजिनींवाजि-
 नीं सपत्नक्क्षित्सपत्नक्क्षिद्वाजिनीन्त्वा त्वा वाजिनीं सपत्नक्क्षित्सपत्न-
 क्क्षिद्वाजिनीन्त्वा । सपत्नक्क्षिदिति सपत्न क्षित् । वाजिनीन्त्वा त्वा वाजिनीं-
 वाजिनीन्त्वा वाजेद्ध्यायै वाजेद्ध्यायै त्वा वाजिनींवाजिनीन्त्वा वाजेद्ध्यायै । त्वा
 वाजेद्ध्यायै वाजेद्ध्यायै त्वा त्वा वाजेद्ध्यायै सः संवाजेद्ध्यायै त्वा त्वा वाजेद्ध्या-
 यै सम् । वाजेद्ध्यायै सः संवाजेद्ध्यायै वाजेद्ध्यायै सम्माज्जिर्म माज्जिर्म संवाजे-
 द्ध्यायै वाजेद्ध्यायै सम्माज्जिर्म । वाजेद्ध्यायाऽ इति वाज इद्ध्यायै । सम्माज्जिर्म
 माज्जिर्म सः सम्माज्ज्ज्म्यदित्याऽ अदित्यै माज्जिर्म सः सम्माज्ज्ज्म्यदित्यै ।
 माज्ज्ज्म्यदित्याऽ अदित्यै माज्जिर्म माज्ज्ज्म्यदित्यै रास्त्रा रास्त्रादित्यै माज्जिर्म
 माज्ज्ज्म्यदित्यै रास्त्रा ॥ २९ ॥

अदित्यै रास्त्रा रास्त्रादित्याऽ अदित्यै रास्त्रास्यसि रास्त्रादित्याऽ अदित्यै
 रास्त्रासि । रास्त्रास्यसि रास्त्रा रास्त्रासि द्विष्णोर्द्विष्णोरसि रास्त्रा रास्त्रासि
 द्विष्णोर्द्विष्णोर्द्विष्णोरस्यसि द्विष्णोर्द्विष्णोर्द्विष्णोर्द्विष्णोर्द्विष्णोर्द्विष्णोरस्यसि

¹. जकारो द्वौ मकारश्च रेफस्तदुपरि स्थितः । अशरीरं यमं विद्यात्सम्माज्ज्मीति निदर्शनम् ॥ - पा. शि. ५८.

यजुषे यजुषेयजुषे भव मे मे भव यजुषेयजुषे ।¹ भव यजुषेयजुषे यजुषेयजुषे भव
भव यजुषेयजुषे सवितुः सवितुर्ध्वजुषेयजुषे भव भव यजुषेयजुषे सवितुः ।
यजुषेयजुषे सवितुः सवितुर्ध्वजुषेयजुषे यजुषेयजुषे सवितुस्त्वा त्वा सवितु-
र्ध्वजुषेयजुषे यजुषेयजुषे सवितुस्त्वा । यजुषेयजुषे इति यजुषे यजुषे ॥३०॥

सवितुस्त्वा त्वा सवितुः सवितुस्त्वा तेजस्तेजस्त्वा सवितुः सवितुस्त्वा
तेजः । त्वा तेजस्तेजस्त्वा त्वा तेजोस्यसि तेजस्त्वा त्वा तेजोसि ॥ तेजोस्यसि
तेजस्तेजोसि शुक्रः शुक्रमसि तेजस्तेजोसि शुक्रम् । असि शुक्रः शुक्रमस्यसि
शुक्रममृतममृतः शुक्रमस्यसि शुक्रममृतम् । शुक्रममृतममृतः शुक्रः शुक्रम-
मृतन्धाम धामामृतः शुक्रः शुक्रममृतन्धाम । अमृतन्धाम धामामृतममृतन्धाम
नाम् नाम धामामृतममृतन्धाम नाम । धाम् नाम् नाम् धाम् धाम् नाम् प्रिय-
म्प्रियन्नाम् धाम् धाम् नाम् प्रियम् । नाम् प्रियम्प्रियन्नाम् नाम् प्रियन्देवाना-
न्देवानाम्प्रियन्नाम् नाम् प्रियन्देवानाम् । प्रियन्देवानान्देवानाम्प्रियम्प्रियन्देवा-
नामनाधृष्टमनाधृष्टन्देवानाम्प्रियम्प्रियन्देवानामनाधृष्टम् । देवानामनाधृष्टमना-
धृष्टन्देवानान्देवानामनाधृष्टन्देवयजनन्देवयजनमनाधृष्टन्देवानान्देवानामनाधृ-
ष्टन्देवयजनम्² । अनाधृष्टन्देवयजनन्देवयजनमनाधृष्टमनाधृष्टन्देवयजनम-
स्यसि देवयजनमनाधृष्टमनाधृष्टन्देवयजनमसि । देवयजनमस्यसि देवयजन-
न्देवयजनमसि । देवयजनमिति देव यजनम् । असीत्यसि ॥३१॥

॥ इति माध्यन्दिनीयघनपाठे प्रथमोऽध्यायः ॥

¹. वा.प्र.१.८७. के अनुसार मे पद उदात्त होने पर प्रगृह्य होता है, यहाँ उक्त स्थिति न होने से प्रगृह्य संज्ञक नहीं होगा ।

². अनाधृष्टम् देवयजनम् यहाँ सन्धि की दशा में व. शि. १४६ के अनुसार पदान्त मकार का नकार उपदिष्ट है ।

॥द्वितीयोऽध्यायः॥

हरिः ॐ ॥ कृष्णोऽस्यसि कृष्णः कृष्णोऽस्यास्वरेष्टऽ आस्वरेस्थोसि
 कृष्णः कृष्णोऽस्यास्वरेष्टः¹। अस्यास्वरेष्टऽ आस्वरेस्थोस्यस्यास्वरेष्टोग्रये-
 ग्रयऽ आस्वरेस्थोस्यस्यास्वरेष्टोग्रये। आस्वरेष्टोग्रयेग्रयऽ आस्वरेस्थऽ आस्वरे-
 ष्टोग्रये त्वा त्वाग्रयऽ आस्वरेस्थऽ आस्वरेष्टोग्रये त्वा। आस्वरेस्थऽ इत्यास्वरे
 स्थः। अग्रये त्वा त्वाग्रयेग्रये त्वा जुष्टञ्जुष्टन्त्वाग्रयेग्रये त्वा जुष्टम्। त्वा
 जुष्टञ्जुष्टन्त्वा त्वा जुष्टम् प्र जुष्टन्त्वा त्वा जुष्टम्। जुष्टम् प्र जुष्टञ्जुष्टम्प्रो-
 क्क्षाम्युक्क्षामि प्र जुष्टञ्जुष्टम्प्रोक्क्षामि। प्रोक्क्षाम्युक्क्षामि प्र प्रोक्क्षामि
 वेदिर्वेदिरुक्क्षामि प्र प्रोक्क्षामि वेदिः। उक्क्षामि वेदिर्वेदिरुक्क्षाम्युक्क्षामि
 वेदिरस्यसि वेदिरुक्क्षाम्युक्क्षामि वेदिरसि। वेदिरस्यसि वेदिर्वेदिरसि बर्हिषे
 बर्हिषेसि वेदिर्वेदिरसि बर्हिषे। असि बर्हिषे बर्हिषेस्यसि बर्हिषे त्वा त्वा बर्हिषेस्य-
 सि बर्हिषे त्वा। बर्हिषे त्वा त्वा बर्हिषे बर्हिषे त्वा जुष्टाञ्जुष्टान्त्वा बर्हिषे बर्हिषे त्वा
 जुष्टम्। त्वा जुष्टाञ्जुष्टान्त्वा त्वा जुष्टम् प्र जुष्टान्त्वा त्वा जुष्टम्। जुष्टम्
 प्र जुष्टाञ्जुष्टम्प्रोक्क्षाम्युक्क्षामि प्र जुष्टाञ्जुष्टम्प्रोक्क्षामि। प्रोक्क्षाम्युक्क्षामि
 प्र प्रोक्क्षामि बर्हिर्बर्हिरुक्क्षामि प्र प्रोक्क्षामि बर्हिः। उक्क्षामि बर्हिर्बर्हिरु-
 क्क्षाम्युक्क्षामि बर्हिरस्यसि बर्हिरुक्क्षाम्युक्क्षामि बर्हिरसि। बर्हिरस्यसि बर्हि-
 र्वेदिरसि सुगभ्यः सुगभ्योसि बर्हिर्बर्हिरसि सुगभ्यः। असि सुगभ्यः सुगभ्यो-
 स्यसि सुगभ्यस्त्वा त्वा सुगभ्योस्यसि सुगभ्यस्त्वा। सुगभ्यस्त्वा त्वा सुगभ्यः
 सुगभ्यस्त्वा जुष्टञ्जुष्टन्त्वा सुगभ्यः सुगभ्यस्त्वा जुष्टम्। सुगभ्यऽ इति सुक्
 भ्यः। त्वा जुष्टञ्जुष्टन्त्वा त्वा जुष्टम् प्र जुष्टन्त्वा त्वा जुष्टम्। जुष्टम् प्र जुष्ट-
 ञ्जुष्टम्प्रोक्क्षाम्युक्क्षामि प्र जुष्टञ्जुष्टम्प्रोक्क्षामि। प्रोक्क्षाम्युक्क्षामि प्र प्रो-

¹. कृष्ण शब्द मृग का वाचक होने पर आद्युदात्त होता है। - वा. प्रा. २.२५।

कक्षाम्म्यदित्याऽ अदित्याऽ उक्क्षामि प्र प्रोक्क्षाम्म्यदित्यै । उक्क्षाम्म्यदित्याऽ
अदित्याऽ उक्क्षाम्म्युक्क्षाम्म्यदित्यै ह्युन्दनं ह्युन्दनमदित्याऽ उक्क्षाम्म्युक्क्षाम्म्यदित्यै ह्युन्दनम् ॥१॥

अदित्यै ह्युन्दनं ह्युन्दनमदित्याऽ अदित्यै ह्युन्दनमस्यसि ह्युन्दनमदि-
त्याऽ अदित्यै ह्युन्दनमसि । ह्युन्दनमस्यसि ह्युन्दनं ह्युन्दनमसि द्विष्णोर्द्वि-
ष्णोरसि ह्युन्दनं ह्युन्दनमसि द्विष्णोः । ह्युन्दनमिति वि उन्दनम् । असि
द्विष्णोर्द्विष्णोरस्यसि द्विष्णोः स्तुप स्तुपो द्विष्णोरस्यसि द्विष्णोः स्तुपः^१ ।
द्विष्णोः स्तुप स्तुपो द्विष्णोर्द्विष्णोः स्तुपोस्यसि स्तुपो द्विष्णोर्द्विष्णोः स्तुपो-
सि । स्तुपोस्यसि स्तुप स्तुपोस्यूर्णमम्रदसमूर्णमम्रदसमसि स्तुप स्तुपोस्यूर्ण-
मम्रदसम् । अस्यूर्णमम्रदसमूर्णमम्रदसमस्यस्यूर्णमम्रदसन्त्वा त्वोर्णमम्रदसम-
स्यस्यूर्णमम्रदसन्त्वा । ऊर्णमम्रदसन्त्वा त्वोर्णमम्रदसमूर्णमम्रदसन्त्वा स्तु-
णामि स्तृणामि त्वोर्णमम्रदसमूर्णमम्रदसन्त्वा स्तृणामि । ऊर्णमम्रदसमित्यूर्ण
मम्रदसम् । त्वा स्तृणामि स्तृणामि त्वा त्वा स्तृणामि स्वासुस्थां स्वासुस्थां
स्तृणामि त्वा त्वा स्तृणामि स्वासुस्थाम् । स्तृणामि स्वासुस्थां स्वासुस्थां
स्तृणामि स्तृणामि स्वासुस्थान्देवेभ्यो देवेभ्यः स्वासुस्थां स्तृणामि
स्तृणामि स्वासुस्थान्देवेभ्यः । स्वासुस्थान्देवेभ्यो देवेभ्यः स्वासुस्थां
स्वासुस्थान्देवेभ्यो भुवंपतये भुवंपतये देवेभ्यः स्वासुस्थां स्वासुस्था-
न्देवेभ्यो भुवंपतये । स्वासुस्थामिति सु आसुस्थाम् । देवेभ्यो भुवंपतये भुव-
पतये देवेभ्यो देवेभ्यो भुवंपतये स्वाहा स्वाहा भुवंपतये देवेभ्यो देवेभ्यो भुव-
पतये स्वाहा^२ । भुवंपतये स्वाहा स्वाहा भुवंपतये भुवंपतये स्वाहा भुवंपतये

^१. विष्णोः स्तुपः यहाँ वा.मा. ३.१३. के अनुसार विसर्जनीय का लोप होता है ।

^२. वा.मा. २.३९. के अनुसार स्वाहा पद आद्युदात्त होता है ।

भुवनपतये स्वाहा भुवनपतये भुवनपतये स्वाहा भुवनपतये । भुवनपतयऽ इति भुवनपतये । स्वाहा भुवनपतये भुवनपतये स्वाहा स्वाहा भुवनपतये भूतानाम्भूतानाम्भुवनपतये स्वाहा स्वाहा भुवनपतये भूतानाम् । भुवनपतये भूतानाम्भूतानाम्भुवनपतये भुवनपतये भूतानाम्पतये पतये भूतानाम्भुवनपतये भुवनपतये भूतानाम्पतये । भुवनपतयऽ इति भुवन पतये । भूतानाम्पतये पतये भूतानाम्भूतानाम्पतये गन्धर्वो गन्धर्वः पतये भूतानाम्भूतानाम्पतये गन्धर्वः । पतये गन्धर्वो गन्धर्वः पतये पतये गन्धर्वस्त्वा त्वा गन्धर्वः पतये पतये गन्धर्वस्त्वा ॥२॥

गन्धर्वस्त्वा त्वा गन्धर्वो गन्धर्वस्त्वा विश्वावसुर्विश्ववसुस्त्वा गन्धर्वो गन्धर्वस्त्वा विश्वावसुः^१ । त्वा विश्वावसुर्विश्ववसुस्त्वा त्वा विश्वावसुः परि परि विश्ववसुस्त्वा त्वा विश्वावसुः परि । विश्वावसुः परि परि विश्ववसुर्विश्ववसुः परि दधातु दधातु परि विश्ववसुर्विश्ववसुः परि दधातु । विश्ववसुरिति विश्व वसुः । परि दधातु दधातु परि परि दधातु विश्वस्य विश्वस्य दधातु परि परि दधातु विश्वस्य । दधातु विश्वस्य विश्वस्य दधातु दधातु विश्वस्यारिष्ट्याऽ अरिष्ट्यै विश्वस्य दधातु दधातु विश्वस्यारिष्ट्यै । विश्वस्यारिष्ट्याऽ अरिष्ट्यै विश्वस्य विश्वस्यारिष्ट्यै वज्रमानस्य वज्रमानस्यारिष्ट्यै विश्वस्य विश्वस्यारिष्ट्यै वज्रमानस्य । अरिष्ट्यै वज्रमानस्य वज्रमानस्यारिष्ट्याऽ अरिष्ट्यै वज्रमानस्य परिधिः परिधिर्वज्रमानस्यारिष्ट्याऽ अरिष्ट्यै वज्रमानस्य परिधिः । वज्रमानस्य परिधिः परिधिर्वज्रमानस्य वज्रमानस्य परिधिरस्यसि परिधिर्वज्रमानस्य वज्रमानस्य परिधिरसि । परिधिरस्यसि परिधिः परिधिरस्यग्निरग्निरसि परिधिः परिधिरस्यग्निः । परिधिरिति परि धिः । अस्यग्निरग्निरस्यस्यग्निरिडऽ इडोग्निरस्यस्य-

^१. यहाँ वा. प्रा. ३.१०१. के अनुसार विश्व का अकार दीर्घ हो गया है।

ग्निरिडः^१। अग्निरिडः इडोग्निरिडः ईडितः ईडितः इडोग्निरिडः
 ईडितः। इडः ईडितः ईडितः इडः इडः ईडितः इन्द्रस्येन्द्रस्येडितः इडः
 इडः ईडितः इन्द्रस्य। ईडितः इन्द्रस्येन्द्रस्येडितः ईडितः इन्द्रस्य
 बाहुर्बाहुरिन्द्रस्येडितः ईडितः इन्द्रस्य बाहुः॥ इन्द्रस्य बाहुर्बाहुरिन्द्रस्येन्द्रस्य
 बाहुरस्यसि बाहुरिन्द्रस्येन्द्रस्य बाहुरसि। बाहुरस्यसि बाहुर्बाहुरसि दक्षिणो
 दक्षिणोसि बाहुर्बाहुरसि दक्षिणः^२। असि दक्षिणो दक्षिणोस्यसि दक्षिणो
 मित्रावरुणौ मित्रावरुणौ दक्षिणोस्यसि दक्षिणो मित्रावरुणौ^३। दक्षिणो
 मित्रावरुणौ मित्रावरुणौ दक्षिणो दक्षिणो मित्रावरुणौ त्वा त्वा मित्रावरुणौ
 दक्षिणो दक्षिणो मित्रावरुणौ त्वा॥ मित्रावरुणौ त्वा त्वा मित्रावरुणौ
 मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः उत्तरतस्त्वा मित्रावरुणौ मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः।
 त्वोत्तरतः उत्तरतस्त्वा त्वोत्तरतः परि पृथुत्तरतस्त्वा त्वोत्तरतः परि। उत्तरतः
 परि पृथुत्तरतः उत्तरतः परि धत्तान्धत्ताम्पृथुत्तरतः उत्तरतः परि धत्ताम्। परि
 धत्तान्धत्ताम्परि परि धत्तान्धुवेण द्रुवेण धत्ताम्परि परि धत्तान्धुवेण। धत्तान्धुवेण
 द्रुवेण धत्तान्धत्तान्धुवेण धर्म्मणा धर्म्मणा द्रुवेण धत्तान्धत्तान्धुवेण धर्म्मणा।
 धुवेण धर्म्मणा धर्म्मणा द्रुवेण द्रुवेण धर्म्मणा। धर्म्मणेति धर्म्मणा॥३॥

व्रीतिहोत्रन्त्वा त्वा व्रीतिहोत्रं व्रीतिहोत्रन्त्वा कवे कवे त्वा व्रीतिहोत्रं व्रीति-
 होत्रन्त्वा कवे। व्रीतिहोत्रमिति व्रीति होत्रम्। त्वा कवे कवे त्वा त्वा कवे द्युम-
 न्तं द्युमन्तं कवे त्वा त्वा कवे द्युमन्तम्। कवे द्युमन्तं द्युमन्तं कवे कवे द्युमन्तः

^१. इडः अग्निः यहाँ अकारे च (वा. प्रा. ४. ४४) इस सूत्र से अःकार ओकार होता है। एदोङ्ग्यां पूर्वमकारः (वा. प्रा. ४. ६२) से ओकार से परवर्ती अकार पूर्वरूप को प्राप्त होता है। तौ चेदुदात्तावनुदात्ते स्वरितौ (वा. प्रा. ४. ६३) से ओकार स्वरित होता है तथा वा. प्रा. १. ११४. से अभिनिहित संज्ञा होती है।

^२. दक्षिणा च (वा. प्रा. २. २९) दक्षिणा पद भी आद्युदात्त होता है।

^३. पूर्वो द्वन्द्वेष्ववायुषु वा. प्रा. ३. १२७. इस सूत्र से द्वन्द्व समास का मित्र यह पूर्वपद दीर्घ हो गया है।

स॒ऽ स॒न्द्यु॒मन्तं॒ङ्कवे॒ कवे॒ द्यु॒मन्त॒ऽ स॒म् । द्यु॒मन्त॒ऽ स॒ऽ स॒न्द्यु॒मन्तं॒न्द्यु॒मन्त॒ऽ
 स॒मि॒धी॒मही॒धी॒महि॒ स॒न्द्यु॒मन्तं॒न्द्यु॒मन्त॒ऽ स॒मि॒धी॒महि॒ । द्यु॒मन्त॒मि॒तिं द्यु॒ मन्त॒म् ।
 स॒मि॒धी॒मही॒धी॒महि॒ स॒ऽ स॒मि॒धी॒महि॒ । इ॒धी॒म॒ही॒ती॒धी॒महि॒ ॥ अ॒ग्रे बृ॒हन्तं॒म्बृ॒ह-
 न्त॒म॒ग्रे॒ग्रे बृ॒हन्तं॒म॒द्धरे॒द्धरे॒ बृ॒हन्त॒म॒ग्रे॒ग्रे बृ॒हन्तं॒म॒द्धरे॒ । बृ॒हन्तं॒म॒द्धरे॒द्धरे॒ बृ॒ह-
 न्तं॒म्बृ॒हन्तं॒म॒द्धरे॑ । अ॒द्धरे॒ऽ इत्य॑द्धरे ॥४॥

स॒मि॒द॒स्य॒सि स॒मि॒त्स॒मि॒द॒सि स॒ूर्ध्वः॒ स॒ूर्ध्वो॒सि स॒मि॒त्स॒मि॒द॒सि स॒ूर्ध्वः॒ ।
 स॒मि॒दि॒तिं स॒म् इत् । अ॒सि स॒ूर्ध्वः॒ स॒ूर्ध्वो॒स्य॒सि स॒ूर्ध्व॒स्त्वा त्वा स॒ूर्ध्वो॒स्य॒सि
 स॒ूर्ध्व॒स्त्वा । स॒ूर्ध्व॒स्त्वा त्वा स॒ूर्ध्वः॒ स॒ूर्ध्व॒स्त्वा पु॒रस्ता॑त्पु॒रस्ता॑त्त्वा स॒ूर्ध्वः॒ स॒ूर्ध्व-
 स्त्वा पु॒रस्ता॑त् । त्वा पु॒रस्ता॑त्पु॒रस्ता॑त्त्वा त्वा पु॒रस्ता॑त्पातु पातु पु॒रस्ता॑त्त्वा त्वा
 पु॒रस्ता॑त्पातु । पु॒रस्ता॑त्पातु पातु पु॒रस्ता॑त्पु॒रस्ता॑त्पातु कस्याः॒ कस्याः॒ पातु
 पु॒रस्ता॑त्पु॒रस्ता॑त्पातु कस्याः॒ । पातु कस्याः॒ कस्याः॒ पातु पातु कस्याश्चि॒त्-
 त्कस्याः॒ पातु पातु कस्याश्चित् । कस्याश्चि॒त्कस्याः॒ कस्याश्चि॒द॒भि॒श॒स्त्याऽ
 अ॒भि॒श॒स्त्यै चि॒त्कस्याः॒ कस्याश्चि॒द॒भि॒श॒स्त्यै । चि॒द॒भि॒श॒स्त्याऽ अ॒भि॒श॒स्त्यै
 चि॒चि॒द॒भि॒श॒स्त्यै स॒वि॒तुः॑ स॒वि॒तु॒र॒भि॒श॒स्त्यै चि॒चि॒द॒भि॒श॒स्त्यै स॒वि॒तुः॑ । अ॒भि॒श॒-
 स्त्यै स॒वि॒तुः॑ स॒वि॒तु॒र॒भि॒श॒स्त्याऽ अ॒भि॒श॒स्त्यै स॒वि॒तु॒र्बा॒हू बा॒हू स॒वि॒तु॒र॒भि॒श॒स्त्याऽ
 अ॒भि॒श॒स्त्यै स॒वि॒तु॒र्बा॒हू । अ॒भि॒श॒स्त्याऽ इत्य॑भि॒ श॒स्त्यै ॥ स॒वि॒तु॒र्बा॒हू बा॒हू स॒वि॒तुः॑
 स॒वि॒तु॒र्बा॒हू स्त्थं॒ स्त्थो॒ बा॒हू स॒वि॒तुः॑ स॒वि॒तु॒र्बा॒हू स्त्थः॑^१ । बा॒हू स्त्थं॒ स्त्थो॒ बा॒हू बा॒हू
 स्त्थऽ ऊ॒र्ण॒म्प्र॒द॒स॒मू॒र्ण॒म्प्र॒द॒स॒ऽ स्त्थो॒ बा॒हू बा॒हू स्त्थऽ ऊ॒र्ण॒म्प्र॒द॒स॒म् । बा॒हूऽ
 इति॑ बा॒हू । स्त्थऽ ऊ॒र्ण॒म्प्र॒द॒स॒मू॒र्ण॒म्प्र॒द॒स॒ऽ स्त्थ स्त्थऽ ऊ॒र्ण॒म्प्र॒द॒स॒न्त्वा

^१. मा. शि. (शि. सं. पृ. ६२) के अनुसार बृहन्तम् पद में वकार है।

^१. स्थः बाहू यहाँ सर्वो अःकार ओकारम् (वा. प्रा. ४. ४३) के अनुसार सोपध विसर्जनीय ओकार होता है। वा. प्रा. १. ३५. के अनुसार विसर्जनीय से पूर्ववर्ती अकार की उपधा संज्ञा है।

त्वोर्णमम्रदसं स्थ स्त्थऽ ऊर्णमम्रदसन्त्वा । ऊर्णमम्रदसन्त्वा त्वोर्णमम्रद-
 समूर्णमम्रदसन्त्वा स्तृणामि स्तृणामि त्वोर्णमम्रदसमूर्णमम्रदसन्त्वा स्तृणामि ।
 ऊर्णमम्रदसमित्यूर्णं म्रदसम् । त्वा स्तृणामि स्तृणामि त्वा त्वा स्तृणामि
 स्वासुस्थं स्वासुस्थं स्तृणामि त्वा त्वा स्तृणामि स्वासुस्थम् । स्तृणामि
 स्वासुस्थं स्वासुस्थं स्तृणामि स्तृणामि स्वासुस्थन्देवेभ्यो देवेभ्यः
 स्वासुस्थं स्तृणामि स्तृणामि स्वासुस्थन्देवेभ्यः । स्वासुस्थन्देवेभ्यो
 देवेभ्यः स्वासुस्थं स्वासुस्थन्देवेभ्यऽ आ त्वा त्वा देवेभ्यः स्वासुस्थं
 स्वासुस्थन्देवेभ्यऽ आ त्वा । स्वासुस्थमिति सु आसुस्थम् । देवेभ्यऽ आ त्वा
 त्वा देवेभ्यो देवेभ्यऽ आ त्वा वसवो वसवस्त्वा देवेभ्यो देवेभ्यऽ आ त्वा
 वसवः । आ त्वा । त्वा वसवो वसवस्त्वा त्वा वसवो रुद्रा रुद्रा वसवस्त्वा त्वा¹
 वसवो रुद्राः । वसवो रुद्रा रुद्रा वसवो वसवो रुद्राऽ आदित्याऽ आदित्या रुद्रा
 वसवो वसवो रुद्राऽ आदित्याः । रुद्राऽ आदित्याऽ आदित्या रुद्रा रुद्राऽ
 आदित्याः सदन्तु सदन्त्वादित्या रुद्रा रुद्राऽ आदित्याः सदन्तु । आदित्याः
 सदन्तु सदन्त्वादित्याऽ आदित्याः सदन्तु । सदन्त्विति सदन्तु ॥५॥

घृताच्यस्यसि घृताचीं घृताच्यसि जुहूर्जुहूरसि घृताचीं घृताच्यसि
 जुहूः² । असि जुहूर्जुहूरस्यसि जुहूर्नाम्ना नाम्ना जुहूरस्यसि जुहूर्नाम्ना ।
 जुहूर्नाम्ना नाम्ना जुहूर्जुहूर्नाम्ना सा सा नाम्ना जुहूर्जुहूर्नाम्ना सा । नाम्ना
 सा सा नाम्ना नाम्ना सेदमिदं सा नाम्ना नाम्ना सेदम् । सेदमिदं सा
 सेदम्प्रियेण प्रियेणेदं सा सेदम्प्रियेण । इदम्प्रियेण प्रियेणेदमिदम्प्रियेण धाम्ना
 धाम्ना प्रियेणेदमिदम्प्रियेण धाम्ना । प्रियेण धाम्ना धाम्ना प्रियेण प्रियेण

¹. वा. प्रा. २.६ के अनुसार त्वा पद अनुदात्त होता है ।

². यहाँ घृताची पद द्विवचन में नहीं है । जुहू को घृताची कहा है, अतः इतिकरण नहीं होगा ।

धाम्नां प्रियम्प्रियन्धाम्नां प्रियेण प्रियेण धाम्नां प्रियम् । धाम्नां प्रियम्प्रिय-
 न्धाम्नां धाम्नां प्रियः सदः सदः प्रियन्धाम्नां धाम्नां प्रियः सदः । प्रियः
 सदः सदः प्रियम्प्रियः सदः आ सीद सीदा सदः प्रियम्प्रियः सदः आ
 सीद । सदः आ सीद सीदा सदः सदः आ सीदोपभृदुपभृत्सीदा सदः सदः आ
 सीदोपभृत् । आ सीद । सीदोपभृदुपभृत्सीद सीदोपभृदुवा द्रुवोपभृत्सीद सीदोप-
 भृदुवा । उपभृदुवा द्रुवोपभृदुपभृदुवा द्रुवा द्रुवा द्रुवोपभृदुपभृदुवा द्रुवा । उपभृ-
 दित्युप भृत् । ध्रुवा द्रुवा द्रुवा द्रुवा द्रुवा द्रुवाऽ असदन्नसदन्ध्रुवा द्रुवा द्रुवा द्रुवाऽ
 असदन्^१ ॥ ध्रुवाऽ असदन्नसदन्ध्रुवा द्रुवाऽ असदन्नृतस्यऽ ऋतस्यासदन्ध्रुवा द्रुवाऽ
 असदन्नृतस्य । असदन्नृतस्यऽ ऋतस्यासदन्नसदन्नृतस्य योनौ योनावृत-
 स्यासदन्नसदन्नृतस्य योनौ । ऋतस्य योनौ योनावृतस्यऽ ऋतस्य योनौ ता ता
 योनावृतस्यऽ ऋतस्य योनौ ता^२ । योनौ ता ता योनौ योनौ ता द्विष्णो द्विष्णो
 ता योनौ योनौ ता द्विष्णो । ता द्विष्णो द्विष्णो ता ता द्विष्णो पाहि पाहि
 द्विष्णो ता ता द्विष्णो पाहि । द्विष्णो पाहि पाहि द्विष्णो द्विष्णो पाहि पाहि
 पाहि पाहि द्विष्णो द्विष्णो पाहि पाहि । द्विष्णोऽ इति विष्णो । पाहि पाहि
 पाहि पाहि पाहि पाहि यज्ज्ञंयज्ज्ञम्पाहि पाहि पाहि पाहि यज्ज्ञम् । पाहि
 यज्ज्ञंयज्ज्ञम्पाहि पाहि यज्ज्ञम्पाहि पाहि यज्ज्ञम्पाहि पाहि यज्ज्ञम्पाहि ।
 यज्ज्ञम्पाहि पाहि यज्ज्ञंयज्ज्ञम्पाहि यज्ज्ञपतिंयज्ज्ञपतिम्पाहि यज्ज्ञंयज्ज्ञ-
 म्पाहि यज्ज्ञपतिम् । पाहि यज्ज्ञपतिंयज्ज्ञपतिम्पाहि पाहि यज्ज्ञपतिम्पाहि
 पाहि यज्ज्ञपतिम्पाहि पाहि यज्ज्ञपतिम्पाहि । यज्ज्ञपतिम्पाहि पाहि यज्ज्ञपतिं-

^१. वा. प्रा. ४. ८७. के अनुसार ध्रुवा असदन् यहाँ ध्रुवा पद प्रकृतिभाव से रहता है । अतः सिं सर्वर्णे दीर्घम् (वा. प्रा. ४. ५२) से दीर्घ नहीं होगा ।

^२. वा. प्रा. ४. ३१. के अनुसार यहाँ ता पद स्वरान्त है ।

यज्जपतिम्पाहि माम्पाहि यज्जपतिंयज्जपतिम्पाहि माम्। यज्जपति-
मिति यज्ज पतिम्। पाहि माम्पाहि पाहि मांयज्जयंयज्जन्युम्पाहि
पाहि मांयज्जन्यम्। मांयज्जन्यंयज्जन्युम्पाम्मांयज्जन्यम्। यज्जन्य-
मिति यज्ज न्यम्॥६॥

अग्नें वाजजिद्वाजजिदग्नेग्नें वाजजिद्वाज्जवाजजिदग्नेग्नें वाजजि-
द्वाजम्। वाजजिद्वाज्जवाजजिद्वाजजिद्वाजन्त्वा त्वा वाज्जवाजजिद्वाजजिद्वा-
जन्त्वा। वाजजिदिति वाज जित्। वाजन्त्वा त्वा वाज्जवाजन्त्वा सरिष्यन्तं
सरिष्यन्तन्त्वा वाज्जवाजन्त्वा सरिष्यन्तम्। त्वा सरिष्यन्तं सरिष्य-
न्तन्त्वा त्वा सरिष्यन्तंवाजजितंवाजजितं सरिष्यन्तन्त्वा त्वा सरिष्यन्तं
वाजजितम्। सरिष्यन्तंवाजजितंवाजजितं सरिष्यन्तं सरिष्यन्तं
वाजजितं सः संवाजजितं सरिष्यन्तं सरिष्यन्तंवाजजितं सम्।
वाजजितं सः संवाजजितंवाजजितं सम्माज्जिर्म माज्जिर्म संवाजजितं
वाजजितं सम्माज्जिर्म । वाजजितमिति वाज जितम्। सम्माज्जिर्म माज्जिर्म
सः सम्माज्जिर्म नमो नमो माज्जिर्म सः सम्माज्जिर्म नमः¹। माज्जिर्म नमो नमो
माज्जिर्म माज्जिर्म नमो देवेभ्यो देवेभ्यो नमो माज्जिर्म माज्जिर्म नमो देवेभ्यः॥
नमो देवेभ्यो देवेभ्यो नमो नमो देवेभ्यः स्वधा स्वधा देवेभ्यो नमो नमो
देवेभ्यः स्वधा। देवेभ्यः स्वधा स्वधा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यः
पितृभ्यः स्वधा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यः। स्वधा पितृभ्यः
पितृभ्यः स्वधा स्वधा पितृभ्यः सुयमे सुयमे पितृभ्यः स्वधा स्वधा
पितृभ्यः सुयमे। पितृभ्यः सुयमे सुयमे पितृभ्यः पितृभ्यः सुयमे मे मे

¹. वा.पा. २. ३९. के अनुसार नमः पद आद्युदात्त होता है।

सुयमै पितृभ्यः पितृभ्यः सुयमै मे । पितृभ्यः इति पितृ भ्यः^१ । सुयमै मे मे
 सुयमै सुयमै मे भूयास्तम्भूयास्तम्मे सुयमै सुयमै मे भूयास्तम् । सुयमेऽ इति सु
 यमै । मे भूयास्तम्भूयास्तम्मे मे भूयास्तमस्कन्त्रमस्कन्त्रम्भूयास्तम्मे मे भूया-
 स्तमस्कन्त्रम्^२ । भूयास्तमस्कन्त्रमस्कन्त्रम्भूयास्तम्भूयास्तमस्कन्त्रमद्यास्कन्त्र-
 म्भूयास्तम्भूयास्तमस्कन्त्रमद्य ॥७॥

अस्कन्त्रमद्यास्कन्त्रमस्कन्त्रमद्य देवेभ्यो देवेभ्योद्यास्कन्त्रमस्कन्त्रमद्य
 देवेभ्यः । अद्य देवेभ्यो देवेभ्योद्याद्य देवेभ्यः आज्यमाज्यन्देवेभ्योद्याद्य
 देवेभ्यः आज्यम् । देवेभ्यः आज्यमाज्यन्देवेभ्यो देवेभ्यः आज्यः सः
 समाज्यन्देवेभ्यो देवेभ्यः आज्यः सम् । आज्यः सः समाज्यमाज्यः
 सम्भ्रियासम्भ्रियासुः समाज्यमाज्यः सम्भ्रियासम् । सम्भ्रियासम्भ्रियासुः
 सः सम्भ्रियासुमङ्गिणाङ्गिणा भ्रियासुः सः सम्भ्रियासुमङ्गिणा । भ्रियासुमङ्गि-
 णाङ्गिणा भ्रियासम्भ्रियासुमङ्गिणा विष्णो विष्णोङ्गिणा भ्रियासम्भ्रियासुम-
 ङ्गिणा विष्णो । अङ्गिणा विष्णो विष्णोङ्गिणाङ्गिणा विष्णो मा मा विष्णोङ्गि-
 णाङ्गिणा विष्णो मा । विष्णो मा मा विष्णो विष्णो मा त्वा त्वा मा विष्णो
 विष्णो मा त्वा । विष्णोऽ इति विष्णो । मा त्वा त्वा मा मा त्वावाव त्वा मा
 मा त्वाव । त्वावाव त्वा त्वाव क्रमिषङ्गमिषुमव त्वा त्वाव क्रमिषम् । अव क्रमि-
 षङ्गमिषुमवाव क्रमिषुमवतुमतीङ्गमिषुमवाव क्रमिषुमवतुमतीम् । क्रमिषुमव-
 तुमतीङ्गमिषुमवतुमतीङ्गमिषुमवतुमतीमग्रेग्रे वसुमतीङ्गमिषुमवतुमतीमग्रे ।
 वसुमतीमग्रेग्रे वसुमतीङ्गमिषुमवतुमतीमग्रे ते तेग्रे वसुमतीङ्गमिषुमवतुमतीमग्रे ते ।^३ वसुम-

^१. वा. प्रा. १.८८. के अनुसार ऋकार सावग्रह पद के पूर्वपद के अन्त में आता है (समस्तपद के अन्त में नहीं आता है) ।

^२. वा. प्रा. २.३. के अनुसार यहाँ में पद अनुदात्त है ।

^३. वा. प्रा. २.५. के अनुसार यहाँ ते पद अनुदात्त है ।

वा॒पृथि॒वी द्यावा॑पृथि॒वी त्वान्त्वान्द्यावा॑पृथि॒वीऽ अवाव॑ द्यावा॑पृथि॒वी त्वान्त्वान्द्या-
वा॒पृथि॒वीऽ अव॑ । द्यावा॑पृथि॒वीऽ अवाव॑ द्यावा॑पृथि॒वी द्यावा॑पृथि॒वीऽ अव॑ त्वन्त्वमव॑
द्यावा॑पृथि॒वी द्यावा॑पृथि॒वीऽ अव॑ त्वम् । द्यावा॑पृथि॒वीऽ इति॑ द्यावा॑पृथि॒वी । अव॑
त्वन्त्वमवाव॑ त्वन्द्यावा॑पृथि॒वी द्यावा॑पृथि॒वी त्वमवाव॑ त्वन्द्यावा॑पृथि॒वी । त्वन्द्या-
वा॒पृथि॒वी द्यावा॑पृथि॒वी त्वन्त्वन्द्यावा॑पृथि॒वी स्विष्ट॑कृत्स्विष्ट॑कृद्द्यावा॑पृथि॒वी त्व-
न्त्वन्द्यावा॑पृथि॒वी स्विष्ट॑कृत् । द्यावा॑पृथि॒वी स्विष्ट॑कृत्स्विष्ट॑कृद्द्यावा॑पृथि॒वी द्यावा॑-
पृथि॒वी स्विष्ट॑कृद्देवे॒भ्यो देवे॒भ्यः स्विष्ट॑कृद्द्यावा॑पृथि॒वी द्यावा॑पृथि॒वी स्विष्ट॑कृद्देवे॒-
भ्यः । द्यावा॑पृथि॒वीऽ इति॑ द्यावा॑पृथि॒वी । स्विष्ट॑कृद्देवे॒भ्यो देवे॒भ्यः स्विष्ट॑कृ-
त्स्विष्ट॑कृद्देवे॒भ्यऽ इन्द्र॑ऽ इन्द्रो॑ देवे॒भ्यः स्विष्ट॑कृत्स्विष्ट॑कृद्देवे॒भ्यऽ इन्द्रः॑^१ ।
स्विष्ट॑कृदिति॑ स्विष्ट॑ कृत् । देवे॒भ्यऽ इन्द्र॑ऽ इन्द्रो॑ देवे॒भ्यो देवे॒भ्यऽ इन्द्र॑ऽ
आज्ये॒नाज्ये॒नेन्द्रो॑ देवे॒भ्यो देवे॒भ्यऽ इन्द्र॑ऽ आज्ये॒न । इन्द्र॑ऽ आज्ये॒नाज्ये॒ने-
न्द्र॑ऽ इन्द्र॑ऽ आज्ये॒न ह॒विषा॑ ह॒विषाज्ये॒नेन्द्र॑ऽ इन्द्र॑ऽ आज्ये॒न ह॒विषा॑ । आज्ये॒न
ह॒विषा॑ ह॒विषाज्ये॒नाज्ये॒न ह॒विषा॑ भूद् भूद्ध॒विषाज्ये॒नाज्ये॒न ह॒विषा॑ भूत्^२ ।
ह॒विषा॑ भूद् भूद्ध॒विषा॑ ह॒विषा॑ भूत्स्वाहा॑ स्वाहा॑ भूद्ध॒विषा॑ ह॒विषा॑ भूत्स्वाहा॑ ।
भूत्स्वाहा॑ स्वाहा॑ भूद् भूत्स्वाहा॑ स॒ऽ स॒ स्वाहा॑ भूद् भूत्स्वाहा॑ स॒म् । स्वाहा॑
स॒ऽ स॒ स्वाहा॑ स्वाहा॑ स॒ज्योति॑षा ज्योति॑षा स॒ स्वाहा॑ स्वाहा॑ स॒ज्योति॑-
षा । स॒ज्योति॑षा ज्योति॑षा स॒ऽ स॒ज्योति॑षा ज्योति॑र्ज्योति॑र्ज्योति॑षा स॒ऽ

^१. देवे॒भ्यः इन्द्रः॑ यहाँ पर कण्ठ्यपूर्वो यकारमरिफितः (वा. प्रा. ४.३८) इस सूत्र से देवे॒भ्यः का विसर्ग यकार हो गया । यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (वा. प्रा. ४.१२७) इस सूत्र से यकार का लोप हुआ । न परकालः पूर्वकाले पुनः (वा. प्रा. ३.४) इस सूत्र से यहाँ गुण सन्धि का निषेध हुआ ।

^२. भूत् ह॒विषा॑ यहाँ ह॒श्च तस्मात्पूर्वचतुर्थम् (वा. प्रा. ४.१२४) के अनुसार हकार पूर्ववर्ती वर्ण का चतुर्थ होता है । वा. प्रा. ४.१२०. के अनुसार तकार का दकार विहित है । वा. प्रा. ३.३. के अनुसार सन्धिकार्य पदान्त तथा पदादि में होता है । ह॒श्च तस्मात्पूर्वचतुर्थम् ज्यो. २११. में इसी सूत्र से दकार तथा धकार होना बताया गया है ।

सञ्ज्योतिषा ज्योतिः । ज्योतिषा ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिषा ज्योतिषा
ज्योतिः । ज्योतिरिति ज्योतिः ॥९॥

मयीदमिदम्मयि मयीदमिन्द्रऽ इन्द्रऽ इदम्मयि मयीदमिन्द्रः । इदमिन्द्रऽ
इन्द्रऽ इदमिदमिन्द्रऽ इन्द्रियमिन्द्रियमिन्द्रऽ इदमिदमिन्द्रऽ इन्द्रियम् । इन्द्रऽ
इन्द्रियमिन्द्रियमिन्द्रऽ इन्द्रऽ इन्द्रियन्दधातु दधात्विन्द्रियमिन्द्रऽ इन्द्रऽ इन्द्रिय-
न्दधातु । इन्द्रियन्दधातु दधात्विन्द्रियमिन्द्रियन्दधात्वस्मान्स्मान्दधात्वि-
न्द्रियमिन्द्रियन्दधात्वस्मान् । दधात्वस्मान्स्मान्दधातु दधात्वस्मान्नायो
रायोस्मान्दधातु दधात्वस्मान्नायः^१ । अस्मान्नायो रायोस्मान्स्मान्नायो
मघवानो मघवानो रायोस्मान्स्मान्नायो मघवानः । रायो मघवानो मघवानो
रायो रायो मघवानः सचन्तां सचन्ताम्मघवानो रायो रायो मघवानः सच-
न्ताम्^२ मघवानः सचन्तां सचन्ताम्मघवानो मघवानः सचन्तामस्माकं-
मस्माकं सचन्ताम्मघवानो मघवानः सचन्तामस्माकम् । मघवानऽ इति
मघवानः । सचन्तामस्माकमस्माकं सचन्तां सचन्तामस्माकं सन्तु
सन्त्वस्माकं सचन्तां सचन्तामस्माकं सन्तु ॥ अस्माकं सन्तु
सन्त्वस्माकमस्माकं सन्त्वाशिषऽ आशिषः सन्त्वस्माकमस्माकं
सन्त्वाशिषः । सन्त्वाशिषऽ आशिषः सन्तु सन्त्वाशिषः सत्याः सत्याऽ
आशिषः सन्तु सन्त्वाशिषः सत्याः । आशिषः सत्याः सत्याऽ आशिषऽ
आशिषः सत्या नो नः सत्याऽ आशिषऽ आशिषः सत्या नः^३ । आशिषऽ
इत्या शिषः । सत्या नो नः सत्याः सत्या नः सन्तु सन्तु नः सत्याः सत्या

^१. वा.प्रा.२.४२. के अनुसार यहाँ रायः पद आद्युदात्त है ।

^२. मघवानः सचन्ताम् यहाँ वा.प्रा.४.११६. के अनुसार विसर्जनीय के द्वित्व का निषेध है ।

^३. सत्याः नः यहाँ लोपं धौ (वा.प्रा.४.३९) इस सूत्र से धि संज्ञक व्यञ्जन परे होने पर अरिफित कण्ठ्यपूर्व विसर्ग का लोप होता है ।
वा.प्रा.१.५३. के अनुसार नकार धिसंज्ञक है ।

नः सन्तु। नः सन्तु सन्तु नो नः सन्त्वाशिषऽ आशिषः सन्तु नो नः
 सन्त्वाशिषः। सन्त्वाशिषऽ आशिषः सन्तु सन्त्वाशिषऽ उपहृतोपहृताशिषः
 सन्तु सन्त्वाशिषऽ उपहृता। आशिषऽ उपहृतोपहृताशिषऽ आशिषऽ उपहृता
 पृथिवी पृथिव्युपहृताशिषऽ आशिषऽ उपहृता पृथिवी। आशिषऽ इत्या शिषः।
 उपहृता पृथिवी पृथिव्युपहृतोपहृता पृथिवी माता माता पृथिव्युपहृतोपहृता
 पृथिवी माता। उपहृतेत्युप हृता। पृथिवी माता माता पृथिवी पृथिवी मातोपोप
 माता पृथिवी पृथिवी मातोप। मातोपोप माता मातोप माम्मा मुप माता मातोप
 माम्। उप माम्मा मुपोप माम्पृथिवी पृथिवी मामुपोप माम्पृथिवी। माम्पृथिवी
 पृथिवी माम्मापृथिवी माता माता पृथिवी माम्मापृथिवी माता। पृथिवी माता
 माता पृथिवी पृथिवी माता ह्यता० ह्यताम्माता पृथिवी पृथिवी माता ह्यताम्।
 माता ह्यता० ह्यताम्माता माता ह्यतामग्निरग्निह्यताम्माता माता ह्यता-
 मग्निः१। ह्यतामग्निरग्निह्यता० ह्यतामग्निराग्नीद्धादाग्नीद्धादग्निह्यता०
 ह्यतामग्निराग्नीद्धात्¹। अग्निराग्नीद्धादाग्नीद्धादग्निरग्निरग्नीद्धात्स्वाहा
 स्वाहाग्नीद्धादग्निरग्निरग्नीद्धात्स्वाहा। आग्नीद्धात्स्वाहा स्वाहाग्नीद्धादाग्नी-
 द्धात्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥१०॥

उपहृतो द्यौर्द्यौरुपहृतऽ उपहृतो द्यौष्पिता पिता द्यौरुपहृतऽ उपहृतो
 द्यौष्पिता।² उपहृतऽ इत्युप हृतः। द्यौष्पिता पिता द्यौर्द्यौष्पितोपोप पिता
 द्यौर्द्यौष्पितोप। पितोपोप पिता पितोप माम्मा मुप पिता पितोप माम्। उप
 माम्मा मुपोप मान्द्यौर्द्यौर्म्मामुपोप मान्द्यौः१। मान्द्यौर्द्यौर्म्माम्मान्द्यौष्पिता पिता

¹. ह्यता० ह्यताम् यहाँ अनुस्वार से परे होने के कारण द्वितीय ह्यताम् के वकार का द्वित्व नहीं होगा। परं तु रेफकाराभ्याम् (वा. प्रा. ४.१०२) सूत्र की प्रवृत्ति नहीं होगी। इस सूत्र के भाष्यकार अनन्त ने स्वर परे रहने पर ही इस सूत्र से द्वित्वि होना बताया है। वा. प्रा. ८.२१. के अनुसार अनुस्वार स्वरों में परिगणित नहीं है। इसी प्रकार अग्निह्यताम् में भी वकार द्वित्व नहीं होगा।

². द्यौः पिता यहाँ वा. प्रा. ३.३४. के अनुसार विसर्जनीय पकार होता है।

द्यौर्माम्मान्द्यौष्पिता। द्यौष्पिता पिता द्यौर्द्यौष्पिता ह्यता० ह्यताम्पिता
 द्यौर्द्यौष्पिता ह्यताम्। पिता ह्यता० ह्यताम्पिता पिता ह्यतामग्निर्गग्निर्ह्य-
 ताम्पिता पिता ह्यतामग्निः१। ह्यतामग्निर्गग्निर्ह्यता० ह्यतामग्निराग्नीद्वादा-
 ग्नीद्वादग्निर्ह्यता० ह्यतामग्निराग्नीद्वात्। अग्निराग्नीद्वादग्नीद्वादग्निर्गग्नि-
 राग्नीद्वात्स्वाहा स्वाहाग्नीद्वादग्निर्गग्निराग्नीद्वात्स्वाहा। आग्नीद्वात्स्वाहा स्वा-
 हाग्नीद्वादग्नीद्वात्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ प्रति गृह्णामि गृह्णामि प्रति प्रति
 गृह्णाम्यग्नेर्गृह्णामि प्रति प्रति गृह्णाम्यग्नेः१। गृह्णाम्यग्नेर्गृह्णामि
 गृह्णाम्यग्नेष्ट्वा त्वाग्नेर्गृह्णामि गृह्णाम्यग्नेष्ट्वा। अग्नेष्ट्वा त्वाग्नेर्गृह्णाम्यग्ने-
 नास्येन त्वाग्नेर्गृह्णाम्यग्नेनास्येन। त्वास्येनास्येन त्वा त्वास्येन प्र प्रास्येन त्वा
 त्वास्येन प्र। आस्येन प्र प्रास्येनास्येन प्राश्नाम्यश्नामि प्रास्येनास्येन
 प्राश्नामि। प्राश्नाम्यश्नामि प्र प्राश्नाम्येतमेतमश्नामि प्र प्राश्ना-
 म्येतम्। अश्नाम्येतमेतमश्नाम्यश्नाम्येतन्ते तऽ एतमश्नाम्यश्नाम्ये-
 तन्ते॥११॥

एतन्ते तऽ एतमेतन्ते देव देव तऽ एतमेतन्ते देव। ते देव देव ते ते देव
 सवितः सवितर्देव ते ते देव सवितः। देव सवितः सवितर्देव देव सवितर्ष्वज्ज्ञं-
 ष्वज्ज्ञः सवितर्देव देव सवितर्ष्वज्ज्ञम्^१। सवितर्ष्वज्ज्ञंष्वज्ज्ञः सवितः सवि-
 तर्ष्वज्ज्ञम् प्र यज्ज्ञः सवितः सवितर्ष्वज्ज्ञम्। ष्वज्ज्ञम् प्र यज्ज्ञंष्वज्ज्ञ-
 म्प्राहुराहुः प्र यज्ज्ञंष्वज्ज्ञम्प्राहुः^२। प्राहुराहुः प्र प्राहुर्बृहस्पतये बृहस्पतयऽ
 आहुः प्र प्राहुर्बृहस्पतये^१। आहुर्बृहस्पतये बृहस्पतयऽ आहुराहुर्बृहस्पतये
 ब्रह्मणे ब्रह्मणे बृहस्पतयऽ आहुराहुर्बृहस्पतये ब्रह्मणे। बृहस्पतये ब्रह्मणे ब्रह्मणे
 बृहस्पतये बृहस्पतये ब्रह्मणे तेन तेन ब्रह्मणे बृहस्पतये बृहस्पतये ब्रह्मणे तेन।

^१. वा. प्रा. १.१६८. के अनुसार सवितः पद रिक्त संज्ञक है।

समिमन्दधातु दधात्विम६ स६ समिमन्दधातु। इमन्दधातु दधात्विममिमन्द-
धातु। दधात्विमि दधातु॥ द्विश्वे देवासो देवासो द्विश्वे द्विश्वे देवासं इहेह देवासो
द्विश्वे द्विश्वे देवासं इह। देवासं इहेह देवासो देवासं इह मादयन्ताम्मादयन्ता-
मिह देवासो देवासं इह मादयन्ताम्। इह मादयन्ताम्मादयन्तामिहेह मादय-
न्तामो३मो३म्मादयन्तामिहेह मादयन्तामो३म्। मादयन्तामो३मो३म्मादयन्ता-
म्मादयन्तामो३म्प्र प्रो३म्मादयन्ताम्मादयन्तामो३म्प्र^१। ओ३म्प्र प्रो३मो३म्प्र
तिष्ठ तिष्ठ प्रो३मो३म्प्र तिष्ठ। प्र तिष्ठ तिष्ठ प्र प्र तिष्ठ। तिष्ठेति तिष्ठ॥१३॥

एषा ते तऽ एषैषा तेऽ अग्नेग्ने तऽ एषैषा तेऽ अग्ने। तेऽ अग्नेग्ने ते तेऽ
अग्ने समित्समिदग्ने ते तेऽ अग्ने समित्। अग्ने समित्समिदग्नेग्ने समित्तया
तया समिदग्नेग्ने समित्तया। समित्तया तया समित्समित्तया बर्द्धस्व बर्द्धस्व तया
समित्समित्तया बर्द्धस्व। समिदिति सम् इत्। तया बर्द्धस्व बर्द्धस्व तया तया
बर्द्धस्व च च बर्द्धस्व तया तया बर्द्धस्व च। बर्द्धस्व च च बर्द्धस्व बर्द्धस्व चा च चा
च बर्द्धस्व बर्द्धस्व चा च। चा च चा च चा च प्यायस्व प्यायस्व चा च चा च
प्यायस्व। आ च। च प्यायस्व प्यायस्व च च प्यायस्व। प्यायस्वेति
प्यायस्व॥ बर्द्धिषीमहि च च बर्द्धिषीमहि बर्द्धिषीमहि च वयं वयञ्च बर्द्धिषीमहि
बर्द्धिषीमहि च वयम्। च वयं वयञ्च च वयमा च चा वयञ्च च वयमा च। वयमा च
चा वयं वयमा च प्यासिषीमहि प्यासिषीमहि चा वयं वयमा च प्यासिषीमहि।
आ च। च प्यासिषीमहि प्यासिषीमहि च च प्यासिषीमहि। प्यासिषीमहीति

^१. वा. प्रा. २.५१. के अनुसार प्रणव सर्वोदात्त एवं तीन मात्राओं का होता है। प्र ओ३म् की सन्धि में सन्ध्यक्षर
ऐकारौकारौ(वा.प्रा.४.५८) इस सूत्र से अ परवर्ती ओ३ के साथ औ नहीं होगा। इस सम्बन्ध में ज्यो. वृ. पृ. २२९ का विशेष वचन
इस प्रकार है- सपूर्वाकार ओङ्कारः प्रयात्योम्भावमत्र हि॥८॥ पूर्वेण अकारेण सहित औ शब्दो जटायाम् ऋम्भावं प्रयाति। यथा-
ओम्प्रप्रोमोम्प्र०(पद २।१३ सं. २।१३ जटा) अत्र ओमाढोद्य(पा.६।१।९५) इत्यनेन पररूपत्वम्।

प्यासिषीमहि ॥ ससुवा०सँद्वाजजितँद्वाजजितं६ ससुवा०सं६ ससुवा०सँद्वाज-
जितम् । ससुवा०सुमिति ससु द्वा०संम् । द्वाजजितुमिति वाज जितम् ॥१४॥

अग्नीषोमयोरुज्जितिमुज्जितिमग्नीषोमयोरुज्जितिमन्वनूज्जि-
तिमग्नीषोमयोरुज्जितिमनु^१ । उज्जितिमन्वनूज्जितिमुज्जितिमनूदुद-
न्वनूज्जितिमुज्जितिमनूत् । उज्जितिमित्युत् जितिम् । अनूदुदन्वनूज्जेषमुद-
न्वनूज्जेषम्^२ । उज्जेषमुदुज्जेषँद्वाजस्य द्वाजस्य जेषमुदुज्जेषँद्वाजस्य । जेषँ-
द्वाजस्य द्वाजस्य जेषज्जेषँद्वाजस्य मा मा द्वाजस्य जेषज्जेषँद्वाजस्य मा । द्वाजस्य
मा मा द्वाजस्य द्वाजस्य मा प्रसवेन प्रसवेन मा द्वाजस्य द्वाजस्य मा प्रसवेन ।
मा प्रसवेन प्रसवेन मा मा प्रसवेन प्र प्र प्रसवेन मा मा प्रसवेन प्र । प्रसवेन
प्र प्र प्रसवेन प्रसवेन प्रोहाम्यूहामि प्र प्रसवेन प्रसवेन प्रोहामि । प्रसवे-
नेति प्र सवेन । प्रोहाम्यूहामि प्र प्रोहाम्यग्नीषोमावग्नीषोमाऽ ऊहामि प्र
प्रोहाम्यग्नीषोमौ । ऊहाम्यग्नीषोमावग्नीषोमाऽ ऊहाम्यूहाम्यग्नीषोमौ
तन्तमग्नीषोमाऽ ऊहाम्यूहाम्यग्नीषोमौ तम् ॥ अग्नीषोमौ तन्तमग्नीषोमा-
वग्नीषोमौ तमपाप् तमग्नीषोमावग्नीषोमौ तमप । तमपाप् तन्तमप नुदतानुद-
तामप तन्तमप नुदताम् । अप नुदतानुदतामपाप नुदताँद्वाजस्य द्वाजस्य नुदता-
मपाप नुदताँद्वाजस्य । नुदताँद्वाजस्य द्वाजस्य नुदतानुदताँद्वाजस्यैनमेनँद्वाजस्य
नुदतानुदताँद्वाजस्यैनम् । द्वाजस्यैनमेनँद्वाजस्य द्वाजस्यैनम्प्रसवेन प्रसवेनै-
न्द्वाजस्य द्वाजस्यैनम्प्रसवेन । एनम्प्रसवेन प्रसवेनैनमेनम्प्रसवेनापाप प्रसवेनै-
नमेनम्प्रसवेनाप । प्रसवेनापाप प्रसवेन प्रसवेनापोहाम्यूहाम्यप प्रसवेन
प्रसवेनापोहामि । प्रसवेनेति प्र सवेन । अपोहाम्यूहाम्यपापोहामीन्द्राग्न्यो-

^१. देवताद्वन्द्वानि चानामन्त्रितानि (वा. प्रा. २. ४८) इस सूत्र के अनुसार आमन्त्रित न होने से अग्नीषोमयोः यह पद द्विरुदात्त है ।

^२. वा. प्रा. ६. ८. के अनुसार उज्जेषम् बाद में होने के कारण यहाँ अनु पद अनुदात्त नहीं है ।

रिन्द्राग्न्योरूहाम्यपापोहामीन्द्राग्न्योः । ऊहामीन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्योरूहाम्यूहा-
मीन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्योऽ इन्द्राग्न्योऽ इन्द्राग्न्योरूहाम्यूहामीन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्योऽ^१ ॥
इन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्योऽ इन्द्राग्न्योऽ इन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्यो वसुभ्यो वसु-
भ्यऽ इन्द्राग्न्योऽ इन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्यो वसुभ्यः ॥ इन्द्राग्न्यो वसुभ्यो
वसुभ्यऽ इन्द्राग्न्योऽ इन्द्राग्न्यो वसुभ्यस्त्वा त्वा वसुभ्यऽ इन्द्राग्न्योऽ इन्द्राग्न्यो
वसुभ्यस्त्वा । इन्द्राग्न्योऽ इतीन्द्राग्न्यो ॥१५॥

वसुभ्यस्त्वा त्वा वसुभ्यो वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यो रुद्रेभ्यस्त्वा वसुभ्यो
वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यः । वसुभ्यऽ इति वसु भ्यः । त्वा रुद्रेभ्यो रुद्रेभ्यस्त्वा
त्वा रुद्रेभ्यऽ आदित्येभ्यऽ आदित्येभ्यो रुद्रेभ्यस्त्वा त्वा रुद्रेभ्यऽ आदित्ये-
भ्यः । रुद्रेभ्यऽ आदित्येभ्यऽ आदित्येभ्यो रुद्रेभ्यो रुद्रेभ्यऽ आदित्येभ्यः
सः समादित्येभ्यो रुद्रेभ्यो रुद्रेभ्यऽ आदित्येभ्यः सम् । आदित्येभ्यः सः
समादित्येभ्यऽ आदित्येभ्यः सञ्जानाथाञ्जानाथा^७ समादित्येभ्यऽ आदित्ये-
भ्यः सञ्जानाथाम् । सञ्जानाथाञ्जानाथा^७ सः सञ्जानाथान्द्यावापृथिवी द्यावा-
पृथिवी जानाथा^७ सः सञ्जानाथान्द्यावापृथिवी । जानाथान्द्यावापृथिवी द्यावा-
पृथिवी जानाथाञ्जानाथान्द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ मित्रावरुणौ द्यावापृथिवी
जानाथाञ्जानाथान्द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ^२ । द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ मित्रा-
वरुणौ द्यावापृथिवी द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ त्वा त्वा मित्रावरुणौ द्यावापृथिवी
द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ त्वा । द्यावापृथिवी^३ इति द्यावापृथिवी । मित्रावरुणौ त्वा
त्वा मित्रावरुणौ मित्रावरुणौ त्वा वृष्ट्या वृष्ट्या त्वा मित्रावरुणौ मित्रावरुणौ त्वा

^१ वा. प्रा. ३.९२. के अनुसार इन्द्राग्न्यो का नकार प्रकृति भाव से रहता है । वा. प्रा. २.५५. के अनुसार इन्द्राग्न्योः तथा इन्द्राग्न्यो पद अन्तोदात्त हैं ।

^२ वा. प्रा. २.४८. के अनुसार यहाँ मित्रावरुणौ पद द्विरुदात्त है ।

यम्परिधिम्परिधिंष्वयम्परिधिम्पृष्वधत्थाः पृष्वधत्थाः परिधिंष्वयम्परिधिम्पृष्वधत्थाः। परिधिम्पृष्वधत्थाः पृष्वधत्थाः परिधिम्परिधिम्पृष्वधत्थाः अग्नेग्ने पृष्वधत्थाः परिधिम्परिधिम्पृष्वधत्थाः अग्ने। परिधिमिति परिधिम्। पृष्वधत्थाः अग्नेग्ने पृष्वधत्थाः पृष्वधत्थाः अग्ने देव देवाग्ने पृष्वधत्थाः पृष्वधत्थाः अग्ने देव। पृष्वधत्थाः इति परि अधत्थाः। अग्ने देव देवाग्नेग्ने देव पुनिभिः पुनिभिर्देवाग्नेग्ने देव पुनिभिः। देव पुनिभिः पुनिभिर्देव देव पुनिभिर्गुह्यमानो गुह्यमानः पुनिभिर्देव देव पुनिभिर्गुह्यमानः। पुनिभिर्गुह्यमानो गुह्यमानः पुनिभिः पुनिभिर्गुह्यमानः। पुनिभिरिति पुनि भिः। गुह्यमानः इति गुह्यमानः॥ तन्ते ते तन्तन्तः एतमेतन्ते तन्तन्तः एतम्। तः एतमेतन्ते तः एतमन्वन्वेतन्ते तः एतमनु। एतमन्वन्वेतमेतमनु जोषञ्जोषमन्वेतमेतमनु जोषम्। अनु जोषञ्जोषमन्वनु जोषम्भरामि भरामि जोषमन्वनु जोषम्भरामि। जोषम्भरामि भरामि जोषञ्जोषम्भराम्येषः एष भरामि जोषञ्जोषम्भराम्येषः। भराम्येषः एष भरामि भराम्येष न नैष भरामि भराम्येष न^१। एष न नैषः एष नेदिनैषः एष नेत्। नेदिन्न नेत्वत्वदिन्न नेत्वत्। इत्वत्वदिदित्वदपचेतयाताः अपचेतयातै त्वदिदित्वदपचेतयातै^२। त्वदपचेतयाताः अपचेतयातै त्वत्वदपचेतयाताः

². वा.प्रा.६.१७. के अनुसार यहाँ अपचेतयात् यह क्रियापद अपने प्रकृति स्वर से युक्त होता है।

अग्नेरग्नेरपचेतयातै त्वत्त्वदपचेतयाताऽ अग्नेः । अपचेतयाताऽ अग्नेरग्नेरप-
चेतयाताऽ अपचेतयाताऽ अग्नेः प्रियम्प्रियमग्नेरपचेतयाताऽ अपचेतयाताऽ
अग्नेः प्रियम् । अपचेतयाताऽ इत्यप चेतयातै । अग्नेः प्रियम्प्रियमग्नेरग्नेः
प्रियम्पाथः पार्थः प्रियमग्नेरग्नेः प्रियम्पाथः । प्रियम्पाथः पार्थः प्रिय-
म्प्रियम्पाथोप्यपि पार्थः प्रियम्प्रियम्पाथोपि । पाथोप्यपि पाथः पाथोपीत-
मितमपि पाथः पाथोपीतम् । अपीतमितमप्यपीतम् । इतमितीतम् ॥१७॥

सुस्रवभागा स्थ स्थ सुस्रवभागाः सुस्रवभागा स्थेषा स्थ
सुस्रवभागाः सुस्रवभागा स्थेषा^१ । सुस्रवभागाऽ इति सुस्रव भागाः ।
स्थेषा स्थ स्थेषा बृहन्तो बृहन्तऽ इषा स्थ स्थेषा बृहन्तः । इषा बृहन्तो
बृहन्तऽ इषा बृहन्तः प्रस्तरेष्टाः प्रस्तरेस्था बृहन्तऽ इषा बृहन्तः प्रस्त-
रेष्टाः । बृहन्तः प्रस्तरेष्टाः प्रस्तरेस्था बृहन्तो बृहन्तः प्रस्तरेष्टाः परिधेयाः
परिधेयाः प्रस्तरेस्था बृहन्तो बृहन्तः प्रस्तरेष्टाः परिधेयाः । प्रस्तरेष्टाः
परिधेयाः परिधेयाः प्रस्तरेस्थाः प्रस्तरेष्टाः परिधेयाश्च च परिधेयाः प्रस्तरे-
स्थाः प्रस्तरेष्टाः परिधेयाश्च^२ । प्रस्तरेस्थाऽ इति प्रस्तरे स्थाः । परिधेयाश्च च
परिधेयाः परिधेयाश्च देवा देवाश्च परिधेयाः परिधेयाश्च देवाः । परिधेयाऽ इति
परि धेयाः । च देवा देवाश्च च देवाः । देवाऽ इति देवाः ॥ इमांश्चाचमिमामि-
मांश्चाचमभ्युभि वाचमिमामिमांश्चाचमभि । चाचमभ्युभि वाचंश्चाचमभि विश्वे
द्विश्वेभि वाचंश्चाचमभि विश्वे । अभि विश्वे विश्वेभ्युभि विश्वे गृणन्तो गृणन्तो
द्विश्वेभ्युभि विश्वे गृणन्तः । विश्वे गृणन्तो गृणन्तो विश्वे विश्वे गृणन्तऽ
आसद्यासद्य गृणन्तो विश्वे विश्वे गृणन्तऽ आसद्य । गृणन्तऽ आसद्यासद्य गृणन्तो

^१. अनुस्वारस्योपरिष्ठात्संयोगो यदि दृश्यते । ह्रस्वं तं तु विजानीयात्सुस्रवभागास्येति निर्द्घनम् ॥ - पा. शि. २८.

^२. वा. प्रा. २. १६. के अनुसार यहाँ च पद अनुदात्त है ।

गुणन्तऽ आसद्यास्मिन्नस्मिन्नासद्यं गुणन्तौ गुणन्तऽ आसद्यास्मिन् ।
 आसद्यास्मिन्नस्मिन्नासद्यासद्यास्मिन्नबर्हिषि बर्हिष्यस्मिन्नासद्यासद्यास्मि-
 न्नबर्हिषि । आसद्येत्या सद्यं । अस्मिन्नबर्हिषि बर्हिष्यस्मिन्नस्मिन्नबर्हिषि माद-
 यद्धम्मादयद्धम्बर्हिष्यस्मिन्नस्मिन्नबर्हिषि मादयद्धम् । बर्हिषि मादयद्धम्मादय-
 द्धम्बर्हिषि बर्हिषि मादयद्धं स्वाहा स्वाहा मादयद्धम्बर्हिषि बर्हिषि मादयद्धं
 स्वाहा । मादयद्धं स्वाहा स्वाहा मादयद्धम्मादयद्धं स्वाहा ब्राह्मट् स्वाहा
 मादयद्धम्मादयद्धं स्वाहा ब्राट् । स्वाहा ब्राह्मट् स्वाहा स्वाहा ब्राट् । ब्राडिति
 वाट् ॥१८॥

घृताचीं स्थ स्थो घृताचीं घृताचीं स्थो धुर्व्यो धुर्व्यो स्थो घृताचीं
 घृताचीं स्थो धुर्व्यो । घृताचीऽ इति घृताची^१ । स्थो धुर्व्यो धुर्व्यो स्थ स्थो
 धुर्व्यो पातम्पातन्धुर्व्यो स्थ स्थो धुर्व्यो पातम् । धुर्व्यो पातम्पातन्धुर्व्यो धुर्व्यो
 पातः सुम्ने सुम्ने पातन्धुर्व्यो धुर्व्यो पातः सुम्ने । पातः सुम्ने सुम्ने पात-
 म्पातः सुम्ने स्थ स्थः सुम्ने पातम्पातः सुम्ने स्थः । सुम्ने स्थ स्थः
 सुम्ने सुम्ने स्थः सुम्ने सुम्ने स्थः सुम्ने सुम्ने स्थः सुम्ने । सुम्नेऽ इति
 सुम्ने^२ । स्थः सुम्ने सुम्ने स्थ स्थः सुम्ने मां मा सुम्ने स्थ स्थः सुम्ने मां ।
 सुम्ने मां मा सुम्ने सुम्ने मां धत्तन्धत्तम्मा सुम्ने सुम्ने मां धत्तम् । मा धत्तन्धत्त-
 म्मा मा धत्तम् । धत्तमिति धत्तम् ॥ यज्ज नमो नमो यज्ज यज्ज नमश्च च नमो
 यज्ज यज्ज नमश्च । नमश्च च नमो नमश्च ते ते च नमो नमश्च ते । च ते ते च च
 तऽ उपोष ते च च तऽ उप । तऽ उपोष ते तऽ उप च चोष ते तऽ उप च । उप च

^१. घृताची यह पद द्विवचन होने के कारण यहाँ प्रगुह्य है । अतः यहाँ स्थितोपस्थित पाठ होता है । इसी अध्याय की छठी कण्डिका में यह पद प्रगुह्य संज्ञक नहीं था । अतः वहाँ स्थितोपस्थित पाठ नहीं होता है ।

^२. इस कण्डिका में प्रथम सुम्ने पद द्विवचनान्त होने से प्रगुह्य है, द्वितीय सुम्ने पद सप्तम्यन्त है, अतः पहले सुम्ने पद का स्थितोपस्थित पाठ होता है. द्वितीय सुम्ने पद का स्थितोपस्थित पाठ नहीं होता है ।

चोपोप च वृज्जस्य वृज्जस्य चोपोप च वृज्जस्य। च वृज्जस्य वृज्जस्य च च
 वृज्जस्य शिवे शिवे वृज्जस्य च च वृज्जस्य शिवे। वृज्जस्य शिवे शिवे वृज्ज-
 स्य वृज्जस्य शिवे सः सः शिवे वृज्जस्य वृज्जस्य शिवे सम्। शिवे सः सः
 शिवे शिवे सन्तिष्ठस्व तिष्ठस्व सः शिवे शिवे सन्तिष्ठस्व। सन्तिष्ठस्व तिष्ठस्व
 सः सन्तिष्ठस्व स्विष्टे स्विष्टे तिष्ठस्व सः सन्तिष्ठस्व स्विष्टे। तिष्ठस्व स्विष्टे
 स्विष्टे तिष्ठस्व तिष्ठस्व स्विष्टे मे मे स्विष्टे तिष्ठस्व तिष्ठस्व स्विष्टे मे। स्विष्टे मे मे
 स्विष्टे स्विष्टे मे सः सम्मे स्विष्टे स्विष्टे मे सम्। स्विष्टे इति सु इष्टे। मे सः
 सम्मे मे सन्तिष्ठस्व तिष्ठस्व सम्मे मे सन्तिष्ठस्व। सन्तिष्ठस्व तिष्ठस्व सः
 सन्तिष्ठस्व। तिष्ठस्वेति तिष्ठस्व ॥१९॥

अग्नेदध्वायोदध्वायोग्नेग्नेदध्वायोशीतमाशितमादध्वायोग्नेग्नेदध्वायो-
 शीतम^१। अदध्वायोशीतमाशितमादध्वायोदध्वायोशीतम पाहि पाह्वाशितमा-
 दध्वायोदध्वायोशीतम पाहि। अदध्वायोऽ इत्यदध्वा आयो। अशीतम पाहि
 पाह्वाशितमाशीतम पाहि मां मा पाह्वाशितमाशीतम पाहि मां। अशितमेत्यंशि-
 तम। पाहि मां मा पाहि पाहि मां दिद्योर्दिद्योर्मां पाहि पाहि मां दिद्योः। मा
 दिद्योर्दिद्योर्मां मा दिद्योः प्रसित्यै प्रसित्यै दिद्योर्मां मा दिद्योः प्रसित्यै।
 दिद्योः प्रसित्यै प्रसित्यै दिद्योर्दिद्योः प्रसित्यै दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै प्रसित्यै दिद्यो-
 र्दिद्योः प्रसित्यै दुरिष्ट्यै। प्रसित्यै दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै प्रसित्यै प्रसित्यै दुरिष्ट्यै
 दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै प्रसित्यै प्रसित्यै दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै। प्रसित्याऽ इति प्र
 सित्यै। दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्याऽ अविषमविषन्दुरिष्ट्यै
 दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्यै दुरिष्ट्याऽ अविषम्। दुरिष्ट्याऽ इति दुः इष्ट्यै। दुरिष्ट्याऽ

^१. वा.मा.३.१२९. के अनुसार अशितम इस पद में ह्रस्व स्वर(इ) दीर्घ हो गया है तथा वा.मा.५.३७. के अनुसार इस पद का
 पूर्यकरण नहीं होता है।

अविषमविषन्दुरङ्ग्यै दुरङ्ग्याऽ अविषन्नो नोविषन्दुरङ्ग्यै दुरङ्ग्याऽ अविषन्नः ।
 दुरङ्ग्याऽ इति दुः अङ्ग्यै । अविषन्नो नोविषमविषन्नः पितुम्पितुन्नोविषमविष-
 न्नः पितुम् । नः पितुम्पितुन्नो नः पितुङ्गु कृणु पितुन्नो नः पितुङ्गु । पितुङ्गु
 कृणु पितुम्पितुङ्गु सुषदा सुसदा कृणु पितुम्पितुङ्गु सुषदा^१ । कृणु सुषदा सुसदा
 कृणु कृणु सुषदा योनौ योनौ सुसदा कृणु कृणु सुषदा योनौ । सुषदा योनौ योनौ
 सुसदा सुषदा योनौ स्वाहा स्वाहा योनौ सुसदा सुषदा योनौ स्वाहा । सुसदेति सु
 सदा । योनौ स्वाहा स्वाहा योनौ योनौ स्वाहा बाङ्गाट् स्वाहा योनौ योनौ स्वाहा
 बाट् । स्वाहा बाङ्गाट् स्वाहा स्वाहा बाङ्गग्रयेग्रये बाट् स्वाहा स्वाहा बाङ्गग्रये ।
 बाङ्गग्रयेग्रये बाङ्गाङ्गग्रये संव्वेशपंतये संव्वेशपंतयेग्रये बाङ्गाङ्गग्रये संव्वेशपंतये ।
 अग्रये संव्वेशपंतये संव्वेशपंतयेग्रयेग्रये संव्वेशपंतये स्वाहा स्वाहा
 संव्वेशपंतयेग्रयेग्रये संव्वेशपंतये स्वाहा । संव्वेशपंतये स्वाहा स्वाहा संव्वेशपंतये
 संव्वेशपंतये स्वाहा सरस्वत्यै सरस्वत्यै स्वाहा संव्वेशपंतये संव्वेशपंतये स्वाहा
 सरस्वत्यै । संव्वेशपंतयऽ इति संव्वेश पंतये । स्वाहा सरस्वत्यै सरस्वत्यै स्वाहा
 स्वाहा सरस्वत्यै यशोभगिन्यै यशोभगिन्यै सरस्वत्यै स्वाहा स्वाहा सरस्वत्यै
 यशोभगिन्यै । सरस्वत्यै यशोभगिन्यै यशोभगिन्यै सरस्वत्यै सरस्वत्यै
 यशोभगिन्यै स्वाहा स्वाहा यशोभगिन्यै सरस्वत्यै सरस्वत्यै यशोभगिन्यै
 स्वाहा । यशोभगिन्यै स्वाहा स्वाहा यशोभगिन्यै यशोभगिन्यै स्वाहा । यशो-
 भगिन्याऽ इति यशः भगिन्यै । स्वाहेति स्वाहा ॥ २० ॥

वेदोस्यसि वेदो वेदोसि येन येनासि वेदो वेदोसि येन^२ । असि येन येना-
 स्यसि येन त्वन्त्वंवेनास्यसि येन त्वम् । येन त्वन्त्वंवेन येन त्वन्दैव देव त्वं-

^१. वा. प्रा. ३. ५६. के अनुसार सुसदा इस पद में द्वितीय सकार का पकार विहित है ।

^२. या. शि. ७८. के अनुसार वेदोसि में अभिनिहित स्वर है ।

ष्येन॒ येन॒ त्वन्दै॑व । त्वन्दै॑व दे॒व त्वन्त्वन्दै॑व द्वेद॒ द्वेद॒ दे॒व त्वन्त्वन्दै॑व द्वेद॒ । दे॒व द्वेद॒
 द्वेद॒ दे॒व दे॒व द्वेद॒ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ द्वेद॒ दे॒व दे॒व द्वेद॒ दे॒वेभ्यः॑ । द्वेद॒ दे॒वेभ्यो॑
 दे॒वेभ्यो॑ द्वेद॒ द्वेद॒ दे॒वेभ्यो॑ द्वेदो॒ द्वेदो॒ दे॒वेभ्यो॑ द्वेद॒ द्वेद॒ दे॒वेभ्यो॑ द्वेदः॑ । दे॒वेभ्यो॑ द्वेदो॒
 द्वेदो॒ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ द्वेदो॒भ॒वो॒भ॒वो॒ द्वेदो॒ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ द्वेदो॒भ॒वः॑ । द्वेदो॒भ॒वो॒-
 भ॒वो॒ द्वेदो॒ द्वेदो॒भ॒वस्तेन॒ तेना॒भ॒वो॒ द्वेदो॒ द्वेदो॒भ॒वस्तेन॑ । अ॒भ॒वस्तेन॒ तेना॒भ॒वो॒भ॒व-
 स्तेन॒ म॒ह्य॒म॒ह्यन्तेना॒भ॒वो॒भ॒वस्तेन॒ म॒ह्यम् । तेन॒ म॒ह्य॒म॒ह्यन्तेन॒ तेन॒ म॒ह्य-
 द्वेदो॒ द्वेदो॒ म॒ह्यन्तेन॒ तेन॒ म॒ह्यद्वेदः॑ । म॒ह्यद्वेदो॒ द्वेदो॒ म॒ह्य॒म॒ह्यद्वेदो॒ भूया॒ भूया॒
 द्वेदो॒ म॒ह्य॒म॒ह्यद्वेदो॒ भूयाः॑ । द्वेदो॒ भूया॒ भूया॒ द्वेदो॒ द्वेदो॒ भूयाः॑ । भूयाऽ॒ इति॑ भूयाः॑
 ॥ दे॒वा गा॒तुविदो॒ गा॒तुविदो॒ दे॒वा दे॒वा गा॒तुविदो॒ गा॒तु॒ङ्गा॒तु॒ङ्गा॒तुविदो॒ दे॒वा दे॒वा
 गा॒तुविदो॒ गा॒तुम् । गा॒तुविदो॒ गा॒तु॒ङ्गा॒तु॒ङ्गा॒तुविदो॒ गा॒तुविदो॒ गा॒तुं॒ष्ट्रि॒त्वा ॒ष्ट्रि॒त्वा
 गा॒तु॒ङ्गा॒तुविदो॒ गा॒तुविदो॒ गा॒तुं॒ष्ट्रि॒त्वा । गा॒तुविदुऽ॒ इति॑ गा॒तु ॒द्वि॒दः॑ । गा॒तुं॒ष्ट्रि॒त्वा
 ॒ष्ट्रि॒त्वा गा॒तु॒ङ्गा॒तुं॒ष्ट्रि॒त्वा गा॒तु॒ङ्गा॒तुं॒ष्ट्रि॒त्वा गा॒तु॒ङ्गा॒तुं॒ष्ट्रि॒त्वा गा॒तुम् । ॒ष्ट्रि॒त्वा गा॒तु॒ङ्गा॒तुं॒-
 ॒ष्ट्रि॒त्वा ॒ष्ट्रि॒त्वा गा॒तुमि॑तेत गा॒तुं॒ष्ट्रि॒त्वा ॒ष्ट्रि॒त्वा गा॒तुमि॑त । गा॒तुमि॑तेत गा॒तु॒ङ्गा॒तुमि॑त ।
 इ॒तेती॑त ॥ म॒न॒स॒स्प॒ते प॒ते म॒न॒सो म॒न॒स॒स्प॒तऽ इ॒ममि॑म॒स्प॒ते म॒न॒सो म॒न॒स॒-
 स्प॒तऽ इ॒मम्^१ । प॒तऽ इ॒ममि॑म॒स्प॒ते प॒तऽ इ॒मन्दै॑व दे॒वेम॒स्प॒ते प॒तऽ इ॒मन्दै॑व ।
 इ॒मन्दै॑व दे॒वेमि॑म॒मन्दै॑व य॒ज्जं॑य॒ज्जन्दै॑वेमि॑म॒मन्दै॑व य॒ज्जम् । दे॒व य॒ज्जं॑य॒ज्ज-
 न्दै॑व दे॒व य॒ज्जं॑ स्वाहा स्वाहा य॒ज्जन्दै॑व दे॒व य॒ज्जं॑ स्वाहा । य॒ज्जं॑ स्वाहा
 स्वाहा य॒ज्जं॑य॒ज्जं॑ स्वाहा द्वा॒ते द्वा॒ते स्वाहा य॒ज्जं॑य॒ज्जं॑ स्वाहा द्वा॒ते ।

^१. मनसः पते यहाँ पत्यौ तालव्यस्वरोदये (वा. प्रा. ३. ३५) तथा पदे च (वा. प्रा. ३. ३६) इन सूत्रों के अनुसार विसर्जनीय सकार होता है। संहिता, जटा, घन आदि में मनसस्पतऽइमम् पाठ आता है। यहाँ पत में तालव्यस्वर बाद में नहीं है, पद स्वरूप पते में ही तालव्य स्वर है। इससे सिद्ध होता है कि प्रातिशाख्य की प्रवृत्ति पदों के आधार पर है।

स्वाहा द्वाते द्वाते स्वाहा स्वाहा द्वाते धा धा द्वाते स्वाहा स्वाहा द्वाते धाः । द्वाते धा
धा द्वाते द्वाते धाः । धाऽ इति धाः ॥२१॥

सम्बर्हिर्बर्हिः१ स६ सम्बर्हिरंङ्ङामङ्ङाम्बर्हिः१ स६ सम्बर्हिरंङ्ङाम्१।
बर्हिरंङ्ङामङ्ङाम्बर्हिर्बर्हिरंङ्ङां हविषा हविषांङ्ङाम्बर्हिर्बर्हिरंङ्ङां हविषा।
अङ्ङां हविषा हविषांङ्ङामङ्ङां हविषा घृतेन घृतेन हविषांङ्ङामङ्ङां
हविषा घृतेन। हविषा घृतेन घृतेन हविषा हविषा घृतेनादित्यैरादित्यैर्घृतेन हवि-
षा हविषा घृतेनादित्यैः। घृतेनादित्यैरादित्यैर्घृतेन घृतेनादित्यैर्बसुभिर्बसुभिरा-
दित्यैर्घृतेन घृतेनादित्यैर्बसुभिः। आदित्यैर्बसुभिर्बसुभिरादित्यैर्बसुभिर्म-
रुद्धिर्मरुद्धिर्बसुभिरादित्यैरादित्यैर्बसुभिर्मरुद्धिः। बसुभिर्मरुद्धिर्मरुद्धिर्बसु-
भिर्बसुभिर्मरुद्धिरिन्द्रऽ इन्द्रो मरुद्धिर्बसुभिर्बसुभिर्मरुद्धिरिन्द्रः। बसुभिरिति
वसुभिः। मरुद्धिरिन्द्रऽ इन्द्रो मरुद्धिर्मरुद्धिरिन्द्रो विश्वदेवेभिर्विश्वदेवेभिरिन्द्रो
मरुद्धिर्मरुद्धिरिन्द्रो विश्वदेवेभिः। मरुद्धिरिति मरुत्भिः॥ इन्द्रो विश्वदेवेभि-
र्विश्वदेवेभिरिन्द्रऽ इन्द्रो विश्वदेवेभिरङ्ङामङ्ङांविश्वदेवेभिरिन्द्रऽ इन्द्रो विश्वदेवेभि-
रङ्ङाम्१। विश्वदेवेभिरङ्ङामङ्ङांविश्वदेवेभिर्विश्वदेवेभिरङ्ङान्दिध्यन्दिध्यमङ्ङांविश्वदे-
वेभिर्विश्वदेवेभिरङ्ङान्दिध्यम्। विश्वदेवेभिरिति विश्वदेवेभिः। अङ्ङान्दिध्यन्दिध्य-
मङ्ङामङ्ङान्दिध्यन्नभो नभो दिध्यमङ्ङामङ्ङान्दिध्यन्नभः। दिध्यन्नभो नभो दिध्य-
न्दिध्यन्नभो गच्छतु गच्छतु नभो दिध्यन्दिध्यन्नभो गच्छतु। नभो गच्छतु
गच्छतु नभो नभो गच्छतु यद्यद् गच्छतु नभो नभो गच्छतु यत्। गच्छतु यद्यद्
गच्छतु गच्छतु यत्स्वाहा स्वाहा यद् गच्छतु गच्छतु यत्स्वाहा। यत्स्वाहा
स्वाहा यद्यत्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥२२॥

¹. वा. प्रा. ६.३०. में निर्दिष्ट होने के कारण बहिरङ्गकाम यहाँ दो अनुनासिक (ङ) होंगे।

². वा. प्रा. ६.३०. में निर्दिष्ट न होने के कारण विश्वदेवेभिरङ्गाम् यहाँ पर दो ङकार स्वीकार्य नहीं हैं।

कस्त्वा त्वा कः कस्त्वा द्वि वि त्वा कः कस्त्वा द्वि । त्वा द्वि वि त्वा त्वा
 द्वि मुञ्चति मुञ्चति द्वि त्वा त्वा द्वि मुञ्चति । द्वि मुञ्चति मुञ्चति द्वि वि मुञ्चति स स
 मुञ्चति द्वि वि मुञ्चति सः । मुञ्चति स स मुञ्चति मुञ्चति स कस्मै कस्मै स
 मुञ्चति मुञ्चति स कस्मै । स कस्मै कस्मै स स कस्मै तस्मै तस्मै कस्मै
 स स कस्मै तस्मै । कस्मै तस्मै तस्मै कस्मै कस्मै तस्मै पोषाय
 पोषाय तस्मै कस्मै कस्मै तस्मै पोषाय । तस्मै पोषाय पोषाय तस्मै
 तस्मै पोषाय रक्षसां रक्षसाम्पोषाय तस्मै तस्मै पोषाय रक्षसाम् ॥
 पोषाय रक्षसां रक्षसाम्पोषाय पोषाय रक्षसाम्भागो भागो रक्षसाम्पोषाय
 पोषाय रक्षसाम्भागः । रक्षसाम्भागो भागो रक्षसां रक्षसाम्भागोस्यसि
 भागो रक्षसां रक्षसाम्भागोसि^१ । भागोस्यसि भागो भागोसि । असीत्यसि ॥ २३ ॥

संबर्चसा बर्चसा सः संबर्चसा पर्यसा पर्यसा बर्चसा सः संबर्चसा पर्यसा ।
 बर्चसा पर्यसा पर्यसा बर्चसा बर्चसा पर्यसा सः सम्पर्यसा बर्चसा बर्चसा पर्यसा
 सम् । पर्यसा सः सम्पर्यसा पर्यसा सन्तनूभिस्तनूभिः सम्पर्यसा पर्यसा सन्त-
 नूभिः । सन्तनूभिस्तनूभिः सः सन्तनूभिरगंमह्यगंमहि तनूभिः सः
 सन्तनूभिरगंमहि । तनूभिरगंमह्यगंमहि तनूभिस्तनूभिरगंमहि मनसा
 मनसागंमहि तनूभिस्तनूभिरगंमहि मनसा । अगंमहि मनसा मनसागंम-
 ह्यगंमहि मनसा सः सम्मनसागंमह्यगंमहि मनसा सम् । मनसा सः
 सम्मनसा मनसा सः शिवेन शिवेन सम्मनसा मनसा सः शिवेन । सः शिवेन
 शिवेन सः सः शिवेन । शिवेनेति शिवेन ॥ त्वष्टा सुदत्रः सुदत्रस्त्वष्टा त्वष्टा
 सुदत्रो द्वि वि सुदत्रस्त्वष्टा त्वष्टा सुदत्रो द्वि^२ । सुदत्रो द्वि वि सुदत्रः सुदत्रो द्वि
 दधातु दधातु द्वि सुदत्रः सुदत्रो द्वि दधातु । सुदत्रः इति सु दत्रः । द्वि दधातु

^१. वा.पा. २.८. के अनुसार असि पद यहाँ अनुदात है।

दधातु द्वि वि दधातु रायो रायो दधातु द्वि वि दधातु रायः३ । दधातु रायो रायो
 दधातु दधातु रायोऽनु रायो दधातु दधातु रायोनु । रायोऽनु रायो रायोनु माष्टु
 माष्टुनु रायो रायोनु माष्टु^१ । अनु माष्टु माष्टुऽनु माष्टु तनुवस्तनुवो माष्टु-
 नु माष्टु तनुवः । माष्टु तनुवस्तनुवो माष्टु माष्टु तनुवो यद्यतनुवो माष्टु
 माष्टु तनुवो यत् । तनुवो यद्यतनुवस्तनुवो यद्विलिष्टुविलिष्टुवस्तनुवो यद्वि-
 लिष्टम् । यद्विलिष्टुविलिष्टुवस्तनुवो यद्विलिष्टम् । विलिष्टमिति वि लिष्टम् ॥ २४ ॥

दिवि विष्णुर्विष्णुर्दिवि दिवि विष्णुर्वि वि विष्णुर्दिवि दिवि विष्णुर्वि ।
 विष्णुर्वि वि विष्णुर्विष्णुर्द्व्यक्रंस्ताक्रंस्तु द्वि विष्णुर्विष्णुर्द्व्यक्रंस्तु ।
 द्व्यक्रंस्ताक्रंस्तु द्वि द्व्यक्रंस्तु जागतेन जागतेनाक्रंस्तु द्वि द्व्यक्रंस्तु
 जागतेन । अक्रंस्तु जागतेन जागतेनाक्रंस्ताक्रंस्तु जागतेन च्छन्दसा
 च्छन्दसा जागतेनाक्रंस्ताक्रंस्तु जागतेन च्छन्दसा^२ । जागतेन च्छन्दसा
 च्छन्दसा जागतेन जागतेन च्छन्दसा ततस्ततश्छन्दसा जागतेन जागतेन
 च्छन्दसा ततः । छन्दसा ततस्ततश्छन्दसा च्छन्दसा ततो निबर्भक्को निबर्भ-
 क्तस्ततश्छन्दसा च्छन्दसा ततो निबर्भक्कः । ततो निबर्भक्को निबर्भक्तस्ततस्ततो
 निबर्भक्कोन्तरिक्षेन्तरिक्षे निबर्भक्तस्ततस्ततो निबर्भक्कोन्तरिक्षे । निबर्भक्को-
 न्तरिक्षेन्तरिक्षे निबर्भक्को निबर्भक्कोन्तरिक्षे त्रैष्टुभेन त्रैस्तुभेनान्तरिक्षे
 निबर्भक्को निबर्भक्कोन्तरिक्षे त्रैष्टुभेन । निबर्भक्कः इति निः भक्कः । अन्तरिक्षे
 त्रैष्टुभेन त्रैस्तुभेनान्तरिक्षेन्तरिक्षे त्रैष्टुभेन पृथिष्याम्पृथिष्यान्त्रैस्तुभेनान्तरि-

^२. सुवत्रः वि यहाँ सर्वो अःकार ओकारम् (वा. प्रा. ४.४३) इस सूत्र से धिसंज्ञक व्यञ्जन(व) बाद में होने से सोपध विसर्जनीय ओकार होता है ।

^१. माष्टु यहाँ पर स्वरपूर्व में न रहने के कारण ऊष्मान्तस्याभ्यश्च स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) प्रवृत्त नहीं होगा । परं तु रेफहकाराभ्याम् (वा. प्रा. ४.१०२) इस सूत्र से षकार का ही द्वित्व होगा ।

^२. छन्दसा छन्दसा तथा जागतेन छन्दसा यहाँ वा. प्रा. ४. २५. के अनुसार छकार बाद में होने पर स्वर चकार से व्यवहित होता है ।

क्क्षेन्तरिक्क्षे त्रैष्टुभेन पृथिध्याम् । त्रैष्टुभेन पृथिध्याम्पृथिध्यात्रैस्तुभेन त्रैष्टुभेन
 पृथिध्याङ्गायत्रेण गायत्रेण पृथिध्यान्त्रैस्तुभेन त्रैष्टुभेन पृथिध्याङ्गायत्रेण । त्रैस्तुभे-
 नेति त्रैस्तुभेन^१ । पृथिध्याङ्गायत्रेण गायत्रेण पृथिध्याम्पृथिध्याङ्गायत्रेणास्ममाद्-
 स्ममाद् गायत्रेण पृथिध्याम्पृथिध्याङ्गायत्रेणास्ममात् । गायत्रेणास्ममादस्ममाद्
 गायत्रेण गायत्रेणास्ममादन्नादन्नादस्ममाद् गायत्रेण गायत्रेणास्ममादन्नात् ।
 अस्ममादन्नादन्नादस्ममादस्ममादन्नादस्याऽ अस्याऽ अन्नादस्ममादस्ममादन्नादस्यै ।
 अन्नादस्याऽ अस्याऽ अन्नादन्नादस्यै प्रतिष्ठायाः प्रतिस्थायाऽ अस्याऽ अन्नाद-
 न्नादस्यै प्रतिष्ठायाः । अस्यै प्रतिष्ठायाः प्रतिस्थायाऽ अस्याऽ अस्यै प्रति-
 ष्ठायाऽ अगन्मागन्म प्रतिस्थायाऽ अस्याऽ अस्यै प्रतिष्ठायाऽ अगन्म । प्रति-
 ष्ठायाऽ अगन्मागन्म प्रतिस्थायाः प्रतिष्ठायाऽ अगन्म स्वः स्वरगन्म प्रति-
 स्थायाः प्रतिष्ठायाऽ अगन्म स्वः । प्रतिस्थायाऽ इति प्रति स्थायाः । अगन्म
 स्वः स्वरगन्मागन्म स्वः सः सः स्वरगन्मागन्म स्वः सम् । स्वः सः सः
 स्वः स्वः सञ्ज्योतिषा ज्योतिषा सः स्वः स्वः सञ्ज्योतिषा । स्वरिति स्वः
 । सञ्ज्योतिषा ज्योतिषा सः सञ्ज्योतिषाभूमाभूम ज्योतिषा सः सञ्ज्यो-
 तिषाभूम । ज्योतिषाभूमाभूम ज्योतिषा ज्योतिषाभूम । अभुमेत्यभूम ॥२५॥

स्वयम्भूरस्यसि स्वयम्भूः स्वयम्भूरसि श्रेष्ठः श्रेष्ठोसि स्वयम्भूः स्वय-
 म्भूरसि श्रेष्ठः^२ । स्वयम्भूरिति स्वयम् भूः । असि श्रेष्ठः श्रेष्ठोस्यसि श्रेष्ठो
 रश्मि रश्मिः श्रेष्ठोस्यसि श्रेष्ठो रश्मिः । श्रेष्ठो रश्मि रश्मिः श्रेष्ठः श्रेष्ठो
 रश्मिर्वर्चोदा वर्चोदा रश्मिः श्रेष्ठः श्रेष्ठो रश्मिर्वर्चोदाः । रश्मिर्वर्चोदा वर्चोदा
 रश्मि रश्मिर्वर्चोदाऽ अस्यसि वर्चोदा रश्मि रश्मिर्वर्चोदाऽ असि । वर्चोदाऽ

^१. वा. प्रा. ५.२९. के अनुसार यहाँ पृथक्करण नहीं होगा ।

^२. श्रेष्ठः श्रेष्ठः यहाँ वा. प्रा. ४.१०७. के अनुसार विसर्जनीय से परे शकार का द्वित्व नहीं होता है ।

अस्यसि वृचोदा वृचोदाऽ असि वृचो वृचोसि वृचोदा वृचोदाऽ असि वृचः । वृचो-
दाऽ इति वृचः दाः । असि वृचो वृचोस्यसि वृचो मे मे वृचोस्यसि वृचो मे । वृचो
मे मे वृचो वृचो मे देहि देहि मे वृचो वृचो मे देहि । मे देहि देहि मे मे देहि । देहीति
देहि ॥ सूख्यस्यावृतमावृतः सूख्यस्य सूख्यस्यावृतमन्वत्वावृतः सूख्यस्य सूख्य-
स्यावृतमनु । आवृतमन्वत्वावृतमावृतमन्वा वर्ते वृत्तऽ आन्वावृतमावृतमन्वा
वर्ते^१ । आवृतमित्या वृतम् । अन्वा वर्ते वृत्तऽ आन्वन्वा वर्तेग्नेग्ने वृत्तऽ आन्वन्वा
वर्तेग्ने । आ वर्ते । वर्तेग्नेग्ने वर्ते वर्तेग्ने गृहपते गृहपतेग्ने वर्ते वर्तेग्ने गृहपते ॥ २६ ॥

अग्ने गृहपते गृहपतेग्नेग्ने गृहपते सुगृहपतिः सुगृहपतिर्गृहपतेग्नेग्ने
गृहपते सुगृहपतिः । गृहपते सुगृहपतिः सुगृहपतिर्गृहपते गृहपते सुगृहपति-
स्त्वया त्वया सुगृहपतिर्गृहपते गृहपते सुगृहपतिस्त्वया । गृहपतऽ इति गृह
पते । सुगृहपतिस्त्वया त्वया सुगृहपतिः सुगृहपतिस्त्वयाग्नेग्ने त्वया सुगृह-
पतिः सुगृहपतिस्त्वयाग्ने । सुगृहपतिरिति सु गृहपतिः । त्वयाग्नेग्ने त्वया
त्वयाग्नेहमहमग्ने त्वया त्वयाग्नेहम् । अग्नेहमहमग्नेग्नेहङ्गृहपतिना गृहपति-
नाहमग्नेग्नेहङ्गृहपतिना । अहङ्गृहपतिना गृहपतिनाहमहङ्गृहपतिना भूयासम्भू-
यासङ्गृहपतिनाहमहङ्गृहपतिना भूयासम् । गृहपतिना भूयासम्भूयासङ्गृहपतिना
गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिः सुगृहपतिर्भूयासङ्गृहपतिना गृहपतिना भूया-
सः सुगृहपतिः । गृहपतिनेति गृह पतिना । भूयासः सुगृहपतिः सुगृहपतिर्भू-
यासम्भूयासः सुगृहपतिस्त्वन्त्वः सुगृहपतिर्भूयासम्भूयासः सुगृहपतिस्त्वम्

^१. वा. प्रा. ६.८. के अनुसार यहाँ अनु यह उपसर्ग अनुदात्त नहीं होगा । वा. प्रा. ४.१८३. के अनुसार क्रम पाठ में दो पदों का समूह लिया जाता है परन्तु ४.१८४. के अनुसार अपृक्त (यहाँ आकार) बीच में आने पर तीन पदों को लिया जाता है, यही स्थिति जटा पाठ में होगी परन्तु घनपाठ में आकार मध्य में आने पर चार पदों को लिया जाता है । वा. प्रा. ४.१८५. के अनुसार आकार के साथ उसके उत्तरवर्ती पद को दूसरी बार मिलाना चाहिए । यह स्थिति जटा, घन में समान होगी । वा. प्रा. १.१५१. के अनुसार यहाँ आकार अपृक्त संज्ञक है ।

। सुगृहपतिस्त्वन्त्वः सुगृहपतिः सुगृहपतिस्त्वम्मया मया त्वः सुगृहपतिः
 सुगृहपतिस्त्वम्मया । सुगृहपतिरिति सु गृहपतिः । त्वम्मया मया त्वन्त्वम्मया-
 ग्रेग्रे मया त्वन्त्वम्मयाग्रे । मयाग्रेग्रे मया मयाग्रे गृहपतिना गृहपतिनाग्रे
 मया मयाग्रे गृहपतिना । अग्रे गृहपतिना गृहपतिनाग्रेग्रे गृहपतिना भूया
 भूया गृहपतिनाग्रेग्रे गृहपतिना भूयाः । गृहपतिना भूया भूया गृहपतिना
 गृहपतिना भूयाः । गृहपतिनेति गृह पतिना । भूयाऽ इति भूयाः ॥ अस्थूरि णौ
 नावस्थूर्ध्वस्थूरि णौ गार्हपत्यानि गार्हपत्यानि नावस्थूर्ध्वस्थूरि णौ गार्हप-
 त्यानि¹ । नौ गार्हपत्यानि गार्हपत्यानि नौ नौ गार्हपत्यानि सन्तु सन्तु गार्हप-
 त्यानि नौ नौ गार्हपत्यानि सन्तु । गार्हपत्यानि सन्तु सन्तु गार्हपत्यानि गार्हप-
 त्यानि सन्तु शतः शतः सन्तु गार्हपत्यानि गार्हपत्यानि सन्तु शतम् । गार्हप-
 त्यानीति गार्ह पत्यानि । सन्तु शतः शतः सन्तु सन्तु शतः हिमा हिमाः
 शतः सन्तु सन्तु शतः हिमाः । शतः हिमा हिमाः शतः शतः हिमाऽ
 अचारिषमचारिषः हिमाः शतः शतः हिमाऽ अचारिषम् । हिमाऽ अचारिषम-
 चारिषः हिमा हिमाऽ अचारिषन्ततदचारिषः हिमा हिमाऽ अचारिषन्तत् ॥
 अचारिषन्ततदचारिषमचारिषन्तदशकमशकन्तदचारिषमचारिषन्तदशकम् ।
 तदशकमशकन्ततदशकन्ततदशकन्ततदशकन्तत् । अशकन्ततदशकमशक-
 न्तन्मै मे तदशकमशकन्तन्मै । तन्मै मे तत्तन्मैराध्यराधि मे तत्तन्मैराधि ।
 मेराध्यराधि मे मेराधीदमिदमराधि मे मेराधीदम् । अराधीदमिदमराध्यराधी-
 दमहमहमिदमराध्यराधीदमहम् । इदमहमहमिदमिदमह्वो योहमिदमिदम-
 ह्वः । अह्वो योहमह्वऽ एवैव योहमह्वऽ एव । यऽ एवैव यो यऽ
 एवास्म्यस्म्येव यो यऽ एवास्मि । एवास्म्यस्म्येवैवास्मि स सोस्म्ये-

¹. अस्थूरि नौ यहाँ वा. प्रा. ३. ८६. के अनुसार नकार निपातन से णकार होता है ।

वैवास्मिन् सः। अस्मिन् स सोस्म्यस्मिन् सोस्म्यस्मिन् सोस्म्यस्मिन्
सोस्मिन्। सोस्म्यस्मिन् स सोस्मिन्। अस्मीत्यस्मिन् ॥२७॥

अग्नये कध्यवाहनाय कध्यवाहनायाग्नयेग्नये कध्यवाहनाय स्वाहा
स्वाहा कध्यवाहनायाग्नयेग्नये कध्यवाहनाय स्वाहा^१। कध्यवाहनाय स्वाहा
स्वाहा कध्यवाहनाय कध्यवाहनाय स्वाहा सोमाय सोमाय स्वाहा कध्यवाहनाय
कध्यवाहनाय स्वाहा सोमाय। कध्यवाहनायेति कध्य ब्राह्मनाय। स्वाहा सोमाय
सोमाय स्वाहा स्वाहा सोमाय पितृमते पितृमते सोमाय स्वाहा स्वाहा सोमाय
पितृमते। सोमाय पितृमते पितृमते सोमाय सोमाय पितृमते स्वाहा स्वाहा पितृ-
मते सोमाय सोमाय पितृमते स्वाहा। पितृमते स्वाहा स्वाहा पितृमते पितृमते
स्वाहा। पितृमतः इति पितृ मते। स्वाहेति स्वाहा॥ अपहताऽ असुराऽ असुराऽ
अपहताऽ अपहताऽ असुरा रक्षांसि रक्षांस्यसुराऽ अपहताऽ अपहताऽ
असुरा रक्षांसि। अपहताऽ इत्यप हताः। असुरा रक्षांसि रक्षांस्यसुराऽ
असुरा रक्षांसि वेदिषदो वेदिसदो रक्षांस्यसुराऽ असुरा रक्षांसि वेदिष-
दः^२। रक्षांसि वेदिषदो वेदिसदो रक्षांसि रक्षांसि वेदिषदो ये वे वेदि-
सदो रक्षांसि रक्षांसि वेदिषदो ये। वेदिषदो ये वे वेदिसदो वेदिषदो ये
रूपाणि रूपाणि ये वेदिसदो वेदिषदो ये रूपाणि। वेदिसदः इति वेदि सदः ॥२८॥

ये रूपाणि रूपाणि ये ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमानाः प्रतिमुञ्चमाना रूपाणि
ये ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमानाः। रूपाणि प्रतिमुञ्चमानाः प्रतिमुञ्चमाना
रूपाणि रूपाणि प्रतिमुञ्चमानाऽ असुराऽ असुराः प्रतिमुञ्चमाना रूपाणि रूपाणि

^१. सर्व विश्व मानुषाणाः स्वाहा वाजः पयो नमः (वा. प्रा. २. ३९) इस सूत्र के अनुसार स्वाहा पद आद्युदात्त है।

^२. वेदिसदः यहाँ भाविभ्यः सः षं समानपदे (वा. प्रा. ३. ५६) इस सूत्र से एक ही पद में भावी से परे स्थित सकार षकार होता है।
अकण्ठ्यो भावी (वा. प्रा. १. ४६) के अनुसार इ की भावी संज्ञा है।

प्रतिमुञ्चमानाऽ असुराः । प्रतिमुञ्चमानाऽ असुराऽ असुराः प्रतिमुञ्चमानाः
 प्रतिमुञ्चमानाऽ असुराः सन्तः सन्तोसुराः प्रतिमुञ्चमानाः प्रतिमुञ्चमानाऽ
 असुराः सन्तः । प्रतिमुञ्चमानाऽ इति प्रति मुञ्चमानाः । असुराः सन्तः सन्तो-
 सुराऽ असुराः सन्तः स्वधया स्वधया सन्तोसुराऽ असुराः सन्तः स्वधया ।
 सन्तः स्वधया स्वधया सन्तः सन्तः स्वधया चरन्ति चरन्ति स्वधया सन्तः
 सन्तः स्वधया चरन्ति । स्वधया चरन्ति चरन्ति स्वधया स्वधया चरन्ति ।
 चरन्तीति चरन्ति ॥ परापुरो निपुरो निपुरः परापुरः परापुरो निपुरो ये ये
 निपुरः परापुरः परापुरो निपुरो ये । परापुरऽ इति परा पुरः । निपुरो ये ये निपुरो
 निपुरो ये भरन्ति भरन्ति ये निपुरो निपुरो ये भरन्ति । निपुरऽ इति नि पुरः । ये
 भरन्ति भरन्ति ये ये भरन्त्यग्निग्निर्भरन्ति ये ये भरन्त्यग्निः ।
 भरन्त्यग्निग्निर्भरन्ति भरन्त्यग्निष्टास्तान्ग्निर्भरन्ति भरन्त्यग्निष्टान्^१ ।
 अग्निष्टास्तान्ग्निग्निष्टाल्लोकाल्लोकास्तान्ग्निग्निष्टाल्लोकात्^२ । ताल्लोकाल्लो-
 कातांस्ताल्लोकात्प्र प्र लोकातांस्ताल्लोकात्प्र । लोकात्प्र प्र लोकाल्लोकात्प्र
 पुंदाति नुदाति प्र लोकाल्लोकात्प्र पुंदाति । प्र पुंदाति नुदाति प्र प्र
 पुंदात्यस्मद्स्मान्नुदाति प्र प्र पुंदात्यस्मात् । नुदात्यस्मद्स्मान्नुदाति
 नुदात्यस्मात् । अस्मादित्यस्मात् ॥ २९ ॥

अत्र पितरः पितरोत्रात्र पितरो मादयद्धम्मादयद्धम्पितरोत्रात्र पितरो माद-
 यद्धम् । पितरो मादयद्धम्मादयद्धम्पितरः पितरो मादयद्धंयथाभागंयथाभाग-
 म्मादयद्धम्पितरः पितरो मादयद्धंयथाभागम् । मादयद्धंयथाभागंयथाभाग-

^१ अग्निस्तान् यहाँ वा. प्रा. ३. ७६. के अनुसार अग्निः के बाद एकाक्षर पद तान् परे होने से सकार पकार होता है । वा. प्रा. ३. ७९. के अनुसार पकारोत्तरवर्ती तकार टकार हो जाता है । १. ९९-१०१ में तान् पद को एकाक्षर माना गया है । वा. प्रा. ४. १०३. के अनुसार यहाँ टकार का द्वित्व होता है ।

^२ नुथानुनासिकम् (वा. प्रा. ४. १४) के अनुसार तान् लोकात् यहाँ पर नकार अनुनासिक लकार होता है ।

म्मादयद्धम्मादयद्धंश्चथाभागमा वृषायद्धंश्चवृषयद्धमा यथाभागम्मादयद्धम्मादयद्धं-
 च्चथाभागमा वृषायद्धम्^१। यथाभागमा वृषायद्धंश्चवृषयद्धमा यथाभागंश्चथाभाग-
 मा वृषायद्धम्। यथाभागमिति यथा भागम्। आ वृषायद्धम्। वृषयद्धमिति वृष
 यद्धम्॥ अमीमदन्त पितरंः पितरोमीमदन्तामीमदन्त पितरो यथाभागंश्चथा-
 भागम्पितरोमीमदन्तामीमदन्त पितरो यथाभागम्। पितरो यथाभागंश्चथाभाग-
 म्पितरंः पितरो यथाभागमावृषायिषतावृषायिषता यथाभागम्पितरंः पितरो
 यथाभागमावृषायिषत। यथाभागमावृषायिषतावृषायिषता यथाभागंश्चथाभाग-
 मावृषायिषत। यथाभागमिति यथा भागम्। आवृषायिषत। अवृषायिषतेत्य-
 वृषायिषत^२॥३०॥

नमो वो वो नमो नमो वह पितरः पितरो वो नमो नमो वह पितरः। वृह
 पितरः पितरो वो वह पितरो रसाय रसाय पितरो वो वह पितरो रसाय। पितरो
 रसाय रसाय पितरः पितरो रसाय शोषाय शोषाय रसाय पितरः पितरो रसाय
 शोषाय। रसाय शोषाय शोषाय रसाय रसाय शोषाय जीवाय जीवाय शोषाय
 रसाय रसाय शोषाय जीवाय। शोषाय जीवाय जीवाय शोषाय शोषाय जीवाय
 स्वधायै स्वधायै जीवाय शोषाय शोषाय जीवाय स्वधायै। जीवाय स्वधायै
 स्वधायै जीवाय जीवाय स्वधायै घोराय घोराय स्वधायै जीवाय जीवाय स्वधायै
 घोराय। स्वधायै घोराय घोराय स्वधायै स्वधायै घोराय मन्त्र्यवे मन्त्र्यवे घोराय
 स्वधायै स्वधायै घोराय मन्त्र्यवे। घोराय मन्त्र्यवे मन्त्र्यवे घोराय घोराय मन्त्र्यवे
 नमो नमो मन्त्र्यवे घोराय घोराय मन्त्र्यवे नमः। मन्त्र्यवे नमो नमो मन्त्र्यवे

^१. वृषयद्धम् यहाँ वा. प्रा. ३. ९६. के अधिकार में पठित सूत्र ३. ११२. के अनुसार यकार बाद में होने पर वृष का अन्तिम स्वर दीर्घ होता है।

^२. जनयत्या ओषधयोवृषायिषत नहि चनास्मभ्यमजावयो बलगम् (वा. प्रा. ५. ३५) इस सूत्र के अनुसार अवृषायिषत इस पद का पृथक्करण नहीं होता है।

म॒न्यवे॒ नमो॑ वो॒ वो॒ नमो॑ म॒न्यवे॒ नमो॑ वः । नमो॑ वो॒ वो॒ नमो॑ नमो॑ वः
 पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ वो॒ नमो॑ नमो॑ वः पि॒तरः॑ । वृ॒ह॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ वो॒ वृ॒ह॑ पि॒तरः॑
 पि॒तरः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ वो॒ वः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरः॑ । पि॒तरः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरः॑
 पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ नमो॑ नमः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ नमः॑ । पि॒तरो॑ नमो॑
 नमः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ नमो॑ वो॒ वो॒ नमः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ नमो॑ वः । नमो॑ वो॒ वो॒ नमो॑
 नमो॑ वो॒ गृ॒हाङ्गृ॒हाङ्गवो॑ नमो॑ नमो॑ वो॒ गृ॒हान् । वो॒ गृ॒हाङ्गृ॒हाङ्गवो॑ वो॒ गृ॒हान्नो॑ नो
 गृ॒हाङ्गवो॑ वो॒ गृ॒हान्नः॑ । गृ॒हान्नो॑ नो॒ गृ॒हाङ्गृ॒हान्नः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ नो॒ गृ॒हाङ्गृ॒हा-
 न्नः॑ पि॒तरः॑ । न॒ह॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ नो॒ न॒ह॑ पि॒तरो॑ द॒त्त॒ द॒त्त॒ पि॒तरो॑ नो॒ न॒ह॑ पि॒तरो॑
 द॒त्त॒ । पि॒तरो॑ द॒त्त॒ द॒त्त॒ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ द॒त्त॒ स॒तो॑ द॒त्त॒ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ द॒त्त॒ स॒तो॑ ।
 द॒त्त॒ स॒तो॑ स॒तो॑ द॒त्त॒ द॒त्त॒ स॒तो॑ वो॑ वः॑ स॒तो॑ द॒त्त॒ द॒त्त॒ स॒तो॑ वः॑^१ । स॒तो॑ वो॑ वः॑ स॒तो॑
 स॒तो॑ वः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ वः॑ स॒तो॑ स॒तो॑ वः॑ पि॒तरः॑ । वृ॒ह॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ वो॒ वृ॒ह॑
 पि॒तरो॑ दे॒ष्म॒ दे॒ष्म॒ पि॒तरो॑ वो॒ वृ॒ह॑ पि॒तरो॑ दे॒ष्म॒ । पि॒तरो॑ दे॒ष्म॒ दे॒ष्म॒ पि॒तरः॑
 पि॒तरो॑ दे॒ष्मै॒तदे॒तदै॒ष्म॒ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ दे॒ष्मै॒तत् । दे॒ष्मै॒तदे॒तदै॒ष्म॒ दे॒ष्मै॒तद्वो॑
 वऽ ए॒तदै॒ष्म॒ दे॒ष्मै॒तद्वः॑ । ए॒तद्वो॑ वऽ ए॒तदे॒तद्वः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ वऽ ए॒तदे॒तद्वः॑
 पि॒तरः॑ । वृ॒ह॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ वो॒ वृ॒ह॑ पि॒तरो॑ द्वा॒सो॒ द्वा॒सः॑ पि॒तरो॑ वो॒ वः॑ पि॒तरो॑
 द्वा॒सः॑^२ । पि॒तरो॑ द्वा॒सो॒ द्वा॒सः॑ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ द्वा॒सऽ आ॒ ध॒त्त॒ धृ॒त्ता॒ वा॒सः॑ पि॒तरः॑
 पि॒तरो॑ द्वा॒सऽ आ॒ ध॒त्त॒ । द्वा॒सऽ आ॒ ध॒त्त॒ धृ॒त्ता॒ वा॒सो॒ द्वा॒सऽ आ॒ ध॒त्त॒ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑
 धृ॒त्ता॒ वा॒सो॒ द्वा॒सऽ आ॒ ध॒त्त॒ पि॒तरः॑ ॥३१॥

आ॒ ध॒त्त॒ । धृ॒त्त॒ पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ धृ॒त्त॒ धृ॒त्त॒ पि॒तरो॑ ग॒र्भ॒ङ्ग॒र्भ॒म्पि॒तरो॑ ध॒त्त॒ ध॒त्त॒
 पि॒तरो॑ ग॒र्भ॒म् । पि॒तरो॑ ग॒र्भ॒ङ्ग॒र्भ॒म्पि॒तरः॑ पि॒तरो॑ ग॒र्भ॒ङ्कु॒मा॒रङ्कु॒मा॒रङ्ग॒र्भ॒म्पि॒तरः॑

^१. सुतः वुः यहाँ उदात्ताच्चानुदात्तं स्वरितम् (वा. प्रा. ४. १३७) से उदात्त से परवर्ती अनुदात्त स्वरित होता है।

^२. वो वान्ते त्वदर्थे (वा. प्रा. २. ५) इस सूत्र के अनुसार वुः पद यहाँ अनुदात्त है।

पितरो ग॒र्भ॒ङ्कु॒मा॒रम् । ग॒र्भ॒ङ्कु॒मा॒रङ्कु॒मा॒रङ्ग॒र्भ॒ङ्ग॒र्भ॒ङ्कु॒मा॒रम्पु॒ष्कर॒सज॒म्पु॒ष्कर॒सज॒-
ङ्कु॒मा॒रङ्ग॒र्भ॒ङ्ग॒र्भ॒ङ्कु॒मा॒रम्पु॒ष्कर॒सज॒म् । कु॒मा॒रम्पु॒ष्कर॒सज॒म्पु॒ष्कर॒सज॒ङ्कु॒मा॒रङ्कु॒मा॒-
रम्पु॒ष्कर॒सज॒म् । पु॒ष्कर॒सज॒मि॒ति पु॒ष्कर॒ सज॒म् ॥ यथे॒हेह॒ यथा॒ यथे॒ह पु॒रु॒षः
पु॒रु॒षऽ इ॒ह यथा॒ यथे॒ह पु॒रु॒षः^१ । इ॒ह पु॒रु॒षः पु॒रु॒षऽ इ॒हेह॒ पु॒रु॒षो॒स॒द॒स॒त्पु॒रु॒षऽ इ॒हेह॒
पु॒रु॒षो॒स॒त् । पु॒रु॒षो॒स॒द॒स॒त्पु॒रु॒षः पु॒रु॒षो॒स॒त् । अ॒स॒दि॒त्य॒स॒त् ॥३२॥

ऊ॒र्ज्ज्व॒हन्ती॒र्ज्व॒हन्ती॒रु॒र्ज्ज्व॒हन्ती॒रु॒र्ज्ज्व॒हन्ती॒रु॒र्ज्ज्व॒हन्ती॒रु॒र्ज्ज्व॒हन्ती॒रु॒र्ज्ज्व॒हन्ती॒रु॒-
मृ॒तम् । ब्र॒हन्ती॒रु॒मृ॒तम्मृ॒तम्ब्र॒हन्ती॒र्ज्व॒हन्ती॒रु॒मृ॒तम्मृ॒तम्ब्र॒हन्ती॒र्ज्व॒हन्ती॒रु॒मृ॒तम्मृ॒तम्-
तम् । अ॒मृ॒तम्मृ॒तम्मृ॒तम्मृ॒तम्मृ॒तम्मृ॒तम्प॒यः प॒यो घृ॒तम्मृ॒तम्मृ॒तम्मृ॒तम्प॒यः ।
घृ॒तम्प॒यः प॒यो घृ॒तम्मृ॒तम्प॒यः की॒ला॒लङ्की॒ला॒लम्प॒यो घृ॒तम्मृ॒तम्प॒यः की॒ला॒लम् ।
प॒यः की॒ला॒लङ्की॒ला॒लम्प॒यः प॒यः की॒ला॒लम्प॒रि॒स्रु॒तम्प॒रि॒स्रु॒तङ्की॒ला॒लम्प॒यः
प॒यः की॒ला॒लम्प॒रि॒स्रु॒तम् । की॒ला॒लम्प॒रि॒स्रु॒तम्प॒रि॒स्रु॒तङ्की॒ला॒लङ्की॒ला॒लम्प॒रि॒स्रु॒-
तम् । प॒रि॒स्रु॒तमि॒ति प॒रि॒ स्रु॒तम् ॥ स्व॒धा स्त॒थ स्त॒थ स्व॒धाः स्व॒धा स्त॒थ त॒र्प॒य॒त
त॒र्प॒य॒त स्त॒थ स्व॒धाः स्व॒धा स्त॒थ त॒र्प॒य॒त^२ । स्त॒थ त॒र्प॒य॒त त॒र्प॒य॒त स्त॒थ स्त॒थ
त॒र्प॒य॒त मे मे त॒र्प॒य॒त स्त॒थ स्त॒थ त॒र्प॒य॒त मे । त॒र्प॒य॒त मे मे त॒र्प॒य॒त त॒र्प॒य॒त मे
पि॒तृ॒न्पि॒तृ॒न्मे त॒र्प॒य॒त त॒र्प॒य॒त मे पि॒तृ॒न् । मे पि॒तृ॒न्पि॒तृ॒न्मे मे पि॒तृ॒न् । पि॒तृ॒नि॒ति
पि॒तृ॒न् ॥३३॥

॥इति माध्यन्दिनीयघनपाठे द्वितीयोऽध्यायः॥

^१. यथा गृभोभुवोऽग्निभ्यः (वा. प्रा. २.९) के अनुसार यथा पद गृभः, भुवः तथा अग्निः के बाद होने पर सर्वानुदात्त होता है। यहाँ उक्त परिस्थिति न होने से सर्वानुदात्त नहीं है।

^२. स्वधाः स्थ यहाँ पर लुङ् मुदि जित्परे (वा. प्रा. ३.१३) इस सूत्र से विसर्ग का लोप होता है।

॥ तृतीयोऽध्यायः ॥

हरिः ॐ ॥ समिधाग्निमग्निः समिधा समिधाग्निन्दुवस्यत दुवस्यता-
 ग्निः समिधा समिधाग्निन्दुवस्यत^१। समिधेति सम् इधा। अग्निन्दुवस्यत
 दुवस्यताग्निमग्निन्दुवस्यत घृतैर्घृतैर्दुवस्यताग्निमग्निन्दुवस्यत घृतैः। दुवस्यत
 घृतैर्घृतैर्दुवस्यत दुवस्यत घृतैर्बोधयत बोधयत घृतैर्दुवस्यत दुवस्यत घृतैर्बोधयत।
 घृतैर्बोधयत बोधयत घृतैर्घृतैर्बोधयतातिथिमतिथिम्बोधयत घृतैर्घृतैर्बोधयताति-
 थिम्। बोधयतातिथिमतिथिम्बोधयत बोधयतातिथिम्। अतिथिमित्यतिथिम्॥
 आस्मिन्नस्मिन्नास्मिन्नहृद्या हृद्यास्मिन्नास्मिन्नहृद्या। अस्मिन्नहृद्या
 हृद्यास्मिन्नस्मिन्नहृद्या जुहोतन जुहोतन हृद्यास्मिन्नस्मिन्नहृद्या जुहोतन।
 हृद्या जुहोतन जुहोतन हृद्या हृद्या जुहोतन। जुहोतनेति जुहोतन॥१॥

सुसमिद्धाय शोचिषे शोचिषे सुसमिद्धाय सुसमिद्धाय शोचिषे घृतङ्घृतः
 शोचिषे सुसमिद्धाय सुसमिद्धाय शोचिषे घृतम्। सुसमिद्धायेति सु समिद्धाय।
 शोचिषे घृतङ्घृतः शोचिषे शोचिषे घृतन्तीब्रन्तीब्रङ्घृतः शोचिषे शोचिषे
 घृतन्तीब्रम्। घृतन्तीब्रन्तीब्रङ्घृतङ्घृतन्तीब्रङ्घृतोतन जुहोतन तीब्रङ्घृतङ्घृतन्तीब्रङ्घु-
 होतन। तीब्रङ्घृतोतन जुहोतन तीब्रन्तीब्रङ्घृतोतन। जुहोतनेति जुहोतन॥ अग्नये
 जातवेदसे जातवेदसेऽग्नयेऽग्नये जातवेदसे। जातवेदसेऽ इति जात वेदसे॥२॥

तन्त्वा त्वा तन्तन्त्वा समिद्धिः समिद्धिस्त्वा तन्तन्त्वा समिद्धिः। त्वा
 समिद्धिः समिद्धिस्त्वा त्वा समिद्धिरङ्गिरोङ्गिरः समिद्धिस्त्वा त्वा समिद्धिरङ्गिरः।
 समिद्धिरङ्गिरोङ्गिरः समिद्धिः समिद्धिरङ्गिरो घृतेन घृतेनाङ्गिरः समिद्धिः समि-
 द्धिरङ्गिरो घृतेन। समिद्धिरिति समित् भिः। अङ्गिरो घृतेन घृतेनाङ्गिरोङ्गिरो घृतेन
 वर्द्धयामसि वर्द्धयामसि घृतेनाङ्गिरोङ्गिरो घृतेन वर्द्धयामसि। घृतेन वर्द्धयामसि

^१. अग्निम् यहाँ वा. प्रा. ४. १०१. के अनुसार गकार का द्वित्व होता है।

वृद्धयामसि घृतेन घृतेन वृद्धयामसि । वृद्धयामसीति वृद्धयामसि ॥ बृहच्छौच शोच
बृहद् बृहच्छौचा यविष्ठ्य यविष्ठ्य शोच बृहद् बृहच्छौचा यविष्ठ्य^१ । शोचा यविष्ठ्य
यविष्ठ्य शोच शोचा यविष्ठ्य । यविष्ठ्येति यविष्ठ्य ॥३॥

उप त्वा त्वोपोप त्वाग्नेग्ने त्वोपोप त्वाग्ने । त्वाग्नेग्ने त्वा त्वाग्ने हवि-
ष्मन्तीहविष्मन्तीरग्ने त्वा त्वाग्ने हविष्मन्तीः । अग्ने हविष्मन्तीहविष्मन्तीर-
ग्नेग्ने हविष्मन्तीर्घृताचीर्घृताचीहविष्मन्तीरग्नेग्ने हविष्मन्तीर्घृताचीः^२ ।
हविष्मन्तीर्घृताचीर्घृताचीहविष्मन्तीहविष्मन्तीर्घृताचीर्षन्तु यन्तु घृताचीहवि-
ष्मन्तीहविष्मन्तीर्घृताचीर्षन्तु । घृताचीर्षन्तु यन्तु घृताचीर्घृताचीर्षन्तु
हर्षत हर्षत यन्तु घृताचीर्घृताचीर्षन्तु हर्षत । यन्तु हर्षत हर्षत यन्तु
यन्तु हर्षत । हर्षतेति हर्षत ॥ जुषस्व समिधः समिधो जुषस्व जुषस्व
समिधो मम मम समिधो जुषस्व जुषस्व समिधो मम । समिधो मम मम
समिधः समिधो मम । समिधः इति सम् इधः । ममेति मम ॥४॥

भूर्भुवो भुवो भूर्भूवः स्वः स्वर्भुवो भूर्भूवः स्वः । भुवः स्वः
स्वर्भुवो भुवः स्वर्द्यौरिव द्यौरिव स्वर्भुवो भुवः स्वर्द्यौरिव । स्वर्द्यौरिव द्यौरिव
स्वः स्वर्द्यौरिव भुम्ना भुम्ना द्यौरिव स्वः स्वर्द्यौरिव भुम्ना । द्यौरिव भुम्ना
भुम्ना द्यौरिव द्यौरिव भुम्ना पृथिवीव पृथिवीव भुम्ना द्यौरिव द्यौरिव भुम्ना
पृथिवीव । द्यौरिवेति द्यौः इव । भुम्ना पृथिवीव पृथिवीव भुम्ना भुम्ना पृथिवीव
वृरिम्णा वृरिम्णा पृथिवीव भुम्ना भुम्ना पृथिवीव वृरिम्णा । पृथिवीव
वृरिम्णा वृरिम्णा पृथिवीव पृथिवीव वृरिम्णा । पृथिवीवेति पृथिवी इव^३ ।

^१ शोच यविष्ठ्य यहाँ वा. प्रा. ३. ११२. के अनुसार शोच का अन्तिम स्वर दीर्घ होता है ।

^२ हविष्मन्तीर्घृताचीः यहाँ पर परं तु रेफकाराभ्याम् (वा. प्रा. ४. १०२) इस सूत्र से रेफ से परवर्ती घकार की द्विक्रिया प्राप्त है परन्तु ऋषयों (वा. प्रा. ४. ११३) से उसका निषेध है ।

^३ वा. प्रा. ५. १८. के अनुसार यहाँ पृथक्करण होता है ।

वृश्मिणेति वरिष्मणा ॥ तस्यास्ते ते तस्यास्तस्यास्ते पृथिवि पृथिवि ते तस्या-
स्तस्यास्ते पृथिवि । ते पृथिवि पृथिवि ते ते पृथिवि देवयजनि देवयजनि पृथिवि
ते ते पृथिवि देवयजनि । पृथिवि देवयजनि देवयजनि पृथिवि पृथिवि देवयजनि
पृष्ठे पृष्ठे देवयजनि पृथिवि पृथिवि देवयजनि पृष्ठे । देवयजनि पृष्ठे पृष्ठे देवयजनि
देवयजनि पृष्ठेग्निमग्निमपृष्ठे देवयजनि देवयजनि पृष्ठेग्निम् । देवयजनीति देव
यजनि । पृष्ठेग्निमग्निमपृष्ठे पृष्ठेग्निमन्त्रादमन्त्रादमग्निमपृष्ठे पृष्ठेग्निमन्त्रादम् ।
अग्निमन्त्रादमन्त्रादमग्निमग्निमन्त्रादमन्त्राद्यान्त्राद्यान्त्रादमग्निमग्निमन्त्रादम-
न्त्राद्याय । अन्त्रादमन्त्राद्यान्त्राद्यान्त्रादमन्त्रादमन्त्राद्याया दधे दधऽ आन्त्राद्याया-
न्त्रादमन्त्रादमन्त्राद्याया दधे । अन्त्रादमित्यन्त्र अदम् । अन्त्राद्याया दधे दधऽ आन्त्रा-
द्यायान्त्राद्याया दधे । अन्त्राद्यायेत्यन्त्र अद्याय । आ दधे । दधऽ इति दधे ॥५॥

आयमयमायङ्गौर्गौरयमायङ्गौः । अयङ्गौर्गौरयमयङ्गौः पृश्निः पृश्नि-
र्गौरयमयङ्गौः पृश्निः । गौः पृश्निः पृश्निर्गौरौर्गौः पृश्निरक्कमीदक्कमी-
त्पृश्निर्गौरौर्गौः पृश्निरक्कमीत् । पृश्निरक्कमीदक्कमीत्पृश्निः पृश्निरक्कमीदसद-
दसददक्कमीत्पृश्निः पृश्निरक्कमीदसदत् । अक्कमीदसददसददक्कमीदक्कमीदसद-
क्कमातरंम्मातरमसददक्कमीदक्कमीदसदक्कमातरंम् । असदक्कमातरंम्मातरमसददसद-
क्कमातरंम्पुरः पुरो मातरमसददसदक्कमातरंम्पुरः । मातरंम्पुरः पुरो मातरं-
म्मातरंम्पुरः । पुरऽ इति पुरः ॥ पितरंश्च च पितरंम्पितरंश्च प्रयन्प्रयंश्च
पितरंम्पितरंश्च प्रयन् । च प्रयन्प्रयंश्च च प्रयन्त्स्वः स्वः प्रयंश्च च
प्रयन्त्स्वः । प्रयन्त्स्वः स्वः प्रयन्प्रयन्त्स्वः । प्रयन्निति प्र यन् । स्वरिति
स्वः ॥६॥

अन्तश्चरति चरत्यन्तरन्तश्चरति रोचना रोचना चरत्यन्तरन्तश्चरति
 रोचना¹। अन्तरित्यन्तः²। चरति रोचना रोचना चरति चरति रोचनास्यास्य
 रोचना चरति चरति रोचनास्य। रोचनास्यास्य रोचना रोचनास्य प्राणात्प्राणा-
 दुस्य रोचना रोचनास्य प्राणात्। अस्य प्राणात्प्राणादस्यास्य प्राणादपान्त्य-
 पान्ती प्राणादस्यास्य प्राणादपान्ती³। प्राणादपान्त्यपान्ती प्राणात्प्राणा-
 दपान्ती। अपान्तीत्यप अनन्ती॥ ह्यंक्ख्यदक्ख्यद्वि ह्यंक्ख्यन्महिषो महिषो-
 क्ख्यद्वि ह्यंक्ख्यन्महिषः⁴। अक्ख्यन्महिषो महिषोक्ख्यदक्ख्यन्महिषो दिव-
 न्दिवम्महिषोक्ख्यदक्ख्यन्महिषो दिवम्। महिषो दिवन्दिवम्महिषो महिषो
 दिवम्। दिवमिति दिवम्॥७॥

त्रिंशद्वाम् धामं त्रिंशत्त्रिंशद्वाम् द्वि वि धामं त्रिंशत्त्रिंशद्वाम् द्वि।
 धाम् द्वि वि धाम् धाम् द्वि राजति राजति द्वि धाम् धाम् द्वि राजति। द्वि राजति
 राजति द्वि वि राजति द्वाग्वाग्ग्राजति द्वि वि राजति द्वाक्³। राजति द्वाग्वा-
 ग्राजति राजति द्वाक्पतुङ्गाय पतुङ्गाय द्वाग्ग्राजति राजति द्वाक्पतुङ्गाय। द्वाक्पतु-
 ङ्गाय पतुङ्गाय द्वाग्वाक्पतुङ्गाय धीयते धीयते पतुङ्गाय द्वाग्वाक्पतुङ्गाय धीयते।
 पतुङ्गाय धीयते धीयते पतुङ्गाय पतुङ्गाय धीयते। धीयतऽ इति धीयते॥ प्रति
 वस्तोर्ब्वस्तोः प्रति प्रति वस्तोरहाह वस्तोः प्रति प्रति वस्तोरहं। वस्तोरहाह
 वस्तोर्ब्वस्तोरह द्युभिर्द्युभिरह वस्तोर्ब्वस्तोरह द्युभिः। अह द्युभिर्द्युभिरहाह द्युभिः।
 द्युभिरिति द्युभिः॥८॥

¹. अन्तरनाद्युदात्तम् (वा. प्रा. १. १६२) इस सूत्र के अनुसार यहाँ आद्युदात्त न होने से अन्तः पद रिफित है।

². वा. प्रा. २. ६१ के अनुसार यहाँ अस्य पद अन्तोदात्त है।

³. वाक् राजति यहाँ स्पर्शोऽपञ्चमः स्वरधौ तृतीयम् (वा. प्रा. ४. १२०) इस सूत्र से धि संज्ञक वर्ण (र) बाद में होने से अपञ्चम स्पर्श (क) तृतीय (ग) होता है।

अग्निज्योतिर्ज्योतिर्ग्निरग्निज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ग्निरग्नि-
ज्योतिर्ज्योतिः । ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ग्निरग्निज्यो-
तिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ग्निरग्निः । ज्योतिर्ग्निरग्निज्योतिर्ज्योतिर्ग्निरग्निः स्वाहा
स्वाहाग्निज्योतिर्ज्योतिर्ग्निरग्निः स्वाहा^१ । अग्निः स्वाहा स्वाहाग्निर्ग्निरग्निः स्वाहा
सूष्यः सूष्यः स्वाहाग्निर्ग्निरग्निः स्वाहा सूष्यः । स्वाहा सूष्यः सूष्यः स्वाहा
स्वाहा सूष्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूष्यः स्वाहा स्वाहा सूष्यो ज्योतिः । सूष्यो
ज्योतिर्ज्योतिः सूष्यः सूष्यो ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिः सूष्यः सूष्यो
ज्योतिर्ज्योतिः । ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिः सूष्यः सूष्यो
ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिर्ज्योतिः सूष्यः । ज्योतिः सूष्यः सूष्यो ज्योति-
ज्योतिः सूष्यः स्वाहा स्वाहा सूष्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूष्यः स्वाहा । सूष्यः
स्वाहा स्वाहा सूष्यः सूष्यः स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ अग्निर्ब्रह्म ब्रह्मर्ग्निरग्नि-
ब्रह्म ज्योतिर्ज्योतिर्ब्रह्मर्ग्निरग्निर्ब्रह्म ज्योतिः^२ । ब्रह्म ज्योतिर्ज्योतिर्ब्रह्म ब्रह्म
ज्योतिर्ब्रह्म ब्रह्म ज्योतिर्ब्रह्म ब्रह्म ज्योतिर्ब्रह्मः । ज्योतिर्ब्रह्म ब्रह्म ज्यो-
तिर्ज्योतिर्ब्रह्मः स्वाहा स्वाहा ब्रह्म ज्योतिर्ज्योतिर्ब्रह्मः स्वाहा । ब्रह्म स्वाहा
स्वाहा ब्रह्म ब्रह्म स्वाहा सूष्यः सूष्यः स्वाहा ब्रह्म ब्रह्म स्वाहा सूष्यः । स्वाहा
सूष्यः सूष्यः स्वाहा स्वाहा सूष्यो ब्रह्म ब्रह्म सूष्यः स्वाहा स्वाहा सूष्यो
ब्रह्मः । सूष्यो ब्रह्म ब्रह्म सूष्यः सूष्यो ब्रह्म ज्योतिर्ज्योतिर्ब्रह्म सूष्यः सूष्यो
ब्रह्म ज्योतिः । ब्रह्म ज्योतिर्ज्योतिर्ब्रह्म ब्रह्म ज्योतिर्ब्रह्म ब्रह्म ज्योतिर्ब्रह्म
ब्रह्म ज्योतिर्ब्रह्मः । ज्योतिर्ब्रह्म ब्रह्म ज्योतिर्ज्योतिर्ब्रह्मः स्वाहा स्वाहा ब्रह्म

^१. अविकारं शाकल्यः शषसेषु (वा. प्रा. ३.१०) विसर्ग से परे श, ष एवं स होने पर शाकल्याचार्य के अनुसार विसर्ग का विकार नहीं होता । प्रत्ययसवर्णं मुदि शाकटायनः (वा. प्रा. ३.९) इस सूत्र की प्रवृत्ति माध्यन्दिन शाखा के लिये नहीं है ।

^२. ब्रह्मः यहाँ वा. प्रा. ४.१०२. के अनुसार चकार का द्वित्व विहित है ।

ज्योतिर्ज्योतिर्बर्चः स्वाहा। बर्चः स्वाहा स्वाहा बर्चो बर्चः स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ ज्योतिः सूर्यः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः सूर्यः सूर्यः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः सूर्यः। सूर्यः सूर्यः सूर्यः सूर्यः सूर्यः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः सूर्यः सूर्यः सूर्यो ज्योतिः। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः सूर्यो ज्योतिः स्वाहा स्वाहा ज्योतिः सूर्यः सूर्यो ज्योतिः स्वाहा। ज्योतिः स्वाहा स्वाहा ज्योतिर्ज्योतिः स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥९॥

सजूर्देवेन देवेन सजूर् सजूर्देवेन सवित्रा सवित्रा देवेन सजूर् सजूर्देवेन सवित्रा। सजूरिति स जूर्। देवेन सवित्रा सवित्रा देवेन देवेन सवित्रा सजूर् सजूर् सवित्रा देवेन देवेन सवित्रा सजूर्। सवित्रा सजूर् सजूर् सवित्रा सवित्रा सजूर् रात्र्या रात्र्या सजूर् सवित्रा सवित्रा सजूर् रात्र्या^१। सजूर् रात्र्या रात्र्या सजूर् सजूर् रात्र्येन्द्रवत्येन्द्रवत्या रात्र्या सजूर् सजूर् रात्र्येन्द्रवत्या। सजूरिति स जूर्। रात्र्येन्द्रवत्येन्द्रवत्या रात्र्या रात्र्येन्द्रवत्या। इन्द्रवत्येतीन्द्र वत्या॥ जुषाणोऽ अग्निर्गृष्णो जुषाणोऽ अग्निर्वेतु वेत्वग्निर्गृष्णो जुषाणोऽ अग्निर्वेतु। अग्निर्वेतु वेत्वग्निर्गृष्णो स्वाहा स्वाहा वेत्वग्निर्गृष्णो स्वाहा। वेतु स्वाहा स्वाहा वेतु वेतु स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ उषसा सूर्यः सूर्योऽ उषसोषसा सूर्यः॥ सूर्योऽ इति सूर्यः॥१०॥

उपप्रयन्तोऽ अद्धरमद्धरमुपप्रयन्तोऽ उपप्रयन्तोऽ अद्धरम्मन्त्रम्मन्त्रमद्धरमुपप्रयन्तोऽ उपप्रयन्तोऽ अद्धरम्मन्त्रम्^२। उपप्रयन्तोऽ इत्युप प्रयन्तोः। अद्धरम्मन्त्रम्मन्त्रमद्धरमद्धरम्मन्त्रोचेम वोचेम मन्त्रमद्धरमद्धरम्मन्त्रोचेम। मन्त्र-

^१. सजूर्: रात्र्या यहाँ भाष्यपक्षश्च सिद्धिसर्जनीयः (वा. प्रा. ४. ३५) इस अधिकार सूत्र के अन्तर्गत आये रेफे लुप्यते दीर्घ चोपधा (वा. प्रा. ४. ३६) इस सूत्र से विसर्जनीय का लोप होता है।

^२. प्रकृतिभाव ऋक्षु (वा. प्रा. ४. ८२) के अनुसार यहाँ उपप्रयन्तो का ओकार का प्रकृतिभाव से रहता है।

बोचेम बोचेम मन्त्रम्मन्त्रबोचेमाग्गयेग्गये बोचेम मन्त्रम्मन्त्रबोचेमाग्गये । बोचेमा-
ग्गयेग्गये बोचेम बोचेमाग्गये । अग्गयऽ इत्यग्गये ॥ आरेऽ अस्मेऽ अस्मेऽ
आरेऽ आरेऽ अस्मे च चास्मेऽ आरेऽ आरेऽ अस्मे च । अस्मे च चास्मेऽ
अस्मे च शृण्वते शृण्वते चास्मेऽ अस्मे च शृण्वते । अस्मेऽ इत्यस्मे ।
च शृण्वते शृण्वते च च शृण्वते । शृण्वतऽ इति शृण्वते ॥११॥

अग्निर्मूर्द्धा मूर्द्धाग्निरग्निर्मूर्द्धा दिवो दिवो मूर्द्धाग्निरग्निर्मूर्द्धा दिवः ।
मूर्द्धा दिवो दिवो मूर्द्धा मूर्द्धा दिवः ककुत्ककुद्विवो मूर्द्धा मूर्द्धा दिवः ककुत् । दिवः
ककुत्ककुद्विवो दिवः ककुत्पतिः पतिः ककुद्विवो दिवः ककुत्पतिः । ककु-
त्पतिः पतिः ककुत्ककुत्पतिः पृथिद्याः पृथिद्याः पतिः ककुत्ककुत्पतिः
पृथिद्याः । पतिः पृथिद्याः पृथिद्याः पतिः पतिः पृथिद्याऽ अयमयम्पृथिद्याः
पतिः पतिः पृथिद्याऽ अयम् । पृथिद्याऽ अयमयम्पृथिद्याः पृथिद्याऽ अयम् ।
अयमित्ययम् ॥ अपाठं रेतांठसि रेतांठस्यपामपाठं रेतांठसि जिह्वति जिह्वति
रेतांठस्यपामपाठं रेतांठसि जिह्वति । रेतांठसि जिह्वति जिह्वति रेतांठसि
रेतांठसि जिह्वति । जिह्वतीति जिह्वति ॥१२॥

उभा वाँवामुभोभा वामिन्द्राग्नीऽ इन्द्राग्नी वामुभोभा वामिन्द्राग्नी ।
वामिन्द्राग्नीऽ इन्द्राग्नी वाँवामिन्द्राग्नीऽ आहुवद्ध्याऽ आहुवद्ध्याऽ इन्द्राग्नी वाँ-
वामिन्द्राग्नीऽ आहुवद्ध्यै । इन्द्राग्नीऽ आहुवद्ध्याऽ आहुवद्ध्याऽ इन्द्राग्नीऽ इन्द्रा-
ग्नीऽ आहुवद्ध्याऽ उभोभाहुवद्ध्याऽ इन्द्राग्नीऽ इन्द्राग्नीऽ आहुवद्ध्याऽ उभा ।
इन्द्राग्नीऽ इतीन्द्राग्नी । आहुवद्ध्याऽ उभोभाहुवद्ध्याऽ आहुवद्ध्याऽ उभा राधसो
राधसऽ उभाहुवद्ध्याऽ आहुवद्ध्याऽ उभा राधसः । आहुवद्ध्याऽ इत्या हुवद्ध्यै ।

उ॒भा राध॑सो राध॑सऽ उ॒भोभा राध॑सः सह सह राध॑सऽ उ॒भोभा राध॑सः सह^१।
 राध॑सः सह सह राध॑सो राध॑सः सह मा॒दुय॑ज्यै मा॒दुय॑ज्यै सह राध॑सो राध॑सः
 सह मा॒दुय॑ज्यै। सह मा॒दुय॑ज्यै मा॒दुय॑ज्यै सह सह मा॒दुय॑ज्यै। मा॒दुय॑ज्याऽ इति
 मा॒दुय॑ज्यै॥ उ॒भा दा॒तारौ दा॒ताराऽ उ॒भोभा दा॒तारा॑विषामिषान्दा॒ताराऽ उ॒भोभा
 दा॒तारा॑विषाम्। दा॒तारा॑विषामिषान्दा॒तारौ दा॒तारा॑विषां रं॒यीणां रं॒यीणामिषा-
 न्दा॒तारौ दा॒तारा॑विषां रं॒यीणाम्। इषां रं॒यीणां रं॒यीणामिषामिषां रं॒यीणा-
 मु॒भोभा रं॒यीणामिषामिषां रं॒यीणामु॒भा। रं॒यीणामु॒भोभा रं॒यीणां रं॒यीणामु॒भा
 ब्राज॑स्य ब्राज॑स्यो॒भा रं॒यीणां रं॒यीणामु॒भा ब्राज॑स्य। उ॒भा ब्राज॑स्य ब्राज॑स्यो॒-
 भोभा ब्राज॑स्य सा॒तये सा॒तये ब्राज॑स्यो॒भोभा ब्राज॑स्य सा॒तये। ब्राज॑स्य सा॒तये
 सा॒तये ब्राज॑स्य ब्राज॑स्य सा॒तये हुवे हुवे सा॒तये ब्राज॑स्य ब्राज॑स्य सा॒तये हुवे।
 सा॒तये हुवे हुवे सा॒तये सा॒तये हुवे वाँद्वां हुवे सा॒तये सा॒तये हुवे वाम्। हुवे
 वाँद्वां हुवे हुवे वाम्। ब्रामि॑ति वाम्॥१३॥

अ॒यन्ते ते॒यम॒यन्ते योनि॑र्घो॒निस्ते॒यम॒यन्ते योनिः॑। ते योनि॑र्घो॒निस्ते ते
 योनि॑र्घो॒निस्ते योनि॑र्घो॒निस्ते योनिः॑^२। योनि॑र्घो॒निस्ते योनि॑र्घो॒निस्ते योनिः॑^३।
 योनि॑र्घो॒निस्ते योनि॑र्घो॒निस्ते योनिः॑^३। योनि॑र्घो॒निस्ते योनि॑र्घो॒निस्ते योनिः॑^३।
 योनि॑र्घो॒निस्ते योनि॑र्घो॒निस्ते योनिः॑^३। योनि॑र्घो॒निस्ते योनि॑र्घो॒निस्ते योनिः॑^३।

^१. विसर्जनीय व्यञ्जन में परिगणित है स्वरात्संयोगाद्विह्यते सर्वत्र (वा. प्रा. ४.१०१) इस सूत्र से प्राप्त विसर्ग के द्वित्व का निषेध विसर्जनीयः (वा. प्रा. ४.११६) इस सूत्र से होता है। वा. प्रा. १.१५९ के अनुसार उत्तर शास्त्र बलवान् होता है। वा.प्रा.३.१० के अनुसार यहाँ विसर्जनीय का विकार नहीं होता है।

^२. याज्ञवल्क्य शिक्षा में पाँच स्वरभक्तियों का उल्लेख है, उनमें रेफ एवं ऋकार के योग का वर्णन नहीं है, जबकि प्रतिज्ञासूत्र २. में यह निर्दिष्ट है। गोड़ संप्रदाय में संहिता में स्वरभक्ति के रूप में इसका उच्चारण किया जाता है। दाक्षिणात्य संप्रदाय के वैदिक महर्षि याज्ञवल्क्य के स्वरभक्ति विषयक उपदेश को संहिता में ग्रहण करते हैं। उनके पुत्र द्वारा उपदिष्ट विशिष्ट स्वरभक्ति को केवल ब्राह्मण में चरितार्थ करते हैं।

^३. यतो गतो (वा.प्रा. २.५८) इस सूत्र के अनुसार गति अर्थ का वाचक यतः पद अन्तोदात्त होता है, यहाँ गत्यर्थक न होने से यह पद अन्तोदात्त नहीं है।

ऋत्त्वियो यतो जातः । यतो जातो जातो यतो यतो जातोऽ अरोचथाऽ अरोचथा
जातो यतो यतो जातोऽ अरोचथाः । जातोऽ अरोचथाऽ अरोचथा जातो जातोऽ
अरोचथाः । अरोचथाऽ इत्यरोचथाः ॥ तज्ज्ञानज्ञानैस्तन्तज्ज्ञानन्नग्रेग्रे जानैस्त-
न्तज्ज्ञानन्नग्रे । जानन्नग्रेग्रे जानज्ञानन्नग्रेऽ आ रोह रोहाग्रे जानज्ञानन्नग्रेऽ
आ रोह । अग्रेऽ आ रोह रोहाग्रेग्रेऽ आ रोहाथार्थ रोहाग्रेग्रेऽ आ रोहाथ । आ
रोह । रोहाथार्थ रोह रोहाथा नो नोथ रोह रोहाथा नः । अथा नो नोथाथा नो
वर्द्धय वर्द्धय नोथाथा नो वर्द्धय । नो वर्द्धय वर्द्धय नो नो वर्द्धया रयिः रयिर्वर्द्धय नो
नो वर्द्धया रयिम् । वर्द्धया रयिः रयिर्वर्द्धय वर्द्धया रयिम् । रयिमिति रयिम् ॥१४॥

अयमिहेहायमयमिह प्रथमः प्रथमऽ इहायमयमिह प्रथमः । इह प्रथ-
मः प्रथमऽ इहेह प्रथमो धायि धायि प्रथमऽ इहेह प्रथमो धायि । प्रथमो धायि
धायि प्रथमः प्रथमो धायि धातृभिर्द्धातृभिर्द्धायि प्रथमः प्रथमो धायि धातृ-
भिः । धायि धातृभिर्द्धातृभिर्द्धायि धायि धातृभिर्होता होता धातृभिर्द्धायि धायि
धातृभिर्होता । धातृभिर्होता होता धातृभिर्द्धातृभिर्होता यजिष्ठो यजिष्ठो होता
धातृभिर्द्धातृभिर्होता यजिष्ठः । धातृभिरिति धातृ भिः^१ । होता यजिष्ठो यजिष्ठो
होता होता यजिष्ठोऽ अद्धरेष्वाद्धरेषु यजिष्ठो होता होता यजिष्ठोऽ अद्धरेषु ।
यजिष्ठोऽ अद्धरेष्वाद्धरेषु यजिष्ठो यजिष्ठोऽ अद्धरेष्वीड्युऽ ईड्योद्धरेषु यजिष्ठो
यजिष्ठोऽ अद्धरेष्वीड्युः । अद्धरेष्वीड्युऽ ईड्योद्धरेष्वाद्धरेष्वीड्युः । ईड्युऽ
इतीड्युः ॥ यमप्रवानोप्रवानो यँयमप्रवानो भृगवो भृगवोप्रवानो यँयमप्र-
वानो भृगवः । अप्रवानो भृगवो भृगवोप्रवानोप्रवानो भृगवो द्विरुचुर्द्विरुचु-
र्भृगवोप्रवानोप्रवानो भृगवो द्विरुचुः । भृगवो द्विरुचुर्द्विरुचुर्भृगवो भृगवो
द्विरुचुर्द्वनैषु द्वनैषु द्विरुचुर्भृगवो भृगवो द्विरुचुर्द्वनैषु । द्विरुचुर्द्वनैषु द्वनैषु

^१. वा. प्रा. १. ८८. के अनुसार ऋकार तथा णकार सावग्रह पद के पूर्व-पद के अन्त में ही आते हैं ।

द्विरुचुर्द्विरुचुर्द्वनेषु चित्रश्चित्रं द्वनेषु द्विरुचुर्द्विरुचुर्द्वनेषु चित्रम् । द्विरुचुरिति
 वि रुचुः । द्वनेषु चित्रश्चित्रं द्वनेषु द्वनेषु चित्रं द्विभ्वं द्विभ्वश्चित्रं द्वनेषु द्वनेषु चित्रं-
 द्विभ्वम् । चित्रं द्विभ्वं द्विभ्वश्चित्रश्चित्रं द्विभ्वं द्विशेर्विशे द्विशेर्विशे द्विभ्वश्चित्र-
 चित्रं द्विभ्वं द्विशेर्विशे । द्विभ्वं द्विशेर्विशे द्विशेर्विशे द्विभ्वं द्विभ्वं द्विशेर्विशे ।
 द्विभ्वमिति वि भ्वम् । द्विशेर्विशः इति विशे द्विशे ॥१५॥

अस्य प्रत्नाम्प्रत्नामस्यास्य प्रत्नामन्वनं प्रत्नामस्यास्य प्रत्नाम-
 नु^१ । प्रत्नामन्वनं प्रत्नाम्प्रत्नामनु द्युतन्द्युतमनु प्रत्नाम्प्रत्नामनु द्युतम् । अनु
 द्युतन्द्युतमन्वनं द्युतं शुक्रं शुक्रन्द्युतमन्वनं द्युतं शुक्रम् । द्युतं शुक्रं
 शुक्रन्द्युतन्द्युतं शुक्रन्दुदुहे दुदुहे शुक्रन्द्युतन्द्युतं शुक्रन्दुदुहे । शुक्रन्दुदुहे दुदुहे
 शुक्रं शुक्रन्दुदुहेऽ अहयोहयो दुदुहे शुक्रं शुक्रन्दुदुहेऽ अहयः^२ । दुदुहेऽ
 अहयोहयो दुदुहे दुदुहेऽ अहयः । अहयः इत्यहयः ॥ पर्यः सहस्रसां सहस्र-
 साम्पयः पर्यः सहस्रसामृषिमृषिं सहस्रसाम्पयः पर्यः सहस्रसामृषिम् ।
 सहस्रसामृषिमृषिं सहस्रसां सहस्रसामृषिम् । सहस्रसामिति सहस्र साम् ।
 ऋषिमित्यृषिम् ॥१६॥

तनुपाऽ अंग्रेग्रे तनुपास्तनुपाऽ अंग्रेस्यस्यग्रे तनुपास्तनुपाऽ अंग्रेसि ।
 तनुपाऽ इति तनु पाः । अंग्रेस्यस्यग्रेग्रेग्रेसि तन्वन्तन्वमस्यग्रेग्रेसि तन्वम्^३ ।
 असि तन्वन्तन्वमस्यसि तन्वम्मे मे तन्वमस्यसि तन्वम्मे । तन्वम्मे मे तन्व-
 न्तन्वम्मे पाहि पाहि मे तन्वन्तन्वम्मे पाहि । मे पाहि पाहि मे मे पाह्यायुर्दाऽ

^१. वा. प्रा. २. ६२. के अनुसार यहाँ अस्य पद अन्तोदात्त है ।

^२. दुदुहे एवं अहयः तथा तत्सदृश स्थलों में दुदुर् हे एवं अर्हयः ऐसा उच्चारण करने पर स्वरभक्ति अपरिहार्य होगी अर्थात् दुदुहे एवं अरेहयः यह उच्चारण होगा जो कि अविश्वस्य है ।

^३. एकपदे नीचपूर्वः सयवो जात्य (वा. प्रा. १. १११) एक पद में यकार अथवा वकार से युक्त अनुदात्तपूर्व स्वरित जात्य कहलाता है । यहाँ तन्वम् में व का अकार जात्य स्वरित है ।

आयुर्दाः पाहि मे मे पाह्यायुर्दाः । पाह्यायुर्दाः आयुर्दाः पाहि पाह्यायुर्दाः
 अंग्रेग्नः आयुर्दाः पाहि पाह्यायुर्दाः अंग्रे । आयुर्दाः अंग्रेग्नः आयुर्दाः आयु-
 र्दाः अंग्रेस्यस्यग्नः आयुर्दाः आयुर्दाः अंग्रेसि । आयुर्दाः इत्यायुः दाः । अंग्रे-
 स्यस्यग्नग्रेस्यायुरायुरस्यग्नग्रेस्यायुः । अस्यायुरायुरस्यस्यायुर्मे मः आयुर-
 स्यस्यायुर्मे । आयुर्मे मः आयुरायुर्मे देहि देहि मः आयुरायुर्मे देहि । मे देहि
 देहि मे मे देहि ब्रह्मोदा ब्रह्मोदा देहि मे मे देहि ब्रह्मोदाः । देहि ब्रह्मोदा ब्रह्मोदा देहि
 देहि ब्रह्मोदाः अंग्रेग्रे ब्रह्मोदा देहि देहि ब्रह्मोदाः अंग्रे । ब्रह्मोदाः अंग्रेग्रे ब्रह्मोदा
 ब्रह्मोदाः अंग्रेस्यस्यग्रे ब्रह्मोदा ब्रह्मोदाः अंग्रेसि । ब्रह्मोदाः इति वर्चः दाः ।
 अंग्रेस्यस्यग्रेग्रेसि ब्रह्मो ब्रह्मोस्यग्रेग्रेसि ब्रह्मः । असि ब्रह्मो ब्रह्मोस्यसि ब्रह्मो मे
 मे ब्रह्मोस्यसि ब्रह्मो मे । ब्रह्मो मे मे ब्रह्मो ब्रह्मो मे देहि देहि मे ब्रह्मो ब्रह्मो मे देहि । मे
 देहि देहि मे मे देहि । देहीति देहि ॥ अंग्रे यद्यदंग्रेग्रे यन्मे मे यदंग्रेग्रे यन्मे ।
 यन्मे मे यद्यन्मे तन्वास्तन्वा मे यद्यन्मे तन्वाः । मे तन्वास्तन्वा मे मे तन्वाः
 ऊनमूनन्तन्वा मे मे तन्वाः ऊनम् । तन्वाः ऊनमूनन्तन्वास्तन्वाः ऊनन्तत-
 दूनन्तन्वास्तन्वाः ऊनन्तत् । ऊनन्ततदूनमूनन्तन्मे मे तदूनमूनन्तन्मे । तन्मे
 मे तन्तन्मः आ पूण पूणा मे तन्तन्मः आ पूण । मः आ पूण पूणा मे मः आ पूण ।
 आ पूण । पूणेति पूण ॥१७॥

इन्धानास्त्वा त्वेन्धानाः इन्धानास्त्वा शतः शतन्त्वेन्धानाः इन्धाना-
 स्त्वा शतम् । त्वा शतः शतन्त्वा त्वा शतः हिमा हिमाः शतन्त्वा त्वा शतः
 हिमाः । शतः हिमा हिमाः शतः शतः हिमा द्युमन्तन्द्युमन्तः हिमाः शतः
 शतः हिमा द्युमन्तम् । हिमा द्युमन्तन्द्युमन्तः हिमा हिमा द्युमन्तः सः
 सन्द्युमन्तः हिमा हिमा द्युमन्तः सम् । द्युमन्तः सः सन्द्युमन्तन्द्युमन्तः

समिधीमहीधीमहि सन्द्युमन्तन्द्युमन्तुः समिधीमहि । द्युमन्तुमिति द्यु मन्तम् ।
 समिधीमहीधीमहि सः समिधीमहि । इधीमहीतीधीमहि ॥ वयस्वन्तो वयस्कृ-
 तवयःकृतवयस्वन्तो वयस्वन्तो वयस्कृतः सहस्वन्तः सहस्वन्तो वयःकृतव-
 यस्वन्तो वयस्वन्तो वयस्कृतः सहस्वन्तः^१ । वयस्कृतः सहस्वन्तः सहस्व-
 न्तो वयःकृतवयस्कृतः सहस्वन्तः सहस्कृतः सहःकृतः सहस्वन्तो
 वयःकृतवयस्कृतः सहस्वन्तः सहस्कृतम् । वयःकृतमिति वयः कृतम् । सह-
 स्वन्तः सहस्कृतः सहःकृतः सहस्वन्तः सहस्वन्तः सहस्कृतम् । सहःकृत-
 मिति सहः कृतम् ॥ अग्ने सपत्नदम्भनः सपत्नदम्भनमग्नेग्ने सपत्नदम्भन-
 मदङ्घासोदङ्घासः सपत्नदम्भनमग्नेग्ने सपत्नदम्भनमदङ्घासः । सपत्नदम्भ-
 नमदङ्घासोदङ्घासः सपत्नदम्भनः सपत्नदम्भनमदङ्घासोऽ अदाभ्यमदा-
 भ्यमदङ्घासः सपत्नदम्भनः सपत्नदम्भनमदङ्घासोऽ अदाभ्यम् । सपत्नद-
 म्भनमिति सपत्न दम्भनम् । अदङ्घासोऽ अदाभ्यमदाभ्यमदङ्घासोदङ्घासोऽ
 अदाभ्यम्^२ । अदाभ्यमित्यदाभ्यम् ॥ चित्रावसो स्वस्ति स्वस्ति चित्रवसो
 चित्रावसो स्वस्ति तै ते स्वस्ति चित्रवसो चित्रावसो स्वस्ति तै^३ । चित्रवसोऽ इति
 चित्रं वसो । स्वस्ति तै ते स्वस्ति स्वस्ति तै पारम्पारन्तै स्वस्ति स्वस्ति तै
 पारम् । ते पारम्पारन्तै ते पारमंशीयाशीय पारन्तै ते पारमंशीय । पारमंशीयाशीय
 पारम्पारमंशीय । अशीयेत्यंशीय ॥१८॥

सन्त्वन्त्वः सः सन्त्वमग्नेग्ने त्वः सः सन्त्वमग्ने । त्वमग्नेग्ने
 त्वन्त्वमग्ने सूर्यस्य सूर्यस्याग्ने त्वन्त्वमग्ने सूर्यस्य । अग्ने सूर्यस्य

^१. वा. प्रा. ३. २१. के अधिकार में आये सूत्र समानपदे च (वा. प्रा. ३. ३०) के अनुसार वयःकृतम् यहाँ विसर्जनीय सकार हो गया है ।

^२. प्रतिषेधे नावग्रहः (वा. प्रा. ५. २४) इस सूत्र के अनुसार निषेधार्थक नञ् के साथ समास होने पर अदङ्घासः तथा अदाभ्यम् इन पदों का पृथक्करण नहीं होता है ।

^३. चित्रवसो यहाँ पर वा. प्रा. ३. ९७ के अनुसार चित्र का अकार दीर्घ हो गया है ।

सू॒र्य॒स्याग्ने॒ग्ने सू॒र्य॒स्य॒ ब॒र्च॒सा॒ ब॒र्च॒सा॒ सू॒र्य॒स्याग्ने॒ग्ने सू॒र्य॒स्य॒ ब॒र्च॒सा॒ । सू॒र्य॒स्य॒
 ब॒र्च॒सा॒ ब॒र्च॒सा॒ सू॒र्य॒स्य॒ सू॒र्य॒स्य॒ ब॒र्च॒सा॒ग॒थाऽ अ॒ग॒था॒ ब॒र्च॒सा॒ सू॒र्य॒स्य॒ सू॒र्य॒स्य॒
 ब॒र्च॒सा॒ग॒थाः । ब॒र्च॒सा॒ग॒थाऽ अ॒ग॒था॒ ब॒र्च॒सा॒ ब॒र्च॒सा॒ग॒थाऽ ऋ॒षी॒णामृ॒षी॒णाम॒ग॒था॒
 ब॒र्च॒सा॒ ब॒र्च॒सा॒ग॒थाऽ ऋ॒षी॒णाम् । अ॒ग॒थाऽ ऋ॒षी॒णामृ॒षी॒णाम॒ग॒थाऽ अ॒ग॒थाऽ ऋ॒षी॒-
 णां॑ स्तु॒तेन॑ स्तु॒तेन॑ऽ ऋ॒षी॒णाम॒ग॒थाऽ अ॒ग॒थाऽ ऋ॒षी॒णां॑ स्तु॒तेन॑ । ऋ॒षी॒णां॑
 स्तु॒तेन॑ स्तु॒तेन॑ऽ ऋ॒षी॒णामृ॒षी॒णां॑ स्तु॒तेन॑ । स्तु॒तेनेति॑ स्तु॒तेन॑ ॥ प्रि॒येण॑ धाम्ना
 धाम्ना॑ प्रि॒येण॑ प्रि॒येण॑ धाम्ना॒हम॒हन्धा॒म्ना प्रि॒येण॑ प्रि॒येण॑ धाम्ना॒हम् ।
 धाम्ना॒हम॒हन्धा॒म्ना धाम्ना॒हमा॒युषा॒युषा॒हन्धा॒म्ना धाम्ना॒हमा॒युषा॑ । अ॒हमा॒युषा॒-
 युषा॒हम॒हमा॒युषा॑ ब॒र्च॒सा॒ ब॒र्च॒सा॒युषा॒हम॒हमा॒युषा॑ ब॒र्च॒सा॒ । आ॒युषा॑ ब॒र्च॒सा॒ ब॒र्च॒सा॒-
 युषा॒युषा॑ ब॒र्च॒सा॒ प्र॒जया॑ प्र॒जया॑ ब॒र्च॒सा॒युषा॒युषा॑ ब॒र्च॒सा॒ प्र॒जया॑ । ब॒र्च॒सा॒ प्र॒जया॑
 प्र॒जया॑ ब॒र्च॒सा॒ ब॒र्च॒सा॒ प्र॒जया॑ रा॒यो रा॒यः प्र॒जया॑ ब॒र्च॒सा॒ ब॒र्च॒सा॒ प्र॒जया॑ रा॒यः ।
 प्र॒जया॑ रा॒यो रा॒यः प्र॒जया॑ प्र॒जया॑ रा॒यस्पोषे॑ण॒ पोषे॑ण॒ रा॒यः प्र॒जया॑ प्र॒जया॑
 रा॒यस्पोषे॑ण॒ । प्र॒जयेति॑ प्र॒ जया॑ । रा॒यस्पोषे॑ण॒ पोषे॑ण॒ रा॒यो रा॒यस्पोषे॑ण॒
 ग्मि॒षीय॑ ग्मि॒षीय॑ पोषे॑ण॒ रा॒यो रा॒यस्पोषे॑ण॒ ग्मि॒षीय॑ । पोषे॑ण॒ ग्मि॒षीय॑
 ग्मि॒षीय॑ पोषे॑ण॒ पोषे॑ण॒ ग्मि॒षीय॑ । ग्मि॒षीयेति॑ ग्मि॒षीय॑ ॥१९॥

अन्धं॑ स्त॒थ॒ स्त॒थान्धो॑न्ध॒ स्त॒थान्धो॑न्ध॒ स्त॒थान्धो॑न्ध॒ स्त॒थान्धः॑^१ ।
 स्त॒थान्धो॑न्ध॒ स्त॒थ॒ स्त॒थान्धो॑ वो॒ वोन्धं॑ स्त॒थ॒ स्त॒थान्धो॑ वः । अन्धो॑ वो॒ वोन्धो॑न्धो॑ वो॒
 भ॒क्क्षी॒य भ॒क्क्षी॒य॒ वोन्धो॑न्धो॑ वो॒ भ॒क्क्षी॒य । वो॒ भ॒क्क्षी॒य॒ भ॒क्क्षी॒य॒ वो॒ वो॒ भ॒क्क्षी॒य॒
 म॒हो म॒हो॑ भ॒क्क्षी॒य वो॒ वो॒ भ॒क्क्षी॒य॒ म॒हः॑ । भ॒क्क्षी॒य॒ म॒हो म॒हो॑ भ॒क्क्षी॒य भ॒क्क्षी॒य॒
 म॒हं स्त॒थ॒ स्त॒थ॒ म॒हो॑ भ॒क्क्षी॒य भ॒क्क्षी॒य॒ म॒हं स्त॒थ॒ । म॒हं स्त॒थ॒ स्त॒थ॒ म॒हो म॒हं स्त॒थ॒
 म॒हो म॒हं स्त॒थ॒ म॒हो म॒हं स्त॒थ॒ म॒हः॑ । स्त॒थ॒ म॒हो म॒हं स्त॒थ॒ स्त॒थ॒ म॒हो॑ वो॒ वो॒ म॒हं स्त॒थ॒

^१. वा.मा.२.३४. के अनुसार यहाँ अन्धः पद आद्युदात्त है।

स्थु महो वः । महो वो वो महो महो वो भक्षीय भक्षीय वो महो महो वो
 भक्षीय । वो भक्षीय भक्षीय वो वो भक्षीयोज्जऽ ऊर्जो भक्षीय वो वो
 भक्षीयोज्जः । भक्षीयोज्जऽ ऊर्जो भक्षीय भक्षीयोज्जं स्थु स्थोज्जो
 भक्षीय भक्षीयोज्जं स्थु । ऊर्जं स्थु स्थोज्जऽ ऊर्जं स्थोज्जमूर्जं स्थोज्जऽ
 ऊर्जं स्थोज्जम् । स्थोज्जमूर्जं स्थु स्थोज्जो वऽ ऊर्जं स्थु स्थोज्जो वः ।
 ऊर्जो वऽ ऊर्जमूर्जो भक्षीय भक्षीय वऽ ऊर्जमूर्जो भक्षीय । वो
 भक्षीय भक्षीय वो वो भक्षीय रायो रायो भक्षीय वो वो भक्षीय रायः ।
 भक्षीय रायो रायो भक्षीय भक्षीय रायस्पोषः पोषो रायो भक्षीय भक्षीय
 रायस्पोषः¹ । रायस्पोषः पोषो रायो रायस्पोषं स्थु स्थु पोषो रायो
 रायस्पोषं स्थु । पोषं स्थु स्थु पोषः पोषं स्थु रायो राय स्थु पोषः पोषं स्थु
 रायः । स्थु रायो राय स्थु स्थु रायस्पोषम्पोषः राय स्थु स्थु रायस्पोषम् ।
 रायस्पोषम्पोषः रायो रायस्पोषो वः पोषः रायो रायस्पोषो वः । पोषो वः
 पोषम्पोषो भक्षीय भक्षीय वः पोषम्पोषो भक्षीय । वो भक्षीय भक्षीय
 वो वो भक्षीय । भक्षीयेति भक्षीय ॥२०॥

रेवती रमद्धः रमद्धः रेवती रेवती रमद्धमस्मिन्नस्मिन्नमद्धः रेवती
 रेवती रमद्धमस्मिन् । रमद्धमस्मिन्नस्मिन्नमद्धः रमद्धमस्मिन्न्योनौ योनाव-
 स्मिन्नमद्धः रमद्धमस्मिन्न्योनौ । अस्मिन्न्योनौ योनावस्मिन्नस्मिन्न्योनौ
 गोष्ठे गोस्थे योनावस्मिन्नस्मिन्न्योनौ गोष्ठे² । योनौ गोष्ठे गोस्थे योनौ योनौ
 गोष्ठे लोके लोके गोस्थे योनौ योनौ गोष्ठे लोके । गोष्ठे लोके लोके गोस्थे गोष्ठे
 लोके कक्षये कक्षये लोके गोस्थे गोष्ठे लोके कक्षये । गोस्थऽ इति गो स्थे । लोके

¹. रायः सहस्रः पोषपुत्रयोः (वा. प्रा. ३.२५) इस सूत्र के अनुसार रायः का विसर्जनीय सकार हो गया है ।

². दन्त्यस्य मूर्धन्यापत्तिर्नतिः (वा. प्रा. १.४२) दन्त्य वर्ण का मूर्धन्य होना नति है । यहाँ गोस्थे का गोष्ठे हो गया है ।

क्क्षये कक्षये लोके लोके कक्षये। क्षयऽ इति कक्षये॥ इहैवैवेहेहैव स्तं स्तैवेहेहैव
स्तं। एव स्तं स्तैवैव स्तं मा मा स्तैवैव स्तं मा¹। स्तं मा मा स्तं स्तं मापाप मा
स्तं स्तं मापं। मापाप मा मापं गात गाताप मा मापं गात। अपं गात गातापापं
गात। गातेति गात॥२१॥

सुहृतास्यसि सुहृता संहृतासि विश्वरूपी विश्वरूप्यसि सुहृता
संहृतासि विश्वरूपी। सुहृतेति सम् हृता। असि विश्वरूपी विश्वरूप्यस्यसि
विश्वरूप्यूर्जोर्जा विश्वरूप्यस्यसि विश्वरूप्यूर्जा। विश्वरूप्यूर्जोर्जा विश्वरू-
पी विश्वरूप्यूर्जा मां मूर्जा विश्वरूपी विश्वरूप्यूर्जा मां। विश्वरूपीति विश्व
रूपी। ऊर्जा मां मूर्जोर्जा मा विश्व विशा मूर्जोर्जा मा विश्व। मा विश्व विशा
मा मा विश्व गौपत्येनं गौपत्येनं विशा मा मा विश्व गौपत्येनं। आ विश्व। विश्व
गौपत्येनं गौपत्येनं विश्व विश्व गौपत्येनं। गौपत्येनेति गौपत्येनं॥ उप त्वा त्वो-
पोपं त्वाग्नेग्ने त्वोपोपं त्वाग्ने। त्वाग्नेग्ने त्वा त्वाग्ने दिवेदिवे दिवेदिवेग्ने त्वा
त्वाग्ने दिवेदिवे। अग्ने दिवेदिवे दिवेदिवेग्नेग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्द्धावस्तर्द्धिवे-
दिवेग्नेग्ने दिवेदिवे दोषावस्तः। दिवेदिवे दोषावस्तर्द्धावस्तर्द्धिवेदिवे दिवेदिवे
दोषावस्तर्द्धिया धिया दोषावस्तर्द्धिवेदिवे दिवेदिवे दोषावस्तर्द्धिया। दिवेदिवऽ इति
दिवे दिवे। दोषावस्तर्द्धिया धिया दोषावस्तर्द्धावस्तर्द्धिया ब्रयंब्रयन्धिया
दोषावस्तर्द्धावस्तर्द्धिया ब्रयम्। दोषावस्तर्द्धिरिति दोषा ब्रस्तः²। धिया
ब्रयंब्रयन्धिया धिया ब्रयम्। ब्रयमिति व्रयम्॥ नमो भरन्तो भरन्तो नमो नमो
भरन्तऽ एमसीमस्या भरन्तो नमो नमो भरन्तऽ एमसि। भरन्तऽ एमसीमस्या
भरन्तो भरन्तऽ एमसि। एमसि। इमसीतीमसि॥२२॥

¹. वा. प्रा. २. ४. में उत्तम पुरुष के अर्थ में विद्यमान मा पद अनुदात्त बताया गया है, यहाँ निषेधार्थक होने से यह पद अनुदात्त नहीं है।

². स्तोतर्वस्तः सनुतरभार्वाह्याः (वा. प्रा. १. १६५) इस सूत्र के अनुसार यहाँ वस्तः रिफित है।

राजन्तमद्धराणामद्धराणां० राजन्तुः राजन्तमद्धराणाङ्गोपाङ्गोपामद्धरा-
णां० राजन्तुः राजन्तमद्धराणाङ्गोपाम्। अद्धराणाङ्गोपाङ्गोपामद्धराणामद्धराणा-
ङ्गोपामृतस्यऽ ऋतस्य गोपामद्धराणामद्धराणाङ्गोपामृतस्य। गोपामृतस्यऽ ऋत-
स्य गोपाङ्गोपामृतस्य दीदिविन्दीदिविमृतस्य गोपाङ्गोपामृतस्य दीदिविम्। ऋत-
स्य दीदिविन्दीदिविमृतस्यऽ ऋतस्य दीदिविम्। दीदिविमिति दीदिविम्॥ ब्रद्धमा-
नु० स्वे स्वे ब्रद्धमानंब्रद्धमानु० स्वे दमे दमे स्वे ब्रद्धमानंब्रद्धमानु० स्वे दमे। स्वे
दमे दमे स्वे स्वे दमे। दमुऽ इति दमे॥२३॥

स नो नः स स नः पितेव पितेव नः स स नः पितेव। नः पितेव पितेव
नो नः पितेव सुनवे सुनवे पितेव नो नः पितेव सुनवे। पितेव सुनवे सुनवे पितेव
पितेव सुनवेग्नेग्ने सुनवे पितेव पितेव सुनवेग्ने^१। पितेवेति पिता इव।
सुनवेग्नेग्ने सुनवे सुनवेग्ने सूपायनः सूपायनोग्ने सुनवे सुनवेग्ने सूपायनः।
अग्ने सूपायनः सूपायनोग्नेग्ने सूपायनो भव भव सूपायनोग्नेग्ने सूपायनो भव।
सूपायनो भव भव सूपायनः सूपायनो भव। सूपायनऽ इति सु उपायनः। भवेति
भव॥ सचस्वा नो नः सचस्व सचस्वा नः स्वस्तये स्वस्तये नः सचस्व
सचस्वा नः स्वस्तये^२ नः स्वस्तये स्वस्तये नो नः स्वस्तये। स्वस्तयऽ इति
स्वस्तये॥२४॥

अग्ने त्वन्त्वमग्नेग्ने त्वन्नो नस्त्वमग्नेग्ने त्वन्नः। त्वन्नो नस्त्वन्त्वन्नोऽ
अन्तमोन्तमो नस्त्वन्त्वन्नोऽ अन्तमः। नोऽ अन्तमोन्तमो नो नोऽ अन्तमऽ
उतोतान्तमो नो नोऽ अन्तमऽ उत। अन्तमऽ उतोतान्तमोन्तमऽ उत त्राता
त्रातोतान्तमोन्तमऽ उत त्राता। उत त्राता त्रातोतोत त्राता शिवः शिवस्त्रातोतो-

^१. वा. प्रा. ४. ६५. के अनुसार सुनवे अग्ने यहाँ एकार से परवर्ती अकार का अभिनिधान होता है।

^२. सचस्व नः यहाँ वा. प्रा. ३. १०७. के अनुसार नकार परे रहने पर पूर्वपद के अन्तिम स्वर का दीर्घ होता है।

त त्राता शिवः । त्राता शिवः शिवस्त्राता त्राता शिवो भव भव शिवस्त्राता त्राता
 शिवो भव । शिवो भव भव शिवः शिवो भवा वरूत्थ्यो वरूत्थ्यो भव शिवः शिवो
 भवा वरूत्थ्यः । भवा वरूत्थ्यो वरूत्थ्यो भव भवा वरूत्थ्यः । वरूत्थ्यः इति
 वरूत्थ्यः ॥ वसुरग्निरग्निरवसुर्वसुरग्निरवसुश्चवा वसुश्चवाऽ अग्निरवसुर्वसुरग्निर-
 वसुश्चवाः । अग्निरवसुश्चवा वसुश्चवाऽ अग्निरग्निरवसुश्चवाऽ अच्छाच्छ वसु-
 श्चवाऽ अग्निरग्निरवसुश्चवाऽ अच्छ । वसुश्चवाऽ अच्छाच्छ वसुश्चवा वसुश्चवाऽ
 अच्छा नक्षि नक्ष्यच्छ वसुश्चवा वसुश्चवाऽ अच्छा नक्षि¹ । वसुश्चवाऽ इति
 वसुश्चवाः । अच्छा नक्षि नक्ष्यच्छाच्छा नक्षि द्युमतमन्युमतमन्नक्ष्यच्छा-
 च्छा नक्षि द्युमतमम् । नक्षि द्युमतमन्युमतमन्नक्षि नक्षि द्युमतमः रयिः
 रयिन्द्युमतमन्नक्षि नक्षि द्युमतमः रयिम् । द्युमतमः रयिः रयिन्द्युमतमन्यु-
 मतमः रयिन्दा दा रयिन्द्युमतमन्युमतमः रयिन्दाः । द्युमतममिति द्युमत-
 तमम् । रयिन्दा दा रयिः रयिन्दाः । दाऽ इति दाः ॥ २५ ॥

तन्त्वा त्वा तन्तन्त्वा शोचिष्ट शोचिष्ट त्वा तन्तन्त्वा शोचिष्ट । त्वा
 शोचिष्ट शोचिष्ट त्वा त्वा शोचिष्ट दीदिवो दीदिवः शोचिष्ट त्वा त्वा शोचिष्ट
 दीदिवः । शोचिष्ट दीदिवो दीदिवः शोचिष्ट शोचिष्ट दीदिवः सुम्नाय सुम्नाय
 दीदिवः शोचिष्ट शोचिष्ट दीदिवः सुम्नाय । दीदिवः सुम्नाय सुम्नाय दीदिवो
 दीदिवः सुम्नाय नूनन्नूनः सुम्नाय दीदिवो दीदिवः सुम्नाय नूनम् । दीदिवऽ
 इति दीदि वः । सुम्नाय नूनन्नूनः सुम्नाय सुम्नाय नूनमीमहऽ ईमहे नूनः
 सुम्नाय सुम्नाय नूनमीमहे । नूनमीमहऽ ईमहे नूनन्नूनमीमहे सखिबभ्यः सखि-
 बभ्यऽ ईमहे नूनन्नूनमीमहे सखिबभ्यः । ईमहे सखिबभ्यः सखिबभ्यऽ ईमहऽ
 ईमहे सखिबभ्यः । सखिबभ्यऽ इति सखि बभ्यः ॥ स नो नः स स नो बोधि बोधि

¹. एवाच्छचक्रमाथ (वा. प्रा. ३.१२४) इस सूत्र के अनुसार यहाँ अच्छ का अन्तिम स्वर दीर्घ हो गया है।

नः स स नो बोधि । नो बोधि बोधि नो नो बोधि श्रुधि श्रुधि बोधि नो नो बोधि
 श्रुधि । बोधि श्रुधि श्रुधि बोधि बोधि श्रुधी हवः हवः श्रुधि बोधि बोधि श्रुधी
 हवम्^१ । श्रुधी हवः हवः श्रुधि श्रुधी हवमुरुष्योरुष्य हवः श्रुधि श्रुधी हव-
 मुरुष्य । हवमुरुष्योरुष्य हवः हवमुरुष्या णो नः उरुष्य हवः हवमुरु-
 ष्या णः^२ । उरुष्या णो नः उरुष्योरुष्या णोऽ अघायतोघयतो नः उरु-
 ष्योरुष्या णोऽ अघायतः । नोऽ अघायतोघयतो नो नोऽ अघायतः समस्मा-
 त्समस्मादघयतो नो नोऽ अघायतः समस्मात् । अघायतः समस्मात्सम-
 स्मादघयतोघायतः समस्मात् । अघयतः इत्यघ यतः^३ । समस्मादिति
 समस्मात् ॥ २६ ॥

इडः एहीह्येडः इडः एह्यदितेदितः इह्येडः इडः एह्यदिते^४ । एहि ।
 इह्यदितेदितः इहीह्यदितः एहीह्यदितः इहीह्यदितः एहि । अदितः एहीह्या-
 दितेदितः एहि काम्याः काम्याः इह्यदितेदितः एहि काम्याः । एहि । इहि
 काम्याः काम्याः इहीहि काम्याः एतेता काम्याः इहीहि काम्याः एत ।
 काम्याः एतेता काम्याः काम्याः एत । एत । इतेतीत ॥ मयि वो वो मयि
 मयि वः कामधरणङ्कामधरणङ्गो मयि मयि वः कामधरणम् । वः कामधरणङ्का-
 मधरणङ्गो वः कामधरणम्भूयाद् भूयात्कामधरणङ्गो वः कामधरणम्भूयात् ।

^१. श्रुधि हवम् यहाँ वा. ३. १२९. के अनुसार दीर्घ होकर श्रुधी हवम् होता है।

^२. वा. प्रा. ३. १०७ के अनुसार यहाँ उरुष्य का अन्तिम स्वर दीर्घ हो गया है। वा. प्रा. ३. ८६. के अनुसार नः का नकार णकार हो गया है।

^३. वा. प्रा. ५. १०. के अनुसार यहाँ पृथक्करण होता है।

^४. एकान्तरादपि (वा. प्रा. ६. १३) एक पद से व्यवहित भी सम्बोधन पद से परवर्ती क्रियापद अपने प्रकृति स्वर से युक्त होता है। सूत्रोक्त अपि पद से विकल्प कहा गया है- जैसे इडें आ इडि। यहाँ क्रियापद अपने प्रकृति स्वर से युक्त नहीं है।

कामधरणम्भूयाद् भूयात्कामधरणङ्कामधरणम्भूयात्। कामधरणमिति काम
धरणम्। भूयादिति भूयात्॥२७॥

सोमानं स्वरणं स्वरणं सोमानं सोमानं स्वरणङ्कणुहि कृणुहि
स्वरणं सोमानं सोमानं स्वरणङ्कणुहि। स्वरणङ्कणुहि कृणुहि स्वरणं
स्वरणङ्कणुहि ब्रह्मणो ब्रह्मणः कृणुहि स्वरणं स्वरणङ्कणुहि ब्रह्मणः। कृणुहि
ब्रह्मणो ब्रह्मणः कृणुहि कृणुहि ब्रह्मणस्पते पते ब्रह्मणः कृणुहि कृणुहि ब्रह्म-
स्पते। ब्रह्मणस्पते पते ब्रह्मणो ब्रह्मणस्पते। पतऽ इति पते॥ कक्षीवन्तं चो
यः कक्षीवन्तङ्कक्षीवन्तं चोऽ औशिजऽ औशिजो यः कक्षीवन्तङ्कक्षीवन्तं-
चोऽ औशिजः। यऽ औशिजऽ औशिजो यो यऽ औशिजः। औशिजऽ
इत्यौशिजः॥२८॥

यो रेवात्रेवान्यो यो रेवान्यो यो रेवान्यो यो रेवान्यः। रेवान्यो यो रेवात्रे-
वान्योऽ अमीवहामीवहा यो रेवात्रेवान्योऽ अमीवहा^१। योऽ अमीवहामीवहा यो
योऽ अमीवहा ब्रसुविद्वसुविदमीवहा यो योऽ अमीवहा ब्रसुवित्। अमीवहा ब्रसुवि-
द्वसुविदमीवहामीवहा ब्रसुवित्पुष्टिवर्द्धनः पुष्टिवर्द्धनो ब्रसुविदमीवहामीवहा ब्रसुवि-
त्पुष्टिवर्द्धनः। अमीवहेत्यमीव हा। ब्रसुवित्पुष्टिवर्द्धनः पुष्टिवर्द्धनो ब्रसुविद्वसुवि-
त्पुष्टिवर्द्धनः। ब्रसुविदिति वसु ब्रित्। पुष्टिवर्द्धनऽ इति पुष्टि वर्द्धनः॥ स नो नः स
स नः सिषक् सिषक् नः स स नः सिषक्। नः सिषक् सिषक् नो नः
सिषक् यो यः सिषक् नो नः सिषक् यः। सिषक् यो यः सिषक् सिषक्
यस्तुरस्तुरो यः सिषक् सिषक् यस्तुरः। सिषक्त्विति सिषक्। यस्तुरस्तुरो यो
यस्तुरः। तुरऽ इति तुरः॥२९॥

^१. वा. प्रा. ४. ८२. के अनुसार यः अमीवहा यहाँ विसर्ग से सम्बन्धित ओकार प्रकृति भाव से रहता है।

मा नो नो मा मा नः शःसः शःसो नो मा मा नः शःसः । नः
 शःसः शःसो नो नः शःसोऽ अरुषोररुषः शःसो नो नः शःसोऽ
 अरुषः । शःसोऽ अरुषोररुषः शःसः शःसोऽ अरुषो धूर्तिर्द्धूर्तिररुषः
 शःसः शःसोऽ अरुषो धूर्तिः । अरुषो धूर्तिर्द्धूर्तिररुषोररुषो धूर्तिः प्रणक्प्र-
 णग्धूर्तिररुषोररुषो धूर्तिः प्रणक् । धूर्तिः प्रणक्प्रणग्धूर्तिर्द्धूर्तिः प्रणङ्घर्त्य-
 स्य मर्त्यस्य प्रणग्धूर्तिर्द्धूर्तिः प्रणङ्घर्त्यस्य । प्रणङ्घर्त्यस्य मर्त्यस्य प्रणक्प्र-
 णङ्घर्त्यस्य । मर्त्यस्येति मर्त्यस्य ॥ रक्षां णो नो रक्ष रक्षां णो ब्रह्मणो ब्रह्मणो
 नो रक्ष रक्षां णो ब्रह्मण^१ । नो ब्रह्मणो ब्रह्मणो नो नो ब्रह्मणस्पते पते ब्रह्मणो
 नो नो ब्रह्मणस्पते । ब्रह्मणस्पते पते ब्रह्मणो ब्रह्मणस्पते । पतऽ इति पते ॥३०॥

महि त्रीणान्त्रीणाम्महि महि त्रीणामवोवस्त्रीणाम्महि महि त्रीणामवः ।
 त्रीणामवोवस्त्रीणान्त्रीणामवोस्त्वस्त्ववस्त्रीणान्त्रीणामवोस्तु^२ । अवोस्त्वस्त्ववो-
 वोस्तु द्युक्षन्द्युक्षमस्त्ववोवोस्तु द्युक्षम् । अस्तु द्युक्षन्द्युक्षमस्त्वस्तु द्युक्ष-
 म्मित्रस्य मित्रस्य द्युक्षमस्त्वस्तु द्युक्षम्मित्रस्य । द्युक्षम्मित्रस्य मित्रस्य
 द्युक्षन्द्युक्षम्मित्रस्यार्ष्यम्मणोर्ष्यम्मणो मित्रस्य द्युक्षन्द्युक्षम्मित्रस्यार्ष्य-
 म्मणः । मित्रस्यार्ष्यम्मणोर्ष्यम्मणो मित्रस्य मित्रस्यार्ष्यम्मणः । अर्ष्यम्मणऽ
 इत्यर्ष्यम्मणः ॥ दुराधर्ष्वरुणस्य वरुणस्य दुराधर्ष्वन्दुराधर्ष्ववरुणस्य । दुराधर्ष्व-
 मिति दुः आधर्षम् । वरुणस्येति वरुणस्य ॥३१॥

नहि तेषान्तेषान्त्रिहि नहि तेषाममामा तेषान्त्रिहि नहि तेषाममा । तेषाममा-
 मा तेषान्तेषाममा चन चनामा तेषान्तेषाममा चन । अमा चन चनामामा चन

^१. वा. प्रा. ३.१०७. के अनुसार यहाँ रक्ष के अन्तिम स्वर का दीर्घ हो गया है तथा वा. प्रा. ३.८६. के अनुसार नः के नकार का निपातन (औत्सर्गिक णत्व) से णकार हो गया है ।

^२. वा. प्रा. ४.७६ के अनुसार अवः अस्तु यहाँ पर अस्तु इस पद के अकार का अभिनिधान हो गया है ।

न न चनामामा चन न । चन न न चन चन नाद्धस्वद्धसु न चन चन नाद्धसु ।
 नाद्धस्वद्धसु न नाद्धसु द्वारणेषु द्वारणेष्वद्धसु न नाद्धसु द्वारणेषु । अद्धसु द्वारणेषु
 द्वारणेष्वद्धस्वद्धसु द्वारणेषु । अद्धस्वित्यद्ध सु । द्वारणेष्विति वारणेषु ॥ ईशे रिपू
 रिपुरीशऽ ईशे रिपुरघशऽसोघशऽसो रिपुरीशऽ ईशे रिपुरघशऽसः^१ । रिपुरघ-
 शऽसोघशऽसो रिपू रिपुरघशऽसः । अघशऽसऽ इत्यघ शऽसः ॥३२॥

ते हि हि ते ते हि पुत्रासः पुत्रासो हि ते ते हि पुत्रासः । हि पुत्रासः
 पुत्रासो हि हि पुत्रासोऽ अदितेरदितेः पुत्रासो हि हि पुत्रासोऽ अदितेः । पुत्रासोऽ
 अदितेरदितेः पुत्रासः पुत्रासोऽ अदितेः प्र प्रादितेः पुत्रासः पुत्रासोऽ अदितेः
 प्र । अदितेः प्र प्रादितेरदितेः प्र जीवसे जीवसे प्रादितेरदितेः प्र जीवसे । प्र
 जीवसे जीवसे प्र प्र जीवसे मर्त्याय मर्त्याय जीवसे प्र प्र जीवसे मर्त्याय ।
 जीवसे मर्त्याय मर्त्याय जीवसे जीवसे मर्त्याय । मर्त्यायेति मर्त्याय ॥ ज्योति-
 र्व्यच्छन्ति व्यच्छन्ति ज्योतिर्ज्योतिर्व्यच्छन्त्यजस्रमजस्रं व्यच्छन्ति ज्योति-
 र्व्योतिर्व्यच्छन्त्यजस्रम् । व्यच्छन्त्यजस्रमजस्रं व्यच्छन्ति व्यच्छन्त्यजस्रम् ।
 अजस्रमित्यजस्रम् ॥३३॥

कदा चन चन कदा कदा चन स्तरी स्तरीश्चन कदा कदा चन स्तरी^२ ।
 चन स्तरी स्तरीश्चन चन स्तरीरस्यसि स्तरीश्चन चन स्तरीरसि । स्तरीरस्यसि
 स्तरी स्तरीरसि न नासि स्तरी स्तरीरसि न । असि न नास्यसि नेन्द्रैन्द्र नास्यसि
 नेन्द्र । नेन्द्रैन्द्र न नेन्द्र सश्चसि सश्चसीन्द्र न नेन्द्र सश्चसि । इन्द्र सश्चसि
 सश्चसीन्द्रेन्द्र सश्चसि दाशुषे दाशुषे सश्चसीन्द्रेन्द्र सश्चसि दाशुषे । सश्चसि दाशुषे

^१. रिपुः ईशे तथा रिपुः अघशःसः दोनों स्थलों में रेफं स्वरधो (वा.प्रा.४.३७) इस सूत्र से विसर्ग रेफ होता है । र
 एफेन (वा.प्रा.१.३९) इस सूत्र के अनुसार र एफ के द्वारा निर्दिष्ट होता है ।

^२. कदा नरिष्येम पूर्वम् (वा.प्रा.२.२३) न रिष्येम पूर्व में होने पर कदा पद आद्युदात्त होता है । यहाँ उक्त स्थिति न होने से कदा
 आद्युदात्त नहीं है ।

दाशुषै सञ्चसि सञ्चसि दाशुषै। दाशुषऽ इति दाशुषै॥ उपोपेदिदुपोपोपोपेनु
 त्विदुपोपोपोपेनु। उपोपेत्युपं उप¹। इनु त्विदिनु मघवन्मघवन्त्विदिनु मघवन्।
 नु मघवन्मघवन्नु नु मघवन्भूयो भूयो मघवन्नु नु मघवन्भूयः। मघवन्भूयो
 भूयो मघवन्मघवन्भूयऽ इदिद् भूयो मघवन्मघवन्भूयऽ इत्। मघवन्निमि मघ
 वन्। भूयऽ इदिद् भूयो भूयऽ इनु त्विद् भूयो भूयऽ इनु। इनु त्विदिनु तै ते
 त्विदिनु तै। नु तै ते नु नु ते दानन्दानन्ते नु नु ते दानम्। ते दानन्दानन्ते ते
 दानन्देवस्य देवस्य दानन्ते ते दानन्देवस्य। दानन्देवस्य देवस्य
 दानन्दानन्देवस्य पृच्यते पृच्यते देवस्य दानन्दानन्देवस्य पृच्यते। देवस्य
 पृच्यते पृच्यते देवस्य देवस्य पृच्यते। पृच्यतऽ इति पृच्यते॥३४॥

तत्संवितुः संवितुस्तत्संवितुर्वरेण्यं वरेण्यं संवितुस्तत्संवितुर्वरे-
 ण्यम्। संवितुर्वरेण्यं वरेण्यं संवितुः संवितुर्वरेण्यम्भर्गो भर्गो वरेण्यं
 संवितुः संवितुर्वरेण्यम्भर्गः। वरेण्यम्भर्गो भर्गो वरेण्यं वरेण्यम्भर्गो
 देवस्य देवस्य भर्गो वरेण्यं वरेण्यम्भर्गो देवस्य। भर्गो देवस्य देवस्य भर्गो
 भर्गो देवस्य धीमहि धीमहि देवस्य भर्गो भर्गो देवस्य धीमहि। देवस्य धीमहि
 धीमहि देवस्य देवस्य धीमहि। धीमहीति धीमहि॥ धियो यो यो धियो धियो यो
 नो नो यो धियो धियो यो नः। यो नो नो यो यो नः प्रचोदयात्प्रचोदयान्नो यो
 यो नः प्रचोदयात्। नः प्रचोदयात्प्रचोदयान्नो नः प्रचोदयात्। प्रचोदयादिति
 प्र चोदयात्॥३५॥

¹. आग्नेहिते चोत्तरः (वा. प्रा. ६.३) उपसर्ग की द्विकृति होने पर परवर्ती उपसर्ग अनुदात्त होता है।

परि ते ते परि परि ते दूडभो दुर्दभस्ते परि परि ते दूडभः^१ । ते दूडभो
 दुर्दभस्ते ते दूडभो रथो रथो दुर्दभस्ते ते दूडभो रथः । दूडथो रथो रथो दुर्दभो
 दूडभो रथोस्मान्स्मान्नथो दुर्दभो दूडभो रथोस्मान् । दुर्दभऽ इति दुः दभः ।
 रथोस्मान्स्मान्नथो रथोस्मारै ॥५ अश्नोत्वश्नोत्वस्मान्नथो रथोस्मारै ॥५
 अश्नोतु^२ । अस्मारै ॥५ अश्नोत्वश्नोत्वस्मान्स्मारै ॥५ अश्नोतु विश्वतो
 विश्वतोश्नोत्वस्मान्स्मारै ॥५ अश्नोतु विश्वतः । अश्नोतु विश्वतो विश्वतो-
 श्नोत्वश्नोतु विश्वतः । विश्वतऽ इति विश्वतः ॥ येन रक्षसि रक्षसि येन येन
 रक्षसि दाशुषो दाशुषो रक्षसि येन येन रक्षसि दाशुषः । रक्षसि दाशुषो
 दाशुषो रक्षसि रक्षसि दाशुषः । दाशुषऽ इति दाशुषः ॥३६॥ शतम् ॥१००॥

स्वः सुप्रजाः सुप्रजाः स्वः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिः प्रजाभिः
 सुप्रजाः स्वः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिः । स्वरिति स्वः । सुप्रजाः प्रजाभिः
 प्रजाभिः सुप्रजाः सुप्रजाः प्रजाभिः स्यात् स्याम्प्रजाभिः सुप्रजाः
 सुप्रजाः प्रजाभिः स्याम् । सुप्रजाऽ इति सु प्रजाः^३ । प्रजाभिः स्यात्
 स्याम्प्रजाभिः प्रजाभिः स्यात् सुवीरः सुवीरः स्याम्प्रजाभिः प्रजाभिः
 स्यात् सुवीरः । प्रजाभिरिति प्र जाभिः । स्यात् सुवीरः सुवीरः स्यात्
 स्यात् सुवीरो द्विरैर्वीरैः सुवीरः स्यात् स्यात् सुवीरो द्विरैः । सुवीरो द्विरैर्वीरैः
 सुवीरः सुवीरो द्विरैः सुपोषः सुपोषो द्विरैः सुवीरः सुवीरो द्विरैः सुपोषः ।
 सुवीरऽ इति सु द्वीरः । द्विरैः सुपोषः सुपोषो द्विरैर्वीरैः सुपोषः पोषैः पोषैः

^१. उकारं दुर्द (वा. प्रा. ३.४२) इस सूत्र के अनुसार दुः के विसर्जनीय का उकार हो गया है, दीर्घ होने पर उकार दीर्घ हो गया ।
 परवर्ती दकार मूर्धन्य हो गया ।

^२. अस्मान् अश्नोतु यहाँ आकारोपधो यकारम् (वा. प्रा. ३.१४२) के अनुसार नकार यकार होता है तथा उपधा का अनुनासिक होता है । यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (वा. प्रा. ४.१२७) से यकार का लोप, न परकालः पूर्वकाले पुनः (वा. प्रा. ३.४) से सन्धि का निषेध होने पर अस्मारै ॥५ अश्नोतु होता है ।

^३. बहुप्रकृतावागन्तुना पर्वणा (वा. प्रा. ५.७) इस सूत्र के अनुसार यहाँ पृथक्करण हुआ है ।

आगन्तुमागन्तुमागन्तुम द्विश्ववैदसं द्विश्ववैदसमगन्तुमागन्तुम द्विश्ववैदसम् ।
अगन्तुम द्विश्ववैदसं द्विश्ववैदसमगन्तुमागन्तुम द्विश्ववैदसमुस्मभ्यमुस्मभ्यँ द्विश्व-
वैदसमगन्तुमागन्तुम द्विश्ववैदसमुस्मभ्यम् । द्विश्ववैदसमुस्मभ्यमुस्मभ्यँ द्वि-
श्ववैदसं द्विश्ववैदसमुस्मभ्यँ ब्रह्मवित्तं मँ ब्रह्मवित्तं ममुस्मभ्यँ द्विश्ववैदसं द्विश्ववैदस-
मुस्मभ्यँ ब्रह्मवित्तं मम् । द्विश्ववैदसमिति विश्व वृद्धसम् । अस्मभ्यँ ब्रह्मवित्तं मँ-
ब्रह्मवित्तं ममुस्मभ्यमुस्मभ्यँ ब्रह्मवित्तं मम् । ब्रह्मवित्तं ममिति वसुवित् तं मम् ॥
अग्ने सम्प्राट् सम्प्राडग्नेग्ने सम्प्राडभ्युभि सम्प्राडग्नेग्ने सम्प्राडभिः । स-
म्प्राडभ्युभि सम्प्राट् सम्प्राडभि हुम्मन्नद्युम्मन्मभि सम्प्राट् सम्प्राडभि हुम्मन्म् ।
सम्प्राडिति सम् राट् । अभि हुम्मन्नद्युम्मन्मभ्युभि हुम्मन्मभ्युभि हुम्मन्मभ्युभि
हुम्मन्मभि । हुम्मन्मभ्युभि हुम्मन्नद्युम्मन्मभि सहः सहोभि हुम्मन्नद्युम्मन्मभि

2. प्रकृत्या सम्राट् साम्राजि (वा. प्रा. ४.६) प्रस्तुत सूत्र के अनुसार सम्राट् पद में मकार प्रकृति भाव से है। यह सूत्र अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (वा. प्रा. ४.१) का अपवाद है, अतः संशय ऐसा नहीं होगा।

सहः । अ॒भि सहः सहो॒भ्युभि सहऽ आ यच्छस्व षच्छस्वा सहो॒भ्युभि सहऽ
आ यच्छस्व । सहऽ आ यच्छस्व षच्छस्वा सहः सहऽ आ यच्छस्व । आ
यच्छस्व । षच्छस्वेति यच्छस्व ॥३८॥

अ॒यम॒ग्नि॒र॒ग्नि॒र॒य॒म॒यम॒ग्नि॒गृ॒हप॒ति॒गृ॒हप॒ति॒र॒ग्नि॒र॒य॒म॒यम॒ग्नि॒गृ॒हप॒तिः ।
अ॒ग्नि॒गृ॒हप॒ति॒गृ॒हप॒ति॒र॒ग्नि॒र॒ग्नि॒गृ॒हप॒ति॒र्गा॒र्हप॒त्यो गा॒र्हप॒त्यो गृ॒हप॒ति॒र॒ग्नि॒र॒ग्नि॒-
गृ॒हप॒ति॒र्गा॒र्हप॒त्यः । गृ॒हप॒ति॒र्गा॒र्हप॒त्यो गा॒र्हप॒त्यो गृ॒हप॒ति॒गृ॒हप॒ति॒र्गा॒र्हप॒त्यः
प्र॒जायाः प्र॒जाया गा॒र्हप॒त्यो गृ॒हप॒ति॒गृ॒हप॒ति॒र्गा॒र्हप॒त्यः प्र॒जायाः । गृ॒हप॒ति॒-
रि॒ति गृ॒ह प॒तिः । गा॒र्हप॒त्यः प्र॒जायाः प्र॒जाया गा॒र्हप॒त्यो गा॒र्हप॒त्यः प्र॒जाया
वसु॒वित्त॑मो वसु॒वित्त॑मः प्र॒जाया गा॒र्हप॒त्यो गा॒र्हप॒त्यः प्र॒जाया वसु॒वित्त॑मः ।
गा॒र्हप॒त्यऽ इति गा॒र्ह प॒त्यः । प्र॒जाया वसु॒वित्त॑मो वसु॒वित्त॑मः प्र॒जायाः प्र॒जाया
वसु॒वित्त॑मः । प्र॒जायाऽ इति प्र॒ जायाः । वसु॒वित्त॑मऽ इति वसु॒वित् त॑मः ॥ अ॒ग्ने
गृ॒हप॒ते गृ॒हप॒ते॒ग्ने॒ग्ने गृ॒हप॒ते पु॒री॒ष्यः पु॒री॒ष्यो गृ॒हप॒ते॒ग्ने॒ग्ने गृ॒हप॒ते
पु॒री॒ष्यः । गृ॒हप॒ते पु॒री॒ष्यः पु॒री॒ष्यो गृ॒हप॒ते गृ॒हप॒ते पु॒री॒ष्यो
रयि॒मात्र॑यि॒मात्र॑पु॒री॒ष्यो गृ॒हप॒ते गृ॒हप॒ते पु॒री॒ष्यो रयि॒मान् । गृ॒हप॒तऽ इति गृ॒ह
प॒ते ॥ पु॒री॒ष्यो रयि॒मात्र॑यि॒मात्र॑पु॒री॒ष्यः पु॒री॒ष्यो रयि॒मात्र॑पु॒ष्टि॒वर्द्ध॑नः पु॒ष्टि॒वर्द्ध॑नो
रयि॒मात्र॑पु॒री॒ष्यः पु॒री॒ष्यो रयि॒मात्र॑पु॒ष्टि॒वर्द्ध॑नः । रयि॒मात्र॑पु॒ष्टि॒वर्द्ध॑नः पु॒ष्टि॒वर्द्ध॑नो
रयि॒मात्र॑यि॒मात्र॑पु॒ष्टि॒वर्द्ध॑नः । रयि॒मानि॑ति रयि॒ मान् । पु॒ष्टि॒वर्द्ध॑नऽ इति पु॒ष्टि
वर्द्ध॑नः ॥ अ॒ग्ने पु॒री॒ष्य पु॒री॒ष्या॒ग्ने॒ग्ने पु॒री॒ष्य । पु॒री॒ष्येति पु॒री॒ष्य ॥३९॥

गृ॒हा मा मा गृ॒हा गृ॒हा मा बि॒भीत बि॒भीत् मा गृ॒हा गृ॒हा मा बि॒भीत^१ । मा
बि॒भीत बि॒भीत् मा मा बि॒भीत् मा मा बि॒भीत् मा मा बि॒भीत् मा । बि॒भीत् मा मा

^१. मा.म.प्र.शि.३. के अनुसार बिभीत पद में पवर्गीय वकार है।

बिभीत बिभीत मा वैपद्ध्वेपद्धम्मा बिभीत बिभीत मा वैपद्धम्^१। मा वैपद्ध्वे-
 द्वेपद्धम्मा मा वैपद्धूर्जमूर्ज्वेपद्धम्मा मा वैपद्धूर्जम्। द्वेपद्धूर्जमूर्ज्वेपद्ध्वे-
 द्वेपद्धूर्जम्बिभ्रंतो बिभ्रंतः ऊर्ज्वेपद्ध्वेपद्धूर्जम्बिभ्रंतः। ऊर्जम्बिभ्रंतो
 बिभ्रंतः ऊर्जमूर्जम्बिभ्रंतः एमसीमस्या बिभ्रंतः ऊर्जमूर्जम्बिभ्रंतः एम-
 सि। बिभ्रंतः एमसीमस्या बिभ्रंतो बिभ्रंतः एमसि। एमसि। इमसीतीमसि॥
 ऊर्जम्बिभ्रद् बिभ्रदूर्जमूर्जम्बिभ्रद्दो वो बिभ्रदूर्जमूर्जम्बिभ्रद्दः। बिभ्रद्दो वो
 बिभ्रद् बिभ्रद्दः सुमनाः सुमना वो बिभ्रद् बिभ्रद्दः सुमनाः। वः सुमनाः
 सुमना वो वः सुमनाः सुमेधाः सुमेधाः सुमना वो वः सुमनाः सुमेधाः।
 सुमनाः सुमेधाः सुमेधाः सुमनाः सुमनाः सुमेधा गृहाङ्गृहान्तसुमेधाः
 सुमनाः सुमनाः सुमेधा गृहान्^२। सुमनाः इति सु मनाः। सुमेधा गृहाङ्गृहा-
 न्तसुमेधाः सुमेधा गृहानैम्म्येम्म्या गृहान्तसुमेधाः सुमेधा गृहानैमि। सुमेधाः
 इति सु मेधाः। गृहानैम्म्येम्म्या गृहाङ्गृहानैमि मनसा मनसैम्म्या गृहाङ्गृहानै-
 मि मनसा। ऐमि। एमि मनसा मनसैम्म्येमि मनसा मोदमानो मोदमानो
 मनसैम्म्येमि मनसा मोदमानः। मनसा मोदमानो मोदमानो मनसा मनसा
 मोदमानः। मोदमानः इति मोदमानः॥४०॥

वेषामुद्धेत्युद्धेति वेषाँवेषामुद्धेति प्रवसन्प्रवसन्नुद्धेति वेषाँवेषामु-
 द्धेति प्रवसन्। अद्धेति प्रवसन्प्रवसन्नुद्धेत्युद्धेति प्रवसन्नेषु वेषु प्रवसन्नु-
 द्धेत्युद्धेति प्रवसन्नेषु। अद्धेतीत्यधि एति। प्रवसन्नेषु वेषु प्रवसन्प्रवसन्नेषु
 सौमनसः सौमनसो वेषु प्रवसन्प्रवसन्नेषु सौमनसः। प्रवसन्निति प्र वसन्।

^१ अथ मा -स -न -शब्देभ्यो विभाषाघटिते यवौ (या. शि. १५७) इस वचन के अनुसार व्यवस्थित विकल्प होने से वैपद्धम् के वकार का पदादि होने पर भी गुरुत्व नहीं होगा।

^२ वा. प्रा. ३. ८९. के अनुसार यहाँ पदान्त नकार प्रकृतिभाव से रहता है।

बे॒षु सौम॒न॒सः॑ सौम॒न॒सो बे॒षु बे॒षु सौम॒न॒सो ब॒हुर्ब॒हुः॑ सौम॒न॒सो बे॒षु बे॒षु सौम॒न॒सो
ब॒हुः॑ । सौम॒न॒सो ब॒हुर्ब॒हुः॑ सौम॒न॒सः॑ सौम॒न॒सो ब॒हुः॑ । ब॒हुरि॒तिं ब॒हुः॑ ॥ गृ॒हानु॒पोपं
गृ॒हान्गृ॒हानु॒पं ह्य॒महे ह्य॒महेऽ उ॒पं गृ॒हान्गृ॒हानु॒पं ह्य॒महे । उ॒पं ह्य॒महे
ह्य॒महेऽ उ॒पोपं ह्य॒महे ते ते ह्य॒महेऽ उ॒पोपं ह्य॒महे ते । ह्य॒महे ते ते
ह्य॒महे ह्य॒महे ते नो॑ न॒स्ते ह्य॒महे ह्य॒महे ते नः॑^१ । ते नो॑ न॒स्ते ते नो॑
जा॒नन्तु जा॒नन्तु न॒स्ते ते नो॑ जा॒नन्तु । नो॑ जा॒नन्तु जा॒नन्तु नो॑ नो॑ जा॒नन्तु
जा॒नतो जा॒नतो जा॒नन्तु नो॑ नो॑ जा॒नन्तु जा॒नतः॑ । जा॒नन्तु जा॒नतो जा॒नतो
जा॒नन्तु जा॒नन्तु जा॒नतः॑ । जा॒नतऽ इति॑ जा॒नतः॑ ॥४१॥

उ॒प॒हृताऽ इ॒हेहो॒प॒हृताऽ उ॒प॒हृताऽ इ॒ह गा॒वो गा॒वऽ इ॒हो॒प॒हृताऽ उ॒प॒हृताऽ
इ॒ह गा॒वः॑ । उ॒प॒हृताऽ इत्यु॒पं हृ॒ताः । इ॒ह गा॒वो गा॒वऽ इ॒हेह गा॒वऽ उ॒प॒हृताऽ
उ॒प॒हृता गा॒वऽ इ॒हेह गा॒वऽ उ॒प॒हृताः । गा॒वऽ उ॒प॒हृताऽ उ॒प॒हृता गा॒वो गा॒वऽ
उ॒प॒हृताऽ अ॒जा॒वयो॒जा॒वयऽ उ॒प॒हृता गा॒वो गा॒वऽ उ॒प॒हृताऽ अ॒जा॒वयः॑ । उ॒प॒हृताऽ
अ॒जा॒वयो॒जा॒वयऽ उ॒प॒हृताऽ उ॒प॒हृताऽ अ॒जा॒वयः॑ । उ॒प॒हृताऽ इत्यु॒पं हृ॒ताः ।
अ॒जा॒वयऽ इत्य॒जा॒वयः॑^२ ॥ अथो॒ऽ अ॒न्नस्या॒न्नस्याथो॒ऽ अथो॒ऽ अ॒न्नस्य की॒ला-
लः॑ की॒लालो॒न्नस्याथो॒ऽ अथो॒ऽ अ॒न्नस्य की॒लालः॑ । अथो॒ऽ इत्यथो॑ । अ॒न्नस्य
की॒लालः॑ की॒लालो॒न्नस्या॒न्नस्य की॒लालऽ उ॒प॒हृतऽ उ॒प॒हृतः॑ की॒लालो॒न्नस्या-
॒न्नस्य की॒लालऽ उ॒प॒हृतः॑ । की॒लालऽ उ॒प॒हृतऽ उ॒प॒हृतः॑ की॒लालः॑ की॒लालऽ
उ॒प॒हृतो गृ॒हेषु॑ गृ॒हेषू॒प॒हृतः॑ की॒लालः॑ की॒लालऽ उ॒प॒हृतो गृ॒हेषु॑ । उ॒प॒हृतो गृ॒हेषु॑
गृ॒हेषू॒प॒हृतऽ उ॒प॒हृतो गृ॒हेषु॑ नो॑ नो॑ गृ॒हेषू॒प॒हृतऽ उ॒प॒हृतो गृ॒हेषु॑ नः॑ । उ॒प॒हृतऽ
इत्यु॒पं हृ॒तः । गृ॒हेषु॑ नो॑ नो॑ गृ॒हेषु॑ गृ॒हेषु॑ नः॑ । नऽ इति॑ नः॑ ॥ क्षेमा॒य वो वः॑

^१. स्वर पूर्व में न होने से सन्धि के प्रारम्भ में ह्यमहे पद में वकार का द्वित्व नहीं होगा।

^२. जनयत्या ओषधयोवृषायिषत नहि चनास्मभ्यमजावयो बलगम् (वा. प्रा. ५.३५) इस सूत्र से यहाँ पृथक्करण विहित नहीं है।

क्क्षेमाय॑ कक्षेमाय॑ वृ॒ह शान्त्यै॑ शान्त्यै॑ वृ॒ह कक्षेमाय॑ कक्षेमाय॑ वृ॒ह शान्त्यै॑ । वृ॒ह
 शान्त्यै॑ शान्त्यै॑ वो वृ॒ह शान्त्यै॑ प्र प्र शान्त्यै॑ वो वृ॒ह शान्त्यै॑ प्र । शान्त्यै॑ प्र प्र
 शान्त्यै॑ शान्त्यै॑ प्र पद्ये॑ पद्ये॑ प्र शान्त्यै॑ शान्त्यै॑ प्र पद्ये॑ । प्र पद्ये॑ पद्ये॑ प्र प्र पद्ये॑
 शिव॑ शिवम्पद्ये॑ प्र प्र पद्ये॑ शिवम् । पद्ये॑ शिव॑ शिवम्पद्ये॑ पद्ये॑ शिव॑ शृग्म॑
 शृग्म॑ शिवम्पद्ये॑ पद्ये॑ शिव॑ शृग्मम् । शिव॑ शृग्म॑ शृग्म॑ शिव॑
 शिव॑ शृग्म॑ शृग्मो॑ शृग्मो॑ शृग्म॑ शिव॑ शिव॑ शृग्म॑ शृग्मो॑ ।
 शृग्म॑ शृग्मो॑ शृग्मो॑ शृग्म॑ शृग्म॑ शृग्मो॑ शृग्मो॑ शृग्मो॑ शृग्मो॑
 शृग्म॑ शृग्म॑ शृग्मो॑ शृग्मो॑ । शृग्मो॑ शृग्मो॑ शृग्मो॑ शृग्मो॑ शृग्मो॑
 शृग्मो॑ । शृग्मोरिति॑ शृम् यो॑ । शृग्मोरिति॑ शृम् यो॑ ॥४२॥

प्रघा॒सिनो॑ हवामहे॒ हवामहे॒ प्रघा॒सिनः॑ प्रघा॒सिनो॑ हवामहे॒ मरुतो॑ मरुतो॑
 हवामहे॒ प्रघा॒सिनः॑ प्रघा॒सिनो॑ हवामहे॒ मरुतः॑ । प्रघा॒सिनः॑ इति॑ प्र घा॒सिनः॑
 । हवा॒महे॒ मरुतो॑ मरुतो॑ हवामहे॒ हवामहे॒ मरुतश्च॑ च मरुतो॑ हवामहे॒ हवामहे॒
 मरुतश्च॑ । मरुतश्च॑ च मरुतो॑ मरुतश्च॑ रि॒शाद॑सो रि॒शाद॑सश्च॑ मरुतो॑ मरुतश्च॑
 रि॒शाद॑सः । च रि॒शाद॑सो रि॒शाद॑सश्च॑ च रि॒शाद॑सः । रि॒शाद॑सः इति॑ रि॒शाद॑सः ॥
 क॒र॒म्भेण॑ स॒जोष॑सः स॒जोष॑सः क॒र॒म्भेण॑ क॒र॒म्भेण॑ स॒जोष॑सः । स॒जोष॑सः इति॑
 स॒जोष॑सः ॥४३॥

यद् ग्रामे॑ ग॒ग्रामे॑ यद्यद् ग्रामे॑र॒ण्ये॑र॒ण्ये॑ ग॒ग्रामे॑ यद्यद् ग्रामे॑र॒ण्ये॑¹ । ग्रामे॑-
 ण्ये॑र॒ण्ये॑ ग॒ग्रामे॑ ग॒ग्रामे॑र॒ण्ये॑ स॒भाया॑ं स॒भाया॑म॒र॒ण्ये॑ ग॒ग्रामे॑ ग॒ग्रामे॑र॒ण्ये॑
 स॒भाया॑म् । अ॒र॒ण्ये॑ स॒भाया॑ं स॒भाया॑म॒र॒ण्ये॑र॒ण्ये॑ स॒भाया॑मिन्द्रि॒यः इन्द्रि॒ये
 स॒भाया॑म॒र॒ण्ये॑र॒ण्ये॑ स॒भाया॑मिन्द्रि॒ये । स॒भाया॑मिन्द्रि॒यः इन्द्रि॒ये स॒भाया॑ं

¹. संहिता में इस मन्त्र में यत् पद पाँच बार आता है, वा.प्रा.४.१७७. के अनुसार प्रथम यत् को छोड़कर अन्य सभी की पुनरुक्ति में सङ्गम होता है।

सुभायामिन्द्रिये । इन्द्रियऽ इतीन्द्रिये ॥ एनञ्चकुम चकुमैन्ऽ एनञ्चकुमा वयं-
 वयञ्चकुमैन्ऽ एनञ्चकुमा वयम् । चकुमा वयं वयञ्चकुम चकुमा वयमिदमिदं वय-
 ञ्चकुम चकुमा वयमिदम् । वयमिदमिदं वयं वयमिदन्तत्तदिदं वयं वयमिदन्तत् ।
 इदन्तत्तदिदमिदन्तदवाव तदिदमिदन्तदव । तदवाव तत्तदव यजामहे यजामहेव
 तत्तदव यजामहे । अव यजामहे यजामहेवाव यजामहे स्वाहा स्वाहा यजामहे-
 वाव यजामहे स्वाहा । यजामहे स्वाहा स्वाहा यजामहे यजामहे स्वाहा ।
 स्वाहेति स्वाहा ॥४४॥

मो षू णो नः सु मो मो षू णऽ इन्द्रेन्द्र नः सु मो मो षू णऽ इन्द्र^१ । मोऽ
 इति मो । सु नः । नऽ इन्द्रेन्द्र नो नऽ इन्द्रात्रात्रेन्द्र नो नऽ इन्द्रात्र । इन्द्रात्रात्रे-
 न्द्रेन्द्रात्र पृत्सु पृत्स्वत्रेन्द्रात्र पृत्सु । अत्र पृत्सु पृत्स्वत्रात्र पृत्सु देवैर्देवैः
 पृत्स्वत्रात्र पृत्सु देवैः । पृत्सु देवैर्देवैः पृत्सु पृत्सु देवैरस्त्यस्ति देवैः पृत्सु पृत्सु
 देवैरस्ति । पृत्स्वति पृत् सु । देवैरस्त्यस्ति देवैर्देवैरस्ति हि ह्यस्ति देवैर्देवैरस्ति
 हि । अस्ति हि ह्यस्त्यस्ति हि ष्मं स्म ह्यस्त्यस्ति हि ष्मं । हि ष्मं स्म हि
 हि ष्मां ते ते स्म हि हि ष्मां ते । स्मा ते ते स्म स्मा ते शुष्मिच्छुष्मिंस्ते
 स्म स्मा ते शुष्मिन् । ते शुष्मिच्छुष्मिंस्ते ते शुष्मिन्नव्याऽ अव्याः
 शुष्मिंस्ते ते शुष्मिन्नव्याः । शुष्मिन्नव्याऽ अव्याः शुष्मिच्छुष्मिन्नव्याः
 । अव्याऽ इत्यव याः ॥ महश्चिच्छिन्महो महश्चिद्यस्य यस्य चिच्छिन्महो महश्चि-
 द्यस्य । चिद्यस्य यस्य चिच्छिद्यस्य मीदुषो मीदुषो यस्य चिच्छिद्यस्य मीदुषः^२ ।

^१. मोषूणाभीषुणौ च (वा. प्रा. ४.१८६) इस सूत्र के अनुसार यहाँ क्रमपाठ में तीन पदों का क्रमवर्ग होता है । जटापाठ में भी तीन पदों का ही पाठ होता है । घनपाठ में चार पद ग्रहण किये जाते हैं । वा. प्रा. ३.६१. के अनुसार यहाँ ओकार से परवर्ती सकार षकार होता है । वा. प्रा. ३.१०७. के अनुसार मकार बाद में होने से षु का स्वर दीर्घ होता है । वा. प्रा. ३.८६. के अनुसार नकार निपातन से णकार होता है ।

^२. वा. प्रा. ८.३९. के अनुसार माध्यन्दिन शाखा में लकार एवं ल्हकार नहीं हैं अतः मीदुषः ऐसा उच्चारण ही विहित है ।

अस्य मीदुषो मीदुषो अस्य अस्य मीदुषो अद्या अद्या मीदुषो अस्य अस्य मीदुषो
 अद्या । मीदुषो अद्या अद्या मीदुषो मीदुषो अद्या हविष्मन्तो हविष्मन्तो अद्या
 मीदुषो मीदुषो अद्या हविष्मन्तः¹ । अद्या हविष्मन्तो हविष्मन्तो अद्या अद्या
 हविष्मन्तो मरुतो मरुतो हविष्मन्तो अद्या अद्या हविष्मन्तो मरुतः ।
 हविष्मन्तो मरुतो मरुतो हविष्मन्तो हविष्मन्तो मरुतो वन्दते वन्दते मरुतो
 हविष्मन्तो हविष्मन्तो मरुतो वन्दते । मरुतो वन्दते वन्दते मरुतो मरुतो वन्दते
 गीर्ग्विन्दते मरुतो मरुतो वन्दते गीः । वन्दते गीर्ग्विन्दते वन्दते गीः ।
 गीरिति गीः ॥४५॥

अक्कृकर्म कर्माक्कृकर्म कर्मकृतः कर्मकृतः कर्माक्कृकर्म-
 कर्म कर्मकृतः । कर्म कर्मकृतः कर्मकृतः कर्म कर्म कर्मकृतः
 सह सह कर्मकृतः कर्म कर्म कर्मकृतः सह । कर्मकृतः सह सह कर्म-
 कृतः कर्मकृतः सह ब्राचा ब्राचा सह कर्मकृतः कर्मकृतः सह ब्राचा ।
 कर्मकृतः इति कर्म कृतः । सह ब्राचा ब्राचा सह सह ब्राचा मयोभुवा मयो-
 भुवा ब्राचा सह सह ब्राचा मयोभुवा । ब्राचा मयोभुवा मयोभुवा ब्राचा ब्राचा
 मयोभुवा । मयोभुवेति मयः भुवा ॥ देवेभ्यः कर्म कर्म देवेभ्यो देवेभ्यः
 कर्म कृत्वा कृत्वा कर्म देवेभ्यो देवेभ्यः कर्म कृत्वा । कर्म कृत्वा कृत्वा
 कर्म कर्म कृत्वास्तमस्तङ्कृत्वा कर्म कर्म कृत्वास्तम् । कृत्वास्तमस्तङ्कृत्वा
 कृत्वास्तम्प्रास्तङ्कृत्वा कृत्वास्तम्प्रा । अस्तम्प्रास्तमस्तम्प्रेतैतु प्रास्तम-
 स्तम्प्रेत । प्रेतैतु प्र प्रेत सचाभुवः सचाभुवः इतु प्र प्रेत सचाभुवः । इतु
 सचाभुवः सचाभुवः इतेतु सचाभुवः । सचाभुवः इति सचा भुवः ॥४६॥

¹. हविष्मन्तः यहाँ वा. प्रा. ४. १०१. के द्वारा षकार का द्वित्व प्राप्त है परन्तु ऊष्मान्तस्याभ्यक्ष स्पर्शः (वा. प्रा. ४. १०३) के द्वारा मकार का ही द्वित्व होता है । विप्रतिषेध उत्तरं बलवदलोपे (वा. प्रा. १. १५९) के अनुसार उत्तरवर्ती सूत्र बलवान् होता है ।

अवभृथ निचुम्पुण निचुम्पुणावभृथावभृथ निचुम्पुण निचेरुर्निचेरुर्निचु-
 म्पुणावभृथावभृथ निचुम्पुण निचेरुः । अवभृथेत्यव भृथ । निचुम्पुण निचेरुर्नि-
 चेरुर्निचुम्पुण निचुम्पुण निचेरुरस्यसि निचेरुर्निचुम्पुण निचुम्पुण निचेरुरसि ।
 निचुम्पुणेति नि चुम्पुण । निचेरुरस्यसि निचेरुर्निचेरुरसि निचुम्पुणो निचुम्पु-
 णोसि निचेरुर्निचेरुरसि निचुम्पुणः । निचेरुरिति नि चेरुः । असि निचुम्पुणो
 निचुम्पुणोस्यसि निचुम्पुणः । निचुम्पुणऽ इति नि चुम्पुणः ॥ अव देवैर्देवैरवाव
 देवैर्देवकृतन्देवकृतन्देवैरवाव देवैर्देवकृतम् । देवैर्देवकृतन्देवकृतन्देवैर्देवैर्देवकृतमे-
 नऽ एनो देवकृतन्देवैर्देवैर्देवकृतमेनः^१ । देवकृतमेनऽ एनो देवकृतन्देवकृतमे-
 नोयासिषमयासिषमेनो देवकृतन्देवकृतमेनोयासिषम्^२ । देवकृतमिति देव कृत-
 म् । एनोयासिषमयासिषमेनऽ एनोयासिषमवावायासिषमेनऽ एनोयासिषमव ।
 अयासिषमवावायासिषमयासिषमव मर्त्यैर्मर्त्यैरवायासिषमयासिषमव मर्त्यैः ।
 अव मर्त्यैर्मर्त्यैरवाव मर्त्यैर्मर्त्यैकृतम्मर्त्यैकृतम्मर्त्यैरवाव मर्त्यैर्मर्त्यैकृतम् ।
 मर्त्यैर्मर्त्यैकृतम्मर्त्यैकृतम्मर्त्यैर्मर्त्यैर्मर्त्यैकृतम्पुरुषावणः पुरुषावणो मर्त्यै-
 कृतम्मर्त्यैर्मर्त्यैर्मर्त्यैकृतम्पुरुषावणः । मर्त्यैकृतम्पुरुषावणः पुरुषावणो
 मर्त्यैकृतम्मर्त्यैकृतम्पुरुषावणो देव देव पुरुषावणो मर्त्यैकृतम्मर्त्यैकृतम्पुरु-
 रावणो देव । मर्त्यैकृतमिति मर्त्यै कृतम् । पुरुषावणो देव देव पुरुषावणः
 पुरुषावणो देव रिषो रिषो देव पुरुषावणः पुरुषावणो देव रिषः । पुरुषावणऽ
 इति पुरु रावणः । देव रिषो रिषो देव देव रिषस्पाहि पाहि रिषो देव देव
 रिषस्पाहि^३ । रिषस्पाहि पाहि रिषो रिषस्पाहि । पाहीति पाहि ॥४७॥

^१. एनोऽपापे (वा. प्रा. २.१३) इस सूत्र के अनुसार एनः पद पाप का वाचक न होने पर अनुदात्त होता है । यहाँ पाप का वाचक होने से आद्युदात्त है ।

^२. एनोयासिषम् यहाँ व्यपरे च (वा. प्रा. ४.७४) इस सूत्र से अकार का अभिनिधान हो गया ।

^३. रिषः पाहि यहाँ अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातो (वा. प्रा. ३. २८) इस सूत्र से विसर्जनीय सकार हो जाता है ।

देहि मे मे देहि देहि मे ददामि ददामि मे देहि देहि मे ददामि । मे ददामि
ददामि मे मे ददामि ते ते ददामि मे मे ददामि ते । ददामि ते ते ददामि ददामि ते
नि नि ते ददामि ददामि ते नि । ते नि नि तै ते नि मे मे नि तै ते नि मे^{११} । नि मे मे
नि नि मे धेहि धेहि मे नि नि मे धेहि । मे धेहि धेहि मे मे धेहि नि नि धेहि मे मे
धेहि नि । धेहि नि नि धेहि धेहि नि तै ते नि धेहि धेहि नि तै । नि तै ते नि नि तै
दधे दधे ते नि नि तै दधे । ते दधे दधे ते ते दधे । दधे इति दधे ॥ निहारंश्च च
निहारंश्चिहारंश्च हरांसि हरांसि च निहारंश्चिहारंश्च हरांसि । निहारमिति नि हारम् ।
च हरांसि हरांसि च च हरांसि मे मे हरांसि च च हरांसि मे । हरांसि मे मे हरांसि

². वो वान्ते त्वदर्धे (वा. प्रा. २.५) प्रस्तुत सूत्र के अनुसार यहाँ ते पद अनुदात है।

हरांसि मे निहारन्निहारम्मे हरांसि हरांसि मे निहारम्। मे निहारन्निहारम्मे मे
निहारन्नि नि निहारम्मे मे निहारन्नि। निहारन्नि नि निहारन्निहारन्नि हराणि हरा-
णि नि निहारन्निहारन्नि हराणि। निहारमिति नि हारम्। नि हराणि हराणि नि नि
हराणि ते ते हराणि नि नि हराणि ते। हराणि ते ते हराणि हराणि ते स्वाहा
स्वाहा ते हराणि हराणि ते स्वाहा। ते स्वाहा स्वाहा ते ते स्वाहा। स्वाहेति
स्वाहा ॥४९॥

अक्षन्मीमदन्तामीमदन्ताक्षन्क्षन्मीमदन्त हि ह्यमीमदन्ताक्षन्-
क्षन्मीमदन्त हि। अमीमदन्त हि ह्यमीमदन्तामीमदन्त ह्यवाव ह्यमीमद-
न्तामीमदन्त ह्यव। ह्यवाव हि ह्यव प्रियाः प्रियाऽ अव हि ह्यव प्रियाः^१। अव
प्रियाः प्रियाऽ अवाव प्रियाऽ अधूषताधूषत प्रियाऽ अवाव प्रियाऽ अधूषत।
प्रियाऽ अधूषताधूषत प्रियाः प्रियाऽ अधूषत। अधूषतेत्यधूषत॥ अस्तौषत
स्वभानवः स्वभानवोस्तौषतास्तौषत स्वभानवो द्विप्प्रा द्विप्प्राः
स्वभानवोस्तौषतास्तौषत स्वभानवो द्विप्प्राः। स्वभानवो द्विप्प्रा द्विप्प्राः स्वभा-
नवः स्वभानवो द्विप्प्रा नविष्टया नविष्टया द्विप्प्राः स्वभानवः स्वभानवो द्विप्प्रा
नविष्टया। स्वभानवऽ इति स्व भानवः। द्विप्प्रा नविष्टया नविष्टया द्विप्प्रा द्विप्प्रा
नविष्टया मृती मृती नविष्टया द्विप्प्रा द्विप्प्रा नविष्टया मृती। नविष्टया मृती मृती
नविष्टया नविष्टया मृती योज् योज् मृती नविष्टया नविष्टया मृती योज्। मृती
योज् योज् मृती मृती योज् नु नु योज् मृती मृती योज् नु। योज् नु नु योज्
योज् न्विन्द्रेन्द्र नु योज् योज् न्विन्द्रेन्द्र^२। न्विन्द्रेन्द्र नु न्विन्द्र ते तऽ इन्द्र नु

^१. ह्यव यहाँ सन्धि के प्रारम्भ में स्वरपूर्व में न होने से यकार का द्वित्व नहीं होगा।

^२. नु इन्द्र यहाँ अपृक्त न होने से उ(नु) प्रकृतिभाव से नहीं रहेगा। वा.पा.१.९५. के अनुसार स्वतन्त्र पद होने पर उकार प्रगृह्य होता है।

न्विन्द्र ते । इन्द्र ते तऽ इन्द्रेन्द्र ते हरी हरी तऽ इन्द्रेन्द्र ते हरी । ते हरी हरी ते ते हरी । हरीऽ इति हरी ॥५०॥

सुसुन्दृशन्त्वा त्वा सुसुन्दृशः सुसुन्दृशन्त्वा वयं वयन्त्वा सुसुन्दृशः सुसुन्दृशन्त्वा वयम् । सुसुन्दृशमिति सु सुन्दृशम् । त्वा वयं वयन्त्वा त्वा वयम्मघवन्नमघवन्नयन्त्वा त्वा वयम्मघवन् । वयम्मघवन्नमघवन्नयं वयम्मघवन्नन्दिषीमहि वन्दिषीमहि मघवन्नयं वयम्मघवन्नन्दिषीमहि । मघवन्नन्दिषीमहि वन्दिषीमहि मघवन्नमघवन्नन्दिषीमहि । मघवन्निति मघ वन् । वन्दिषीमहीति वन्दिषीमहि ॥ प्र नूनन्नूनम्प्र प्र नूनम्पूर्णवन्धुरः पूर्णवन्धुरो नूनम्प्र प्र नूनम्पूर्णवन्धुरः^१ । नूनम्पूर्णवन्धुरः पूर्णवन्धुरो नूनन्नूनम्पूर्णवन्धुर स्तुत स्तुतः पूर्णवन्धुरो नूनन्नूनम्पूर्णवन्धुर स्तुतः । पूर्णवन्धुर स्तुत स्तुतः पूर्णवन्धुरः पूर्णवन्धुर स्तुतो वासि वासि स्तुतः पूर्णवन्धुरः पूर्णवन्धुर स्तुतो वासि । पूर्णवन्धुरऽ इति पूर्ण वन्धुरः । स्तुतो वासि वासि स्तुत स्तुतो वासि वशाञ्चशाञ्चासि स्तुत स्तुतो वासि वशान् । वासि वशाञ्चशाञ्चासि वासि वशांरं ॥५ अन्वनु वशाञ्चासि वासि वशांरं ॥५ अनु । वशांरं ॥५ अन्वनु वशाञ्चशांरं ॥५ अनु । अन्वित्यनु ॥५१॥

मनो नु नु मनो मनो ज्वा ह्वामहे ह्वामहऽ आ नु मनो मनो ज्वा ह्वामहे । न्वा ह्वामहे ह्वामहऽ आ नु ज्वा ह्वामहे नाराशःसेन नाराशःसेन ह्वामहऽ आ नु ज्वा ह्वामहे नाराशःसेन । आ ह्वामहे । ह्वामहे नाराशःसेन नाराशःसेन ह्वामहे

^१ पूर्णवन्धुरः इस पद के वकार को माण्डव्यमहर्षिप्रणीता शिक्षा में पवर्गीय नहीं माना है । अमोघानन्दिनी शिक्षा के अनुसार -

प्रथमाक्षरं न वर्ज्यते द्वितीयं परिवर्ज्येत् । एवं बद्धीस्तथा बाहोः पूर्णवन्धुं परित्यजेत् ॥ श्लोक ६ ।

यहाँ भाष्यकार उबट वन्धुरशब्दो रथनीडवचनः एवं महीधर रथनीडवाची कह रहे हैं । त्रिवन्धुरः वा. सं. २८ - १९ इसके भाष्य में उबट सारथिस्थानवचनः कहते हैं, जबकि महीधर ने त्रीणि बन्धुराणि ऋग्यजुः सामलक्षणानि बन्धनानि कहा है । ऋग्वेद

८.५.२८. में हिरण्यवन्धुरम् पद आया है तथा ऋग्वेद ४.४६४. में भी यही पद आया है । श.ब्रा. २.६.१.३८ में पूर्णवन्धुरः पाठ है । ऋग्वेद ९.६२.१७ में त्रिवन्धुरे पाठ है ।

ह्वामहे नाराशु०सेन॒ स्तोमै॑न॒ स्तोमै॑न नाराशु०सेन॒ ह्वामहे ह्वामहे नाराशु०सेन॒
 स्तोमै॑न । नाराशु०सेन॒ स्तोमै॑न॒ स्तोमै॑न नाराशु०सेन॒ नाराशु०सेन॒ स्तोमै॑न ।
 स्तोमे॒नेति॑ स्तोमै॑न ॥ पितृ॑णाञ्च च पितृ॑णाम्पितृ॑णाञ्च म॒न्म॑भिर्म॒न्म॑भिश्च पितृ॑-
 णाम्पितृ॑णाञ्च म॒न्म॑भिः । च म॒न्म॑भिर्म॒न्म॑भिश्च च म॒न्म॑भिः । म॒न्म॑भिरिति॑
 म॒न्म॑भिः ॥५२॥

आ नो॑ नऽ आ नऽ ए॒त्वेतु॑ नऽ आ नऽ ए॒तु^१ । नऽ ए॒त्वेतु॑ नो॒ नऽ ए॒तु मनो॑
 मनऽ ए॒तु नो॒ नऽ ए॒तु मनः॑ । ए॒तु मनो॑ मनऽ ए॒त्वेतु॑ मनः॑ पुनः॑ पुन॒र्मनऽ
 ए॒त्वेतु॑ मनः॑ पुनः॑ । मनः॑ पुनः॑ पुन॒र्मनो॑ मनः॑ पुनः॑ क्र॒त्वे क्र॒त्वे पुन॒र्मनो॑
 मनः॑ पुनः॑ क्र॒त्वे । पुनः॑ क्र॒त्वे क्र॒त्वे पुनः॑ पुनः॑ क्र॒त्वे द॒क्षाय॑ द॒क्षाय॑ क्र॒त्वे
 पुनः॑ पुनः॑ क्र॒त्वे द॒क्षाय॑ । पुन॒रिति॑ पुनः॑^२ । क्र॒त्वे द॒क्षाय॑ द॒क्षाय॑ क्र॒त्वे क्र॒त्वे
 द॒क्षाय॑ जी॒वसे॑ जी॒वसे॑ द॒क्षाय॑ क्र॒त्वे क्र॒त्वे द॒क्षाय॑ जी॒वसे॑ । द॒क्षाय॑ जी॒वसे॑
 जी॒वसे॑ द॒क्षाय॑ द॒क्षाय॑ जी॒वसे॑ । जी॒वसु॑ इति॑ जी॒वसे॑ ॥ ज्यो॒क्च च॑
 ज्यो॒ग्ज्यो॒क्च सूर्य॑ः सूर्य॑ञ्च ज्यो॒ग्ज्यो॒क्च सूर्य॑म् । च सूर्य॑ः सूर्य॑ञ्च च॑
 सूर्य॑न्दु॒शे दृ॒शे सूर्य॑ञ्च च॑ सूर्य॑न्दु॒शे । सूर्य॑न्दु॒शे दृ॒शे सूर्य॑ः सूर्य॑न्दु॒शे । दृ॒शऽ
 इति॑ दृ॒शे ॥५३॥

पुन॑र्त्रो नः पुनः पुन॑र्त्रः पितरः पितरो नः पुनः पुन॑र्त्रः पितरः । नः
 पित॑रः पित॑रो नो नः पित॑रो मनो मनः पितरो नो नः पित॑रो मनः । पित॑रो
 मनो मनः पितरः पित॑रो मनो ददा॑तु ददा॑तु मनः पितरः पित॑रो मनो ददा॑तु ।

^१. अपृक्तमध्यानि त्रीणि स त्रिक्रमः (वा. प्रा. ४.१८४) इस सूत्र में क्रमपाठ के अन्तर्गत मध्य में अपृक्तसंज्ञक पद आने पर त्रिक्रम (तीन पदों के क्रम) का विधान है । कणिका के प्रारम्भ में अथवा अन्त में आ पद आने पर यह नियम चरितार्थ नहीं होगा । जहाँ - जहाँ क्रम एवं जटा में त्रिक्रम का विधान माना जाता है, वहाँ - वहाँ घन में यह चतुष्क्रम होता है ।

^२. रिफितं च संहितायामनिरुक्तम् (वा. प्रा. ४.१९) इस सूत्र के अनुसार संहिता में जिसका रेफस्वरूप स्पष्ट नहीं हो, उस रिफित पद को इति से व्यवहित किया जाता है । वा. प्रा. १.१६८ के अनुसार पुनः पद का विसर्जनीय रिफित संज्ञक है ।

मनो ददातु ददातु मनो मनो ददातु दैव्यो दैव्यो ददातु मनो मनो ददातु दैव्यः ।
 ददातु दैव्यो दैव्यो ददातु ददातु दैव्यो जनो जनो दैव्यो ददातु ददातु दैव्यो जनः ।
 दैव्यो जनो जनो दैव्यो दैव्यो जनः । जनऽ इति जनः ॥ जीवँव्रातँव्रातँजीवञ्जी-
 वँव्रातँ सचेमहि सचेमहि व्रातँजीवञ्जीवँव्रातँ सचेमहि । व्रातँ सचेमहि
 सचेमहि व्रातँव्रातँ सचेमहि । सचेमहीति सचेमहि ॥५४॥

व्रयँ सौम सोम व्रयँव्रयँ सौम व्रते व्रते सौम व्रयँव्रयँ सौम व्रते । सोम
 व्रते व्रते सौम सोम व्रते तव तव व्रते सौम सोम व्रते तव । व्रते तव तव व्रते व्रते तव
 मनो मनस्तव व्रते व्रते तव मनः । तव मनो मनस्तव तव मनस्तनूषु तनूषु
 मनस्तव तव मनस्तनूषु । मनस्तनूषु तनूषु मनो मनस्तनूषु बिभ्रंतो बिभ्रत-
 स्तनूषु मनो मनस्तनूषु बिभ्रतः । तनूषु बिभ्रंतो बिभ्रतस्तनूषु तनूषु बिभ्रतः
 । बिभ्रतऽ इति बिभ्रतः ॥ प्रजावन्तः सचेमहि सचेमहि प्रजावन्तः प्रजाव-
 न्तः सचेमहि । प्रजावन्तऽ इति प्रजा वन्तः^१ । सचेमहीति सचेमहि ॥५५॥

एष ते तऽ एषऽ एष ते रुद्र रुद्र तऽ एषऽ एष ते रुद्र^२ । ते रुद्र रुद्र ते ते
 रुद्र भागो भागो रुद्र ते ते रुद्र भागः । रुद्र भागो भागो रुद्र रुद्र भागः सह सह
 भागो रुद्र रुद्र भागः सह । भागः सह सह भागो भागः सह स्वस्त्रा स्वस्त्रा सह
 भागो भागः सह स्वस्त्रा । सह स्वस्त्रा स्वस्त्रा सह सह स्वस्त्राम्बिक्याम्बिक्या
 स्वस्त्रा सह सह स्वस्त्राम्बिक्या । स्वस्त्राम्बिक्याम्बिक्या स्वस्त्रा स्वस्त्राम्बिक्या
 तन्तमम्बिक्या स्वस्त्रा स्वस्त्राम्बिक्या तम् । अम्बिक्या तन्तमम्बिक्याम्बिक्या
 तञ्जुषस्व जुषस्व तमम्बिक्याम्बिक्या तञ्जुषस्व । तञ्जुषस्व जुषस्व तन्तञ्जुषस्व
 स्वाहा स्वाहा जुषस्व तन्तञ्जुषस्व स्वाहा । जुषस्व स्वाहा स्वाहा जुषस्व जुषस्व

^१ वा. प्रा. ५. ७. के अनुसार यहाँ पृथक्करण होता है ।

^२ स्य एष च (वा. प्रा. ३. १७) व्यञ्जन परे होने पर स्य एवं एषः का विसर्जनीय लुप्त हो जाता है ।

स्वाहा॒खुरा॒खुः॑ स्वाहा॑ जुषस्व जुषस्व स्वाहा॒खुः॑ । स्वाहा॒खुरा॒खुः॑ स्वाहा॒ स्वाहा॒-
खुस्ते॑ तऽ आ॒खुः॑ स्वाहा॒ स्वाहा॒खुस्ते॑ । आ॒खुस्ते॑ तऽ आ॒खुरा॒खुस्ते॑ प॒शुः॑ प॒शु-
स्ते॑ आ॒खुरा॒खुस्ते॑ प॒शुः॑ । ते प॒शुः॑ प॒शुस्ते॑ ते प॒शुः॑ । प॒शुरिति॑ प॒शुः॑ ॥५६॥

अव॑ रु॒द्रः॑ रु॒द्रमवा॑व रु॒द्रमदी॑मह्यदीमहि रु॒द्रमवा॑व रु॒द्रमदी॑महि । रु॒द्रमदी॑-
मह्यदीमहि रु॒द्रः॑ रु॒द्रमदी॑मह्यवावादीमहि रु॒द्रः॑ रु॒द्रमदी॑मह्यव॑ । अ॒दीमह्यवा॑-
वादीमह्यदीमह्यव॑ देव॒न्देव॑मवादीमह्यदीमह्यव॑ देवम् । अव॑ देव॒न्देव॑मवा॑व देव॒-
न्त्र्य॑म्बक॒न्त्र्य॑म्बक॒न्देव॑मवा॑व देव॒न्त्र्य॑म्बकम् । देव॒न्त्र्य॑म्बक॒न्त्र्य॑म्बक॒न्देव॑न्देव॒-
न्त्र्य॑म्बकम् । त्र्य॑म्बक॒मिति॑ त्रि॒ अ॑म्बकम् ॥ यथा॑ नो नो यथा॑ यथा॑ नो द्वस्य॑सो
द्वस्य॑सो नो यथा॑ यथा॑ नो द्वस्य॑सः । नो द्वस्य॑सो द्वस्य॑सो नो नो द्वस्य॑स॒स्कर॑त्क-
र॒द्वस्य॑सो नो नो द्वस्य॑स॒स्कर॑त् । द्वस्य॑स॒स्कर॑त्कर॒द्वस्य॑सो द्वस्य॑स॒स्कर॑च्छ्रेय॑सः
श्रेय॑सः कर॒द्वस्य॑सो द्वस्य॑स॒स्कर॑च्छ्रेय॑सः^१ । कर॒च्छ्रेय॑सः श्रेय॑सः कर॒त्कर॑च्छ्रे-
य॑सो द्यवसा॒यया॑द्व्यवसा॒यया॑च्छ्रेय॑सः कर॒त्कर॑च्छ्रेय॑सो द्यवसा॒यया॑त् । श्रेय॑सो
द्यवसा॒यया॑द्व्यवसा॒यया॑च्छ्रेय॑सः श्रेय॑सो द्यवसा॒यया॑त् । द्यवसा॒यया॑दिति॑ वि
अवसा॒यया॑त् ॥५७॥

भेष॒जम॑स्यसि भेष॒जम्भेष॒जम॑सि भेष॒जम्भेष॒जम॑सि भेष॒जम्भेष॒जम॑सि
भेष॒जम् । अ॒सि भेष॒जम्भेष॒जम॑स्यसि भेष॒जङ्गवे॑ गवे॑ भेष॒जम॑स्यसि भेष॒जङ्गवे॑ ।
भेष॒जङ्गवे॑ गवे॑ भेष॒जम्भेष॒जङ्गवेश्वा॑याश्वा॒य गवे॑ भेष॒जम्भेष॒जङ्गवेश्वा॑य^३ । गवे॑-
श्वा॒याश्वा॒य गवे॑ गवेश्वा॒य पुरु॑षाय॒ पुरु॑षायाश्वा॒य गवे॑ गवेश्वा॒य पुरु॑षाय । अश्वा॒य

^१. वस्यसः करत् यहाँ कविष्करत्कृधिषु (वा. प्रा. ३. ३२) इस सूत्र के अनुसार विसर्जनीय सकार हो जाता है ।

^२. श्रेयसः करत् इस व्युत्क्रम पाठ में विसर्ग का सकार नहीं होगा । प्रकृत्या कस्वयोः पफयोश्च (वा. प्रा. ३. ११) इस सूत्र के अनुसार विसर्ग प्रकृतिभाव से रहेगा । जिह्वामूलीयोपध्मानीयो शाकटायनः (वा. प्रा. ३. १२) यह मत माध्यन्दिन शाखा के लिये नहीं है ।

ज्यो. पृ. २२४ में ऐसे स्थलों में वा. प्रा. ३. ११. की चरितार्थता को स्पष्ट किया गया है ।

^३. वा. प्रा. ४. ७५. के अनुसार यहाँ गवे से परवर्ती अकार अभिनिधान को प्राप्त करता है ।

पुरुषाय पुरुषायाश्चायाश्चाय पुरुषाय भेषजम्भेषजम्पुरुषायाश्चायाश्चाय पुरुषाय
 भेषजम्। पुरुषाय भेषजम्भेषजम्पुरुषाय पुरुषाय भेषजम्। भेषजमिति भेषजम्
 ॥ सुखम्भेषाय भेषाय सुखः सुखम्भेषाय मेष्ठ्यै मेष्ठ्यै भेषाय सुखः
 सुखम्भेषाय मेष्ठ्यै। सुखमिति सु खम्। भेषाय मेष्ठ्यै मेष्ठ्यै भेषाय भेषाय
 मेष्ठ्यै। मेष्ठ्याऽ इति मेष्ठ्यै ॥५८॥

त्र्यम्बकं षजामहे षजामहे त्र्यम्बकं त्र्यम्बकं षजामहे सुगन्धिः
 सुगन्धिं षजामहे त्र्यम्बकं त्र्यम्बकं षजामहे सुगन्धिम्। त्र्यम्बकमिति त्रि
 अम्बकम्। षजामहे सुगन्धिः सुगन्धिं षजामहे षजामहे सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धन-
 म्पुष्टिवर्द्धनः सुगन्धिं षजामहे षजामहे सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम्। सुगन्धिम्पुष्टिव-
 र्द्धनम्पुष्टिवर्द्धनः सुगन्धिः सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम्। सुगन्धिमिति सु गन्धिम्।
 पुष्टिवर्द्धनमिति पुष्टि वर्द्धनम्॥ उर्बारुकमिव बन्धनाद् बन्धनादुर्बारुकमिवोर्बारु-
 कमिव बन्धनाद्मृत्योर्मृत्योर्बन्धनादुर्बारुकमिवोर्बारुकमिव बन्धनाद्मृत्योः।
 उर्बारुकमिवेत्युर्बारुकम् इव। बन्धनाद्मृत्योर्मृत्योर्बन्धनाद् बन्धनाद्मृत्योर्म्मृ-
 वक्षीय मुक्क्षीय मृत्योर्बन्धनाद् बन्धनाद्मृत्योर्म्मृक्क्षीय^१। मृत्योर्म्मृक्क्षीय
 मुक्क्षीय मृत्योर्मृत्योर्म्मृक्क्षीय मा मा मुक्क्षीय मृत्योर्मृत्योर्म्मृक्क्षीय मा।
 मुक्क्षीय मा मा मुक्क्षीय मुक्क्षीय मामृताद्मृताद्मा मुक्क्षीय मुक्क्षीय मामृतात्
 । मामृताद्मृताद्मा मामृतात्। अमृतादित्यमृतात्॥ पतिवेदनमितः इतः पति-
 वेदनम्पतिवेदनमितो मुक्क्षीय मुक्क्षीयेतः पतिवेदनम्पतिवेदनमितो मुक्क्षीय।
 पतिवेदनमिति पति वेदनम्॥ इतो मुक्क्षीय मुक्क्षीयेतः इतो मुक्क्षीय मा मा

^१. मृत्योर्मृत्योः यहाँ परं तु रेफहकाराभ्याम् (वा. प्रा. ४. १०२) से रेफोत्तरवर्ती मकार के द्वित्व की प्राप्ति का निषेध
 ऋवर्णे (वा. प्रा. ४. ११३) से होता है।

मु॒क्क्षीये॒तऽ इ॒तो मु॒क्क्षीय॒ मा । मु॒क्क्षीय॒ मा मा मु॒क्क्षीय॒ मुक्क्षीय॒ मामु॒तोमु॒तो मा
मु॒क्क्षीय॒ मुक्क्षीय॒ मामु॒तः । मामु॒तोमु॒तो मा मामु॒तः । अ॒मु॒तऽ इत्य॒मु॒तः ॥५९॥

ए॒त॒तै॒ तऽ ए॒तदे॒त॒तै॒ रु॒द्र रु॒द्र तऽ ए॒तदे॒त॒तै॒ रु॒द्र । ते॒ रु॒द्र रु॒द्र ते॒ ते॒ रु॒द्राव॒स॒म॒-
व॒स॒ः रु॒द्र ते॒ ते॒ रु॒द्राव॒स॒म् । रु॒द्राव॒स॒म॒व॒स॒ः रु॒द्र रु॒द्राव॒स॒न्ते॒न॒ ते॒ना॒व॒स॒ः रु॒द्र
रु॒द्राव॒स॒न्ते॒न॒ । अ॒व॒स॒न्ते॒न॒ ते॒ना॒व॒स॒म॒व॒स॒न्ते॒न॒ प॒रः॑ प॒रस्ते॒ना॒व॒स॒म॒व॒स॒न्ते॒न॒ प॒रः॑ ।
ते॒न॒ प॒रः॑ प॒रस्ते॒न॒ ते॒न॒ प॒रो मू॒ज॒व॒तो मू॒ज॒व॒तः॑ प॒रस्ते॒न॒ ते॒न॒ प॒रो मू॒ज॒व॒तः॑ । प॒रो
मू॒ज॒व॒तो मू॒ज॒व॒तः॑ प॒रः॑ प॒रो मू॒ज॒व॒तो॒त्य॒ति॒ मू॒ज॒व॒तः॑ प॒रः॑ प॒रो मू॒ज॒व॒तो॒ति॒ ।
मू॒ज॒व॒तो॒त्य॒ति॒ मू॒ज॒व॒तो मू॒ज॒व॒तो॒ती॒ही॒ह्य॒ति॒ मू॒ज॒व॒तो मू॒ज॒व॒तो॒ती॒हि॒ । मू॒ज॒व॒तऽ
इ॒ति॒ मू॒ज॒ व॒तः॑ । अ॒ती॒ही॒ह्य॒त्य॒ती॒हि॒ । इ॒ही॒ती॒हि॒ ॥ अ॒व॒त॒त॒ध॒न्वा॒ पि॒ना॒का॒व॒सः॑
पि॒ना॒का॒व॒सो॒व॒त॒त॒ध॒न्वा॒व॒त॒त॒ध॒न्वा॒ पि॒ना॒का॒व॒सः॑ कृ॒त्ति॒वा॒साः॑ कृ॒त्ति॒वा॒साः॑ पि॒ना॒-
का॒व॒सो॒व॒त॒त॒ध॒न्वा॒व॒त॒त॒ध॒न्वा॒ पि॒ना॒का॒व॒सः॑ कृ॒त्ति॒वा॒साः॑ । अ॒व॒त॒त॒ध॒न्वे॒त्य॒व॒त॒त॒
ध॒न्वा॒ । पि॒ना॒का॒व॒सः॑ कृ॒त्ति॒वा॒साः॑ कृ॒त्ति॒वा॒साः॑ पि॒ना॒का॒व॒सः॑ पि॒ना॒का॒व॒सः॑
कृ॒त्ति॒वा॒साऽ अ॒हि॒ः॒स॒न्नि॒हि॒ः॒स॒न्नि॒कृ॒त्ति॒वा॒साः॑ पि॒ना॒का॒व॒सः॑ पि॒ना॒का॒व॒सः॑ कृ॒त्ति॒वा॒-
साऽ अ॒हि॒ः॒स॒न् । पि॒ना॒का॒व॒सऽ इ॒ति॒ पि॒ना॒क॒ अ॒व॒सः॑ । कृ॒त्ति॒वा॒साऽ अ॒हि॒ः॒स॒न्नि॒-
हि॒ः॒स॒न्नि॒कृ॒त्ति॒वा॒साः॑ कृ॒त्ति॒वा॒साऽ अ॒हि॒ः॒स॒न्नि॒ नो॒हि॒ः॒स॒न्नि॒कृ॒त्ति॒वा॒साः॑ कृ॒त्ति॒वा॒साऽ
अ॒हि॒ः॒स॒न्नि॒ः॑ । कृ॒त्ति॒वा॒साऽ इ॒ति॒ कृ॒त्ति॒ व॒साः॑ । अ॒हि॒ः॒स॒न्नि॒ नो॒हि॒ः॒स॒न्नि॒हि॒ः॒स॒न्नि॒ः॑
शि॒वः॑ शि॒वो नो॒हि॒ः॒स॒न्नि॒हि॒ः॒स॒न्नि॒ः॑ शि॒वः॑ । नः॑ शि॒वः॑ शि॒वो नो॒ नः॑ शि॒वो॒त्य॒ति॒
शि॒वो नो॒ नः॑ शि॒वो॒ति॒ । शि॒वो॒त्य॒ति॒ शि॒वः॑ शि॒वो॒ती॒ही॒ह्य॒ति॒ शि॒वः॑ शि॒वो॒ती॒हि॒ ।
अ॒ती॒ही॒ह्य॒त्य॒ती॒हि॒ । इ॒ही॒ती॒हि॒ ॥६०॥

¹. वा. प्रा. ४.६५. के अनुसार यहाँ शिवः से परवर्ती अकार पूर्वरूप को प्राप्त करता है।

त्र्यायुषञ्जमदग्नेर्जमदग्नेस्तत्र्यायुषन्त्र्यायुषञ्जमदग्नेः कृष्यपस्य कृ-
 ष्यपस्य जमदग्नेस्तत्र्यायुषन्त्र्यायुषञ्जमदग्नेः कृष्यपस्य^१ । त्र्यायुषमिति त्रि
 आयुषम् । जमदग्नेः कृष्यपस्य कृष्यपस्य जमदग्नेर्जमदग्नेः कृष्यपस्य
 तत्र्यायुषन्त्र्यायुषङ्कृष्यपस्य जमदग्नेर्जमदग्नेः कृष्यपस्य तत्र्यायुषम् । जम-
 दग्नेरिति जमत् अग्नेः । कृष्यपस्य तत्र्यायुषन्त्र्यायुषङ्कृष्यपस्य कृष्यपस्य
 तत्र्यायुषम् । त्र्यायुषमिति त्रि आयुषम् ॥ यद्देवेषु देवेषु यद्देवेषु तत्र्यायुषन्त्र्यायु-
 षन्देवेषु यद्देवेषु तत्र्यायुषम् । देवेषु तत्र्यायुषन्त्र्यायुषन्देवेषु देवेषु तत्र्यायुषन्त-
 तत्र्यायुषन्देवेषु देवेषु तत्र्यायुषन्तत् । त्र्यायुषन्तत्तत्र्यायुषन्त्र्यायुषन्तन्नो नृस्त-
 तत्र्यायुषन्त्र्यायुषन्तन्नः । त्र्यायुषमिति त्रि आयुषम् । तन्नो नृस्तत्तन्नोऽ अस्त्वस्तु
 नृस्तत्तन्नोऽ अस्तु । नोऽ अस्त्वस्तु नो नोऽ अस्तु तत्र्यायुषन्त्र्यायुषमस्तु नो नोऽ
 अस्तु तत्र्यायुषम् । अस्तु तत्र्यायुषन्त्र्यायुषमस्त्वस्तु तत्र्यायुषम् । त्र्यायुषमिति त्रि
 आयुषम् ॥६१॥

शिवो नाम् नामं शिवः शिवो नामास्यसि नामं शिवः शिवो नामासि ।
 नामास्यसि नाम् नामासि स्वधितिः स्वधितिरसि नाम् नामासि स्वधितिः ।
 असि स्वधितिः स्वधितिरस्यसि स्वधितिस्ते ते स्वधितिरस्यसि स्वधितिस्ते ।
 स्वधितिस्ते ते स्वधितिः स्वधितिस्ते पिता पिता ते स्वधितिः स्वधितिस्ते
 पिता । स्वधितिरिति स्व धितिः । ते पिता पिता तै ते पिता नमो नमः पिता तै
 ते पिता नमः । पिता नमो नमः पिता पिता नमस्ते ते नमः पिता पिता
 नमस्ते^२ । नमस्ते ते नमो नमस्तेऽ अस्त्वस्तु ते नमो नमस्तेऽ अस्तु । तेऽ

^१ स्वरपूर्वाक्ष शचजाः समानपदे द्विरुक्ताः (वा. प्रा. ४. १५८) इस सूत्र के अनुसार कृष्यपस्य पद में शकार के द्विरुच्चारण के अनन्तर एक ही यकार होगा ।

^२ तथयोः सम् (वा. प्रा. ३. ८) तकार एवं थकार परे रहते विसर्जनीय सकार हो जाता है ।

अ॒स्त्व॒स्तु ते तेऽ अ॒स्तु मा मा॒स्तु ते तेऽ अ॒स्तु मा । अ॒स्तु मा मा॒स्त्व॒स्तु मा मा
 मा मा॒स्त्व॒स्तु मा मा । मा मा मा मा मा मा हि॒ऽसीर्हि॒ऽसी॒र्मा मा मा मा
 हि॒ऽसीः^१ । मा हि॒ऽसीर्हि॒ऽसी॒र्मा मा हि॒ऽसीः । हि॒ऽसी॒रिति॑ हि॒ऽसीः ॥ नि
 वर्त॑यामि वर्त॑यामि नि नि वर्त॑याम्म्यायुष॑ऽ आयुषे वर्त॑यामि नि नि वर्त॑याम्म्या-
 युषे । वर्त॑याम्म्यायुष॑ऽ आयुषे वर्त॑यामि वर्त॑याम्म्यायुषे॒न्नाद्या॒या॒न्नाद्या॒यायुषे
 वर्त॑यामि वर्त॑याम्म्यायुषे॒न्नाद्या॒य । आयुषे॒न्नाद्या॒या॒न्नाद्या॒यायुष॑ऽ आयुषे॒न्नाद्या॒य
 प्र॒जन॑नाय प्र॒जन॑नाया॒न्नाद्या॒यायुष॑ऽ आयुषे॒न्नाद्या॒य प्र॒जन॑नाय । अ॒न्नाद्या॒य
 प्र॒जन॑नाय प्र॒जन॑नाया॒न्नाद्या॒या॒न्नाद्या॒य प्र॒जन॑नाय रा॒यो रा॒यः प्र॒जन॑नाया॒न्ना-
 द्या॒या॒न्नाद्या॒य प्र॒जन॑नाय रा॒यः । अ॒न्नाद्या॒येत्य॑न् अ॒द्या॒य । प्र॒जन॑नाय रा॒यो रा॒यः
 प्र॒जन॑नाय प्र॒जन॑नाय रा॒यस्पोषा॑य पोषा॑य रा॒यः प्र॒जन॑नाय प्र॒जन॑नाय
 रा॒यस्पोषा॑य । प्र॒जन॑नायेति॑ प्र॒ जन॑नाय । रा॒यस्पोषा॑य पोषा॑य रा॒यो
 रा॒यस्पोषा॑य सुप्र॒जास्त्वाय॑ सुप्र॒जास्त्वाय॑ पोषा॑य रा॒यो रा॒यस्पोषा॑य
 सुप्र॒जास्त्वाय॑ । पोषा॑य सुप्र॒जास्त्वाय॑ सुप्र॒जास्त्वाय॑ पोषा॑य पोषा॑य
 सुप्र॒जास्त्वाय॑ सु॒वी॒र्ष्याय॑ सु॒वी॒र्ष्याय॑ सुप्र॒जास्त्वाय॑ पोषा॑य पोषा॑य
 सुप्र॒जास्त्वाय॑ सु॒वी॒र्ष्याय॑^२ । सुप्र॒जास्त्वाय॑ सु॒वी॒र्ष्याय॑ सु॒वी॒र्ष्याय॑ सुप्र॒जास्त्वाय॑
 सुप्र॒जास्त्वाय॑ सु॒वी॒र्ष्याय॑ । सुप्र॒जास्त्वायेति॑ सुप्र॒जाः त्वाय॑ । सु॒वी॒र्ष्यायेति॑ सु
 वी॒र्ष्याय॑ ॥६२॥

॥ इति माध्यन्दिनीयघनपाठे तृतीयोऽध्यायः ॥

^१ वा. प्रा. ३. ८१. के अनुसार हि॒ऽसीः इस पद में सकार प्रकृतिभाव से रहता है ।

^२ पादादौ च पदादौ च संख्योगावग्रहेषु च । जः शब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः ॥ - या. शि. १५०

॥चतुर्थोऽध्यायः॥

हरिःॐ ॥ एदमिदमेदमगन्मगन्मेदमेदमगन्म^१ । इदमगन्मगन्मेद-
मिदमगन्म देवयजनन्देवयजनमगन्मेदमिदमगन्म देवयजनम् । अगन्म देवय-
जनन्देवयजनमगन्मगन्मेदमेदमगन्म देवयजनम्पृथिव्याः पृथिव्या देवयजनमगन्मगन्मेद-
देवयजनम्पृथिव्याः । देवयजनम्पृथिव्याः पृथिव्या देवयजनन्देवयजनम्पृथिव्या
यत्र यत्र पृथिव्या देवयजनन्देवयजनम्पृथिव्या यत्र । देवयजनमिति देव यजनम्
। पृथिव्या यत्र यत्र पृथिव्याः पृथिव्या यत्र देवासो देवासो यत्र पृथिव्याः पृथिव्या
यत्र देवासः । यत्र देवासो देवासो यत्र यत्र देवासोऽ अजुषन्ताजुषन्त देवासो यत्र
यत्र देवासोऽ अजुषन्त^२ । देवासोऽ अजुषन्ताजुषन्त देवासो देवासोऽ अजुषन्त
द्विष्टे द्विष्टेजुषन्त देवासो देवासोऽ अजुषन्त द्विष्टे । अजुषन्त द्विष्टे द्विष्टेजुष-
न्ताजुषन्त द्विष्टे । द्विष्टेऽ इति विष्टे ॥ ऋक्सामाभ्यां० सन्तरन्तः सन्तरन्तऽ
ऋक्सामाभ्यामृक्सामाभ्यां० सन्तरन्तो यजुर्भिर्ऋजुर्भिः सन्तरन्तऽ
ऋक्सामाभ्यामृक्सामाभ्यां० सन्तरन्तो यजुर्भिः । ऋक्सामाभ्यामित्यृक्
सामाभ्याम् । सन्तरन्तो यजुर्भिर्ऋजुर्भिः सन्तरन्तः सन्तरन्तो यजुर्भिः
रायो रायो यजुर्भिः सन्तरन्तः सन्तरन्तो यजुर्भिः रायः । सन्तरन्तऽ इति सम्
तरन्तः । यजुर्भिः रायो रायो यजुर्भिर्ऋजुर्भिः रायस्पोषेण पोषेण रायो यजु-
र्भिर्ऋजुर्भिः रायस्पोषेण । यजुर्भिरिति यजुः भिः । रायस्पोषेण पोषेण
रायो रायस्पोषेण सः सम्पोषेण रायो रायस्पोषेण सम् । पोषेण सः सम्पोषेण
पोषेण समिषेण सम्पोषेण पोषेण समिषा । समिषेण सः समिषा मदेम मदेमेषा

^१. वा.पा.४.१८२. में क्रमपाठ में अपृक्त पद(आ) मध्य में आने पर त्रिक्रम का विधान है, मन्त्र के आदि में तो दो पदों का ही क्रम होगा, यही स्थिति जटा में होगी, घन में तीन पदों का क्रम होगा- आ+इदम्+अगन्म ।

^२. वा.पा.४.८५. के अनुसार देवासः से सम्बन्धित ओकार प्रकृतिभाव से रहता है ।

स॒ऽ स॒मि॒षा म॑दे॒म । इ॒षा म॑दे॒म म॑दे॒मेषा म॑दे॒म । म॒दे॒मेति॑ म॑दे॒म ॥ इ॒माऽ आ॒पुऽ
 आ॒पुऽ इ॒माऽ इ॒माऽ आ॒पुऽ श॒ऽ श॒मापुऽ इ॒माऽ इ॒माऽ आ॒पुऽ श॒म् । आ॒पुऽ श॒ऽ
 श॒मापुऽ आ॒पुऽ श॒मु॑ मे म॑ऽ उ॒ श॒मापुऽ आ॒पुऽ श॒मु॑ मे । श॒मु॑ मे म॑ऽ उ॒ श॒ऽ श॒मु॑ मे
 स॒न्तु स॒न्तु म॑ऽ उ॒ श॒ऽ श॒मु॑ मे स॒न्तु । ऊँऽ इ॒त्यूँ । मे स॒न्तु स॒न्तु मे मे स॒न्तु
 दे॒वीर्दे॒वीः स॒न्तु मे मे स॒न्तु दे॒वीः । स॒न्तु दे॒वीर्दे॒वीः स॒न्तु स॒न्तु दे॒वीरोष॑धुऽ ओष॑धे
 दे॒वीः स॒न्तु स॒न्तु दे॒वीरोष॑धे । दे॒वीरोष॑धुऽ ओष॑धे दे॒वीर्दे॒वीरोष॑धे त्रा॒यस्व॑ त्रा॒यस्वौ-
 ष॑धे दे॒वीर्दे॒वीरोष॑धे त्रा॒यस्व॑ । ओष॑धे त्रा॒यस्व॑ त्रा॒यस्वौष॑धुऽ ओष॑धे त्रा॒यस्व॑ स्व॒धिते॑
 स्व॒धिते॑ त्रा॒यस्वौष॑धुऽ ओष॑धे त्रा॒यस्व॑ स्व॒धिते॑ । त्रा॒यस्व॑ स्व॒धिते॑ स्व॒धिते॑ त्रा॒यस्व॑
 त्रा॒यस्व॑ स्व॒धिते॑ मा मा स्व॒धिते॑ त्रा॒यस्व॑ त्रा॒यस्व॑ स्व॒धिते॑ मा^१ । स्व॒धिते॑ मा मा
 स्व॒धिते॑ स्व॒धिते॑ मै॒नमे॒नु॒म्मा स्व॒धिते॑ स्व॒धिते॑ मै॒नम् । स्व॒धितुऽ इति॑ स्व॒ धिते॑ ।
 मै॒नमे॒नु॒म्मा मै॒नऽ हि॒ऽसीर्हि॒ऽसीरे॒नु॒म्मा मै॒नऽ हि॒ऽसीः । ए॒नऽ हि॒ऽसीर्हि॒ऽ-
 सी॒रे॒ने॒नऽ हि॒ऽसीः । हि॒ऽसी॒रिति॑ हि॒ऽसीः ॥१॥

आ॒पोऽ अ॒स्म॒मान् अ॒स्म॒माना॒पुऽ आ॒पोऽ अ॒स्म॒मा॒न्मा॒तरौ॑ मा॒तरो॒स्म॒माना॒पुऽ
 आ॒पोऽ अ॒स्म॒मा॒न्मा॒तरः^२ । अ॒स्म॒मा॒न्मा॒तरौ॑ मा॒तरो॒स्म॒मान् अ॒स्म॒मा॒न्मा॒तरः॑ शु-
 न्ध॒यन्तु॑ शु॒न्ध॒यन्तु॑ मा॒तरो॒स्म॒मान् अ॒स्म॒मा॒न्मा॒तरः॑ शु॒न्ध॒यन्तु॑ । मा॒तरः॑ शु॒न्ध॒यन्तु॑
 शु॒न्ध॒यन्तु॑ मा॒तरौ॑ मा॒तरः॑ शु॒न्ध॒यन्तु॑ घृ॒तेन॑ घृ॒तेन॑ शु॒न्ध॒यन्तु॑ मा॒तरौ॑ मा॒तरः॑
 शु॒न्ध॒यन्तु॑ घृ॒तेन॑ । शु॒न्ध॒यन्तु॑ घृ॒तेन॑ घृ॒तेन॑ शु॒न्ध॒यन्तु॑ शु॒न्ध॒यन्तु॑ घृ॒तेन॑ नो नो
 घृ॒तेन॑ शु॒न्ध॒यन्तु॑ शु॒न्ध॒यन्तु॑ घृ॒तेन॑ नः । घृ॒तेन॑ नो नो घृ॒तेन॑ घृ॒तेन॑ नो घृ॒त॒प्स्वो
 घृ॒त॒प्स्वो नो घृ॒तेन॑ घृ॒तेन॑ नो घृ॒त॒प्स्वः । नो घृ॒त॒प्स्वो घृ॒त॒प्स्वो नो नो घृ॒त॒प्स्वः
 पु॒नन्तु॑ पु॒नन्तु॑ घृ॒त॒प्स्वो नो नो घृ॒त॒प्स्वः पु॒नन्तु॑ । घृ॒त॒प्स्वः पु॒नन्तु॑ पु॒नन्तु॑

^१. वा. प्रा. २.४. के अनुसार उत्तम पुरुष के अर्थ में विद्यमान मा पद ही अनुदात्त होता है। यहाँ निषेधार्थक होने से मा पद उदात्त है।

^२. वा. प्रा. ४.८५. के अनुसार आपो अस्मान् यहाँ ओकार प्रकृतिभाव से रहता है।

घृतप्वो घृतप्वः पुनन्तु। घृतप्वः इति घृत प्वः। पुनन्त्विति पुनन्तु॥
 द्विष्वः हि हि द्विष्वद्विष्वः हि रिप्पः रिप्पः हि द्विष्वद्विष्वः हि रिप्पम्। हि
 रिप्पः रिप्पः हि हि रिप्पम्प्रवहन्ति प्रवहन्ति रिप्पः हि हि रिप्पम्प्रवहन्ति।
 रिप्पम्प्रवहन्ति प्रवहन्ति रिप्पः रिप्पम्प्रवहन्ति देवीर्देवीः प्रवहन्ति रिप्पः
 रिप्पम्प्रवहन्ति देवीः। प्रवहन्ति देवीर्देवीः प्रवहन्ति प्रवहन्ति देवीरुदुदेवीः
 प्रवहन्ति प्रवहन्ति देवीरुत्। प्रवहन्तीति प्प्र ब्रहन्ति। देवीरुदुदे-
 वीर्देवीरुदिदिदुदेवीर्देवीरुदित्। उदिदिदुदिदाब्भ्यः आब्भ्यः इदुदुदिदाब्भ्यः।
 इदाब्भ्यः आब्भ्यः इदिदाब्भ्यः शुचिः शुचिराब्भ्यः इदिदाब्भ्यः शुचिः।
 आब्भ्यः शुचिः शुचिराब्भ्यः आब्भ्यः शुचिरा पूतः पूतः आ शुचिराब्भ्यः
 आब्भ्यः शुचिरा पूतः। शुचिरा पूतः पूतः आ शुचिः शुचिरा पूतः एम्मेमि
 पूतः आ शुचिः शुचिरा पूतः एमि। आ पूतः¹। पूतः एम्मेमि पूतः पूतः एमि।
 एमीत्येमि॥ दीक्षातपसोस्तनूस्तनूदीक्षातपसोर्दीक्षातपसोस्तनूरस्यसि
 तनूदीक्षातपसोर्दीक्षातपसोस्तनूरसि²। तनूरस्यसि तनूस्तनूरसि तान्तामसि
 तनूस्तनूरसि ताम्। असि तान्तामस्यसि तान्त्वा त्वा तामस्यसि तान्त्वा।
 तान्त्वा त्वा तान्तान्त्वा शिवां शिवान्त्वा तान्तान्त्वा शिवाम्। त्वा शिवां
 शिवान्त्वा त्वा शिवां शग्मां शग्मां शिवान्त्वा त्वा शिवां शग्माम्।
 शिवां शग्मां शग्मां शिवां शिवां शग्माम्परि परि शग्मां शिवां
 शिवां शग्माम्परि। शग्माम्परि परि शग्मां शग्माम्परि दधे दधे परि
 शग्मां शग्माम्परि दधे। परि दधे दधे परि परि दधे भृद्भृद्भृद्दधे परि परि दधे

¹ आ पूतजातयोः (वा. प्रा. ६.६) पूत पद एवं जात पद परे होने पर आ उपसर्ग अनुदात्त नहीं होता है।

² वा. प्रा. २.४८. के अनुसार सम्बोधन न होने पर देवताद्वन्द्व द्विरुदात्त होते हैं, यहाँ दीक्षातपसोः पद देवताद्वन्दात्मक नहीं है, अतः द्विरुदात्त नहीं होगा।

बृत्रस्यास्यसि बृत्रस्य बृत्रस्यासि कनीनकः कनीनकोसि बृत्रस्य बृत्र-
स्यासि कनीनकः । असि कनीनकः कनीनकोस्यसि कनीनकश्चक्षुर्दाश्चक्षु-
र्दाः कनीनकोस्यसि कनीनकश्चक्षुर्दाः^१ । कनीनकश्चक्षुर्दाश्चक्षुर्दाः कनी-
नकः कनीनकश्चक्षुर्दाऽ अस्यसि चक्षुर्दाः कनीनकः कनीनकश्चक्षुर्दाऽ
असि । चक्षुर्दाऽ अस्यसि चक्षुर्दाश्चक्षुर्दाऽ असि चक्षुश्चक्षुरसि चक्षुर्दाश्च-
क्षुर्दाऽ असि चक्षुः । चक्षुर्दाऽ इति चक्षुः दाः । असि चक्षुश्चक्षुरस्यसि
चक्षुम्मं मे चक्षुरस्यसि चक्षुम्मं । चक्षुम्मं मे चक्षुश्चक्षुम्मं देहि देहि मे
चक्षुश्चक्षुम्मं देहि । मे देहि देहि मे मे देहि । देहीति देहि ॥३॥

चि॒त्पति॑र्म्मा मा चि॒त्पति॑श्चि॒त्पति॑र्म्मा पुनातु पुनातु मा चि॒त्पति॑श्चि॒त्प-
ति॑र्म्मा पुनातु । चि॒त्पति॑रिति चि॒त् पति॑ः । मा पुनातु पुनातु मा मा पुनातु
द्वा॒क्पति॑र्द्वा॒क्पति॑ः पुनातु मा मा पुनातु द्वा॒क्पति॑ः । पुनातु द्वा॒क्पति॑र्द्वा॒क्पति॑ः
पुनातु पुनातु द्वा॒क्पति॑र्द्दे॒वो दे॒वो द्वा॒क्पति॑ः पुनातु पुनातु द्वा॒क्पति॑र्द्दे॒वः । द्वा॒क्पति॑-
र्द्दे॒वो दे॒वो द्वा॒क्पति॑र्द्वा॒क्पति॑र्द्दे॒वः संवि॒ता संवि॒ता दे॒वो द्वा॒क्पति॑र्द्वा॒क्पति॑र्द्दे॒वः संवि॒ता
। द्वा॒क्पति॑रिति वाक् पति॑ः । दे॒वः संवि॒ता संवि॒ता दे॒वो दे॒वः संवि॒ता । स॒वि॒तेति॑
सवि॒ता ॥ तस्य॑ ते ते तस्य॑ तस्य॑ ते पवि॒त्रप॑ते पवि॒त्रप॑ते ते तस्य॑ तस्य॑ ते पवि॒त्र-
प॑ते । ते पवि॒त्रप॑ते पवि॒त्रप॑ते ते ते पवि॒त्रप॑ते पवि॒त्रपू॑तस्य पवि॒त्रपू॑तस्य पवि॒त्रप॑ते

¹. विसर्जनीयः(वा.प्रा.३.६) इस अधिकार सूत्र के अन्तर्गत पठित सूत्र चछयोः शम्(वा.प्रा.३.७) के अनुसार कनीनकः चक्षुर्दाः यहाँ विसर्ग शकार होता है।

ते ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य^१। पवित्रपते पवित्रपूतस्य पवित्रपूतस्य पवित्रपते
 पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामो यत्कामः पवित्रपूतस्य पवित्रपते पवित्रपते
 पवित्रपूतस्य यत्कामः। पवित्रपूतऽ इति पवित्र पते। पवित्रपूतस्य यत्कामो
 यत्कामः पवित्रपूतस्य पवित्रपूतस्य यत्कामः पुने पुने यत्कामः पवित्रपूतस्य
 पवित्रपूतस्य यत्कामः पुने। पवित्रपूतस्येति पवित्र पूतस्य। यत्कामः पुने पुने
 यत्कामो यत्कामः पुने तत्तत्पुने यत्कामो यत्कामः पुने तत्। यत्कामऽ इति
 यत् कामः। पुने तत्तत्पुने पुने तच्छकेयः शकेयन्तत्पुने पुने तच्छकेयम्^२।
 तच्छकेयः शकेयन्तत्तच्छकेयम्। शकेयमिति शकेयम्॥४॥

आ वो वऽ आ वो देवासो देवासो वऽ आ वो देवासः। वो देवासो देवासो
 वो वो देवासऽ ईमहऽ ईमहे देवासो वो वो देवासऽ ईमहे। देवासऽ ईमहऽ ईमहे
 देवासो देवासऽ ईमहे ब्राम्हाममीमहे देवासो देवासऽ ईमहे ब्रामम्। ईमहे ब्रामं-
 ब्राममीमहऽ ईमहे ब्रामम्प्रयति प्रयति ब्राममीमहऽ ईमहे ब्रामम्प्रयति। ब्रामम्प्र-
 यति प्रयति ब्रामं ब्रामम्प्रयत्यद्धरे द्धरे प्रयति ब्रामं ब्रामम्प्रयत्यद्धरे। प्रयत्यद्धरे-
 द्धरे प्रयति प्रयत्यद्धरे। प्रयतीति प्र यति। अद्धरऽ इत्यद्धरे॥ आ वो वऽ आ वो
 देवासो देवासो वऽ आ वो देवासः। वो देवासो देवासो वो वो देवासऽ आशिषऽ
 आशिषो देवासो वो वो देवासऽ आशिषः^३। देवासऽ आशिषऽ आशिषो देवासो
 देवासऽ आशिषो यज्ज्ञियासो यज्ज्ञियासऽ आशिषो देवासो देवासऽ आशिषो
 यज्ज्ञियासः। आशिषो यज्ज्ञियासो यज्ज्ञियासऽ आशिषऽ आशिषो यज्ज्ञियासो
 हवामहे हवामहे यज्ज्ञियासऽ आशिषऽ आशिषो यज्ज्ञियासो हवामहे। आशिषऽ

^१ वा. प्रा. २.१९. के अनुसार पवित्रपते पवित्रपूतस्य यहाँ एक पद के समान स्वर नहीं है।

^२ तत् शकेयम् यहाँ शकारे च (वा. प्रा. ४.९७) इस सूत्र से तकार चकार तथा परश्चात्पश्चपरश्चम् (वा. प्रा. ४.९८) से शकार छकार होता है।

^३ वो वान्ते त्वदर्थे (वा. प्रा. २.५) युष्मदर्थ में वर्तमान वः पद अनुदात्त होता है।

स्वाहा यज्जंष्यज्जं स्वाहा स्वाहा यज्जम्मनंसो मनंसो यज्जं स्वाहा
स्वाहा यज्जम्मनंसः । यज्जम्मनंसो मनंसो यज्जंष्यज्जम्मनंसऽ उरोरुरो-
र्मनंसो यज्जंष्यज्जम्मनंसऽ उरोः । मनंसऽ उरोरुरोर्मनंसो मनंसऽ उरोरन्त-
रिक्षादन्तरिक्षादुरोर्मनंसो मनंसऽ उरोरन्तरिक्षात् । उरोरन्तरिक्षादन्त-
रिक्षादुरोरुरोरन्तरिक्षाद्यावापृथिवीभ्यान्द्यावापृथिवीभ्यामन्तरिक्षादुरोरुरो-
रन्तरिक्षाद्यावापृथिवीभ्याम् । अन्तरिक्षाद्यावापृथिवीभ्यान्द्यावापृथिवी-
भ्यामन्तरिक्षादन्तरिक्षाद्यावापृथिवीभ्यांवाताद्वाताद्यावापृथिवीभ्यामन्त-
रिक्षादन्तरिक्षाद्यावापृथिवीभ्यांवातात् । द्यावापृथिवीभ्यांवाताद्वाताद्यावा-
पृथिवीभ्यान्द्यावापृथिवीभ्यांवातादा रंभे रभऽ आ वाताद्यावापृथिवीभ्या-
न्द्यावापृथिवीभ्यांवातादा रंभे । वातादा रंभे रभऽ आ वाताद्वातादा रंभे स्वाहा
स्वाहा रभऽ आ वाताद्वातादा रंभे स्वाहा । आ रंभे । रंभे स्वाहा स्वाहा रंभे रंभे
स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥६॥

आकू॒त्यै प्र॒युजें प्र॒युजऽ आकू॒त्याऽ आकू॒त्यै प्र॒युजे॒ग्नये॒ग्नये प्र॒युजऽ
आकू॒त्याऽ आकू॒त्यै प्र॒युजे॒ग्नये॒ । आकू॒त्याऽ इत्या कू॒त्यै । प्र॒युजे॒ग्नये॒ग्नये
प्र॒युजें प्र॒युजे॒ग्नये स्वाहा स्वाहा॒ग्नये प्र॒युजें प्र॒युजे॒ग्नये स्वाहा । प्र॒युजऽ इति
प्र॒ युजें । अ॒ग्नये स्वाहा स्वाहा॒ग्नये॒ग्नये स्वाहा मे॒धायै मे॒धायै स्वाहा॒ग्नये॒ग्नये
स्वाहा मे॒धायै । स्वाहा मे॒धायै मे॒धायै स्वाहा स्वाहा मे॒धायै मन॑से मन॑से मे॒धायै
स्वाहा स्वाहा मे॒धायै मन॑से । मे॒धायै मन॑से मन॑से मे॒धायै मे॒धायै मन॑से दी॒क्षायै
दी॒क्षायै मन॑से मे॒धायै मे॒धायै मन॑से दी॒क्षायै । मन॑से दी॒क्षायै दी॒क्षायै मन॑से

¹. वा.प्रा.२.४७. के अनुसार आवापृथिवी पद द्विरुदात्त है।

मनसे दीक्षायै तपसे तपसे दीक्षायै मनसे मनसे दीक्षायै तपसे । दीक्षायै
तपसे तपसे दीक्षायै दीक्षायै तपसे सरस्वत्यै सरस्वत्यै तपसे दीक्षायै
दीक्षायै तपसे सरस्वत्यै । तपसे सरस्वत्यै सरस्वत्यै तपसे तपसे सरस्वत्यै
पूष्णे पूष्णे सरस्वत्यै तपसे तपसे सरस्वत्यै पूष्णे । सरस्वत्यै पूष्णे पूष्णे
सरस्वत्यै सरस्वत्यै पूष्णेग्नयेग्नये पूष्णे सरस्वत्यै सरस्वत्यै पूष्णेग्नये^१ ।
पूष्णेग्नयेग्नये पूष्णे पूष्णेग्नये स्वाहा स्वाहाग्नये पूष्णे पूष्णेग्नये स्वाहा ।
अग्नये स्वाहा स्वाहाग्नयेग्नये स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ आपो देवीर्देवीरापः
आपो देवीर्बृहतीर्बृहतीर्देवीरापः आपो देवीर्बृहतीः । देवीर्बृहतीर्बृहतीर्देवीर्देवीर्बृह-
तीर्ब्रिश्वाशम्भुवो ब्रिश्वाशम्भुवो बृहतीर्देवीर्देवीर्बृहतीर्ब्रिश्वाशम्भुवः । बृहतीर्ब्रिश्वाश-
म्भुवो ब्रिश्वाशम्भुवो बृहतीर्बृहतीर्ब्रिश्वाशम्भुवो द्यावापृथिवी द्यावापृथिवी ब्रिश्वाश-
म्भुवो बृहतीर्बृहतीर्ब्रिश्वाशम्भुवो द्यावापृथिवी । ब्रिश्वाशम्भुवो द्यावापृथिवी द्यावा-
पृथिवी ब्रिश्वाशम्भुवो ब्रिश्वाशम्भुवो द्यावापृथिवीऽ उरऽ उरो द्यावापृथिवी ब्रिश्वाश-
म्भुवो ब्रिश्वाशम्भुवो द्यावापृथिवीऽ उरौ । ब्रिश्वाशम्भुवऽ इति विश्व शम्भुवः ।
द्यावापृथिवीऽ उरऽ उरो द्यावापृथिवी द्यावापृथिवीऽ उरौऽ अन्तरिक्षान्तरिक्षोरो
द्यावापृथिवी द्यावापृथिवीऽ उरौऽ अन्तरिक्ष । द्यावापृथिवीऽ इति द्यावापृथिवी ।
उरौऽ अन्तरिक्षान्तरिक्षोरोऽ उरौऽ अन्तरिक्ष । उरोऽ इत्युरौ । अन्तरिक्षेत्यं-
न्तरिक्ष ॥ बृहस्पतये हविषा हविषा बृहस्पतये बृहस्पतये हविषा द्विधेम
द्विधेम हविषा बृहस्पतये बृहस्पतये हविषा द्विधेम । हविषा द्विधेम द्विधेम
हविषा हविषा द्विधेम स्वाहा स्वाहा द्विधेम हविषा हविषा द्विधेम स्वाहा । द्विधेम
स्वाहा स्वाहा द्विधेम द्विधेम स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ ७ ॥

^१. पूष्णेग्नये यहाँ पर वा.पा. १.१२४. के अनुसार उदात्त श्र बाद में होने पर हाथ को अनुदात्तवत् ले जाकर फिर प्रकृष्ट रूप से नीचे ले जाते हैं ।

द्विश्चो देवस्य देवस्य द्विश्चो द्विश्चो देवस्य नेतुर्नेतुर्देवस्य द्विश्चो द्विश्चो देव-
 स्य नेतुः^१ । देवस्य नेतुर्नेतुर्देवस्य देवस्य नेतुर्मर्तो मर्तो नेतुर्देवस्य देवस्य नेतु-
 र्मर्तः^२ । नेतुर्मर्तो मर्तो नेतुर्नेतुर्मर्तो बुरीत बुरीत मर्तो नेतुर्नेतुर्मर्तो बुरीत^१ ।
 मर्तो बुरीत बुरीत मर्तो मर्तो बुरीत सक्ख्यं सक्ख्यंबुरीत मर्तो मर्तो बुरीत
 सक्ख्यम् । बुरीत सक्ख्यं सक्ख्यंबुरीत बुरीत सक्ख्यम् । सक्ख्यमिति
 सक्ख्यम् ॥ द्विश्चो राये राये द्विश्चो द्विश्चो रायऽ इषुद्धयतीषुद्धयति राये द्विश्चो
 द्विश्चो रायऽ इषुद्धयति । रायऽ इषुद्धयतीषुद्धयति राये रायऽ इषुद्धयति
 द्युम्भन्द्युम्भमिषुद्धयति राये रायऽ इषुद्धयति द्युम्भम् । इषुद्धयति
 द्युम्भन्द्युम्भमिषुद्धयतीषुद्धयति द्युम्भंबृणीत बृणीत द्युम्भमिषुद्धयतीषुद्धयति
 द्युम्भंबृणीत । द्युम्भंबृणीत बृणीत द्युम्भन्द्युम्भंबृणीत पुष्यसे पुष्यसे बृणीत
 द्युम्भन्द्युम्भंबृणीत पुष्यसे । बृणीत पुष्यसे पुष्यसे बृणीत बृणीत पुष्यसे
 स्वाहा स्वाहा पुष्यसे बृणीत बृणीत पुष्यसे स्वाहा । पुष्यसे स्वाहा स्वाहा
 पुष्यसे पुष्यसे स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥८॥

ऋक्सामयोः शिल्पे शिल्पेऽ ऋक्सामयोर्ऋक्सामयोः शिल्पे स्थ
 स्थः शिल्पेऽ ऋक्सामयोर्ऋक्सामयोः शिल्पे स्थः^२ । ऋक्सामयोर्ऋक्सामयोः
 सामयोः । शिल्पे स्थ स्थः शिल्पे शिल्पे स्थस्ते ते स्थः शिल्पे शिल्पे
 स्थस्ते । शिल्पेऽ इति शिल्पे । स्थस्ते ते स्थ स्थस्ते वाँद्वान्ते स्थ स्थस्ते
 वाम् । ते वाँद्वान्ते ते वामा रंभे रंभेऽ आ वान्ते ते वामा रंभे । तेऽ इति ते । द्वामा
 रंभे रंभेऽ आ वाँद्वामा रंभे ते ते रंभेऽ आ वाँद्वामा रंभे ते । आ रंभे । रंभे ते ते रंभे

^१. मर्तो बुरीत मर्तेश्वभिः परो मर्तस्ते मर्त इति च (वा. प्रा. ४.१६२) इस सूत्र के अनुसार यहाँ मर्त पद यकारसहित नहीं है ।

^२. देवताद्वन्द्वानि चानामञ्जितानि (वा. प्रा. २.४८) सम्बोधन न होने पर देवताद्वन्द्व द्विरुदात्त होते हैं । ऋक्सामयोः यह देवताद्वन्द्व नहीं है, अतः यह पद द्विरुदात्त नहीं है ।

रभे ते मां मा ते रभे रभे ते मां । ते मां मा ते ते मां पातम्पातम्मा ते ते मां
 पातम् । तेऽ इति ते । मा पातम्पातम्मा मा पातमास्यास्या पातम्मा मा
 पातमास्य । पातमास्यास्या पातम्पातमास्य वृज्जस्य वृज्जस्यास्या
 पातम्पातमास्य वृज्जस्य । आस्य । अस्य वृज्जस्य वृज्जस्यास्यास्य
 वृज्जस्योदचं उदचो वृज्जस्यास्यास्य वृज्जस्योदचं ।¹ वृज्जस्योदचं उदचो
 वृज्जस्य वृज्जस्योदचं । उदचं इत्युत् क्रचं ॥ शम्मीस्यसि शम्मी शम्मीसि
 शम्मी शम्मीसि शम्मी शम्मीसि शम्मी । असि शम्मी शम्मीस्यसि शम्मी मे मे
 शम्मीस्यसि शम्मी मे । शम्मी मे मे शम्मी शम्मी मे वच्छ वच्छ मे शम्मी शम्मी मे
 वच्छ । मे वच्छ वच्छ मे मे वच्छ । वच्छेति यच्छ ॥९॥

ऊर्गस्यस्यूर्गूर्गस्याङ्गिरस्यङ्गिरस्यस्यूर्गूर्गस्याङ्गिरसी । अस्याङ्गिर-
 स्याङ्गिरस्यस्याङ्गिरस्यूर्णम्मदाऽ ऊर्णम्मदाऽ आङ्गिरस्यस्याङ्गिरस्यूर्ण-
 म्मदाः । आङ्गिरस्यूर्णम्मदाऽ ऊर्णम्मदाऽ आङ्गिरस्याङ्गिरस्यूर्णम्मदाऽ ऊर्ज-
 मूर्जमूर्णम्मदाऽ आङ्गिरस्याङ्गिरस्यूर्णम्मदाऽ ऊर्जम् । ऊर्णम्मदाऽ ऊर्जमू-
 र्जमूर्णम्मदाऽ ऊर्णम्मदाऽ ऊर्जम्मयि मवूर्जमूर्णम्मदाऽ ऊर्णम्मदाऽ
 ऊर्जम्मयि । ऊर्णम्मदाऽ इत्यूर्णं मदाः । ऊर्जम्मयि मवूर्जमूर्जम्मयि
 धेहि धेहि मवूर्जमूर्जम्मयि धेहि । मयि धेहि धेहि मयि मयि धेहि । धेहीति
 धेहि ॥ सोमस्य नीविर्नीविः सोमस्य सोमस्य नीविरस्यसि नीविः सोमस्य
 सोमस्य नीविरसि । नीविरस्यसि नीविर्नीविरसि द्विष्णोर्द्विष्णोरसि नीविर्नीवि-
 रसि द्विष्णोः । असि द्विष्णोर्द्विष्णोरस्यसि द्विष्णोः शम्मी शम्मी द्विष्णोर-
 स्यसि द्विष्णोः शम्मी । द्विष्णोः शम्मी शम्मी द्विष्णोर्द्विष्णोः शम्मीस्यसि
 शम्मी द्विष्णोर्द्विष्णोः शम्मीसि । शम्मीस्यसि शम्मी शम्मीसि शम्मी शम्मीसि

¹ वा.प्रा. २.६२. के अनुसार यज्ञस्य बाद में होने से अस्य पद अन्तोदात्त होता है ।

शम्म् शम्मासि शम्म् । असि शम्म् शम्मास्यसि शम्म् यजमानस्य यजमानस्य
 शम्मास्यसि शम्म् यजमानस्य । शम्म् यजमानस्य यजमानस्य शम्म् शम्म्
 यजमानस्येन्द्रस्येन्द्रस्य यजमानस्य शम्म् शम्म् यजमानस्येन्द्रस्य । यजमान-
 स्येन्द्रस्येन्द्रस्य यजमानस्य यजमानस्येन्द्रस्य योनिर्व्योनिरिन्द्रस्य यजमानस्य
 यजमानस्येन्द्रस्य योनिः । इन्द्रस्य योनिर्व्योनिरिन्द्रस्येन्द्रस्य योनिरस्यसि
 योनिरिन्द्रस्येन्द्रस्य योनिरसि । योनिरस्यसि योनिर्व्योनिरसि सुस्र्याः
 सुस्र्याऽ असि योनिर्व्योनिरसि सुस्र्याः । असि सुस्र्याः सुस्र्याऽ अस्यसि
 सुस्र्याः कृषीः कृषीः सुस्र्याऽ अस्यसि सुस्र्याः कृषीः । सुस्र्याः कृषीः
 कृषीः सुस्र्याः सुस्र्याः कृषीस्कृधि कृधि कृषीः सुस्र्याः सुस्र्याः
 कृषीस्कृधि¹ । सुस्र्याऽ इति सु स्र्याः । कृषीस्कृधि कृधि कृषीः कृषीस्कृधि ।
 कृधीति कृधि ॥ उच्छ्रयस्व श्रयस्वोदुच्छ्रयस्व वनस्पते वनस्पते श्रयस्वो-
 दुच्छ्रयस्व वनस्पते । श्रयस्व वनस्पते वनस्पते श्रयस्व श्रयस्व वनस्पतऽ
 ऊर्ध्वऽ ऊर्ध्वो वनस्पते श्रयस्व श्रयस्व वनस्पतऽ ऊर्ध्वः । वनस्पतऽ ऊर्ध्वऽ
 ऊर्ध्वो वनस्पते वनस्पतऽ ऊर्ध्वो मा मोर्ध्वो वनस्पते वनस्पतऽ ऊर्ध्वो मा ।
 ऊर्ध्वो मा मोर्ध्वऽ ऊर्ध्वो मा पाहि पाहि मोर्ध्वऽ ऊर्ध्वो मा पाहि । मा पाहि पाहि मा
 मा पाह्वः हसोऽहसः पाहि मा मा पाह्वः हसः । पाह्वः हसोऽहसः पाहि
 पाह्वः हसः । अहः हसऽ इत्यहः हसः ॥१०॥

व्रतङ्कणुत कणुत व्रतंव्रतङ्कणुत व्रतंव्रतङ्कणुत व्रतंव्रतङ्कणुत व्रतम् । कणुत
 व्रतंव्रतङ्कणुत कणुत व्रतङ्कणुत कणुत व्रतङ्कणुत कणुत व्रतङ्कणुत । व्रतङ्कणुत कणु-
 त व्रतंव्रतङ्कणुताग्निरग्निः कणुत व्रतंव्रतङ्कणुताग्निः । कणुताग्निरग्निः कणुत

¹. भाष्यपथः षत्वमेति वर्जयित्वा कृषीस्कृधिम् ।-व.र.प्र.शि.११९. कृषीश्च कृधौ सकारम् (वा. प्रा. ३.३३) कृधि बाद में रहने पर कृषीः पद का विसर्जनीय सकार हो जाता है ।

कृणुताग्निर्ब्रह्म ब्रह्माग्निः कृणुत कृणुताग्निर्ब्रह्म । अग्निर्ब्रह्म ब्रह्माग्निर्ब्रह्म-
 ब्रह्माग्निर्ब्रह्माग्निर्ब्रह्माग्निः । ब्रह्माग्निर्ब्रह्म ब्रह्माग्निर्व्यज्जो व्यज्जो-
 ग्निर्ब्रह्म ब्रह्माग्निर्व्यज्जः । अग्निर्व्यज्जो व्यज्जोग्निर्ब्रह्माग्निर्व्यज्जो ब्रह्मन्स्पतिर्वन-
 स्पतिर्व्यज्जोग्निर्ब्रह्माग्निर्व्यज्जो ब्रह्मन्स्पतिः¹ । व्यज्जो ब्रह्मन्स्पतिर्वनस्पतिर्व्य-
 ज्जो व्यज्जो ब्रह्मन्स्पतिर्व्यज्जियो व्यज्जियो ब्रह्मन्स्पतिर्व्यज्जो व्यज्जो ब्रह्मन्स्पति-
 र्व्यज्जियः । ब्रह्मन्स्पतिर्व्यज्जियो व्यज्जियो ब्रह्मन्स्पतिर्वनस्पतिर्व्यज्जियः ।
 व्यज्जियः इति व्यज्जियः ॥ देवीन्धियन्धियन्देवीन्देवीन्धियन्मनामहे मनामहे
 धियन्देवीन्देवीन्धियन्मनामहे । धियन्मनामहे मनामहे धियन्धियन्मनामहे
 सुमृडीकां सुमृडीकाम्मनामहे धियन्धियन्मनामहे सुमृडीकाम् । मनामहे
 सुमृडीकां सुमृडीकाम्मनामहे मनामहे सुमृडीकामभिष्टयेभिष्टये सुमृडीका-
 म्मनामहे मनामहे सुमृडीकामभिष्टये । सुमृडीकामभिष्टयेभिष्टये सुमृडीकां
 सुमृडीकामभिष्टये ब्रह्मन्ध्यां ब्रह्मन्ध्यामभिष्टये सुमृडीकां सुमृडीकामभिष्टये
 ब्रह्मन्ध्याम् । सुमृडीकामिति सुमृडीकाम् । अभिष्टये ब्रह्मन्ध्यां ब्रह्मन्ध्यामभिष्टयेभिष्टये
 ब्रह्मन्ध्यां व्यज्जवाहसं व्यज्जवाहसं ब्रह्मन्ध्यामभिष्टयेभिष्टये ब्रह्मन्ध्यां व्यज्जवाहसम् ।
 ब्रह्मन्ध्यां व्यज्जवाहसं व्यज्जवाहसं ब्रह्मन्ध्यां ब्रह्मन्ध्यां व्यज्जवाहसः सुतीर्था सुतीर्था
 व्यज्जवाहसं ब्रह्मन्ध्यां ब्रह्मन्ध्यां व्यज्जवाहसः सुतीर्था । ब्रह्मन्ध्यामिति ब्रह्मन्ध्यां ध्याम् ।
 व्यज्जवाहसः सुतीर्था सुतीर्था व्यज्जवाहसं व्यज्जवाहसः सुतीर्था नो नः
 सुतीर्था व्यज्जवाहसं व्यज्जवाहसः सुतीर्था नः । व्यज्जवाहसमिति व्यज्ज
 ब्राह्मसम् । सुतीर्था नो नः सुतीर्था सुतीर्था नोऽ असदसन्नः सुतीर्था सुतीर्था

¹ वा. प्रा. २.४७. के अनुसार ब्रह्मन्स्पतिः पद द्विरुदात्त है । वा. प्रा. ३.५०. के अनुसार पति शब्द बाद में होने पर वन शब्द सकार से व्यवहित होता है । वा. प्रा. ५.३७. के अनुसार ब्रह्मन्स्पतिः पद का पृथक्करण नहीं होता है ।

नोऽ असत्^१। सुतीर्त्थेति सु तीर्था। नोऽ असदसन्नो नोऽ असद्वशे वशैसन्नो नोऽ
 असद्वशे। असद्वशे वशैसदसद्वशे। वशऽ इति वशे॥ ये देवा देवा ये ये देवा
 मनोजाता मनोजाता देवा ये ये देवा मनोजाताः। देवा मनोजाता मनोजाता
 देवा देवा मनोजाता मनोयुजो मनोयुजो मनोजाता देवा देवा मनोजाता मनोयु-
 जः। मनोजाता मनोयुजो मनोयुजो मनोजाता मनोजाता मनोयुजो दक्षक-
 तवो दक्षकतवो मनोयुजो मनोजाता मनोजाता मनोयुजो दक्षकतवः।
 मनोजाताऽ इति मनः जाताः^२। मनोयुजो दक्षकतवो दक्षकतवो मनोयुजो
 मनोयुजो दक्षकतवस्ते ते दक्षकतवो मनोयुजो मनोयुजो दक्षकतवस्ते।
 मनोयुजऽ इति मनः युजः। दक्षकतवस्ते ते दक्षकतवो दक्षकतवस्ते नो
 नस्ते दक्षकतवो दक्षकतवस्ते नः। दक्षकतवऽ इति दक्ष कतवः। ते नो
 नस्ते ते नोवन्त्ववन्तु नस्ते ते नोवन्तु^३। नोवन्त्ववन्तु नो नोवन्तु ते तैवन्तु नो
 नोवन्तु ते। अवन्तु ते तैवन्त्ववन्तु ते नो नस्तेवन्त्ववन्तु ते नः। ते नो नस्ते ते
 नः पान्तु पान्तु नस्ते ते नः पान्तु। नः पान्तु पान्तु नो नः पान्तु
 तेभ्यस्तेभ्यः पान्तु नो नः पान्तु तेभ्यः। पान्तु तेभ्यस्तेभ्यः पान्तु
 पान्तु तेभ्यः स्वाहा स्वाहा तेभ्यः पान्तु पान्तु तेभ्यः स्वाहा। तेभ्यः
 स्वाहा स्वाहा तेभ्यस्तेभ्यः स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥११॥

श्वान्नाः पीताः पीताः श्वान्नाः श्वान्नाः पीता भवत भवत पीताः श्वान्नाः
 श्वान्नाः पीता भवत। पीता भवत भवत पीताः पीता भवत यूयंयूयम्भवत
 पीताः पीता भवत यूयम्। भवत यूयंयूयम्भवत भवत यूयमापऽ आपो यूय-

^१. नो असत् यहाँ ओकार का प्रकृतिभाव अन्वेषणीय है।

^२. मनोजाताः यहाँ पर अवग्रहः पदान्तवत् (वा. प्रा. १.१५३) इस सूत्र के अनुसार सावग्रह पद का पूर्वपद मनः पदान्त के समान कार्य को प्राप्त करता है अतः विसर्जनीय में तर्जनी एवं कनिष्ठिका का प्रदर्शन होगा।

^३. वा.प्रा.४.७४. के अनुसार यहाँ अवन्तु के अकार का अभिनिधान होता है।

म्भवत भवत युयमापः । युयमापऽ आपो युयँयुयमापोऽ अस्मार्कमस्मार्क-
 मापो युयँयुयमापोऽ अस्मार्कम् । आपोऽ अस्मार्कमस्मार्कमापऽ आपोऽ
 अस्मार्कमन्तरन्तरस्मार्कमापऽ आपोऽ अस्मार्कमन्तः । अस्मार्कमन्तर-
 न्तरस्मार्कमस्मार्कमन्तरुदरं उदरेन्तरस्मार्कमस्मार्कमन्तरुदरं । अन्तरु-
 दरं उदरेन्तरन्तरुदरं सुशेवाः सुशेवाऽ उदरेन्तरन्तरुदरं सुशेवाः । उदरं सुशे-
 वाः सुशेवाऽ उदरं उदरं सुशेवाः । सुशेवाऽ इति सु शेवाः ॥ ताऽ अस्मभ्यं-
 मस्मभ्यन्तास्ताऽ अस्मभ्यमयक्ष्माऽ अयक्ष्माऽ अस्मभ्यन्तास्ताऽ
 अस्मभ्यमयक्ष्माः¹ । अस्मभ्यमयक्ष्माऽ अयक्ष्माऽ अस्मभ्यमस्म-
 भ्यमयक्ष्माऽ अनमीवाऽ अनमीवाऽ अयक्ष्माऽ अस्मभ्यमस्मभ्यमयक्ष्माऽ
 अनमीवाः । अयक्ष्माऽ अनमीवाऽ अनमीवाऽ अयक्ष्माऽ अयक्ष्माऽ अनमीवाऽ
 अनागसोनागसोनमीवाऽ अयक्ष्माऽ अयक्ष्माऽ अनमीवाऽ अनागसः । अनमी-
 वाऽ अनागसोनागसोनमीवाऽ अनमीवाऽ अनागसः स्वदन्तु स्वदन्त्वनागसोन-
 मीवाऽ अनमीवाऽ अनागसः स्वदन्तु । अनागसः स्वदन्तु स्वदन्त्वनागसोना-
 गसः स्वदन्तु देवीर्देवीः स्वदन्त्वनागसोनागसः स्वदन्तु देवीः । स्वदन्तु देवी-
 र्देवीः स्वदन्तु स्वदन्तु देवीरमृताऽ अमृता देवीः स्वदन्तु स्वदन्तु देवीरमृताः ।
 देवीरमृताऽ अमृता देवीर्देवीरमृताऽ ऋतावृधः ऋतवृधोमृता देवीर्देवीरमृताऽ
 ऋतावृधः² । अमृताऽ ऋतावृधः ऋतवृधोमृताऽ अमृताऽ ऋतावृधः । ऋतवृधऽ
 इत्थत् वृधः ॥१२॥

¹. अयक्ष्माः यहाँ येस्तु परं तेन पूर्वम् (वा. प्रा. ४.१०५) प्रस्तुत सूत्र के अनुसार मकार का ब्रित्व नहीं होगा । यत्र चोभयतः स्पर्शः
 सैय्युक्ताः शषसाः सहाः (सह ?) । तत्र नाद्यः क्रमो ज्ञेयो नापरो बोधितो वृधः ॥ - व. शि. १५७ - १५८.

². दीर्घम् (वा. प्रा. ३.९६) के अधिकार में पढ़े गये सूत्र वा. प्रा. ३.९७. के अनुसार ऋतवृधः पद में वकार परे होने से ऋत का अन्तिम
 ह्रस्व स्वर दीर्घ होकर ऋतावृधः होता है ।

इयन्ते तऽ इयमियन्ते षृज्जिया षृज्जिया तऽ इयमियन्ते षृज्जिया । ते
 षृज्जिया षृज्जिया ते ते षृज्जिया तनूस्तनूर्ध्वज्जिया ते ते षृज्जिया तनूः ।
 षृज्जिया तनूस्तनूर्ध्वज्जिया षृज्जिया तनूरपोपस्तनूर्ध्वज्जिया षृज्जिया तनू-
 रूपः । तनूरपोपस्तनूस्तनूरपो मुञ्चामि मुञ्चाम्यपस्तनूस्तनूरपो मुञ्चामि । अपो
 मुञ्चामि मुञ्चाम्यपोपो मुञ्चामि न न मुञ्चाम्यपोपो मुञ्चामि न । मुञ्चामि न न
 मुञ्चामि मुञ्चामि न प्रजाम्प्रजान् मुञ्चामि मुञ्चामि न प्रजाम् । न प्रजाम्प्रजान्
 न प्रजाम् । प्रजामिति प्र जाम् ॥ अहोमुचः स्वाहाकृताः स्वाहाकृताऽ
 अहोमुचोऽहोमुचः स्वाहाकृताः पृथिवीम्पृथिवीं स्वाहाकृताऽ अहोमुचो-
 ऽहोमुचः स्वाहाकृताः पृथिवीम् । अहोमुचऽ इत्यहः मुचः । स्वाहाकृताः
 पृथिवीम्पृथिवीं स्वाहाकृताः स्वाहाकृताः पृथिवीमा विंशत विंशता पृथिवीं
 स्वाहाकृताः स्वाहाकृताः पृथिवीमा विंशत । स्वाहाकृताऽ इति स्वाहा कृताः ।
 पृथिवीमा विंशत विंशता पृथिवीम्पृथिवीमा विंशत पृथिव्या पृथिव्या विंशता
 पृथिवीम्पृथिवीमा विंशत पृथिव्या । आ विंशत । विंशत् पृथिव्या पृथिव्या विंशत
 विंशत पृथिव्या सः सम्पृथिव्या विंशत विंशत पृथिव्या सम् । पृथिव्या सः
 सम्पृथिव्या पृथिव्या सम्भवं भव सम्पृथिव्या पृथिव्या सम्भवं¹ । सम्भवं भव सः
 सम्भवं । भवेति भव ॥१३॥

अग्ने त्वन्त्वमग्ने त्वः सु सु त्वमग्ने त्वः सु । त्वः सु सु
 त्वन्त्वः सु जागृहि जागृहि सु त्वन्त्वः सु जागृहि । सु जागृहि जागृहि सु सु
 जागृहि वयं वयञ्जागृहि सु सु जागृहि वयम् । जागृहि वयं वयञ्जागृहि जागृहि
 वयः सु सु वयञ्जागृहि जागृहि वयः सु । वयः सु सु वयं वयः सु मन्दिषीमहि
 मन्दिषीमहि सु वयं वयः सु मन्दिषीमहि । सु मन्दिषीमहि मन्दिषीमहि सु सु

¹ वा. प्रा. ४. २८. के अनुसार सम्भव बाद में होने से यहाँ पृथिव्या पद स्वरान्त है ।

मन्दिषीमहि । मन्दिषीमहीति मन्दिषीमहि ॥ रक्क्षां णो नो रक्क्षु रक्क्षां णोऽ
 अप्रयुच्छन्नप्रयुच्छन्नो रक्क्षु रक्क्षां णोऽ अप्रयुच्छन् । नोऽ अप्रयुच्छन्नप्रयु-
 च्छन्नो नोऽ अप्रयुच्छन्नप्रबुधे प्रबुधेप्रयुच्छन्नो नोऽ अप्रयुच्छन्नप्रबुधे । अप्रयु-
 च्छन्नप्रबुधे प्रबुधेप्रयुच्छन्नप्रयुच्छन्नप्रबुधे नो नः प्रबुधेप्रयुच्छन्नप्रयुच्छन्नप्रबु-
 धे नः । अप्रयुच्छन्नित्यप्र युच्छन् । प्रबुधे नो नः प्रबुधे प्रबुधे नः पुनः
 पुनर्नः प्रबुधे प्रबुधे नः पुनः । प्रबुधऽ इति प्र बुधे । नः पुनः पुनर्नो नः
 पुनस्कृधि कृधि पुनर्नो नः पुनस्कृधि । पुनस्कृधि कृधि पुनः पुनस्कृधि^१ ।
 पुनरिति पुनः । कृधीति कृधि ॥१४॥

पुनर्मनो मनः पुनः पुनर्मनः पुनः पुनर्मनः पुनः पुनर्मनः पुनः
 । मनः पुनः पुनर्मनो मनः पुनरायुरायुः पुनर्मनो मनः पुनरायुः । पुनरायु-
 रायुः पुनः पुनरायुर्मे मऽ आयुः पुनः पुनरायुर्मे । आयुर्मे मऽ आयुरायुर्मेऽ
 आगन्नगन्ना मऽ आयुरायुर्मेऽ आगन् । मऽ आगन्नगन्ना मे मऽ आग्नपुनः पुन-
 रगन्ना मे मऽ आग्नपुनः । आगन् । अग्नपुनः पुनरगन्नग्नपुनः प्राणः
 प्राणः पुनरगन्नग्नपुनः प्राणः । पुनः प्राणः प्राणः पुनः पुनः प्राणः
 पुनः पुनः प्राणः पुनः पुनः प्राणः पुनः । पुनरिति पुनः । प्राणः पुनः
 पुनः प्राणः प्राणः पुनरात्मात्मा पुनः प्राणः प्राणः पुनरात्मा ।
 पुनरात्मात्मा पुनः पुनरात्मा मे मऽ आत्मा पुनः पुनरात्मा मे । आत्मा मे मऽ
 आत्मात्मा मऽ आगन्नगन्ना मऽ आत्मात्मा मऽ आगन् । मऽ आगन्नगन्ना मे मऽ
 आग्नपुनः पुनरगन्ना मे मऽ आग्नपुनः । आगन् । अग्नपुनः पुनरगन्नग-
 न्नपुनश्चक्षुश्चक्षुः पुनरगन्नग्नपुनश्चक्षुः । पुनश्चक्षुश्चक्षुः पुनः पुनश्चक्षुः
 पुनः पुनश्चक्षुः पुनः पुनश्चक्षुः पुनः । पुनरिति पुनः । चक्षुः पुनः

^१. कविष्करकृधिपु (वा. मा. ३. ३२) इस सूत्र के अनुसार कृधि बाद में रहने पर पूर्ववर्ती पद का विसर्जनीय सकार हो जाता है ।

पुनश्चक्षुश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं श्रोत्रम्पुनश्चक्षुश्चक्षुः पुनः श्रोत्रम्। पुनः
 श्रोत्रं श्रोत्रम्पुनः पुनः श्रोत्रम्मे मे श्रोत्रम्पुनः पुनः श्रोत्रम्मे। पुनरिति पुनः।
 श्रोत्रम्मे मे श्रोत्रं श्रोत्रम्म् आगन्तगन्ना मे श्रोत्रं श्रोत्रम्म् आगन्। मऽ
 आगन्तगन्ना मे मऽ आगन्। आगन्। अग्नित्यगन्॥ वैश्वानरोऽ अदधोदधो
 वैश्वानरो वैश्वानरोऽ अदधस्तनूपास्तनूपाऽ अदधो वैश्वानरो वैश्वानरोऽ
 अदधस्तनूपाऽ¹। अदधस्तनूपास्तनूपाऽ अदधोदधस्तनूपाऽ अग्निरग्नि-
 स्तनूपाऽ अदधोदधस्तनूपाऽ अग्निः। तनूपाऽ अग्निरग्निस्तनूपास्तनूपाऽ
 अग्निर्नो नोग्निस्तनूपास्तनूपाऽ अग्निर्नः। तनूपाऽ इति तनू पाः। अग्निर्नो
 नोग्निर्नः पातु पातु नोग्निर्नः पातु। नः पातु पातु नो नः पातु
 दुरितादुरितात्पातु नो नः पातु दुरितात्। पातु दुरितादुरितात्पातु पातु
 दुरितादवद्यादवद्यादुरितात्पातु पातु दुरितादवद्यात्। दुरितादवद्यादवद्यादुरिता-
 दुरितादवद्यात्। दुरितादिति दुः इतात्। अवद्यादित्यवद्यात्॥१५॥

त्वमग्नेग्ने त्वन्त्वमग्ने ब्रतपा ब्रतपाऽ अग्ने त्वन्त्वमग्ने ब्रतपाः। अग्ने
 ब्रतपा ब्रतपाऽ अग्नेग्ने ब्रतपाऽ अस्यसि ब्रतपाऽ अग्नेग्ने ब्रतपाऽ असि। ब्रतपाऽ
 अस्यसि ब्रतपा ब्रतपाऽ असि देवो देवोसि ब्रतपा ब्रतपाऽ असि देवः। ब्रतपाऽ इति
 ब्रत पाः। असि देवो देवोस्यसि देवऽ आ मर्त्येषु मर्त्येष्व देवोस्यसि देवऽ आ
 मर्त्येषु। देवऽ आ मर्त्येषु मर्त्येष्व देवो देवऽ आ मर्त्येष्व मर्त्येष्व देवो देवऽ
 आ मर्त्येष्व²। आ मर्त्येषु। मर्त्येष्व मर्त्येषु मर्त्येष्व। एत्या॥ त्वं ऋज्जेषु
 ऋज्जेषु त्वन्त्वं ऋज्जेष्वीड्यऽ ईड्यो ऋज्जेषु त्वन्त्वं ऋज्जेष्वीड्यः। ऋज्जेषु-

¹ वा. प्रा. ४.८५. के अनुसार वैश्वानरो अदधः में ओकार प्रकृति भाव से रहता है।

² कण्डिका अथवा अर्धचंद्र के अन्त में आ (अपृक्त पद) आने पर तीन पदों का समूह गृहीत होता है, इस सन्धि में मर्त्येषु के पहले आ (अपृक्त पद) आया है, अतः यहाँ उसके कारण चार पदों का समूह सन्धिकार्य हेतु लिया जाता है।

ष्वीङ्गुऽ ईङ्गुयो षज्जेषु षज्जेष्वीङ्गुयः । ईङ्गुऽ इतीङ्गुयः ॥ रास्स्वेयदियद्वास्स्व
 रास्स्वेयत्सोम सोमेयद्वास्स्व रास्स्वेयत्सोम¹ । इयत्सोम सोमेयदियत्सोमा भूयो
 भूयऽ आ सोमेयदियत्सोमा भूयः । सोमा भूयो भूयऽ आ सोम सोमा भूयो भर
 भर भूयऽ आ सोम सोमा भूयो भर । आ भूयः । भूयो भर भर भूयो भूयो भर
 देवो देवो भर भूयो भूयो भर देवः । भर देवो देवो भर भर देवो नो नो देवो भर भर
 देवो नः । देवो नो नो देवो देवो नः सविता सविता नो देवो देवो नः सविता² ।
 नः सविता सविता नो नः सविता वसोर्बसोः सविता नो नः सविता वसोः ।
 सविता वसोर्बसोः सविता सविता वसोर्दाता दाता वसोः सविता सविता वसो-
 र्दाता । वसोर्दाता दाता वसोर्बसोर्दाता वसु वसु दाता वसोर्बसोर्दाता वसु । दाता वसु
 वसु दाता दाता वस्वदाददावसु दाता दाता वस्वदात् । वस्वदाददावसु वस्वदात् ।
 अदादित्यदात् ॥१६॥

एषा तै तऽ एषैषा तै शुक्र शुक्र तऽ एषैषा तै शुक्र । ते शुक्र शुक्र ते ते शुक्र
 तनूस्तनूः शुक्र ते ते शुक्र तनूः । शुक्र तनूस्तनूः शुक्र शुक्र तनूरेतदेततनूः शुक्र
 शुक्र तनूरेतत् । तनूरेतदेततनूस्तनूरेतद्वर्चो वर्चऽ एततनूस्तनूरेतद्वर्चः । एतद्वर्चो
 वर्चऽ एतदेतद्वर्चस्तया तया वर्चऽ एतदेतद्वर्चस्तया । वर्चस्तया तया वर्चो वर्चस्त-
 या सः सन्तया वर्चो वर्चस्तया सम् । तया सः सन्तया तया सम्भव भव
 सन्तया तया सम्भव । सम्भव भव सः सम्भव ब्राजम्ब्राजम्भव सः सम्भव
 ब्राजम् । भव ब्राजम्ब्राजम्भव भव ब्राजङ्गच्छ गच्छ ब्राजम्भव भव
 ब्राजङ्गच्छ । ब्राजङ्गच्छ गच्छ ब्राजम्ब्राजङ्गच्छ । गच्छेति गच्छ ॥ जूरस्यसि

¹. द्विसकारं शास्स्व रास्स्वेति (वा. प्रा. ४.१४७) प्रस्तुत सूत्र के अनुसार यहाँ रास्स्व पद में दो सकार हैं ।

². नः सविता यहाँ अविकारं शाकल्यः शषसेषु (वा. प्रा. ३.१०) इस सूत्र के अनुसार शकार बाद में रहने पर विसर्जनीय विकार को नहीं प्राप्त होता है । प्रत्ययसवर्णं मुदि शाकटायनः (वा. प्रा. ३.९) यह शाकटायन के मत से परसवर्ण का विधान माध्यन्दिन शाखा के लिये नहीं है ।

तस्यास्ते ते तस्यास्तस्यास्ते सृत्यसंवसः सृत्यसंवसस्ते तस्यास्तस्यास्ते
सृत्यसंवसः । ते सृत्यसंवसः सृत्यसंवसस्ते ते सृत्यसंवसः प्रसवे प्रसवे सृत्य-
संवसस्ते ते सृत्यसंवसः प्रसवे । सृत्यसंवसः प्रसवे प्रसवे सृत्यसंवसः सृत्य-
संवसः प्रसवे तृवस्तृवः प्रसवे सृत्यसंवसः सृत्यसंवसः प्रसवे तृवः ।
सृत्यसंवसः इति सृत्य संवसः । प्रसवे तृवस्तृवः प्रसवे प्रसवे तृवो यत्र-
यत्रन्तृवः प्रसवे प्रसवे तृवो यत्रम् । प्रसवः इति प्र सवे । तृवो यत्रयत्र-
न्तृवस्तृवो यत्रमंशीयाशीय यत्रन्तृवस्तृवो यत्रमंशीय । यत्रमंशीयाशीय
यत्रयत्रमंशीय स्वाहा स्वाहाशीय यत्रयत्रमंशीय स्वाहा । अशीय स्वाहा
स्वाहाशीयाशीय स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ शुक्रमस्यसि शुक्रः शुक्रमसि चन्द्र-
चन्द्रमसि शुक्रः शुक्रमसि चन्द्रम् । असि चन्द्रचन्द्रमस्यसि चन्द्रममृतममृतञ्च-
न्द्रमस्यसि चन्द्रममृतम् । चन्द्रममृतममृतञ्चन्द्रचन्द्रममृतं वैश्वदेवं वैश्वदेवममृ-
तञ्चन्द्रचन्द्रममृतं वैश्वदेवम् । अमृतं वैश्वदेवं वैश्वदेवममृतममृतं वैश्वदेवम् । वैश्वदेव-
मिति वैश्व देवम् ॥१८॥

1. संहिता में इस मन्त्र में असि पद चार बार आया है। वा.प्रा.४.१७७. के अनुसार प्रथमभिन्न अन्य असि की आवृत्ति में सङ्क्रम होता है।

चिन्मना मना चिच्चिन्मना धीर्द्धीर्मना चिच्चिन्मना धीः^१। मना
 धीर्द्धीर्मना मना धीर्द्धीर्क्षणा दक्षिणा धीर्मना मना धीर्द्धीर्क्षणा। धीर्द्धीर्क्षणा
 दक्षिणा धीर्द्धीर्द्धीर्क्षणा कक्षत्रिया कक्षत्रिया दक्षिणा धीर्द्धीर्द्धीर्क्षणा कक्षत्रिया।
 दक्षिणा कक्षत्रिया कक्षत्रिया दक्षिणा दक्षिणा कक्षत्रिया वृज्जिया वृज्जिया
 कक्षत्रिया दक्षिणा दक्षिणा कक्षत्रिया वृज्जिया। क्षत्रिया वृज्जिया वृज्जिया
 कक्षत्रिया कक्षत्रिया वृज्जियादितिरदितिर्वृज्जिया कक्षत्रिया कक्षत्रिया वृज्जिया-
 दितिः। वृज्जियादितिरदितिर्वृज्जिया वृज्जियादितिरुभयतःशीर्ष्ण्युभयतः-
 शीर्ष्ण्यदितिर्वृज्जिया वृज्जियादितिरुभयतःशीर्ष्णी^२। अदितिरुभयतः
 शीर्ष्ण्युभयतःशीर्ष्ण्यदितिरदितिरुभयतःशीर्ष्णी। उभयतःशीर्ष्णीत्युभ-
 यतः शीर्ष्णी॥ सा नो नः सा सा नः सुप्राची सुप्राची नः सा सा नः
 सुप्राची। नः सुप्राची सुप्राची नो नः सुप्राची सुप्रतीची सुप्रतीची सुप्राची
 नो नः सुप्राची सुप्रतीची। सुप्राची सुप्रतीची सुप्रतीची सुप्राची सुप्राची
 सुप्रतीच्येद्धेधि सुप्रतीची सुप्राची सुप्राची सुप्रतीच्येधि। सुप्राचीति सु
 प्राची। सुप्रतीच्येद्धेधि सुप्रतीची सुप्रतीच्येधि मित्रो मित्रः एधि सुप्रतीची
 सुप्रतीच्येधि मित्रः। सुप्रतीचीति सु प्रतीची। एधि मित्रो मित्रः एद्धेधि मित्र-
 स्त्वा त्वा मित्रः एद्धेधि मित्रस्त्वा। मित्रस्त्वा त्वा मित्रो मित्रस्त्वा पदि पदि
 त्वा मित्रो मित्रस्त्वा पदि। त्वा पदि पदि त्वा त्वा पदि बद्धीताम्बद्धीताम्पदि त्वा
 त्वा पदि बद्धीताम्। पदि बद्धीताम्बद्धीताम्पदि पदि बद्धीताम्पूषा पूषा बद्धीता-
 म्पदि पदि बद्धीताम्पूषा। बद्धीताम्पूषा पूषा बद्धीताम्बद्धीताम्पूषाद्धनोद्धनः पूषा

^१. शु. य. के भाष्यकार उबट तथा महीधर ने मना पद न मानकर मनः पद माना है। वा. प्रा. में भाष्यकार उबट ने २. १६. के भाष्य में उदाहरण के रूप में भी चिदसि मनोसि लिखा है।

^२. अविकारं च शाकल्यो मन्यते शषसेषु च - व. शि. - १२०.

बद्धीताम्बद्धीताम्पुषाद्धनः । पुषाद्धनोद्धनः पुषा पुषाद्धनस्पपातु पात्त्वद्धनः पुषा
पुषाद्धनस्पपातु^१ । अद्धनस्पपातु पात्त्वद्धनोद्धनस्पपात्विन्द्रायेन्द्राय पात्त्वद्धनोद्ध-
नस्पपात्विन्द्राय । पात्विन्द्रायेन्द्राय पातु पात्विन्द्रायाद्धयक्क्षायाद्धयक्क्षायेन्द्राय
पातु पात्विन्द्रायाद्धयक्क्षाय^२ । इन्द्रायाद्धयक्क्षायाद्धयक्क्षायेन्द्रायेन्द्रायाद्धय-
क्क्षाय । अद्धयक्क्षायेत्यधि अक्क्षाय ॥१९॥

अनु त्वा त्वाञ्चनु त्वा माता माता त्वाञ्चनु त्वा माता । त्वा माता माता
त्वा त्वा माता मन्त्र्यताम्मन्त्र्यताम्माता त्वा त्वा माता मन्त्र्यताम् । माता मन्त्र्य-
ताम्मन्त्र्यताम्माता माता मन्त्र्यताम्पिता पिता मन्त्र्यताम्माता माता मन्त्र्यताम्पि-
ता । मन्त्र्यताम्पिता पिता मन्त्र्यताम्मन्त्र्यताम्पिता भ्राता भ्राता पिता मन्त्र्यता-
म्मन्त्र्यताम्पिता भ्राता । पिता भ्राता भ्राता पिता पिता भ्राता सगर्भ्यः सग-
र्भ्यो भ्राता पिता पिता भ्राता सगर्भ्यः । भ्राता सगर्भ्यः सगर्भ्यो भ्राता
भ्राता सगर्भ्यः सखा सखा सगर्भ्यो भ्राता भ्राता सगर्भ्यः सखा । सग-
र्भ्यः सखा सखा सगर्भ्यः सगर्भ्यः सखा सयूथ्यः सयूथ्यः सखा सग-
र्भ्यः सगर्भ्यः सखा सयूथ्यः । सगर्भ्यः इति स गर्भ्यः । सखा सयूथ्यः
सयूथ्यः सखा सखा सयूथ्यः । सयूथ्यः इति स यूथ्यः ॥ सा दैवि देवि सा
सा दैवि देवन्देवन्दैवि सा सा दैवि देवम् । देवि देवन्देवन्दैवि देवि देवमच्छाच्छ
देवन्दैवि देवि देवमच्छ । देवमच्छाच्छ देवन्देवमच्छेहीह्यच्छ देवन्देवमच्छेहि ।
अच्छेहीह्यच्छाच्छेहीन्द्रायेन्द्रायेह्यच्छाच्छेहीन्द्राय । इहीन्द्रायेन्द्रायेहीहीन्द्राय
सोमः सोममिन्द्रायेहीहीन्द्राय सोमम् । इन्द्राय सोमः सोममिन्द्रायेन्द्राय

^१. अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ (वा. प्रा. ३. २८) प्रस्तुत सूत्र के अनुसार अद्धनः पातु यहाँ पर विसर्जनीय सकार हो गया है ।

^२. चिदसि प्रथमा ज्ञेया अर्म्मभ्योऽय पराभवेत् । ध्यक्षा ध्यक्षान्तयोः सम्यगुभयोः कण्डिकाद्वयी ॥-पा.शि. २२.

उक्त श्लोक में ध्यक्ष तथा ध्याक्षान्तयोः के स्थान में ध्यक्षान्तयोः पाठ उचित है ।

सोमं॑ रुद्रो॑ रुद्रः॑ सोम॑मिन्द्रायेन्द्रा॑य सोमं॑ रुद्रः॑ । सोमं॑ रुद्रो॑ रुद्रः॑ सोम॑
 सोमं॑ रुद्रस्त्वा॑ त्वा रुद्रः॑ सोम॑ सोमं॑ रुद्रस्त्वा॑^१ । रुद्रस्त्वा॑ त्वा रुद्रो॑
 रुद्रस्त्वा वर्तयतु॑ वर्तयत्वा॑ त्वा रुद्रो॑ रुद्रस्त्वा वर्तयतु॑ । त्वा वर्तयतु॑ वर्तयत्वा॑ त्वा
 त्वा वर्तयतु॑ स्वस्ति॑ स्वस्ति॑ वर्तयत्वा॑ त्वा त्वा वर्तयतु॑ स्वस्ति॑ । आ वर्तयतु॑ ।
 वर्तयतु॑ स्वस्ति॑ स्वस्ति॑ वर्तयतु॑ वर्तयतु॑ स्वस्ति॑ सोमसखा॑ सोमसखा॑ स्वस्ति॑
 वर्तयतु॑ वर्तयतु॑ स्वस्ति॑ सोमसखा॑ । स्वस्ति॑ सोमसखा॑ सोमसखा॑ स्वस्ति॑ स्वस्ति॑
 सोमसखा॑ पुनः॑ पुनः॑ सोमसखा॑ स्वस्ति॑ स्वस्ति॑ सोमसखा॑ पुनः॑ । सोमसखा॑
 पुनः॑ पुनः॑ सोमसखा॑ सोमसखा॑ पुनरेही॑ह्या पुनः॑ सोमसखा॑ सोमसखा॑ पुनरेहि॑ ।
 सोमसखेति॑ सोम सखा । पुनरेही॑ह्या पुनः॑ पुनरेहि॑ । एहि॑ । इहीती॑हि ॥ २० ॥

ब्रह्म॑स्यसि॒ ब्रह्मी॒ ब्रह्म॑स्यदि॒तिरदि॒तिरसि॒ ब्रह्मी॒ ब्रह्म॑स्यदि॒तिः ।
 अ॒स्यदि॒तिरदि॒तिरस्य॑स्यदि॒तिरादि॒त्यादि॒त्यादि॒तिरस्य॑स्यदि॒तिरादि॒त्या । अदि॒ति-
 रादि॒त्यादि॒त्यादि॒तिरदि॒तिरादि॒त्या रुद्रा॑ रुद्रादि॒त्यादि॒तिरदि॒तिरादि॒त्या रुद्रा॑ ।
 आदि॒त्या रुद्रा॑ रुद्रादि॒त्यादि॒त्या रुद्रा॑ च॒न्द्रा च॒न्द्रा रुद्रादि॒त्यादि॒त्या रुद्रा॑ च॒न्द्रा ।
 रुद्रा॑ च॒न्द्रा च॒न्द्रा रुद्रा॑ रुद्रा॑ च॒न्द्रा । च॒न्द्रेति॑ च॒न्द्रा ॥ बृह॑स्पति॒ष्ट्वा त्वा॑ बृह॑स्प-
 ति॒र्बृह॑स्पति॒ष्ट्वा सु॒म्ने सु॒म्ने त्वा॑ बृह॑स्पति॒र्बृह॑स्पति॒ष्ट्वा सु॒म्ने^२ । त्वा॑ सु॒म्ने सु॒म्ने
 त्वा॑ त्वा सु॒म्ने र॑म्मणातु सु॒म्णातु सु॒म्ने त्वा॑ त्वा सु॒म्ने र॑म्मणातु । सु॒म्ने र॑म्मणातु
 र॑म्मणातु सु॒म्ने सु॒म्ने र॑म्मणातु रुद्रो॑ रुद्रो॑ र॑म्मणातु सु॒म्ने सु॒म्ने र॑म्मणातु रुद्रः॑ ।
 र॑म्मणातु रुद्रो॑ रुद्रो॑ र॑म्मणातु र॑म्मणातु रुद्रो॑ ब्रसु॑भिर्ब्रसु॑भी रुद्रो॑ र॑म्मणातु र॑म्मणातु
 रुद्रो॑ ब्रसु॑भिः । रुद्रो॑ ब्रसु॑भिर्ब्रसु॑भी रुद्रो॑ रुद्रो॑ ब्रसु॑भिरा च॑के चक॑ऽ आ वसु॑भी रुद्रो॑

^१. त्वा च(वा. प्रा. २. ६) मध्यम पुरुष के अर्थ का बोधक त्वा पद अनुदात्त होता है ।

^२. बृहस्पतिः त्वा यहाँ सकारपरे च (वा. प्रा. ३. ७७) के अनुसार विसर्जनीय सकार पकार हो जाता है ।

रुद्रो ब्रसुभिरा चके । ब्रसुभिरा चके चकऽ आ वसुभिर्ब्रसुभिरा चके । ब्रसुभिरिति
वसु भिः । आ चके । चकऽ इति चके ॥२१॥

अदित्यास्त्वा त्वादित्याऽ अदित्यास्त्वा मूर्द्धन्मूर्द्धस्त्वादित्याऽ अदित्या-
स्त्वा मूर्द्धन् । त्वा मूर्द्धन्मूर्द्धस्त्वा त्वा मूर्द्धन्ना जिघर्म्मि जिघर्म्म्या मूर्द्धस्त्वा त्वा
मूर्द्धन्ना जिघर्म्मि । मूर्द्धन्ना जिघर्म्मि जिघर्म्म्या मूर्द्धन्मूर्द्धन्ना जिघर्म्मि देवयजने
देवयजने जिघर्म्म्या मूर्द्धन्मूर्द्धन्ना जिघर्म्मि देवयजने । आ जिघर्म्मि । जिघर्म्मि
देवयजने देवयजने जिघर्म्मि जिघर्म्मि देवयजने पृथिव्याः पृथिव्या देवयजने
जिघर्म्मि जिघर्म्मि देवयजने पृथिव्याः । देवयजने पृथिव्याः पृथिव्या देवयजने
देवयजने पृथिव्याऽ इडायाऽ इडायाः पृथिव्या देवयजने देवयजने पृथिव्याऽ
इडायाः । देवयजन्ऽ इति देव यजने । पृथिव्याऽ इडायाऽ इडायाः पृथिव्याः
पृथिव्याऽ इडायास्पदम्पदमिडायाः पृथिव्याः पृथिव्याऽ इडायास्पदम्^१ ।
इडायास्पदम्पदमिडायाऽ इडायास्पदमस्यसि पदमिडायाऽ इडायास्पदमसि ।
पदमस्यसि पदम्पदमसि घृतवद् घृतवदसि पदम्पदमसि घृतवत् । असि घृतवद्
घृतवदस्यसि घृतवत्स्वाहा स्वाहा घृतवदस्यसि घृतवत्स्वाहा । घृतवत्स्वाहा
स्वाहा घृतवद् घृतवत्स्वाहा । घृतवदिति घृत ब्रत् । स्वाहेति स्वाहा ॥ अस्मे
रमस्व रमस्वास्मेऽ अस्मे रमस्वास्मेऽ अस्मे रमस्वास्मेऽ अस्मे रमस्वा-
स्मे^२ । अस्मेऽ इत्यस्मे । रमस्वास्मेऽ अस्मे रमस्व रमस्वास्मे तै तेस्मे
रमस्व रमस्वास्मे तै । अस्मे तै तेस्मेऽ अस्मे ते बन्धुर्बन्धुस्तेस्मेऽ अस्मे
ते बन्धुः । अस्मेऽ इत्यस्मे । ते बन्धुर्बन्धुस्ते ते बन्धुस्त्वे त्वे बन्धुस्ते ते
बन्धुस्त्वे । बन्धुस्त्वे त्वे बन्धुर्बन्धुस्त्वे रायो रायस्त्वे बन्धुर्बन्धुस्त्वे रायः । त्वे

^१. वा. प्रा. ३. २३. के अनुसार इडायाः इस पद का विसर्जनीय सकार होता है ।

^२. चमू अस्मे त्वे (वा. प्रा. १. ९६) सूत्रोक्त तीनों पद प्रगृह्य होते हैं ।

रायो रायस्त्वे त्वे रायो मे मे रायस्त्वे त्वे रायो मे । त्वेऽ इति त्वे । रायो मे मे
 रायो रायो मे रायो रायो मे रायो रायो मे रायः । मे रायो रायो मे मे रायो मा मा
 रायो मे मे रायो मा । मेऽ इति मे^१ । रायो मा मा रायो रायो मा द्वयँद्वयम्मा रायो
 रायो मा द्वयम् । मा द्वयँद्वयम्मा मा द्वयः रायो रायो द्वयम्मा मा द्वयः रायः ।
 द्वयः रायो रायो द्वयँद्वयः रायस्पोषेण पोषेण रायो द्वयँद्वयः रायस्पोषेण ।
 रायस्पोषेण पोषेण रायो रायस्पोषेण द्वि वि पोषेण रायो रायस्पोषेण द्वि ।
 पोषेण द्वि वि पोषेण पोषेण द्वि यौष्म यौष्म द्वि पोषेण पोषेण द्वि यौष्म । द्वि
 यौष्म यौष्म द्वि वि यौष्म तोतुस्तोतो यौष्म द्वि वि यौष्म तोतः । यौष्म
 तोतुस्तोतो यौष्म यौष्म तोतो रायो रायस्तोतो यौष्म यौष्म तोतो रायः ।
 तोतो रायो रायस्तोतुस्तोतो रायः । रायऽ इति रायः ॥२२॥

समक्ख्येक्ख्ये सः समक्ख्ये देह्या देह्याक्ख्ये सः समक्ख्ये देह्या ।
 अक्ख्ये देह्या देह्याक्ख्येक्ख्ये देह्या धिया धिया देह्याक्ख्येक्ख्ये देह्या धिया ।
 देह्या धिया धिया देह्या देह्या धिया सः सन्धिया देह्या देह्या धिया सम् । धिया
 सः सन्धिया धिया सन्दक्खिणया दक्खिणया सन्धिया धिया सन्दक्खिणया ।
 सन्दक्खिणया दक्खिणया सः सन्दक्खिणयोरुचक्खसोरुचक्खसा दक्खिणया
 सः सन्दक्खिणयोरुचक्खसा । दक्खिणयोरुचक्खसोरुचक्खसा दक्खिणया
 दक्खिणयोरुचक्खसा । उरुचक्खसेत्थुरु चक्खसा ॥ मा मै मे मा मा मऽ आयुरा-
 युम्मै मा मा मऽ आयुः । मऽ आयुरायुम्मै मऽ आयुः प्र प्रायुम्मै मऽ आयुः
 प्र । आयुः प्र प्रायुरायुः प्र मौषीम्मोषीः प्रायुरायुः प्र मौषीः । प्र मौषीम्मो-
 षीः प्र प्र मौषीम्मो मो मौषीः प्र प्र मौषीम्मो । मौषीम्मो मो मौषीम्मोषी-

^१प्रगृह्यं स्वरे (वा. प्रा. ४.८८) के अनुसार स्वर बाद में होने पर प्रगृह्य पद प्रकृतिभाव से रहता है । मे उदात्तम् (वा. प्रा. १.९७) इस सूत्र
 में उदात्त मे पद को प्रगृह्य कहा गया है ।

म्मोऽ अहमहम्मो मोषीम्मोषीम्मोऽ अहम्^१। मोऽ अहमहम्मो मोऽ अहन्तव
 तवाहम्मो मोऽ अहन्तव। मोऽ इति मो। अहन्तव तवाहमहन्तव द्वीरँद्वीरन्तवाह-
 महन्तव द्वीरम्। तव द्वीरँद्वीरन्तव तव द्वीरँद्विदेय द्विदेय द्वीरन्तव तव द्वीरँद्विदेय।
 द्वीरँद्विदेय द्विदेय द्वीरँद्वीरँद्विदेय तव तव द्विदेय द्वीरँद्वीरँद्विदेय तव। द्विदेय तव तव
 द्विदेय द्विदेय तव देवि देवि तव द्विदेय द्विदेय तव देवि। तव देवि देवि तव तव देवि
 सन्दृशि सन्दृशि देवि तव तव देवि सन्दृशि। देवि सन्दृशि सन्दृशि देवि देवि
 सन्दृशि। सन्दृशीति सम् दृशि ॥२३॥

एष ते तऽ एषऽ एष ते गायत्रो गायत्रस्तऽ एषऽ एष ते गायत्रः। ते
 गायत्रो गायत्रस्तै ते गायत्रो भागो भागो गायत्रस्तै ते गायत्रो भागः। गायत्रो
 भागो भागो गायत्रो गायत्रो भागऽ इतीति भागो गायत्रो गायत्रो भागऽ इति।
 भागऽ इतीति भागो भागऽ इति मे मऽ इति भागो भागऽ इति मे। इति मे मऽ
 इतीति मे सोमाय सोमाय मऽ इतीति मे सोमाय। मे सोमाय सोमाय मे मे
 सोमाय ब्रूताद् ब्रूतात्सोमाय मे मे सोमाय ब्रूतात्। सोमाय ब्रूताद् ब्रूतात्सोमाय
 सोमाय ब्रूतात्रैष्टुभस्त्रैस्तुभो ब्रूतात्सोमाय सोमाय ब्रूतात्रैष्टुभः। ब्रूतात्रैष्टुभस्त्रै-
 स्तुभो ब्रूताद् ब्रूतात्रैष्टुभो जागंतो जागंतस्त्रैस्तुभो ब्रूताद् ब्रूतात्रैष्टुभो जागंतः।
 त्रैष्टुभो जागंतो जागंतस्त्रैस्तुभस्त्रैष्टुभो जागंतश्छन्दोनामानाञ्छन्दोनामाना-
 ञ्जागंतस्त्रैस्तुभस्त्रैष्टुभो जागंतश्छन्दोनामानाम्। त्रैस्तुभऽ इति त्रैस्तुभः^२।
 जागंतश्छन्दोनामानाञ्छन्दोनामानाञ्जागंतो जागंतश्छन्दोनामानां साम्ना-
 म्नाज्यः साम्नाज्यञ्छन्दोनामानाञ्जागंतो जागंतश्छन्दोनामानां साम्ना-

^१. मो अहम् यहाँ वा.पा.४.८८. के अनुसार स्वर बाद में होने पर प्रगृह्य पद प्रकृतिभाव से रहता है। वा.पा.१.९२. के अनुवर्तन में
 आये सूत्र ओकारश्च पदान्तेऽनवग्रहः (वा.पा.१.९४) के अनुसार मो पद में ओकार प्रगृह्यसंज्ञक है।

^२. तद्धिते चैकाक्षरवृद्धावनिहिते (वा. पा. ५.२९) इस सूत्र के अनुसार यहाँ पृथक्करण नहीं होता है।

ज्यम्^१। छन्दोनामानां साम्राज्यं साम्राज्यञ्छन्दोनामानाञ्छन्दोना-
 मानां साम्राज्यञ्छ गच्छ साम्राज्यञ्छन्दोनामानाञ्छन्दोनामानां
 साम्राज्यञ्छ। छन्दोनामानामिति च्छन्दः नामानाम्। साम्राज्यञ्छ
 गच्छ साम्राज्यं साम्राज्यञ्छास्माकऽ आस्माको गच्छ साम्राज्यं
 साम्राज्यञ्छास्माकः। साम्राज्यमिति साम् राज्यम्। गच्छास्माकऽ
 आस्माको गच्छ गच्छास्माकोस्यस्यास्माको गच्छ गच्छास्माकोसि।
 आस्माकोस्यस्यास्माकऽ आस्माकोसि शुक्रः शुक्रोस्यास्माकऽ आस्मा-
 कोसि शुक्रः। असि शुक्रः शुक्रोस्यसि शुक्रस्ते ते शुक्रोस्यसि शुक्रस्ते। शुक्रस्ते
 ते शुक्रः शुक्रस्ते ग्रह्यो ग्रह्यस्ते शुक्रः शुक्रस्ते ग्रह्यः। ते ग्रह्यो ग्रह्यस्ते
 ते ग्रह्यो द्विचितो द्विचितो ग्रह्यस्ते ते ग्रह्यो द्विचितः। ग्रह्यो द्विचितो द्विचि-
 तो ग्रह्यो ग्रह्यो द्विचितस्त्वा त्वा द्विचितो ग्रह्यो ग्रह्यो द्विचितस्त्वा।
 द्विचितस्त्वा त्वा द्विचितो द्विचितस्त्वा द्वि वि त्वा द्विचितो द्विचितस्त्वा द्वि।
 द्विचितऽ इति वि चितः। त्वा द्वि वि त्वा त्वा द्वि चिन्वन्तु चिन्वन्तु द्वि त्वा त्वा
 द्वि चिन्वन्तु। द्वि चिन्वन्तु चिन्वन्तु द्वि वि चिन्वन्तु। चिन्वन्त्विति चिन्वन्तु ॥२४॥

अभि त्यन्त्यमभ्युभि त्यन्देवन्देवन्त्यमभ्युभि त्यन्देवम्^२। त्यन्देव-
 न्देवन्त्यन्त्यन्देवः सवितारं सवितारन्देवन्त्यन्त्यन्देवः सवितारम्। देवः
 सवितारं सवितारन्देवन्देवः सवितारमोण्योरोण्योः सवितारन्देवन्देवः
 सवितारमोण्योः^३। सवितारमोण्योरोण्योः सवितारं सवितारमोण्योः
 क्विक्कतुक्कविक्कतुमोण्योः सवितारं सवितारमोण्योः क्विक्कतुम्। ओण्योः

^१. प्रकृत्या सम्राट् साम्राजि (वा. प्रा. ४. ६) इस सूत्र के अनुसार साम्राज्यम् पद में मकार प्रकृतिभाव से रहता है, अतः सांराज्यम् ऐसा पाठ नहीं होगा।

^२. वा. प्रा. ६. २५. के अधिकार में पढ़े गये सूत्र ६. २६. के अनुसार अभित्यम् यहाँ दो स्पर्श (तकार) होंगे।

^३. स्येति ण्यत्वं च (वा. प्रा. ४. १५७) इस सूत्र के अनुसार ओण्योः यहाँ पर एक यकार है।

सुक्रतुः कृपा कृपा सुक्रतुरमिमीतामिमीत सुक्रतुः कृपा । सुक्रतुः कृपा कृपा
 सुक्रतुः सुक्रतुः कृपा स्वः स्वः कृपा सुक्रतुः सुक्रतुः कृपा स्वः । सुक्रतु-
 रिति सु क्रतुः । कृपा स्वः स्वः कृपा कृपा स्वः । स्वरिति स्वः^१ ॥
 प्रजाभ्यस्त्वा त्वा प्रजाभ्यः प्रजाभ्यस्त्वा प्रजाः प्रजास्त्वा प्रजाभ्यः
 प्रजाभ्यस्त्वा प्रजाः । प्रजाभ्यः इति प्र जाभ्यः । त्वा प्रजाः प्रजास्त्वा
 त्वा प्रजास्त्वा त्वा प्रजास्त्वा त्वा प्रजास्त्वा । प्रजास्त्वा त्वा प्रजाः प्रजा-
 स्त्वानुप्राणन्त्वनुप्राणन्तु त्वा प्रजाः प्रजास्त्वानुप्राणन्तु । प्रजाः इति प्र
 जाः । त्वानुप्राणन्त्वनुप्राणन्तु त्वा त्वानुप्राणन्तु प्रजाः प्रजाः अनुप्राणन्तु
 त्वा त्वानुप्राणन्तु प्रजाः । अनुप्राणन्तु प्रजाः प्रजाः अनुप्राणन्त्वनुप्राण-
 न्तु प्रजास्त्वन्त्वम्प्रजाः अनुप्राणन्त्वनुप्राणन्तु प्रजास्त्वम् । अनुप्राण-
 न्त्वित्यनु प्राणन्तु । प्रजास्त्वन्त्वम्प्रजाः प्रजास्त्वमनुप्राणिह्यनुप्राणिहि
 त्वम्प्रजाः प्रजास्त्वमनुप्राणिहि । प्रजाः इति प्र जाः । त्वमनुप्राणिह्यनु-
 प्राणिहि त्वन्त्वमनुप्राणिहि । अनुप्राणिहीत्यनु प्राणिहि ॥२५॥

शुक्रन्त्वा त्वा शुक्रः शुक्रन्त्वा शुक्लेण शुक्लेण त्वा शुक्रः शुक्रन्त्वा
 शुक्लेण । त्वा शुक्लेण शुक्लेण त्वा त्वा शुक्लेण क्रीणामि क्रीणामि शुक्लेण त्वा त्वा
 शुक्लेण क्रीणामि । शुक्लेण क्रीणामि क्रीणामि शुक्लेण शुक्लेण क्रीणामि चन्द्रश्चन्द्र-
 ङ्गीणामि शुक्लेण शुक्लेण क्रीणामि चन्द्रम् । क्रीणामि चन्द्रश्चन्द्रङ्गीणामि क्रीणामि
 चन्द्रश्चन्द्रेण चन्द्रेण चन्द्रङ्गीणामि क्रीणामि चन्द्रश्चन्द्रेण । चन्द्रश्चन्द्रेण चन्द्रेण
 चन्द्रश्चन्द्रश्चन्द्रेणामृतममृतश्चन्द्रेण चन्द्रश्चन्द्रश्चन्द्रेणामृतम् । चन्द्रेणामृतममृत-
 च्चन्द्रेण चन्द्रेणामृतममृतैनामृतैनामृतश्चन्द्रेण चन्द्रेणामृतममृतैनामृतैनामृतै-

^१. स्वः पदमनरणे (वा. प्रा. १.१६६) प्रस्तुत सूत्र के अनुसार यहाँ स्वः पद रिफित संज्ञक है। अतः स्वरिति स्वः ऐसा स्थितोपस्थित पाठ होगा। रिफितं च संहितायामनिरुक्तम्(वा.प्रा.४.१९)।

मित्रो नो नो मित्रो मित्रो नऽ एहीह्या नो मित्रो मित्रो नऽ एहि । नऽ
 एहीह्या नो नऽ एहि सुमित्रधः सुमित्रधऽ इह्या नो नऽ एहि सुमित्रधः । एहि ।
 इहि सुमित्रधः सुमित्रधऽ इहीहि सुमित्रधऽ इन्द्रस्येन्द्रस्य सुमित्रधऽ इहीहि
 सुमित्रधऽ इन्द्रस्य । सुमित्रधऽ इन्द्रस्येन्द्रस्य सुमित्रधः सुमित्रधऽ इन्द्रस्योरुमू-
 रुमिन्द्रस्य सुमित्रधः सुमित्रधऽ इन्द्रस्योरुम् । सुमित्रधऽ इति सु मित्रधः ।
 इन्द्रस्योरुमूरुमिन्द्रस्येन्द्रस्योरुमा विश द्विशोरुमिन्द्रस्येन्द्रस्योरुमा विश । ऊरु-
 मा विश द्विशोरुमूरुमा विश दक्षिणन्दक्षिणं द्विशोरुमूरुमा विश दक्षिणम् ।
 आ विश । द्विश दक्षिणन्दक्षिणं द्विश द्विश दक्षिणमुशानुशन्दक्षिणं द्विश द्विश
 दक्षिणमुशान् । दक्षिणमुशानुशन्दक्षिणन्दक्षिणमुशानुशन्तमुशन्तमुशन्द-
 क्षिणन्दक्षिणमुशानुशन्तम्^१ । उशानुशन्तमुशन्तमुशानुशानुशन्तं स्योनः
 स्योनऽ उशन्तमुशानुशानुशन्तं स्योनः । उशन्तं स्योनः स्योनऽ उशन्तमु-
 शन्तं स्योनः स्योनं स्योनं स्योनऽ उशन्तमुशन्तं स्योनः स्योनम् ।
 स्योनः स्योनं स्योनं स्योनः स्योनः स्योनम् । स्योनमिति स्योनम् ॥ स्वा-
 न् भ्राज् भ्राज् स्वान् स्वान् भ्राजाङ्गरेङ्गरे भ्राज् स्वान् स्वान् भ्राजाङ्गरे^२ ।
 भ्राजाङ्गरेङ्गरे भ्राज् भ्राजाङ्गरे बम्भरि बम्भारेङ्गरे भ्राज् भ्राजाङ्गरे बम्भरि ।
 अङ्गरे बम्भरि बम्भारेङ्गरेङ्गरे बम्भरि हस्त हस्त बम्भारेङ्गरेङ्गरे बम्भरि हस्त ।
 बम्भरि हस्त हस्त बम्भरि बम्भरि हस्त सुहस्त सुहस्त हस्त बम्भरि बम्भरि
 हस्त सुहस्त । हस्त सुहस्त सुहस्त हस्त हस्त सुहस्त कृशानो कृशानो सुहस्त
 हस्त हस्त सुहस्त कृशानो । सुहस्त कृशानो कृशानो सुहस्त सुहस्त
 कृशानवेतऽ एते कृशानो सुहस्त सुहस्त कृशानवेते । सुहस्तेति सु हस्त ।

^१. उशन् उशन्तम् यहाँ ङी चेद्वस्वपूर्वीं स्वरे पदान्तो (वा. प्रा. ४. १०८) इस सूत्र के अनुसार पदान्त नकार का द्वित्व होता है ।

^२. वा. प्रा. २. २१. के अनुसार स्वान् पद से परवर्ती छः पद आद्युदात्त होते हैं ।

कृशानवेतऽ एते कृशानो कृशानवेते वो वऽ एते कृशानो कृशानवेते वः । कृशानोऽ इति कृशानो । एते वो वऽ एतऽ एते वः सोमक्रयणाः सोमक्रयणा वऽ एतऽ एते वः सोमक्रयणाः । वृः सोमक्रयणाः सोमक्रयणा वो वः सोमक्रयणास्ताँस्तान्तसौमक्रयणा वो वः सोमक्रयणास्तान् । सोमक्रयणास्ताँस्तान्तसौमक्रयणाः सोमक्रयणास्तान्न्रक्षद्धः रक्षद्धन्तान्तसौमक्रयणाः सोमक्रयणास्तान्न्रक्षद्धम् । सोमक्रयणाऽ इति सोम क्रयणाः । तान्न्रक्षद्धः रक्षद्धन्ताँस्तान्न्रक्षद्धम्मा मा रक्षद्धन्ताँस्तान्न्रक्षद्धम्मा । रक्षद्धम्मा मा रक्षद्धः रक्षद्धम्मा वो वो मा रक्षद्धः रक्षद्धम्मा वः । मा वो वो मा मा वो दभन्दभन्वो मा मा वो दभन् । वो दभन्दभन्वो वो दभन् । दभन्निति दभन् ॥ २७ ॥

परि मा मा परि परि माग्नेग्ने मा परि परि माग्ने । माग्नेग्ने मा माग्ने दुश्चरितादुश्चरितादग्ने मा माग्ने दुश्चरितात् । अग्ने दुश्चरितादुश्चरितादग्नेग्ने दुश्चरिताद् बाधस्व बाधस्व दुश्चरितादग्नेग्ने दुश्चरिताद् बाधस्व । दुश्चरिताद् बाधस्व बाधस्व दुश्चरितादुश्चरिताद् बाधस्वा मा मा बाधस्व दुश्चरितादुश्चरिताद् बाधस्वा मा^१ । दुश्चरितादिति दुः चरितात् । बाधस्वा मा मा बाधस्व बाधस्वा मा सुचरिते सुचरिते मा बाधस्व बाधस्वा मा सुचरिते । आ मा । मा सुचरिते सुचरिते मा मा सुचरिते भज भज सुचरिते मा मा सुचरिते भज । सुचरिते भज भज सुचरिते सुचरिते भज । सुचरितऽ इति सु चरिते । भजेति भज ॥ उदायुषायुषोदुदायुषा स्वायुषा स्वायुषायुषोदुदायुषा स्वायुषा । आयुषा स्वायुषा स्वायुषायुषायुषा स्वायुषोदुत्स्वायुषायुषायुषा स्वायुषोत् । स्वायुषोदुत्स्वायुषा स्वायुषोदस्थामस्थामुत्स्वायुषा स्वायुषोदस्थाम् । स्वायुषेति सु आयुषा । उदस्थामस्थामुदुदस्थाममृतानमृतानस्थामुदुदस्थाममृतान् । अस्थाममृ-

^१. बाधस्व आ यहाँ वा. पा. ४. १३४. के अनुसार उदात्त वाला एकीभाव उदात्त होता है।

तांनृतांनस्थामस्थामृतांरं ॥५ अन्वन्वृतांनस्थामस्थामृतांरं ॥५ अनु ।
अंमृतांरं ॥५ अन्वन्वृतांनृतांरं ॥५ अनु^१ । अन्वित्यनु ॥२८ ॥

प्रति पन्थाम्पन्थाम्प्रति प्रति पन्थामपद्मपद्महि पन्थाम्प्रति प्रति
पन्थामपद्महि । पन्थामपद्मपद्महि पन्थाम्पन्थामपद्महि स्वस्तिगां स्वस्तिगा-
मपद्महि पन्थाम्पन्थामपद्महि स्वस्तिगाम् । अपद्महि स्वस्तिगां स्वस्तिगामपद्म-
पद्महि स्वस्तिगामनेहसमनेहसं स्वस्तिगामपद्मपद्महि स्वस्तिगामनेहसम्
। स्वस्तिगामनेहसमनेहसं स्वस्तिगां स्वस्तिगामनेहसम् । स्वस्तिगामिति
स्वस्ति गाम् । अनेहसमित्यनेहसम् ॥ येन विश्वा विश्वा येन येन विश्वाः परि
परि विश्वा येन येन विश्वाः परि । विश्वाः परि परि विश्वा विश्वाः परि द्विषो द्विषः
परि विश्वा विश्वाः परि द्विषः । परि द्विषो द्विषः परि परि द्विषो वृणक्ति वृणक्ति
द्विषः परि परि द्विषो वृणक्ति । द्विषो वृणक्ति वृणक्ति द्विषो द्विषो वृणक्ति विन्दते
विन्दते वृणक्ति द्विषो द्विषो वृणक्ति विन्दते । वृणक्ति विन्दते विन्दते वृणक्ति
वृणक्ति विन्दते वसु वसु विन्दते वृणक्ति वृणक्ति विन्दते वसु । विन्दते वसु वसु
विन्दते विन्दते वसु । वस्विति वसु^२ ॥२९ ॥

अदित्यास्त्वक्त्वगदित्याऽ अदित्यास्त्वगस्यसि त्वगदित्याऽ अदित्या-
स्त्वगसि । त्वगस्यसि त्वक्त्वगस्यदित्याऽ अदित्याऽ असि त्वक्त्वगस्यदित्यै ।
अस्यदित्याऽ अदित्याऽ अस्यस्यदित्यै सदः सदोदित्याऽ अस्यस्यदित्यै सदः ।
अदित्यै सदः सदोदित्याऽ अदित्यै सदऽ आ सीद सीदा सदोदित्याऽ अदित्यै
सदऽ आ सीद । सदऽ आ सीद सीदा सदः सदऽ आ सीद । आ सीद । सीदेति
सीद ॥ अस्तंभ्राद्यान्ध्यामस्तंभ्रादस्तंभ्राद्यां वृषभो वृषभो द्यामस्तंभ्रादस्तंभ्रा-

^१. यथा सौराष्ट्रिका नारी अरौऽ इत्यभिभाषते । एवं रङ्गः प्रयोक्तव्यो ङकारेण विवर्जितः ॥ -या. शि. १९०.

^२. अवसाने च (वा. प्रा. ४.१९६) अवसान में स्थित पद का स्थितोपस्थित पाठ होता है ।

द्याँवृषभः । द्याँवृषभो वृषभो द्यान्द्याँवृषभोऽ अन्तरिक्षमन्तरिक्षं वृषभो द्यान्द्याँ-
 वृषभोऽ अन्तरिक्षम् । वृषभोऽ अन्तरिक्षमन्तरिक्षं वृषभो वृषभोऽ अन्तरिक्ष-
 ममिमितामिमितान्तरिक्षं वृषभो वृषभोऽ अन्तरिक्षममिमित । अन्तरिक्षम-
 मिमितामिमितान्तरिक्षमन्तरिक्षममिमित वरिमाणं वरिमाणममिमितान्तरि-
 क्शमन्तरिक्षममिमित वरिमाणम् । अमिमित वरिमाणं वरिमाणममिमिता-
 मिमित वरिमाणम्पृथिव्याः पृथिव्या वरिमाणममिमितामिमित वरिमाणम्पृथि-
 व्याः । वरिमाणम्पृथिव्याः पृथिव्या वरिमाणं वरिमाणम्पृथिव्याः । पृथिव्याऽ इति
 पृथिव्याः ॥ आसीददसीदुदासीदुद्विश्वा विश्वासीदुदासीदुद्विश्वा^१ । असीदुद्विश्वा
 विश्वासीददसीदुद्विश्वा भुवनानि भुवनानि विश्वासीददसीदुद्विश्वा भुवनानि ।
 विश्वा भुवनानि भुवनानि विश्वा विश्वा भुवनानि सम्म्राट् सम्म्राड् भुवनानि
 विश्वा विश्वा भुवनानि सम्म्राट् । भुवनानि सम्म्राट् सम्म्राड् भुवनानि भुवनानि
 सम्म्राड्विश्वा विश्वा सम्म्राड् भुवनानि भुवनानि सम्म्राड्विश्वा । सम्म्राड्विश्वा विश्वा
 सम्म्राट् सम्म्राड्विश्वेदिद्विश्वा सम्म्राट् सम्म्राड्विश्वेत् । सम्म्राडिति सम् राट् ।
 विश्वेदिद्विश्वा विश्वेतानि तानीद्विश्वा विश्वेतानि । इतानि तानीदितानि वरुणस्य
 वरुणस्य तानीदितानि वरुणस्य । तानि वरुणस्य वरुणस्य तानि तानि वरुणस्य
 वृतानि वृतानि वरुणस्य तानि तानि वरुणस्य वृतानि । वरुणस्य वृतानि वृतानि
 वरुणस्य वरुणस्य वृतानि । वृतानीति वृतानि ॥३०॥

वनैषु वि वि वनैषु वनैषु ह्यन्तरिक्षमन्तरिक्षं वि वनैषु वनैषु ह्यन्तरि-
 क्शम्^२ । ह्यन्तरिक्षमन्तरिक्षं वि ह्यन्तरिक्षन्ततान ततानान्तरिक्षं वि

^१. वा. प्रा. ४. २७. में उल्लिखित न होने से यहाँ विश्वा पद ऊष्मान्त नहीं है।

^२. वि अन्तरिक्षम् यहाँ स्वरे भाव्यन्तस्थाम् (वा. प्रा. ४. ४७) इस सूत्र से इकार का अन्तस्थ निर्दिष्ट है। विकारी यथासन्नम् (वा. प्रा. १. १४२) यह सूत्र विकारी इ उच्चारणस्थान की दृष्टि से समीपवर्ती वर्ण को प्राप्त करता है, कहता है। तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य (वा. प्रा. १. १३४) यह सूत्र सप्तमी के द्वारा निर्दिष्ट होने पर विधीयमान कार्य वर्णान्तराव्यवहित पूर्व को कहता है।

ह्यन्तरिक्षन्ततान । अन्तरिक्षन्ततान ततानान्तरिक्षमन्तरिक्षन्ततान
 ब्राजंब्राजन्ततानान्तरिक्षमन्तरिक्षन्ततान ब्राजम् । ततान ब्राजंब्राजन्ततान
 ततान ब्राजमर्ब्वत्स्वर्ब्वत्सु ब्राजन्ततान ततान ब्राजमर्ब्वत्सु । ब्राजमर्ब्वत्स्वर्ब्वत्सु
 ब्राजंब्राजमर्ब्वत्सु पयः पयोर्ब्वत्सु ब्राजंब्राजमर्ब्वत्सु पयः । अर्ब्वत्सु पयः पयोर्ब्व-
 त्स्वर्ब्वत्सु पयः उस्त्रियासुस्त्रियासु पयोर्ब्वत्स्वर्ब्वत्सु पयः उस्त्रियासु । अर्ब्वत्स्वि-
 त्यर्ब्वत् सु । पयः उस्त्रियासुस्त्रियासु पयः पयः उस्त्रियासु । उस्त्रियास्वित्युस्त्रियासु
 ॥ हत्सु क्रतुङ्कतुङ् हत्सु हत्सु क्रतुंब्वरणो ब्वरणः क्रतुङ् हत्सु हत्सु क्रतुंब्वरणः ।
 हत्स्विति हत् सु^१ । क्रतुंब्वरणो ब्वरणः क्रतुङ्कतुंब्वरणो ब्विक्षु ब्विक्षु ब्वरणः
 क्रतुङ्कतुंब्वरणो ब्विक्षु । ब्वरणो ब्विक्षु ब्विक्षु ब्वरणो ब्वरणो ब्विक्षुब्वग्निमग्निंब्विक्षु
 ब्वरणो ब्वरणो ब्विक्षुब्वग्निम् । ब्विक्षुब्वग्निमग्निंब्विक्षु ब्विक्षुब्वग्निन्दिवि दिव्युग्निं-
 ब्विक्षु ब्विक्षुब्वग्निन्दिवि । अग्निन्दिवि दिव्युग्निमग्निन्दिवि सूर्यः सूर्येन्दि-
 व्युग्निमग्निन्दिवि सूर्यम् । दिवि सूर्यः सूर्येन्दिवि दिवि सूर्यमदधादधात्सू-
 र्येन्दिवि दिवि सूर्यमदधात् । सूर्यमदधादधात्सूर्यः सूर्यमदधात्सोमः
 सोममदधात्सूर्यः सूर्यमदधात्सोमम् । अदधात्सोमः सोममदधादधात्सो-
 ममद्वावद्वौ सोममदधादधात्सोमद्वौ । सोममद्वावद्वौ सोमः सोममद्वौ ।
 अद्वावित्यद्वौ ॥ ३१ ॥

सूर्यस्य चक्षुश्चक्षुः सूर्यस्य सूर्यस्य चक्षुरा रौह रोहा चक्षुः
 सूर्यस्य सूर्यस्य चक्षुरा रौह । चक्षुरा रौह रोहा चक्षुश्चक्षुरा रौहाग्नेरग्ने
 रोहा चक्षुश्चक्षुरा रौहाग्नेः । आ रौह । रोहाग्नेरग्ने रौह रोहाग्नेरक्ष्णोक्ष्णोग्ने

पदान्तपदाद्योः सन्धिः (वा. प्रा. ३. ३) से सन्धिकार्य पदान्त तथा पदादि में होना कहा गया है । उदात्तस्यान्तस्पीभावे स्वरितं परमनुदात्तम् (वा. प्रा. ४. ४९) इस सूत्र से परवर्ती अनुदात्त का स्वरित स्वर कहा गया है । युवर्णो यवौ क्षेप्रः (वा. प्रा.) इस सूत्र से क्षेप्रसंज्ञक स्वरित का विधान किया गया है ।

^१ स्विती चानतो (वा. प्रा. ५. १४) इस सूत्र के अनुसार हत्सु पद में पृथक्करण हुआ है ।

रोह रोहाग्नेरक्षण^१। अग्नेरक्षणोक्षणोग्नेरग्नेरक्षणः कनीनकङ्कनीनकमक्षणो-
ग्नेरग्नेरक्षणः कनीनकम्। अक्षणः कनीनकङ्कनीनकमक्षणोक्षणः कनीनकम्।
कनीनकमिति कनीनकम्॥ यत्रैतंशेभिरेतंशेभिर्व्यत्र यत्रैतंशेभिरीयसऽ ईयसऽ
एतंशेभिर्व्यत्र यत्रैतंशेभिरीयसे। एतंशेभिरीयसऽ ईयसऽ एतंशेभिरेतंशेभिरीयसे
ब्राजमानो ब्राजमानऽ ईयसऽ एतंशेभिरेतंशेभिरीयसे ब्राजमानः। ईयसे
ब्राजमानो ब्राजमानऽ ईयसऽ ईयसे ब्राजमानो द्विपश्चिता द्विपश्चिता ब्राज-
मानऽ ईयसऽ ईयसे ब्राजमानो द्विपश्चिता। ब्राजमानो द्विपश्चिता द्विपश्चिता
ब्राजमानो ब्राजमानो द्विपश्चिता। द्विपश्चितेति विपः चिता॥३२॥

उस्रावेतमितमोस्राऽ उस्रावेतन्धूर्षाहौ धूःसहावितमोस्राऽ उस्रावेतन्धूर्षा-
हौ^२। एतम्। इतन्धूर्षाहौ धूःसहावितमितन्धूर्षाहौ युज्येथाँषुज्येथान्धूःस-
हावितमितन्धूर्षाहौ युज्येथाम्। धूर्षाहौ युज्येथाँषुज्येथान्धूःसहौ धूर्षाहौ यु-
ज्येथामनश्चूऽ अनश्चू युज्येथान्धूःसहौ धूर्षाहौ युज्येथामनश्चू। धूःसहाविति
धूः सहौ। युज्येथामनश्चूऽ अनश्चू युज्येथाँषुज्येथामनश्चूऽ अवीरहणावीरह-
नावनश्चू युज्येथाँषुज्येथामनश्चूऽ अवीरहणौ। अनश्चूऽ अवीरहणावीरहनाव-
नश्चूऽ अनश्चूऽ अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ ब्रह्मचोदनाववीरहनावनश्चूऽ अनश्चूऽ
अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ। अनश्चूऽ इत्यनश्चू। अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ ब्रह्मचोदनाव-
वीरहणावीरहणौ ब्रह्मचोदनौ। अवीरहणावित्यवीर हनौ। ब्रह्मचोदनाविति ब्रह्म
चोदनौ॥ स्वस्ति यजमानस्य यजमानस्य स्वस्ति स्वस्ति यजमानस्य गृहा-
न्गृहान्यजमानस्य स्वस्ति स्वस्ति यजमानस्य गृहान्। यजमानस्य गृहान्गृ-

^१ अक्षणः यहाँ येस्तु परं तेन पूर्वम् (वा. प्रा. ४. १०५) इस सूत्र से ककार की द्विरक्ति तथा नास्वरपूर्वा ऊष्मान्तस्याः (वा. प्रा. ४. १०६) इस सूत्र से णकार की द्विरक्ति का अभाव होगा।

^२ स्वर्धूः सांसहयोः (वा. प्रा. ३. ४१) इस सूत्र के अनुसार धूः सहौ यहाँ धूः का विसर्जनीय रेफ एवं परवर्ती सकार पकार हो गया है। वा. प्रा. ३. १२२. के अनुसार धूः से परे सह का अकार दीर्घ होता है।

हाङ्यजमानस्य षजमानस्य गृहाङ्गच्छतङ्गच्छतङ्गृहाङ्यजमानस्य षजमानस्य
गृहाङ्गच्छतम्¹। गृहाङ्गच्छतङ्गच्छतङ्गृहाङ्गृहाङ्गच्छतम्। गृच्छतमिति
गच्छतम्॥३३॥

भुद्रो मे मे भुद्रो भुद्रो मैस्यसि मे भुद्रो भुद्रो मैसि। मेस्यसि मे मेसि प्र
प्रासि मे मेसि प्र। असि प्र प्रास्यसि प्र ऋवस्व ऋवस्व प्रास्यसि प्र
ऋवस्व। प्र ऋवस्व ऋवस्व प्र प्र ऋवस्व भुवो भुवश्च्यवस्व प्र प्र ऋवस्व
भुवः। च्यवस्व भुवो भुवश्च्यवस्व च्यवस्व भुवस्पते पते भुवश्च्यवस्व च्यवस्व
भुवस्पते। भुवस्पते पते भुवो भुवस्पते विश्वानि विश्वानि पते भुवो भुवस्पते
विश्वानि। पते विश्वानि विश्वानि पते पते विश्वान्यभ्युभि विश्वानि पते पते
विश्वान्यभि। विश्वान्यभ्युभि विश्वानि विश्वान्यभि धामानि धामान्यभि
विश्वानि विश्वान्यभि धामाभि। अभि धामानि धामान्यभ्युभि धामानि।
धामानीति धामानि॥ मा त्वा त्वा मा मा त्वा परिपरिणः परिपरिणस्त्वा मा मा
त्वा परिपरिणः। त्वा परिपरिणः परिपरिणस्त्वा त्वा परिपरिणो द्विदन्विद-
न्परिपरिणस्त्वा त्वा परिपरिणो द्विदन्। परिपरिणो द्विदन्विदन्परिपरिणः
परिपरिणो द्विदन्परिपन्थिनः परिपन्थिनो द्विदन्परिपरिणः परिपरिणो द्विदन्प-
रिपन्थिनः। परिपरिणऽ इति परि परिणः। द्विदन्परिपन्थिनः परिपन्थिनो
द्विदन्विदन्परिपन्थिनो वृका वृकाः परिपन्थिनो द्विदन्विदन्परिपन्थिनो वृकाः।
परिपन्थिनो वृका वृकाः परिपन्थिनः परिपन्थिनो वृकाऽ अघायवो घयवो वृकाः
परिपन्थिनः परिपन्थिनो वृकाऽ अघायवः। परिपन्थिनऽ इति परि पन्थिनः॥
वृकाऽ अघायवो घयवो वृका वृकाऽ अघायवः। अघयवऽ इत्यघ यवः॥ श्येनो

¹. वा. प्रा. ४. २५. के अनुसार छकार बाद में होने पर स्वर चकार से व्यवहित होता है।

भूत्वा भूत्वा श्येनः श्येनो भूत्वा परा परा भूत्वा श्येनः श्येनो भूत्वा परा^१ ।
 भूत्वा परा परा भूत्वा भूत्वा परा पत पत परा भूत्वा भूत्वा परा पत । परा पत पत
 परा परा पत यजमानस्य यजमानस्य पत परा परा पत यजमानस्य । पत
 यजमानस्य यजमानस्य पत पत यजमानस्य गृहान्गृहान्यजमानस्य पत पत
 यजमानस्य गृहान् । यजमानस्य गृहान्गृहान्यजमानस्य यजमानस्य
 गृहान्गच्छ गच्छ गृहान्यजमानस्य यजमानस्य गृहान्गच्छ । गृहान्गच्छ
 गच्छ गृहान्गृहान्गच्छ तत्तद् गच्छ गृहान्गृहान्गच्छ तत् । गच्छ तत्तद् गच्छ
 गच्छ तन्नौ नौ तद् गच्छ गच्छ तन्नौ । तन्नौ नौ तत्तन्नौ संस्कृतः संस्कृतन्नौ
 तत्तन्नौ संस्कृतम् । नौ संस्कृतः संस्कृतन्नौ नौ संस्कृतम् । संस्कृतमिति
 संस्कृतम् ॥३४॥

नमो मित्रस्य मित्रस्य नमो नमो मित्रस्य वरुणस्य वरुणस्य मित्रस्य
 नमो नमो मित्रस्य वरुणस्य । मित्रस्य वरुणस्य वरुणस्य मित्रस्य मित्रस्य वरु-
 णस्य चक्षसे चक्षसे वरुणस्य मित्रस्य मित्रस्य वरुणस्य चक्षसे । वरुणस्य
 चक्षसे चक्षसे वरुणस्य वरुणस्य चक्षसे महो महश्चक्षसे वरुणस्य वरुणस्य
 चक्षसे महः । चक्षसे महो महश्चक्षसे चक्षसे महो देवाय देवाय महश्चक्षसे
 चक्षसे महो देवाय । महो देवाय देवाय महो महो देवाय तत्तदेवाय महो महो
 देवाय तत् । देवाय तत्तदेवाय देवाय तद्वतमृतन्तदेवाय देवाय तद्वतम् । तद्वतमृत-
 न्ततद्वतः संपर्षत संपर्षतः ऋतन्ततद्वतः संपर्षत । ऋतः संपर्षत सप-
 र्षतः ऋतमृतः संपर्षत । संपर्षतेति संपर्षत ॥ दूरेदृशे देवजाताय देवजाता-

^१ वा. प्रा. ४.१५५. के अनुसार श्येनः पद में एक यकार है।

^२ वा. प्रा. ५.४३. के अनुसार संस्कृतम् पद में उपधाभूत स्वर के अनुनासिक होने से इसका पृथक्करण नहीं होता है। वा. प्रा. ५.४४. में काण्वों के मत का उल्लेख करते हुये अनुस्वार का आगम होने से इस पद में पृथक्करण नहीं माना गया है।

य दूरेदृशे दूरेदृशे देवजाताय केतवे केतवे देवजाताय दूरेदृशे दूरेदृशे देवजाताय
 केतवे। दूरेदृशऽ इति दूरे दृशे। देवजाताय केतवे केतवे देवजाताय देवजाताय
 केतवे दिवो दिवः केतवे देवजाताय देवजाताय केतवे दिवः। देवजातायेति देव
 जाताय। केतवे दिवो दिवः केतवे केतवे दिवस्पुत्राय पुत्राय दिवः केतवे केतवे
 दिवस्पुत्राय^१। दिवस्पुत्राय पुत्राय दिवो दिवस्पुत्राय सूर्याय सूर्याय पुत्राय
 दिवो दिवस्पुत्राय सूर्याय। पुत्राय सूर्याय सूर्याय पुत्राय पुत्राय सूर्याय
 शठसत शठसत सूर्याय पुत्राय पुत्राय सूर्याय शठसत। सूर्याय शठसत
 शठसत सूर्याय सूर्याय शठसत। शठसतेति शठसत ॥३५॥

द्वरुणस्योत्तम्भनमुत्तम्भनद्वरुणस्य द्वरुणस्योत्तम्भनमस्यस्युत्तम्भन-
 द्वरुणस्य द्वरुणस्योत्तम्भनमसि^२। उत्तम्भनमस्यस्युत्तम्भनमुत्तम्भनमसि
 स्कम्भसर्जनी स्कम्भसर्जनीऽ अस्युत्तम्भनमुत्तम्भनमसि स्कम्भसर्जनी।
 असि स्कम्भसर्जनी स्कम्भसर्जनीऽ अस्यसि स्कम्भसर्जनी स्थ स्थ स्क-
 म्भसर्जनीऽ अस्यसि स्कम्भसर्जनी स्थः। स्कम्भसर्जनी स्थ स्थ स्कम्भ-
 सर्जनी स्कम्भसर्जनी स्थऽ ऋतुसदंश्चतुसदनी स्थ स्कम्भसर्जनी स्कम्भ-
 सर्जनी स्थऽ ऋतुसदनी। स्कम्भसर्जनीऽ इति स्कम्भ सर्जनी। स्थऽ ऋतुस-
 दंश्चतुसदनी स्थ स्थऽ ऋतुसदंश्चतुसदनमृतुसदनमृतुसदनी स्थ स्थऽ ऋतु-
 सदंश्चतुसदनम्। ऋतुसदंश्चतुसदनमृतुसदनमृतुसदंश्चतुसदनमा सीद
 सीदऽ ऋतुसदनमृतुसदंश्चतुसदंश्चतुसदन सीद। ऋतुसदनीत्चतु सदनी। ऋतु

^१ वा. प्रा. ३. २४. के अनुसार यहाँ दिवः का विसर्जनीय सकार हो गया है।

^२ वा. प्रा. ५. ३८. के अनुसार उत्तम्भनम् पद का पृथक्करण नहीं होता है एवं वा. प्रा. ६. २९. के अनुसार इस पद में तीन स्पर्श (त) होते हैं।

सद॑न॒मा सी॒द सी॒दऽ ऋ॒त॒सद॑न॒मृत॒सद॑न॒मा सी॒द । ऋ॒त॒सद॑न॒मित्त्वं॒तु सद॑न॒म् । आ
सी॒द । सी॒देति॑ सी॒द ॥३६॥

या ते॒ ते या या ते॒ धामा॑नि॒ धामा॑नि ते॒ या या ते॒ धामा॑नि । ते॒ धामा॑नि॒
धामा॑नि ते॒ ते धामा॑नि ह॒विषा॑ ह॒विषा॑ धामा॑नि ते॒ ते धामा॑नि ह॒विषा॑ । धामा॑नि
ह॒विषा॑ ह॒विषा॑ धामा॑नि॒ धामा॑नि ह॒विषा॑ यज॑न्ति॒ यज॑न्ति ह॒विषा॑ धामा॑नि॒
धामा॑नि ह॒विषा॑ यज॑न्ति । ह॒विषा॑ यज॑न्ति॒ यज॑न्ति ह॒विषा॑ ह॒विषा॑ यज॑न्ति॒ ता ता
यज॑न्ति ह॒विषा॑ ह॒विषा॑ यज॑न्ति॒ ता । यज॑न्ति॒ ता ता यज॑न्ति॒ यज॑न्ति॒ ता ते॒ ते
ता यज॑न्ति॒ यज॑न्ति॒ ता ते॑ । ता ते॒ ते ता ता ते॒ द्विश्वा॑ द्विश्वा॑ ते॒ ता ता ते॒ द्विश्वा॑ ।
ते॒ द्विश्वा॑ द्विश्वा॑ ते॒ ते द्विश्वा॑ परि॒भूः परि॒भूद्विश्वा॑ ते॒ ते द्विश्वा॑ परि॒भूः । द्विश्वा॑
परि॒भूः परि॒भूद्विश्वा॑ द्विश्वा॑ परि॒भूर॑स्त्वस्तु परि॒भूद्विश्वा॑ द्विश्वा॑ परि॒भूर॑स्तु ।
परि॒भूर॑स्त्वस्तु परि॒भूः परि॒भूर॑स्तु य॒ज्जं॑व्य॒ज्जम॑स्तु परि॒भूः परि॒भूर॑स्तु य॒ज्जम् ।
परि॒भूरि॑ति॒ परि॒ भूः । अ॒स्तु य॒ज्जं॑व्य॒ज्जम॑स्त्वस्तु य॒ज्जम् । य॒ज्जमि॑ति॒
य॒ज्जम् ॥ ग॒य॒स्प॒कानं॑ः प्र॒तर॑णः प्र॒तर॑णो ग॒य॒स्प॒कानो॑ ग॒य॒स्प॒कानं॑ः प्र॒तर॑णः
सु॒वीरं॑ः सु॒वीरं॑ः प्र॒तर॑णो ग॒य॒स्प॒कानो॑ ग॒य॒स्प॒कानं॑ः प्र॒तर॑णः सु॒वीरं॑ः ।
ग॒य॒स्प॒कानऽ इति॑ ग॒य॒ स्प॒कानं॑ः । प्र॒तर॑णः सु॒वीरं॑ः सु॒वीरं॑ः प्र॒तर॑णः प्र॒तर॑णः
सु॒वीरो॒वीर॒हावी॑रहा सु॒वीरं॑ः प्र॒तर॑णः प्र॒तर॑णः सु॒वीरो॒वीर॒हा । प्र॒तर॑णऽ इति॑ प्र॒
तर॑णः । सु॒वीरो॒वीर॒हावी॑रहा सु॒वीरं॑ः सु॒वीरो॒वीर॒हा प्र॒ प्रा॒वीर॒हा सु॒वीरं॑ः
सु॒वीरो॒वीर॒हा प्र॒ । सु॒वीरऽ इति॑ सु॒ वीरं॑ः । अ॒वीर॒हा प्र॒ प्रा॒वीर॒हावी॑रहा प्र॒ चर॑
चर॒ प्रा॒वीर॒हावी॑रहा प्र॒ चर॑ । अ॒वीर॒हेत्य॑वीर हा । प्र॒ चर॑ चर॒ प्र॒ प्र॒ चरा॑ सोम
सोम चर॒ प्र॒ प्र॒ चरा॑ सोम^१ । च॒रा सो॒म सो॒म चर॑ च॒रा सो॒म दु॒र्वा॒न्दु॒र्वा॒न्त्सोम

^१ वा. प्रा. ४.३१. के अनुसार यहाँ ता पद स्वरान्त है।

^२ वा. प्रा. ३.१२९. के अनुसार चर सोम वा ह्रस्व स्वर दीर्घ होकर चरा सोम होता है।

चर चरा सोम दुर्षान्। सोम दुर्षान्दुर्षान्तसोम सोम दुर्षान्। दुर्षानिति
दुर्षान्॥३७॥

॥इति माध्यन्दिनीयघनपाठे चतुर्थोऽध्यायः॥

अ॒ग्नेर्ज॒निर्ब्र॒ह्म॒निर्ब्र॒म॒ग्नेर्ज॒निर्ब्र॒म॒स्यसि॒ ज॒निर्ब्र॒म॒ग्नेर्ज॒निर्ब्र॒म॒सि ।
ज॒निर्ब्र॒म॒स्यसि॒ ज॒निर्ब्र॒ह्म॒निर्ब्र॒म॒सि॒ वृष॑णौ॒ वृष॑णावसि॒ ज॒निर्ब्र॒ह्म॒निर्ब्र॒म॒सि॒ वृष॑णौ ।
अ॒सि॒ वृष॑णौ॒ वृष॑णावस्यसि॒ वृष॑णौ॒ स्थ॒ स्थो॒ वृष॑णावस्यसि॒ वृष॑णौ॒ स्थः॑ । वृष॑णौ॒
स्थ॒ स्थो॒ वृष॑णौ॒ वृष॑णौ॒ स्थऽ॒ उ॒र्ध्व॑श्च॒यु॒र्ध्व॑शीं॒ स्थो॒ वृष॑णौ॒ वृष॑णौ॒ स्थऽ॒ उ॒र्ध्व॑शीं॑ ।

154

स्थऽ उर्ध्वश्यायुर्ध्वशीं स्थ स्थऽ उर्ध्वश्यायुरायुर्ध्वशीं स्थ स्थऽ उर्ध्वश्यायुः^१ ।
 उर्ध्वश्यायुरायुर्ध्वश्यायुः पुंरुवाः पुंरुवाऽ आयुर्ध्वश्यायुः पुंरु-
 रवाः । आयुः पुंरुवाः पुंरुवाऽ आयुरायुः पुंरुवा मन्थामि मन्थामि पुंरुवाऽ
 आयुरायुः पुंरुवा मन्थामि । पुंरुवा मन्थामि मन्थामि पुंरुवाः पुंरुवा
 मन्थामि ॥ मन्थामीति मन्थामि ॥ २ ॥

भवतन्नो नो भवतम्भवतन्नः समनसौ समनसौ नो भवतम्भवतन्नः सम-
 नसौ^२ । नः समनसौ समनसौ नो नः समनसौ सचेतसौ सचेतसौ समनसौ नो
 नः समनसौ सचेतसौ । समनसौ सचेतसौ सचेतसौ समनसौ समनसौ सचेत-
 सावरेपसावरेपसौ सचेतसौ समनसौ समनसौ सचेतसावरेपसौ । समनसाविति स
 मनसौ । सचेतसावरेपसावरेपसौ सचेतसौ सचेतसावरेपसौ । सचेतसाविति स
 चेतसौ । अरेपसावित्यरेपसौ ॥ मा षृज्जंष्यज्जम्मा मा षृज्जं हिंऽसिष्टं
 हिंऽसिष्टंष्यज्जम्मा मा षृज्जं हिंऽसिष्टम् । षृज्जं हिंऽसिष्टं हिंऽसिष्टं-
 ष्यज्जंष्यज्जं हिंऽसिष्टम्मा मा हिंऽसिष्टंष्यज्जंष्यज्जं हिंऽसिष्टम्मा ।
 हिंऽसिष्टम्मा मा हिंऽसिष्टं हिंऽसिष्टम्मा षृज्जपतिंष्यज्जपतिम्मा हिंऽसिष्टं
 हिंऽसिष्टम्मा षृज्जपतिम् । मा षृज्जपतिंष्यज्जपतिम्मा मा षृज्जपतिञ्जातवेद-
 सौ जातवेदसौ षृज्जपतिम्मा मा षृज्जपतिञ्जातवेदसौ । षृज्जपतिञ्जातवेदसौ
 जातवेदसौ षृज्जपतिंष्यज्जपतिञ्जातवेदसौ शिवौ शिवौ जातवेदसौ षृज्जपतिं-
 ष्यज्जपतिञ्जातवेदसौ शिवौ । षृज्जपतिमिति यज्ज पतिम् । जातवेदसौ शिवौ
 शिवौ जातवेदसौ जातवेदसौ शिवौ भवतम्भवतः शिवौ जातवेदसौ जातवेदसौ
 शिवौ भवतम् । जातवेदसाविति जात वेदसौ । शिवौ भवतम्भवतः शिवौ शिवौ

^१ आयुर्यमोर्वश्यायुः (वा. प्रा. २.६०) इस सूत्र के अनुसार यहाँ उर्ध्वशी से परवर्ती आयुः पद अन्तोदात्त है ।

^२ मकारः प्रत्यये स्पर्श भवेत्तद्वर्गपञ्चमः - व. शि. १४६ । भवतम् एवं नः की सन्धि होने पर मकार नकार हो जायगा ।

भवतमद्याद्य भवतः शिवौ शिवौ भवतमद्या । भवतमद्याद्य भवतम्भवतमद्या नो
नोद्य भवतम्भवतमद्या नः¹ । अद्य नो नोद्याद्य नः । नऽ इति नः ॥३॥

अग्नावग्निर्गग्निर्गग्नावग्नावग्निश्चरति चरत्यग्निर्गग्नावग्नावग्निश्चरति ।
अग्निश्चरति चरत्यग्निर्गग्निश्चरति प्रविष्टः प्रविष्टश्चरत्यग्निर्गग्निश्चरति
प्रविष्टः । चरति प्रविष्टः प्रविष्टश्चरति चरति प्रविष्टऽ ऋषीणामृषीणाम्प्रविष्ट-
श्चरति चरति प्रविष्टऽ ऋषीणाम् । प्रविष्टऽ ऋषीणामृषीणाम्प्रविष्टः प्रविष्टऽ
ऋषीणाम्पुत्रः पुत्रऽ ऋषीणाम्प्रविष्टः प्रविष्टऽ ऋषीणाम्पुत्रः । प्रविष्टऽ इति प्र
विष्टः । ऋषीणाम्पुत्रः पुत्रऽ ऋषीणामृषीणाम्पुत्रोऽ अभिशस्तिपावाभि-
शस्तिपावा पुत्रऽ ऋषीणामृषीणाम्पुत्रोऽ अभिशस्तिपावा । पुत्रोऽ अभिशस्तिपावाभि-
शस्तिपावा पुत्रः पुत्रोऽ अभिशस्तिपावा । अभिशस्तिपावेत्यभिशस्ति पावा ॥ स
नो नः स स नः स्योनः स्योनो नः स स नः स्योनः । नः स्योनः स्योनो नो
नः स्योनः सुयजा सुयजा स्योनो नो नः स्योनः सुयजा । स्योनः सुयजा
सुयजा स्योनः स्योनः सुयजा यज यज सुयजा स्योनः स्योनः सुयजा यज ।
सुयजा यज यज सुयजा सुयजा यजेहेह यज सुयजा सुयजा यजेह । सुयजेति
सु यजा । यजेहेह यज यजेह देवेभ्यो देवेभ्यऽ इह यज यजेह देवेभ्यः । इह
देवेभ्यो देवेभ्यऽ इहेह देवेभ्यो ह्यः ह्यन्देवेभ्यऽ इहेह देवेभ्यो ह्यम् ।
देवेभ्यो ह्यः ह्यन्देवेभ्यो देवेभ्यो ह्यः सदः सदः ह्यन्देवेभ्यो
देवेभ्यो ह्यः सदम् । ह्यः सदः सदः ह्यः ह्यः सदमप्रयुच्छन्नप्रयु-
च्छन्तसदः ह्यः ह्यः सदमप्रयुच्छन् । सदमप्रयुच्छन्नप्रयुच्छन्तसदः स-
दमप्रयुच्छन्तस्वाहा स्वाहाप्रयुच्छन्तसदः सदमप्रयुच्छन्तस्वाहा । अप्रयुच्छ-

¹. वा. प्रा. ३. ११४. के अनुसार यहाँ अद्य के अन्तिम अकार का दीर्घ नहीं होता है । (अद्य के बाद तम्, हकार, चकार, भवत, वृणीमहे तथा देव बाद में होने पर दीर्घ होता है) ।

न्त्स्वाहा स्वाहाप्प्रयुच्छन्नप्प्रयुच्छन्त्स्वाहा। अप्प्रयुच्छन्नित्यप्प्र युच्छन्।
स्वाहेति स्वाहा ॥४॥

आपंतये त्वा त्वापंतयऽ आपंतये त्वा परिपतये परिपतये त्वापंतयऽ
आपंतये त्वा परिपतये। आपंतयऽ इत्या पंतये। त्वा परिपतये परिपतये त्वा त्वा
परिपतये गृह्णामि गृह्णामि परिपतये त्वा त्वा परिपतये गृह्णामि। परिपतये
गृह्णामि गृह्णामि परिपतये परिपतये गृह्णामि तनूनप्त्रे तनूनप्त्रे गृह्णामि
परिपतये परिपतये गृह्णामि तनूनप्त्रे^१। परिपतयऽ इति परि पतये। गृह्णामि
तनूनप्त्रे तनूनप्त्रे गृह्णामि गृह्णामि तनूनप्त्रे शाक्वराय शाक्वराय तनूनप्त्रे
गृह्णामि गृह्णामि तनूनप्त्रे शाक्वराय। तनूनप्त्रे शाक्वराय शाक्वराय तनूनप्त्रे
तनूनप्त्रे शाक्वराय शक्वने शक्वने शाक्वराय तनूनप्त्रे तनूनप्त्रे शाक्वराय
शक्वने। तनूनप्त्रऽ इति तनु नप्त्रे^२। शाक्वराय शक्वने शक्वने शाक्वराय
शाक्वराय शक्वनेऽ ओजिष्टायौजिष्टाय शक्वने शाक्वराय शाक्वराय शक्वनेऽ
ओजिष्टाय। शक्वनेऽ ओजिष्टायौजिष्टाय शक्वने शक्वनेऽ ओजिष्टाय। ओजि-
ष्टायेत्यौजिष्टाय ॥ अनाधृष्टमस्यस्यनाधृष्टमनाधृष्टमस्यनाधृष्यमनाधृष्यमस्य-
नाधृष्टमनाधृष्टमस्यनाधृष्यम्। अस्यनाधृष्यमनाधृष्यमस्यस्यनाधृष्यन्देवा-
नान्देवानामनाधृष्यमस्यस्यनाधृष्यन्देवानाम्। अनाधृष्यन्देवानान्देवानाम-
नाधृष्यमनाधृष्यन्देवानामोजऽ ओजो देवानामनाधृष्यमनाधृष्यन्देवानामो-
जः। देवानामोजऽ ओजो देवानान्देवानामोजोनभिशस्त्यनभिशस्त्योजो देवा-
नान्देवानामोजोनभिशस्ति^३। ओजोनभिशस्त्यनभिशस्त्योजऽ ओजोनभिश-

^१. वा. प्रा. २.४७. के अनुसार तनूनप्त्रे पद द्विरुदात्त है।

^२. उदाद्यन्तो न्यवग्रहस्तायाभाव्यः (वा. प्रा. १.१२०) इस सूत्र के अनुसार तायाभाव्य नामक स्वरित का आठवाँ भेद कहा गया है।
माध्यन्दिन शास्त्रा में इसे कम्प माना गया है, अतः माध्यन्दिन शास्त्रा में स्वरित के सात भेद ही माने जाते हैं।

^३. वा. प्रा. ४.८०. के अनुसार ओजः अनभिशस्ति यहाँ अकार का अभिनिधान होता है।

स्त्यभिशस्तिपाऽ अभिशस्तिपाऽ अनभिशस्त्योजऽ ओजोनभिशस्त्यभिशस्ति-
 पाः । अनभिशस्त्यभिशस्तिपाऽ अभिशस्तिपाऽ अनभिशस्त्यनभिशस्त्यभिश-
 स्तिपाऽ अनभिशस्तेन्यमनभिशस्तेन्यमभिशस्तिपाऽ अनभिशस्त्यनभिश-
 स्त्यभिशस्तिपाऽ अनभिशस्तेन्यम् । अनभिशस्तीत्यनभि शस्ति । अभिशस्ति-
 पाऽ अनभिशस्तेन्यमनभिशस्तेन्यमभिशस्तिपाऽ अभिशस्तिपाऽ अनभिशस्ते-
 न्यमञ्जसाञ्जसानभिशस्तेन्यमभिशस्तिपाऽ अभिशस्तिपाऽ अनभिशस्तेन्यमञ्ज-
 सा । अभिशस्तिपाऽ इत्यभिशस्ति पाः । अनभिशस्तेन्यमञ्जसाञ्जसानभिशस्ते-
 न्यमनभिशस्तेन्यमञ्जसा सत्यः सत्यमञ्जसानभिशस्तेन्यमनभिशस्तेन्यमञ्ज-
 सा सत्यम् । अनभिशस्तेन्यमित्यनभि शस्तेन्यम् । अञ्जसा सत्यः सत्यमञ्ज-
 साञ्जसा सत्यमुपोप सत्यमञ्जसाञ्जसा सत्यमुप । सत्यमुपोप सत्यः सत्यमुप
 गेषङ्गेषमुप सत्यः सत्यमुप गेषम् । उप गेषङ्गेषमुपोप गेषं स्विते स्विते
 गेषमुपोप गेषं स्विते । गेषं स्विते स्विते गेषङ्गेषं स्विते मा मा स्विते
 गेषङ्गेषं स्विते मा । स्विते मा मा स्विते स्विते मा धा धा मा स्विते स्विते मा
 धाः । स्वितऽ इति सु इते । मा धा धा मा मा धाः । धाऽ इति धाः ॥५॥

अग्ने ब्रतपा ब्रतपाऽ अग्नेग्ने ब्रतपास्त्वे त्वे ब्रतपाऽ अग्नेग्ने ब्रतपास्त्वे ।
 ब्रतपास्त्वे त्वे ब्रतपा ब्रतपास्त्वे ब्रतपा ब्रतपास्त्वे ब्रतपा ब्रतपास्त्वे ब्रतपाः । ब्रत-
 पाऽ इति ब्रत पाः । त्वे ब्रतपा ब्रतपास्त्वे त्वे ब्रतपा या या ब्रतपास्त्वे त्वे ब्रतपा
 या । त्वेऽ इति त्वे^१ । ब्रतपा या या ब्रतपा ब्रतपा या तव तव या ब्रतपा ब्रतपा या
 तव । ब्रतपाऽ इति ब्रत पाः । या तव तव या या तव तनूस्तनूस्तव या या तव
 तनूः । तव तनूस्तनूस्तव तव तनूरियमियन्तनूस्तव तव तनूरियम् । तनूरियमि-
 यन्तनूस्तनूरियः सा सेयन्तनूस्तनूरियः सा । इयः सा सेयमियः सा मयि

^१. चमू अस्मे त्वे (वा. प्रा. १.९६) प्रस्तुत सूत्र के अनुसार त्वे पद प्रगृह्यसंज्ञक है ।

मयि सेयमियः सा मयि । सा मयि मयि सा सा मयि यो यो मयि सा सा मयि
 यो^१ । मयि यो यो मयि मयि यो मम मम यो मयि मयि यो मम । यो मम मम यो
 यो मम तनूस्तनूर्म्मम यो यो मम तनूः । योऽ इति यो । मम तनूस्तनूर्म्मम मम
 तनूरेषैषा तनूर्म्मम मम तनूरेषा । तनूरेषैषा तनूस्तनूरेषा सा सैषा तनूस्तनूरेषा
 सा । एषा सा सैषैषा सा त्वयि त्वयि सैषैषा सा त्वयि । सा त्वयि त्वयि सा सा
 त्वयि । त्वयीति त्वयि ॥ सह नौ नौ सह सह नौ ब्रतपते ब्रतपते नौ सह सह नौ
 ब्रतपते । नौ ब्रतपते ब्रतपते नौ नौ ब्रतपते ब्रतानि ब्रतानि ब्रतपते नौ नौ ब्रतपते
 ब्रतानि । ब्रतपते ब्रतानि ब्रतानि ब्रतपते ब्रतपते ब्रताज्यन्वु ब्रतानि ब्रतपते
 ब्रतपते ब्रताज्यनु । ब्रतपतऽ इति ब्रत पते । ब्रताज्यन्वु ब्रतानि ब्रताज्यनु मे मेनु
 ब्रतानि ब्रताज्यनु मे । अनु मे मेज्वनु मे दीक्षान्दीक्षाम्मेज्वनु मे दीक्षाम् । मे
 दीक्षान्दीक्षाम्मे मे दीक्षान्दीक्षापतिर्दीक्षापतिर्दीक्षाम्मे मे दीक्षान्दी-
 क्षापतिः । दीक्षान्दीक्षापतिर्दीक्षापतिर्दीक्षान्दीक्षान्दीक्षापतिर्म्मज्यता-
 म्मज्यतान्दीक्षापतिर्दीक्षान्दीक्षान्दीक्षापतिर्म्मज्यताम् । दीक्षापतिर्म्मज्य-
 ताम्मज्यतान्दीक्षापतिर्दीक्षापतिर्म्मज्यतामज्वनु मज्यतान्दीक्षापतिर्दीक्षा-
 पतिर्म्मज्यतामनु । दीक्षापतिरिति दीक्षा पतिः । मज्यतामज्वनु मज्यताम्म-
 ज्यतामनु तपस्तपोनु मज्यताम्मज्यतामनु तपः । अनु तपस्तपोज्वनु तपस्तप-
 स्पतिस्तपः पतिस्तपोज्वनु तपस्तपस्पतिः । तपस्तपस्पतिस्तपः पतिस्तप-
 स्तपस्तपस्पतिः । तपः पतिरिति तपः पतिः ॥६॥

अ॒ष्टशु॒रं॒ष्टे ते॒ष्टशु॒रं॒ष्टे दे॒व दे॒व ते॒ष्टशु॒रं॒ष्टे दे॒व दे॒व ते॒ष्टशु॒रं॒ष्टे
 दे॒व^१ । अ॒ष्टशु॒रं॒ष्टे दे॒व दे॒व ते॒ दे॒व सो॒म सो॒म दे॒व ते॒ दे॒व
 दे॒व सो॒म । दे॒व सो॒म सो॒म दे॒व दे॒व सो॒मा प्या॒यता॒म्याय॒तामा सो॒म दे॒व दे॒व सो॒मा

^१ भाष्यकार उबट तथा महीधर ने यो को या उ के रूप में माना है ।

प्यायताम्। सोमा प्यायताम्प्यायतामा सोम सोमा प्यायतामिन्द्रायेन्द्राय
 प्यायतामा सोम सोमा प्यायतामिन्द्राय। आ प्यायताम्^१। प्यायतामिन्द्रा-
 येन्द्राय प्यायताम्प्यायतामिन्द्रायैकधनविदऽ एकधनविदऽ इन्द्राय प्यायता-
 म्प्यायतामिन्द्रायैकधनविदै। इन्द्रायैकधनविदऽ एकधनविदऽ इन्द्रायेन्द्रायैक-
 धनविदै। एकधनविदऽ इत्यैकधन द्विदै॥ आ तुभ्यन्तुभ्यमा तुभ्यमिन्द्रऽ
 इन्द्रस्तुभ्यमा तुभ्यमिन्द्रः। तुभ्यमिन्द्रऽ इन्द्रस्तुभ्यन्तुभ्यमिन्द्रः प्याय-
 ताम्प्यायतामिन्द्रस्तुभ्यन्तुभ्यमिन्द्रः प्यायताम्। इन्द्रः प्यायताम्प्यायता-
 मिन्द्रऽ इन्द्रः प्यायतामा त्वन्त्वमा प्यायतामिन्द्रऽ इन्द्रः प्यायतामा त्वम्।
 प्यायतामा त्वन्त्वमा प्यायताम्प्यायतामा त्वमिन्द्रायेन्द्राय त्वमा प्यायता-
 म्प्यायतामा त्वमिन्द्राय। आ त्वम्। त्वमिन्द्रायेन्द्राय त्वन्त्वमिन्द्राय प्यायस्व
 प्यायस्वेन्द्राय त्वन्त्वमिन्द्राय प्यायस्व। इन्द्राय प्यायस्व प्यायस्वेन्द्राये-
 न्द्राय प्यायस्व। प्यायस्वेति प्यायस्व॥ आ प्यायय प्यायया प्याययास्मा-
 न्स्मान्प्यायया प्याययास्मान्। प्याययास्मान्स्मान्प्यायय प्यायया-
 स्मान्तसखीन्तसखीन्स्मान्प्यायय प्याययास्मान्तसखीन्। अस्मान्तसखी-
 न्तसखीन्स्मान्स्मान्तसखीन्तस्र्या स्र्या सखीन्स्मान्स्मान्तसखीन्तस-
 र्या। सखीन्तस्र्या स्र्या सखीन्तसखीन्तस्र्या मेधया मेधया स्र्या सखी-
 न्तसखीन्तस्र्या मेधया। स्र्या मेधया मेधया स्र्या स्र्या मेधया स्वस्ति

^२. सधिरंशुरदितिः (वा. प्रा. ३.७५) इस सूत्र के अनुसार यहाँ अंशुः का विसर्जनीय सकार षकार हो गया है। षात्तयो मूर्धन्यम् (वा. प्रा. ३.७९) यह सूत्र षकारोत्तरवर्ती त को मूर्धन्य करता है।

^१. वा. प्रा. ४.१८३. में दो पदों का समूह लेकर क्रम पाठ का विधान है। वा. प्रा. ४.१८४. में अपृक्त पद आने पर तीन पदों के समूह का निर्देश है। वा. प्रा. १.१५१. में आ तथा उ को अपृक्त कहा गया है। वा. प्रा. ४.१८५. में आकार के साथ उत्तरवर्ती पद को पुनः ग्रहण करना निर्दिष्ट है। मन्त्र अथवा अर्द्ध के आदि या अन्त में उक्त नियम प्रवर्तित नहीं होता है। जिन स्थलों में क्रम पाठ में दो पद को ग्रहण करना उपदिष्ट है उन स्थलों में घनपाठ में उसके उत्तरवर्ती पद को लेकर तीन तथा जिन स्थलों में क्रम में तीन पद लिये जायेंगे, उन स्थलों में घनपाठ में उसके उत्तरवर्ती पद को लेकर चार पदों का समूह होगा।

स्व॒स्ति मे॒धया॑ सु॒च्या सु॒च्या मे॒धया॑ स्व॒स्ति । मे॒धया॑ स्व॒स्ति स्व॒स्ति मे॒धया॑
मे॒धया॑ स्व॒स्ति ते॑ ते स्व॒स्ति मे॒धया॑ मे॒धया॑ स्व॒स्ति ते॑ । स्व॒स्ति ते॑ ते स्व॒स्ति
स्व॒स्ति ते॑ दे॒व दे॒व ते स्व॒स्ति स्व॒स्ति ते॑ दे॒व । ते दे॒व दे॒व ते ते दे॒व सोम॑ सोम॑ दे॒व ते
ते दे॒व सोम॑ । दे॒व सोम॑ सोम॑ दे॒व दे॒व सोम॑ सु॒त्याँ सु॒त्याँ सोम॑ दे॒व दे॒व सोम॑
सु॒त्याम् । सोम॑ सु॒त्याँ सु॒त्याँ सोम॑ सोम॑ सु॒त्याम॑शीयाशीय सु॒त्याँ सोम॑
सोम॑ सु॒त्याम॑शीय । सु॒त्याम॑शीयाशीय सु॒त्याँ सु॒त्याम॑शीय । अ॒शीयेत्य॑शीय ॥
ए॒ष्टा रा॒यो रा॒यऽ ए॒ष्टाऽ ए॒ष्टा रा॒यः प्र॑ प्र॑ रा॒यऽ ए॒ष्टाऽ ए॒ष्टा रा॒यः प्र॑^१ । ए॒ष्टाऽ
इत्या॑ ई॒ष्टाः । रा॒यः प्र॑ प्र॑ रा॒यो रा॒यः प्रेष॑ इ॒षे प्र॑ रा॒यो रा॒यः प्रेषे॑ । प्रेष॑ इ॒षे
प्र॑ प्रेषे॑ भगा॑य॒ भगा॑ये॒षे प्र॑ प्रेषे॑ भगा॑य । इ॒षे भगा॑य॒ भगा॑ये॒षऽ इ॒षे भगा॑यऽ
ऋत॑मृ॒तम्भगा॑ये॒षऽ इ॒षे भगा॑यऽ ऋत॑म्^२ । भगा॑यऽ ऋत॑मृ॒तम्भगा॑य॒ भगा॑यऽ
ऋत॑मृ॒तवा॒दिभ्यः॑ऽ ऋत॑वा॒दिभ्यः॑ऽ ऋत॑म्भगा॑य॒ भगा॑यऽ ऋत॑मृ॒तवा॒दिभ्यः॑ऽ ।
ऋत॑मृ॒तवा॒दिभ्यः॑ऽ ऋत॑वा॒दिभ्यः॑ऽ ऋत॑मृ॒तमृ॒तवा॒दिभ्यो॑ नमो॑ नमः॑ ऋत॑वा॒दि-
भ्यः॑ऽ ऋत॑मृ॒तमृ॒तवा॒दिभ्यो॑ नमः॑ऽ । ऋत॑वा॒दिभ्यो॑ नमो॑ नमः॑ ऋत॑वा॒दिभ्यः॑ऽ
ऋत॑वा॒दिभ्यो॑ नमो॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑न्द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑न्नमः॑ऽ ऋत॑वा॒दिभ्यः॑ऽ
ऋत॑वा॒दिभ्यो॑ नमो॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑म् । ऋत॑वा॒दिभ्यो॑ इत्य॑मृ॒तवा॒दि भ्यः॑ऽ ।
नमो॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑न्द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑न्नमो॑ नमो॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑म् ।
द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑मिति॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑म् ॥७॥

या ते॑ ते॒ या या ते॑ऽ अग्ने॑ग्ने ते॒ या या ते॑ऽ अग्ने॑^३ । ते॑ऽ अग्ने॑ग्ने ते॒ ते॑ऽ
अग्ने॑य॒ःश्याय॑ऽश्याग्ने॑ ते ते॑ऽ अग्ने॑य॒ःश्या॑ । अग्ने॑य॒ःश्याय॑ऽश्याग्ने॑ग्नेय॒ः-

^१ वा. प्रा. २.४२. के अनुसार पोष बाद में न होने पर रायः पद आद्युदात्त होता है ।

^२ कण्ठ्य ऋकारे ह्रस्वम् (वा. प्रा. ४.५०) इस सूत्र के अनुसार ऋकार पर होने पर कण्ठ्य स्वर ह्रस्व (अ) हो जाता है ।

^३ ते चानुदात्तमनुदात्ते (वा. प्रा. ४.८४) इस सूत्र के अनुसार ते अग्ने यहाँ अनुदात्त अकार बाद में होने से ते का एकार प्रकृतिभाव से रहता है ।

श्या तनूस्तनूरयः श्याग्नेयः श्या तनूः । अयः श्या तनूस्तनूरयः श्यायः -
 श्या तनूर्बर्षिष्टा बर्षिष्टा तनूरयः श्यायः श्या तनूर्बर्षिष्टा । अयः श्येत्ययः श्या
 । तनूर्बर्षिष्टा बर्षिष्टा तनूस्तनूर्बर्षिष्टा गह्वरेष्टा गह्वरेस्था बर्षिष्टा
 तनूस्तनूर्बर्षिष्टा गह्वरेष्टा । बर्षिष्टा गह्वरेष्टा गह्वरेस्था बर्षिष्टा बर्षिष्टा गह्वरेष्टा ।
 गह्वरेस्थेति गह्वरे स्था ॥ उग्रग्रंथचो बचऽ उग्रमुग्रग्रंथचोऽ अपाप वचऽ
 उग्रमुग्रग्रंथचोऽ अप । बचोऽ अपाप वचो बचोऽ अपावधीदवधीदप वचो बचोऽ
 अपावधीत् । अपावधीदवधीद-पापावधीत्वेषन्त्वेषमवधीदपापावधीत्वेषम् ।
 अवधीत्वेषन्त्वेषमवधीदवधीत्वेषं-बचो बचस्त्वेषमवधीदवधीत्वेषं बचः ।
 त्वेषं बचो बचस्त्वेषन्त्वेषं बचोऽ अपाप वचस्त्वेषन्त्वेषं बचोऽ अप । बचोऽ अपाप
 वचो बचोऽ अपावधीदवधीदप वचो बचोऽ अपावधीत् ।
 अपावधीदवधीदपापावधीत्स्वाहा स्वाहावधीदपापावधी-त्स्वाहा । अवधीत्स्वाहा
 स्वाहावधीदवधीत्स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ रजः श्या हरिश्या हरिश्या
 रजः श्या रजः श्या हरिश्या^१ । रजः श्येति रजः श्या ॥ हरिश्येति हरि श्या ॥
 ८ ॥

तृप्तायनी मे मे तृप्तायनी तृप्तायनी मेस्यसि मे तृप्तायनी तृप्तायनी
 मेसि । तृप्तायनीति तप्त् अयनी । मेस्यसि मे मेसि द्वित्तायनी द्वित्तायन्यसि मे
 मेसि द्वित्तायनी । असि द्वित्तायनी द्वित्तायन्यस्यसि द्वित्तायनी मे मे द्वित्तायन्यस्य-
 सि द्वित्तायनी मे । द्वित्तायनी मे मे द्वित्तायनी द्वित्तायनी मेस्यसि मे द्वित्तायनी
 द्वित्तायनी मेसि । द्वित्तायनीति वित् अयनी । मेस्यसि मे मेस्यवतादवतादसि मे
 मेस्यवतात् । अस्यवतादवतादस्यस्यवतात्मा मावतादस्यस्यवतात्मा । अवता-

^१. बचो अप यहाँ वा. पा. ४. ८५. के अनुसार ओकार प्रकृतिभाव से रहता है ।

^२. हरि श्येत्येके (वा. पा. ३. १२८) इस सूत्र में प्रतिपादित हरि के इकार का दीर्घत्व माध्यन्दिनशास्त्रा के लिये नहीं है ।

ऋमा मावतादवताऋमा नाथिताऋमाथिताऋमावतादवताऋमा नाथितात्। मा नाथि-
 तान्नाथिताऋमा मा नाथितादवतादवतान्नाथिताऋमा मा नाथितादवतात्। नाथि-
 तादवतादवतान्नाथितान्नाथितादवताऋमा मावतान्नाथितान्नाथितादवताऋमा। अव-
 ताऋमा मावतादवताऋमा द्यथिताद्व्यथिताऋमावतादवताऋमा द्यथितात्। मा
 द्यथिताद्व्यथिताऋमा मा द्यथितात्। द्यथितादिति द्यथितात्॥ द्विदेदुग्निर्गुग्निर्द्वि-
 देद्विदेदुग्निर्नभो नभोग्निर्द्विदेद्विदेदुग्निर्नभः॥ अग्निर्नभो नभोग्निर्गुग्निर्नभो नाम
 नाम नभोग्निर्गुग्निर्नभो नाम। नभो नाम नाम नभो नभो नामाग्नेग्ने नाम नभो
 नभो नामाग्ने। नामाग्नेग्ने नाम नामाग्नेऽ अङ्गिरोङ्गिरोग्ने नाम नामाग्नेऽ
 अङ्गिरः। अग्नेऽ अङ्गिरोङ्गिरोग्नेग्नेऽ अङ्गिरऽ आयुनायुनाङ्गिरोग्नेग्नेऽ अङ्गिरऽ
 आयुना। अङ्गिरऽ आयुनायुनाङ्गिरोङ्गिरऽ आयुना नाम्ना नाम्नायुनाङ्गिरोङ्गिरऽ
 आयुना नाम्ना। आयुना नाम्ना नाम्नायुनायुना नाम्नेहीह्या नाम्नायुनायुना
 नाम्नेहि। नाम्नेहीह्या नाम्ना नाम्नेहि यो यऽ इह्या नाम्ना नाम्नेहि यः॥ एहि
 । इहि यो यऽ इहीहि योस्यामस्याँव्यऽ इहीहि योस्याम्। योस्यामस्याँव्यो यो-
 स्यामपृथिव्यामपृथिव्यामस्याँव्यो योस्यामपृथिव्याम्। अस्यामपृथिव्यामपृथिव्या-
 मस्यामस्यामपृथिव्यामस्यसि पृथिव्यामस्यामस्यामपृथिव्यामसि^१। पृथिव्याम-
 स्यसि पृथिव्यामपृथिव्यामसि यद्यदसि पृथिव्यामपृथिव्यामसि यत्। असि यद्यद-
 स्यसि यत्ते ते यदस्यसि यत्ते। यत्ते ते यद्यतेनाधृष्टमनाधृष्टन्ते यद्यतेनाधृष्टम्।
 तेनाधृष्टमनाधृष्टन्ते तेनाधृष्टन्नाम् नामानाधृष्टन्ते तेनाधृष्टन्नाम्। अनाधृष्टन्नाम्
 नामानाधृष्टमनाधृष्टन्नाम् यज्जिष्यँव्यज्जिष्यन्नामानाधृष्टमनाधृष्टन्नाम् यज्जिष्यम्।
 नाम यज्जिष्यँव्यज्जिष्यन्नाम् नाम यज्जिष्यन्तेन तेन यज्जिष्यन्नाम् नाम यज्जिष्य-
 न्तेन। यज्जिष्यन्तेन तेन यज्जिष्यँव्यज्जिष्यन्तेन त्वा त्वा तेन यज्जिष्यँव्यज्जि-

^१. वा. प्रा. २. ४०. के अनुसार यहाँ असि पद आद्युदात्त है।

युन्तेन त्वा । तेन त्वा त्वा तेन तेन त्वा दधे दधुऽ आ त्वा तेन तेन त्वा दधे । त्वा दधे दधुऽ आ त्वा त्वा दधे द्वितीयस्यान्द्वितीयस्यान्दधुऽ आ त्वा त्वा दधे द्वितीयस्याम्^१ । आ दधे । दधे द्वितीयस्यान्द्वितीयस्यान्दधे दधे द्वितीयस्यान्तृतीयस्यान्तृतीयस्यान्द्वितीयस्यान्दधे दधे द्वितीयस्यान्तृतीयस्याम् । द्वितीयस्यान्तृतीयस्यान्तृतीयस्यान्द्वितीयस्यान्द्वितीयस्यान्तृतीयस्याम् । तृतीयस्यामिति तृतीयस्याम् ॥ अनु त्वा त्वाच्वनु त्वा देववीतये देववीतये त्वाच्वनु त्वा देववीतये^२ । त्वा देववीतये देववीतये त्वा त्वा देववीतये सि०ही सि०ही देववीतये त्वा त्वा देववीतये सि०ही । देववीतये सि०ही सि०ही देववीतये देववीतये सि०ह्यस्यसि सि०ही देववीतये देववीतये सि०ह्यसि । देववीतयऽ इति देव वीतये ॥९॥

सि०ह्यस्यसि सि०ही सि०ह्यसि सपत्नसाही सपत्नसह्यसि सि०ही सि०ह्यसि सपत्नसाही^३ । असि सपत्नसाही सपत्नसह्यस्यसि सपत्नसाही देवेभ्यो देवेभ्यः सपत्नसह्यस्यसि सपत्नसाही देवेभ्यः । सपत्नसाही देवेभ्यो देवेभ्यः सपत्नसाही सपत्नसाही देवेभ्यः कल्पस्व कल्पस्व देवेभ्यः सपत्नसाही सपत्नसाही देवेभ्यः कल्पस्व । सपत्नसाहीति सपत्न साही । देवेभ्यः कल्पस्व कल्पस्व देवेभ्यो देवेभ्यः कल्पस्व शुन्धस्व शुन्धस्व कल्पस्व देवेभ्यो देवेभ्यः कल्पस्व शुन्धस्व । कल्पस्व शुन्धस्व शुन्धस्व कल्पस्व कल्पस्व शुन्धस्व शुम्भस्व शुम्भस्व शुन्धस्व कल्पस्व कल्पस्व

^१. पदसमूहे (वा. प्रा. ४.१७७) पदों के पुनरुक्त होने पर सङ्गम होता है। पुनरुक्त पदों को छोड़कर अपुनरुक्त पद के साथ होने वाली सन्धि को यहाँ सङ्गम शब्द से कहा गया है। यह सङ्गम संहितायाम् (वा. प्रा. ४.१७८) इस सूत्र के अनुसार संहिता में भी होता है।

लोकन्ताऽ इन्द्रम् (वा. सं. १३. ५८)

^२. त्वा च(वा.प्रा.२.६) युष्मदर्थ में विद्यमान त्वा पद अनुदात्त होता है।

^३. अभिमातिपृतनासुसपन्नधूर्विश्वसमत्सुपृतनाव्रातेभ्यः सहेः (वा. प्रा. ३.१२२) प्रस्तुत सूत्र के अनुसार यहाँ सपत्न से परवर्ती सह का अकार दीर्घ होने से सपत्नसाही हो गया है।

इन्द्रघोषस्त्वा त्वेन्द्रघोषऽ इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिर्वसुभिस्त्वेन्द्रघोषऽ इन्द्र-
घोषस्त्वा वसुभिः । इन्द्रघोषऽ इतीन्द्र घोषः । त्वा वसुभिर्वसुभिस्त्वा त्वा वसु-
भिः पुरस्तात्पुरस्ताद्वसुभिस्त्वा त्वा वसुभिः पुरस्तात् । वसुभिः पुरस्तात्पुर-
स्ताद्वसुभिर्वसुभिः पुरस्तात्पातु पातु पुरस्ताद्वसुभिर्वसुभिः पुरस्तात्पातु । वसु-
भिरिति वसु भिः । पुरस्तात्पातु पातु पुरस्तात्पुरस्तात्पातु प्रचेताः प्रचेताः
पातु पुरस्तात्पुरस्तात्पातु प्रचेताः । पातु प्रचेताः प्रचेताः पातु पातु प्रचेता
रुद्रे रुद्रेः प्रचेताः पातु पातु प्रचेता रुद्रेः । प्रचेता रुद्रे रुद्रेः प्रचेताः प्रचेता
रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रेः प्रचेताः प्रचेता रुद्रेः पश्चात् । प्रचेताऽ इति प्र चेताः ।
रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे
वाः । पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे
नौजवाः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे
जवा मनौजवाः पितृभिः पितृभिर्म-
नौजवाः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे रुद्रेः पश्चात्पश्चार्दुद्रे
जवा मनौजवाः पितृभिर्दक्षिणतो दक्षिणतः पितृभिर्मनौजवा मनौजवाः
पितृभिर्दक्षिणतः^१ । मनौजवाऽ इति मनः जवाः । पितृभिर्दक्षिणतो
दक्षिणतः पितृभिः पितृभिर्दक्षिणतो विश्वकर्मा विश्वकर्मा दक्षिणतः
पितृभिः पितृभिर्दक्षिणतो विश्वकर्मा । पितृभिरिति पितृ भिः । दक्षिणतो
विश्वकर्मा विश्वकर्मा दक्षिणतो दक्षिणतो विश्वकर्मादित्यैरादित्यैर्विश्वक-
र्मा दक्षिणतो दक्षिणतो विश्वकर्मादित्यैः । विश्वकर्मादित्यैरादित्यैर्विश्व-
कर्मा विश्वकर्मादित्यैरुत्तरतऽ उत्तरतऽ आदित्यैर्विश्वकर्मा विश्वकर्मादित्यै-
रुत्तरतः । विश्वकर्मेति विश्व कर्मा । आदित्यैरुत्तरतऽ उत्तरतऽ आदित्यैरा-

¹.वा.प्रा.२.३०. के अनुसार यहाँ दक्षिणा आद्युदात्त नहीं है।

दित्यैरुत्तरतः इदमिदमुत्तरतः आदित्यैरादित्यैरुत्तरतः इदम् । उत्तरतः इदमि-
 दमुत्तरतः उत्तरतः इदमहमहमिदमुत्तरतः उत्तरतः इदमहम् । इदमहमहमि-
 दमिदमहन्तुप्सन्तुप्समहमिदमिदमहन्तुप्सम् । अहन्तुप्सन्तुप्समहमहन्तुप्संवाद्वा-
 स्तुप्समहमहन्तुप्संवा^१ । तुप्संवाद्वास्तुप्सन्तुप्संवाद्वाह्रिर्द्धा बह्रिर्द्धा वास्तुप्सन्तुप्सं
 वाद्वाह्रिर्द्धा । वाद्वाह्रिर्द्धा बह्रिर्द्धा वाद्वाह्रिर्द्धा यज्ज्ञाद्यज्ज्ञाद् बह्रिर्द्धा वाद्वाह्रिर्द्धा
 यज्ज्ञात् । बह्रिर्द्धा यज्ज्ञाद्यज्ज्ञाद् बह्रिर्द्धा बह्रिर्द्धा यज्ज्ञान्निर्निर्ध्यज्ज्ञाद्यज्ज्ञान्नि^२ सृजामि
 बह्रिर्द्धा यज्ज्ञान्नि^२ । बह्रिर्द्धेति बहिः धा । यज्ज्ञान्निर्निर्ध्यज्ज्ञाद्यज्ज्ञान्नि^२ सृजामि
 सृजामि निर्ध्यज्ज्ञाद्यज्ज्ञान्नि^२ सृजामि । नि^२ सृजामि सृजामि निर्नि^२ सृजामि ।
 सृजामीति सृजामि ॥११॥

सिँह्यस्यसि सिँही सिँह्यसि स्वाहा स्वाहासि सिँही सिँह्यसि
 स्वाहा । असि स्वाहा स्वाहास्यसि स्वाहादित्यवनिरादित्यवनिः स्वाहास्यसि
 स्वाहादित्यवनिः । स्वाहादित्यवनिरादित्यवनिः स्वाहा स्वाहादित्यवनिर्ब्रह्मव-
 निर्ब्रह्मवनिरादित्यवनिः स्वाहा स्वाहादित्यवनिर्ब्रह्मवनिः । आदित्यवनिर्ब्रह्मव-
 निर्ब्रह्मवनिरादित्यवनिरादित्यवनिर्ब्रह्मवनिः कक्षत्रवनिः कक्षत्रवनिर्ब्रह्मवनिरादि-
 त्यवनिरादित्यवनिर्ब्रह्मवनिः कक्षत्रवनिः । आदित्यवनिरित्यादित्य वनिः ।
 ब्रह्मवनिः कक्षत्रवनिः कक्षत्रवनिर्ब्रह्मवनिर्ब्रह्मवनिः कक्षत्रवनिः सुप्प्रजावनिः
 सुप्प्रजावनिः कक्षत्रवनिर्ब्रह्मवनिर्ब्रह्मवनिः कक्षत्रवनिः सुप्प्रजावनिः । ब्रह्मव-
 निरिति ब्रह्म वनिः । क्षत्रवनिः सुप्प्रजावनिः सुप्प्रजावनिः कक्षत्रवनिः
 कक्षत्रवनिः सुप्प्रजावनीं रायस्पोषवनीं रायस्पोषवनिः सुप्प्रजावनिः कक्षत्र-
 वनिः कक्षत्रवनिः सुप्प्रजावनीं रायस्पोषवनिः^२ । क्षत्रवनिरिति कक्षत्र वनिः ।

^१. स्तोतवस्तः सनुतरभार्वाद्वाः (वा. प्रा. १.१६५) इस सूत्र के अनुसार यहाँ वाः पद रिफितसंज्ञक है ।

^२. सुप्प्रजावनिः रायस्पोषवनिः यहाँ वा. प्रा. ४. ३६. के अनुसार र बाद में होने पर विसर्जनीय लुप्त होता है तथा उपधा दीर्घ होता है ।

सुप्रजावनीं रायस्पोषवनीं रायस्पोषवनिः सुप्रजावनिः सुप्रजावनीं
 रायस्पोषवनिरा वह ब्रहा रायस्पोषवनिः सुप्रजावनिः सुप्रजावनीं राय-
 स्पोषवनिरा वह । सुप्रजावनिरिति सुप्रजा वनिः । रायस्पोषवनिरा वह ब्रहा
 रायस्पोषवनीं रायस्पोषवनिरा वह देवान्देवान्वहा रायस्पोषवनीं
 रायस्पोषवनिरा वह देवान् । रायस्पोषवनिरिति रायस्पोष वनिः । आ वह ।
 ब्रह् देवान्देवान्वह ब्रह् देवान्यजमानाय यजमानाय देवान्वह ब्रह्
 देवान्यजमानाय । देवान्यजमानाय यजमानाय देवान्देवान्यजमानाय स्वाहा
 स्वाहा यजमानाय देवान्देवान्यजमानाय स्वाहा । यजमानाय स्वाहा स्वाहा
 यजमानाय यजमानाय स्वाहा भूतेभ्यो भूतेभ्यः स्वाहा यजमानाय
 यजमानाय स्वाहा भूतेभ्यः । स्वाहा भूतेभ्यो भूतेभ्यः स्वाहा स्वाहा
 भूतेभ्यस्त्वा त्वा भूतेभ्यः स्वाहा स्वाहा भूतेभ्यस्त्वा । भूतेभ्यस्त्वा त्वा
 भूतेभ्यो भूतेभ्यस्त्वा । त्वेति त्वा ॥१२॥

ध्रुवोस्यसि ध्रुवो ध्रुवोसि पृथिवीम्पृथिवीमसि ध्रुवो ध्रुवोसि^१ पृथिवीम् ।
 असि पृथिवीम्पृथिवीमस्यसि पृथिवीन्दृह दृह पृथिवीमस्यसि पृथिवीन्दृह ।
 पृथिवीन्दृह दृह पृथिवीम्पृथिवीन्दृह ध्रुवक्षिद्ध्रुवक्षिद्धृह पृथिवीम्पृथिवी-
 न्दृह ध्रुवक्षित् । दृह ध्रुवक्षिद्ध्रुवक्षिद्धृह दृह ध्रुवक्षिदन्तरिक्षमन्त-
 रिक्षन्ध्रुवक्षिद्धृह दृह ध्रुवक्षिदन्तरिक्षम् । ध्रुवक्षिदन्तरिक्षमन्त-
 रिक्षन्ध्रुवक्षिद्ध्रुवक्षिदन्तरिक्षमच्युतक्षिदच्युतक्षिदन्तरिक्षन्ध्रुवक्षिद्ध्रु-
 वक्षिदन्तरिक्षमच्युतक्षित् । ध्रुवक्षिदिति ध्रुव क्षित् । अन्तरिक्षमच्युतक्षिद-
 च्युतक्षिदन्तरिक्षमन्तरिक्षमच्युतक्षिद्विन्दिवमच्युतक्षिदन्तरिक्षमन्त-

^१. ध्रुवः असि यहाँ सन्धि की स्थिति में वा.पा.४.४३. तथा वा.पा.४.४४. के अनुसार सोपध विसर्जनीय ओकार हो जाता है । वा. पा. ४.६२ के अनुसार ओकार से परवर्ती अकार पूर्वरूप को प्राप्त करता है ।

रिक्क्षमच्युतुक्क्षिद्विम् । अच्युतुक्क्षिद्विन्दिवमच्युतुक्क्षिदच्युतुक्क्षिद्विम्ग्रे-
 ग्रेद्विम्च्युतुक्क्षिदच्युतुक्क्षिद्विम्ग्रेः । अच्युतुक्क्षिदित्यच्युतु क्षित् । दिवम्-
 ग्रेरुग्रेद्विन्दिवमग्रेः पुरीषम्पुरीषमग्रेद्विन्दिवमग्रेः पुरीषम् । अग्रेः पुरीष-
 मपुरीषमग्रेरुग्रेः पुरीषमस्यसि पुरीषमग्रेरुग्रेः पुरीषमसि । पुरीषमस्यसि
 पुरीषम्पुरीषमसि । असीत्यसि ॥१३॥

युञ्जते मनो मनो युञ्जते युञ्जते मनऽ उतोत मनो युञ्जते युञ्जते मनऽ उत ।
 मनऽ उतोत मनो मनऽ उत युञ्जते युञ्जतऽ उत मनो मनऽ उत युञ्जते । उत यु-
 ञ्जते युञ्जतऽ उतोत युञ्जते धियो धियो युञ्जतऽ उतोत युञ्जते धियः । युञ्जते धियो
 धियो युञ्जते युञ्जते धियो द्विप्पा द्विप्पा धियो युञ्जते युञ्जते धियो द्विप्पा^१ । धियो
 द्विप्पा द्विप्पा धियो धियो द्विप्पा द्विप्प्रस्य द्विप्प्रस्य द्विप्पा धियो धियो द्विप्पा
 द्विप्प्रस्य । द्विप्पा द्विप्प्रस्य द्विप्प्रस्य द्विप्पा द्विप्पा द्विप्प्रस्य बृहतो बृहतो द्विप्प्रस्य
 द्विप्पा द्विप्पा द्विप्प्रस्य बृहतः । द्विप्प्रस्य बृहतो बृहतो द्विप्प्रस्य द्विप्प्रस्य बृहतो
 द्विपश्चितो द्विपश्चितो बृहतो द्विप्प्रस्य द्विप्प्रस्य बृहतो द्विपश्चितः । बृहतो
 द्विपश्चितो द्विपश्चितो बृहतो बृहतो द्विपश्चितः । द्विपश्चितऽ इति विपश्चितः ॥ द्वि
 होत्रा होत्रा द्वि वि होत्रा दधे दधे होत्रा द्वि वि होत्रा दधे । होत्रा दधे दधे होत्रा होत्रा
 दधे वयुनाविद्वयुनविद्वे होत्रा होत्रा दधे वयुनावित्^२ । दधे वयुनाविद्वयुनविद्वे
 दधे वयुनाविदेकऽ एको वयुनविद्वे दधे वयुनाविदेकः । वयुनाविदेकऽ एको
 वयुनविद्वयुनाविदेकऽ इदिदेको वयुनविद्वयुनाविदेकऽ इत् । वयुनविदिति वयुन
 द्वित् । एकऽ इदिदेकऽ एकऽ इन्मही महीदेकऽ एकऽ इन्मही । इन्मही महीदि-
 न्मही देवस्य देवस्य महीदिन्मही देवस्य । मही देवस्य देवस्य मही मही देवस्य

^१. विप्पाः विप्पाः यहाँ लोपं धौ (वा. प्रा. ४. ३९) इस सूत्र के अनुसार व (धिसंज्ञक वर्ण) होने से कण्ठ्यपूर्व विसर्ग का लोप होता है ।

^२. वा. प्रा. ३. ९७. के अनुसार यहाँ वयुन का अन्तिम स्वर वकार पर रहते दीर्घ होने पर वयुनावित् होता है ।

सवितुः सवितुर्देवस्य मही मही देवस्य सवितुः । देवस्य सवितुः सवितुर्देवस्य
 देवस्य सवितुः परिष्टुतिः परिस्तुतिः सवितुर्देवस्य देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ।
 सवितुः परिष्टुतिः परिस्तुतिः सवितुः सवितुः परिष्टुतिः स्वाहा स्वाहा परिस्तु-
 तिः सवितुः सवितुः परिष्टुतिः स्वाहा । परिष्टुतिः स्वाहा स्वाहा परिस्तुतिः
 परिष्टुतिः स्वाहा । परिस्तुतिरिति परि स्तुतिः । स्वाहेति स्वाहा ॥१४॥

इदं विष्णुर्विष्णुर्दमिदं विष्णुर्वि वि विष्णुर्दमिदं विष्णुर्वि ।
 विष्णुर्वि वि विष्णुर्विष्णुर्वि चक्रमे चक्रमे वि विष्णुर्विष्णुर्वि चक्रमे । वि
 चक्रमे चक्रमे वि वि चक्रमे त्रेधा त्रेधा चक्रमे वि वि चक्रमे त्रेधा । चक्रमे त्रेधा
 त्रेधा चक्रमे चक्रमे त्रेधा नि नि त्रेधा चक्रमे चक्रमे त्रेधा नि । त्रेधा नि नि त्रेधा
 त्रेधा नि दधे दधे नि त्रेधा त्रेधा नि दधे । नि दधे दधे नि नि दधे पदम्पदन्दधे नि
 नि दधे पदम् । दधे पदम्पदन्दधे दधे पदम् । पदमिति पदम् ॥ समूढमस्यास्य
 समूढः समूढमस्य पाँसुरे पाँसुरेस्य समूढः समूढमस्य पाँसुरे ।
 समूढमिति सम् ऊढम् । अस्य पाँसुरे पाँसुरेस्यास्य पाँसुरे स्वाहा स्वाहा
 पाँसुरेस्यास्य पाँसुरे स्वाहा । पाँसुरे स्वाहा स्वाहा पाँसुरे पाँसुरे
 स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥१५॥

इरावती धेनुमती धेनुमतीऽ इरावतीऽ इरावती धेनुमती हि हि धेनुमतीऽ
 इरावतीऽ इरावती धेनुमती हि^१ । इरावतीऽ इतीरा ब्रती । धेनुमती हि हि धेनुम-
 ती धेनुमती हि भूतम्भूतः हि धेनुमती धेनुमती हि भूतम् । धेनुमतीऽ इति धेनु
 मती । हि भूतम्भूतः हि हि भूतः सूयवसिनीं सुयवसिनीं भूतः हि हि भूतः
 सूयवसिनीं । भूतः सूयवसिनीं सुयवसिनीं भूतम्भूतः सूयवसिनीं मनवे मनवे

^१. वा. प्रा. ४. ८८. के अनुसार स्वर बाद में होने पर प्रगृह्य पद प्रकृति भाव से रहता है । वा. प्रा. १. ९३. के अनुसार इरावती यह पद प्रगृह्यसंज्ञक है ।

सुयवसिनीं भूतम्भूतः सुयवसिनीं मनवे । सुयवसिनीं मनवे मनवे सुयवसिनीं
 सुयवसिनीं मनवे दशस्या दशस्या मनवे सुयवसिनीं सुयवसिनीं मनवे दशस्या ।
 सुयवसिनीऽ इति सु यवसिनीं । मनवे दशस्या दशस्या मनवे मनवे दशस्या ।
 दशस्येति दशस्या ॥ द्व्यस्कब्भ्राऽ अस्कब्भ्रा द्वि द्व्यस्कब्भ्रा रोदसी रोदसीऽ
 अस्कब्भ्रा द्वि द्व्यस्कब्भ्रा रोदसी^१ । अस्कब्भ्रा रोदसी रोदसीऽ अस्कब्भ्राऽ
 अस्कब्भ्रा रोदसी द्विष्णो द्विष्णो रोदसीऽ अस्कब्भ्राऽ अस्कब्भ्रा रोदसी द्विष्णो
 । रोदसी द्विष्णो द्विष्णो रोदसी रोदसी द्विष्णवेतेऽ एते द्विष्णो रोदसी रोदसी
 द्विष्णवेते^२ । रोदसीऽ इति रोदसी । द्विष्णवेतेऽ एते द्विष्णो द्विष्णवेते दाधर्त्थं
 दाधर्त्थेते द्विष्णो द्विष्णवेते दाधर्त्थं । द्विष्णोऽ इति विष्णो । एते दाधर्त्थं
 दाधर्त्थेतेऽ एते दाधर्त्थं पृथिवीम्पृथिवीन्दाधर्त्थेतेऽ एते दाधर्त्थं पृथिवीम् । एतेऽ
 इत्येते । दाधर्त्थं पृथिवीम्पृथिवीन्दाधर्त्थं दाधर्त्थं पृथिवीमभितोभितः पृथिवी-
 न्दाधर्त्थं दाधर्त्थं पृथिवीमभितः । पृथिवीमभितोभितः पृथिवीम्पृथिवीमभितो
 मयूखैर्मयूखैरभितः पृथिवीम्पृथिवीमभितो मयूखैः । अभितो मयूखैर्मयूखैर-
 भितोभितो मयूखैः स्वाहा स्वाहा मयूखैरभितोभितो मयूखैः स्वाहा । मयूखैः
 स्वाहा स्वाहा मयूखैर्मयूखैः स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥१६॥

देवश्रुतौ देवेषु देवेषु देवश्रुतौ देवश्रुतौ देवेष्ववा घोषतद्धोषतमा देवेषु
 देवश्रुतौ देवश्रुतौ देवेष्ववा घोषतम् । देवश्रुताविति देव श्रुतौ । देवेष्ववा घोषत-

^१ वि अस्कब्भ्राः यहाँ युवर्णों यवौ क्षेपः (वा. पा. १.११५) इस सूत्र से क्षेप संज्ञक स्वरित होता है ।

^२ विष्णो यह पद ओकारश्च पदान्तेऽनवग्रहः (वा. पा. १.९४) इस सूत्र के अनुसार प्रगृह्य है । ओकारश्च (वा. पा. ४.९३) के अनुसार पदान्तीय ओकार प्रकृतिभाव से रहता है । इस सूत्र में ध्रुतमिति (वा. पा. ४.९२) से इति की अनुवृत्ति हो रही है । अतः इति पद बाद में होने पर ही ओकारान्त पद विष्णो प्रगृह्य होगा । एते पद परे होने पर प्रगृह्य नहीं होगा । ज्योत्स्नावृत्ति पृ. २२९ के अनुसार ओत् (पा. १.११५) इत्यनेन प्रगृह्यत्वम् । ओकारश्च (ज्यो. ५१६ शु. पा. ४.९२) इत्यनेन विहितप्रगृह्यानिमित्तप्रकृतिभावस्तु इतो (ज्यो. ५१६ शु. पा. ४.९१. अनुवृत्तिः) प्रकृतिभावविधानादन्यत्र न । अत एव- विष्णवेते (सं. ५.१६ पद ५.१६) इत्यत्र अवादेशः ।

ङोषत॒मा दे॒वेषु॑ दे॒वेष्व॑ घोषत॒म्प्राची॑ प्राचीं॒ घोषत॒मा दे॒वेषु॑ दे॒वेष्व॑ घोषत॒म्प्राचीं॑
 । आ घोषत॒म् । घोषत॒म्प्राची॑ प्राचीं॒ घोषत॒ङ्घोषत॒म्प्राची॑ प्र प्र प्राचीं॒ घोषत॒ङ्घो-
 षत॒म्प्राची॑ प्र । प्राची॑ प्र प्र प्राची॑ प्राची॑ प्रेत॑मित॒म्प्र प्राची॑ प्राची॑ प्रेत॑म् ।
 प्राची॑ऽ इति॒ प्राचीं॑ । प्रेत॑मित॒म्प्र प्रेत॑मद्धर॑मद्धर॑मित॒म्प्र प्रेत॑मद्धर॑म् । इत॒मद्धर॑म-
 द्धर॑मित॑मित॑मद्धर॑ङ्कल्प॑यन्ती क॒ल्पय॑न्तीऽ अद्धर॑मित॑मित॑मद्धर॑ङ्कल्प॑यन्ती^१ ।
 अद्धर॑ङ्कल्प॑यन्ती क॒ल्पय॑न्तीऽ अद्धर॑मद्धर॑ङ्कल्प॑यन्तीऽ ऊर्द्ध॑मूर्द्ध॑ङ्कल्प॑यन्तीऽ
 अद्धर॑मद्धर॑ङ्कल्प॑यन्तीऽ ऊर्द्ध॑म् । क॒ल्पय॑न्तीऽ ऊर्द्ध॑मूर्द्ध॑ङ्कल्प॑यन्ती क॒ल्पय॑-
 न्तीऽ ऊर्द्ध॑व्य॒ज्ज्ञं॑व्य॒ज्ज्ञमूर्द्ध॑ङ्कल्प॑यन्ती क॒ल्पय॑न्तीऽ ऊर्द्ध॑व्य॒ज्ज्ञम् । क॒ल्पय॑-
 न्तीऽ इति॒ क॒ल्पय॑न्ती । ऊर्द्ध॑व्य॒ज्ज्ञं॑व्य॒ज्ज्ञमूर्द्ध॑मूर्द्ध॑व्य॒ज्ज्ञन्न॑यतन्न॑यतं॑व्य॒ज्ज्ञमू-
 र्द्ध॑मूर्द्ध॑व्य॒ज्ज्ञन्न॑यतम् । व्य॒ज्ज्ञन्न॑यतन्न॑यतं॑व्य॒ज्ज्ञं॑व्य॒ज्ज्ञन्न॑यत॒म्मा मा न॑यतं॑व्य॒ज्ज्ञं-
 व्य॒ज्ज्ञन्न॑यत॒म्मा । न॒यत॒म्मा मा न॑यतन्न॑यत॒म्मा जिह्व॑रत॒ञ्जिह्व॑रत॒म्मा न॑यतन्न॑य-
 त॒म्मा जिह्व॑रतम् । मा जिह्व॑रत॒ञ्जिह्व॑रत॒म्मा मा जिह्व॑रतम् । जिह्व॑रत॒मिति॒ जिह्व॑र-
 तम् ॥ स्वङ्गोष्ट्र॑ङ्गोस्थं॑ स्व॑ स्वङ्गोष्ट्र॑मा वंदतं॑वदत॒मा गो॒स्थं॑ स्व॑ स्वङ्गोष्ट्र॑मा
 वंदतम् । गो॒ष्ट्रमा वंदतं॑वदत॒मा गो॒स्थङ्गोष्ट्र॑मा वंदत॑न्दे॒वी दे॒वी वदत॑मा गो॒स्थङ्गो-
 ष्ट्रमा वंदत॑न्दे॒वी । गो॒स्थमिति॒ गो॒ स्थम् । आ वंदतम् । वदत॑न्दे॒वी दे॒वी वदतं॑वद-
 त॑न्दे॒वी दु॒र्व्ये दु॒र्व्ये दे॒वी वदतं॑वदत॑न्दे॒वी दु॒र्व्ये । दे॒वी दु॒र्व्ये दु॒र्व्ये दे॒वी दे॒वी दु॒र्व्येऽ
 आयु॑रायुर्दु॒र्व्ये दे॒वी दे॒वी दु॒र्व्येऽ आयुः॑ । दे॒वीऽ इति॒ दे॒वी । दु॒र्व्येऽ आयु॑रायुर्दु॒र्व्ये
 दु॒र्व्येऽ आयु॑र्मा मायुर्दु॒र्व्ये दु॒र्व्येऽ आयु॑र्मा । दु॒र्व्येऽ इति॒ दु॒र्व्ये । आयु॑र्मा मायु॑रा-
 यु॑र्मा नि॒र्निर्मा॑यु॒रायु॑र्मा निः॑ । मा नि॒र्निर्मा॑ मा नि॒र्वादिष्ट॑वादिष्ट॒निर्मा॑ मा
 नि॒र्वादिष्ट॑म् । नि॒र्वादिष्ट॑वादिष्ट॒निर्निर्वा॑दिष्ट॒म्प्रजा॑म्प्रजां॒वादिष्ट॑नि॒र्निर्वा॑दिष्ट॒म्प्रजा॑म् ।
 वा॒दिष्ट॑म्प्रजा॑म्प्रजां॒वादिष्ट॑वादिष्ट॒म्प्रजा॑म्मा मा प्रजां॒वादिष्ट॑वादिष्ट॒म्प्रजा॑म्मा ।

१. एकारेकारोकारा द्विवचनान्ताः (वा. प्रा. १.९३) इस सूत्र के अनुसार यहाँ कल्पयन्ती पद प्रगृह्यसंज्ञक है ।

क्रमाणः सधस्थमुत्तरमुत्तरः सधस्थं द्विचक्रमाणः । उत्तरमित्युत्तरम्^१ ।
 सधस्थं द्विचक्रमाणो द्विचक्रमाणः सधस्थः सधस्थं द्विचक्रमाणस्त्रेधा त्रेधा
 द्विचक्रमाणः सधस्थः सधस्थं द्विचक्रमाणस्त्रेधा । सधस्थमिति सधस्थम् ।
 द्विचक्रमाणस्त्रेधा त्रेधा द्विचक्रमाणो द्विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायऽ उरुगायस्त्रेधा
 द्विचक्रमाणो द्विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायः । द्विचक्रमाणऽ इति विचक्रमाणः ।
 त्रेधोरुगायऽ उरुगायस्त्रेधा त्रेधोरुगायो द्विष्णवे द्विष्णवऽ उरुगायस्त्रेधा
 त्रेधोरुगायो द्विष्णवे । उरुगायो द्विष्णवे द्विष्णवऽ उरुगायऽ उरुगायो
 द्विष्णवे त्वा त्वा द्विष्णवऽ उरुगायऽ उरुगायो द्विष्णवे त्वा । उरुगायऽ इत्युरु
 गायः । द्विष्णवे त्वा त्वा द्विष्णवे द्विष्णवे त्वा । त्वेति त्वा ॥१८॥

दिवो वां वा दिवो दिवो वां द्विष्णो द्विष्णो वा दिवो दिवो वां द्विष्णो । द्वा
 द्विष्णो द्विष्णो वा वा द्विष्णऽ उतोत द्विष्णो वा वा द्विष्णऽ उत^२ । द्विष्णऽ
 उतोत द्विष्णो द्विष्णऽ उत वां वोत द्विष्णो द्विष्णऽ उत वां । द्विष्णोऽ इति
 विष्णो^३ । उत वां वोतोत वां पृथिव्याः पृथिव्या वोतोत वां पृथिव्याः । द्वा
 पृथिव्याः पृथिव्या वां वा पृथिव्या महो महः पृथिव्या वां वा पृथिव्या महः ।
 पृथिव्या महो महः पृथिव्याः पृथिव्या महो वां वा महः पृथिव्याः पृथिव्या महो
 वां । महो वां वा महो महो वां द्विष्णो द्विष्णो वा महो महो वां द्विष्णो । द्वा
 द्विष्णो द्विष्णो वा वा द्विष्णऽ उरोरुर्विष्णो वा वा द्विष्णऽ उरोः । द्विष्णऽ
 उरोरुर्विष्णो द्विष्णऽ उरोरन्तरिक्षादन्तरिक्षादुरोर्विष्णो द्विष्णऽ उरोर-
 न्तरिक्षात् । द्विष्णोऽ इति विष्णो । उरोरन्तरिक्षादन्तरिक्षादुरोरोरन्त-

^१ .तरतमयोक्षातिशयेऽवक्षिणप्रत्यासङ्गे (वा. पा. ५.२) इस सूत्र के अनुसार यहाँ उत्तरम् पद का पृथक्करण विहित है ।

^२ . न वकारस्यासंस्थान एकेषाम् (वा. पा. ४.१२८) इस सूत्र के अनुसार असमान उच्चारण-स्थान वाला स्वर बाद में होने पर वकार का लोप नहीं होता, यह नियम काण्व शाखा के लिये नहीं है, यह काण्वशास्त्रीय भाष्यकार अनन्त का मत है ।

^३ . ओकारश्च पदान्तेऽनवग्रहः (वा. पा. १.९४) इस सूत्र के अनुसार यहाँ ओकार प्रगृह्यसंज्ञक है ।

रिक्क्षात्। अन्तरिक्क्षादित्यन्तरिक्क्षात्॥ उभा हि ह्युभोभा हि हस्ता हस्ता
ह्युभोभा हि हस्ता। हि हस्ता हस्ता हि हि हस्ता वसुना वसुना हस्ता हि हि
हस्ता वसुना। हस्ता वसुना वसुना हस्ता हस्ता वसुना पृणस्व पृणस्व वसुना
हस्ता हस्ता वसुना पृणस्व। वसुना पृणस्व पृणस्व वसुना वसुना पृणस्वा प्र प्रा
पृणस्व वसुना वसुना पृणस्वा प्र। पृणस्वा प्र प्रा पृणस्व पृणस्वा प्र यच्छ
यच्छ प्रा पृणस्व पृणस्वा प्र यच्छ। आ प्र। प्र यच्छ यच्छ प्र प्र यच्छ
दक्षिणादक्षिणाद्यच्छ प्र प्र यच्छ दक्षिणात्^१। यच्छ दक्षिणादक्षिणाद्य-
च्छ यच्छ दक्षिणादोतोता दक्षिणाद्यच्छ यच्छ दक्षिणादोत। दक्षिणादोतो-
ता दक्षिणादक्षिणादोत सध्यात्सध्यादुता दक्षिणादक्षिणादोत सध्यात्। ओत
। उत सध्यात्सध्यादुतोत सध्याद्विष्णवे विष्णवे सध्यादुतोत सध्याद्विष्णवे।
सध्याद्विष्णवे विष्णवे सध्यात्सध्याद्विष्णवे त्वा त्वा विष्णवे सध्यात्सध्याद्वि-
ष्णवे त्वा। विष्णवे त्वा त्वा विष्णवे विष्णवे त्वा। त्वेति त्वा ॥१९॥

प्र तत्तत्प्र प्र तद्विष्णुर्विष्णुस्तत्प्र प्र तद्विष्णुः। तद्विष्णुर्विष्णुस्तत्त-
द्विष्णुं स्तवते स्तवते विष्णुस्तत्तद्विष्णुं स्तवते^२। विष्णुं स्तवते स्तवते
विष्णुर्विष्णुं स्तवते वीर्येण वीर्येण स्तवते विष्णुर्विष्णुं स्तवते वीर्येण।
स्तवते वीर्येण वीर्येण स्तवते स्तवते वीर्येण मृगो मृगो वीर्येण स्तवते स्तवते
वीर्येण मृगः। वीर्येण मृगो मृगो वीर्येण वीर्येण मृगो न न मृगो वीर्येण
वीर्येण मृगो न। मृगो न न मृगो मृगो न भीमो भीमो न मृगो मृगो न भीमः।
न भीमो भीमो न न भीमः कुचरः कुचरो भीमो न न भीमः कुचरः। भीमः
कुचरः कुचरो भीमो भीमः कुचरो गिरिष्ठा गिरिस्थाः कुचरो भीमो भीमः

^१. दक्षिणा च (वा. प्रा. २. २९) दक्षिणा पद आद्युदात्त होता है।

^२. विष्णुः स्तवते यहाँ पर लुङ् मुदि जितपरे (वा. प्रा. ३. १३) के अनुसार विसर्ग का लोप होता है।

कुंचरो गिरिष्ठाः। कुंचरो गिरिष्ठा गिरिस्थाः कुंचरः कुंचरो गिरिष्ठाः।
 गिरिस्थाऽ इति गिरि स्थाः ॥ यस्योरुषुरुषु यस्य यस्योरुषु त्रिषु त्रिषूरुषु यस्य
 यस्योरुषु त्रिषु^१। उरुषु त्रिषु त्रिषूरुषुरुषु त्रिषु द्विक्रमणेषु द्विक्रमणेषु त्रिषूरुषुरुषु
 त्रिषु द्विक्रमणेषु। त्रिषु द्विक्रमणेषु द्विक्रमणेषु त्रिषु त्रिषु द्विक्रमणेष्वधिकक्षिय-
 न्त्यधिकक्षियन्ति द्विक्रमणेषु त्रिषु त्रिषु द्विक्रमणेष्वधिकक्षियन्ति। द्विक्रमणेष्व-
 धिकक्षियन्त्यधिकक्षियन्ति द्विक्रमणेषु द्विक्रमणेष्वधिकक्षियन्ति भुवनानि
 भुवनान्यधिकक्षियन्ति द्विक्रमणेषु द्विक्रमणेष्वधिकक्षियन्ति भुवनानि। द्विक्रम-
 णेष्विति वि क्रमणेषु। अधिकक्षियन्ति भुवनानि भुवनान्यधिकक्षियन्त्यधिकक्षि-
 यन्ति भुवनानि द्विश्वा द्विश्वा भुवनान्यधिकक्षियन्त्यधिकक्षियन्ति भुवनानि
 द्विश्वा^२। अधिकक्षियन्तीत्यधि क्षियन्ति। भुवनानि द्विश्वा द्विश्वा भुवनानि
 भुवनानि द्विश्वा। द्विश्वेति विश्वा ॥२०॥

द्विष्णो रराट् रराट्द्विष्णोर्द्विष्णो रराट्मस्यसि रराट्द्विष्णोर्द्विष्णो
 रराट्मसि। रराट्मस्यसि रराट् रराट्मसि श्नप्त्रे श्नप्त्रेऽ असि रराट्
 रराट्मसि श्नप्त्रे। असि श्नप्त्रे श्नप्त्रेऽ अस्यसि श्नप्त्रे स्थ स्थः श्नप्त्रेऽ
 अस्यसि श्नप्त्रे स्थः। श्नप्त्रे स्थ स्थः श्नप्त्रे श्नप्त्रे स्थः स्यूः स्यू
 स्थः श्नप्त्रे श्नप्त्रे स्थः स्यूः^३। श्नप्त्रेऽ इति श्नप्त्रे। स्थः स्यूः स्यू स्थं
 स्थः स्यूर्ध्रुवो ध्रुवः स्यू स्थं स्थः स्यूर्ध्रुवः। स्यूर्ध्रुवो ध्रुवः स्यूः स्यूर्ध्रुवो
 द्वैष्णव्वैष्णवन्ध्रुवः स्यूः स्यूर्ध्रुवो द्वैष्णवम्। ध्रुवो द्वैष्णव्वैष्णवन्ध्रुवो ध्रुवो

^१. उरुषु त्रिषु तथा उरुषु उरुषु यहाँ सि संज्ञक स्वर उ सवर्ण परे रहते सि सवर्ण दीर्घम् (वा. प्रा. ४. ५२) इस सूत्र से दीर्घ होता है।
 अथैकमुत्तरम् (वा. प्रा. ४. ५१) इस अधिकार सूत्र के अन्तर्गत उपर्युक्त सूत्र आता है। सिमादितोऽष्टौ स्वराणाम् (वा. प्रा. १. ४४) सूत्र से
 उ सि संज्ञक है।

^२. वा. प्रा. ४. २७. में उल्लिखित न होने से यहाँ विश्वा पद स्वरात्त है।

^३. स्यूः स्यूः यहाँ पर विसर्जनीयाद्वयजनपरः (वा. प्रा. ४. १०७) इस सूत्र के अनुसार विसर्जनीय से परवर्ती स्पर्श व्यञ्जन परे रहते
 द्वित्व को प्राप्त करता है यहाँ उक्त स्थिति न होने से सकार का द्वित्व नहीं होगा।

वैष्णवैष्णवैष्णवे वैष्णवैष्णवैष्णवे ॥ वैष्णवैष्णवैष्णवे ॥ वैष्णवैष्णवैष्णवे
वे वैष्णवैष्णवैष्णवैष्णवे त्वा त्वा वैष्णवैष्णवैष्णवे त्वा त्वा वैष्णवैष्णवैष्णवे
त्वा । वैष्णवैष्णवे त्वा त्वा वैष्णवैष्णवे त्वा । त्वेति त्वा ॥ २१ ॥

नार्वस्यसि नारी नार्वसीदमिदमसि नारी नार्वसीदम् । असीदमिदम-
स्यसीदमहमहमिदमस्यसीदमहम् । इदमहमहमिदमहम् रक्षसां रक्ष-
सामहमिदमहम् रक्षसाम् । अहम् रक्षसां रक्षसामहम् रक्षसाङ्गी-
वा ग्रीवा रक्षसामहम् रक्षसाङ्गीवाः । रक्षसाङ्गीवा ग्रीवा रक्षसां
रक्षसाङ्गीवाऽप्यपि ग्रीवा रक्षसां रक्षसाङ्गीवाऽपि । ग्रीवाऽप्यपि
ग्रीवा ग्रीवाऽपि कृन्तामि कृन्ताम्यपि ग्रीवा ग्रीवाऽपि कृन्तामि । अपि
कृन्तामि कृन्ताम्यप्यपि कृन्तामि । कृन्तामीति कृन्तामि ॥ बृहन्नस्यसि
बृहन्नबृहन्नसि बृहद्वं बृहद्वंऽसि बृहन्नबृहन्नसि बृहद्वं । असि बृहद्वं
बृहद्वंऽस्यसि बृहद्वं बृहतीम्बृहतीम्बृहद्वंऽस्यसि बृहद्वं बृहतीम् ।
बृहद्वं बृहतीम्बृहतीम्बृहद्वं बृहद्वं बृहतीमिन्द्रायेन्द्राय बृहतीम्बृहद्वं बृहद्वं
बृहतीमिन्द्राय । बृहद्वं इति बृहत् रंवाः । बृहतीमिन्द्रायेन्द्राय बृहतीम्बृहती-
मिन्द्राय वाचंवाचमिन्द्राय बृहतीम्बृहतीमिन्द्राय वाचम् । इन्द्राय वाचंवाचमि-
न्द्रायेन्द्राय वाचंवद वद वाचमिन्द्रायेन्द्राय वाचंवद^१ । वाचंवद वद वाचंवाचंवद ।
वदेति वद ॥ २२ ॥

रक्षोहणंवल्लगहनंवल्लगहनं रक्षोहनं रक्षोहणंवल्लगहनंवैष्णवींवै-
ष्णवींवल्लगहनं रक्षोहनं रक्षोहणंवल्लगहनंवैष्णवीम् । रक्षोहनमिति
रक्षः हनम् । वल्लगहनंवैष्णवींवैष्णवींवल्लगहनंवल्लगहनंवैष्णवीमिदमिदं-
वै-

^१. वाचम् वाचम् वाचम् वद यहाँ अन्तस्थामन्तस्थास्वनुनासिकां परसस्थानाम् (वा. प्रा. ४. १०) इस सूत्र से अन्तस्थ वर्ण (व) बाद में होने से मकार अनुनासिक अन्तस्थ व होता है ।

स॒जा॒तऽ इति स जा॒तः१। अस॒जा॒तऽ उदुदस॒जा॒तोस॒जा॒तऽ उत्कृ॒त्याङ्कृ॒त्या-
मुदस॒जा॒तोस॒जा॒तऽ उत्कृ॒त्याम्^१। उत्कृ॒त्याङ्कृ॒त्यामुदुत्कृ॒त्याङ्कि॒रामि किरामि
कृ॒त्यामुदुत्कृ॒त्याङ्कि॒रामि। कृ॒त्याङ्कि॒रामि किरामि कृ॒त्याङ्कृ॒त्याङ्कि॒रामि।
कि॒रामीति॑ किरामि॥२३॥

स्व॒राड॑स्यसि स्व॒राट् स्व॒राड॑सि सपत्न॒हा स॒प॒त्न॒हासि॑ स्व॒राट् स्व॒राड॑सि
सपत्न॒हा। स्व॒राडि॑ति स्व॒ राट्। अ॒सि स॒प॒त्न॒हा स॒प॒त्न॒हास्य॑सि सपत्न॒हा
सं॒त्राट् सं॒त्राट् स॒प॒त्न॒हास्य॑सि सपत्न॒हा सं॒त्राट्^२। स॒प॒त्न॒हा सं॒त्राट् सं॒त्राट्
स॒प॒त्न॒हा स॒प॒त्न॒हा सं॒त्राड॑भिमाति॒हाभि॑माति॒हा सं॒त्राट् स॒प॒त्न॒हा स॒प॒त्न॒हा
सं॒त्राड॑भिमाति॒हा। स॒प॒त्न॒हेति॑ सपत्न॒ हा। स॒त्राड॑भिमाति॒हाभि॑माति॒हा
सं॒त्राट् सं॒त्राड॑भिमाति॒हा ज॒न॒राड् ज॒न॒राड॑भिमाति॒हा सं॒त्राट् सं॒त्राड॑भिमा-
ति॒हा ज॒न॒राट्। स॒त्राडि॑ति स॒त्र राट्। अ॒भिमा॑ति॒हा ज॒न॒राड् ज॒न॒राड॑भि-
माति॒हाभि॑माति॒हा ज॒न॒राड् र॒क्षो॒हा र॒क्षो॒हा ज॒न॒राड॑भिमाति॒हाभि॑माति॒हा
ज॒न॒राड् र॒क्षो॒हा। अ॒भिमा॑ति॒हेत्य॑भिमाति॒ हा। ज॒न॒राड् र॒क्षो॒हा र॒क्षो॒हा ज॒न॒राड्
ज॒न॒राड् र॒क्षो॒हा सं॒र्व॒राट् सं॒र्व॒राड् र॒क्षो॒हा ज॒न॒राड् ज॒न॒राड् र॒क्षो॒हा सं॒र्व॒राट्।
ज॒न॒राडि॑ति ज॒न राट्। र॒क्षो॒हा सं॒र्व॒राट् सं॒र्व॒राड् र॒क्षो॒हा र॒क्षो॒हा सं॒र्व॒राड॑-
मि॒त्र॒हामि॑त्र॒हा सं॒र्व॒राड् र॒क्षो॒हा र॒क्षो॒हा सं॒र्व॒राड॑मि॒त्र॒हा। र॒क्षो॒हेति॑ र॒क्षः॑ हा।
स॒र्व॒राड॑मि॒त्र॒हामि॑त्र॒हा सं॒र्व॒राट् सं॒र्व॒राड॑मि॒त्र॒हा। स॒र्व॒राडि॑ति स॒र्व राट्।
अ॒मि॒त्र॒हेत्य॑मि॒त्र हा॥२४॥

^१. वा.प्रा.५.३७. के अनुसार असजातः इस पद का पृथकरण नहीं होता है।

^२. सत्राट् यहाँ वा.प्रा.४.१०१. के अनुसार तकार का द्वित्व प्राप्त है परन्तु वा.प्रा.६.२७. के अनुसार उसका विरोध होता है।
सत्राट् समस्त पद है, यहाँ भी अवग्रह होने के कारण वा.प्रा.६.२७. प्रवर्तित होगा, क्योंकि प्रातिशाख्यों की प्रवृत्ति पद को मानकर होती है।

रक्षोहणौ वो वो रक्षोहणौ रक्षोहणौ वो बलगुहणौ बलगुहणौ वो
 रक्षोहणौ रक्षोहणौ वो बलगुहणः । रक्षोहणः इति रक्षः हनः । ब्र
 बलगुहणौ बलगुहणौ वो वो बलगुहणः प्र प्र वलगुहणौ वो वो बलगुहणः प्र ।
 बलगुहणः प्र प्र वलगुहणौ बलगुहणः प्रोक्षाम्युक्षामि प्र वलगुहणौ
 बलगुहणः प्रोक्षामि । बलगुहणः इति वलगु हनः । प्रोक्षाम्युक्षामि प्र
 प्रोक्षामि द्वैष्णवाः द्वैष्णवानुक्षामि प्र प्रोक्षामि द्वैष्णवान् । उक्षामि
 द्वैष्णवाः द्वैष्णवानुक्षाम्युक्षामि द्वैष्णवानवाव वैष्णवानुक्षाम्युक्षामि
 द्वैष्णवानव । द्वैष्णवानवाव वैष्णवाः द्वैष्णवानव नयामि नयाम्यव वैष्ण-
 वाः द्वैष्णवानव नयामि¹ । अव नयामि नयाम्यवाव नयाम्यवाव नयाम्य-
 वाव नयाम्यव । नयाम्यवाव नयामि नयाम्यव स्तृणामि स्तृणाम्यव नयामि
 नयाम्यव स्तृणामि । अव स्तृणामि स्तृणाम्यवाव स्तृणामि रक्षोहणौ
 रक्षोहणौ स्तृणाम्यवाव स्तृणामि रक्षोहणौ । स्तृणामि रक्षोहणौ रक्षोहणौ
 स्तृणामि स्तृणामि रक्षोहणौ वाँव्वाँ रक्षोहणौ स्तृणामि स्तृणामि रक्षोहणौ
 वाम् । रक्षोहणौ वाँव्वाँ रक्षोहणौ रक्षोहणौ वाँवलगुहणौ बलगुहणौ वाँ
 रक्षोहणौ रक्षोहणौ वाँवलगुहणौ । रक्षोहणविति रक्षः हनौ । वाँवलगुहणौ
 बलगुहणौ वाँवाँवलगुहणः उपोप वलगुहणौ वाँवाँवलगुहणः उप । बलगुहणः
 उपोप वलगुहणौ बलगुहणः उप दधामि दधाम्युप वलगुहणौ बलगुहणः उप
 दधामि । बलगुहणविति वलगु हनौ । उप दधामि दधाम्युपोप दधामि द्वैष्णवी
 द्वैष्णवी दधाम्युपोप दधामि द्वैष्णवी । दधामि द्वैष्णवी द्वैष्णवी दधामि
 दधामि द्वैष्णवी परि परि वैष्णवी दधामि दधामि द्वैष्णवी परि । द्वैष्णवी परि

¹. नाव नयामि (वा. प्रा. ३.१०६) इस सूत्र के अनुसार यहाँ अव पद के अन्तिम स्वर का दीर्घ नहीं होगा । सङ्गमे च
 वैष्णवान् (वा. प्रा. ३.१४९) इस सूत्र के अनुसार सङ्गमे यहाँ वैष्णवान् का नकार भी विकार को नहीं प्राप्त होता है ।

परि वैष्णवी द्वैष्णवी पठ्यूहाम्यूहामि परि वैष्णवी द्वैष्णवी पठ्यूहामि ।
 द्वैष्णवीऽ इति वैष्णवी । पठ्यूहाम्यूहामि परि पठ्यूहामि द्वैष्णवी द्वैष्णवीऽ
 ऊहामि परि पठ्यूहामि द्वैष्णवी । ऊहामि द्वैष्णवी द्वैष्णवीऽ ऊहाम्यूहामि
 द्वैष्णवी द्वैष्णवद्वैष्णवद्वैष्णवीऽ ऊहाम्यूहामि द्वैष्णवी द्वैष्णवम् । द्वैष्णवी
 द्वैष्णवद्वैष्णवद्वैष्णवी द्वैष्णवी द्वैष्णवमस्यसि द्वैष्णवद्वैष्णवी द्वैष्णवी
 द्वैष्णवमसि । द्वैष्णवीऽ इति वैष्णवी । द्वैष्णवमस्यसि द्वैष्णवद्वैष्णवमसि
 द्वैष्णवा द्वैष्णवाऽ असि द्वैष्णवद्वैष्णवमसि द्वैष्णवाऽ । असि द्वैष्णवा
 द्वैष्णवाऽ अस्यसि द्वैष्णवा स्थ स्थ द्वैष्णवाऽ अस्यसि द्वैष्णवा स्थ ।
 द्वैष्णवा स्थ स्थ द्वैष्णवा द्वैष्णवा स्थ । स्थेति स्थ ॥ २५ ॥

यवोस्यसि यवो यवोसि यवयं यवयासि यवो यवोसि यवयं^१ । असि यवयं
 यवयास्यसि यवयास्मदस्मद्यवयास्यसि यवयास्मत् । यवयास्मद-
 स्मद्यवयं यवयास्मद्वेषो द्वेषोस्मद्यवयं यवयास्मद्वेषः । अस्मद्वेषो द्वेषोस्म-
 दस्मद्वेषो यवयं यवय द्वेषोस्मदस्मद्वेषो यवयं । द्वेषो यवयं यवय द्वेषो द्वेषो यव-
 यारातीररातीर्यवय द्वेषो द्वेषो यवयारातीः । यवयारातीररातीर्यवयं यवयाराती-
 द्विवे दिवेरातीर्यवयं यवयारातीद्विवे । अरातीद्विवे दिवेरातीररातीद्विवे त्वा त्वा
 दिवेरातीररातीद्विवे त्वा । दिवे त्वा त्वा दिवे दिवे त्वान्तरिक्षायान्तरिक्षाय त्वा
 दिवे दिवे त्वान्तरिक्षाय । त्वान्तरिक्षायान्तरिक्षाय त्वा त्वान्तरिक्षाय पृथि-
 ह्यै पृथिह्याऽ अन्तरिक्षाय त्वा त्वान्तरिक्षाय पृथिह्यै । अन्तरिक्षाय पृथिह्यै
 पृथिह्याऽ अन्तरिक्षायान्तरिक्षाय पृथिह्यै शुन्धन्तां शुन्धन्ताम्पृथिह्याऽ
 अन्तरिक्षायान्तरिक्षाय पृथिह्यै शुन्धन्ताम् । पृथिह्यै शुन्धन्तां शुन्धन्ता-
 म्पृथिह्यै पृथिह्यै शुन्धन्तांल्लोका लोकाः शुन्धन्ताम्पृथिह्यै पृथिह्यै शुन्धन्तां-

^१. यवः असि यहाँ वा. मा. ४. ८०. के अनुसार असि के अकार का अभिनिधान होता है ।

ल्लोकाः। शुन्धन्ताँल्लोका लोकाः शुन्धन्ताँल्लोकाः शुन्धन्ताँल्लोकाः पितृषदनाः
 पितृसदना लोकाः शुन्धन्ताँल्लोकाः शुन्धन्ताँल्लोकाः पितृषदनाः। लोकाः पितृषद-
 नाः पितृसदना लोका लोकाः पितृषदनाः पितृषदनम्पितृसदनम्पितृसदना
 लोका लोकाः पितृषदनाः पितृषदनम्। पितृषदनाः पितृषदनम्पितृसदन-
 म्पितृसदनाः पितृषदनाः पितृषदनमस्यसि पितृसदनम्पितृसदनाः पितृषदनाः
 पितृषदनमसि। पितृसदनाऽ इति पितृ सदनाः। पितृषदनमस्यसि पितृसदन-
 म्पितृषदनमसि। पितृसदनमिति पितृ सदनम्। असीत्यसि ॥२६॥

उद्विवन्दिवमुद्विवं स्तभान स्तभान् दिवमुद्विवं स्तभान^१। दिवं
 स्तभान स्तभान् दिवन्दिवं स्तभानान्तरिक्षमन्तरिक्षमा स्तभान् दिवन्दि-
 वं स्तभानान्तरिक्षम्। स्तभानान्तरिक्षमन्तरिक्षमा स्तभान स्तभानान्त-
 रिक्षम्पृण पृणान्तरिक्षमा स्तभान स्तभानान्तरिक्षम्पृण। आन्तरिक्षम्।
 अन्तरिक्षम्पृण पृणान्तरिक्षमन्तरिक्षम्पृण दृढह्रस्व दृढह्रस्व पृणान्तरिक्ष-
 मन्तरिक्षम्पृण दृढह्रस्व। पृण दृढह्रस्व दृढह्रस्व पृण पृण दृढह्रस्व पृथिव्या-
 म्पृथिव्यान्दृढह्रस्व पृण पृण दृढह्रस्व पृथिव्याम्। दृढह्रस्व पृथिव्याम्पृथिव्या-
 न्दृढह्रस्व दृढह्रस्व पृथिव्यान्द्युतानो व्युतानः पृथिव्यान्दृढह्रस्व दृढह्रस्व
 पृथिव्यान्द्युतानः। पृथिव्यान्द्युतानो व्युतानः पृथिव्याम्पृथिव्यान्द्युतानस्त्वा त्वा
 व्युतानः पृथिव्याम्पृथिव्यान्द्युतानस्त्वा। व्युतानस्त्वा त्वा व्युतानो व्युतानस्त्वा
 मारुतो मारुतस्त्वा व्युतानो व्युतानस्त्वा मारुतः। त्वा मारुतो मारुतस्त्वा त्वा
 मारुतो मिनोतु मिनोतु मारुतस्त्वा त्वा मारुतो मिनोतु। मारुतो मिनोतु मिनोतु

^१. पितृसदनाः तथा पितृसदनम् यहाँ भाविभ्यः सः षं समानपदे (वा.पा. ३.५६) के अनुसार एक पद में भावी से परे स्थित सकार पकार होता है। अकण्ठ्यो भावी (वा.पा. १.४६) के अनुसार ऋ की संज्ञा भावी है।

^२. याज्ञवल्क्य शिक्षा में संयोग पिण्ड सात प्रकार के निर्दिष्ट हैं। उद्विवं स्तभान यह मृत्पिण्ड का उदाहरण है। - या. शि. २०५

मारुतो मारुतो मि॒नोतु मि॒त्रावरु॑णौ मि॒त्रावरु॑णौ मि॒नोतु मारुतो मारुतो मि॒नोतु
 मि॒त्रावरु॑णौ^१। मि॒नोतु मि॒त्रावरु॑णौ मि॒त्रावरु॑णौ मि॒नोतु मि॒नोतु मि॒त्रावरु॑णौ
 ऋ॒वेण ऋ॒वेण मि॒त्रावरु॑णौ मि॒नोतु मि॒नोतु मि॒त्रावरु॑णौ ऋ॒वेण। मि॒त्रावरु॑णौ ऋ॒वेण
 ऋ॒वेण मि॒त्रावरु॑णौ मि॒त्रावरु॑णौ ऋ॒वेण ध॒र्म॒णा ध॒र्म॒णा ऋ॒वेण मि॒त्रावरु॑णौ मि॒त्रा-
 वरु॑णौ ऋ॒वेण ध॒र्म॒णा। ध्रु॒वेण ध॒र्म॒णा ध॒र्म॒णा ऋ॒वेण ऋ॒वेण ध॒र्म॒णा। ध॒र्म॒णे-
 ति ध॒र्म॒णा॥ ब्र॒ह्म॒वनि॑ त्वा त्वा ब्र॒ह्म॒वनि॑ ब्र॒ह्म॒वनि॑ त्वा क॒क्षत्र॒वनि॑ क॒क्षत्र॒वनि॑ त्वा
 ब्र॒ह्म॒वनि॑ ब्र॒ह्म॒वनि॑ त्वा क॒क्षत्र॒वनि॑। ब्र॒ह्म॒वनी॑ति ब्र॒ह्म॒वनि॑। त्वा क॒क्षत्र॒वनि॑ क॒क्षत्र॒व-
 नि॑ त्वा त्वा क॒क्षत्र॒वनि॑ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ क॒क्षत्र॒वनि॑ त्वा त्वा क॒क्षत्र॒-
 वनि॑ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑। क॒क्षत्र॒वनि॑ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ क॒क्षत्र॒वनि॑ क॒क्षत्र॒व-
 नि॑ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ परि॒ परि॒ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ क॒क्षत्र॒वनि॑ क॒क्षत्र॒वनि॑ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑
 परि॒। क॒क्षत्र॒वनी॑ति क॒क्षत्र॒वनि॑। रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ परि॒ परि॒ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ रा॒य॒स्पो-
 ष॒वनि॑ प॒र्य॒हाम्य॑हामि परि॒ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ रा॒य॒स्पोष॒वनि॑ प॒र्य॒हामि। रा॒य॒-
 स्पोष॒वनी॑ति रा॒य॒स्पोष॒वनि॑^२। प॒र्य॒हाम्य॑हामि परि॒ प॒र्य॒हामि। ऊ॒हामी॑त्यू-
 हामि॥ ब्र॒ह्म॒ द॒ह॒ द॒ह॒ ब्र॒ह्म॒ ब्र॒ह्म॒ द॒ह॒ क॒क्षत्र॒वन्द्द॒ह॒ ब्र॒ह्म॒ ब्र॒ह्म॒ द॒ह॒ क॒क्षत्र॒म्।
 द॒ह॒ क॒क्षत्र॒वन्द्द॒ह॒ द॒ह॒ क॒क्षत्र॒मायु॑रायुः क॒क्षत्र॒वन्द्द॒ह॒ द॒ह॒ क॒क्षत्र॒मायुः॑।
 क॒क्षत्र॒मायु॑रायुः क॒क्षत्र॒वन्द्द॒ह॒ प्र॒जाम्प्र॒जामायु॑रायुः क॒क्षत्र॒वन्द्द॒ह॒ प्र॒जाम्।
 आयुः॑ प्र॒जाम्प्र॒जामायु॑रायुः प्र॒जाम्। प्र॒जामि॑ति प्र॒जाम्॥२७॥

ध्रु॒वा॒स्य॑सि ध्रु॒वा॒सि ध्रु॒वो॒ ध्रु॒वो॒सि ध्रु॒वा॒सि ध्रु॒वः॑। अ॒सि॒ ध्रु॒वो॒
 ध्रु॒वो॒स्य॑सि ध्रु॒वो॒य॒म॒य॒न्ध्रु॒वो॒स्य॑सि ध्रु॒वो॒य॒म्। ध्रु॒वो॒य॒म॒य॒न्ध्रु॒वो॒ ध्रु॒वो॒य॒य॒ज॑मानो
 य॒ज॑मानो॒य॒न्ध्रु॒वो॒ ध्रु॒वो॒य॒य॒ज॑मानः॑। अ॒य॒य॒ज॑मानो॒ य॒ज॑मानो॒य॒म॒य॒य॒ज॑मानो॒-

^१. देवताद्वन्द्वानि चानामन्त्रितानि (वा. प्रा. २. ४८) इस सूत्र के अनुसार सम्बोधन न होने से यहाँ मित्रावरुणौ पद द्विरुदात्त है।

^२. नि वनि नसः प्रपीनम् (वा. प्रा. ३. ९०) इस सूत्र के अनुसार वनि का नकार प्रकृतिभाव से रहता है।

स्मिन्नस्मिन्न्यजमानोयमय्यजमानोस्मिन् । यजमानोस्मिन्नस्मिन्न्यज-
मानो यजमानोस्मिन्नायतनऽ आयतनेस्मिन्न्यजमानो यजमानोस्मिन्नायतने
। अस्मिन्नायतनऽ आयतनेस्मिन्नस्मिन्नायतने प्रजया प्रजयायतनेस्मि-
न्नस्मिन्नायतने प्रजया । आयतने प्रजया प्रजयायतनऽ आयतने प्रजया
पशुभिः पशुभिः प्रजयायतनऽ आयतने प्रजया पशुभिः । आयतनऽ इत्या-
यतने । प्रजया पशुभिः पशुभिः प्रजया प्रजया पशुभिर्भूयाद् भूयात्पशुभिः
प्रजया प्रजया पशुभिर्भूयात् । प्रजयेति प्र जया । पशुभिर्भूयाद् भूयात्प-
शुभिः पशुभिर्भूयात् । पशुभिरिति पशु भिः । भूयादिति भूयात् ॥ घृतेन द्यावा-
पृथिवी द्यावापृथिवी घृतेन घृतेन द्यावापृथिवी पूर्येथाम्पूर्येथान्द्यावापृथिवी
घृतेन घृतेन द्यावापृथिवी पूर्येथाम् । द्यावापृथिवी पूर्येथाम्पूर्येथान्द्यावापृथिवी
द्यावापृथिवी पूर्येथामिन्द्रस्येन्द्रस्य पूर्येथान्द्यावापृथिवी द्यावापृथिवी पूर्येथा-
मिन्द्रस्य । द्यावापृथिवीऽ इति द्यावापृथिवी । पूर्येथामिन्द्रस्येन्द्रस्य पूर्येथा-
म्पूर्येथामिन्द्रस्य छदिश्छदिरिन्द्रस्य पूर्येथाम्पूर्येथामिन्द्रस्य छदिः^१ ।
इन्द्रस्य छदिश्छदिरिन्द्रस्येन्द्रस्य छदिरस्यसि छदिरिन्द्रस्येन्द्रस्य छदिर-
सि । छदिरस्यसि छदिश्छदिरसि विश्वजनस्य विश्वजनस्यासि छदि-
श्छदिरसि विश्वजनस्य । असि विश्वजनस्य विश्वजनस्यास्यसि विश्वजनस्य
छाया छाया विश्वजनस्यास्यसि विश्वजनस्य छाया^२ । विश्वजनस्य छाया
छाया विश्वजनस्य विश्वजनस्य छाया । विश्वजनस्येति विश्व जनस्य ।
छायेति छाया ॥ २८ ॥

^१ इन्द्रस्य छदिः यहाँ वा.प्रा.४.२५. के अनुसार छकार बाद में होने से अकार(य) चकार से व्यवहित होता है ।

^२ स्वरच्छकारे चकारेण सर्वत्र(वा.प्रा.४.२५) इस सूत्र के अनुसार विश्वजनस्य छाया इन दो पदों के मध्य च आता है ।

परि त्वा त्वा परि परि त्वा गिर्वणो गिर्वणस्त्वा परि परि त्वा गिर्वणः^१ ।
 त्वा गिर्वणो गिर्वणस्त्वा त्वा गिर्वणो गिरो गिरो गिर्वणस्त्वा त्वा गिर्वणो गिरः ।
 गिर्वणो गिरो गिरो गिर्वणो गिर्वणो गिरऽ इमाऽ इमा गिरो गिर्वणो गिर्वणो गिरऽ
 इमाः । गिरऽ इमाऽ इमा गिरो गिरऽ इमा भवन्तु भवन्त्विमा गिरो गिरऽ इमा
 भवन्तु । इमा भवन्तु भवन्त्विमाऽ इमा भवन्तु विश्वतो विश्वतो भवन्त्विमाऽ
 इमा भवन्तु विश्वतः । भवन्तु विश्वतो विश्वतो भवन्तु भवन्तु विश्वतः ।
 विश्वतऽ इति विश्वतः ॥ वृद्धायुमन्वनु वृद्धायुवृद्धायुमनु वृद्धयो वृद्धयोनु
 वृद्धायुवृद्धायुमनु वृद्धयः । वृद्धायुमिति वृद्ध आयुम् । अनु वृद्धयो वृद्धयोन्वनु वृद्धयो
 जुष्टा जुष्टा वृद्धयोन्वनु वृद्धयो जुष्टाः । वृद्धयो जुष्टा जुष्टा वृद्धयो वृद्धयो जुष्टा
 भवन्तु भवन्तु जुष्टा वृद्धयो वृद्धयो जुष्टा भवन्तु । जुष्टा भवन्तु भवन्तु जुष्टा जुष्टा
 भवन्तु जुष्टयो जुष्टयो भवन्तु जुष्टा जुष्टा भवन्तु जुष्टयः । भवन्तु जुष्टयो जुष्टयो
 भवन्तु भवन्तु जुष्टयः । जुष्टयऽ इति जुष्टयः ॥२९॥

इन्द्रस्य स्यूः स्यूरिन्द्रस्येन्द्रस्य स्यूरस्यसि स्यूरिन्द्रस्येन्द्रस्य स्यूरसि ।
 स्यूरस्यसि स्यूः स्यूरसि ऋवो ऋवोसि स्यूः स्यूरसि ऋवः । असि ऋवो ऋवोस्यसि
 ऋवऽ ऐन्द्रमैन्द्रन्ध्रुवोस्यसि ऋवऽ ऐन्द्रम् । ध्रुवऽ ऐन्द्रमैन्द्रन्ध्रुवो ऋवऽ ऐन्द्रवैश्व-
 देववैश्वदेवमैन्द्रन्ध्रुवो ऋवऽ ऐन्द्रवैश्वदेवम् ॥ ऐन्द्रवैश्वदेववैश्वदेवमैन्द्रमैन्द्र-
 वैश्वदेवम् । वैश्वदेवमिति वैश्व देवम् ॥३०॥

द्विभूरस्यसि द्विभूर्विभूरसि प्रवाहणः प्रवाहनोसि द्विभूर्विभूरसि प्रवाह-
 णः^२ । द्विभूरिति वि भूः । असि प्रवाहणः प्रवाहनोस्यसि प्रवाहणो ब्रह्मिर्ब्रह्मिः
 प्रवाहनोस्यसि प्रवाहणो ब्रह्मिः । प्रवाहणो ब्रह्मिर्ब्रह्मिः प्रवाहनः प्रवाहणो

^१ गिर्वणः (वा. प्रा. २.१०) यह पद अनुदात्त होता है ।

^२ स्वरयवहकपेथ (वा. प्रा. ३.८५) इस सूत्र के अनुसार प्रवाहनः इस पद का नकार णकार हो जाता है ।

बद्धिर्हृद्यवाहनो हृद्यवाहनो बद्धिः प्रवाहनः प्रवाहणो बद्धिर्हृद्यवाहनः ।
 प्रवाहनऽ इति प्र ब्राहनः । बद्धिर्हृद्यवाहनो हृद्यवाहनो बद्धिर्बद्धिर्हृद्यवाहनः
 श्रात्रः श्रात्रो हृद्यवाहनो बद्धिर्बद्धिर्हृद्यवाहनः श्रात्रः^१ । हृद्यवाहनः श्रात्रः श्रात्रो
 हृद्यवाहनो हृद्यवाहनः श्रात्रः प्रचेताः प्रचेताः श्रात्रो हृद्यवाहनो हृद्यवाहनः
 श्रात्रः प्रचेताः । हृद्यवाहनऽ इति हृद्य ब्राहनः ॥ श्रात्रः प्रचेताः प्रचेताः
 श्रात्रः श्रात्रः प्रचेतास्तुथस्तुथः प्रचेताः श्रात्रः श्रात्रः प्रचेतास्तुथः ।
 प्रचेतास्तुथस्तुथः प्रचेताः प्रचेतास्तुथो विश्ववेदा विश्ववेदास्तुथः प्रचेताः
 प्रचेतास्तुथो विश्ववेदाः । प्रचेताऽ इति प्र चेताः । तुथो विश्ववेदा विश्ववेदा-
 स्तुथस्तुथो विश्ववेदाऽ उशिगुशिग्विश्ववेदास्तुथस्तुथो विश्ववेदाऽ उशिक् ।
 विश्ववेदाऽ उशिगुशिग्विश्ववेदा विश्ववेदाऽ उशिक्विः कविरुशिग्विश्ववेदा
 विश्ववेदाऽ उशिक्विः । विश्ववेदाऽ इति विश्व वेदाः ॥ ३१ ॥

उशिक्विः कविरुशिगुशिक्विरङ्गारिरङ्गारिः कविरुशिगुशिक्विरङ्गारिः ।
 कविरङ्गारिरङ्गारिः कविः कविरङ्गारिर्बम्भारिर्बम्भारिरङ्गारिः कविः कविरङ्गा-
 रिर्बम्भारिः । अङ्गारिर्बम्भारिर्बम्भारिरङ्गारिरङ्गारिर्बम्भारिरवस्यूरवस्यूर्बम्भारिरङ्गा-
 रिरङ्गारिर्बम्भारिरवस्यूरः । बम्भारिरवस्यूरवस्यूर्बम्भारिर्बम्भारिरवस्यूर्दुवस्वान्दुव-
 स्वानवस्यूर्बम्भारिर्बम्भारिरवस्यूर्दुवस्वान्^२ । अवस्यूर्दुवस्वान्दुवस्वानवस्यूरवस्यू-
 र्दुवस्वाञ्छुन्ध्यूः शुन्ध्यूर्दुवस्वानवस्यूरवस्यूर्दुवस्वाञ्छुन्ध्यूः^३ । दुवस्वाञ्छुन्ध्यूः
 शुन्ध्यूर्दुवस्वान्दुवस्वाञ्छुन्ध्यूर्मार्जालीयो मार्जालीयः शुन्ध्यूर्दुवस्वान्दुवस्वा-
 ञ्छुन्ध्यूर्मार्जालीयः । शुन्ध्यूर्मार्जालीयो मार्जालीयः शुन्ध्यूः शुन्ध्यूर्मार्-

^१ विसर्जनीयाङ्गजनपरः (वा. प्रा. ४. १०७) इस सूत्र के अनुसार हृद्यवाहनः श्रात्रः यहाँ विसर्ग से परे शकार की द्विरुक्ति नहीं होगी, जैसे इसी मन्त्र में बद्धिः प्रवाहनः में पकार का द्वित्व होगा, वैसा उपर्युक्त स्थल में शकार का द्वित्व नहीं होगा ।

^२ प्रकृत्या पदान्तीयः (वा. प्रा. ३. ८९) पदान्त नकार प्रकृतिभाव से रहता है ।

^३ दुवस्वान् शुन्ध्यूः यहाँ परश्चरुपरश्चम् (वा. प्रा. ४. ९८) इस सूत्र से शकार छकार होता है ।

ज्जालीयः सम्म्राट् सम्म्राण्मज्जालीयः शुन्ध्युः शुन्ध्युर्मज्जालीयः
 सम्म्राट्। मज्जालीयः सम्म्राट् सम्म्राण्मज्जालीयो मज्जालीयः सम्म्राट्
 कृशानुः कृशानुः सम्म्राण्मज्जालीयो मज्जालीयः सम्म्राट् कृशानुः।
 सम्म्राट् कृशानुः कृशानुः सम्म्राट् सम्म्राट् कृशानुः परिषद्यः परिसद्यः
 कृशानुः सम्म्राट् सम्म्राट् कृशानुः परिषद्यः। सम्म्राडिति सम् राट्। कृशानुः
 परिषद्यः परिसद्यः कृशानुः कृशानुः परिषद्यः पवमानः पवमानः परिसद्यः
 कृशानुः कृशानुः परिषद्यः पवमानः। परिषद्यः पवमानः पवमानः परिसद्यः
 परिषद्यः पवमानो नभो नभः पवमानः परिसद्यः परिषद्यः पवमानो नभः।
 परिसद्यः इति परि सद्यः। पवमानो नभो नभः पवमानः पवमानो नभः
 प्रतक्वा प्रतक्वा नभः पवमानः पवमानो नभः प्रतक्वा। नभः प्रतक्वा
 प्रतक्वा नभो नभः प्रतक्वा मृष्टो मृष्टः प्रतक्वा नभो नभः प्रतक्वा मृष्टः।
 प्रतक्वा मृष्टो मृष्टः प्रतक्वा प्रतक्वा मृष्टो हृद्यसूदनो हृद्यसूदनो मृष्टः प्रतक्वा
 प्रतक्वा मृष्टो हृद्यसूदनः। प्रतक्वेति प्र तक्वा। मृष्टो हृद्यसूदनो हृद्यसूदनो
 मृष्टो मृष्टो हृद्यसूदनः क्रतधामः क्रतधामा हृद्यसूदनो मृष्टो मृष्टो हृद्यसूदनः
 क्रतधामा¹। हृद्यसूदनः क्रतधामः क्रतधामा हृद्यसूदनो हृद्यसूदनः क्रतधा-
 मा स्वर्ज्योतिः स्वर्ज्योतिर्क्रतधामा हृद्यसूदनो हृद्यसूदनः क्रतधामा स्वर्ज्यो-
 तिः²। हृद्यसूदनः इति हृद्य सूदनः। क्रतधामा स्वर्ज्योतिः स्वर्ज्योतिर्क्रत-
 धामः क्रतधामा स्वर्ज्योतिः समुद्रः समुद्रः स्वर्ज्योतिर्क्रतधामः क्रतधामा
 स्वर्ज्योतिः समुद्रः। क्रतधामेत्सृत धामा। स्वर्ज्योतिः समुद्रः समुद्रः

¹. क्रतधामा क्रतधामा यहाँ कण्ठ्य ऋकारे ह्रस्वम् (वा. प्रा. ४. ५०) के अनुसार ऋकार बाद में होने से मा का स्वर (आ) ह्रस्व अ होता है।

². वा. प्रा. ४. १५५. के अनुसार ज्योतिः एक यकार के संयोग वाला पद है।

स्वर्ज्योतिः स्वर्ज्योतिः समुद्रो विश्वद्यचा विश्वद्यचाः समुद्रः स्वर्ज्योतिः
स्वर्ज्योतिः समुद्रो विश्वद्यचाः । स्वर्ज्योतिरिति स्वः ज्योतिः ॥३२॥

समुद्रो विश्वद्यचा विश्वद्यचाः समुद्रः समुद्रो विश्वद्यचाऽ अजो जो
विश्वद्यचाः समुद्रः समुद्रो विश्वद्यचाऽ अजः । विश्वद्यचाऽ अजो जो विश्वद्य-
चा विश्वद्यचाऽ अजऽ एकपादेकपादजो विश्वद्यचा विश्वद्यचाऽ अजऽ एकपात्
। विश्वद्यचाऽ इति विश्व द्यचाः । अजऽ एकपादेकपादजोजऽ एकपादहिरहिर-
कपादजोजऽ एकपादहिः । एकपादहिरहिरकपादेकपादहिर्बुद्ध्यो बुद्ध्योहिरक-
पादेकपादहिर्बुद्ध्यः¹ । एकपादित्येक पात् । अहिर्बुद्ध्यो बुद्ध्योहिरहिर्बुद्ध्यो
वाग्वाग्बुद्ध्योहिरहिर्बुद्ध्यो वाक् । बुद्ध्यो वाग्वाग्बुद्ध्यो बुद्ध्यो वागैन्द्रमैन्द्रंवा-
ग्बुद्ध्यो बुद्ध्यो वागैन्द्रम् । वागैन्द्रमैन्द्रंवाग्वागैन्द्रः सदः सदऽ ऐन्द्रंवाग्वागै-
न्द्रः सदः । ऐन्द्रः सदः सदऽ ऐन्द्रमैन्द्रः सदऽ ऋतस्यऽ ऋतस्य सदऽ
ऐन्द्रमैन्द्रः सदऽ ऋतस्य । सदऽ ऋतस्यऽ ऋतस्य सदः सदऽ ऋतस्य द्वारौ
द्वारावृतस्य सदः सदऽ ऋतस्य द्वारौ । ऋतस्य द्वारौ द्वारावृतस्यऽ ऋतस्य द्वारौ मा
मा द्वारावृतस्यऽ ऋतस्य द्वारौ मा । द्वारौ मा मा द्वारौ द्वारौ मा मा मा द्वारौ
द्वारौ मा मा । मा मा मा मा मा मा सः सम्मा मा मा मा सम् । मा सः सम्मा
मा सन्ताप्तन्ताप्तः सम्मा मा सन्ताप्तम् । सन्ताप्तन्ताप्तः सः सन्ता-
प्तमर्द्धनामर्द्धनान्ताप्तः सः सन्ताप्तमर्द्धनाम् । ताप्तमर्द्धनामर्द्धनान्ताप्त-
न्ताप्तमर्द्धनामर्द्धपतेर्द्धनान्ताप्तन्ताप्तमर्द्धनामर्द्धपते । अर्द्धनामर्द्धपतेर्द्धपते-
र्द्धनामर्द्धनामर्द्धपते प्र प्रार्द्धपतेर्द्धनामर्द्धनामर्द्धपते प्र । अर्द्धपते प्र प्रार्द्धपते-
र्द्धपते प्र मा मा प्रार्द्धपतेर्द्धपते प्र मा । अर्द्धपतऽ इत्यर्द्ध पते । प्र मा मा प्र प्र

¹ बुद्ध्यु+ अहि+ यत् वा.पा.४.१३३. के अनुसार स्वरित स्वर का एकीभाव स्वरित कहा गया है परन्तु अग्रिम सूत्र उदात्त के एकीभाव को उदात्त कहा है। वा.पा.१.१५९. परवर्ती सूत्र को इस सम्बन्ध में बलवान् कहा है।

मां तिर तिर मा प्र प्र मां तिर । मा तिर तिर मा मा तिर स्वस्ति स्वस्ति तिर मा
 मा तिर स्वस्ति । तिर स्वस्ति स्वस्ति तिर तिर स्वस्ति मे मे स्वस्ति तिर तिर
 स्वस्ति मे । स्वस्ति मे मे स्वस्ति स्वस्ति मेस्मिन्नस्मिन्मे स्वस्ति स्वस्ति
 मेस्मिन् । मेस्मिन्नस्मिन्मे मेस्मिन्नपुथि पृथ्युस्मिन्मे मेस्मिन्नपुथि ।
 अस्मिन्नपुथि पृथ्युस्मिन्नस्मिन्नपुथि देवयाने देवयाने पृथ्युस्मिन्नस्मिन्नपुथि
 देवयाने । पुथि देवयाने देवयाने पुथि पुथि देवयाने भूयाद् भूयादेवयाने पुथि पुथि
 देवयाने भूयात् । देवयाने भूयाद् भूयादेवयाने देवयाने भूयान्मित्रस्य मित्रस्य
 भूयादेवयाने देवयाने भूयान्मित्रस्य । देवयानऽ इति देव याने । भूयान्मित्रस्य
 मित्रस्य भूयाद् भूयान्मित्रस्य मा मा मित्रस्य भूयाद् भूयान्मित्रस्य मा ॥३३॥

मित्रस्य मा मा मित्रस्य मित्रस्य मा चक्षुषा चक्षुषा मा मित्रस्य मित्र-
 स्य मा चक्षुषा । मा चक्षुषा चक्षुषा मा मा चक्षुषेक्षद्धमीक्षद्धचक्षुषा मा
 मा चक्षुषेक्षद्धम् । चक्षुषेक्षद्धमीक्षद्धचक्षुषा चक्षुषेक्षद्धमग्नयोग्नयऽ
 ईक्षद्धचक्षुषा चक्षुषेक्षद्धमग्नयः^१ । ईक्षद्धमग्नयोग्नयऽ ईक्षद्धमीक्ष-
 द्धमग्नयः सगराः सगराऽ अग्नयऽ ईक्षद्धमीक्षद्धमग्नयः सगराः^२ । अग्न-
 यः सगराः सगराऽ अग्नयोग्नयः सगराः सगराः सगराः सगराऽ अग्नयोग्न-
 यः सगराः सगराः । सगराः सगराः सगराः सगराः सगराः सगराः स्थ स्थ
 सगराः सगराः सगराः सगराः स्थ । सगराः स्थ स्थ सगराः सगराः स्थ
 सगरेण सगरेण स्थ सगराः सगराः स्थ सगरेण । स्थ सगरेण सगरेण स्थ स्थ

^१. वा. प्रा. २.१७ के अनुसार पदपूर्व आमन्त्रित पद अनुदात्त होता है । यदि वह अनेक पदार्थों का वाचक न हो एवं पाद के प्रारम्भ में न हो । यहाँ अग्नयः अनेक पदार्थों का वाचक होने से अनुदात्त (सर्वानुदात्त) नहीं है ।

^२. अग्नयः सगराः तथा सगराः सगराः यहाँ अविकारं शाकल्यः शषसेषु (वा. प्रा. ३.१०) इस सूत्र के अनुसार विसर्जनीय विकार को प्राप्त नहीं करता है । प्रत्ययसवर्णं मुदि शाकटायनः (वा. प्रा. ३.९) इस सूत्र के अनुसार विसर्जनीय का परसवर्णत्व माध्यन्दिन शास्त्रा में सम्प्रदाय से अप्राप्त है ।

सगरेण॒ नाम्ना॒ नाम्ना॒ सगरेण॒ स्थ स्थ॒ सगरेण॒ नाम्ना॒ । सगरेण॒ नाम्ना॒ नाम्ना॒
 सगरेण॒ सगरेण॒ नाम्ना॒ रौद्रेण॒ रौद्रेण॒ नाम्ना॒ सगरेण॒ सगरेण॒ नाम्ना॒ रौद्रेण॒ ।
 नाम्ना॒ रौद्रेण॒ रौद्रेण॒ नाम्ना॒ नाम्ना॒ रौद्रेणानी॑केनानी॑केन॒ रौद्रेण॒ नाम्ना॒ नाम्ना॒
 रौद्रेणानी॑केन । रौद्रेणानी॑केनानी॑केन॒ रौद्रेण॒ रौद्रेणानी॑केन पा॒त पा॒तानी॑केन॒ रौद्रेण॒
 रौद्रेणानी॑केन पा॒त । अनी॑केन पा॒त पा॒तानी॑केनानी॑केन पा॒त मा॒ मा पा॒तानी॑के-
 नानी॑केन पा॒त मा॒ । पा॒त मा॒ मा पा॒त पा॒त मा॒ग्नयोग्नयो॒ मा पा॒त पा॒त मा॒ग्नयः॑
 । मा॒ग्नयोग्नयो॒ मा मा॒ग्नयः॑ पि॒पृत पि॒पृता॒ग्नयो॒ मा मा॒ग्नयः॑ पि॒पृत । अ॒ग्नयः॑
 पि॒पृत पि॒पृता॒ग्नयोग्नयः॑ पि॒पृत गो॒पाय॑तं गो॒पाय॑तं पि॒पृता॒ग्नयोग्नयः॑ पि॒पृत
 गो॒पाय॑तं । पि॒पृत गो॒पाय॑तं गो॒पाय॑तं पि॒पृत पि॒पृत गो॒पाय॑त॒ नमो॒ नमो॑ गो॒पाय॑तं
 पि॒पृत पि॒पृत गो॒पाय॑त॒ नमः॑ । गो॒पाय॑त॒ नमो॒ नमो॑ गो॒पाय॑तं गो॒पाय॑त॒ नमो॑ वो
 वो नमो॑ गो॒पाय॑तं गो॒पाय॑त॒ नमो॑ वह॒ । नमो॑ वो वो नमो॑ नमो॑ वोस्त्वस्तु॒ वो नमो॑
 नमो॑ वोस्तु । वोस्त्वस्तु॒ वो वोस्तु॒ मा मास्तु॑ वो वोस्तु॒ मा । अस्तु॒ मा मास्त्वस्तु॑
 मा मा॒ मा मास्त्वस्तु॑ मा मा॑ । मा मा॒ मा मा मा॒ मा हि॒ऽसिष्ट॑ हि॒ऽसिष्ट॑ मा॒ मा
 मा मा॒ हि॒ऽसिष्ट॑ । मा॒ हि॒ऽसिष्ट॑ हि॒ऽसिष्ट॑ मा॒ मा॒ हि॒ऽसिष्ट॑ । हि॒ऽसिष्टेति॑
 हि॒ऽसिष्ट॑ ॥३४॥

ज्योति॑रस्यसि॒ ज्योति॑ज्योति॑रसि॒ विश्व॑रूपं॒ विश्व॑रूपमसि॒ ज्योति॑-
 ज्योति॑रसि॒ विश्व॑रूपम् । असि॒ विश्व॑रूपं॒ विश्व॑रूपमस्यसि॒ विश्व॑रूपं॒ विश्वैषां॑ विश्वै-
 षां॑ विश्व॑रूपमस्यसि॒ विश्व॑रूपं॒ विश्वैषाम् । विश्व॑रूपं॒ विश्वैषां॑ विश्वैषां॑ विश्व॑रूपं॒ विश्व-
 रूपं॑ विश्वैषान्देवाना॑न्देवानां॒ विश्वैषां॑ विश्व॑रूपं॒ विश्व॑रूपं॒ विश्वैषान्देवानां॑ । विश्व॑रूप-
 मिति॑ विश्व॑ रूपम् । विश्वैषान्देवाना॑न्देवानां॒ विश्वैषां॑ विश्वैषान्देवानां॑ स॒मित्स॒मि-
 देवानां॑ विश्वैषां॑ विश्वैषान्देवानां॑ स॒मित् । देवानां॑ स॒मित्स॒मिदेवाना॑न्देवानां॑

¹. इस सन्धि में प्रथम मा उदात्त है, द्वितीय मा वा.मा. २.४. के अनुसार अस्मदर्थ में प्रयुक्त होने से अनुदात्त है।

सुमित्। सुमिदिति सुम् इत्॥ त्वः सोम सोम् त्वन्त्वः सोम
तनूकृद्भ्यस्तनूकृद्भ्यः सोम् त्वन्त्वः सोम तनूकृद्भ्यः। सोम् तनूकृद्भ्य-
स्तनूकृद्भ्यः सोम सोम तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्यो द्वेषोभ्यस्तनूकृद्भ्यः सोम
सोम तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्यः। तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्यो द्वेषोभ्यस्तनूकृद्भ्य-
स्तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्योन्यकृतेभ्योन्यकृतेभ्यो द्वेषोभ्यस्तनूकृद्भ्यस्तनू-
कृद्भ्यो द्वेषोभ्योन्यकृतेभ्यः^१। तनूकृद्भ्यः इति तनूकृत् भ्यः। द्वेषोभ्यो-
न्यकृतेभ्योन्यकृतेभ्यो द्वेषोभ्यो द्वेषोभ्योन्यकृतेभ्यः उरुर्ब्रुव्यकृतेभ्यो
द्वेषोभ्यो द्वेषोभ्योन्यकृतेभ्यः उरु। द्वेषोभ्यः इति द्वेषः भ्यः। अन्यकृते-
भ्यः उरुर्ब्रुव्यकृतेभ्योन्यकृतेभ्यः उरु वृन्ता वृन्तोर्ब्रुव्यकृतेभ्योन्यकृते-
भ्यः उरु वृन्ता। अन्यकृतेभ्यः इत्यन्य कृतेभ्यः। उरु वृन्ता वृन्तोरु
वृन्तास्यसि वृन्तोरु वृन्तासि। वृन्तास्यसि वृन्ता वृन्तासि वरुथं वरुथमसि
वृन्ता वृन्तासि वरुथम्। असि वरुथं वरुथमस्यसि वरुथं स्वाहा स्वाहा
वरुथमस्यसि वरुथं स्वाहा। वरुथं स्वाहा स्वाहा वरुथं वरुथं स्वाहा
जुषाणो जुषाणः स्वाहा वरुथं वरुथं स्वाहा जुषाणः। स्वाहा जुषाणो जुषाणः
स्वाहा स्वाहा जुषाणोऽअप्सुरप्सुर्जुषाणः स्वाहा स्वाहा जुषाणोऽअप्सुः^२।
जुषाणोऽअप्सुरप्सुर्जुषाणो जुषाणोऽअप्सुराज्यस्याज्यस्याप्सुर्जुषाणो
जुषाणोऽअप्सुराज्यस्य। अप्सुराज्यस्याज्यस्याप्सुरप्सुराज्यस्य वेतु
वेत्वाज्यस्याप्सुरप्सुराज्यस्य वेतु। आज्यस्य वेतु वेत्वाज्यस्याज्यस्य वेतु
स्वाहा स्वाहा वेत्वाज्यस्याज्यस्य वेतु स्वाहा। वेतु स्वाहा स्वाहा वेतु वेतु
स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥३५॥

^१ वा. प्रा. ४.६५. के अनुसार यहाँ द्वेषोभ्यो से परवर्ती अकार पूर्वरूप को प्राप्त करता है।

^२ जुषाणधानध्वनि (वा. प्रा. ४.८३) इस सूत्र के अनुसार जुषाणोऽअप्सुः यहाँ जुषाणो का ओकार प्रकृतिभाव से रहता है।

अग्ने नय नयाग्नेग्ने नय सुपथा सुपथा नयाग्नेग्ने नय सुपथा¹ । नय
 सुपथा सुपथा नय नय सुपथा राये राये सुपथा नय नय सुपथा राये । सुपथा राये
 राये सुपथा सुपथा रायेऽ अस्मान् अस्मान्नाये सुपथा सुपथा रायेऽ अस्मान्² ।
 सुपथेति सु पथा । रायेऽ अस्मान् अस्मान्नाये रायेऽ अस्मान्विश्वानि विश्वान्य-
 स्मान्नाये रायेऽ अस्मान्विश्वानि । अस्मान्विश्वानि विश्वान्यस्मान् अस्मा-
 न्विश्वानि देव देव विश्वान्यस्मान् अस्मान्विश्वानि देव । विश्वानि देव देव
 विश्वानि विश्वानि देव वयुनानि वयुनानि देव विश्वानि विश्वानि देव वयुनानि ।
 देव वयुनानि वयुनानि देव देव वयुनानि द्विद्वान्विद्वान्वयुनानि देव देव वयुनानि
 द्विद्वान् । वयुनानि द्विद्वान्विद्वान्वयुनानि वयुनानि द्विद्वान् । द्विद्वानिति विद्वान् ॥
 सुयोक्त्यस्मदस्मद्वयोधि सुयोक्त्यस्मज्जुहुराणञ्जुहुराणमस्मद्वयोधि सुयोक्त्य-
 स्मज्जुहुराणम् । अस्मज्जुहुराणञ्जुहुराणमस्मदस्मज्जुहुराणमेनऽ एनो जुहुरा-
 णमस्मदस्मज्जुहुराणमेनः । जुहुराणमेनऽ एनो जुहुराणञ्जुहुराणमेनो भूयिष्टा-
 म्भूयिष्टामेनो जुहुराणञ्जुहुराणमेनो भूयिष्टाम् । एनो भूयिष्टाम्भूयिष्टामेनऽ एनो
 भूयिष्टान्ते ते भूयिष्टामेनऽ एनो भूयिष्टान्ते । भूयिष्टान्ते ते भूयिष्टाम्भूयिष्टान्ते
 नमऽउक्तिन्नमऽउक्तिन्ते भूयिष्टाम्भूयिष्टान्ते नमऽउक्तिम् । ते नमऽउक्तिन्नमऽउ-
 क्तिन्ते ते नमऽउक्तिं द्विधेम द्विधेम नमऽउक्तिन्ते ते नमऽउक्तिं द्विधेम । नमऽउक्तिं-
 द्विधेम द्विधेम नमऽउक्तिन्नमऽउक्तिं द्विधेम । नमऽउक्तिमिति नमः उक्तिम् ।
 द्विधेमेति विधेम ॥ ३६ ॥

¹. उदात्ताच्चासन्नितादनन्तरम् (वा. प्रा. ६. १२) इस सूत्र के अनुसार उदात्तयुक्त सम्बोधन-पद (अग्ने) से अव्यवहित परवर्ती क्रियापद (नय) अपने प्रकृतिस्वर से युक्त है ।

². राये अस्मान् यहाँ वा. प्रा. ४. ८२. के अनुसार राये का एकार प्रकृति भाव से रहता है ।

अ॒य॒न्नो नो॒य॒म॒य॒न्नोऽ अ॒ग्नि॒र॒ग्नि॒न्नो॒य॒म॒य॒न्नोऽ अ॒ग्निः॑ । नोऽ अ॒ग्नि॒र॒ग्नि॒न्नो
 नोऽ अ॒ग्नि॒र्ध॒रि॒वो ध॒रि॒वो॒ग्नि॒न्नो नोऽ अ॒ग्नि॒र्ध॒रि॒वः॑ । अ॒ग्नि॒र्ध॒रि॒वो ध॒रि॒वो॒ग्नि॒र॒ग्नि॒र्ध॒-
 रि॒वस्कृ॒णोतु॑ कृ॒णोतु॑ ध॒रि॒वो॒ग्नि॒र॒ग्नि॒र्ध॒रि॒वस्कृ॒णोतु॑^१ । ध॒रि॒वस्कृ॒णोतु॑ कृ॒णोतु॑ ध॒रि॒-
 वो ध॒रि॒वस्कृ॒णोत्त्व॒य॒म॒य॒ङ्कृ॒णोतु॑ ध॒रि॒वो ध॒रि॒वस्कृ॒णोत्त्व॒य॒म् । कृ॒णोत्त्व॒य॒म॒य॒ङ्कृ॒णोतु॑
 कृ॒णोत्त्व॒य॒म॒मृ॒धो मृ॒धो॒य॒ङ्कृ॒णोतु॑ कृ॒णोत्त्व॒य॒म॒मृ॒धः॑ । अ॒य॒म॒मृ॒धो मृ॒धो॒य॒म॒मृ॒धः॑
 पु॒रः॑ पु॒रो मृ॒धो॒य॒म॒मृ॒धः॑ पु॒रः॑ । मृ॒धः॑ पु॒रः॑ पु॒रो मृ॒धो मृ॒धः॑ पु॒रऽ ए॒त्वेतु॑ पु॒रो
 मृ॒धो मृ॒धः॑ पु॒रऽ ए॒तु । पु॒रऽ ए॒त्वेतु॑ पु॒रः॑ पु॒रऽ ए॒तु प्र॒भि॒न्द॒प्र॒भि॒न्द॒न्नैतु॑ पु॒रः॑ पु॒रऽ
 ए॒तु प्र॒भि॒न्द॒न् । ए॒तु प्र॒भि॒न्द॒प्र॒भि॒न्द॒न्नै॒त्वेतु॑ प्र॒भि॒न्द॒न् । प्र॒भि॒न्द॒न्निति॑ प्र
 भि॒न्द॒न् ॥ अ॒यँ॒वा॒जा॒न्वा॒जा॒न॒य॒म॒यँ॒वा॒जा॒ञ्ज॒यतु॑ ज॒यतु॑ वा॒जा॒न॒य॒म॒यँ॒वा॒जा॒ञ्ज॒यतु॑^२ ।
 वा॒जा॒ञ्ज॒यतु॑ ज॒यतु॑ वा॒जा॒न्वा॒जा॒ञ्ज॒यतु॑ वा॒ज॒सा॒तौ वा॒ज॒सा॒तौ ज॒यतु॑ वा॒जा॒न्वा॒-
 जा॒ञ्ज॒यतु॑ वा॒ज॒सा॒तौ । ज॒य॒तु वा॒ज॒सा॒तौ वा॒ज॒सा॒तौ ज॒यतु॑ ज॒यतु॑ वा॒ज॒सा॒ता॒व॒य॒म॒-
 यँ॒वा॒ज॒सा॒तौ ज॒यतु॑ ज॒यतु॑ वा॒ज॒सा॒ता॒व॒य॒म् । वा॒ज॒सा॒ता॒व॒य॒म॒यँ॒वा॒ज॒सा॒तौ वा॒ज॒सा॒-
 ता॒व॒य॒ः श॒त्रू॒च्छ॒त्रू॒न॒यँ॒वा॒ज॒सा॒तौ वा॒ज॒सा॒ता॒व॒य॒ः श॒त्रू॒न् । वा॒ज॒सा॒ता॒वि॒ति वा॒ज॒-
 सा॒तौ । अ॒य॒ः श॒त्रू॒च्छ॒त्रू॒न॒य॒म॒य॒ः श॒त्रू॒ञ्ज॒यतु॑ ज॒यतु॑ श॒त्रू॒न॒य॒म॒य॒ः श॒त्रू॒ञ्ज॒यतु॑ ।
 श॒त्रू॒ञ्ज॒यतु॑ ज॒यतु॑ श॒त्रू॒च्छ॒त्रू॒ञ्ज॒यतु॑ ज॒हँ॒षा॒णो ज॒हँ॒षा॒णो ज॒यतु॑ श॒त्रू॒च्छ॒त्रू॒ञ्ज॒यतु॑
 ज॒हँ॒षा॒णः॑ । ज॒य॒तु ज॒हँ॒षा॒णो ज॒हँ॒षा॒णो ज॒यतु॑ ज॒यतु॑ ज॒हँ॒षा॒णः॑ स्वा॒हा स्वा॒हा
 ज॒हँ॒षा॒णो ज॒यतु॑ ज॒यतु॑ ज॒हँ॒षा॒णः॑ स्वा॒हा । ज॒हँ॒षा॒णः॑ स्वा॒हा स्वा॒हा ज॒हँ॒षा॒णो
 ज॒हँ॒षा॒णः॑ स्वा॒हा । स्वा॒हेति॑ स्वा॒हा ॥३७॥ श॒त॒म् ॥२००॥

^१ आविर्निर्दिष्ट इडाया वसतिर्वरिवः (वा. प्रा. ३.२३) इस सूत्र के अनुसार यहाँ वरिवः का विसर्जनीय सकार हो जाता है।

^२ वाजान् जयतु यहाँ तकारवर्गश्चकारवर्गे चकारवर्गम् (वा. प्रा. ४.९६) इस सूत्र से चकारवर्ग (ज) बाद में होने से तकारवर्ग (ज) होता है।

उरु द्विष्णो द्विष्णोऽ उरु द्विष्णो द्वि वि विष्णोऽ उरु द्विष्णो द्वि ।
 द्विष्णो द्वि वि विष्णो द्विष्णो द्वि क्रमस्व क्रमस्व द्वि विष्णो द्विष्णो द्वि
 क्रमस्व । द्विष्णोऽ इति विष्णो । द्वि क्रमस्व क्रमस्व द्वि वि क्रमस्वोरु क्रमस्व
 द्वि वि क्रमस्वोरु । क्रमस्वोरु क्रमस्व क्रमस्वोरु कक्षाय कक्षायोरु क्रमस्व
 क्रमस्वोरु कक्षाय । उरु कक्षाय कक्षायोरु कक्षाय नो नः कक्षायोरु
 कक्षाय नः । क्षाय नो नः कक्षाय कक्षाय नस्कृधि कृधि नः कक्षाय
 कक्षाय नस्कृधि^१ । नस्कृधि कृधि नो नस्कृधि । कृधीति कृधि ॥ घृतङ्घृतयोने
 घृतयोने घृतङ्घृतङ्घृतयोने पिब पिब घृतयोने घृतङ्घृतङ्घृतयोने पिब । घृतयोने पिब
 पिब घृतयोने घृतयोने पिब प्रप्प्र प्रप्प्र पिब घृतयोने घृतयोने पिब प्रप्प्र^२ ।
 घृतयोनेऽ इति घृत योने । पिब प्रप्प्र प्रप्प्र पिब पिब प्रप्प्र यज्जपतिंश्चयज्जप-
 तिम्प्रप्प्र पिब पिब प्रप्प्र यज्जपतिम् । प्रप्प्र यज्जपतिंश्चयज्जपतिम्प्रप्प्र प्रप्प्र
 यज्जपतिन्तिर तिर यज्जपतिम्प्रप्प्र प्रप्प्र यज्जपतिन्तिर । प्रप्पेति प्र प्र ।
 यज्जपतिन्तिर तिर यज्जपतिंश्चयज्जपतिन्तिर स्वाहा स्वाहा तिर यज्जपतिं-
 चयज्जपतिन्तिर स्वाहा । यज्जपतिमिति यज्ज पतिम् । तिर स्वाहा स्वाहा तिर
 तिर स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥३८॥

देवं सवितः सवितुर्देवं देवं सवितरेषऽ एष सवितुर्देवं देवं सवितरेषः ।
 सवितरेषऽ एष सवितः सवितरेष तै तऽ एष सवितः सवितरेष तै । एष तै तऽ
 एषऽ एष ते सोमः सोमस्तऽ एषऽ एष ते सोमः । ते सोमः सोमस्ते ते
 सोमस्तन्तः सोमस्ते ते सोमस्तम् । सोमस्तन्तः सोमः सोमस्तः रक्षस्व
 रक्षस्व तः सोमः सोमस्तः रक्षस्व । तः रक्षस्व रक्षस्व तन्तः रक्षस्व

^१. नः कृधि यहाँ कविष्करत्कृधिषु (बा. प्रा. ३. ३२) के अनुसार विसर्ग सकार होता है ।

^२. आग्नेदिते चोत्तर (बा. प्रा. ६. ३) द्विरुक्त पद में बाद में विद्यमान उपसर्ग अनुदात्त होता है ।

मा मा रक्षस्व तन्तः रक्षस्व मा । रक्षस्व मा मा रक्षस्व रक्षस्व मा त्वा
 त्वा मा रक्षस्व रक्षस्व मा त्वा । मा त्वा त्वा मा मा त्वा दभन्दभँस्त्वा मा मा
 त्वा दभन् । त्वा दभन्दभँस्त्वा त्वा दभन् । दभन्निति दभन् ॥ एतत्त्वन्त्वमेतदेत-
 त्वन्दैव देव त्वमेतदेतत्त्वन्दैव । त्वन्दैव देव त्वन्त्वदैव सोम सोम देव त्वन्त्वन्दैव
 सोम । देव सोम सोम देव देव सोम देवो देवः सोम देव देव सोम देवः । सोम देवो
 देवः सोम सोम देवो देवान्देवान्देवः सोम सोम देवो देवान् । देवो देवान्देवान्देवो
 देवो देवारं ॥५ उपोष देवान्देवो देवो देवारं ॥५ उप । देवारं ॥५ उपोष देवान्दे-
 वारं ॥५ उपागाऽ अगाऽ उप देवान्देवारं ॥५ उपागाः । उपागाऽ अगाऽ उपोपा-
 गाऽ इदमिदमगाऽ उपोपागाऽ इदम् । अगाऽ इदमिदमगाऽ अगाऽ इदमहमहमि-
 दमगाऽ अगाऽ इदमहम् । इदमहमहमिदमिदमहम्मनुष्यान्मनुष्यान्हमिदमि-
 दमहम्मनुष्यान् । अहम्मनुष्यान्मनुष्यान्हमहम्मनुष्यान्तसह सह मनु-
 ष्यान्हमहम्मनुष्यान्तसह । मनुष्यान्तसह सह मनुष्यान्मनुष्यान्तसह रायो
 रायः सह मनुष्यान्मनुष्यान्तसह रायः । सह रायो रायः सह सह रायस्पोषेण
 पोषेण रायः सह सह रायस्पोषेण^१ । रायस्पोषेण पोषेण रायो रायस्पोषेण
 स्वाहा स्वाहा पोषेण रायो रायस्पोषेण स्वाहा । पोषेण स्वाहा स्वाहा पोषेण
 पोषेण स्वाहा निर्निः स्वाहा पोषेण पोषेण स्वाहा निः । स्वाहा निर्निः स्वाहा
 स्वाहा निर्वरुणस्य वरुणस्य निः स्वाहा स्वाहा निर्वरुणस्य । निर्वरुणस्य वरुण-
 स्य निर्निर्वरुणस्य पाशात्पाशाद्वरुणस्य निर्निर्वरुणस्य पाशात् । वरुणस्य
 पाशात्पाशाद्वरुणस्य वरुणस्य पाशांन्मुच्ये मुच्ये पाशाद्वरुणस्य वरुणस्य
 पाशांन्मुच्ये । पाशांन्मुच्ये मुच्ये पाशात्पाशांन्मुच्ये । मुच्येऽ इति मुच्ये ॥ अभू-
 द्द्यथायथंयथायथमभूद्भूद्यथायथमभूत्तामस्त यथायथमभूद्भूद्यथायथम-

^१. रायः पोषेण यहाँ वा. मा. ३. २५. के अनुसार विसर्जनीय सकार होता है ।

मं०स्त^१॥ यथायथममं०स्तामं०स्त यथायथंयथायथममं०स्त। यथायथमि-
ति यथा यथम्। अमं०स्तेत्यमं०स्त॥३९॥

अत्युच्यानुच्यानत्यत्युच्यारं॥५ अगामगामुच्यानत्यत्युच्यारं॥५ अगा-
म्। अच्यारं॥५ अगामगामुच्यानुच्यारं॥५ अगान्न नागामुच्यानुच्यारं॥५
अगान्न। अगान्न नागामगान्नाच्यानुच्यान्नागामगान्नाच्यान्। नाच्यानुच्यान्न
नाच्यारं॥५ उपोपाच्यान्न नाच्यारं॥५ उप। अच्यारं॥५ उपोपाच्यानुच्यारं॥५
उपागामगामुपाच्यानुच्यारं॥५ उपागाम्। उपागामगामुपोपागामुर्वागर्वाग-
मुपोपागामुर्वाक्। अगामुर्वागर्वागगामगामुर्वाक्त्वा त्वागर्वागगामगामुर्वाक्त्वा।
अर्वाक्त्वा त्वागर्वागर्वाक्त्वा परेभ्यः परेभ्यस्त्वागर्वागर्वाक्त्वा परेभ्यः। त्वा परे-
भ्यः परेभ्यस्त्वा त्वा परेभ्योर्विदुमविदुम्परेभ्यस्त्वा त्वा परेभ्योर्विदम्।
परेभ्योर्विदुमविदुम्परेभ्यः परेभ्योर्विदम्पुः पुरोर्विदुम्परेभ्यः परेभ्योर्विद-
म्पुः। अविदम्पुः पुरोर्विदुमविदुम्पुरोर्वेभ्योर्वेभ्यः पुरोर्विदुमविदम्पुरो-
र्वेभ्यः। पुरोर्वेभ्योर्वेभ्यः पुः पुरोर्वेभ्यः। अवेभ्यः इत्यवेभ्यः॥
तन्त्वा त्वा तन्तन्त्वा जुषामहे जुषामहे त्वा तन्तन्त्वा जुषामहे। त्वा जुषामहे
जुषामहे त्वा त्वा जुषामहे देव देव जुषामहे त्वा त्वा जुषामहे देव। जुषामहे देव
देव जुषामहे जुषामहे देव वनस्पते वनस्पते देव जुषामहे जुषामहे देव
वनस्पते^२। देव वनस्पते वनस्पते देव देव वनस्पते देवयुज्यायै देवयुज्यायै
वनस्पते देव देव वनस्पते देवयुज्यायै। वनस्पते देवयुज्यायै देवयुज्यायै
वनस्पते वनस्पते देवयुज्यायै देवा देवा देवयुज्यायै वनस्पते वनस्पते

^१. अमं०स्त यहाँ ऊष्मान्तस्याभ्यश्च स्पर्शः (वा. प्रा. ४. १०३) की प्रवृत्ति नहीं होगी, वा. प्रा. ८. ७. तथा ८. २१. के अनुसार अनुस्वार की गणना व्यञ्जनों में है।

^२. पत्यौ च सकारेण (वा. प्रा. ३. ५०) पति शब्द बाद में होने पर वन शब्द सकार से व्यवहित हो जाता है।

देवयुज्यायै देवाः^१ । देवयुज्यायै देवा देवा देवयुज्यायै देवयुज्यायै देवास्त्वा त्वा
 देवा देवयुज्यायै देवयुज्यायै देवास्त्वा^१ । देवयुज्यायाऽ इति देव युज्यायै ।
 देवास्त्वा त्वा देवा देवास्त्वा देवयुज्यायै देवयुज्यायै त्वा देवा देवास्त्वा
 देवयुज्यायै । त्वा देवयुज्यायै देवयुज्यायै त्वा त्वा देवयुज्यायै जुषन्ता-
 जुषन्तान्देवयुज्यायै त्वा त्वा देवयुज्यायै जुषन्ताम् । देवयुज्यायै जुषन्ता-
 जुषन्तान्देवयुज्यायै देवयुज्यायै जुषन्तां द्विष्णवे द्विष्णवे जुषन्तान्देव-
 युज्यायै देवयुज्यायै जुषन्तां द्विष्णवे । देवयुज्यायाऽ इति देव युज्यायै ।
 जुषन्तां द्विष्णवे द्विष्णवे जुषन्ताजुषन्तां द्विष्णवे त्वा त्वा द्विष्णवे जुषन्ता-
 जुषन्तां द्विष्णवे त्वा । द्विष्णवे त्वा त्वा द्विष्णवे द्विष्णवे त्वा । त्वेति त्वा ॥४०॥

द्याम्मा मा द्यान्द्याम्मा लैस्वील्लैस्वीम्माम् द्यान्द्याम्मा लैस्वीः । मा लैस्वील्लै-
 स्वीम्माम् मा लैस्वीरन्तरिक्षमन्तरिक्षंल्लैस्वीम्माम् मा लैस्वीरन्तरिक्षम् । लैस्वीर-
 न्तरिक्षमन्तरिक्षंल्लैस्वील्लैस्वीरन्तरिक्षम्मा मान्तरिक्षंल्लैस्वील्लैस्वीरन्तरिक्ष-
 म्मा । अन्तरिक्षम्मा मान्तरिक्षमन्तरिक्षम्मा हिंसीहिंसीम्माम्मान्तरिक्षम-
 न्तरिक्षम्मा हिंसीः । मा हिंसीहिंसीम्माम् मा हिंसीः पृथिव्या पृथिव्या
 हिंसीम्माम् मा हिंसीः पृथिव्या । हिंसीः पृथिव्या पृथिव्या हिंसीहिंसीः
 पृथिव्या सः सम्पृथिव्या हिंसीहिंसीः पृथिव्या सम् । पृथिव्या सः सम्पृथि-
 व्या पृथिव्या सम्भव भव सम्पृथिव्या पृथिव्या सम्भव^२ । सम्भव भव सः
 सम्भव । भवेति भव ॥ अयं हि ह्ययमयं हि त्वा त्वा ह्ययमयं हि त्वा । हि
 त्वा त्वा हि हि त्वा स्वधितिः स्वधितिस्त्वा हि हि त्वा स्वधितिः । त्वा

^१. देवाः त्वा यहाँ विसर्जनीयः (वा. प्रा. ३.६) के अधिकार में पठित सूत्र तथयोः सम् (वा. प्रा. ३.८) से विसर्जनीय सकार होता है ।
 ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) से तकार का द्वित्व विहित है ।

^२. पृथिव्या स्वरान्तं सम्भव शुक्रो मन्थी पृथिवीं परो देवेभिरित्येतेषु (वा. प्रा. ४.२८) इस सूत्र के अनुसार यहाँ पृथिव्या पद स्वरान्त
 है ।

स्वधितिः स्वधितिस्त्वा त्वा स्वधितिस्तेतिजानुस्तेतिजानुः स्वधितिस्त्वा त्वा
स्वधितिस्तेतिजानुः । स्वधितिस्तेतिजानुस्तेतिजानुः स्वधितिः स्वधितिस्ते-
तिजानुः प्रणिनायं प्रनिनायु तेतिजानुः स्वधितिः स्वधितिस्तेतिजानुः
प्रणिनायं । स्वधितिरिति स्व धितिः । तेतिजानुः प्रणिनायं प्रनिनायु तेतिजा-
नुस्तेतिजानुः प्रणिनायं महते महते प्रनिनायु तेतिजानुस्तेतिजानुः प्रणिना-
यं महते । प्रणिनायं महते महते प्रनिनायं प्रणिनायं महते सौभगायु सौभगाय
महते प्रनिनायं प्रणिनायं महते सौभगाय । प्रनिनायेति प्र निनायं । महते
सौभगायु सौभगाय महते महते सौभगाय । सौभगायेति सौभगाय ॥ अतस्त्व-
न्त्वमतोतस्त्वन्देव देव त्वमतोतस्त्वन्देव । त्वन्देव देव त्वन्त्वन्देव द्वनस्पते
द्वनस्पते देव त्वन्त्वन्देव द्वनस्पते । देव द्वनस्पते द्वनस्पते देव देव द्वनस्पते
शतवल्शः शतवल्शो द्वनस्पते देव देव द्वनस्पते शतवल्शः¹ । द्वनस्पते
शतवल्शः शतवल्शो द्वनस्पते द्वनस्पते शतवल्शो द्वि वि शतवल्शो द्वनस्पते
द्वनस्पते शतवल्शो द्वि । शतवल्शो द्वि वि शतवल्शः शतवल्शो द्वि रोह रोह द्वि
शतवल्शः शतवल्शो द्वि रोह । शतवल्शः इति शत वल्शः । द्वि रोह रोह द्वि वि
रोह सहस्रवल्शः सहस्रवल्शा रोह द्वि वि रोह सहस्रवल्शः । रोह सहस्रवल्शः
सहस्रवल्शा रोह रोह सहस्रवल्शा द्वि वि सहस्रवल्शा रोह रोह सहस्रवल्शा द्वि ।
सहस्रवल्शा द्वि वि सहस्रवल्शः सहस्रवल्शा द्वि वयं वयं द्वि सहस्रवल्शः
सहस्रवल्शा द्वि वयम् । सहस्रवल्शः इति सहस्र वल्शः । द्वि वयं वयं द्वि वि वयः
रुहेम रुहेम वयं द्वि वि वयः रुहेम । वयः रुहेम रुहेम वयं वयः रुहेम । रुहेमेति
रुहेम ॥४१॥

॥इति माध्यन्दिनीयघनपाठे पञ्चमोऽध्यायः॥

¹. यहाँ हरिता नामक स्वर भक्ति है । शतवल्शेति हरिता - या. शि. १०१.

॥ षष्ठोऽध्यायः ॥

हरिः॑ उ० ॥ अ॒ग्ने॒णी॒रस्य॑स्यग्ने॒नी॒र॒ग्ने॒णी॒रसि॑ स्वा॒वेशः॑ स्वा॒वेशो॑स्यग्ने॒नी॒र॒ग्ने॒णी॒रसि॑ स्वा॒वेशः॑ । अ॒ग्ने॒नी॒रसि॑त्यग्ने॒ नीः॑ । अ॒सि॒ स्वा॒वेशः॑ स्वा॒वेशो॑स्यसि॒ स्वा॒वेशः॑ उ॒न्ने॒तृणा॑मु॒न्ने॒तृणा॑^१ स्वा॒वेशो॑स्यसि॒ स्वा॒वेशः॑ उ॒न्ने॒तृणा॑म् । स्वा॒वेशः॑ उ॒न्ने॒तृणा॑मु॒न्ने॒तृणा॑ स्वा॒वेशः॑ स्वा॒वेशः॑ उ॒न्ने॒तृणा॑मे॒तस्यै॒तस्यो॑न्ने॒तृणा॑ स्वा॒वेशः॑ स्वा॒वेशः॑ उ॒न्ने॒तृणा॑मे॒तस्य॑ । स्वा॒वेशः॑ इति॑ सु आ॒वेशः॑ । उ॒न्ने॒तृणा॑मे॒तस्यै॒तस्यो॑न्ने॒तृणा॑मु॒न्ने॒तृणा॑मे॒तस्य॑ द्वि॒त्ताद्वि॒त्तादे॒तस्यो॑न्ने॒तृणा॑मु॒न्ने॒तृणा॑मे॒तस्य॑ द्वि॒त्तात् । उ॒न्ने॒तृणा॑मि॒त्युत् ने॒तृणा॑म् । ए॒तस्य॑ द्वि॒त्ताद्वि॒त्तादे॒तस्यै॒तस्य॑ द्वि॒त्ताद॒द्व्यधि॑ वि॒त्तादे॒तस्यै॒तस्य॑ द्वि॒त्तादधि॑ । द्वि॒त्ताद॒द्व्यधि॑ वि॒त्ताद्वि॒त्तादधि॑ त्वा॒ त्वाधि॑ वि॒त्ताद्वि॒त्तादधि॑ त्वा^२ । अधि॑ त्वा॒ त्वाद्व्यधि॑ त्वा॒ स्था॒स्यति॑ स्था॒स्यति॑ त्वा॒द्व्यधि॑ त्वा॒ स्था॒स्यति॑ । त्वा॒ स्था॒स्यति॑ स्था॒स्यति॑ त्वा॒ त्वा॒ स्था॒स्यति॑ दे॒वो दे॒व स्था॒स्यति॑ त्वा॒ त्वा॒ स्था॒स्यति॑ दे॒वः । स्था॒स्यति॑ दे॒वो दे॒व स्था॒स्यति॑ स्था॒स्यति॑ दे॒वस्त्वा॑ त्वा॒ दे॒व स्था॒स्यति॑ स्था॒स्यति॑ दे॒वस्त्वा॑ । दे॒वस्त्वा॑ त्वा॒ दे॒वो दे॒वस्त्वा॑ स॒वि॒ता स॒वि॒ता त्वा॑ दे॒वो दे॒वस्त्वा॑ स॒वि॒ता । त्वा॒ स॒वि॒ता स॒वि॒ता त्वा॑ त्वा॒ स॒वि॒ता म॒द्धा म॒द्धा स॒वि॒ता त्वा॑ त्वा॒ स॒वि॒ता म॒द्धा । स॒वि॒ता म॒द्धा म॒द्धा स॒वि॒ता स॒वि॒ता म॒द्धान॑क्त्वनक्त्वा॒ म॒द्धा स॒वि॒ता स॒वि॒ता म॒द्धान॑क्त्वा॒ म॒द्धान॑क्त्वनक्त्वा॒ म॒द्धा म॒द्धान॑क्त्वा॒ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यः॑ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यो॑नक्त्वा॒ म॒द्धा म॒द्धान॑क्त्वा॒ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यः॑ । अ॒न॒क्त्वा॒ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यः॑ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यो॑नक्त्वनक्त्वा॒ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यस्त्वा॑ त्वा॒ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यो॑नक्त्वनक्त्वा॒ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यस्त्वा॑ । सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यस्त्वा॑ त्वा॒ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्यः॑ सु॒पि॒प्प॒ला॒भ्य-

^१. उ॒न्ने॒तृणा॑म् यहाँ ऋवर्णे वा. प्रा. ४. ११३. के अनुसार तकार का द्वित्व नहीं होता, अतः उ॒न्ने॒तृणा॑म् ऐसा उच्चारण नहीं करना उचित होगा ।

^२. त्वा च (वा. प्रा. २. ६) त्वा यह पद मध्यम पुरुष के अर्थ में विद्यमान होने पर अनुदात्त होता है ।

स्त्वौषधीभ्यः॑ ओषधीभ्यस्त्वा सुपिप्पलाभ्यः॑ सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्यः॑
 । सुपिप्पलाभ्यः॑ इति सु पिप्पलाभ्यः॑^१ । त्वौषधीभ्यः॑ ओषधीभ्यस्त्वा
 त्वौषधीभ्यः॑ । ओषधीभ्यः॑ इत्योषधीभ्यः॑ ॥ द्यामग्नेणाग्नेण॑ द्यान्द्यामग्नेणा-
 स्पृक्क्षोस्पृक्क्षोग्नेण॑ द्यान्द्यामग्नेणास्पृक्क्षः॑ । अग्नेणास्पृक्क्षोस्पृक्क्षोग्नेणाग्ने-
 णास्पृक्क्षः॑ आन्तरिक्षमन्तरिक्षमास्पृक्क्षोग्नेणाग्नेणास्पृक्क्षः॑ आन्तरिक्षम् ।
 अस्पृक्क्षः॑ आन्तरिक्षमन्तरिक्षमास्पृक्क्षोस्पृक्क्षः॑ आन्तरिक्षम्मद्धयेन॑ मद्धये-
 नान्तरिक्षमास्पृक्क्षोस्पृक्क्षः॑ आन्तरिक्षम्मद्धयेन॑ । आन्तरिक्षम् । अन्तरि-
 क्क्षम्मद्धयेन॑ मद्धयेनान्तरिक्षमन्तरिक्षम्मद्धयेनाप्प्राः॑ अप्प्रा मद्धयेनान्तरिक्ष-
 मन्तरिक्षम्मद्धयेनाप्प्राः॑ । मद्धयेनाप्प्राः॑ अप्प्रा मद्धयेन॑ मद्धयेनाप्प्राः॑ पृथिवी-
 म्पृथिवीमप्प्रा मद्धयेन॑ मद्धयेनाप्प्राः॑ पृथिवीम् । अप्प्राः॑ पृथिवीम्पृथिवीमप्प्राः॑
 अप्प्राः॑ पृथिवीमुपरेणोपरेण॑ पृथिवीमप्प्राः॑ अप्प्राः॑ पृथिवीमुपरेण॑ । पृथिवीमुपरे-
 णोपरेण॑ पृथिवीम्पृथिवीमुपरेणादृ॑हीरदृ॑हीरुपरेण॑ पृथिवीम्पृथिवीमुपरेणादृ॑-
 हीः॑ । उपरेणादृ॑हीरदृ॑हीरुपरेणोपरेणादृ॑हीः॑ । अदृ॑हीरित्यदृ॑हीः॑ ॥१॥

या ते ते या या ते धामानि॑ धामानि ते या या ते धामानि^२ । ते धामानि॑
 धामानि ते ते धामान्युश्मस्युश्मसि॑ धामानि ते ते धामान्युश्मसि॑ । धामा-
 न्युश्मस्युश्मसि॑ धामानि॑ धामान्युश्मसि॑ गमंक्ष्यै॑ गमंक्ष्याः॑ उश्मसि॑ धामा-
 नि॑ धामान्युश्मसि॑ गमंक्ष्यै॑ । उश्मसि॑ गमंक्ष्यै॑ गमंक्ष्याः॑ उश्मस्युश्मसि॑
 गमंक्ष्यै॑ यत्र॑ यत्र॑ गमंक्ष्याः॑ उश्मस्युश्मसि॑ गमंक्ष्यै॑ यत्र॑ । गमंक्ष्यै॑ यत्र॑ यत्र॑
 गमंक्ष्यै॑ गमंक्ष्यै॑ यत्र॑ गावो॑ गावो॑ यत्र॑ गमंक्ष्यै॑ गमंक्ष्यै॑ यत्र॑ गावः॑ । यत्र॑ गावो॑ गावो॑

^१. ह्रस्वव्यञ्जनाभ्यां भकारादौ विभक्तिप्रत्यये (वा. प्रा. ५. १३) इस सूत्र के अनुसार भ्यः इस विभक्ति से समस्त पद में पृथक्करण नहीं होगा, अतः सु इस पदांश से पृथक्करण होगा ।

^२. निशब्दो बहुलम् (वा. प्रा. ३. १८) इस सूत्र के अनुसार पदान्तीय नि शब्द का लोप होता है । सूत्रोक्त बहुलम् पद का तात्पर्य है कि कहीं लोप नहीं भी होता है, जैसे यहाँ धामानि ।

यत्र यत्र गावो भूरिशृङ्गा भूरिशृङ्गा गावो यत्र यत्र गावो भूरिशृङ्गा^१। गावो
 भूरिशृङ्गा भूरिशृङ्गा गावो गावो भूरिशृङ्गाऽ अयासोयासो भूरिशृङ्गा गावो गावो
 भूरिशृङ्गाऽ अयासः। भूरिशृङ्गाऽ अयासोयासो भूरिशृङ्गा भूरिशृङ्गाऽ अयासः।
 भूरिशृङ्गाऽ इति भूरि शृङ्गाः। अयासऽ इत्ययासः॥ अत्राहाहान्राह तत्तदहान्रा-
 त्राह तत्। अह तत्तदहाह तदुरुगायस्योरुगायस्य तदहाह तदुरुगायस्य। तदुरु-
 गायस्योरुगायस्य तत्तदुरुगायस्य द्विष्णोर्विष्णोरुरुगायस्य तत्तदुरुगायस्य
 द्विष्णोः। उरुगायस्य द्विष्णोर्विष्णोरुरुगायस्योरुगायस्य द्विष्णोः परमम्प-
 रमं द्विष्णोरुरुगायस्योरुगायस्य द्विष्णोः परमम्। उरुगायस्येत्युरु गायस्य।
 द्विष्णोः परमम्परमं द्विष्णोर्विष्णोः परमम्पदम्पदम्परमं द्विष्णोर्विष्णोः पर-
 मम्पदम्। परमम्पदम्पदम्परमम्परमम्पदमवावं पदम्परमम्परमम्पदमवं। पदम-
 वावं पदम्पदमवं भारि भार्थवावं पदम्पदमवं भारि। अवं भारि भार्थवावं भारि भूरि
 भूरि भार्थवावं भारि भूरि। भारि भूरि भूरि भारि भारि भूरि। भूरीति भूरि॥२॥

द्विष्णोः कर्माणि कर्माणि द्विष्णोर्विष्णोः कर्माणि पश्यत
 पश्यत कर्माणि द्विष्णोर्विष्णोः कर्माणि पश्यत। कर्माणि पश्यत
 पश्यत कर्माणि कर्माणि पश्यत यतो यतः पश्यत कर्माणि कर्माणि
 पश्यत यतः^२। पश्यत यतो यतः पश्यत पश्यत यतो वृतानि वृतानि
 यतः पश्यत पश्यत यतो वृतानि। यतो वृतानि वृतानि यतो यतो वृतानि
 पस्पृशे पस्पृशे वृतानि यतो यतो वृतानि पस्पृशे। वृतानि पस्पृशे पस्पृशे
 वृतानि वृतानि पस्पृशे। पस्पृशऽ इति पस्पृशे॥ इन्द्रस्य युज्यो युज्यऽ

^१. भूरिशृङ्गाः भूरिशृङ्गाः यहाँ सन्धि की दशा में लोपं धौ (वा. प्रा. ४.३९) इस सूत्र से प्रथम विसर्जनीय का लोप होता है।

^२. वा. प्रा. २.५८. के अनुसार गत्यर्थक यतः पद अन्तोदात्त होता है, यहाँ गत्यर्थक न होने से अन्तोदात्त नहीं है।

तद्विष्णोर्विष्णोस्तत्तद्विष्णोः परमम्परमँद्विष्णोस्तत्तद्विष्णोः पर-
मम्। विष्णोः परमम्परमँद्विष्णोर्विष्णोः परमम्पदम्पदम्परमँद्विष्णो-
र्विष्णोः परमम्पदम्। परमम्पदम्पदम्परमम्परमम्पदः सदा सदा पदम्परम-
म्परमम्पदः सदा। पदः सदा सदा पदम्पदः सदा पश्यन्ति पश्यन्ति सदा
पदम्पदः सदा पश्यन्ति। सदा पश्यन्ति पश्यन्ति सदा सदा पश्यन्ति
सूरयः सूरयः पश्यन्ति सदा सदा पश्यन्ति सूरयः। पश्यन्ति सूरयः
सूरयः पश्यन्ति पश्यन्ति सूरयः। सूरयः इति सूरयः॥ दिवीव चक्षुश्चक्षु-
र्दिवीव दिवीव चक्षुरातंतमातंतश्चक्षुर्दिवीव दिवीव चक्षुरातंतम्। दिवीवेति
दिवि इव^१। चक्षुरातंतमातंतश्चक्षुश्चक्षुरातंतम्। आतंतमित्या तंतम्॥४॥

[illegible]

1. ऋजुनिहत्य प्रणिहन्त्यते उदात्ते (वा. प्रा. १.१२४) द्विविधेति यहाँ स्वरित के पश्चात् उदात्त आने के कारण दि के प्रदर्शन में हाप को अनुदात्त के स्थान पर (नीचे) के जाकर तदनन्तर भी के प्रदर्शन में प्रकृष्ट रूप से नीचे ले जाया जाता है। इवर्ण उभयतो ह्रस्वः प्रशिष्टः (वा. प्रा. १.११६) इस सूत्र के अनुसार द्विविध रूप यहाँ उदात्त इकार तथा अनुदात्त इकार दीर्घ होने से प्रशिष्ट नामक स्वरित होता है।

न॒दः रा॒यो रा॒यो व॒ज॒मानं॑व॒ज॒मान॒दः रा॒यो म॒नु॒ष्या॒णाम्म॒नु॒ष्या॒णां॑ रा॒यो
 व॒ज॒मानं॑व॒ज॒मान॒दः रा॒यो म॒नु॒ष्या॒णाम् । रा॒यो म॒नु॒ष्या॒णाम्म॒नु॒ष्या॒णां॑ रा॒यो
 रा॒यो म॒नु॒ष्या॒णाम् । म॒नु॒ष्या॒णामि॒ति म॒नु॒ष्या॒णाम्॥ दि॒वः स॒नुः स॒नुर्दि॒वो
 दि॒वः स॒नुर॑स्यसि स॒नुर्दि॒वो दि॒वः स॒नुर॑सि । स॒नुर॑स्यसि स॒नुः स॒नुर॑स्येषऽ ए॒षोसि
 स॒नुः स॒नुर॑स्येषः । अ॒स्येषऽ ए॒षोस्य॑स्येष ते तऽ ए॒षोस्य॑स्येष ते।¹ ए॒ष ते तऽ
 ए॒षऽ ए॒ष ते पृ॒थि॒व्याम्पृ॒थि॒व्यान्तऽ ए॒षऽ ए॒ष ते पृ॒थि॒व्याम् । ते पृ॒थि॒व्याम्पृ॒थि॒व्या-
 न्तै ते पृ॒थि॒व्याँल्लो॒को लो॒कः पृ॒थि॒व्यान्तै ते पृ॒थि॒व्याँल्लो॒कः । पृ॒थि॒व्याँल्लो॒को
 लो॒कः पृ॒थि॒व्याम्पृ॒थि॒व्याँल्लो॒कऽ आ॒र॒ण्यऽ आ॒र॒ण्यो लो॒कः पृ॒थि॒व्याम्पृ॒थि॒व्याँ-
 ल्लो॒कऽ आ॒र॒ण्यः । लो॒कऽ आ॒र॒ण्यऽ आ॒र॒ण्यो लो॒को लो॒कऽ आ॒र॒ण्यस्ते तऽ
 आ॒र॒ण्यो लो॒को लो॒कऽ आ॒र॒ण्यस्ते । आ॒र॒ण्यस्ते तऽ आ॒र॒ण्यऽ आ॒र॒ण्यस्ते
 प॒शुः प॒शुस्तऽ आ॒र॒ण्यऽ आ॒र॒ण्यस्ते प॒शुः । ते प॒शुः प॒शुस्ते ते प॒शुः ।
 प॒शुरि॒ति प॒शुः ॥५॥

उ॒पा॒वीर॑स्यस्यु॒पा॒वीरु॑पा॒वीर॑स्यु॒पोपा॑स्यु॒पा॒वीरु॑पा॒वीर॑स्यु॒प । उ॒पा॒वीरि॑त्यु॒प
 अ॒वीः । अ॒स्यु॒पोपा॑स्यस्यु॒प दे॒वान्दे॒वानु॑पा॒स्यस्यु॒प दे॒वान् । उ॒प दे॒वान्दे॒वानु॑पो॒प
 दे॒वान्दै॒वीर्दे॒वीर्दे॒वानु॑पो॒प दे॒वान्दै॒वीः । दे॒वान्दै॒वीर्दे॒वीर्दे॒वान्दे॒वान्दै॒वीर्वि॒शो वि॒शो
 दै॒वीर्दे॒वान्दे॒वान्दै॒वीर्वि॒शः । दै॒वीर्वि॒शो वि॒शो दै॒वीर्दे॒वीर्वि॒शः प॒प्र प॒प्र वि॒शो दै॒वीर्दे॒-
 वीर्वि॒शः प॒प्र । वि॒शः प॒प्र प॒प्र वि॒शो वि॒शः प॒प्रागु॑रगु॒ह प॒प्र वि॒शो वि॒शः प॒प्रागु॑ः ।
 प॒प्रागु॑रगु॒ह प॒प्र प॒प्रागुरु॑शिजं॒ऽ उ॒शिजो॑गु॒ह प॒प्र प॒प्रागुरु॑शिजं॒ः । अ॒गुरु॑शिजं॒ऽ
 उ॒शिजो॑गुरुगुरु॒शिजो॑ ब॒द्धि॒तमा॒न्वद्धि॑तमा॒नुशिजो॑गुरुगुरु॒शिजो॑ ब॒द्धि॒तमा॒न् ।
 उ॒शिजो॑ ब॒द्धि॒तमा॒न्वद्धि॑तमा॒नुशिजं॒ऽ उ॒शिजो॑ ब॒द्धि॒तमा॒न् । ब॒द्धि॒तमा॒निति॑ ब॒द्धि॑

¹. एषः ते यहाँ स्य एष च (वा. प्रा. ३. १७) के अनुसार व्यञ्जन वाद में होने से एषः के विसर्जनीय का लोप होता है।

तमान्॥ देवं त्वष्टस्त्वष्ट्रैव देवं त्वष्ट्रैव देवं त्वष्ट्रैव देवं त्वष्ट्रैव^१। त्वष्ट्रैव
 वसु त्वष्टस्त्वष्ट्रैव रम रम् वसु त्वष्टस्त्वष्ट्रैव रम। वसु रम रम् वसु वसु रम
 हृद्या हृद्या रम् वसु वसु रम हृद्या। रम् हृद्या हृद्या रम् रम हृद्या तै ते हृद्या रम्
 रम हृद्या तै। हृद्या तै ते हृद्या हृद्या तै स्वदन्तां स्वदन्तान्ते हृद्या हृद्या तै
 स्वदन्ताम्। ते स्वदन्तां स्वदन्तान्ते ते स्वदन्ताम्। स्वदन्तामिति स्व-
 दन्ताम्॥६॥

रेवंती रमद्ध रमद्ध रेवंती रेवंती रमद्धम्बृहस्पते बृहस्पते रमद्ध रेवं-
 ती रेवंती रमद्धम्बृहस्पते। रमद्धम्बृहस्पते बृहस्पते रमद्ध रमद्धम्बृहस्पते
 धारय धारय बृहस्पते रमद्ध रमद्धम्बृहस्पते धारय। बृहस्पते धारय धारय
 बृहस्पते बृहस्पते धारया वसूनि वसूनि धारय बृहस्पते बृहस्पते धारया
 वसूनि। धारया वसूनि वसूनि धारय धारया वसूनि। वसूनीति वसूनि॥ ऋतस्य
 त्वा त्वऽ ऋतस्यऽ ऋतस्य त्वा देवहविर्देवहविस्त्वऽ ऋतस्यऽ ऋतस्य त्वा
 देवहविः। त्वा देवहविर्देवहविस्त्वा त्वा देवहविः पार्शेन पार्शेन देवहविस्त्वा त्वा
 देवहविः पार्शेन। देवहविः पार्शेन पार्शेन देवहविर्देवहविः पार्शेन प्रति प्रति
 पार्शेन देवहविर्देवहविः पार्शेन प्रति। देवहविरिति देव हविः। पार्शेन प्रति प्रति
 पार्शेन पार्शेन प्रति मुञ्चामि मुञ्चामि प्रति पार्शेन पार्शेन प्रति मुञ्चामि। प्रति
 मुञ्चामि मुञ्चामि प्रति प्रति मुञ्चामि धर्ष धर्ष मुञ्चामि प्रति प्रति मुञ्चामि धर्ष।
 मुञ्चामि धर्ष धर्ष मुञ्चामि मुञ्चामि धर्ष मानुषो मानुषो धर्ष मुञ्चामि मुञ्चामि धर्ष
 मानुषः^२। धर्ष मानुषो मानुषो धर्ष धर्ष मानुषः। मानुषऽ इति मानुषः॥

^१ वा. प्रा. १.१६८. के अनुसार त्वष्टः पद का विसर्जनीय रिफित संज्ञक है।

^२ वा. प्रा. ३.१२९. के अनुसार धर्ष मानुषः यहाँ धर्ष के अन्तिम स्वर का दीर्घ होना कहा गया है। भाष्यकार महीधर ने
 द्व्यतोऽतस्तिष्ठः (पा. ६. ३. १३५) से दीर्घ कहा है।

गच्छताङ्गच्छतामङ्गानि यजत्रैः । अङ्गानि यजत्रैर्व्यजत्रैरङ्गान्यङ्गानि यजत्रैर्व्य-
ज्जपतिर्व्यज्जपतिर्व्यजत्रैरङ्गान्यङ्गानि यजत्रैर्व्यज्जपतिः । यजत्रैर्व्यज्जपति-
र्व्यज्जपतिर्व्यजत्रैर्व्यजत्रैर्व्यज्जपतिराशिषाशिषा यज्जपतिर्व्यजत्रैर्व्यजत्रैर्व्य-
ज्जपतिराशिषा । यज्जपतिराशिषाशिषा यज्जपतिर्व्यज्जपतिराशिषा । यज्ज-
पतिरिति यज्ज पतिः । आशिषेत्या शिषा ॥८॥

घृतेनाक्तावक्ता घृतेन घृतेनाक्ता पशूपशूनक्ता घृतेन घृतेनाक्ता पशून् ।
अक्ता पशूपशूनक्तावक्ता पशूंस्त्रायेथान्त्रायेथाम्पशूनक्तावक्ता पशूंस्त्रायेथाम्^१ ।
पशूंस्त्रायेथान्त्रायेथाम्पशूपशूंस्त्रायेथा० रेवति रेवति त्रायेथाम्पशूपशूंस्त्रा-
येथा० रेवति । त्रायेथा० रेवति रेवति त्रायेथान्त्रायेथा० रेवति यजमाने यजमाने
रेवति त्रायेथान्त्रायेथा० रेवति यजमाने । रेवति यजमाने यजमाने रेवति रेवति
यजमाने प्रियम्प्रियंयजमाने रेवति रेवति यजमाने प्रियम् । यजमाने
प्रियम्प्रियंयजमाने यजमाने प्रियन्धा धाः प्रियंयजमाने यजमाने प्रिय-
न्धाः । प्रियन्धा धाः प्रियम्प्रियन्धाऽ आ विश द्विशा धाः प्रियम्प्रियन्धाऽ आ
विश । धाऽ आ विश द्विशा धा धाऽ आ विश । आ विश । द्विशेति विश ॥ उरोर-
न्तरिक्षादुन्तरिक्षादुरोरुरोरुन्तरिक्षात्सजूः सजूरन्तरिक्षादुरोरुरोरुन्त-
रिक्षात्सजूः । अन्तरिक्षात्सजूः सजूरन्तरिक्षादुन्तरिक्षात्सजूर्देवेन देवेन
सजूरन्तरिक्षादुन्तरिक्षात्सजूर्देवेन । सजूर्देवेन देवेन सजूः सजूर्देवेन द्वातेन
द्वातेन देवेन सजूः सजूर्देवेन द्वातेन । सजूरिति सजूः । देवेन द्वातेन द्वातेन देवेन
देवेन द्वातेनास्यास्य द्वातेन देवेन देवेन द्वातेनास्यास्य^२ । द्वातेनास्यास्य द्वातेन

^१ पशून् त्रायेथाम् यहाँ तथयोः सम्(वा. प्रा. ३. १३५) से नकार सकार होता है तथा उपधा अनुनासिक वा. प्रा. ४. १०३. से तकार का द्वित्व विहित है ।

^२ वा. प्रा. २. ६२. के अनुसार हविषः वाद में होने पर अस्य पद अन्तोदात्त होता है ।

द्वातेनास्य हविषो हविषोस्य द्वातेन द्वातेनास्य हविषः। अस्य हविषो
 हविषोस्यास्य हविषस्तमना तमना हविषोस्यास्य हविषस्तमना। हविषस्तमना
 तमना हविषो हविषस्तमना यज यज तमना हविषो हविषस्तमना यज। तमना
 यज यज तमना तमना यज सः सँव्यज तमना तमना यज सम्। यज सः
 सँव्यज यज समस्यास्य सँव्यज यज समस्य। समस्यास्य सः समस्य तत्रा
 तत्रास्य सः समस्य तत्रा। अस्य तत्रा तत्रास्यास्य तत्रा भव भव
 तत्रास्यास्य तत्रा भव। तत्रा भव भव तत्रा तत्रा भव। भवेति भव॥ वर्षो
 वर्षीयसि वर्षीयसि वर्षो वर्षो वर्षीयसि यज्जे यज्जे वर्षीयसि वर्षो वर्षो वर्षीयसि
 यज्जे। वर्षोऽ इति वर्षो। वर्षीयसि यज्जे यज्जे वर्षीयसि वर्षीयसि यज्जे
 यज्जपतिँयज्जपतिँयज्जे वर्षीयसि वर्षीयसि यज्जे यज्जपतिम्। यज्जे
 यज्जपतिँयज्जपतिँयज्जे यज्जे यज्जपतिन्धा धा यज्जपतिँयज्जे यज्जे
 यज्जपतिन्धाः। यज्जपतिन्धा धा यज्जपतिँयज्जपतिन्धाः स्वाहा स्वाहा धा
 यज्जपतिँयज्जपतिन्धाः स्वाहा। यज्जपतिमिति यज्ज पतिम्। धाः स्वाहा
 स्वाहा धा धाः स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा धा धाः स्वाहा देवेभ्यः।
 स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यः
 स्वाहा स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः। देवेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यो
 देवेभ्यः स्वाहा स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। देवेभ्यः
 स्वाहा स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥९॥

माहिरहिर्मा माहिर्भूर्भूरहिर्मा माहिर्भूः। अहिर्भूर्भूरहिरहिर्भूर्मा
 मा भूरहिरहिर्भूर्मा। भूर्मा मा भूर्भूर्मा पृदाकुः पृदाकुर्मा भूर्भूर्मा पृदाकुः

¹. मा च (वा. प्रा. २.४) के अनुसार उत्तमपुरुष के अर्थ में विद्यमान मा पद अनुदात्त होता है। यहाँ मा पद निषेधार्थक होने से उदात्त है।

। मा पृदाकुः पृदाकुर्मा मा पृदाकुर्नमो नमः पृदाकुर्मा मा पृदाकुर्नमः ।
 पृदाकुर्नमो नमः पृदाकुः पृदाकुर्नमस्ते ते नमः पृदाकुः पृदाकुर्नमस्ते । नमस्ते
 ते नमो नमस्तऽ आतानातान ते नमो नमस्तऽ आतान । तऽ आतानातान ते तऽ
 आतानानर्बानर्बान ते तऽ आतानानर्बा । आतानानर्बानर्बानातानानर्बा प्र
 प्रानर्बानातानानर्बा प्र । आतानेत्या तान । अनर्बा प्र प्रानर्बानर्बा प्रेहीहि
 प्रानर्बानर्बा प्रेहि । प्रेहीहि प्र प्रेहि । इहीतीहि ॥ घृतस्य कुल्ल्याः कुल्ल्या
 घृतस्य घृतस्य कुल्ल्याऽ उपोप कुल्ल्या घृतस्य घृतस्य कुल्ल्याऽ उप ।
 कुल्ल्याऽ उपोप कुल्ल्याः कुल्ल्याऽ उपऽ ऋतस्यऽ ऋतस्योप कुल्ल्याः
 कुल्ल्याऽ उपऽ ऋतस्य । उपऽ ऋतस्यऽ ऋतस्योपोपऽ ऋतस्य पथ्याः
 पथ्याऽ ऋतस्योपोपऽ ऋतस्य पथ्याः । ऋतस्य पथ्याः पथ्याऽ ऋतस्यऽ
 ऋतस्य पथ्याऽ अन्वनु पथ्याऽ ऋतस्यऽ ऋतस्य पथ्याऽ अनु । पथ्याऽ
 अन्वनु पथ्याः पथ्याऽ अनु । अन्वित्यनु ॥१०॥

देवीरापऽ आपो देवीर्देवीरापः शुद्धाः शुद्धाऽ आपो देवीर्देवीरापः शुद्धाः ।
 आपः शुद्धाः शुद्धाऽ आपऽ आपः शुद्धा ब्रौह्मब्रौह्मः शुद्धाऽ आपऽ आपः शुद्धा
 ब्रौह्मम् । शुद्धा ब्रौह्मब्रौह्मः शुद्धाः शुद्धा ब्रौह्मः सुपरिविष्टाः सुपरिविष्टा ब्रौह्मः
 शुद्धाः शुद्धा ब्रौह्मः सुपरिविष्टाः¹ । ब्रौह्मः सुपरिविष्टाः सुपरिविष्टा ब्रौह्मब्रौह्मः
 सुपरिविष्टा देवेषु देवेषु सुपरिविष्टा ब्रौह्मब्रौह्मः सुपरिविष्टा देवेषु । सुपरिविष्टा देवेषु
 देवेषु सुपरिविष्टाः सुपरिविष्टा देवेषु सुपरिविष्टाः सुपरिविष्टा देवेषु सुपरिविष्टाः
 सुपरिविष्टा देवेषु सुपरिविष्टाः । सुपरिविष्टाऽ इति सु परिविष्टाः । देवेषु सुपरिवि-
 ष्टाः सुपरिविष्टा देवेषु देवेषु सुपरिविष्टा ब्रयँब्रयँ सुपरिविष्टा देवेषु देवेषु सुपरिवि-

¹ सुपरिविष्टाः सुपरिविष्टाः यहाँ सन्धि की दशा में अविकारं शाकल्यः शषसेषु (वा. प्रा. ३.१०) इस सूत्र से विसर्जनीय विकार को नहीं प्राप्त होगा ।

ष्टा वयम् । सुपरिविष्टा वयं वयः सुपरिविष्टाः सुपरिविष्टा वयम्परिवेष्टारः परिवेष्टारो वयः सुपरिविष्टाः सुपरिविष्टा वयम्परिवेष्टारः । सुपरिविष्टाऽ इति सु परिविष्टाः । वयम्परिवेष्टारः परिवेष्टारो वयं वयम्परिवेष्टारो भूयास्म भूयास्म परिवेष्टारो वयं वयम्परिवेष्टारो भूयास्म । परिवेष्टारो भूयास्म भूयास्म परिवेष्टारः परिवेष्टारो भूयास्म । परिवेष्टारऽ इति परिवेष्टारः । भूयास्मेति भूयास्म ॥११॥

वाचन्ते ते वाचंवाचन्ते शुन्धामि शुन्धामि ते वाचंवाचन्ते शुन्धामि । ते शुन्धामि शुन्धामि ते ते शुन्धामि प्राणम्प्राणः शुन्धामि ते ते शुन्धामि प्राणम् । शुन्धामि प्राणम्प्राणः शुन्धामि शुन्धामि प्राणञ्चक्षुश्चक्षुः प्राणः शुन्धामि शुन्धामि प्राणञ्चक्षुः । प्राणञ्चक्षुश्चक्षुः प्राणम्प्राणञ्चक्षुः श्रोत्रं श्रोत्रञ्चक्षुः प्राणम्प्राणञ्चक्षुः श्रोत्रम्¹ । चक्षुः श्रोत्रं श्रोत्रञ्चक्षुश्चक्षुः श्रोत्राभिन्नाभिः श्रोत्रञ्चक्षुश्चक्षुः श्रोत्राभिम् । श्रोत्राभिन्नाभिः श्रोत्रं श्रोत्राभिन्मेढ्रमेढ्रानाभिः श्रोत्रं श्रोत्राभिन्मेढ्रम् । नाभिन्मेढ्रमेढ्रानाभिन्मेढ्रम्पायुम्पायुम्मेढ्रानाभिन्मेढ्रम्पायुम् । मेढ्रम्पायुम्पायुम्मेढ्रानाभिन्मेढ्रम्पायुञ्चरित्राञ्चरित्रान्पायुञ्चरित्रान् । पायुञ्चरित्राञ्चरित्रान्पायुञ्चरित्रान् । चरित्रानिति चरित्रान् ॥१२॥

मनस्ते ते मनो मनस्तुऽ आ प्यायताम्प्यायतामा ते मनो मनस्तुऽ आ प्यायताम् । तुऽ आ प्यायताम्प्यायतामा ते तुऽ आ प्यायतांवाग्वाक्प्यायतामा ते तुऽ आ प्यायतांवाक् । आ प्यायताम् । प्यायतांवाग्वाक् प्यायताम्प्यायतांवाक् प्राणः प्राणो वाक् प्यायताम्प्यायतांवाक् प्राणः । वाक् प्राणः प्राणो वाग्वाक् प्राणञ्चक्षुश्चक्षुः प्राणो वाग्वाक् प्राणञ्चक्षुः । प्राणञ्चक्षुश्चक्षुः

¹ चक्षुः श्रोत्रम् यहाँ विसर्जनीय के बाद शकार द्वित्व नहीं होगा, विसर्जनीयाव्यञ्जनपरः (वा.मा.४.१०७) इस सूत्र के अनुसार बाद में व्यञ्जन होने पर विसर्जनीय से परवर्ती स्पर्श ही द्वित्व को प्राप्त करता है ।

आस्थित्तन्तत्तदास्थित्तमास्थित्तन्तत्ते ते तदास्थित्तमास्थित्तन्तत्ते । आस्थित्त-
मित्या स्थितम् । तत्ते ते तत्तत्तऽ आ प्यायताम्प्यायतामा ते तत्तत्तऽ आ
प्यायताम् । तऽ आ प्यायताम्प्यायतामा ते तऽ आ प्यायतान्निर्निः प्याय-
तामा ते तऽ आ प्यायतान्निः । आ प्यायताम् । प्यायतान्निर्निः प्यायता-
म्प्यायतान्नि ष्ट्यायतां स्त्यायतान्निः प्यायताम्प्यायतान्नि ष्ट्यायताम् । नि
ष्ट्यायतां स्त्यायतान्निर्निः ष्ट्यायतान्तत्तत्स्त्यायतान्निर्निः ष्ट्यायतान्तत् ।^१
स्त्यायतान्तत्तत्तत्स्त्यायतां स्त्यायतान्तत्ते ते तत्स्त्यायतां स्त्यायतान्तत्ते ।
तत्ते ते तत्तत्ते शुक्क्यतु शुक्क्यतु ते तत्तत्ते शुक्क्यतु । ते शुक्क्यतु शुक्क्यतु ते ते शुक्क्यतु
शः शः शुक्क्यतु ते ते शुक्क्यतु शम् । शुक्क्यतु शः शः शुक्क्यतु शुक्क्यतु
शमहोभ्योहोभ्यः शः शुक्क्यतु शुक्क्यतु शमहोभ्यः । शमहोभ्योहोभ्यः
शः शमहोभ्यः । अहोभ्यऽ इत्यहः भ्यः ॥१३॥

निरंस्तुः रक्क्षो रक्क्षो निरंस्तुन्निरंस्तुः रक्क्षऽ इदमिदः रक्क्षो निरंस्तु-
न्निरंस्तुः रक्क्षऽ इदम् । निरंस्तुमिति निः अस्तम् । रक्क्षऽ इदमिदः रक्क्षो

2. तत् स्त्यायताम् यहाँ तकार के बाद न तो तकार का एवं न ही सकार के बाद तकार का द्वित्व होगा। येस्तु परं तैर्न पूर्वम्(वा.प्रा.४.१०५) यत्र चोभयतः स्पर्शः संयुक्ताः शशसाः सह। तत्र नाद्यः क्रमो ज्ञेयो नापरो बोधितो बुधेः। पक्ष्माणि बाडय सूक्ष्मा(सूक्ष्मा) च विश्वप्ण्या(विश्वप्ण्या) च तथा पुनः। नेदशेषु द्विरुक्तिः स्यादिति प्राहर्मुनीषिणः।-व.शिक्षा-१५७-१५९.

रक्क्षोऽ इदमहमहमिदं रक्क्षो रक्क्षोऽ इदमहम् । इदमहमहमिदमिदमहं रक्क्षो
 रक्क्षोहमिदमिदमहं रक्क्षः । अहं रक्क्षो रक्क्षोहमहं रक्क्षोभ्युभि
 रक्क्षोहमहं रक्क्षोभि । रक्क्षोभ्युभि रक्क्षो रक्क्षोभि तिष्ठामि तिष्ठाम्युभि
 रक्क्षो रक्क्षोभि तिष्ठामि । अभि तिष्ठामि तिष्ठाम्युभ्युभि तिष्ठाम्यवाव
 तिष्ठाम्युभ्युभि तिष्ठाम्यव । तिष्ठाम्यवाव तिष्ठामि तिष्ठाम्यव बाधे बाधेव
 तिष्ठामि तिष्ठाम्यव बाधे । अव बाधे बाधेवाव बाधेधममधमम्बाधेवाव
 बाधेधमम् । बाधेधममधमम्बाधे बाधेधमन्तमस्तमोधमम्बाधे बाधेधमन्तमः ।
 अधमन्तमस्तमोधममधमन्तमो नयामि नयामि तमोधममधमन्तमो नयामि ।
 तमो नयामि नयामि तमस्तमो नयामि । नयामीति नयामि ॥ घृतेन द्यावापृथिवी
 द्यावापृथिवी घृतेन घृतेन द्यावापृथिवी प्र प्र द्यावापृथिवी घृतेन घृतेन द्यावा-
 पृथिवी प्र । द्यावापृथिवी प्र प्र द्यावापृथिवी द्यावापृथिवी प्रोणुवाथा-
 मूणुवाथाम्प्र द्यावापृथिवी द्यावापृथिवी प्रोणुवाथाम् । द्यावापृथिवीऽ इति
 द्यावापृथिवी¹ । प्रोणुवाथामूणुवाथाम्प्र प्रोणुवाथांवायो वायंऽ ऊणुवाथाम्प्र
 प्रोणुवाथांवायो । ऊणुवाथांवायो वायंऽ ऊणुवाथामूणुवाथांवायो द्वेर्वायंऽ
 ऊणुवाथामूणुवाथांवायो द्वेः । वायो द्वेर्वायो वायो द्वे स्तोकानां
 स्तोकानांवायो वायो द्वे स्तोकानाम् । वायोऽ इति वायो । द्वे स्तोकानां
 स्तोकानांद्वे स्तोकानामग्निग्नि स्तोकानांद्वे स्तोकानामग्निः ।
 स्तोकानामग्निग्नि स्तोकानां स्तोकानामग्निराज्यस्याज्यस्याग्नि
 स्तोकानां स्तोकानामग्निराज्यस्य । अग्निराज्यस्याज्यस्याग्निग्नि-
 राज्यस्य द्वेतु द्वेत्वाज्यस्याग्निग्निराज्यस्य द्वेतु । आज्यस्य द्वेतु
 द्वेत्वाज्यस्याज्यस्य द्वेतु स्वाहा स्वाहा द्वेत्वाज्यस्याज्यस्य द्वेतु स्वाहा । द्वेतु

¹. पदावृत्तौ चान्तरेण (वा. प्रा. ४.२०) पद की द्विरुक्ति होने पर मध्य में इति होता है । जैसे द्यावापृथिवीऽ इति द्यावापृथिवी ।

स्वाहा स्वाहा वेतु वेतु स्वाहा स्वाहाकृते स्वाहाकृते स्वाहा वेतु वेतु स्वाहा
 स्वाहाकृते। स्वाहा स्वाहाकृते स्वाहाकृते स्वाहा स्वाहा स्वाहाकृतेऽ
 ऊर्ध्वनभसमूर्ध्वनभसुं स्वाहाकृते स्वाहा स्वाहा स्वाहाकृतेऽ ऊर्ध्वनभसम्^१।
 स्वाहाकृतेऽ ऊर्ध्वनभसमूर्ध्वनभसुं स्वाहाकृते स्वाहाकृतेऽ ऊर्ध्वनभसम्मामृत-
 म्मामृतमूर्ध्वनभसुं स्वाहाकृते स्वाहाकृतेऽ ऊर्ध्वनभसम्मामृतम्। स्वाहाकृतेऽ
 इति स्वाहा कृते। ऊर्ध्वनभसम्मामृतम्मामृतमूर्ध्वनभसमूर्ध्वनभसम्मामृतङ्गच्छत-
 ङ्गच्छतम्मामृतमूर्ध्वनभसमूर्ध्वनभसम्मामृतङ्गच्छतम्। ऊर्ध्वनभसमित्युर्ध्व नभसम्
 । मारुतङ्गच्छतङ्गच्छतम्मामृतम्मामृतङ्गच्छतम्। गच्छतमिति गच्छतम्॥१४॥

इदमापऽ आपऽ इदमिदमापः प्र प्रापऽ इदमिदमापः प्र। आपः प्र
 प्रापऽ आपः प्र वहत ब्रह्म प्रापऽ आपः प्र वहत। प्र वहत ब्रह्म प्र प्र वह-
 तावद्यमवद्यंब्रह्म प्र प्र वहतावद्यम्। ब्रह्मावद्यमवद्यंब्रह्म ब्रह्मावद्यञ्च चावद्यंब्र-
 ह्म ब्रह्मावद्यञ्च। अवद्यञ्च चावद्यमवद्यञ्च मलम्मलञ्चावद्यमवद्यञ्च मलम्। च
 मलम्मलञ्च च मलञ्च च मलञ्च च मलञ्च। मलञ्च च मलम्मलञ्च यद्यच्च मल-
 म्मलञ्च यत्। च यद्यच्च च यत्। यदिति यत्॥ यच्च च यद्यच्चाभिदुद्रोहाभिदुद्रोहं च
 यद्यच्चाभिदुद्रोहं। चाभिदुद्रोहाभिदुद्रोहं च चाभिदुद्रोहानृतमनृतमभिदुद्रोहं च
 चाभिदुद्रोहानृतम्। अभिदुद्रोहानृतमनृतमभिदुद्रोहाभिदुद्रोहानृतं यद्यदनृतमभि-
 दुद्रोहाभिदुद्रोहानृतं यद्यत्। अभिदुद्रोहेत्यभि दुद्रोहं। अनृतं यद्यदनृतमनृतं यद्यच्च च
 यदनृतमनृतं यद्यच्च^२। यच्च च यद्यच्च शेषे शेषे च यद्यच्च शेषे। च शेषे शेषे च च
 शेषेऽ अभीरुणमभीरुणः शेषे च च शेषेऽ अभीरुणम्। शेषेऽ अभीरुणमभी-

^१. वा.पा.४.८८. के अनुसार स्वर बाद में होने पर प्रगृह्य पद प्रकृतिभाव से रहता है। वा.पा.१.९३. के अनुसार यहाँ स्वाहाकृते पद प्रगृह्य है।

^२. तकारवर्गश्चकारवर्गे चकारवर्गम् (वा. पा. ४.९६) चकार वर्ग बाद में होने पर तकार वर्ग चकारवर्ग हो जाता है। यत् च यहाँ सन्धि की दशा में तकार चकार होगा।

श्रीणात्त्वापस्त्वा । आपस्त्वा त्वापऽ आपस्त्वा सः सन्त्वापऽ आपस्त्वा सम् ।
 त्वा सः सन्त्वा त्वा समरिणन्नरिणन्तसन्त्वा त्वा समरिणन् । समरिणन्नरिण-
 न्तसः समरिणन्त्वातस्य द्वातस्यारिणन्तसः समरिणन्त्वातस्य^१ । अरिणन्त्वात-
 स्य द्वातस्यारिणन्नरिणन्त्वातस्य त्वा त्वा द्वातस्यारिणन्नरिणन्त्वातस्य त्वा । द्वात-
 स्य त्वा त्वा द्वातस्य द्वातस्य त्वा द्वाज्यै द्वाज्यै त्वा द्वातस्य द्वातस्य त्वा
 द्वाज्यै । त्वा द्वाज्यै द्वाज्यै त्वा त्वा द्वाज्यै पूष्णः पूष्णो द्वाज्यै त्वा त्वा
 द्वाज्यै पूष्णः । द्वाज्यै पूष्णः पूष्णो द्वाज्यै द्वाज्यै पूष्णो रंह्यै रंह्यै
 पूष्णो द्वाज्यै द्वाज्यै पूष्णो रंह्यै । पूष्णो रंह्यै रंह्यै पूष्णः पूष्णो
 रंह्याऽ ऊष्मणऽ ऊष्मणो रंह्यै पूष्णः पूष्णो रंह्याऽ ऊष्मणः ।
 रंह्याऽ ऊष्मणऽ ऊष्मणो रंह्यै रंह्याऽ ऊष्मणो ह्यथिषद्व्यथिषदूष्मणो
 रंह्यै रंह्याऽ ऊष्मणो ह्यथिषत् । ऊष्मणो ह्यथिषद्व्यथिषदूष्मणऽ ऊष्म-
 णो ह्यथिषत्प्रयुतम्प्रयुतं ह्यथिषदूष्मणऽ ऊष्मणो ह्यथिषत्प्रयुतम् । ह्यथिषत्प्र-
 युतम्प्रयुतं ह्यथिषद्व्यथिषत्प्रयुतन्द्वेषो द्वेषः प्रयुतं ह्यथिषद्व्यथिषत्प्रयुतन्द्वेषः ।
 प्रयुतन्द्वेषो द्वेषः प्रयुतम्प्रयुतन्द्वेषः । प्रयुतमिति प्र युतम् । द्वेषऽ इति द्वेषः ॥
 १६ ॥

घृतद्धृतपावानो घृतपावानो घृतद्धृतद्धृतपावानः पिबत पिबत घृतपावानो
 घृतद्धृतद्धृतपावानः पिबत^२ । घृतपावानः पिबत पिबत घृतपावानो घृतपावानः
 पिबत द्वसाँद्वसाँम्पिबत घृतपावानो घृतपावानः पिबत द्वसाम् । घृतपावानऽ इति
 घृत पावानः । पिबत द्वसाँद्वसाँम्पिबत पिबत द्वसाँद्वसापावानो द्वसापावानो द्वसा-

^१. अरिणन् अरिणन् यहाँ सन्धि की दशा में झी चेद्वस्वपूर्वो स्वर पदान्तो (वा. प्रा. ४.१०८) इस सूत्र से प्रथम अरिणन् का नकार द्वित्व को प्राप्त करता है ।

^२. वा. प्रा. २.१७. के अनुसार यहाँ पद पूर्व में होने वाला घृतपावानः आमन्त्रित पद अनुदात्त है ।

म्पिबत पिबतु ब्रसौब्रसापावानः । ब्रसौब्रसापावानो ब्रसापावानो ब्रसौब्रसौब्रसापा-
 वानः पिबत पिबत ब्रसापावानो ब्रसौब्रसौब्रसापावानः पिबत । ब्रसापावानः
 पिबतु पिबतु ब्रसापावानो ब्रसापावानः पिबतान्तरिक्षस्यान्तरिक्षस्य पिबत
 ब्रसापावानो ब्रसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य । ब्रसापावानः इति वसा पावानः ।
 पिबतान्तरिक्षस्यान्तरिक्षस्य पिबत पिबतान्तरिक्षस्य हविर्हविरन्तरिक्षस्य
 पिबत पिबतान्तरिक्षस्य हविः । अन्तरिक्षस्य हविर्हविरन्तरिक्षस्यान्तरि-
 क्षस्य हविरस्यसि हविरन्तरिक्षस्यान्तरिक्षस्य हविरसि । हविरस्यसि हविर्ह-
 विरसि स्वाहा स्वाहासि हविर्हविरसि स्वाहा । असि स्वाहा स्वाहास्यसि स्वाहा ।
 स्वाहेति स्वाहा ॥ दिशः प्रदिशः प्रदिशो दिशो दिशः प्रदिशः आदिशः
 आदिशः प्रदिशो दिशो दिशः प्रदिशः आदिशः । प्रदिशः आदिशः आदिशः
 प्रदिशः प्रदिशः आदिशो द्विदिशो द्विदिशः आदिशः प्रदिशः प्रदिशः
 आदिशो द्विदिशः । प्रदिशः इति प्र दिशः । आदिशो द्विदिशो द्विदिशः आदिशः
 आदिशो द्विदिशः उदिशः उदिशो द्विदिशः आदिशः आदिशो द्विदिशः उदिशः ।
 आदिशः इत्या दिशः । द्विदिशः उदिशः उदिशो द्विदिशो द्विदिशः उदिशो
 दिग्भ्यो दिग्भ्यः उदिशो द्विदिशो द्विदिशः उदिशो दिग्भ्यः । द्विदिशः इति वि
 दिशः । उदिशो दिग्भ्यो दिग्भ्यः उदिशः उदिशो दिग्भ्यः स्वाहा स्वाहा
 दिग्भ्यः उदिशः उदिशो दिग्भ्यः स्वाहा । उदिशः इत्युत् दिशः । दिग्भ्यः
 स्वाहा स्वाहा दिग्भ्यो दिग्भ्यः स्वाहा । दिग्भ्यः इति दिक् भ्यः । स्वाहेति
 स्वाहा ॥१७॥

ऐन्द्रः प्राणः प्राणः ऐन्द्रः ऐन्द्रः प्राणोऽ अङ्गैऽअङ्गैऽअङ्गैऽ प्राणः
 ऐन्द्रः ऐन्द्रः प्राणोऽ अङ्गैऽअङ्गैः । प्राणोऽ अङ्गैऽअङ्गैऽअङ्गैऽ प्राणः प्राणोऽ

³. वा.प्रा. ३.११२. के अनुसार यहाँ सलक्ष्म का अन्तिम स्वर दीर्घ हो जाता है।

यन्तुंयन्तुमवसे सखायः सखायोवसे यन्तुंयन्तुमवसे सखायः। अवसे
 सखायः सखायोवसेवसे सखायोवन्तु सखायोवसेवसे सखायोनु। सखायोवन्तु
 सखायः सखायोनु त्वा त्वानु सखायः सखायोनु त्वा। अनु त्वा त्वान्वन्तु त्वा
 माता माता त्वान्वन्तु त्वा माता। त्वा माता माता त्वा त्वा माता पितरः पितरौ
 माता त्वा त्वा माता पितरः। माता पितरः पितरौ माता माता पितरौ मदन्तु
 मदन्तु पितरौ माता माता पितरौ मदन्तु। पितरौ मदन्तु मदन्तु पितरः पितरौ
 मदन्तु। मदन्त्विति मदन्तु॥१८॥

समुद्रं च गच्छ समुद्रः समुद्रं च स्वाहा स्वाहा गच्छ समुद्रः समु-
 द्रं च स्वाहा^१। गच्छ स्वाहा स्वाहा गच्छ गच्छ स्वाहान्तरिक्षमन्तरिक्षं
 स्वाहा गच्छ गच्छ स्वाहान्तरिक्षम्। स्वाहान्तरिक्षमन्तरिक्षं स्वाहा
 स्वाहान्तरिक्षन्देवन्देवमन्तरिक्षं स्वाहा स्वाहान्तरिक्षन्देवम्। अन्तरिक्ष-
 न्देवन्देवमन्तरिक्षमन्तरिक्षन्देवः सवितारं सवितारन्देवमन्तरिक्षमन्तरि-
 क्क्षन्देवः सवितारम्। देवः सवितारं सवितारन्देवन्देवः सवितारं मित्रावरु-
 णौ मित्रावरुणौ सवितारन्देवन्देवः सवितारं मित्रावरुणौ। सवितारं मित्रावरुणौ
 मित्रावरुणौ सवितारं सवितारं मित्रावरुणावहोरात्रेऽ अहोरात्रे मित्रावरुणौ
 सवितारं सवितारं मित्रावरुणावहोरात्रे। मित्रावरुणावहोरात्रेऽ अहोरात्रे
 मित्रावरुणौ मित्रावरुणावहोरात्रे च्छन्दांसि च्छन्दांस्यहोरात्रे मित्रावरुणौ
 मित्रावरुणावहोरात्रे च्छन्दांसि। अहोरात्रे च्छन्दांसि च्छन्दांस्यहोरात्रेऽ
 अहोरात्रे च्छन्दांसि द्यावापृथिवी द्यावापृथिवी च्छन्दांस्यहोरात्रेऽ अहोरात्रे
 च्छन्दांसि द्यावापृथिवी। अहोरात्रेऽ इत्यहोरात्रे। च्छन्दांसि द्यावापृथिवी
 द्यावापृथिवी च्छन्दांसि च्छन्दांसि द्यावापृथिवी यज्जंयज्जन्द्यावापृथिवी

^१ वा. प्रा. ५. ३७. के अनुसार समुद्रम् पद का पृथक्करण नहीं होता है।

च्छन्दाँसि च्छन्दाँसि द्यावापृथिवी वृज्जम् । द्यावापृथिवी वृज्जं वृज्जन्द्या-
 वापृथिवी द्यावापृथिवी वृज्जः सोमः सोमं वृज्जन्द्यावापृथिवी द्यावापृथिवी
 वृज्जः सोमम् । द्यावापृथिवीऽ इति द्यावापृथिवी । वृज्जः सोमः सोमं वृज्जं-
 वृज्जः सोमं न्दिह्यन्दिह्यः सोमं वृज्जं वृज्जः सोमं न्दिह्यम् । सोमं न्दिह्य-
 न्दिह्यः सोमः सोमं न्दिह्यन्नभो नभो दिह्यः सोमः सोमं न्दिह्यन्नभः ।
 दिह्यन्नभो नभो दिह्यन्दिह्यन्नभोग्निमग्निन्नभो दिह्यन्दिह्यन्नभोग्निम् ।
 नभोग्निमग्निन्नभो नभोग्निं वैश्वानरं वैश्वानरमग्निन्नभो नभोग्निं वैश्वानरम् ।
 अग्निं वैश्वानरं वैश्वानरमग्निमग्निं वैश्वानरम्मनो मनो वैश्वानरमग्निमग्निं वैश्वान-
 रम्मनः । वैश्वानरम्मनो मनो वैश्वानरं वैश्वानरम्मनो मे मे मनो वैश्वानरं वैश्वान-
 रम्मनो मे । मनो मे मे मनो मनो मे हार्दि हार्दि मे मनो मनो मे हार्दि । मे हार्दि
 हार्दि मे मे हार्दि वच्छ वच्छ हार्दि मे मे हार्दि वच्छ । हार्दि वच्छ वच्छ हार्दि
 हार्दि वच्छ दिवन्दिवँ वच्छ हार्दि हार्दि वच्छ दिवम् । वच्छ दिवन्दिवँ वच्छ
 वच्छ दिवन्ते ते दिवँ वच्छ वच्छ दिवन्ते । दिवन्ते ते दिवन्दिवन्ते धूमो धूमस्ते
 दिवन्दिवन्ते धूमः । ते धूमो धूमस्ते ते धूमो गच्छतु गच्छतु धूमस्ते ते धूमो
 गच्छतु । धूमो गच्छतु गच्छतु धूमो धूमो गच्छतु स्वः स्वर्गगच्छतु धूमो धूमो
 गच्छतु स्वः^१ । गच्छतु स्वः स्वर्गगच्छतु गच्छतु स्वर्ज्योतिर्ज्योतिः स्वर्ग-
 च्छतु गच्छतु स्वर्ज्योतिः । स्वर्ज्योतिर्ज्योतिः स्वः स्वर्ज्योतिः पृथिवीम्पृ-
 थिवीज्ज्योतिः स्वः स्वर्ज्योतिः पृथिवीम् । ज्योतिः पृथिवीम्पृथिवीज्ज्योति-
 र्ज्योतिः पृथिवीम्भस्मन्ना भस्मन्ना पृथिवीज्ज्योतिर्ज्योतिः पृथिवीम्भस्म-

^१. गलत् पदों का अतिक्रमण करके अगलत् पदों के साथ सन्धि करना सङ्गम है। सङ्गमे च सर्वत्र (वा. प्रा. ४.८१) इस सूत्र के अनुसार सङ्गम में अकार का अभिनिधान होता है।

^२. एकपदे नीचपूर्वः सयवो जात्यः (वा. प्रा. १.१११) के भाष्यकारों ने एकपद में अनुदात्त पूर्व में न होने पर भी स्वः पद को जात्य स्वरित माना है।

ना । पृथिवीम्भस्मन्ना भस्मन्ना पृथिवीम्पृथिवीम्भस्मन्ना पृण पृणा भस्मन्ना
 पृथिवीम्पृथिवीम्भस्मन्ना पृण । भस्मन्ना पृण पृणा भस्मन्ना भस्मन्ना पृण
 स्वाहा स्वाहा पृणा भस्मन्ना भस्मन्ना पृण स्वाहा । आ पृण । पृण स्वाहा स्वाहा
 पृण पृण स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥१९॥

मापोपो मा मापो मा मापो मा मापो मा^१ । अपो मा मापोपो मौषधीरो-
 षधीर्मापोपो मौषधीः । मौषधीरोषधीर्मा मौषधीर्हिंस्रीर्हिंस्रीरोषधीर्मा मौ-
 षधीर्हिंस्रीः । ओषधीर्हिंस्रीर्हिंस्रीरोषधीरोषधीर्हिंस्रीर्द्धाम्नो धाम्नो-
 धाम्नो हिंस्रीरोषधीरोषधीर्हिंस्रीर्द्धाम्नो धाम्नः । हिंस्रीर्द्धाम्नो धाम्नो
 धाम्नो धाम्नो हिंस्रीर्हिंस्रीर्द्धाम्नो धाम्नो राजन् राजन् धाम्नो धाम्नो हिंस्री-
 र्हिंस्रीर्द्धाम्नो धाम्नो राजन् । धाम्नो धाम्नो राजन् राजन् धाम्नो धाम्नो धाम्नो धा-
 म्नो राजन्स्ततस्ततो राजन् धाम्नो धाम्नो धाम्नो धाम्नो राजन्स्ततः^२ । धाम्नो-
 धाम्नः इति धाम्नः धाम्नः । राजन्स्ततस्ततो राजन् राजन्स्ततो ब्रुण ब्रुण ततो
 राजन् राजन्स्ततो ब्रुण । ततो ब्रुण ब्रुण ततस्ततो ब्रुण नो नो ब्रुण ततस्ततो
 ब्रुण नः । ब्रुण नो नो ब्रुण ब्रुण नो मुञ्च मुञ्च नो ब्रुण ब्रुण नो मुञ्च । नो
 मुञ्च मुञ्च नो नो मुञ्च । मुञ्चेति मुञ्च ॥ षदाहुराहुर्यद्यदाहुरग्न्याऽ अग्न्याऽ आहु-
 र्यद्यदाहुरग्न्याः । आहुरग्न्याऽ अग्न्याऽ आहुराहुरग्न्याऽ इतीत्यग्न्याऽ
 आहुराहुरग्न्याऽ इति । अग्न्याऽ इतीत्यग्न्याऽ अग्न्याऽ इति ब्रुण
 ब्रुणेत्यग्न्याऽ अग्न्याऽ इति ब्रुण । इति ब्रुण ब्रुणेतीति ब्रुणेतीति

^१. उदात्तवानुदात्तः (वा. प्रा. ४.१३४) उदात्त के साथ किसी अन्य अनुदात्त अथवा स्वरित की सन्धि होने पर वह एकीभाव उदात्त होता है । यहाँ मा अपः इस सन्धि की दशा में उदात्त प्रबल होगा ।

^२. राजन् ततः यहाँ वा. प्रा. ३.१३५. के अनुसार तकार बाद में होने पर नकार सकार तथा उपधा (वा. प्रा. १.३५) का अनुनासिक होता है, अतः यहाँ अनुनासिकत्व स्वर का धर्म है, न कि पृथगक्षर अतः सकारोत्तरवर्ती तकार का द्वित्व वा. प्रा. ४.१०३. के अनुसार होगा ।

ब्रुणेतीति ब्रुणेति । ब्रुणेतीति ब्रुण ब्रुणेति शपामहे शपामहऽ इति ब्रुण
 ब्रुणेति शपामहे । इति शपामहे शपामहऽ इतीति शपामहे । शपामहऽ इति
 शपामहे ॥ सुमित्रिया नो नः सुमित्रियाः सुमित्रिया नऽ आपऽ आपो नः
 सुमित्रियाः सुमित्रिया नऽ आपः । सुमित्रियाऽ इति सु मित्रियाः । नऽ आपऽ
 आपो नो नऽ आपऽ ओषधयऽ ओषधयऽ आपो नो नऽ आपऽ ओषधयः । आपऽ
 ओषधयऽ ओषधयऽ आपऽ आपऽ ओषधयः सन्तु सन्त्वोषधयऽ आपऽ आपऽ
 ओषधयः सन्तु । ओषधयः सन्तु सन्त्वोषधयऽ ओषधयः सन्तु दुर्मित्रिया
 दुर्मित्रियाः सन्त्वोषधयऽ ओषधयः सन्तु दुर्मित्रियाः । सन्तु दुर्मित्रिया
 दुर्मित्रियाः सन्तु सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै तस्मै दुर्मित्रियाः सन्तु सन्तु
 दुर्मित्रियास्तस्मै । दुर्मित्रियास्तस्मै तस्मै दुर्मित्रिया दुर्मित्रियास्तस्मै
 सन्तु सन्तु तस्मै दुर्मित्रिया दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु । दुर्मित्रियाऽ इति दुः
 मित्रियाः । तस्मै सन्तु सन्तु तस्मै तस्मै सन्तु । सन्त्विति सन्तु ॥ २० ॥

हविष्मतीरिमाऽ इमा हविष्मतीर्हविष्मतीरिमाऽ आपऽ आपऽ इमा
 हविष्मतीर्हविष्मतीरिमाऽ आपः । इमाऽ आपऽ आपऽ इमाऽ इमाऽ आपो
 हविष्मान्हविष्मानापऽ इमाऽ इमाऽ आपो हविष्मान् । आपो हविष्मा-
 ण्हविष्मानापऽ आपो हविष्मारै ॥ ५ आ विवासति विवासत्या हविष्मानापऽ
 आपो हविष्मारै ॥ ५ आ विवासति । हविष्मारै ॥ ५ आ विवासति विवासत्या
 हविष्मान्हविष्मारै ॥ ५ आ विवासति । आ विवासति । विवासतीति विवासति
 ॥ हविष्मान्देवो देवो हविष्मान्हविष्मान्देवोऽ अद्धरोद्धरो देवो हविष्मा-
 ण्हविष्मान्देवोऽ अद्धरः^१ । देवोऽ अद्धरोद्धरो देवो देवोऽ अद्धरो हविष्मान्हवि-
 ष्मानद्धरो देवो देवोऽ अद्धरो हविष्मान् । अद्धरो हविष्मान्हविष्मानद्धरोद्धरो

^१ देवः अध्वरः यहाँ वा.पा. ४.८५. के अनुसार देवः के विसर्जनीय से सम्बन्धित ओकार प्रकृतिभाव से रहता है ।

हविष्मार् ॥५ अस्त्वस्तु हविष्मानद्धरोद्धरो हविष्मार् ॥५ अस्तु। हवि-
ष्मार् ॥५ अस्त्वस्तु हविष्मान्हविष्मार् ॥५ अस्तु सूष्यः सूष्योस्तु हवि-
ष्मान्हविष्मार् ॥५ अस्तु सूष्यः। अस्तु सूष्यः सूष्योस्त्वस्तु सूष्यः।
सूष्यः इति सूष्यः ॥२१॥

अग्नेर्बो वोग्नेरग्नेर्बोपन्नगृहस्यापन्नगृहस्य वोग्नेरग्नेर्बोपन्नगृहस्य^१। द्यो-
पन्नगृहस्यापन्नगृहस्य वो वोपन्नगृहस्य सदसि सदस्यपन्नगृहस्य वो वोपन्नगृहस्य
सदसि। अपन्नगृहस्य सदसि सदस्यपन्नगृहस्यापन्नगृहस्य सदसि सादयामि
सादयामि सदस्यपन्नगृहस्यापन्नगृहस्य सदसि सादयामि। अपन्नगृहस्येत्यपन्न
गृहस्य। सदसि सादयामि सादयामि सदसि सदसि
सादयामीन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्योः सादयामि सदसि सदसि सादयामीन्द्राग्न्योः।
सादयामीन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्योः सादयामि सादयामीन्द्राग्न्योर्भागधेयीर्भागधे-
यीरिन्द्राग्न्योः सादयामि सादयामीन्द्राग्न्योर्भागधेयीः^२। इन्द्राग्न्योर्भागधे-
यीर्भागधेयीरिन्द्राग्न्योरिन्द्राग्न्योर्भागधेयी स्त्थ स्त्थ भागधेयीरिन्द्राग्न्यो-
रिन्द्राग्न्योर्भागधेयी स्त्थ। भागधेयी स्त्थ स्त्थ भागधेयीर्भागधेयी स्त्थ
मित्रावरुणयोर्मित्रावरुणयो स्त्थ भागधेयीर्भागधेयी स्त्थ मित्रावरुणयोः।
भागधेयीरिति भाग धेयीः। स्त्थ मित्रावरुणयोर्मित्रावरुणयो स्त्थ स्त्थ
मित्रावरुणयोर्विश्वेषां विश्वेषाम् मित्रावरुणयो स्त्थ स्त्थ मित्रावरुणयोर्विश्वेषाम्।
मित्रावरुणयोर्विश्वेषां विश्वेषाम् मित्रावरुणयोर्मित्रावरुणयोर्विश्वेषान् देवानां देवा-
नां विश्वेषाम् मित्रावरुणयोर्मित्रावरुणयोर्विश्वेषान् देवानां देवा-

^१ स्येति ण्यत्वं च (वा. प्रा. ४.१५७) इस सूत्र के अनुसार यहाँ अपन्नगृहस्य पद एक यकार वाला है।

^२ इन्द्राग्न्योः भागधेयीः यहाँ रेफं स्वरधौ (वा. प्रा. ४.३७) के अनुसार विसर्जनीय रेफ होता है। परं तु
रेफहकाराभ्याम् (वा. प्रा. ४.१०२) के अनुसार रेफ से परवर्ती भकार का द्वित्व प्रथमैद्वितीयास्तृतीयैश्चतुर्थाः (वा. प्रा. ४.११०) इस सूत्र
से वकार के साथ होता है।

नांश्चिश्चैषांश्चिश्चैषान्देवानांम् । देवानामिति देवानांम् ॥ अमूर्खा याऽ अमूरमूर्खाऽ
उपोप याऽ अमूरमूर्खाऽ उप । याऽ उपोप या याऽ उप सूर्खे सूर्खऽ उप या याऽ
उप सूर्खे । उप सूर्खे सूर्खऽ उपोप सूर्खे याभिर्खाभिः सूर्खऽ उपोप सूर्खे
याभिः । सूर्खे याभिर्खाभिः सूर्खे सूर्खे याभिर्वा वा याभिः सूर्खे सूर्खे
याभिर्वा । याभिर्वा वा याभिर्खाभिर्वा सूर्खः सूर्खो वा याभिर्खाभिर्वा सूर्खः ।
वा सूर्खः सूर्खो वा वा सूर्खः सह सह सूर्खो वा वा सूर्खः सह । सूर्खः सह
सह सूर्खः सूर्खः सह । सहेति सह ॥ ता नो नस्तास्ता नो हिन्वन्तु हिन्वन्तु
नस्तास्ता नो हिन्वन्तु^१ । नो हिन्वन्तु हिन्वन्तु नो नो हिन्वन्त्वद्धरमद्धरः
हिन्वन्तु नो नो हिन्वन्त्वद्धरम् । हिन्वन्त्वद्धरमद्धरः हिन्वन्तु हिन्वन्त्वद्धरम् ।
अद्धरमित्यद्धरम् ॥ २२ ॥

हृदे त्वा त्वा हृदे हृदे त्वा मनसे मनसे त्वा हृदे हृदे त्वा मनसे । त्वा मनसे
मनसे त्वा त्वा मनसे दिवे दिवे मनसे त्वा त्वा मनसे दिवे । मनसे दिवे दिवे
मनसे मनसे दिवे सूर्खाय सूर्खाय दिवे मनसे मनसे दिवे सूर्खाय । दिवे सूर्खाय
सूर्खाय दिवे दिवे सूर्खाय । सूर्खायेति सूर्खाय ॥ ऊर्द्धमिममिमुर्द्धमुर्द्धमिमम-
द्धरमद्धरमिममुर्द्धमुर्द्धमिममद्धरम् । इममद्धरमद्धरमिममिममद्धरन्दिवि दिध्यद्धर-
मिममिममद्धरन्दिवि । अद्धरन्दिवि दिध्यद्धरमद्धरन्दिवि देवेषु देवेषु दिध्यद्ध-
रमद्धरन्दिवि देवेषु । दिवि देवेषु देवेषु दिवि दिवि देवेषु होत्रा होत्रा देवेषु दिवि दिवि
देवेषु होत्राः । देवेषु होत्रा होत्रा देवेषु देवेषु होत्रा यच्छ यच्छ होत्रा देवेषु देवेषु
होत्रा यच्छ । होत्रा यच्छ यच्छ होत्रा होत्रा यच्छ । यच्छेति यच्छ ॥ २३ ॥

सोम राजन्नाजन्तसोम सोम राजन्विश्वा विश्वा राजन्तसोम सोम राज-
न्विश्वाः । राजन्विश्वा विश्वा राजन्नाजन्विश्वास्त्वन्तर्विश्वा राजन्नाजन्विश्वा-

^१ वा. प्रा. ४. ३१. तथा ४. ३२. में निर्दिष्ट न होने से यहाँ ताः पद ऊष्मान्त है ।

स्त्वम् । द्विश्वास्त्वन्त्वाँद्विश्वा द्विश्वास्त्वम्प्रजाः प्रजास्त्वँद्विश्वा द्विश्वास्त्वम्प्र-
जाः^१ । त्वम्प्रजाः प्रजास्त्वन्त्वम्प्रजाऽ उपावरोहोपावरोह प्रजास्त्वन्त्वम्प्र-
जाऽ उपावरोह । प्रजाऽ उपावरोहोपावरोह प्रजाः प्रजाऽ उपावरोह द्विश्वा
द्विश्वाऽ उपावरोह प्रजाः प्रजाऽ उपावरोह द्विश्वाः । प्रजाऽ इति प्र जाः ।
उपावरोह द्विश्वा द्विश्वाऽ उपावरोहोपावरोह द्विश्वास्त्वान्त्वाँद्विश्वाऽ उपावरोहो-
पावरोह द्विश्वास्त्वाम् । उपावरोहेत्युप अवरोह । द्विश्वास्त्वान्त्वाँद्विश्वा द्विश्वा-
स्त्वाम्प्रजाः प्रजास्त्वाँद्विश्वा द्विश्वास्त्वाम्प्रजाः । त्वाम्प्रजाः प्रजास्त्वान्त्वा-
म्प्रजाऽ उपावरोहन्तुपावरोहन्तु प्रजास्त्वान्त्वाम्प्रजाऽ उपावरोहन्तु । प्रजाऽ
उपावरोहन्तुपावरोहन्तु प्रजाः प्रजाऽ उपावरोहन्तु । प्रजाऽ इति प्र जाः ।
उपावरोहन्त्वेत्युप अवरोहन्तु ॥ शृणोत्वग्निर्गग्निः शृणोतु शृणोत्वग्निः समिधा
समिधाग्निः शृणोतु शृणोत्वग्निः समिधा । अग्निः समिधा समिधाग्निर्गग्निः
समिधा हवः हवः समिधाग्निर्गग्निः समिधा हवम् । समिधा हवः हवः
समिधा समिधा हवम्मे मे हवः समिधा समिधा हवम्मे^२ । समिधेति सम् इधा ।
हवम्मे मे हवः हवम्मे शृण्वन्तु शृण्वन्तु मे हवः हवम्मे शृण्वन्तु । मे
शृण्वन्तु शृण्वन्तु मे मे शृण्वन्त्वापऽ आपः शृण्वन्तु मे मे शृण्वन्त्वापः ।
शृण्वन्त्वापऽ आपः शृण्वन्तु शृण्वन्त्वापो धिषणा धिषणाऽ आपः शृण्व-
न्तु शृण्वन्त्वापो धिषणाः । आपो धिषणा धिषणाऽ आपऽ आपो धिषणाश्च च
धिषणाऽ आपऽ आपो धिषणाश्च । धिषणाश्च च धिषणा धिषणाश्च देवीर्देवीश्च
धिषणा धिषणाश्च देवीः । च देवीर्देवीश्च च देवीः । देवीरिति देवीः ॥ श्रोता
ग्वावाणो ग्वावाणः श्रोतु श्रोता ग्वावाणो द्विदुषो द्विदुषो ग्वावाणः श्रोतु श्रोता

^१ वा. प्रा. ४.२७. के अनुसार यहाँ विश्वाः पद ऊष्मान्त है ।

^२ नो नो मे मर्त्ये त्रिद्वेकेषु (वा. प्रा. २.३) इस सूत्र के अनुसार अस्मदर्थवाचक मे पद यहाँ अनुदात है ।

ग्वावाणो द्विदुषः । ग्वावाणो द्विदुषो द्विदुषो ग्वावाणो ग्वावाणो द्विदुषो न न द्विदु-
 षो ग्वावाणो ग्वावाणो द्विदुषो न । द्विदुषो न न द्विदुषो द्विदुषो न यज्जंयज्जन्न
 द्विदुषो द्विदुषो न यज्जम् । न यज्जंयज्जन्न न यज्जः शृणोतु शृणोतु यज्जन्न
 न यज्जः शृणोतु^१ । यज्जः शृणोतु शृणोतु यज्जंयज्जः शृणोतु देवो देवः
 शृणोतु यज्जंयज्जः शृणोतु देवः । शृणोतु देवो देवः शृणोतु शृणोतु देवः
 संविता संविता देवः शृणोतु शृणोतु देवः संविता । देवः संविता संविता देवो देवः
 संविता हवः हवः संविता देवो देवः संविता हवम् । संविता हवः हवः संविता
 संविता हवम्मे मे हवः संविता संविता हवम्मे । हवम्मे मे हवः हवम्मे स्वाहा
 स्वाहा मे हवः हवम्मे स्वाहा । मे स्वाहा स्वाहा मे मे स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥
 २४ ॥

देवीरापो आपो देवीर्देवीरापोऽ अपामपामपो देवीर्देवीरापोऽ अपाम्^२ ।
 आपोऽ अपामपामपोऽ आपोऽ अपान्नपान्नपादपामपोऽ आपोऽ अपान्नपात् ।
 अपान्नपान्नपादपामपान्नपाद्यो यो नपादपामपान्नपाद्यः । नपाद्यो यो नपान्नपाद्यो
 वो वो यो नपान्नपाद्यो वः । यो वो यो यो वः ऊर्मिर्ऊर्मिर्बो यो यो वः
 ऊर्मिः । वः ऊर्मिर्ऊर्मिर्बो वः ऊर्मिर्हविष्यो हविष्यः ऊर्मिर्बो वः
 ऊर्मिर्हविष्यः । ऊर्मिर्हविष्यो हविष्यः ऊर्मिर्ऊर्मिर्हविष्यः इन्द्रिया-
 वानिन्द्रियवान्हविष्यः ऊर्मिर्ऊर्मिर्हविष्यः इन्द्रियावान् । हविष्यः
 इन्द्रियावानिन्द्रियवान्हविष्यो हविष्यः इन्द्रियावान्मदिन्तमो मदिन्तमः
 इन्द्रियवान्हविष्यो हविष्यः इन्द्रियावान्मदिन्तमः । इन्द्रियावान्मदिन्तमो
 मदिन्तमः इन्द्रियवानिन्द्रियावान्मदिन्तमः । इन्द्रियवानितीन्द्रिय वान् ।

^१ अनुस्वारस्योपरिष्ठात्संवृतं यत्र दृश्यते । दीर्घं तं तु विज्ञानीयाच्छ्रोता ग्रावाणकं यथा ॥ - या. शि. १४०

^२ वा. प्रा. ४.८५. के अनुसार आपो अपाम् यहाँ ओकार प्रकृति भाव से रहता है ।

म॒दिन्त॑म॒ऽ इति॑ म॒दिन् त॑म॒ः ॥ त॒न्दे॒वे॒भ्यो॑ दे॒वे॒भ्य॒स्तन्त॑न्दे॒वे॒भ्यो॑ दे॒व॒त्रा दे॒व॒त्रा
 दे॒वे॒भ्य॒स्तन्त॑न्दे॒वे॒भ्यो॑ दे॒व॒त्रा । दे॒वे॒भ्यो॑ दे॒व॒त्रा दे॒व॒त्रा दे॒वे॒भ्यो॑ दे॒वे॒भ्यो॑ दे॒व॒त्रा
 द॑त्त द॑त्त दे॒व॒त्रा दे॒वे॒भ्यो॑ दे॒वे॒भ्यो॑ दे॒व॒त्रा द॑त्त । दे॒व॒त्रा द॑त्त द॑त्त दे॒व॒त्रा दे॒व॒त्रा द॑त्त
 शु॒क्ल॒पे॒भ्यः॑ शु॒क्ल॒पे॒भ्यो॑ द॑त्त दे॒व॒त्रा दे॒व॒त्रा द॑त्त शु॒क्ल॒पे॒भ्यः॑ । दे॒व॒त्रेति॑ दे॒व॒ त्रा^१ ।
 द॑त्त शु॒क्ल॒पे॒भ्यः॑ शु॒क्ल॒पे॒भ्यो॑ द॑त्त द॑त्त शु॒क्ल॒पे॒भ्यो॑ येषाँ॑येषाँ॑ शु॒क्ल॒पे॒भ्यो॑ द॑त्त
 द॑त्त शु॒क्ल॒पे॒भ्यो॑ येषाँ॑ । शु॒क्ल॒पे॒भ्यो॑ येषाँ॑येषाँ॑ शु॒क्ल॒पे॒भ्यः॑ शु॒क्ल॒पे॒भ्यो॑
 येषाँ॑येषाँ॑ भा॒गो भा॒गो येषाँ॑ शु॒क्ल॒पे॒भ्यः॑ शु॒क्ल॒पे॒भ्यो॑ येषाँ॑भा॒गः॑ । शु॒क्ल॒पे॒भ्यऽ
 इति॑ शु॒क्ल॒ पे॒भ्यः॑ । येषाँ॑भा॒गो भा॒गो येषाँ॑येषाँ॑भा॒ग॑ स्थ॒ स्थ॒ भा॒गो
 येषाँ॑येषाँ॑भा॒ग॑ स्थ॒ । भा॒ग॑ स्थ॒ स्थ॒ भा॒गो भा॒ग॑ स्थ॒ स्वाहा॒ स्वाहा॒ स्थ॒ भा॒गो
 भा॒ग॑ स्थ॒ स्वाहा॒ । स्थ॒ स्वाहा॒ स्वाहा॒ स्थ॒ स्थ॒ स्वाहा॒ । स्वाहेति॑ स्वाहा॒ ॥२५॥

का॒र्षि॒रस्य॑सि॒ का॒र्षि॒ः का॒र्षि॒रसि॑ स॒मु॒द्रस्य॑ स॒मु॒द्रस्या॑सि॒ का॒र्षि॒ः का॒र्षि॒रसि॑
 स॒मु॒द्रस्य॑ । अ॒सि॒ स॒मु॒द्रस्य॑ स॒मु॒द्रस्या॑स्यसि॒ स॒मु॒द्रस्य॑ त्वा त्वा स॒मु॒द्रस्या॑स्यसि॒
 स॒मु॒द्रस्य॑ त्वा । स॒मु॒द्रस्य॑ त्वा त्वा स॒मु॒द्रस्य॑ स॒मु॒द्रस्य॑ त्वाक्क्षि॑त्याऽ अक्क्षि॑त्यै त्वा
 स॒मु॒द्रस्य॑ स॒मु॒द्रस्य॑ त्वाक्क्षि॑त्यै । त्वाक्क्षि॑त्याऽ अक्क्षि॑त्यै त्वा त्वाक्क्षि॑त्याऽ उदु॒
 दक्क्षि॑त्यै त्वा त्वाक्क्षि॑त्याऽ उ॒त् । अक्क्षि॑त्याऽ उदु॒दक्क्षि॑त्याऽ अक्क्षि॑त्याऽ उ॒न्न॒
 या॒मि न॒या॒म्युद॑क्क्षि॑त्याऽ अक्क्षि॑त्याऽ उ॒न्नया॑मि । उ॒न्नया॑मि न॒या॒म्युदु॑न्नया॑मि ।
 न॒या॒मीति॑ न॒या॒मि ॥ स॒माप॑ऽ आ॒प॒ः स॒ः स॒मापो॑ऽ अ॒द्भि॒र॒द्भिरा॑प॒ः स॒ः स॒मापो॑ऽ
 अ॒द्भिः॑ । आ॒पोऽ अ॒द्भि॒र॒द्भिरा॑प॒ऽ आ॒पोऽ अ॒द्भि॒र॒ग्ग॒म॒ता॒ग्ग॒म॒ता॒द्भिरा॑प॒ऽ आ॒पोऽ
 अ॒द्भि॒र॒ग्ग॒म॒त॒ । अ॒द्भि॒र॒ग्ग॒म॒ता॒ग्ग॒म॒ता॒द्भि॒र॒द्भि॒र॒ग्ग॒म॒त॒ स॒ः स॒म॒ग्ग॒म॒ता॒द्भि॒र॒द्भि॒र॒ग्ग॒म॒त॒
 स॒म् । अ॒द्भि॒रि॒त्य॒त् भिः॑ । अ॒ग्ग॒म॒त् स॒ः स॒म॒ग्ग॒म॒ता॒ग्ग॒म॒त् स॒मोष॑धीभि॒रोष॑धीभिः॑
 स॒म॒ग्ग॒म॒ता॒ग्ग॒म॒त् स॒मोष॑धीभिः॑ । स॒मोष॑धीभि॒रोष॑धीभिः॑ स॒ः स॒मोष॑धीभि॒रोष॑धी-

^१ वा. प्रा. ५. ९. के अनुसार यहाँ पृथक्करण होता है ।

रोषधीरोषधीभिः सः समोषधीभिरोषधीः । ओषधीभिरोषधीरोषधीरोषधीभिरो-
षधीभिरोषधीः । ओषधीरित्योषधीः ॥ २६ ॥

यमग्नेग्ने ऋष्यमग्ने पृत्सु पृत्स्वग्ने ऋष्यमग्ने पृत्सु । अग्ने पृत्सु पृत्स्व-
ग्नेग्ने पृत्सु मर्त्यम्मर्त्यम्पृत्स्वग्नेग्ने पृत्सु मर्त्यम् । पृत्सु मर्त्यम्मर्त्यम्पृत्सु
पृत्सु मर्त्यमवाऽ अवा मर्त्यम्पृत्सु पृत्सु मर्त्यमवाः । पृत्स्विति पृत् सु^१ ।
मर्त्यमवाऽ अवा मर्त्यम्मर्त्यमवा द्वाजेषु द्वाजेष्वा मर्त्यम्मर्त्यमवा द्वाजेषु ।
अवा द्वाजेषु द्वाजेष्वाऽ अवा द्वाजेषु ऋष्यद्वाजेष्वाऽ अवा द्वाजेषु यम् । द्वाजै-
षु ऋष्यद्वाजेषु द्वाजेषु यजुना जुना ऋष्यद्वाजेषु द्वाजेषु यजुनाः । यजुना जुना
ऋष्यजुनाः । जुनाऽ इति जुनाः ॥ स यन्ता यन्ता स स यन्ता शश्वतीः शश्व-
तीर्यन्ता स स यन्ता शश्वतीः । यन्ता शश्वतीः शश्वतीर्यन्ता यन्ता शश्वती-
रिषऽ इषः शश्वतीर्यन्ता यन्ता शश्वतीरिषः । शश्वतीरिषऽ इषः शश्वतीः
शश्वतीरिषः स्वाहा स्वाहेषः शश्वतीः शश्वतीरिषः स्वाहा । इषः स्वाहा
स्वाहेषऽ इषः स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ २७ ॥

रावास्यसि रावा रावासि गभीरङ्गभीरमसि रावा रावासि गभीरम् । असि
गभीरङ्गभीरमस्यसि गभीरमिमिमङ्गभीरमस्यसि गभीरमिमम् । गभीरमिमि-
मङ्गभीरङ्गभीरमिममन्दरमन्दरमिमङ्गभीरङ्गभीरमिममन्दरम् । इममन्दरमन्दरमिम-
मिममन्दरङ्गधि कृद्ध्यद्वरमिममिममन्दरङ्गधि । अद्वरङ्गधि कृद्ध्यद्वरमन्दरङ्गधीन्द्रा-
येन्द्राय कृद्ध्यद्वरमन्दरङ्गधीन्द्राय । कृधीन्द्रायेन्द्राय कृधि कृधीन्द्राय सुषूतमः
सुसूतममिन्द्राय कृधि कृधीन्द्राय सुषूतमम् । इन्द्राय सुषूतमः सुसूतममिन्द्राये-
न्द्राय सुषूतमम् । सुसूतममिति सु सूतमम्^२ ॥ उत्तमेन पविना पविनोत्तमेनो-
त्तमेन पविनोर्ज्जस्वन्तमूर्ज्जस्वन्तम्पविनोत्तमेनोत्तमेन पविनोर्ज्जस्वन्तम् । उत्तमे-

^१ स्विती चानती (वा. प्रा. ५. १४) इस सूत्र के अनुसार यहाँ पृथक्करण होता है ।

नेत्युत् तमेन। पविनोर्जीस्वन्तमूर्जीस्वन्तम्पविना पविनोर्जीस्वन्तम्मधुमन्त-
 म्मधुमन्तमूर्जीस्वन्तम्पविना पविनोर्जीस्वन्तम्मधुमन्तम्। ऊर्जीस्वन्तम्मधुम-
 न्तम्मधुमन्तमूर्जीस्वन्तमूर्जीस्वन्तम्मधुमन्तम्पयस्वन्तम्पयस्वन्तम्मधुमन्तमू-
 र्जीस्वन्तमूर्जीस्वन्तम्मधुमन्तम्पयस्वन्तम्पयस्वन्तम्म-
 धुमन्तम्मधुमन्तम्पयस्वन्तन्निग्राब्भ्या निग्राब्भ्याः पयस्वन्तम्मधुमन्तम्मधु-
 मन्तम्पयस्वन्तन्निग्राब्भ्याः। मधुमन्तमिति मधु मन्तम्। पयस्वन्तन्निग्रा-
 ब्भ्या निग्राब्भ्याः पयस्वन्तम्पयस्वन्तन्निग्राब्भ्या स्थ स्थ निग्राब्भ्याः
 पयस्वन्तम्पयस्वन्तन्निग्राब्भ्या स्थ¹। निग्राब्भ्या स्थ स्थ निग्राब्भ्या
 निग्राब्भ्या स्थ देवश्रुतो देवश्रुत स्थ निग्राब्भ्या निग्राब्भ्या स्थ देवश्रुतः।
 निग्राब्भ्याऽ इति नि ग्राब्भ्याः। स्थ देवश्रुतो देवश्रुत स्थ स्थ देवश्रुतस्तुर्प-
 यत तुर्पयत देवश्रुत स्थ स्थ देवश्रुतस्तुर्पयत। देवश्रुतस्तुर्पयत तुर्पयत
 देवश्रुतो देवश्रुतस्तुर्पयत मा मा तुर्पयत देवश्रुतो देवश्रुतस्तुर्पयत मा।
 देवश्रुतऽ इति देव श्रुतः। तुर्पयत मा मा तुर्पयत तुर्पयत मा मनो मनो मा
 तुर्पयत तुर्पयत मा मनः। मा मनो मनो मा मा मनो मे मे मनो मा मा मनो
 मे॥२८॥

मनो मे मे मनो मनो मे तुर्पयत तुर्पयत मे मनो मनो मे तुर्पयत। मे
 तुर्पयत तुर्पयत मे मे तुर्पयत द्वाचंद्वाचन्तुर्पयत मे मे तुर्पयत द्वाचम्।
 तुर्पयत द्वाचंद्वाचन्तुर्पयत तुर्पयत द्वाचम्प्राणम्प्राणंद्वाचन्तुर्पयत तुर्पयत
 द्वाचम्प्राणम्। द्वाचम्प्राणम्प्राणंद्वाचंद्वाचम्प्राणञ्चक्षुश्चक्षुः प्राणंद्वाचंद्वाचम्प्रा-

². वा. प्रा. ५.३. के अनुसार यह पद पूर्ववर्ती पद (सु) के सहित अवगृहीत होता है। वा. प्रा. ३.५६. के अनुसार सुसूतमम् पद में द्वितीय सकार पकार होता है।

¹. निग्राब्भ्याः स्थ यहाँ लुङ् मुदि जित्परे (वा. प्रा. ३.१३) इस सूत्र से विसर्जनीय का लोप होता है।

यत्ते ते वद्यत्ते सोम सोम ते वद्यत्ते सोम^१ । ते सोम सोम ते ते सोम दिवि
 दिवि सोम ते ते सोम दिवि । सोम दिवि दिवि सोम सोम दिवि ज्योतिर्ज्योतिर्द्वि-
 वि सोम सोम दिवि ज्योतिः । दिवि ज्योतिर्ज्योतिर्द्विवि दिवि ज्योतिः पृथि-
 ध्याम्पृथिध्याञ्ज्योतिर्द्विवि दिवि ज्योतिः पृथिध्याम् । ज्योतिः पृथिध्याम्पृथि-
 ध्याञ्ज्योतिर्ज्योतिः पृथिध्यामुराऽ उरौ पृथिध्याञ्ज्योतिर्ज्योतिः पृथिध्यामुरौ
 । पृथिध्यामुराऽ उरौ पृथिध्याम्पृथिध्यामुरावन्तरिक्षेन्तरिक्षऽ उरौ पृथिध्याम्पृ-
 थिध्यामुरावन्तरिक्षे^२ । उरावन्तरिक्षेन्तरिक्षऽ उराऽ उरावन्तरिक्षे । अन्त-
 रिक्षऽ इत्यन्तरिक्षे ॥ तेनास्मै तेन तेनास्मै यजमानाय यजमा-
 नायास्मै तेन तेनास्मै यजमानाय । अस्मै यजमानाय यजमानायास्माऽ
 अस्मै यजमानायोरु यजमानायास्माऽ अस्मै यजमानायोरु । यजमाना-
 योरु यजमानाय यजमानायोरु राये रायऽ उरु यजमानाय यजमानायोरु
 राये । उरु राये रायऽ उरु राये कृधि कृधि रायऽ उरु राये कृधि । राये कृधि
 कृधि राये राये कृद्यद्यधि कृधि राये राये कृद्यधि । कृद्यद्यधि कृधि कृद्यधि
 दात्रे दात्रेधि कृधि कृद्यधि दात्रे^३ । अधि दात्रे दात्रेद्यधि दात्रे द्वौचो द्वौचो दात्रे-
 द्यधि दात्रे द्वौचः । दात्रे द्वौचो द्वौचो दात्रे दात्रे द्वौचः । द्वौचऽ इति वोचः ॥३१॥

श्वात्रा स्थं स्थं श्वात्राः श्वात्रा स्थं वृत्रतुरौ वृत्रतुरं स्थं श्वात्राः श्वात्रा
 स्थं वृत्रतुरः । स्थं वृत्रतुरौ वृत्रतुरं स्थं स्थं वृत्रतुरो राधोगूर्ता राधोगूर्ता वृत्रतुरं
 स्थं स्थं वृत्रतुरो राधोगूर्ताः । वृत्रतुरो राधोगूर्ता राधोगूर्ता वृत्रतुरौ वृत्रतुरो राधो-
 गूर्ताऽ अमृतस्यामृतस्य राधोगूर्ता वृत्रतुरौ वृत्रतुरो राधोगूर्ताऽ अमृतस्य । वृत्रतुरऽ

^१ वा. प्रा. २. ५. के अनुसार यहाँ ते पद अनुदात्त है ।

^२ उरौ अन्तरिक्षे यहाँ न वकारस्यासंस्थान एकेषाम् (वा. प्रा. ४. १२८) के अनुसार वकार का लोप न होने से उरावन्तरिक्षे होगा ।

^३ वा. प्रा. ६. २६. के अनुसार दात्रे पद में दो स्पर्श हैं ।

इति वृत्र तुरं॑ । राधोगूर्ताऽ अमृतस्यामृतस्य राधोगूर्ता राधोगूर्ताऽ अमृतस्य
 पत्नीः पत्नीरमृतस्य राधोगूर्ता राधोगूर्ताऽ अमृतस्य पत्नीः । राधोगूर्ताऽ इति
 राधः गूर्ताः । अमृतस्य पत्नीः पत्नीरमृतस्यामृतस्य पत्नीः । पत्नीरिति
 पत्नीः ॥ ता देवीर्देवीस्तास्ता देवीर्देवत्रा देवत्रा देवीस्तास्ता देवीर्देवत्रा । देवीर्देवत्रा
 देवत्रा देवीर्देवीर्देवत्रेममिमन्देवत्रा देवीर्देवीर्देवत्रेमम् । देवत्रेममिमन्देवत्रा देवत्रेमं-
 ष्यज्जंष्यज्जमिमन्देवत्रा देवत्रेमंष्यज्जम् । देवत्रेति देव त्रा^१ । इमंष्यज्जंष्य-
 ज्जमिममिमंष्यज्जन्नयत नयत ष्यज्जमिममिमंष्यज्जन्नयत । ष्यज्जन्नयत नयत
 ष्यज्जंष्यज्जन्नयतोपहृताऽ उपहृता नयत ष्यज्जंष्यज्जन्नयतोपहृताः^२ । नयतो-
 पहृताऽ उपहृता नयत नयतोपहृताः सोमस्य सोमस्योपहृता नयत नयतोपहृताः
 सोमस्य । उपहृताः सोमस्य सोमस्योपहृताऽ उपहृताः सोमस्य पिबत पिबत
 सोमस्योपहृताऽ उपहृताः सोमस्य पिबत । उपहृताऽ इत्युप हृताः । सोमस्य
 पिबत पिबत सोमस्य सोमस्य पिबत । पिबतेति पिबत ॥३२॥

ऊर्जन्यत्स्व धृत्स्वोर्जमूर्जन्यत्स्व धिषणे धिषणे धृत्स्वोर्जमूर्जन्यत्स्व
 धिषणे । धृत्स्व धिषणे धिषणे धृत्स्व धृत्स्व धिषणे व्रीड्वी व्रीड्वी धिषणे धृत्स्व
 धृत्स्व धिषणे व्रीड्वी । धिषणे व्रीड्वी व्रीड्वी धिषणे धिषणे व्रीड्वी सृती सृती व्रीड्वी
 धिषणे धिषणे व्रीड्वी सृती । धिषणेऽ इति धिषणे । व्रीड्वी सृती सृती व्रीड्वी व्रीड्वी
 सृती व्रीडयेथांव्रीडयेथां सृती व्रीड्वी व्रीड्वी सृती व्रीडयेथाम् । व्रीड्वीऽ इति व्रीड्वी ।
 सृती व्रीडयेथांव्रीडयेथां सृती सृती व्रीडयेथामूर्जमूर्ज्व्रीडयेथां सृती सृती
 व्रीडयेथामूर्जम् । सृतीऽ इति सृती । व्रीडयेथामूर्जमूर्ज्व्रीडयेथांव्रीडयेथामूर्ज-
 न्दधाथान्दधाथामूर्ज्व्रीडयेथांव्रीडयेथामूर्जन्दधाथाम् । ऊर्जन्दधाथान्दधाथामू-

^१ शस्त्वन्नातादिषु च (वा. प्रा. ५.९) इस सूत्र के अनुसार त्रा (तद्धित प्रत्यय) बाद में होने पर पृथक्करण होता है ।

^२ नयत उपहृताः यहाँ उवर्ण ओकारम् (वा. प्रा. ४.५५) के अनुसार उकार पूर्ववर्ती वर्ण के साथ ओकार होता है ।

जुमूर्ज्जन्दधाथाम् । दधाथामिति दधाथाम् ॥ पाप्प्मा हतो हतः पाप्प्मा पाप्प्मा
हतो न न हतः पाप्प्मा पाप्प्मा हतो न । हतो न न हतो हतो न सोमः सोमो न
हतो हतो न सोमः । न सोमः सोमो न न सोमः । सोमः इति सोमः ॥३३॥

प्रागपागपाक् प्राक् प्रागपागुदगुदगपाक् प्राक् प्रागपागुदक्^१ । अपागु-
दगुदगपागपागुदगधरागधरागुदगपागपागुदगधराक् । उदगधरागधरागुदगुदग-
धराक् सर्वतः सर्वतोधरागुदगुदगधराक् सर्वतः । अधराक् सर्वतः
सर्वतोधरागधराक् सर्वतस्त्वा त्वा सर्वतोधरागधराक् सर्वतस्त्वा । सर्वतस्त्वा त्वा
सर्वतः सर्वतस्त्वा दिशो दिशस्त्वा सर्वतः सर्वतस्त्वा दिशः । त्वा दिशो
दिशस्त्वा त्वा दिशः आ धावन्तु धावन्त्वा दिशस्त्वा त्वा दिशः आ धावन्तु ।
दिशः आ धावन्तु धावन्त्वा दिशो दिशः आ धावन्तु । आ धावन्तु । धावन्त्विति
धावन्तु ॥ अम्ब निर्विरम्बाम्ब निष्पेर पर निरम्बाम्ब निष्पेर^२ । निष्पेर पर
निर्विष्पेर सः सम्पेर निर्विष्पेर सम् । पर सः सम्पेर पर समरीररीः सम्पेर
पर समरीः । समरीररीः सः समरीर्विदांविदामरीः सः समरीर्विदाम् ।
अरीर्विदांविदामरीररीर्विदाम् । विदामिति विदाम् ॥३४॥

त्वमङ्गाङ्ग त्वन्त्वमङ्ग प्प प्प्राङ्ग त्वन्त्वमङ्ग प्प । अङ्ग प्प प्प्राङ्गाङ्ग प्प
शंसिषः शंसिषः प्प्राङ्गाङ्ग प्प शंसिषः । प्र शंसिषः शंसिषः प्प प्प
शंसिषो देवो देवः शंसिषः प्प प्प शंसिषो देवः । शंसिषो देवो देवः
शंसिषः शंसिषो देवः शविष्ट शविष्ट देवः शंसिषः शंसिषो देवः शविष्ट ।
देवः शविष्ट शविष्ट देवो देवः शविष्ट मर्त्यम्मर्त्यः शविष्ट देवो देवः शविष्ट
मर्त्यम् । शविष्ट मर्त्यम्मर्त्यः शविष्ट शविष्ट मर्त्यम् । मर्त्यमिति मर्त्यम् ॥ न

^१. प्राक् अपाक् तथा अपाक् उदक् यहाँ स्पर्शोपसङ्गः स्वरघो तृतीयम् (वा. प्रा. ४. १२०) इस सूत्र से ककार गकार होता है ।

^२. आविर्निर्दिष्ट इडाया वसतिर्विरः (वा. प्रा. ३. २३) इस सूत्र के अनुसार यहाँ निः का विसर्जनीय पकार हो जाता है ।

त्वत्त्वन्न न त्वदुन्न्योन्न्यस्त्वन्न न त्वदुन्न्यः । त्वदुन्न्योन्न्यस्त्वत्त्वदुन्न्यो मघवन्नमघ-
 वन्नन्न्यस्त्वत्त्वदुन्न्यो मघवन् । अन्न्यो मघवन्नमघवन्नन्न्योन्न्यो मघवन्नस्त्यस्ति
 मघवन्नन्न्योन्न्यो मघवन्नस्ति । मघवन्नस्त्यस्ति मघवन्नमघवन्नस्ति मर्द्धिता
 मर्द्धितास्ति मघवन्नमघवन्नस्ति मर्द्धिता । मघवन्निति मघ वन् । अस्ति मर्द्धिता
 मर्द्धितास्त्यस्ति मर्द्धितेन्द्रेन्द्र मर्द्धितास्त्यस्ति मर्द्धितेन्द्र । मर्द्धितेन्द्रेन्द्र मर्द्धिता
 मर्द्धितेन्द्र ब्रवीमि ब्रवीमीन्द्रेन्द्र मर्द्धिता मर्द्धितेन्द्र ब्रवीमि । इन्द्र ब्रवीमि ब्रवीमीन्द्रेन्द्र
 ब्रवीमि ते ते ब्रवीमीन्द्रेन्द्र ब्रवीमि ते । ब्रवीमि ते ते ब्रवीमि ब्रवीमि ते ब्रचो ब्रचस्ते
 ब्रवीमि ब्रवीमि ते ब्रचः । ते ब्रचो ब्रचस्ते ते ब्रचः । ब्रचऽ इति वचः¹ ॥३५॥

॥इति माध्यन्दिनीयघनपाठे षष्ठोऽध्यायः ॥

¹. अवसाने च (वा. प्रा. ४.१९६) अवसान (विराम) में स्थित पद का स्थितोपस्थित पाठ किया जाता है।

॥सप्तमोऽध्यायः॥

हरिःॐ ॥ ब्राचस्पतये पतये ब्राचो ब्राचस्पतये पवस्व पवस्व पतये
 ब्राचो ब्राचस्पतये पवस्व^१। पतये पवस्व पवस्व पतये पतये पवस्व वृष्णो
 वृष्णः पवस्व पतये पतये पवस्व वृष्णः। पवस्व वृष्णो वृष्णः पवस्व
 पवस्व वृष्णोऽ अ॒ह॒शु॒भ्या॑म॒ह॒शु॒भ्या॑वृष्णः पवस्व पवस्व वृष्णोऽ
 अ॒ह॒शु॒भ्या॑म्। वृष्णोऽ अ॒ह॒शु॒भ्या॑म॒ह॒शु॒भ्या॑वृष्णो वृष्णोऽ अ॒ह॒शु॒भ्या॑ङ्ग-
 भ॑स्ति॒पूतो॑ गर्भ॑स्ति॒पूतो॑ अ॒ह॒शु॒भ्या॑वृष्णो वृष्णोऽ अ॒ह॒शु॒भ्या॑ङ्गभ॑स्ति॒पूतः॑।
 अ॒ह॒शु॒भ्या॑ङ्गभ॑स्ति॒पूतो॑ गर्भ॑स्ति॒पूतो॑ अ॒ह॒शु॒भ्या॑म॒ह॒शु॒भ्या॑ङ्गभ॑स्ति॒पूतः॑। अ॒ह॒शु॒-
 भ्या॑मित्य॒ह॒शु भ्या॑म्। गर्भ॑स्ति॒पूतः॑ इति॒ गर्भ॑स्ति॒ पूतः॑॥ दे॒वो दे॒वेभ्यो॑
 दे॒वेभ्यो॑ दे॒वो दे॒वो दे॒वेभ्यः॑ पवस्व पवस्व दे॒वेभ्यो॑ दे॒वो दे॒वो दे॒वेभ्यः॑ पवस्व।
 दे॒वेभ्यः॑ पवस्व पवस्व दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ पवस्व॒ येषाँ॑य॒ेषाँ॑म्पवस्व दे॒वेभ्यो॑
 दे॒वेभ्यः॑ पवस्व॒ येषाँ॑म्। पवस्व॒ येषाँ॑य॒ेषाँ॑म्पवस्व पवस्व॒ येषाँ॑म्भा॒गो भा॒गो
 येषाँ॑म्पवस्व पवस्व॒ येषाँ॑म्भा॒गः॑। येषाँ॑म्भा॒गो भा॒गो येषाँ॑य॒ेषाँ॑म्भा॒गोस्य॑सि
 भा॒गो येषाँ॑य॒ेषाँ॑म्भा॒गोसि॑^२। भा॒गोस्य॑सि भा॒गो भा॒गोसि॑। असीत्यसि॑॥१॥

मधु॑मती॒र्त्रो नो॒ मधु॑मती॒र्मधु॑मती॒र्त्रः॑ इष॒ऽ इषो॑ नो॒ मधु॑मती॒र्मधु॑मती॒र्त्रः॑
 इषः॑। मधु॑मती॒रिति॑ मधु॑ मती॒ः। न॒ऽ इष॒ऽ इषो॑ नो॒ न॒ऽ इष॑स्कृ॒धि कृ॒धीषो॑ नो
 न॒ऽ इष॑स्कृ॒धि। इष॑स्कृ॒धि कृ॒धीष॒ऽ इष॑स्कृ॒धि यद्य॑त्कृ॒धीष॒ऽ इष॑स्कृ॒धि यत्।
 कृ॒धि यद्य॑त्कृ॒धि कृ॒धि यत्ते॑ ते॒ यत्कृ॑धि कृ॒धि यत्ते॑। यत्ते॑ ते॒ यद्य॑त्ते॑ सोम॒ सोम॒ ते॒
 यद्य॑त्ते॑ सोम॒। ते॒ सोम॒ सोम॒ ते॒ ते॒ सोमा॑दा॒भ्यम॑दा॒भ्यः॑ सोम॒ ते॒ ते॒ सोमा॑दा॒भ्यम्
 । सोमा॑दा॒भ्यम॑दा॒भ्यः॑ सोम॒ सोमा॑दा॒भ्यन्ना॑म् नामा॑दा॒भ्यः॑ सोम॒ सोमा॑दा॒-

^१ पत्यौ तालव्यस्वरोदये (वा. प्रा. ३. ३५) तथा पदे च (वा. प्रा. ३. ३६) के अनुसार वाचः पतये यहाँ विसर्जनीय सकार होता है।

^२ वा. प्रा. २. ४०. के अनुसार यहाँ मधुमतीः पद बाद में होने से असि पद आद्युदात्त है।

ष्युन्नाम । अदांष्युन्नाम नामादांष्युमदांष्युन्नाम जागृवि जागृवि नामादा-
 ष्युमदांष्युन्नाम जागृवि । नाम जागृवि जागृवि नाम नाम जागृवि तस्मै
 तस्मै जागृवि नाम नाम जागृवि तस्मै । जागृवि तस्मै तस्मै जागृवि
 जागृवि तस्मै ते ते तस्मै जागृवि जागृवि तस्मै ते । तस्मै ते ते तस्मै
 तस्मै ते सोम सोम ते तस्मै तस्मै ते सोम । ते सोम सोम ते ते सोम सोमाय
 सोमाय सोम ते ते सोम सोमाय । सोम सोमाय सोमाय सोम सोम सोमाय
 स्वाहा स्वाहा सोमाय सोम सोम सोमाय स्वाहा । सोमाय स्वाहा स्वाहा सोमाय
 सोमाय स्वाहा स्वाहुतः स्वाहुतः स्वाहा सोमाय सोमाय स्वाहा स्वाहुतः ।
 स्वाहा स्वाहुतः स्वाहुतः स्वाहा स्वाहा स्वाहुतोस्यसि स्वाहुतः स्वाहा स्वाहा
 स्वाहुतोसि ॥ २ ॥

स्वाहुतोस्यसि स्वाहुतः स्वाहुतोसि विश्वेभ्यो विश्वेभ्योसि स्वाहुतः
 स्वाहुतोसि विश्वेभ्यः । स्वाहुतः इति स्वाम् कृतः । असि विश्वेभ्यो विश्वे-
 भ्योस्यसि विश्वेभ्यः इन्द्रियेभ्यः इन्द्रियेभ्यो विश्वेभ्योस्यसि विश्वेभ्यः
 इन्द्रियेभ्यः । विश्वेभ्यः इन्द्रियेभ्यः इन्द्रियेभ्यो विश्वेभ्यो विश्वेभ्यः
 इन्द्रियेभ्यो दिद्येभ्यो दिद्येभ्यः इन्द्रियेभ्यो विश्वेभ्यो विश्वेभ्यः इन्द्रिये-
 भ्यो दिद्येभ्यः । इन्द्रियेभ्यो दिद्येभ्यो दिद्येभ्यः इन्द्रियेभ्यः इन्द्रिये-
 भ्यो दिद्येभ्यः पार्थिवेभ्यः पार्थिवेभ्यो दिद्येभ्यः इन्द्रियेभ्यः इन्द्रिये-
 भ्यो दिद्येभ्यः पार्थिवेभ्यः । दिद्येभ्यः पार्थिवेभ्यः पार्थिवेभ्यो दिद्ये-
 भ्यो दिद्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनो मनः पार्थिवेभ्यो दिद्येभ्यो दिद्येभ्यः
 पार्थिवेभ्यो मनः । पार्थिवेभ्यो मनो मनः पार्थिवेभ्यः पार्थिवेभ्यो मन-
 स्त्वा त्वा मनः पार्थिवेभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वा । मनस्त्वा त्वा मनो मन-

स्त्वाङ्गु त्वा मनो मनस्त्वाङ्गु^१। त्वाङ्गु त्वा त्वाङ्गु स्वाहा स्वाहाङ्गु त्वा त्वाङ्गु
 स्वाहा^२। अङ्गु स्वाहा स्वाहाङ्गु स्वाहा त्वा त्वा स्वाहाङ्गु स्वाहा त्वा। स्वाहा
 त्वा त्वा स्वाहा स्वाहा त्वा सुभव सुभव त्वा स्वाहा स्वाहा त्वा सुभव। त्वा
 सुभव सुभव त्वा त्वा सुभव सूक्ष्माय सूक्ष्माय सुभव त्वा त्वा सुभव सूक्ष्माय।
 सुभव सूक्ष्माय सूक्ष्माय सुभव सुभव सूक्ष्माय देवेभ्यो देवेभ्यः सूक्ष्माय सुभव
 सुभव सूक्ष्माय देवेभ्यः। सुभवेति सु भव। सूक्ष्माय देवेभ्यो देवेभ्यः सूक्ष्माय
 सूक्ष्माय देवेभ्यस्त्वा त्वा देवेभ्यः सूक्ष्माय सूक्ष्माय देवेभ्यस्त्वा। देवेभ्यस्त्वा
 त्वा देवेभ्यो देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्यो मरीचिपेभ्यस्त्वा देवेभ्यो देवेभ्य-
 स्त्वा मरीचिपेभ्यः। त्वा मरीचिपेभ्यो मरीचिपेभ्यस्त्वा त्वा मरीचिपेभ्यो
 देव देव मरीचिपेभ्यस्त्वा त्वा मरीचिपेभ्यो देव। मरीचिपेभ्यो देव देव
 मरीचिपेभ्यो मरीचिपेभ्यो देवांशोशो देव मरीचिपेभ्यो मरीचिपेभ्यो
 देवांशो। मरीचिपेभ्यः इति मरीचि पेभ्यः। देवांशोशो देव देवांशो
 यस्मै यस्माऽ अङ्गु देव देवांशो यस्मै। अङ्गु यस्मै यस्माऽ
 अङ्गुशोशो यस्मै त्वा त्वा यस्माऽ अङ्गुशोशो यस्मै त्वा। अङ्गुशोऽ
 इत्यङ्गुशो। यस्मै त्वा त्वा यस्मै यस्मै त्वेङ्गु ईडे त्वा यस्मै यस्मै त्वेडे।
 त्वेङ्गु ईडे त्वा त्वेडे तत्तदीडे त्वा त्वेडे तत्। ईडे तत्तदीङ्गु ईडे तत्सत्यङ्गु
 सत्यन्तदीङ्गु ईडे तत्सत्यम्। तत्सत्यङ्गु सत्यन्तत्तत्सत्यमुपरिष्पुतोपरिष्पुता
 सत्यन्तत्तत्सत्यमुपरिष्पुता^३। सत्यमुपरिष्पुतोपरिष्पुता सत्यङ्गु सत्यमुपरिष्पुता
 भङ्गेन भङ्गेनोपरिष्पुता सत्यङ्गु सत्यमुपरिष्पुता भङ्गेन। उपरिष्पुता भङ्गेन

^१. अङ्गु अङ्गु यहाँ स्वरे भाव्यन्तस्याम् (वा. प्रा. ४. ४७) इस सूत्र से उकार अन्तस्य व होता है।

^२. सर्व विश्व मानुषाः स्वाहा वाजः पयो नमः (वा. प्रा. २. ३९) ये पद आद्युदात्त होते हैं।

^३. भाष्यकार उच्चट ने उपरिष्पुता पद माना है।

भुङ्गेनोपरिप्पुतोपरिप्पुता भुङ्गेन हतो हतो भुङ्गेनोपरिप्पुतोपरिप्पुता भुङ्गेन हतः ।
 उपरिप्पुतेत्युपरि पुता । भुङ्गेन हतो हतो भुङ्गेन भुङ्गेन हतोसावसौ हतो भुङ्गेन
 भुङ्गेन हतोसौ । हतोसावसौ हतो हतोसौ फट् फडसौ हतो हतोसौ फट् । असौ
 फट् फडसावसौ फट् प्राणाय प्राणाय फडसावसौ फट् प्राणाय । फट् प्राणाय
 प्राणाय फट् फट् प्राणाय त्वा त्वा प्राणाय फट् फट् प्राणाय त्वा । प्राणाय त्वा
 त्वा प्राणाय प्राणाय त्वा ध्यानाय ध्यानाय त्वा प्राणाय प्राणाय त्वा ध्यानाय
 । त्वा ध्यानाय ध्यानाय त्वा त्वा ध्यानाय त्वा त्वा ध्यानाय त्वा त्वा ध्यानाय
 त्वा । ध्यानाय त्वा त्वा ध्यानाय ध्यानाय त्वा । ध्यानायेति वि आनाय । त्वेति
 त्वा ॥३॥

उपयामगृहीतोस्यस्युपयामगृहीतऽ उपयामगृहीतोस्यन्तरन्तरस्युपयाम-
 गृहीतऽ उपयामगृहीतोस्यन्तः । उपयामगृहीतऽ इत्युपयाम गृहीतः । अस्यन्त-
 रन्तरस्यस्यन्तर्ष्यच्छ यच्छान्तरस्यस्यन्तर्ष्यच्छ^१ । अन्तर्ष्यच्छ यच्छान्तर-
 न्तर्ष्यच्छ मघवन्मघवन्त्यच्छान्तरन्तर्ष्यच्छ मघवन् । यच्छ मघवन्मघवन्त्यच्छ
 यच्छ मघवन्पाहि पाहि मघवन्त्यच्छ यच्छ मघवन्पाहि । मघवन्पाहि पाहि
 मघवन्मघवन्पाहि सोमः सोमम्पाहि मघवन्मघवन्पाहि सोमम् । मघवन्त्रिति
 मघ वन् । पाहि सोमः सोमम्पाहि पाहि सोमम् । सोममिति सोमम् ॥ उरुष्य
 रायो रायऽ उरुष्योरुष्य रायऽ एषऽ इषऽ आ रायऽ उरुष्योरुष्य रायऽ
 एषः^२ । रायऽ एषऽ इषऽ आ रायो रायऽ एषो यजस्व यजस्वेषऽ आ रायो रायऽ
 एषो यजस्व । एषः । इषो यजस्व यजस्वेषऽ इषो यजस्व । यजस्वेति यजस्व ॥
 ४ ॥

^१ अन्तरनाद्युदात्तम् (वा. प्रा. १.१६२) आद्युदात्त न होने पर अन्तः पद रिक्तसंज्ञक होता है ।

^२ रायोऽपोषे (वा. प्रा. २.४२) इस सूत्र के अनुसार पोष बाद में न होने पर रायः पद आद्युदात्त होता है ।

अ॒न्तस्ते॑ ते॒न्तर॑न्तस्ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी द्यावा॑पृथि॒वी ते॒न्तर॑न्तस्ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी
 । अ॒न्तरि॑त्यन्तः॑ । ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी द्यावा॑पृथि॒वी ते॑ ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी द॑धामि दधामि
 द्यावा॑पृथि॒वी ते॑ ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी द॑धामि । द्यावा॑पृथि॒वी द॑धामि दधामि द्यावा॑पृथि॒वी
 द्यावा॑पृथि॒वी द॑धाम्यन्त॒रन्तर्द॑धामि द्यावा॑पृथि॒वी द्यावा॑पृथि॒वी द॑धाम्यन्तः॑ ।
 द्यावा॑पृथि॒वीऽ इति॑ द्यावा॑पृथि॒वी । द॒धाम्यन्त॒रन्तर्द॑धामि दधाम्यन्तर्द॑धामि
 दधाम्यन्तर्द॑धामि दधाम्यन्तर्द॑धामि । अ॒न्तर्द॑धामि दधाम्यन्त॒रन्तर्द॑धाम्यु-
 रुरु द॑धाम्यन्त॒रन्तर्द॑धाम्युरु । द॒धाम्युरु॑रु द॑धामि दधाम्युर्ब॒न्तरि॑क्षमन्त-
 रि॑क्षमु॒रु द॑धामि दधाम्युर्ब॒न्तरि॑क्षम् । उ॒र्ब॒न्तरि॑क्षमन्त॒रि॒क्षमु॒रुर्ब॒न्तरि॑क्षम्
 । अ॒न्तरि॑क्षमित्यन्त॒रि॒क्षम् ॥ स॒जूर्दे॒वेभिर्दे॒वेभिः॑ स॒जूः स॒जूर्दे॒वेभि॒रव॑रै॒रव॑रै॒र्दे॒वे-
 भिः॑ स॒जूः स॒जूर्दे॒वेभि॒रव॑रैः । स॒जूरि॑ति॒ स॒ जूः॑ । दे॒वेभि॒रव॑रै॒रव॑रै॒र्दे॒वेभि॒रव॑रैः
 परैः॑ परै॒रव॑रै॒र्दे॒वेभि॒रव॑रैः परैः॑ । अ॒व॑रैः परैः॑ परै॒रव॑रै॒रव॑रैः परैश्च॑ च॒ परै॒रव॑रै॒-
 रैः॑ परैश्च॑ । परैश्च॑ च॒ परैः॑ परैश्चा॒न्तर्ध्या॑मे॒न्तर्ध्या॑मे च॒ परैः॑ परैश्चा॒न्तर्ध्या॑मे^१ ।
 चा॒न्तर्ध्या॑मे॒न्तर्ध्या॑मे च॑ चा॒न्तर्ध्या॑मे म॑घव॒न्मघ॑व॒न्नन्तर्ध्या॑मे च॑ चा॒न्तर्ध्या॑मे
 म॑घवन् । अ॒न्तर्ध्या॑मे म॑घव॒न्मघ॑व॒न्नन्तर्ध्या॑मे॒न्तर्ध्या॑मे म॑घव॒न्माद॑यस्व मादयस्व
 म॑घव॒न्नन्तर्ध्या॑मे॒न्तर्ध्या॑मे म॑घव॒न्माद॑यस्व । अ॒न्तर्ध्या॑मऽ इत्य॑न्तः॑ ध्या॒मे । म॒घ-
 व॒न्माद॑यस्व मादयस्व म॒घव॒न्म॒घव॒न्माद॑यस्वो॒दाना॑यो॒दाना॑य मादयस्व म॑घव-
 न्म॑घव॒न्माद॑यस्वो॒दाना॑य । म॒घव॒न्निति॑ म॑घ ध्वन् । माद॑यस्वो॒दाना॑यो॒दाना॑य
 माद॑यस्व मादयस्वो॒दाना॑य त्वा त्वो॒दाना॑य मादयस्व मादयस्वो॒दाना॑य त्वा ॥
 उ॒दाना॑य त्वा त्वो॒दाना॑यो॒दाना॑य त्वा । उ॒दाना॑येत्युत् आ॒नाय॑ । त्वेति॑ त्वा ॥५॥

^१. अ॒न्तर्ध्या॑मे अ॒न्तर्ध्या॑मे यहाँ ए॒दो॒ऋ॒षां पूर्॒वम॑कारः (वा. प्रा. ४. ६२) इस सूत्र से एकार से परे अकार पूर्वरूप को प्राप्त करता है । तौ चेदुदात्तावनुदात्ते स्वरितौ (वा. प्रा. ४. ६३) के अनुसार एकार स्वरित होता है । ए॒दो॒ऋ॒षाम॑कारो लुगभिनिहितः (वा. प्रा. १. ११४) इस सूत्र से अभिनिहित स्वरित का विधान किया गया है ।

आ वा॒यो द्वा॒य॒वा वा॒यो भूष॑ भूष॑ द्वा॒य॒वा वा॒यो भूष॑ । द्वा॒यो भूष॑ भूष॑ द्वा॒यो
 द्वा॒यो भूष॑ शु॒चि॒पाः शु॒चि॒पा भूष॑ द्वा॒यो द्वा॒यो भूष॑ शु॒चि॒पाः । द्वा॒योऽ इति॑ वा॒यो ।
 भूष॑ शु॒चि॒पाः शु॒चि॒पा भूष॑ भूष॑ शु॒चि॒पाऽ उपोप॑ शु॒चि॒पा भूष॑ भूष॑ शु॒चि॒पाऽ उप॑ ।
 शु॒चि॒पाऽ उपोप॑ शु॒चि॒पाः शु॒चि॒पाऽ उप॑ नो नऽ उप॑ शु॒चि॒पाः शु॒चि॒पाऽ उप॑ नः ।
 शु॒चि॒पाऽ इति॑ शु॒चि पाः । उप॑ नो नऽ उपोप॑ नः सहस्रं॑ सहस्रं॑ऽ उपोप॑ नः
 सहस्रं॑ । नः सहस्रं॑ सहस्रं॑ नो नः सहस्रं॑ ते सहस्रं॑ नः सहस्रं॑ ।
 सहस्रं॑ ते सहस्रं॑ सहस्रं॑ न्युतो॑ न्युतस्ते सहस्रं॑ सहस्रं॑ न्युतः॑ । ते
 न्युतो॑ न्युतस्ते ते न्युतो॑ द्वि॒श्व॒वार द्वि॒श्व॒वार न्युतस्ते ते न्युतो॑ द्वि॒श्व॒वार ।
 न्युतो॑ द्वि॒श्व॒वार द्वि॒श्व॒वार न्युतो॑ न्युतो॑ द्वि॒श्व॒वार । न्युतऽ इति॑ नि॒ युतः॑ ।
 द्वि॒श्व॒वा॒रेति॑ वि॒श्व द्वा॒र ॥ उपो॑ ते तऽ उपोऽ उपो॑ तेऽ अ॒न्धो॒न्धस्त्तुऽ उपोऽ उपो॑ तेऽ
 अ॒न्धः^१ । उपोऽ इत्युपो॑ । तेऽ अ॒न्धो॒न्धस्ते तेऽ अ॒न्धो म॒द्य॒म्म॒द्य॒म॒न्धस्ते तेऽ
 अ॒न्धो म॒द्य॒म् । अ॒न्धो म॒द्य॒म्म॒द्य॒म॒न्धो॒न्धो म॒द्य॒म॒या॒म्य॒या॒मि म॒द्य॒म॒न्धो॒न्धो
 म॒द्य॒म॒या॒मि । म॒द्य॒म॒या॒म्य॒या॒मि म॒द्य॒म्म॒द्य॒म॒या॒मि अ॒स्य अ॒स्या॒या॒मि म॒द्य॒म्म॒द्य॒म॒-
 या॒मि अ॒स्य । अ॒या॒मि अ॒स्य अ॒स्या॒या॒म्य॒या॒मि अ॒स्य दे॒व दे॒व अ॒स्या॒या॒म्य॒या॒मि
 अ॒स्य दे॒व । अ॒स्य दे॒व दे॒व अ॒स्य अ॒स्य दे॒व द॒धि॒षे द॒धि॒षे दे॒व अ॒स्य अ॒स्य दे॒व द॒धि॒षे ।
 दे॒व द॒धि॒षे द॒धि॒षे दे॒व दे॒व द॒धि॒षे पू॒र्व॒पेय॑म्पू॒र्व॒पेय॑न्द॒धि॒षे दे॒व दे॒व द॒धि॒षे पू॒र्व॒पेय॑म् ।
 द॒धि॒षे पू॒र्व॒पेय॑म्पू॒र्व॒पेय॑न्द॒धि॒षे द॒धि॒षे पू॒र्व॒पेय॑द्वा॒यवे॑ द्वा॒यवे॑ पू॒र्व॒पेय॑न्द॒धि॒षे द॒धि॒षे
 पू॒र्व॒पेय॑द्वा॒यवे॑ । पू॒र्व॒पेय॑द्वा॒यवे॑ द्वा॒यवे॑ पू॒र्व॒पेय॑म्पू॒र्व॒पेय॑द्वा॒यवे॑ त्वा त्वा द्वा॒यवे॑ पू॒र्व॒पेय॑-

^१. उपसर्गपरो यत्र यवकारो पदादिगो । ईषत्पृष्टौ ततो ज्ञेयावभियुध्य उपा यथा ॥— व. शि. २०९.

^२. बा. प्रा. ४. ८२. के अनुसार ते अन्धः यहाँ ते का एकार प्रकृतिभाव से रहता है । ओकारान्तनिपातानां व्युत्क्रमेऽस्ति प्रगृह्यता । यथा-उपो॑ ते तऽ उपोऽ उपो॑ ते (पद. ७. ६ सं. ७. ७) — ज्यो. वृ. पृ. २२९.

म्पूर्वपेयैर्वायवे त्वा । पूर्वपेयमिति पूर्व पेयम् । द्वायवे त्वा त्वा द्वायवे द्वायवे त्वा ।
त्वेति त्वा ॥६॥

इन्द्रवायूऽ इमऽ इमऽ इन्द्रवायूऽ इन्द्रवायूऽ इमे सुताः सुताऽ इमऽ इन्द्र-
वायूऽ इन्द्रवायूऽ इमे सुताः । इन्द्रवायूऽ इतीन्द्रवायू । इमे सुताः सुताऽ इमऽ
इमे सुताऽ उपोप सुताऽ इमऽ इमे सुताऽ उप । सुताऽ उपोप सुताः सुताऽ उप
प्रयोभिः प्रयोभिरुप सुताः सुताऽ उप प्रयोभिः । उप प्रयोभिः प्रयोभिरुपोप
प्रयोभिरा गतङ्गतमा प्रयोभिरुपोप प्रयोभिरा गतम् । प्रयोभिरा गतङ्गतमा
प्रयोभिः प्रयोभिरा गतम् । प्रयोभिरिति प्रयः भिः । आ गतम् । गतमिति
गतम् ॥ इन्द्रवो वाँद्वामिन्द्रवऽ इन्द्रवो वामुशन्त्युशन्ति वामिन्द्रवऽ इन्द्रवो वामु-
शन्ति । वामुशन्त्युशन्ति वाँद्वामुशन्ति हि ह्युशन्ति वाँद्वामुशन्ति हि^१ । उशन्ति
हि ह्युशन्त्युशन्ति हि । हीति हि ॥ द्वायवऽ इन्द्रवायुभ्यामिन्द्रवायुभ्याँद्वायवे
द्वायवऽ इन्द्रवायुभ्यान्त्वा त्वेन्द्रवायुभ्याँद्वायवे द्वायवऽ इन्द्रवायुभ्यान्त्वा^२ ।
इन्द्रवायुभ्यान्त्वा त्वेन्द्रवायुभ्यामिन्द्रवायुभ्यान्त्वैषऽ एष त्वेन्द्रवायुभ्या-
मिन्द्रवायुभ्यान्त्वैषः । इन्द्रवायुभ्यामितीन्द्रवायु भ्याम् । त्वैषऽ एष त्वा त्वैष
तै तऽ एष त्वा त्वैष तै । एष तै तऽ एषऽ एष ते योनिर्व्योनिस्तऽ एषऽ एष ते
योनिः । ते योनिर्व्योनिस्ते ते योनिः सृजोषोभ्यां सृजोषोभ्याँव्योनिस्ते ते
योनिः सृजोषोभ्याम् । योनिः सृजोषोभ्यां सृजोषोभ्याँव्योनिर्व्योनिः
सृजोषोभ्यान्त्वा त्वा सृजोषोभ्याँव्योनिर्व्योनिः सृजोषोभ्यान्त्वा । सृजोषो-

^१. उत्तरेऽपि (वा. प्रा. ६.१६) के अनुसार हि पद परे रहते उशन्ति पद अपने प्रकृति स्वर से युक्त होता है ।

^२. देवताद्वन्द्वानि चानामन्त्रितानि (वा. प्रा. २.४८) इस सूत्र के अनुसार इन्द्रवायू यह पद आमन्त्रित होने से द्विरुदात्त नहीं है ।
इन्द्रवायुभ्याम् यह पद द्वन्द्वं चेन्द्रसोमपूर्वं पूषाग्निवायुषु (वा. प्रा. २.५५) इस सूत्र के अनुसार अन्तोदात्त है । यह सूत्र पूर्वोक्त सूत्र का
अपवाद है ।

भ्यान्त्वा त्वा सृजोषोभ्यां सृजोषोभ्यान्त्वा । सृजोषोभ्यामिति सृजोषः
भ्याम् । त्वेति त्वा ॥७॥

अयँबाँद्वामयमयँबाँमित्रावरुणा मित्रावरुणा वामयमयँबाँमित्रावरुणा ।
द्वामित्रावरुणा मित्रावरुणा वाँद्वामित्रावरुणा सुतः सुतो मित्रावरुणा वाँद्वामि-
मित्रावरुणा सुतः । मित्रावरुणा सुतः सुतो मित्रावरुणा मित्रावरुणा सुतः
सोमः सोमः सुतो मित्रावरुणा मित्रावरुणा सुतः सोमः । सुतः सोमः सोमः
सुतः सुतः सोमः ऋतावृधः ऋतवृधा सोमः सुतः सुतः सोमः ऋतावृधा^१ ।
सोमः ऋतावृधः ऋतवृधा सोमः सोमः ऋतावृधा । ऋतवृधेत्यृत वृधा ॥ ममेदि-
न्मम् ममेदिहेहेन्मम् ममेदिह । इदिहेहेदिदिह श्रुतं श्रुतमिहेदिदिह श्रुतम्^२ ।
इह श्रुतं श्रुतमिहेह श्रुतः हवः हवः श्रुतमिहेह श्रुतः हवम् । श्रुतः हवः
हवः श्रुतं श्रुतः हवम् । हवमिति हवम् ॥ मित्रावरुणाभ्यान्त्वा त्वा मित्रा-
वरुणाभ्यामित्रावरुणाभ्यान्त्वा । त्वेति त्वा ॥८॥

राया वयँवयः राया राया वयः संसृवांसः संसृवांसो वयः राया
राया वयः संसृवांसः । वयः संसृवांसः संसृवांसो वयँवयः संसृवांसो
मदेम मदेम संसृवांसो वयँवयः संसृवांसो मदेम । संसृवांसो मदेम मदेम
संसृवांसः संसृवांसो मदेम हृद्येन हृद्येन मदेम संसृवांसः संसृवांसो
मदेम हृद्येन । संसृवांसः इति संसृवांसः । मदेम हृद्येन हृद्येन मदेम मदेम
हृद्येन देवा देवा हृद्येन मदेम मदेम हृद्येन देवाः । हृद्येन देवा देवा हृद्येन हृद्येन
देवा अर्वसेन अर्वसेन देवा हृद्येन हृद्येन देवा अर्वसेन । देवा अर्वसेन अर्वसेन देवा
देवा अर्वसेन गावो गावो अर्वसेन देवा देवा अर्वसेन गावः । अर्वसेन गावो गावो

^१. ऋतवृधा यहाँ वा. प्रा. ३. ९७. के अनुसार वकार बाद में होने से ऋत इस पदावयव (पूर्वपद) का ह्रस्व स्वर दीर्घ होता है ।

^२. इहपूर्व श्रुतम् (वा. प्रा. २. १४) इह से परे स्थित श्रुतम् पद अनुदात्त होता है ।

षवसेन॒ षवसेन॒ गावः॑ । गावः॑ इति॒ गावः॑ ॥ तान्धेनु॒न्धेनु॒न्तान्तान्धेनु॒न्मित्रा-
 वरुणा॒ मित्रावरुणा॒ धेनु॒न्तान्तान्धेनु॒न्मित्रावरुणा॒ । धेनु॒न्मित्रावरुणा॒ मित्रावरुणा॒
 धेनु॒न्धेनु॒न्मित्रावरुणा॒ सुवँ॒स्युव॒न्मित्रावरुणा॒ धेनु॒न्धेनु॒न्मित्रावरुणा॒ सुवम् ।
 मित्रावरुणा॒ सुवँ॒स्युव॒न्मित्रावरुणा॒ मित्रावरुणा॒ सुवन्नो॑ नो सुवन्मित्रावरुणा॒ मित्रा-
 वरुणा॒ सुवन्नः॑ । सुवन्नो॑ नो सुवँ॒स्युवन्नो॑ द्विश्वाहा॑ द्विश्वाहा॑ नो सुवँ॒स्युवन्नो॑ द्विश्वाहा॑
 । नो द्विश्वाहा॑ द्विश्वाहा॑ नो नो द्विश्वाहा॑ धत्तन्धत्तँद्विश्वाहा॑ नो नो द्विश्वाहा॑ धत्तम् ।
 द्विश्वाहा॑ धत्तन्धत्तँद्विश्वाहा॑ द्विश्वाहा॑ धत्तमन॑पस्फुरन्तीमन॑पस्फुरन्तीन्धत्तँद्वि-
 श्वाहा॑ द्विश्वाहा॑ धत्तमन॑पस्फुरन्तीम् । धत्तमन॑पस्फुरन्तीमन॑पस्फुरन्तीन्धत्त-
 न्धत्तमन॑पस्फुरन्तीमृतायु॒भ्यामृतायु॒भ्यामन॑पस्फुरन्तीन्धत्तन्धत्तमन॑पस्फु-
 रन्तीमृतायु॒भ्याम्^१ । अन॑पस्फुरन्तीमृतायु॒भ्यामृतायु॒भ्यामन॑पस्फुरन्तीम-
 न॑पस्फुरन्तीमृतायु॒भ्यान्त्वा त्वऽ ऋत॑यु॒भ्यामन॑पस्फुरन्तीमन॑पस्फुरन्ती-
 मृतायु॒भ्यान्त्वा । अन॑पस्फुरन्तीमित्यन॑प स्फुरन्तीम् । ऋतायु॒भ्यान्त्वा त्वऽ
 ऋत॑यु॒भ्यामृतायु॒भ्यान्त्वा । ऋत॑यु॒भ्यामित्यृ॒तयु॒भ्याम् । त्वेति॑ त्वा ॥९॥

या वाँ॒व्वाँ॒व्या या वा॒ङ्कशा॒ कशा॑ वाँ॒व्या या वा॒ङ्कशा॑ । वा॒ङ्कशा॒ कशा॑ वाँ॒व्वाङ्क-
 शा॒ मधु॑मती॒ मधु॑मती॒ कशा॑ वाँ॒व्वाङ्कशा॒ मधु॑मती^२ । कशा॒ मधु॑मती॒ मधु॑मती॒ कशा॒
 कशा॒ मधु॑मत्यश्चि॒नाश्चि॒ना मधु॑मती॒ कशा॒ कशा॒ मधु॑मत्यश्चि॒ना । मधु॑-
 मत्यश्चि॒नाश्चि॒ना मधु॑मती॒ मधु॑मत्यश्चि॒ना सूनृ॑तावती॒ सूनृ॑तावत्यश्चि॒ना मधु॑मती॒
 मधु॑मत्यश्चि॒ना सूनृ॑तावती । मधु॑मतीति॒ मधु॑ मती । अश्चि॒ना सूनृ॑तावती॒ सूनृ॑ता-
 वत्यश्चि॒नाश्चि॒ना सूनृ॑तावती । सूनृ॑तावतीति॒ सूनृ॑ता वती ॥ तया॑ षृज्जँ॒ष्यज्जन्त-

^१. ऋतयुभ्याम् यहाँ वा. प्रा. ३. ११२. के अनुसार यकार बाद में होने से त का स्वर दीर्घ होता है ।

^२. वा. प्रा. २. १७. के अनुसार कोई भी पद पूर्व में होने पर संबोधन पद अनुदात्त होता है, यदि वह नानार्थक वाचक न हो एवं पाद के प्रारम्भ में न हो । यहाँ मधुमती पाद के प्रारम्भ में होने के कारण आद्युदात्त है ।

या तया वृज्जम्मिमिकक्षतम्मिमिकक्षतं वृज्जन्तया तया वृज्जम्मिमिकक्षतम् ।
 वृज्जम्मिमिकक्षतम्मिमिकक्षतं वृज्जन्तया वृज्जम्मिमिकक्षतम् । मिमिकक्षतमिति
 मिमिकक्षतम् ॥ अश्विभ्यान्त्वा त्वाश्विभ्यामश्विभ्यान्त्वा माद्रीभ्याम्माद्री-
 भ्यान्त्वाश्विभ्यामश्विभ्यान्त्वा माद्रीभ्याम् । अश्विभ्यामित्यश्वि भ्याम् ।
 त्वा माद्रीभ्याम्माद्रीभ्यान्त्वा त्वा माद्रीभ्यान्त्वा त्वा माद्रीभ्यान्त्वा त्वा
 माद्रीभ्यान्त्वा । माद्रीभ्यान्त्वा त्वा माद्रीभ्याम्माद्रीभ्यान्त्वा । त्वेति त्वा ॥
 १० ॥

तम्प्रत्नथा प्रत्नथा तन्तम्प्रत्नथा पूर्वथा पूर्वथा प्रत्नथा तन्तम्प्रत्नथा
 पूर्वथा । प्रत्नथा पूर्वथा पूर्वथा प्रत्नथा प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथा विश्वथा पूर्वथा
 प्रत्नथा प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथा । प्रत्नथेति प्रत्न था । पूर्वथा विश्वथा विश्वथा
 पूर्वथा पूर्वथा विश्वथेमथेमथा विश्वथा पूर्वथा पूर्वथा विश्वथेमथा । पूर्वथेति पूर्व था ।
 विश्वथेमथेमथा विश्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिज्येष्ठतातिमिमथा विश्वथा
 विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिम् । विश्वथेति विश्व था । इमथा ज्येष्ठतातिज्येष्ठताति-
 मिमथेमथा ज्येष्ठतातिम्बर्हिषदम्बर्हिसदज्येष्ठतातिमिमथेमथा ज्येष्ठतातिम्ब-
 र्हिषदम्^१ । इमथेतीम था^२ । ज्येष्ठतातिम्बर्हिषदम्बर्हिसदज्येष्ठतातिज्येष्ठ-
 तातिम्बर्हिषदं स्वर्बिदं स्वर्बिदम्बर्हिसदज्येष्ठतातिज्येष्ठतातिम्बर्हिषदं
 स्वर्बिदम् । ज्येष्ठतातिमिति ज्येष्ठ तातिम् । बर्हिषदं स्वर्बिदं स्वर्बिदम्बर्हिस-
 दम्बर्हिषदं स्वर्बिदम् । बर्हिसदमिति बर्हि सदम् । स्वर्बिदमिति स्वर्बिदम् ॥
 प्रतीचीनं वृजनं प्रतीचीनं प्रतीचीनं वृजनं नन्दोहसे दोहसे वृजनं प्रतीचीन-

^१. करेफाभ्यां च (वा. प्रा. ३. ५८) इस सूत्र के अनुसार बर्हिसदम् पद में रेफ से वाद में स्थित सकार षकार होता है ।

^२. प्रत्नपूर्वविश्वेर्मुभ्यस्या (वा. प्रा. ५. १२) प्रस्तुत सूत्र के अनुसार इस कण्डिका में प्रत्न, पूर्व, विश्व एवं इम परे स्थित था प्रत्यय को पृथक् किया जाता है ।

मप्रतीचीनँवृजनन्दोहसे । वृजनन्दोहसे दोहसे वृजनँवृजनन्दोहसे धुनिन्धुनि-
 न्दोहसे वृजनँवृजनन्दोहसे धुनिम् । दोहसे धुनिन्धुनिन्दोहसे दोहसे धुनिमाशु-
 माशुन्धुनिन्दोहसे दोहसे धुनिमाशुम् । धुनिमाशुमाशुन्धुनिन्धुनिमाशुञ्जयन्त-
 ञ्जयन्तमाशुन्धुनिन्धुनिमाशुञ्जयन्तम् । आशुञ्जयन्तञ्जयन्तमाशुमाशुञ्जयन्तम-
 न्वनु जयन्तमाशुमाशुञ्जयन्तमनु । जयन्तमन्वनु जयन्तञ्जयन्तमनु यासु
 यास्वनु जयन्तञ्जयन्तमनु यासु । अनु यासु यास्वनु यासु बर्द्धसे बर्द्धसे यास्व-
 न्वनु यासु बर्द्धसे । यासु बर्द्धसे बर्द्धसे यासु यासु बर्द्धसे । बर्द्धसेऽ इति बर्द्धसे ॥
 शण्डाय त्वा त्वा शण्डाय शण्डाय त्वा वीरताँवीरतान्त्वा शण्डाय शण्डाय त्वा
 वीरताम्^१ । त्वा वीरताँवीरतान्त्वा त्वा वीरताम्पाहि पाहि वीरतान्त्वा त्वा
 वीरताम्पाहि । वीरताम्पाहि पाहि वीरताँवीरताम्पाह्यपमृष्टोपमृष्टः पाहि वीरताँ-
 वीरताम्पाह्यपमृष्टः । पाह्यपमृष्टोपमृष्टः पाहि पाह्यपमृष्टः शण्डः शण्डोपमृष्टः
 पाहि पाह्यपमृष्टः शण्डः । अपमृष्टः शण्डः शण्डोपमृष्टोपमृष्टः शण्डो देवा
 देवाः शण्डोपमृष्टोपमृष्टः शण्डो देवाः । अपमृष्टऽ इत्यपं मृष्टः । शण्डो देवा
 देवाः शण्डः शण्डो देवास्त्वा त्वा देवाः शण्डः शण्डो देवास्त्वा । देवास्त्वा त्वा
 देवा देवास्त्वा शुक्लपाः शुक्लपास्त्वा देवा देवास्त्वा शुक्लपाः । त्वा शुक्लपाः
 शुक्लपास्त्वा त्वा शुक्लपाः पप्र पप्र शुक्लपास्त्वा त्वा शुक्लपाः पप्र । शुक्लपाः पप्र पप्र
 शुक्लपाः शुक्लपाः पप्र णयन्तु नयन्तु पप्र शुक्लपाः शुक्लपाः पप्र णयन्तु । शुक्लपाऽ
 इति शुक्ल पाः । प्र णयन्तु नयन्तु पप्र पप्र णयन्त्वनाधृष्टानाधृष्टा नयन्तु पप्र पप्र
 णयन्त्वनाधृष्टा । नयन्त्वनाधृष्टानाधृष्टा नयन्तु नयन्त्वनाधृष्टास्यस्यनाधृष्टा
 नयन्तु नयन्त्वनाधृष्टासि । अनाधृष्टास्यस्यनाधृष्टानाधृष्टासि । असीत्यसि ॥११॥

^१. स्वरात् संयोगादिर्विच्यते सर्वत्र (वा. प्रा. ४. १०१) इस सूत्र से शण्डाय इस पद में प्रतीयमान णकार की द्विरुक्ति स्ववर्गीये चानुत्तमे (वा. प्रा. ४. ११७) से बाधित होती है ।

सुवीरो ब्वीराञ्चीरान्तसुवीरः सुवीरो ब्वीराञ्प्रजनयन्प्रजनयन्ब्वीरान्तसु-
 वीरः सुवीरो ब्वीराञ्प्रजनयन्। सुवीरऽ इति सु ब्वीरः। ब्वीराञ्प्रजनयन्प्रजन-
 यन्ब्वीराञ्ब्वीराञ्प्रजनयन्परि परि प्रजनयन्ब्वीराञ्ब्वीराञ्प्रजनयन्परि। प्रजन-
 यन्परि परि प्रजनयन्प्रजनयन्परीहीहि परि प्रजनयन्प्रजनयन्परीहीहि। प्रजन-
 यन्निति प्र जनयन्। परीहीहि परि परीह्यभ्यभीहि परि परीह्यभि।
 इह्यभ्यभीहीह्यभि रायो रायोभीहीह्यभि रायः। अभि रायो रायोभ्यभि
 रायस्पोषेण पोषेण रायोभ्यभि रायस्पोषेण¹। रायस्पोषेण पोषेण रायो
 रायस्पोषेण यजमानं यजमानम्पोषेण रायो रायस्पोषेण यजमानम्। पोषेण
 यजमानं यजमानम्पोषेण पोषेण यजमानम्। यजमानमिति यजमानम्॥
 सञ्जग्मानो दिवा दिवा सञ्जग्मानः सञ्जग्मानो दिवा पृथिव्या पृथिव्या दिवा
 सञ्जग्मानः सञ्जग्मानो दिवा पृथिव्या²। सञ्जग्मानऽ इति सम् जग्मानः।
 दिवा पृथिव्या पृथिव्या दिवा दिवा पृथिव्या शुक्रः शुक्रः पृथिव्या दिवा दिवा
 पृथिव्या शुक्रः। पृथिव्या शुक्रः शुक्रः पृथिव्या पृथिव्या शुक्रः शुक्रशोचिषा
 शुक्रशोचिषा शुक्रः पृथिव्या पृथिव्या शुक्रः शुक्रशोचिषा। शुक्रः शुक्रशोचिषा
 शुक्रशोचिषा शुक्रः शुक्रः शुक्रशोचिषा निरस्तो निरस्तः शुक्रशोचिषा शुक्रः
 शुक्रः शुक्रशोचिषा निरस्तः। शुक्रशोचिषा निरस्तो निरस्तः शुक्रशोचिषा
 शुक्रशोचिषा निरस्तः शण्डः शण्डो निरस्तः शुक्रशोचिषा शुक्रशोचिषा
 निरस्तः शण्डः। शुक्रशोचिषेति शुक्र शोचिषा। निरस्तः शण्डः शण्डो
 निरस्तो निरस्तः शण्डः शुक्रस्य शुक्रस्य शण्डो निरस्तो निरस्तः शण्डः
 शुक्रस्य। निरस्तऽ इति निः अस्तः। शण्डः शुक्रस्य शुक्रस्य शण्डः शण्डः

¹. रायः सहस्रः पोषपुत्रयोः (वा. प्रा. ३.२५) पोष एवं पुत्र परे होने पर क्रमशः रायः एवं सहस्रः का विसर्जनीय सकार हो जाता है।

². वा. प्रा. ४.२८. के अनुसार यहाँ पृथिव्या पद स्वरान्त है।

शुक्रस्याधिष्ठानमधिस्थानं६ शुक्रस्य शण्डः शण्डः शुक्रस्याधिष्ठानम्।
 शुक्रस्याधिष्ठानमधिस्थानं६ शुक्रस्य शुक्रस्याधिष्ठानमस्यस्यधिस्थानं६
 शुक्रस्य शुक्रस्याधिष्ठानमसि। अधिष्ठानमस्यस्यधिस्थानमधिष्ठानमसि।
 अधिस्थानमित्यधि स्थानम्^१। असीत्यसि॥१२॥

अच्छिन्नस्य ते तेच्छिन्नस्याच्छिन्नस्य ते देव देव तेच्छिन्नस्याच्छिन्नस्य ते
 देव। ते देव देव ते ते देव सोम सोम देव ते ते देव सोम। देव सोम सोम देव देव
 सोम सुवीर्यस्य सुवीर्यस्य सोम देव देव सोम सुवीर्यस्य। सोम सुवीर्यस्य
 सुवीर्यस्य सोम सोम सुवीर्यस्य रायो रायः सुवीर्यस्य सोम सोम सुवीर्यस्य
 रायः। सुवीर्यस्य रायो रायः सुवीर्यस्य सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य पोषस्य
 रायः सुवीर्यस्य सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य। सुवीर्यस्येति सु वीर्यस्य। राय-
 स्पोषस्य पोषस्य रायो रायस्पोषस्य ददितारो ददितारः पोषस्य रायो
 रायस्पोषस्य ददितारः। पोषस्य ददितारो ददितारः पोषस्य पोषस्य ददितारः
 स्याम स्याम ददितारः पोषस्य पोषस्य ददितारः स्याम। ददितारः स्याम
 स्याम ददितारो ददितारः स्याम। स्यामेति स्याम॥ सा प्रथमा प्रथमा सा सा
 प्रथमा संस्कृतिः संस्कृतिः प्रथमा सा सा प्रथमा संस्कृतिः^२। प्रथमा
 संस्कृतिः संस्कृतिः प्रथमा प्रथमा संस्कृतिर्विश्ववारा विश्ववारा संस्कृतिः
 प्रथमा प्रथमा संस्कृतिर्विश्ववारा। संस्कृतिर्विश्ववारा विश्ववारा संस्कृतिः
 संस्कृतिर्विश्ववारा स स विश्ववारा संस्कृतिः संस्कृतिर्विश्ववारा सः। विश्ववारा
 स स विश्ववारा विश्ववारा स प्रथमः प्रथमः स विश्ववारा विश्ववारा स प्रथमः

^१. वा. प्रा. ४.१९३. के अनुसार यहाँ स्थितोपस्थित पाठ करना चाहिये।

^२. सम् कृतिः यहाँ समन्तः पदे कल्पफेध्वनूष्मपरेषु (वा. प्रा. ४.८) इस सूत्र से मकार सकार हो जाता है तथा उपधा का अनुनासिकत्व। अनुनासिकत्व वर्ण का धर्म है, अनुस्वार न होने से यहाँ ठकार की सम्भावना नहीं है। वा. प्रा. ५.४३. के अनुसार उपधाभूत स्वर के अनुनासिक होने से यह संस्कृतिः पद पृथक् नहीं किया जाता है।

। द्विश्चवारेति विश्व द्वारा। स प्रथमः प्रथमः स स प्रथमो बरुणो बरुणः
 प्रथमः स स प्रथमो बरुणः। प्रथमो बरुणो बरुणः प्रथमः प्रथमो बरुणो
 मित्रो मित्रो बरुणः प्रथमः प्रथमो बरुणो मित्रः। बरुणो मित्रो मित्रो बरुणो
 बरुणो मित्रोऽ अग्निरग्निर्मित्रो बरुणो बरुणो मित्रोऽ अग्निः। मित्रोऽ
 अग्निरग्निर्मित्रो मित्रोऽ अग्निः। अग्निरित्यग्निः॥१३॥

स प्रथमः प्रथमः स स प्रथमो बृहस्पतिर्बृहस्पतिः प्रथमः स स
 प्रथमो बृहस्पतिः। प्रथमो बृहस्पतिर्बृहस्पतिः प्रथमः प्रथमो बृहस्पति-
 चिकित्वाँश्चिकित्वाब्बृहस्पतिः प्रथमः प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। बृह-
 स्पतिश्चिकित्वाँश्चिकित्वाब्बृहस्पतिर्बृहस्पतिश्चिकित्वाँस्तस्मै तस्मै चिकि-
 त्वाब्बृहस्पतिर्बृहस्पतिश्चिकित्वाँस्तस्मै। चिकित्वाँस्तस्मै तस्मै चिकि-
 त्वाँश्चिकित्वाँस्तस्माऽ इन्द्रायेन्द्राय तस्मै चिकित्वाँश्चिकित्वाँस्तस्माऽ
 इन्द्राय। तस्माऽ इन्द्रायेन्द्राय तस्मै तस्माऽ इन्द्राय सुतः सुतमिन्द्राय
 तस्मै तस्माऽ इन्द्राय सुतम्। इन्द्राय सुतः सुतमिन्द्रायेन्द्राय सुतमा जुहोत
 जुहोता सुतमिन्द्रायेन्द्राय सुतमा जुहोत। सुतमा जुहोत जुहोता सुतः सुतमा
 जुहोत स्वाहा स्वाहा जुहोता सुतः सुतमा जुहोत स्वाहा। आ जुहोत। जुहोत
 स्वाहा स्वाहा जुहोत जुहोत स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥ तृप्पन्तु होत्रा होत्रा-
 स्तृप्पन्तु तृप्पन्तु होत्रा मद्धो मद्धो होत्रास्तृप्पन्तु तृप्पन्तु होत्रा मद्धः^१। होत्रा
 मद्धो मद्धो होत्रा होत्रा मद्धो या या मद्धो होत्रा होत्रा मद्धो याः। मद्धो या या
 मद्धो मद्धो याः स्विष्टाः स्विष्टा या मद्धो मद्धो याः स्विष्टाः। याः स्विष्टाः
 स्विष्टा या याः स्विष्टा या याः स्विष्टा या याः स्विष्टा या याः स्विष्टा या याः

^१. तृप्पन्तु यहाँ वा. प्रा. ३.९३. के अनुसार नकार प्रकृति भाव से रहता है। होत्रास्तृप्पन्तु यहाँ ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च
 स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) इस सूत्र से सकार से परे तकार का द्वित्व प्राप्त है परन्तु परवर्ती सूत्र ऋवर्णे (वा. प्रा. ४.११३) से द्वित्व का निषेध है।

स्विष्टाः स्विष्टा वाः सुप्रीताः सुप्रीता वाः स्विष्टाः स्विष्टा वाः सुप्रीताः ।
 स्विष्टाऽ इति सु इष्टाः । वाः सुप्रीताः सुप्रीता वा वाः सुप्रीताः सुहुताः सुहु-
 ताः सुप्रीता वा वाः सुप्रीताः सुहुताः । सुप्रीताः सुहुताः सुहुताः सुप्रीताः
 सुप्रीताः सुहुता वद्यत्सुहुताः सुप्रीताः सुप्रीताः सुहुता वत् । सुप्रीताऽ इति
 सु प्रीताः । सुहुता वद्यत्सुहुताः सुहुता वत्स्वाहा स्वाहा वत्सुहुताः सुहुता
 वत्स्वाहा । सुहुताऽ इति सु हुताः । वत्स्वाहा स्वाहा वद्यत्स्वाहायाडयाट् स्वाहा
 वद्यत्स्वाहायाट् । स्वाहायाडयाट् स्वाहा स्वाहायाडग्नीदग्नीडयाट् स्वाहा
 स्वाहायाडग्नीत् । अयाडग्नीदग्नीदयाडयाडग्नीत् । अग्नीदित्यग्नीत् ॥१४॥

अयँवेनो वेनोयमयँवेनश्चोदयचोदयद्वेनोयमयँवेनश्चोदयत् । वेनश्चोदयचोद-
 यद्वेनो वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाः पृश्निगर्भाश्चोदयद्वेनो वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाः ।
 चोदयत्पृश्निगर्भाः पृश्निगर्भाश्चोदयचोदयत्पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायुर्ज्यो-
 तिर्जरायुः पृश्निगर्भाश्चोदयचोदयत्पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायुः । पृश्निगर्भा
 ज्योतिर्जरायुर्ज्योतिर्जरायुः पृश्निगर्भाः पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायु रजसो
 रजसो ज्योतिर्जरायुः पृश्निगर्भाः पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायु रजसः ।
 पृश्निगर्भाऽ इति पृश्नि गर्भाः । ज्योतिर्जरायु रजसो रजसो ज्योतिर्जरायु-
 र्ज्योतिर्जरायु रजसो द्विमाने द्विमाने रजसो ज्योतिर्जरायुर्ज्योतिर्जरायु रजसो
 द्विमाने । ज्योतिर्जरायुरिति ज्योतिः जरायुः । रजसो द्विमाने द्विमाने रजसो
 रजसो द्विमाने । द्विमानऽ इति वि माने ॥ इममपामपामिममिममपां संङ्गमे
 संङ्गमेपामिममिममपां संङ्गमे । अपां संङ्गमे संङ्गमेपामपां संङ्गमे सूर्ध्वस्य

¹. संङ्गमे अपाम् यहाँ एवोक्ता पूर्वमकारः (वा. प्रा. ४.६२) से अकार पूर्वरूप हो जाता है । ती चेदुदात्तावनुदात्ते स्वरितौ (वा. प्रा. ४.६३) से स्वरित स्वर की प्राप्ति है । एवोक्तामकारो लुगभिनिहितः (वा. प्रा. १.११४) इस सूत्र से अभिनिहित नामक स्वरित का विधान है ।

सू॒र्ष्यस्य॑ सङ्ग॒मे॒षाम॒पा॒ऽ सङ्ग॒मे॒ सू॒र्ष्यस्य॑ । सङ्ग॒मे॒ सू॒र्ष्यस्य॑ सू॒र्ष्यस्य॑ सङ्ग॒मे॒ सङ्ग॒मे॒
सू॒र्ष्यस्य॑ शिशु॒ऽ शिशु॒ऽ सू॒र्ष्यस्य॑ सङ्ग॒मे॒ सङ्ग॒मे॒ सू॒र्ष्यस्य॑ शिशु॒म् । सङ्ग॒मऽ इति॑
सम् गु॒मे । सू॒र्ष्यस्य॑ शिशु॒ऽ शिशु॒ऽ सू॒र्ष्यस्य॑ सू॒र्ष्यस्य॑ शिशु॒न्न न॑ शिशु॒ऽ
सू॒र्ष्यस्य॑ सू॒र्ष्यस्य॑ शिशु॒न्न । शिशु॒न्न न॑ शिशु॒ऽ शिशु॒न्न द्वि॒प्प्रा द्वि॒प्प्रा न॑ शिशु॒ऽ
शिशु॒न्न द्वि॒प्प्राः । न द्वि॒प्प्रा द्वि॒प्प्रा न॑ न द्वि॒प्प्रा म॒तिभि॑र्म्म॒तिभि॑र्द्वि॒प्प्रा न॑ न द्वि॒प्प्रा
म॒तिभि॑ः । द्वि॒प्प्रा म॒तिभि॑र्म्म॒तिभि॑र्द्वि॒प्प्रा द्वि॒प्प्रा म॒तिभि॑ रिहन्ति रिहन्ति म॒तिभि॑-
र्द्वि॒प्प्रा द्वि॒प्प्रा म॒तिभि॑ रिहन्ति । म॒तिभि॑ रिहन्ति रिहन्ति म॒तिभि॑र्म्म॒तिभि॑ रिहन्ति
। म॒तिभि॑रिति॑ म॒ति भि॑ः । रिह॒न्तीति॑ रिहन्ति ॥ म॒र्क्याय॑ त्वा त्वा म॒र्क्याय॑ म॒र्क्याय॑
त्वा । त्वेति॑ त्वा ॥१५॥

मनो न न मनो मनो न येषु येषु न मनो मनो न येषु । न येषु येषु न न येषु हवनेषु हवनेषु येषु न न येषु हवनेषु । येषु हवनेषु हवनेषु येषु येषु हवनेषु तिग्गमन्तिग्गमः हवनेषु येषु येषु हवनेषु तिग्गमम् । हवनेषु तिग्गमन्तिग्गमः हवनेषु हवनेषु तिग्गमँद्विपो द्विपस्तिग्गमः हवनेषु हवनेषु तिग्गमँद्विपः^१ । तिग्गमँद्विपो द्विपस्तिग्गमन्तिग्गमँद्विपः शक्या शक्या द्विपस्तिग्गमन्तिग्गमँद्विपः शक्या^२ । द्विपः शक्या शक्या द्विपो द्विपः शक्या व्वनुथो व्वनुथः शक्या द्विपो द्विपः शक्या व्वनुथः । शक्या व्वनुथो व्वनुथः शक्या शक्या व्वनुथो द्ववन्ता द्ववन्ता व्वनुथः शक्या शक्या व्वनुथो द्ववन्ता । व्वनुथो द्ववन्ता द्ववन्ता व्वनुथो व्वनुथो द्ववन्ता । द्ववन्तेति द्ववन्ता ॥ आ यो यऽ आ यः शक्याभिः शक्याभिर्ध्वऽ आ यः शक्याभिः । यः शक्याभिः शक्याभिर्ध्वो यः शक्याभिस्तुविनुम्वणस्तुविनुम्वणः

¹. तिग्मम् विषः यहाँ सवर्णे (वा. प्रा. ४.११२) इस सूत्र से द्वित्व नहीं होता।

2. विसर्जनीयः (वा.प्रा.३.६) इस अधिकार सूत्र के अन्तर्गत पठित सूत्र अविकारं शाकल्यः शप्सेषु (वा.प्रा.३.१०) के अनुसार विपः शच्या यहाँ शाकल्याचार्य के मत से विसर्ग का विकार नहीं होता है।

शब्दार्थभिर्बोधो यः शब्दार्थभिस्तुविनृम्णः। शब्दार्थभिस्तुविनृम्णस्तुविनृम्णः
 शब्दार्थभिः शब्दार्थभिस्तुविनृम्णोऽ अस्यास्य तुविनृम्णः शब्दार्थभिः शब्दार्थभि-
 स्तुविनृम्णोऽ अस्य। तुविनृम्णोऽ अस्यास्य तुविनृम्णस्तुविनृम्णोऽ
 अस्याश्रीणीताश्रीणीतास्य तुविनृम्णस्तुविनृम्णोऽ अस्याश्रीणीत। तुविनृ-
 म्णऽ इति तुवि नृम्णः। अस्याश्रीणीताश्रीणीतास्यास्याश्रीणीतादिशमादि-
 शमश्रीणीतास्यास्याश्रीणीतादिशम्। अश्रीणीतादिशमादिशमश्रीणीताश्रीणी-
 तादिशङ्गभस्तौ गभस्तावादिशमश्रीणीताश्रीणीतादिशङ्गभस्तौ। आदिशङ्गभस्तौ
 गभस्तावादिशमादिशङ्गभस्तौ प्रजाः प्रजा गभस्तावादिशमादिशङ्गभस्तौ प्र-
 जाः। आदिशमित्या दिशम्। गभस्तौ प्रजाः प्रजा गभस्तौ गभस्तौ प्रजाः
 पाहि पाहि प्रजा गभस्तौ गभस्तौ प्रजाः पाहि। प्रजाः पाहि पाहि प्रजाः
 प्रजाः पाह्यपमृष्टोपमृष्टः पाहि प्रजाः प्रजाः पाह्यपमृष्टः। प्रजाऽ इति प्र
 जाः। पाह्यपमृष्टोपमृष्टः पाहि पाह्यपमृष्टो मर्को मर्कोपमृष्टः पाहि पाह्यपमृष्टो
 मर्कः। अपमृष्टो मर्को मर्कोपमृष्टोपमृष्टो मर्को देवा देवा मर्कोपमृष्टोपमृष्टो मर्को
 देवाः। अपमृष्टऽ इत्यप मृष्टः। मर्को देवा देवा मर्को मर्को देवास्त्वा त्वा देवा
 मर्को मर्को देवास्त्वा। देवास्त्वा त्वा देवा देवास्त्वा मन्थिपा मन्थिपास्त्वा देवा
 देवास्त्वा मन्थिपाः। त्वा मन्थिपा मन्थिपास्त्वा त्वा मन्थिपाः प्र प्र मन्थिपा-
 स्त्वा त्वा मन्थिपाः प्र^१। मन्थिपाः प्र प्र मन्थिपा मन्थिपाः प्र णयन्तु
 नयन्तु प्र मन्थिपा मन्थिपाः प्र णयन्तु^२। मन्थिपाऽ इति मन्थि पाः। प्र
 णयन्तु नयन्तु प्र प्र णयन्त्वनाधृष्टानाधृष्टा नयन्तु प्र प्र णयन्त्वनाधृष्टा।

^१. मन्थिपाः प्र यहाँ पर व्यञ्जन होने के कारण स्वरात् संयोगादिर्हिरुच्यते सर्वत्र (वा. प्रा. ४.१०१) इस सूत्र से विसर्जनीय का द्वित्व प्राप्त है, जिसका विसर्जनीयः (वा. प्रा. ४.११६) इस सूत्र से निषेध होता है।

^२. प्र नयन्तु यहाँ प्र नेतिनुदातिहिनोमीनाम् (वा. प्रा. ३.८८) के अनुसार प्र से परवर्ती नकार णकार होता है।

नयन्त्वनाधृष्टानाधृष्टा नयन्तु नयन्त्वनाधृष्टास्यस्यनाधृष्टा नयन्तु नयन्त्वनाधृष्टासि । अनाधृष्टास्यस्यनाधृष्टानाधृष्टासि । असीत्यसि ॥१६॥

सुप्रजाः प्रजाः प्रजाः सुप्रजाः सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्प्रजनय-
 न्प्रजाः सुप्रजाः सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन् । सुप्रजाऽ इति सु प्रजाः ।
 प्रजाः प्रजनयन्प्रजनयन्प्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परि परि प्रजनयन्प्रजाः
 प्रजाः प्रजनयन्परि । प्रजाऽ इति प्र जाः । प्रजनयन्परि परि प्रजनयन्प्रज-
 नयन्परीहीहि परि प्रजनयन्प्रजनयन्परीहीहि । प्रजनयन्निति प्र जनयन् ।
 परीहीहि परि परीह्यभ्यभीहि परि परीह्यभि । इह्यभ्यभीहीह्यभि रायो
 रायोभीहीह्यभि रायः । अभि रायो रायोभ्यभि रायस्पोषेण पोषेण रायोभ्यभि
 रायस्पोषेण । रायस्पोषेण पोषेण रायो रायस्पोषेण वजमानँवजमानम्पोषेण
 रायो रायस्पोषेण वजमानम् । पोषेण वजमानँवजमानम्पोषेण पोषेण
 वजमानम् । वजमानमिति यजमानम् ॥ सञ्जग्मानो दिवा दिवा सञ्जग्मानः
 सञ्जग्मानो दिवा पृथिव्या पृथिव्या दिवा सञ्जग्मानः सञ्जग्मानो दिवा
 पृथिव्या^१ । सञ्जग्मानऽ इति सम् जग्मानः । दिवा पृथिव्या पृथिव्या दिवा दिवा
 पृथिव्या मन्थी मन्थी पृथिव्या दिवा दिवा पृथिव्या मन्थी । पृथिव्या मन्थी मन्थी
 पृथिव्या पृथिव्या मन्थी मन्थिशोचिषा मन्थिशोचिषा मन्थी पृथिव्या पृथिव्या
 मन्थी मन्थिशोचिषा । मन्थी मन्थिशोचिषा मन्थिशोचिषा मन्थी मन्थी
 मन्थिशोचिषा निरस्तो निरस्तो मन्थिशोचिषा मन्थी मन्थी मन्थिशोचिषा
 निरस्तः । मन्थिशोचिषा निरस्तो निरस्तो मन्थिशोचिषा मन्थिशोचिषा
 निरस्तो मर्क्यो मर्क्यो निरस्तो मन्थिशोचिषा मन्थिशोचिषा निरस्तो मर्क्यः ।
 मन्थिशोचिषेति मन्थि शोचिषा । निरस्तो मर्क्यो मर्क्यो निरस्तो निरस्तो मर्क्यो

^१ वा.मा.४.२८. के अनुसार यहाँ पृथिव्या पद स्वरान्त है ।

मन्थिनो मन्थिनो मक्को निरस्तो निरस्तो मक्को मन्थिनः । निरस्तऽ इति निः
 अस्तः । मक्को मन्थिनो मन्थिनो मक्को मक्को मन्थिनोधिष्ठानमधिस्था-
 नम्मन्थिनो मक्को मक्को मन्थिनोधिष्ठानम् । मन्थिनोधिष्ठानमधिस्थान-
 म्मन्थिनो मन्थिनोधिष्ठानमस्यस्यधिस्थानम्मन्थिनो मन्थिनोधिष्ठानमसि ।
 अधिष्ठानमस्यस्यधिस्थानमधिष्ठानमसि । अधिस्थानमित्यधि स्थानम् ।
 असीत्यसि ॥१७॥

ये देवासो देवासो ये ये देवासो दिवि दिवि देवासो ये ये देवासो दिवि ।
 देवासो दिवि दिवि देवासो देवासो दिध्येकादशैकादश दिवि देवासो देवासो दिध्ये-
 कादश । दिध्येकादशैकादश दिवि दिध्येकादश स्थ स्थैकादश दिवि दिध्येकाद-
 श स्थ^१ । एकादश स्थ स्थैकादशैकादश स्थ पृथिव्याम्पृथिव्यां स्थैकाद-
 शैकादश स्थ पृथिव्याम् । स्थ पृथिव्याम्पृथिव्यां स्थ स्थ पृथिव्यामद्वयधि
 पृथिव्यां स्थ स्थ पृथिव्यामधि । पृथिव्यामद्वयधि पृथिव्याम्पृथिव्यामद्वयेकाद-
 शैकादशाधि पृथिव्याम्पृथिव्यामद्वयेकादश । अद्वयेकादशैकादशाद्वयैकादश
 स्थ स्थैकादशाद्वयैकादश स्थ । एकादश स्थ स्थैकादशैकादश स्थ^२ ।
 स्थेति स्थ ॥ अप्सुक्षितो महिना महिनाप्सुक्षितोप्सुक्षितो महिनैकादशै-
 कादश महिनाप्सुक्षितोप्सुक्षितो महिनैकादश । अप्सुक्षितऽ इत्यप्सु
 क्षितः । महिनैकादशैकादश महिना महिनैकादश स्थ स्थैकादश महिना
 महिनैकादश स्थ । एकादश स्थ स्थैकादशैकादश स्थ ते ते स्थैकादशैकाद-
 श स्थ ते । स्थ ते ते स्थ स्थ ते देवासो देवासस्ते स्थ स्थ ते देवासः । ते

^१. एकादश एकादश तथा स्थ एकादश दोनों स्थलों में अयैकमुत्तरश्च (वा. प्रा. ४. ५२) इस अधिकार सूत्र के अन्तर्गत पठित सूत्र सन्ध्यक्षर ऐकारौकारौ (वा. प्रा. ४. ५८) के अनुसार सन्ध्यक्षर ए बाद में होने पर अकार परवर्ती सन्ध्यक्षर के सहित ऐकार होता है ।

^२. वा. प्रा. ५. ३७. के अनुसार एकादश पद का वृत्तकरण नहीं होता है ।

आग्ग्रयणोस्यस्याग्ग्रयणऽ आग्ग्रयणोसि स्वाग्ग्रयणः स्वाग्ग्रयणोस्या-
ग्ग्रयणऽ आग्ग्रयणोसि स्वाग्ग्रयणः^१। असि स्वाग्ग्रयणः स्वाग्ग्रयणोस्यसि
स्वाग्ग्रयणः । स्वाग्ग्रयणऽ इति सु आग्ग्रयणः ॥ पाहि यज्जंभ्यज्जम्पाहि पाहि
यज्जम्पाहि पाहि यज्जम्पाहि पाहि यज्जम्पाहि । यज्जम्पाहि पाहि यज्जंभ्य-
ज्जम्पाहि यज्जपतिंभ्यज्जपतिम्पाहि यज्जंभ्यज्जम्पाहि यज्जपतिम् । पाहि
यज्जपतिंभ्यज्जपतिम्पाहि पाहि यज्जपतिंभ्विष्णुंभ्विष्णुंभ्यज्जपतिम्पाहि पाहि
यज्जपतिंभ्विष्णुं । यज्जपतिंभ्विष्णुंभ्विष्णुंभ्यज्जपतिंभ्यज्जपतिंभ्विष्णुंस्त्वा-
न्त्वांभ्विष्णुंभ्यज्जपतिंभ्यज्जपतिंभ्विष्णुंस्त्वाम् । यज्जपतिमिति यज्ज पतिम् ।
भ्विष्णुंस्त्वान्त्वांभ्विष्णुंभ्विष्णुंस्त्वामिन्द्रियेणैन्द्रियेण त्वांभ्विष्णुंभ्विष्णुंस्त्वा-
मिन्द्रियेण । त्वामिन्द्रियेणैन्द्रियेण त्वान्त्वामिन्द्रियेण पातु पात्विन्द्रियेण त्वा-
न्त्वामिन्द्रियेण पातु । इन्द्रियेण पातु पात्विन्द्रियेणैन्द्रियेण पातु भ्विष्णुंभ्विष्णुं-
म्पात्विन्द्रियेणैन्द्रियेण पातु भ्विष्णुम् । पातु भ्विष्णुंभ्विष्णुंम्पातु पातु भ्विष्णुं-
न्त्वन्त्वांभ्विष्णुंम्पातु पातु भ्विष्णुन्त्वम् । भ्विष्णुन्त्वन्त्वांभ्विष्णुंभ्विष्णुन्त्वम्पाहि
पाहि त्वांभ्विष्णुंभ्विष्णुन्त्वम्पाहि । त्वम्पाहि पाहि त्वन्त्वम्पाह्यभ्युभि पाहि
त्वन्त्वम्पाह्यभि^२ । पाह्यभ्युभि पाहि पाह्यभि सर्वनानि सर्वनाय्यभि पाहि

¹. ए ओ आभ्यामदात्ताभ्यामकारो नीच एव च । लुप्यते सन्धिकार्ये यत्तं चाभिनिहितं विदुः ॥ - व. शि. ६०.

2. अ॒भि अ॒भि यहाँ स्वर॑े भा॒व्यन्त॑स्याम् (वा.प्रा.४.४७) इस सूत्र से इकार यकार होता है। उदा॑तस्यान्त॑स्थीभा॒वे स्वरि॑तं पर॒मनु॑दात्तम् (वा.प्रा.४.४९) इस सूत्र से पर॒वर्ती अनु॑दात स्वरित होता है। यु॒वर्णी यवौ॑ क्षे॒पः (वा.प्रा.१.११५) यह सूत्र क्षे॒प नामक स्वरित का विधान करता है।

पाह्यभि सर्वनानि। अ॒भि सर्व॑नानि॒ सर्व॑नान्य॒भ्युभि॑ सर्व॑नानि पाहि पाहि
सर्व॑नान्य॒भ्युभि॑ सर्व॑नानि पाहि। सर्व॑नानि पाहि पाहि सर्व॑नानि॒ सर्व॑नानि
पाहि। पा॒हीति॑ पाहि॥१९॥

सोमं॑ः पवते पवते सोम॒ः सोमं॑ः पवते सोम॒ः सोमं॑ः पवते सोम॒ः सोमं॑ः
पवते सोमं॑ः^१। प॒वते॑ सोम॒ः सोमं॑ः पवते पवते सोमं॑ः पवते पवते सोमं॑ः पवते
पवते सोमं॑ः पवते। सोमं॑ः पवते पवते सोम॒ः सोमं॑ः पवतेस्मै॑ऽ अ॒स्मै प॑वते
सोम॒ः सोमं॑ः पवतेस्मै^२। प॒वते॑स्मै॑ऽ अ॒स्मै प॑वते पवतेस्मै॑ ब्रह्म॑णे
ब्रह्म॑णेस्मै॑ प॑वते पवतेस्मै॑ ब्रह्म॑णे। अ॒स्मै ब्रह्म॑णे ब्रह्म॑णेस्मै॑ऽ अ॒स्मै ब्रह्म॑णे
क्षत्रा॑य॒ क्षत्रा॑य॒ ब्रह्म॑णेस्मै॑ऽ अ॒स्मै ब्रह्म॑णे क्षत्रा॑य॒। ब्रह्म॑णे क्षत्रा॑य॒ क्षत्रा॑य॒
ब्रह्म॑णे ब्रह्म॑णे क्षत्रा॑य॒ सु॒न्वते॑ सु॒न्वते॑ क्षत्रा॑य॒ ब्रह्म॑णे ब्रह्म॑णे क्षत्रा॑य॒ सु॒न्वते॑।
क्षत्रा॑य॒ सु॒न्वते॑ सु॒न्वते॑ क्षत्रा॑य॒ क्षत्रा॑य॒ सु॒न्वते॑ यज॑मानाय॒ यज॑मानाय॒ सु॒न्वते॑
क्षत्रा॑य॒ क्षत्रा॑य॒ सु॒न्वते॑ यज॑मानाय॒। सु॒न्वते॑ यज॑मानाय॒ यज॑मानाय॒ सु॒न्वते॑
सु॒न्वते॑ यज॑मानाये॒षऽ इ॒षे यज॑मानाय॒ सु॒न्वते॑ सु॒न्वते॑ यज॑मानाये॒षे। यज॑माना-
ये॒षऽ इ॒षे यज॑मानाय॒ यज॑मानाये॒षऽ ऊ॒र्जऽ ऊ॒र्जऽ इ॒षे यज॑मानाय॒ यज॑माना-
ये॒षऽ ऊ॒र्जे॑। इ॒षऽ ऊ॒र्जऽ ऊ॒र्जऽ इ॒षऽ इ॒षऽ ऊ॒र्जे॑द्भ्यो॒द्भ्यऽ ऊ॒र्जऽ इ॒षऽ इ॒षऽ
ऊ॒र्जे॑द्भ्यः॑। ऊ॒र्जे॑द्भ्यो॒द्भ्यऽ ऊ॒र्जऽ ऊ॒र्जे॑द्भ्यऽ ओष॑धी॒भ्यऽ ओष॑धी॒भ्यो-
द्भ्यऽ ऊ॒र्जऽ ऊ॒र्जे॑द्भ्यऽ ओष॑धी॒भ्यः॑। अ॒द्भ्यऽ ओष॑धी॒भ्यऽ ओष॑धी॒भ्यो-
द्भ्यो॒द्भ्यऽ ओष॑धी॒भ्यो द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑न्द्यावा॑पृथि॒वीभ्यो॑मोष॑धी॒भ्योद्भ्यो॒-
द्भ्यऽ ओष॑धी॒भ्यो द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑म्। अ॒द्भ्यऽ इत्य॑त् भ्यः॑। ओष॑धी॒भ्यो

^१. सोमं॑ सोमं॑ यहाँ निहितमुदात्तस्वरितपरम्(वा.प्रा.४.१३८) इस सूत्र से उदात्त बाद में होने से पूर्ववर्ती स्वरित अनुदात्त होता है।

^२. पूर्ववानुदेशः (वा. प्रा. २.७) के अनुसार पूर्ववर्ती पदार्थ का निर्देश करने वाला सर्वनाम पद अनुदात्त होता है। यहाँ अ॒स्मै पद पूर्ववर्ती पदार्थ का निर्देश नहीं करता है। अतः सर्वानुदात्त नहीं है।

द्यावापृथिवीभ्यान्द्यावापृथिवीभ्यामोषधीभ्यः॑ ओषधीभ्यो द्यावापृथिवी-
 भ्यां॑ सुभूताय सुभूताय द्यावापृथिवीभ्यामोषधीभ्यः॑ ओषधीभ्यो द्यावापृ-
 थिवीभ्यां॑ सुभूताय । द्यावापृथिवीभ्यां॑ सुभूताय सुभूताय द्यावापृथिवीभ्या-
 न्द्यावापृथिवीभ्यां॑ सुभूताय विश्वेभ्यो विश्वेभ्यः॑ सुभूताय द्यावापृथिवीभ्या-
 न्द्यावापृथिवीभ्यां॑ सुभूताय विश्वेभ्यः॑ । सुभूताय विश्वेभ्यो विश्वेभ्यः॑ सुभू-
 ताय सुभूताय विश्वेभ्यस्त्वा त्वा विश्वेभ्यः॑ सुभूताय सुभूताय विश्वेभ्यस्त्वा ।
 सुभूतायेति सु भूताय । विश्वेभ्यस्त्वा त्वा विश्वेभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो
 देवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः॑ । त्वा देवेभ्यो देवेभ्यस्त्वा
 त्वा देवेभ्यः॑ । देवेभ्यः॑ इति देवेभ्यः॑^१ ॥२०॥

इन्द्राय त्वा त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा बृहद्वते बृहद्वते त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा बृहद्वते ।
 त्वा बृहद्वते बृहद्वते त्वा त्वा बृहद्वते वयस्वते वयस्वते बृहद्वते त्वा त्वा बृहद्वते
 वयस्वते । बृहद्वते वयस्वते वयस्वते बृहद्वते बृहद्वते वयस्वतः॑ उक्थाध्यमुक्थाध्यं
 वयस्वते बृहद्वते बृहद्वते वयस्वतः॑ उक्थाध्यम् । बृहद्वतः॑ इति बृहत् वते । वयस्व-
 तः॑ उक्थाध्यमुक्थाध्यं वयस्वते वयस्वतः॑ उक्थाध्यङ्गुलामि गृह्णाम्युक्थाध्यं वय-
 स्वते वयस्वतः॑ उक्थाध्यङ्गुलामि । उक्थाध्यङ्गुलामि गृह्णाम्युक्थाध्यमुक्थाध्य-
 ङ्गुलामि । उक्थाध्यमित्युक्थ अध्यम् । गृह्णामीति गृह्णामि ॥ यतै ते यद्यत्तः॑
 इन्द्रेन्द्र ते यद्यत्तः॑ इन्द्र । तः॑ इन्द्रेन्द्र ते तः॑ इन्द्र बृहद् बृहदिन्द्र ते तः॑ इन्द्र
 बृहत् । इन्द्र बृहद् बृहदिन्द्रेन्द्र बृहद्वयो वयो बृहदिन्द्रेन्द्र बृहद्वयः॑ । बृहद्वयो वयो
 बृहद् बृहद्वयस्तस्मै तस्मै वयो बृहद् बृहद्वयस्तस्मै । वयस्तस्मै तस्मै वयो
 वयस्तस्मै त्वा त्वा तस्मै वयो वयस्तस्मै त्वा । तस्मै त्वा त्वा तस्मै
 तस्मै त्वा विष्णवे विष्णवे त्वा तस्मै तस्मै त्वा विष्णवे । त्वा विष्णवे

^१ ह्रस्वव्यञ्जनाभ्यां भकारादौ विभक्तिप्रत्यये (वा. प्रा. ५. १३) इस सूत्र के अनुसार देवेभ्यः पद का पृथक्करण नहीं होता है ।

मूर्द्धानन्दिवो दिवो मूर्द्धानम्मूर्द्धानन्दिवोऽ अरतिमरतिन्दिवो मूर्द्धानं-
म्मूर्द्धानन्दिवोऽ अरतिम् । दिवोऽ अरतिमरतिन्दिवो दिवोऽ अरतिम्पृथिध्याः
पृथिध्याऽ अरतिन्दिवो दिवोऽ अरतिम्पृथिध्याः । अरतिम्पृथिध्याः पृथिध्याऽ
अरतिमरतिम्पृथिध्या द्वैश्वानरं द्वैश्वानरम्पृथिध्याऽ अरतिमरतिम्पृथिध्या द्वैश्वान-
नरम् । पृथिध्या द्वैश्वानरं द्वैश्वानरम्पृथिध्याः पृथिध्या द्वैश्वानरमृतऽ ऋते द्वैश्वान-
नरम्पृथिध्याः पृथिध्या द्वैश्वानरमृते । द्वैश्वानरमृतऽ ऋते द्वैश्वानरं द्वैश्वानरमृतऽ आ
जातञ्जातमऽ ऋते द्वैश्वानरं द्वैश्वानरमृतऽ आ जातम्^२ । ऋतऽ आ जातञ्जातमऽ
ऋतऽ ऋतऽ आ जातमग्निमग्निञ्जातञ्जातमग्निम् । ऋतऽ ऋतऽ आ जातमग्निम् । आ
जातम् । जातमग्निमग्निञ्जातञ्जातमग्निम् । अग्निमित्यग्निम् ॥ कविः
सम्प्राजः । सम्प्राजङ्गविङ्गविः । सम्प्राजमतिथिमतिथिः । सम्प्राजङ्गविङ्गविः ।

1. इन्द्रावृहस्पतिभ्यामिन्द्रावृहस्पती इति त्रीणि (वा. प्रा. २.४९) इस सूत्र के अनुसार इन्द्रावृहस्पतिभ्याम् पद में तीन अक्षर उदात्त हैं।

². वा. प्रा. ६.६. के अनुसार यहाँ आ उपसर्ग अनुदात्त नहीं होता है।

सुम्राजमतिथिम्^१। सुम्राजमतिथिमतिथिः सुम्राजः सुम्राजमतिथिञ्ज-
नानाञ्जनानामतिथिः सुम्राजः सुम्राजमतिथिञ्जनानाम्। सुम्राजमिति सुम्-
राजम्। अतिथिञ्जनानाञ्जनानामतिथिमतिथिञ्जनानामासन्नासञ्जनानामतिथि-
मतिथिञ्जनानामासन्। जनानामासन्नासञ्जनानाञ्जनानामासन्ना पात्रम्पात्रमास-
ञ्जनानाञ्जनानामासन्ना पात्रम्^२। आसन्ना पात्रम्पात्रमासन्नासन्ना पात्रञ्जनयन्त
जनयन्त पात्रमासन्नासन्ना पात्रञ्जनयन्त। आ पात्रम्। पात्रञ्जनयन्त जनयन्त
पात्रम्पात्रञ्जनयन्त देवा देवा जनयन्त पात्रम्पात्रञ्जनयन्त देवाः। जनयन्त देवा
देवा जनयन्त जनयन्त देवाः। देवाऽ इति देवाः ॥२३॥

ध्रुवोस्यसि ध्रुवो ध्रुवोसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवक्षितिरसि ध्रुवो ध्रुवोसि ध्रुवक्षि-
तिः। असि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवक्षितिरस्यसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणान्ध्रुवाणान्ध्रुवक्षिति-
रस्यसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणाम्। ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणान्ध्रुवाणान्ध्रुवक्षितिर्ध्रुवक्षिति-
र्ध्रुवाणान्ध्रुवतमो ध्रुवतमो ध्रुवाणान्ध्रुवक्षितिर्ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणान्ध्रुवतमः।
ध्रुवक्षितिरिति ध्रुव क्षितिः। ध्रुवाणान्ध्रुवतमो ध्रुवतमो ध्रुवाणान्ध्रुवाणान्ध्रुवत-
मोच्युतानामच्युतानान्ध्रुवतमो ध्रुवाणान्ध्रुवाणान्ध्रुवतमोच्युतानाम्। ध्रुवतमो-
च्युतानामच्युतानान्ध्रुवतमो ध्रुवतमोच्युतानामच्युतक्षित्तमोच्युतक्षित्तमोच्यु-
तानान्ध्रुवतमो ध्रुवतमोच्युतानामच्युतक्षित्तमः। ध्रुवतमोऽ इति ध्रुव तमः।
अच्युतानामच्युतक्षित्तमोच्युतक्षित्तमोच्युतानामच्युतानामच्युतक्षित्तमो
वैश्वानरायं वैश्वानरायाच्युतक्षित्तमोच्युतानामच्युतानामच्युतक्षित्तमो वैश्वा-
नरायं। अच्युतक्षित्तमो वैश्वानरायं वैश्वानरायाच्युतक्षित्तमोच्युतक्षित्तमो

^१. प्रकृत्या सम्राट्सास्राजि(वा.पा.४.६) इस सूत्र में सम्राट् तथा साम्राज् (साम्राज्य) पद में मकार का प्रकृतिभाव कहा है। यहाँ सम्राजम् सम्राट् पद का द्वितीया का एकवचन है।

^२. वा. पा. ६.२६. के अनुसार पात्रम् पद में दो स्पर्श हैं।

वैश्वानरायं त्वा त्वा वैश्वानरायाञ्च्युतक्षित्तमोच्युतक्षित्तमो वैश्वानरायं त्वा ।
 अच्युतक्षित्तमऽ इत्यच्युतक्षित् तमः । वैश्वानरायं त्वा त्वा वैश्वानरायं
 वैश्वानरायं त्वा । त्वेति त्वा ॥ ध्रुवन्ध्रुवेण द्रुवेण द्रुवन्ध्रुवन्ध्रुवेण मनसा मनसा
 द्रुवेण द्रुवन्ध्रुवन्ध्रुवेण मनसा । ध्रुवेण मनसा मनसा द्रुवेण द्रुवेण मनसा द्वाचा
 द्वाचा मनसा द्रुवेण द्रुवेण मनसा द्वाचा । मनसा द्वाचा द्वाचा मनसा मनसा द्वाचा
 सोमः सोमद्वाचा मनसा मनसा द्वाचा सोमम् । द्वाचा सोमः सोमद्वाचा द्वाचा
 सोममवाव सोमद्वाचा द्वाचा सोममव । सोममवाव सोमः सोममव नयामि
 नयाम्यव सोमः सोममव नयामि । अव नयामि नयाम्यवाव नयामि ।
 नयामीति नयामि ॥ अथा नो नोथार्था नऽ इन्द्रऽ इन्द्रो नोथार्था नऽ इन्द्रः । नऽ
 इन्द्रऽ इन्द्रो नो नऽ इन्द्रऽ इदिदिन्द्रो नो नऽ इन्द्रऽ इत् । इन्द्रऽ इदिदिन्द्रऽ इन्द्रऽ
 इद्विशो विशऽ इदिन्द्रऽ इन्द्रऽ इद्विशः । इद्विशो विशऽ इदिद्विशोऽसपत्नाऽ असप-
 त्ना विशऽ इदिद्विशोऽसपत्नाः^१ । विशोऽसपत्नाऽ असपत्ना विशो विशोऽसपत्नाः
 समनसः समनसोऽसपत्ना विशो विशोऽसपत्नाः समनसः । असपत्नाः समनसः
 समनसोऽसपत्नाऽ असपत्नाः समनसस्करत्करत्समनसोऽसपत्नाऽ असपत्नाः
 समनसस्करत्^२ । समनसस्करत्करत्समनसः समनसस्करत् । समनसऽ इति स
 मनसः । करदिति करत् ॥ २४ ॥

यस्तै ते यो यस्तै द्रुप्सो द्रुप्सस्ते यो यस्तै द्रुप्सः । ते द्रुप्सो द्रुप्सस्तै ते
 द्रुप्स स्कन्दति स्कन्दन्ति द्रुप्सस्तै ते द्रुप्स स्कन्दति । द्रुप्स स्कन्दति
 स्कन्दति द्रुप्सो द्रुप्स स्कन्दति यो य स्कन्दति द्रुप्सो द्रुप्स स्कन्दति यः ।

^१. वा. प्रा. ४. ७९. के अनुसार यहाँ विशः से सम्बन्धित ओकार से परवर्ती अकार अभिनिधान को प्राप्त होता है ।

^२. वा. प्रा. ६. १८. के अनुसार यहाँ करत् यह आख्यात पद अपने प्रकृतिस्वर से युक्त होता है । कविष्करत्कृधिषु (वा. प्रा. ३. ३२) इस सूत्र के अनुसार करत् बाद में होने पर यहाँ समनसः पद का विसर्जनीय सकार होता है ।

स्कन्दति यो य स्कन्दति स्कन्दति यस्तै ते य स्कन्दति स्कन्दति यस्तै । यस्तै
 ते यो यस्तैऽ अ॒ह॒शु॒र॒ह॒शु॒स्ते यो यस्तैऽ अ॒ह॒शु॒ः । तेऽ अ॒ह॒शु॒र॒ह॒शु॒स्ते तेऽ
 अ॒ह॒शु॒ग्रा॒व॒च्युतो ग्रा॒व॒च्युतो॑शु॒स्ते तेऽ अ॒ह॒शु॒ग्रा॒व॒च्युतः । अ॒ह॒शु॒ग्रा॒व॒च्युतो
 ग्रा॒व॒च्युतो॑शु॒र॒ह॒शु॒ग्रा॒व॒च्युतो धि॒षण॑योर्द्धि॒षण॑यो॒ग्रा॒व॒च्युतो॑शु॒र॒ह॒शु॒ग्रा॒व॒-
 च्युतो धि॒षण॑योः । ग्रा॒व॒च्युतो धि॒षण॑योर्द्धि॒षण॑यो॒ग्रा॒व॒च्युतो ग्रा॒व॒च्युतो धि॒षण॑-
 योरु॒प॒स्थादु॒प॒स्थाद्धि॒षण॑यो॒ग्रा॒व॒च्युतो ग्रा॒व॒च्युतो धि॒षण॑योरु॒प॒स्थात् । ग्रा॒व॒-
 च्युतऽ इति ग्रा॒व च्युतः । धि॒षण॑योरु॒प॒स्थादु॒प॒स्थाद्धि॒षण॑योर्द्धि॒षण॑योरु॒प॒स्था-
 त् । उ॒प॒स्थादि॒त्युप॒ स्थात् ॥ अ॒द्ध॒र्षोर्द्धा॑ वाद्ध॒र्षोर्द्ध॒र्षोर्द्धा॑ परि॒ परि॒ वाद्ध॒र्षोर्द्ध॒-
 र्षोर्द्धा॑ परि॒ । द्वा॒ परि॒ परि॒ वा॒ वा॒ परि॒ वा॒ वा॒ परि॒ वा॒ वा॒ परि॒ वा॒ । परि॒ वा॒ वा॒ परि॒
 परि॒ वा॒ यो यो वा॒ परि॒ परि॒ वा॒ यः । द्वा॒ यो यो वा॒ यः प॒वित्रा॑त्प॒वित्रा॑द्यो वा॒ वा॒
 यः प॒वित्रा॑त् । यः प॒वित्रा॑त्प॒वित्रा॑द्यो यः प॒वित्रा॑त्तन्तम्प॒वित्रा॑द्यो यः प॒वित्रा॑त्तम् ।
 प॒वित्रा॑त्तन्तम्प॒वित्रा॑त्प॒वित्रा॑त्तन्तै ते तम्प॒वित्रा॑त्प॒वित्रा॑त्तन्तै । तन्तै ते तन्तन्तै
 जुहोमि जुहोमि ते तन्तन्तै जुहोमि । ते जुहोमि जुहोमि ते ते जुहोमि मन॑सा
 मन॑सा जुहोमि ते ते जुहोमि मन॑सा । जुहोमि मन॑सा मन॑सा जुहोमि जुहोमि
 मन॑सा वष॑ट्कृतं वष॑ट्कृतम्मन॑सा जुहोमि जुहोमि मन॑सा वष॑ट्कृतम्^१ । मन॑सा
 वष॑ट्कृतं वष॑ट्कृतम्मन॑सा मन॑सा वष॑ट्कृतं स्वाहा स्वाहा वष॑ट्कृतम्मन॑सा
 मन॑सा वष॑ट्कृतं स्वाहा । वष॑ट्कृतं स्वाहा स्वाहा वष॑ट्कृतं वष॑ट्कृतं स्वाहा
 दे॒वाना॑न्दे॒वाना॑ स्वाहा वष॑ट्कृतं वष॑ट्कृतं स्वाहा दे॒वाना॑म् । वष॑ट्कृतमिति
 वष॑ट् कृतम् । स्वाहा दे॒वाना॑न्दे॒वाना॑ स्वाहा स्वाहा दे॒वाना॑मु॒त्क्रम॑णमु॒त्क्रम॑ण-
 न्दे॒वाना॑ स्वाहा स्वाहा दे॒वाना॑मु॒त्क्रम॑णम् । दे॒वाना॑मु॒त्क्रम॑णमु॒त्क्रम॑णन्दे॒वाना॑-

^१. यही वा.प्रा.४.१०१. के अनुसार टकार का द्वित्व होगा ।

न्देवानामुत्क्रमणमस्यस्युत्क्रमणन्देवानामुत्क्रमणमसि । उत्क्रमणम-
स्यस्युत्क्रमणमुत्क्रमणमसि । उत्क्रमणमित्युत् क्रमणम् । असीत्यसि ॥ २५ ॥

प्राणाय मे मे प्राणाय प्राणाय मे वृचोदा वृचोदा मे प्राणाय प्राणाय मे
वृचोदाः । मे वृचोदा वृचोदा मे मे वृचोदा वृचसे वृचसे वृचोदा मे मे वृचोदा
वृचसे । वृचोदा वृचसे वृचसे वृचोदा वृचोदा वृचसे पवस्व पवस्व वृचसे वृचोदा
वृचोदा वृचसे पवस्व । वृचोदाऽ इति वृचः दाः । वृचसे पवस्व पवस्व वृचसे वृचसे
पवस्व ध्यानाय ध्यानाय पवस्व वृचसे वृचसे पवस्व ध्यानाय । पवस्व ध्यानाय
ध्यानाय पवस्व पवस्व ध्यानायोदानायोदानाय ध्यानाय पवस्व पवस्व ध्यानायो-
दानाय । ध्यानायोदानायोदानाय ध्यानाय ध्यानायोदानाय वृचो वृचोऽ उदानाय
ध्यानाय ध्यानायोदानाय वृचो । ध्यानायेति वि आनाय । उदानाय वृचो वृचोऽ
उदानायोदानाय वृचो क्रतुदक्षाभ्याङ्कतुदक्षाभ्यांवृचोऽ उदानायोदानाय वृचो
क्रतुदक्षाभ्याम् ।¹ उदानायेत्युत् आनाय । वृचो क्रतुदक्षाभ्याङ्कतुदक्षा-
भ्यांवृचो वृचो क्रतुदक्षाभ्यां श्रोत्राय श्रोत्राय क्रतुदक्षाभ्यांवृचो वृचो
क्रतुदक्षाभ्यां श्रोत्राय । क्रतुदक्षाभ्यां श्रोत्राय श्रोत्राय क्रतुदक्षाभ्या-
ङ्कतुदक्षाभ्यां श्रोत्राय चक्षुर्भ्याञ्चक्षुर्भ्यां श्रोत्राय क्रतुदक्षाभ्याङ्कतु-
दक्षाभ्यां श्रोत्राय चक्षुर्भ्याम् । श्रोत्राय चक्षुर्भ्याञ्चक्षुर्भ्यां श्रोत्राय
श्रोत्राय चक्षुर्भ्याम् मे चक्षुर्भ्यां श्रोत्राय श्रोत्राय चक्षुर्भ्याम् । चक्षु-
र्भ्याम् मे चक्षुर्भ्याञ्चक्षुर्भ्याम् वृचोदसौ वृचोदसौ मे चक्षुर्भ्याञ्चक्षु-
र्भ्याम् वृचोदसौ । चक्षुर्भ्यामिति चक्षुः भ्याम् । मे वृचोदसौ वृचोदसौ मे मे
वृचोदसौ वृचसे वृचसे वृचोदसौ मे मे वृचोदसौ वृचसे । वृचोदसौ वृचसे वृचसे
वृचोदसौ वृचोदसौ वृचसे पवेथामपवेथांवृचसे वृचोदसौ वृचोदसौ वृचसे पवेथाम् ।

¹. वा.मा. २.४७. के अनुसार क्रतुदक्षाभ्याम् पद द्विरुदात्त है ।

द्वर्चोदसाविति वर्चः दसौ। द्वर्चसे पवेथाम्पवेथाँद्वर्चसे द्वर्चसे पवेथामात्मनः
 आत्मने पवेथाँद्वर्चसे द्वर्चसे पवेथामात्मने। पवेथामात्मानः आत्मने पवे-
 थाम्पवेथामात्मनः ओजसः ओजसः आत्मने पवेथाम्पवेथामात्मनः ओजसे॥
 आत्मनः ओजसः ओजसः आत्मनः आत्मनः ओजसः आयुषः आयुषः
 ओजसः आत्मनः आत्मनः ओजसः आयुषे। ओजसः आयुषः आयुषः
 ओजसः ओजसः आयुषे विश्वाभ्यो विश्वाभ्यः आयुषः ओजसः ओजसः
 आयुषे विश्वाभ्यः। आयुषे विश्वाभ्यो विश्वाभ्यः आयुषः आयुषे विश्वाभ्यो
 मे मे विश्वाभ्यः आयुषः आयुषे विश्वाभ्यो मे। विश्वाभ्यो मे मे विश्वाभ्यो
 विश्वाभ्यो मे प्रजाभ्यः प्रजाभ्यो मे विश्वाभ्यो विश्वाभ्यो मे
 प्रजाभ्यः। मे प्रजाभ्यः प्रजाभ्यो मे मे प्रजाभ्यः। प्रजाभ्यः इति प्र
 जाभ्यः॥२६॥

कौस्यसि कः कौसि कतमः कतमोसि कः कौसि कतमः^१। असि
 कतमः कतमोस्यसि कतमः कस्य कस्य कतमोस्यसि कतमः कस्य। कतमः
 कस्य कस्य कतमः कतमः कस्य कः कः कस्य कतमः कतमः कस्य कः।
 कस्य कः कः कस्य कस्य को नाम नाम कः कस्य कस्य को नाम। को नाम
 नाम कः को नाम। नामेति नाम॥ यस्य ते ते यस्य यस्य ते नाम नाम ते यस्य
 यस्य ते नाम^२। ते नाम नाम ते ते नामामन्मह्यमन्महि नाम ते ते
 नामामन्महि। नामामन्मह्यमन्महि नाम नामामन्महि यँध्यममन्महि नाम
 नामामन्महि यम्। अमन्महि यँध्यममन्मह्यमन्महि यन्त्वा त्वा यममन्मह्य-

^१. कः असि यहाँ पर यजुषु च (वा. प्रा. ४.८०) इस सूत्र से विसर्जनीय से सम्बन्धित ओकार से परवर्ती अकार का अभिनिधान होता है।

^२. वो वां ते त्वदर्थे (वा. प्रा. २.५) इस सूत्र के अनुसार यहाँ ते पद अनुदात्त है।

मन्त्रमहि यन्त्वा। यन्त्वा त्वा यन्त्वा सोमेन सोमेन त्वा यन्त्वा सोमेन।
त्वा सोमेन सोमेन त्वा त्वा सोमेनातीतृपामातीतृपाम सोमेन त्वा त्वा सोमेना-
तीतृपाम। सोमेनातीतृपामातीतृपाम सोमेन सोमेनातीतृपाम। अतीतृपामेत्यती-
तृपाम॥२७॥

मधवे त्वा त्वा मधवे मधवे त्वा माधवाय माधवाय त्वा मधवे मधवे त्वा
माधवाय। त्वा माधवाय माधवाय त्वा त्वा माधवाय शुक्काय शुक्काय माधवाय
त्वा त्वा माधवाय शुक्काय। माधवाय शुक्काय शुक्काय माधवाय माधवाय शुक्काय
शुचये शुचये शुक्काय माधवाय माधवाय शुक्काय शुचये। शुक्काय शुचये शुचये
शुक्काय शुक्काय शुचये नभसे नभसे शुचये शुक्काय शुक्काय शुचये नभसे। शुचये
नभसे नभसे शुचये शुचये नभसे नभस्याय नभस्याय नभसे शुचये शुचये
नभसे नभस्याय। नभसे नभस्याय नभस्याय नभसे नभसे नभस्यायेषः इषे
नभस्याय नभसे नभसे नभस्यायेषे। नभस्यायेषः इषे नभस्याय नभस्यायेषः
ऊर्जः ऊर्जः इषे नभस्याय नभस्यायेषः ऊर्जः। इषः ऊर्जः ऊर्जः इषः
इषः ऊर्जः सहसे सहसे ऊर्जः इषः इषः ऊर्जः सहसे। ऊर्जः सहसे सहसे
ऊर्जः ऊर्जः सहसे सहस्याय सहस्याय सहसे ऊर्जः ऊर्जः सहसे सहस्याय।
सहसे सहस्याय सहस्याय सहसे सहसे सहस्याय तपसे तपसे सहस्याय सहसे
सहसे सहस्याय तपसे। सहस्याय तपसे तपसे सहस्याय सहस्याय तपसे
तपस्याय तपस्याय तपसे सहस्याय सहस्याय तपसे तपस्याय। तपसे तपस्याय
तपस्याय तपसे तपसे तपस्यायाँहसस्पृतयेँहसःपृतये तपस्याय तपसे तपसे
तपस्यायाँहसस्पृतये^१। तपस्यायाँहसस्पृतयेँहसःपृतये तपस्याय
तपस्यायाँहसस्पृतये। अहःहसःपृतये इत्यहःहसः पृतये॥२८॥

^१. समानपदे च (वा. प्रा. ३. ३०) इस सूत्र के अनुसार अहःहसःपृतये इस एक पद में विद्यमान विसर्जनीय सकार होता है।

इन्द्राग्नीऽ आ गंतङ्गतमेन्द्राग्नीऽ इन्द्राग्नीऽ आ गंतः सुतः सुतङ्गतमेन्द्राग्नीऽ इन्द्राग्नीऽ आ गंतः सुतम्^१। इन्द्राग्नीऽ इतीन्द्राग्नी। आ गंतम्। गतः सुतः सुतङ्गतङ्गतः सुतङ्गीर्भिर्गर्गीर्भिः सुतङ्गतङ्गतः सुतङ्गीर्भिः। सुतङ्गीर्भिर्गर्गीर्भिः सुतः सुतङ्गीर्भिर्नभो नभो गीर्भिः सुतः सुतङ्गीर्भिर्नभः। गीर्भिर्नभो नभो गीर्भिर्गर्गीर्भिर्नभो द्वरेण्युद्वरेण्युन्नभो गीर्भिर्गर्गीर्भिर्नभो द्वरेण्यम्। गीर्भिर्नभो नभो गीर्भिर्गर्गीर्भिर्नभो द्वरेण्युद्वरेण्युन्नभो नभो द्वरेण्यम्। द्वरेण्यमिति वरेण्यम्॥ अस्य पातम्पातमस्यास्य पातन्धिया धिया पातमस्यास्य पातन्धिया^२। पातन्धिया धिया पातम्पातन्धियेषितेषिता धिया पातम्पातन्धियेषिता। धियेषितेषिता धिया धियेषिता। इषितेतीषिता॥ इन्द्राग्निबभ्यान्त्वा त्वेन्द्राग्निबभ्यामिन्द्राग्निबभ्यान्त्वा। इन्द्राग्निबभ्यामितीन्द्राग्निभ्याम्। त्वेति त्वा॥२९॥

आ घ घा घा ये ये घा घा ये। घा ये ये घ घा येऽ अग्निमग्निंये घ घा येऽ अग्निम्। येऽ अग्निमग्निंये येऽ अग्निमिन्धतऽ इन्धतेग्निंये येऽ अग्निमिन्धते। अग्निमिन्धतऽ इन्धतेग्निमग्निमिन्धते स्तृणन्ति स्तृणन्तीन्धतेग्निमग्निमिन्धते स्तृणन्ति। इन्धते स्तृणन्ति स्तृणन्तीन्धतऽ इन्धते स्तृणन्ति बर्हिर्बर्हि स्तृणन्तीन्धतऽ इन्धते स्तृणन्ति बर्हिः। स्तृणन्ति बर्हिर्बर्हि स्तृणन्ति स्तृणन्ति बर्हिरानुषगानुषग्बर्हि स्तृणन्ति स्तृणन्ति बर्हिरानुषक्। बर्हिरानुषगानुषग्बर्हिर्बर्हिरानुषक्। आनुषगित्यानुषक्॥ येषामिन्द्रऽ इन्द्रो येषांयेषामिन्द्रो युवा युवेन्द्रो येषांयेषामिन्द्रो युवा। इन्द्रो युवा युवेन्द्रऽ इन्द्रो युवा सखा सखा

^१. वा. प्रा. ३.९२. के अनुसार इन्द्राग्नी का नकार प्रकृतिभाव से रहता है।

^२. वा. प्रा. २.६२. के अनुसार पातम् पद बाद में होने से यहाँ अस्य यह पद अन्तोदात्त है।

युवेन्द्रऽ इन्द्रो युवा सखा। युवा सखा सखा युवा युवा सखा। सखेति सखा॥
अग्नीन्द्राभ्यान्त्वा त्वाग्नीन्द्राभ्यामग्नीन्द्राभ्यान्त्वा¹। त्वेति त्वा॥३०॥

ओमांसश्चर्षणीधृतश्चर्षणिधृतऽ ओमांसऽ ओमांसश्चर्षणीधृतो द्विश्चे द्विश्चे
चर्षणिधृतऽ ओमांसऽ ओमांसश्चर्षणीधृतो द्विश्चे। चर्षणीधृतो द्विश्चे द्विश्चे चर्षणि-
धृतश्चर्षणीधृतो द्विश्चे देवासो देवासो द्विश्चे चर्षणिधृतश्चर्षणीधृतो द्विश्चे देवासः।
चर्षणिधृतऽ इति चर्षणि धृतः। द्विश्चे देवासो देवासो द्विश्चे द्विश्चे देवासऽ आ गंत
गता देवासो द्विश्चे द्विश्चे देवासऽ आ गंत। देवासऽ आ गंत गता देवासो देवासऽ
आ गंत। आ गंत। गतेति गत॥ दाश्वांसो दाशुषो दाशुषो दाश्वांसो
दाश्वांसो दाशुषः सुतः सुतन्दाशुषो दाश्वांसो दाश्वांसो दाशुषः सुतम्।
दाशुषः सुतः सुतन्दाशुषो दाशुषः सुतम्। सुतमिति सुतम्॥३१॥

शृणुता मे मे शृणुत शृणुता मऽ इममिमममे शृणुत शृणुता मऽ इमम्²।
मऽ इममिमममे मऽ इमः हवः हवमिमममे मऽ इमः हवम्। इमः हवः हव-
मिममिमः हवम्। हवमिति हवम्॥ एदमिदमेदम्बर्हिर्बर्हिरिदमेदम्बर्हिः।
इदम्बर्हिर्बर्हिरिदमिदम्बर्हिर्नि नि बर्हिरिदमिदम्बर्हिर्नि। बर्हिर्नि नि बर्हिर्बर्हिर्नि
षीदत सीदत नि बर्हिर्बर्हिर्नि षीदत³। नि षीदत सीदत नि नि षीदत। सीदतेति
सीदत॥३२॥

इन्द्रं मरुत्वो मरुत्वऽ इन्द्रेन्द्रं मरुत्वऽ इहेह मरुत्वऽ इन्द्रेन्द्रं मरुत्वऽ
इह। मरुत्वऽ इहेह मरुत्वो मरुत्वऽ इह पाहि पाहीह मरुत्वो मरुत्वऽ इह पाहि।
इह पाहि पाहीहेह पाहि सोमः सोमम्पाहीहेह पाहि सोमम्। पाहि सोमः

¹. अग्निश्चेन्द्रे (वा. मा. २.५६) इस सूत्र के अनुसार अग्निपूर्वपद एवं इन्द्रोत्तरपद वाला देवता द्वन्द्व समास अन्तोदात्त होता है।

². वा. मा. ३.११६. के अनुसार मकार बाद में रहने से यहाँ शृणुत पद का अन्तिम स्वर दीर्घ होता है।

³. नेः सीदतेः (वा. मा. ३.५९) नि से परे सीदति का सकार पकार हो जाता है।

सोमम्पाहि पाहि सोमँवथा यथा सोमम्पाहि पाहि सोमँवथा । सोमँवथा यथा
 सोमः सोमँवथा शाव्यते शाव्यते यथा सोमः सोमँवथा शाव्यते । यथा
 शाव्यते शाव्यते यथा यथा शाव्यतेऽ अपिबोपिबः शाव्यते यथा यथा
 शाव्यतेऽ अपिबः । शाव्यतेऽ अपिबोपिबः शाव्यते शाव्यतेऽ अपिबः सुतस्य
 सुतस्यापिबः शाव्यते शाव्यतेऽ अपिबः सुतस्य । अपिबः सुतस्य सुतस्यापि-
 बोपिबः सुतस्य । सुतस्येति सुतस्य ॥ तव प्रणीती प्रणीती तव तव प्रणीती तव
 तव प्रणीती तव तव प्रणीती तव । प्रणीती तव तव प्रणीती प्रणीती तव शूर
 शूर तव प्रणीती प्रणीती तव शूर । प्रणीतीति प्र नीती । तव शूर शूर तव तव शूर
 शर्मच्छर्मच्छूर तव तव शूर शर्मन् । शूर शर्मच्छर्मच्छूर शूर शर्मन्ना
 विवासन्ति विवासन्त्या शर्मच्छूर शूर शर्मन्ना विवासन्ति । शर्मन्ना
 विवासन्ति विवासन्त्या शर्मच्छर्मन्ना विवासन्ति कवयः कवयो विवासन्त्या
 शर्मच्छर्मन्ना विवासन्ति कवयः । आ विवासन्ति । विवासन्ति कवयः
 कवयो विवासन्ति विवासन्ति कवयः सुयज्ज्ञा सुयज्ज्ञा कवयो विवासन्ति
 विवासन्ति कवयः सुयज्ज्ञा । कवयः सुयज्ज्ञा सुयज्ज्ञा कवयः कवयः
 सुयज्ज्ञा । सुयज्ज्ञाऽ इति सु यज्ज्ञा ॥ इन्द्राय त्वा त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा मरुत्वते
 मरुत्वते त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा मरुत्वते । त्वा मरुत्वते मरुत्वते त्वा त्वा मरुत्वते ।
 मरुत्वतऽ इति मरुत्वते ॥३३॥

मरुत्वन्तं वृषभं वृषभम् मरुत्वन्तम् मरुत्वन्तं वृषभं वृषभं वृषभं वृषभम्-
 रुत्वन्तम् मरुत्वन्तं वृषभं वृषभं वृषभं वृषभं । वृषभं वृषभं वृषभं वृषभं वृषभं-
 नमकवारिमकवारि वृषभं वृषभं वृषभं वृषभं वृषभं नमकवारिम् । वृषभं नमकवारि-
 मकवारि वृषभं वृषभं वृषभं नमकवारिन्द्यन्द्यमकवारि वृषभं वृषभं नमकवारि-

¹. वृषभानम् यहाँ व वृषभजोः (वा.प्रा. ३.११३) इस सूत्र के अनुसार वृष परे रहने से व का स्वर दीर्घ होता है ।

न्दिध्यम्। ब्रवृधानमिति ब्रवृधानम्। अकवारिन्दिध्यन्दिध्यमकवारिमकवारिन्दि-
 द्यः शासः शासन्दिध्यमकवारिमकवारिन्दिध्यः शासम्। अकवारिमित्यकव
 अरिम्। दिध्यः शासः शासन्दिध्यन्दिध्यः शासमिन्द्रमिन्द्रः शासन्दिध्यन्दि-
 द्यः शासमिन्द्रम्। शासमिन्द्रमिन्द्रः शासः शासमिन्द्रम्। इन्द्रमितीन्द्रम्॥
 विश्वसाहमवसेवसे विश्वसहविश्वसाहमवसे नूतनाय नूतनायावसे विश्वसह-
 विश्वसाहमवसे नूतनाय¹। विश्वसहमिति विश्व सहम्। अवसे नूतनाय नूत-
 नायावसेवसे नूतनायोग्रमुग्रनूतनायावसेवसे नूतनायोग्रम्। नूतनायोग्रमुग्र-
 नूतनाय नूतनायोग्रः संहोदाः संहोदामुग्रनूतनाय नूतनायोग्रः संहोदाम्।
 उग्रः संहोदाः संहोदामुग्रमुग्रः संहोदामिहेह संहोदामुग्रमुग्रः संहोदामिह
 । संहोदामिहेह संहोदाः संहोदामिह तन्तमिह संहोदाः संहोदामिह तम्। संहो-
 दामिति सहः दाम्। इह तन्तमिहेह तः हुवेम हुवेम् तमिहेह तः हुवेम। तः
 हुवेम हुवेम् तन्तः हुवेम। हुवेमेति हुवेम॥ मरुतान्त्वा त्वा मरुताम्मरुतान्त्वौ-
 जसुऽ ओजसे त्वा मरुताम्मरुतान्त्वौजसे।² त्वौजसुऽ ओजसे त्वा त्वौजसे।
 ओजसुऽ इत्योजसे॥३४॥

सृजोषाऽ इन्द्रेन्द्र सृजोषाः सृजोषाऽ इन्द्र सगणः सगणऽ इन्द्र सृजोषाः
 सृजोषाऽ इन्द्र सगणः । सृजोषाऽ इति सृ जोषाः। इन्द्र सगणः सगणऽ इन्द्रे-
 न्द्र सगणो मरुद्धिर्मरुद्धिः सगणऽ इन्द्रेन्द्र सगणो मरुद्धिः। सगणो मरुद्धि-
 र्मरुद्धिः सगणः सगणो मरुद्धिः सोमः सोमम्मरुद्धिः सगणः सगणो
 मरुद्धिः सोमम्। सगणऽ इति स गणः। मरुद्धिः सोमः सोमम्मरुद्धिर्मरुद्धिः
 सोमम्पिब पिब सोमम्मरुद्धिर्मरुद्धिः सोमम्पिब। मरुद्धिरिति मरुत् भिः।

¹ विश्वसहभुवपुषवसुषु (वा. प्रा. ३.१०१) सह, भुव, पुष एवं वसु इनके परे रहने पर विश्व का अकार दीर्घ हो जाता है।

² त्वा ओजसे यहाँ सन्ध्यक्षर ऐकारोकारौ (वा. प्रा. ४.५८) इस सूत्र के अनुसार आ परवर्ती ओ के सहित ओकार होता है।

सोमम्पिब पिब सोमः सोमम्पिब वृत्रहा वृत्रहा पिब सोमः सोमम्पिब वृत्रहा ।
 पिब वृत्रहा वृत्रहा पिब पिब वृत्रहा शूर शूर वृत्रहा पिब पिब वृत्रहा शूर । वृत्रहा शूर
 शूर वृत्रहा वृत्रहा शूर द्विद्वान्विद्वान्छूर वृत्रहा वृत्रहा शूर द्विद्वान् । वृत्रहेति वृत्र हा ।
 शूर द्विद्वान्विद्वान्छूर शूर द्विद्वान् । द्विद्वानिति विद्वान् ॥ जहि शत्रुच्छत्रुं जहि
 शत्रुं ॥ रपाप् शत्रुञ्जहि जहि शत्रुं ॥ रप^१ । शत्रुं ॥ रपाप् शत्रुच्छत्रुं ॥ रप् मृधो
 मृधोप् शत्रुच्छत्रुं ॥ रप् मृधः । अप मृधो मृधोपाप् मृधो नुदस्व नुदस्व मृधोपाप्
 मृधो नुदस्व । मृधो नुदस्व नुदस्व मृधो मृधो नुदस्वाथाथ नुदस्व मृधो मृधो
 नुदस्वाथ । नुदस्वाथाथ नुदस्व नुदस्वाथाभयमभयमथ नुदस्व नुदस्वाथाभयम् ।
 अथाभयमभयमथाथाभयङ्गुहि कृणुह्यभयमथाथाभयङ्गुहि । अभयङ्गुहि
 कृणुह्यभयमभयङ्गुहि विश्वतो विश्वतः कृणुह्यभयमभयङ्गुहि विश्वतः^२ ।
 कृणुहि विश्वतो विश्वतः कृणुहि कृणुहि विश्वतो नो नो विश्वतः कृणुहि कृणुहि
 विश्वतो नः । विश्वतो नो नो विश्वतो विश्वतो नः । नऽ इति नः ॥ ३५ ॥

मरुत्वारं ॥ इन्द्रेन्द्र मरुत्वांमरुत्वारं ॥ इन्द्र वृषभो वृषभऽ इन्द्र
 मरुत्वांमरुत्वारं ॥ इन्द्र वृषभः । इन्द्र वृषभो वृषभऽ इन्द्रेन्द्र वृषभो रणाय
 रणाय वृषभऽ इन्द्रेन्द्र वृषभो रणाय । वृषभो रणाय रणाय वृषभो वृषभो रणाय
 पिब पिब रणाय वृषभो वृषभो रणाय पिब । रणाय पिब पिब रणाय रणाय पिब
 सोमः सोमम्पिब रणाय रणाय पिब सोमम्^३ । पिब सोमः सोमम्पिब पिब
 सोममनुष्वधमनुस्वधः सोमम्पिब पिब सोममनुष्वधम् । सोममनुष्वधमनु-
 स्वधः सोमः सोममनुष्वधम्मदाय मदायानुस्वधः सोमः सोममनुष्वध-

^१. यहाँ स्वर परे रहने पर वा. प्रा. ३.१४१. के अनुसार शत्रुन् का नकार रेफ हो जाता है उपधा को अनुनासिक हो जाता है । वा. प्रा. १.३५. के अनुसार शत्रुन् के ऊकार की उपधासंज्ञा होती है ।

^२. विश्वतः कृणुहि यहाँ वा. प्रा. ३.११. के अनुसार विसर्जनीय प्रकृतिभाव से रहता है ।

^३. वा. प्रा. ३.१२९. के अनुसार पिब सोमम् यहाँ ह्रस्व स्वर दीर्घ होकर पिबा सोमम् होता है ।

म्मदाय । अनुष्वधम्मदाय मदायानुस्वधमनुष्वधम्मदाय । अनुस्वधमित्यनु
 स्वधम् । मदायेति मदाय ॥ आ सिञ्चस्व सिञ्चस्वा सिञ्चस्व जठरं जठरं सिञ्चस्वा
 सिञ्चस्व जठरं । सिञ्चस्व जठरं जठरं सिञ्चस्व सिञ्चस्व जठरे मद्धो मद्धो जठरे
 सिञ्चस्व सिञ्चस्व जठरे मद्धः । जठरे मद्धो मद्धो जठरं जठरे मद्धः ऊर्मिमू-
 र्म्मिम्मद्धो जठरं जठरे मद्धः ऊर्मिमू । मद्धः ऊर्मिमूर्म्मिम्मद्धो मद्धः ऊर्मि-
 न्त्वन्त्वमूर्म्मिम्मद्धो मद्धः ऊर्मिन्त्वम् । ऊर्मिन्त्वन्त्वमूर्म्मिमूर्म्मिन्त्वः राजा
 राजा त्वमूर्म्मिमूर्म्मिन्त्वः राजा । त्वः राजा राजा त्वन्त्वः राजास्यसि राजा
 त्वन्त्वः राजासि । राजास्यसि राजा राजासि प्रतिपत्प्रतिपदसि राजा राजासि
 प्रतिपत् । असि प्रतिपत्प्रतिपदस्यसि प्रतिपत्सुतानां सुतानाम्प्रतिपदस्यसि
 प्रतिपत्सुतानाम् । प्रतिपत्सुतानां सुतानाम्प्रतिपत्प्रतिपत्सुतानाम् । प्रतिप-
 दिति प्रति पत् । सुतानामिति सुतानाम् ॥३६॥

महारं ॥ इन्द्रः इन्द्रो महान्महारं ॥ इन्द्रो नृवन्नृदिन्द्रो महान्म-
 हारं ॥ इन्द्रो नृवत् । इन्द्रो नृवन्नृदिन्द्रः इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्पाश्चर्षणिप्पाः आ
 नृदिन्द्रः इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्पाः । नृवदा चर्षणिप्पाश्चर्षणिप्पाः आ नृवन्नृवदा
 चर्षणिप्पाः उतोत चर्षणिप्पाः आ नृवन्नृवदा चर्षणिप्पाः उत । नृवदिति नृ वत् ।
 आ चर्षणिप्पाः । चर्षणिप्पाः उतोत चर्षणिप्पाश्चर्षणिप्पाः उत द्विबर्हो द्विबर्होऽ
 उत चर्षणिप्पाश्चर्षणिप्पाः उत द्विबर्हः । चर्षणिप्पाः इति चर्षणि प्राः । उत
 द्विबर्हो द्विबर्होऽ उतोत द्विबर्होऽ अमिनोमिनो द्विबर्होऽ उतोत द्विबर्होऽ अमिनः ।
 द्विबर्होऽ अमिनोमिनो द्विबर्हो द्विबर्होऽ अमिनः सहोभिः सहोभिरमिनो द्विबर्हो
 द्विबर्होऽ अमिनः सहोभिः । द्विबर्होऽ इति द्वि बर्होः । अमिनः सहोभिः सहोभि-
 रमिनोमिनः सहोभिः । सहोभिरिति सहः भिः ॥ अस्मद्द्रव्यगवावृधे वृधे-

स्मद्द्रव्यगस्मद्द्रव्यगवावृधे द्वीर्ष्याय द्वीर्ष्याय द्ववृधेस्मद्द्रव्यगस्मद्द्रव्यगवावृधे
 द्वीर्ष्याय^१। द्वावृधे द्वीर्ष्याय द्वीर्ष्याय द्ववृधे द्वावृधे द्वीर्ष्यायोरुर्द्वीर्ष्याय द्ववृधे
 द्वावृधे द्वीर्ष्यायोरुः। द्ववृधऽ इति ववृधे। द्वीर्ष्यायोरुर्द्वीर्ष्याय द्वीर्ष्यायोरुः
 पृथुः पृथुरुर्द्वीर्ष्याय द्वीर्ष्यायोरुः पृथुः। उरुः पृथुः पृथुरुर्द्वीर्ष्याय पृथुः सुकृतः
 सुकृतः पृथुरुर्द्वीर्ष्याय पृथुः सुकृतः। पृथुः सुकृतः सुकृतः पृथुः पृथुः सुकृतः
 कर्तृभिः कर्तृभिः सुकृतः पृथुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिः। सुकृतः कर्तृभिः
 कर्तृभिः सुकृतः सुकृतः कर्तृभिर्भूद् भूत्कर्तृभिः सुकृतः सुकृतः कर्तृभि-
 र्भूत^२। सुकृतऽ इति सु कृतः। कर्तृभिर्भूद् भूत्कर्तृभिः कर्तृभिर्भूद्महेन्द्राय
 महेन्द्राय भूत्कर्तृभिः कर्तृभिर्भूद्महेन्द्राय। कर्तृभिरिति कर्तृ भिः। भूद्महे-
 न्द्राय महेन्द्राय भूद् भूद्महेन्द्राय त्वा त्वा महेन्द्राय भूद् भूद्महेन्द्राय त्वा॥
 महेन्द्राय त्वा त्वा महेन्द्राय महेन्द्राय त्वा। महेन्द्रायेति महा इन्द्राय। त्वेति
 त्वा॥३७॥

यऽ ओजसौजसा यो यऽ ओजसा पर्जन्यः पर्जन्यऽ ओजसा यो यऽ
 ओजसा पर्जन्यः। ओजसा पर्जन्यः पर्जन्यऽ ओजसौजसा पर्जन्यो
 वृष्टिमारं॥५इव वृष्टिमानिव पर्जन्यऽ ओजसौजसा पर्जन्यो वृष्टिमारं॥५इव।
 पर्जन्यो वृष्टिमारं॥५इव वृष्टिमानिव पर्जन्यः पर्जन्यो वृष्टिमारं॥५इव।
 वृष्टिमानिवेति वृष्टिमान् इव॥ स्तोमैर्वृत्सस्य वृत्सस्य स्तोमै स्तोमैर्वृत्सस्य
 द्वावृधे द्ववृधे वृत्सस्य स्तोमै स्तोमैर्वृत्सस्य द्वावृधे। वृत्सस्य द्वावृधे द्ववृधे वृत्सस्य
 वृत्सस्य द्वावृधे। द्ववृधऽ इति ववृधे॥३८॥

^१. व वृधवृजोः (वा. मा. ३.११३) इस सूत्र के अनुसार यहाँ वृध परे रहने के कारण व का स्वर दीर्घ होने से वावृधे ऐसा अनुलोम में पाठ होता है।

^२. सुकृतम्भूते (वा. मा. २.४५) भूतकाल का वाचक सुकृत पद आद्युदात्त होता है।

उदु त्यन्त्यम्बुदुदु त्यञ्जातवेदसञ्जातवेदसन्त्यम्बुदुदु त्यञ्जातवेदसम्^१ ।
 ऊँऽ इत्यूँ । त्यञ्जातवेदसञ्जातवेदसन्त्यन्त्यञ्जातवेदसन्देवन्देवञ्जातवेदसन्त्यन्त्य-
 ञ्जातवेदसन्देवम् । जातवेदसन्देवन्देवञ्जातवेदसञ्जातवेदसन्देवैव्वहन्ति ब्रह्मन्ति
 देवञ्जातवेदसञ्जातवेदसन्देवैव्वहन्ति । जातवेदसमिति जात ब्रह्मसम् । देवैव्वहन्ति
 ब्रह्मन्ति देवन्देवैव्वहन्ति केतवः । केतवो ब्रह्मन्ति देवन्देवैव्वहन्ति केतवः । ब्रह्मन्ति
 केतवः । केतवो ब्रह्मन्ति ब्रह्मन्ति केतवः । केतवऽ इति केतवः ॥ दृशे विश्वाय
 विश्वाय दृशे दृशे विश्वाय सूर्यः सूर्यश्च विश्वाय दृशे दृशे विश्वाय सूर्यम् । विश्वाय
 सूर्यः सूर्यश्च विश्वाय विश्वाय सूर्यः स्वाहा स्वाहा सूर्यश्च विश्वाय विश्वाय सूर्यः
 स्वाहा । सूर्यः स्वाहा स्वाहा सूर्यः सूर्यः स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥३९॥

चित्रन्देवानान्देवानाञ्चित्रञ्चित्रन्देवानामुदुदेवानाञ्चित्रञ्चित्रन्देवानामुत्^२ ।
 देवानामुदुदेवानान्देवानामुदगादगादुदेवानान्देवानामुदगात् । उदगादगादुदगा-
 दनीकमनीकमगादुदगादनीकम् । अगादनीकमनीकमगादगादनीकञ्चक्षुश्च-
 क्षुरनीकमगादगादनीकञ्चक्षुः । अनीकञ्चक्षुश्चक्षुरनीकमनीकञ्चक्षुर्मित्र-
 स्य मित्रस्य चक्षुरनीकमनीकञ्चक्षुर्मित्रस्य^३ । चक्षुर्मित्रस्य मित्रस्य
 चक्षुश्चक्षुर्मित्रस्य ब्रह्मणस्य ब्रह्मणस्य मित्रस्य चक्षुश्चक्षुर्मित्रस्य ब्रह्मणस्य ।
 मित्रस्य ब्रह्मणस्य ब्रह्मणस्य मित्रस्य मित्रस्य ब्रह्मणस्याग्नेरग्नेर्ब्रह्मणस्य मित्रस्य
 मित्रस्य ब्रह्मणस्याग्नेः । ब्रह्मणस्याग्नेरग्नेर्ब्रह्मणस्य ब्रह्मणस्याग्नेः । अग्नेरित्य-

^१. उकारोऽपृक्तोऽस्पर्शात् (वा. पा. ४. ९१) इस सूत्र के अनुसार स्पर्श से बाद में न होने पर ही उकार प्रकृतिभाव से रहता है । त्यम् उ
 उत् इस विलोम में उकार प्रकृतिभाव से नहीं रहेगा । इस सम्बन्ध में ज्यो. वृ. पृ. २२८ में कहा है- सवर्णेऽपृक्त उः स्पर्शात् स्वरे
 याति वतामिह । जटायां सवर्णे स्वरे परे स्पर्शात् परः उ इति शब्दो वकारभावं याति । यथा-

उदु त्यन्त्यम्बुदु दुत्यम् (पद. ७. ३९ सं. ७. ४१) अत्र मय उजो वो वा (पा. ८. ३. ३३) इति वकारः ।

^२. वा. पा. ६. २७. के अनुसार यहाँ चित्रम् पद में चि से परे त्र में एक ही स्पर्श होगा ।

^३. चक्षुः मित्रस्य यहाँ वा. पा. ४. ३७. के अनुसार विसर्जनीय रेफ होता है तथा वा. पा. ४. १०२. के अनुसार रेफ से परवर्ती मकार
 का द्वित्व होता है ।

ग्नेः ॥ आप्राऽ अप्राऽ आप्रा द्यावापृथिवी द्यावापृथिवीऽ अप्राऽ आप्रा द्यावा-
 पृथिवी । अप्रा द्यावापृथिवी द्यावापृथिवीऽ अप्राऽ अप्रा द्यावापृथिवीऽ अन्तरि-
 क्क्षमन्तरिक्षन्द्यावापृथिवीऽ अप्राऽ अप्रा द्यावापृथिवीऽ अन्तरिक्षम् । द्यावा-
 पृथिवीऽ अन्तरिक्षमन्तरिक्षन्द्यावापृथिवी द्यावापृथिवीऽ अन्तरिक्षः सूर्यः
 सूर्योन्तरिक्षन्द्यावापृथिवी द्यावापृथिवीऽ अन्तरिक्षः सूर्यः । द्यावापृथिवीऽ
 इति द्यावापृथिवी । अन्तरिक्षः सूर्यः सूर्योन्तरिक्षमन्तरिक्षः सूर्यऽ
 आत्मात्मा सूर्योन्तरिक्षमन्तरिक्षः सूर्यऽ आत्मा । सूर्यऽ आत्मात्मा
 सूर्यः सूर्यऽ आत्मा जगतो जगतऽ आत्मा सूर्यः सूर्यऽ आत्मा जगतः ।
 आत्मा जगतो जगतऽ आत्मात्मा जगतस्तत्स्थुषस्तत्स्थुषो जगतऽ आत्मात्मा
 जगतस्तत्स्थुषः । जगतस्तत्स्थुषस्तत्स्थुषो जगतो जगतस्तत्स्थुषश्च च
 तत्स्थुषो जगतो जगतस्तत्स्थुषश्च । तत्स्थुषश्च च तत्स्थुषस्तत्स्थुषश्च स्वाहा
 स्वाहा च तत्स्थुषस्तत्स्थुषश्च स्वाहा । च स्वाहा स्वाहा च च स्वाहा । स्वाहेति
 स्वाहा ॥४०॥

रूपेण वो वो रूपेण रूपेण वो रूपः रूपं रूपेण रूपेण वो रूपम् । द्वो
 रूपः रूपं रूपेण वो रूपमभ्युभि रूपं रूपेण वो रूपमभि । रूपमभ्युभि रूपः रूपम्-
 भ्यागामगामाभि रूपः रूपमभ्यागाम् । अभ्यागामगामाभ्युभ्यागान्तुथ-
 स्तुथोगामाभ्युभ्यागान्तुथः । आगाम् । अगान्तुथस्तुथोगामगान्तुथो वो
 वस्तुथोगामगान्तुथो वः । तुथो वो वस्तुथस्तुथो वो विश्ववेदा विश्ववेदा
 वस्तुथस्तुथो वो विश्ववेदाः । द्वो विश्ववेदा विश्ववेदा वो वो विश्ववेदा द्वि वि
 विश्ववेदा वो वो विश्ववेदा द्वि । विश्ववेदा द्वि वि विश्ववेदा विश्ववेदा द्वि भजतु
 भजतु द्वि विश्ववेदा विश्ववेदा द्वि भजतु । विश्ववेदाऽ इति विश्व वेदाः । द्वि भजतु

भजतु द्वि वि भजतु। भजत्विति भजतु॥ ऋतस्य पथा पथऽ ऋतस्यऽ ऋतस्य
 पथा प्र प्र पथऽ^१ ऋतस्यऽ ऋतस्य पथा प्र। पथा प्र प्र पथा पथा प्रेतैतु प्र
 पथा पथा प्रेत। प्रेतैतु प्र प्रेत चन्द्रदक्षिणाश्चन्द्रदक्षिणाऽ इतु प्र प्रेत
 चन्द्रदक्षिणाः। इतु चन्द्रदक्षिणाश्चन्द्रदक्षिणाऽ इतेत चन्द्रदक्षिणा द्वि वि
 चन्द्रदक्षिणाऽ इतेत चन्द्रदक्षिणा द्वि। चन्द्रदक्षिणा द्वि वि चन्द्रदक्षिणा-
 चन्द्रदक्षिणा द्वि स्वः स्वर्धि चन्द्रदक्षिणाश्चन्द्रदक्षिणा द्वि स्वः। चन्द्र-
 दक्षिणाऽ इति चन्द्र दक्षिणाः। द्वि स्वः स्वर्धि वि स्वः पश्य पश्य स्वर्धि वि
 स्वः पश्य। स्वः पश्य पश्य स्वः स्वः पश्य द्वि वि पश्य स्वः स्वः पश्य
 द्वि। स्वरिति स्वः। पश्य द्वि वि पश्य पश्य ह्यन्तरिक्षमन्तरिक्षं द्वि पश्य
 पश्य ह्यन्तरिक्षम्। ह्यन्तरिक्षमन्तरिक्षं द्वि ह्यन्तरिक्षं व्यतस्व यतस्वान्त-
 रिक्षं द्वि ह्यन्तरिक्षं व्यतस्व। अन्तरिक्षं व्यतस्व यतस्वान्तरिक्षमन्तरिक्षं-
 व्यतस्व सदस्यैः सदस्यैर्व्यतस्वान्तरिक्षमन्तरिक्षं व्यतस्व सदस्यैः^२। यतस्व
 सदस्यैः सदस्यैर्व्यतस्व यतस्व सदस्यैः। सदस्यैरिति सदस्यैः॥४१॥

ब्राह्मणमुद्याद्य ब्राह्मणम्ब्राह्मणमुद्य द्विदेयं द्विदेयमुद्य ब्राह्मणम्ब्राह्मणमुद्य
 द्विदेयम्। अद्य द्विदेयं द्विदेयमुद्याद्य द्विदेयम्पितृमन्तम्पितृमन्तं द्विदेयमुद्याद्य द्विदे-
 यम्पितृमन्तम्। द्विदेयम्पितृमन्तम्पितृमन्तं द्विदेयं द्विदेयम्पितृमन्तम्पैतृमत्यम्पैतृ-
 मत्यम्पितृमन्तं द्विदेयं द्विदेयम्पितृमन्तम्पैतृमत्यम्। पितृमन्तम्पैतृमत्यम्पैतृम-
 त्यम्पितृमन्तम्पितृमन्तम्पैतृमत्यमृषिमृषिम्पैतृमत्यम्पितृमन्तम्पितृमन्तम्पैतृ-
 मत्यमृषिम्। पितृमन्तमिति पितृ मन्तम्^३। पैतृमत्यमृषिमृषिम्पैतृमत्यम्पैतृम-

^१. पथा ऋतस्य यहाँ कण्ठ्य ऋकारे ह्रस्वम् (वा. प्रा. ४. ५०) इस सूत्र के अनुसार ऋकार बाद में होने पर कण्ठ्य स्वर या का ह्रस्व य होता है।

^२. स्येति ण्यत्वं च (वा. प्रा. ४. १५७) के अनुसार सदस्यैः पद में एक यकार है।

^३. णकारकावग्रहे (वा. प्रा. १. ८८) इस सूत्र के अनुसार णकार एवं ऋकार सावग्रह पद के पूर्वपद में ही आते हैं।

त्यमृषिमाष्यमाष्यमृषिम्पैतृमृत्यम्पैतृमृत्यमृषिमाष्यम्। पैतृमृत्यमिति पैतृ
मृत्यम्। ऋषिमाष्यमाष्यमृषिमाष्यमाष्यः सुधातुदक्षिणः सुधातुदक्षिणमा-
ष्यमृषिमाष्यमाष्यः सुधातुदक्षिणम्। आष्यः सुधातुदक्षिणः सुधातुदक्षि-
णमाष्यमाष्यः सुधातुदक्षिणम्। सुधातुदक्षिणमिति सुधातु दक्षिणम्॥
अस्मद्वाता देवत्रा देवत्रास्मद्वाताऽ अस्मद्वाता देवत्रा गच्छत गच्छत देवत्रा-
स्मद्वाताऽ अस्मद्वाता देवत्रा गच्छत। अस्मद्वाताऽ इत्यस्मत् राताः। देवत्रा
गच्छत गच्छत देवत्रा देवत्रा गच्छत प्रदातारम्प्रदातारङ्गच्छत देवत्रा देवत्रा
गच्छत प्रदातारम्। देवत्रेति देवत्रा^१। गच्छत प्रदातारम्प्रदातारङ्गच्छत गच्छत
प्रदातारमा विंशत विंशता प्रदातारङ्गच्छत गच्छत प्रदातारमा विंशत।
प्रदातारमा विंशत विंशता प्रदातारम्प्रदातारमा विंशत। प्रदातारमिति प्र
दातारम्। आ विंशत। विंशतेति विंशत॥४२॥

अग्नये त्वा त्वाग्नेयेग्नेये त्वा मह्यम्मह्यन्त्वाग्नेयेग्नेये त्वा मह्यम्।
त्वा मह्यम्मह्यन्त्वा त्वा मह्यंवरुणो वरुणो मह्यन्त्वा त्वा मह्यंवरुणः। मह्यं-
वरुणो वरुणो मह्यम्मह्यंवरुणो ददातु ददातु वरुणो मह्यम्मह्यंवरुणो ददातु।
वरुणो ददातु ददातु वरुणो वरुणो ददातु स स ददातु वरुणो वरुणो ददातु सः।
ददातु स स ददातु ददातु सोमृतत्वममृतत्वः स ददातु ददातु सोमृतत्वम्। सोमृ-
तत्वममृतत्वः स सोमृतत्वमशीयाशीयामृतत्वः स सोमृतत्वमशीय। अमृत-
त्वमशीयाशीयामृतत्वममृतत्वमशीयायुरायुरशीयामृतत्वममृतत्वमशीयायुः।
अमृतत्वमित्यमृत त्वम्। अशीयायुरायुरशीयाशीयायुर्द्वात्रे दात्रऽ आयुरशीयाशी-
यायुर्द्वात्रे। आयुर्द्वात्रे दात्रऽ आयुरायुर्द्वात्रऽ एङ्येधि दात्रऽ आयुरायुर्द्वात्रऽ एधि।^२
दात्रऽ एङ्येधि दात्रे दात्रऽ एधि मयो मयऽ एधि दात्रे दात्रऽ एधि मयः। एधि

^१ शस्त्वन्नातातिषु (वा. प्रा. ५.९) इस सूत्र के अनुसार देवत्रा पद का पृथक्करण होता है।

मयो मयऽ एङ्येधि मयो मङ्मङ्मङ्मयऽ एङ्येधि मयो मङ्मम् । मयो मङ्म-
 मङ्मङ्मयो मयो मङ्मङ्मप्रतिग्रहीत्रे प्रतिग्रहीत्रे मङ्मङ्मयो मयो मङ्मङ्मप्रति-
 ग्रहीत्रे । मङ्मङ्मप्रतिग्रहीत्रे प्रतिग्रहीत्रे मङ्मङ्मङ्मप्रतिग्रहीत्रे रुद्राय रुद्राय
 प्रतिग्रहीत्रे मङ्मङ्मङ्मप्रतिग्रहीत्रे रुद्राय । प्रतिग्रहीत्रे रुद्राय रुद्राय प्रतिग्र-
 हीत्रे प्रतिग्रहीत्रे रुद्राय प्राणः प्राणो रुद्राय प्रतिग्रहीत्रे प्रतिग्रहीत्रे रुद्राय
 प्राणः । प्रतिग्रहीत्रऽ इति प्रति ग्रहीत्रे । रुद्राय प्राणः प्राणो रुद्राय रुद्राय
 प्राणो द्वयो द्वयः प्राणो रुद्राय रुद्राय प्राणो द्वयः । प्राणो द्वयो द्वयः प्राणः
 प्राणो द्वयो बृहस्पतये बृहस्पतये द्वयः प्राणः प्राणो द्वयो बृहस्पतये । द्वयो
 बृहस्पतये बृहस्पतये द्वयो द्वयो बृहस्पतये त्वक्त्वग्बृहस्पतये द्वयो द्वयो
 बृहस्पतये त्वक् । बृहस्पतये त्वक्त्वग्बृहस्पतये बृहस्पतये त्वङ्द्वयो
 मयस्त्वग्बृहस्पतये बृहस्पतये त्वङ् मयः¹ । त्वङ् मयो मयस्त्वक्त्वङ् मयो
 यमाय यमाय मयस्त्वक्त्वङ् मयो यमाय । मयो यमाय यमाय मयो मयो यमाय
 हयो हयो यमाय मयो मयो यमाय हयः । यमाय हयो हयो यमाय यमाय हयो
 द्वयो द्वयो हयो यमाय यमाय हयो द्वयः । हयो द्वयो द्वयो हयो हयो द्वयः । द्वयऽ
 इति वयः ॥४३॥

कौदाददात्कः कौदात्कस्मै कस्माऽ अदात्कः कौदात्कस्मै । अदा-
 त्कस्मै कस्माऽ अदाददात्कस्मै कामः कामः कस्माऽ अदाददात्कस्मै
 कामः । कस्मै कामः कामः कस्मै कस्मै कामः कामाय कामाय कामः
 कस्मै कस्मै कामः कामाय । कामः कामाय कामाय कामः कामः

². दात्रे एधि यहाँ सन्ध्यक्षरमयवायावम् (वा. प्रा. ४.४८) इस सूत्र से एकार अय् होता है । वा. प्रा. ४.१२७. से यकार का लोप तथा सन्ध्यक्षर ऐकारौकारौ (वा. प्रा. ४.५८) से प्राप्त ऐकार का निषेध न परकालः पूर्वकाले पुनः (वा. प्रा. ३.४) से होता है ।

¹. वा. प्रा. ५.३७. के अनुसार बृहस्पतिः पद का पृथक्करण नहीं होता है । त्वक् मयः यहाँ पञ्चमे पञ्चमम् (वा. प्रा. ४.१२३) से ङकार तथा स्वरात्संयोगाद्विद्विरुच्यते सर्वत्र (वा. प्रा. ४.१०१) इस सूत्र से ङकार का द्विर्भाव होता है ।

कामाय । कामायेति कामाय ॥ कामौ दाता दाता कामः कामौ दाता कामः
 कामौ दाता कामः कामौ दाता कामः । दाता कामः कामौ दाता दाता कामः
 प्रतिग्रहीता प्रतिग्रहीता कामौ दाता दाता कामः प्रतिग्रहीता । कामः
 प्रतिग्रहीता प्रतिग्रहीता कामः कामः प्रतिग्रहीता काम काम प्रतिग्रहीता
 कामः कामः प्रतिग्रहीता काम । प्रतिग्रहीता काम काम प्रतिग्रहीता प्रति-
 ग्रहीता कामैतदेतत्काम प्रतिग्रहीता प्रतिग्रहीता कामैतत् । प्रतिग्रहीतेति
 प्रति ग्रहीता । कामैतदेतत्काम कामैतत् तः एतत्काम कामैतत् । एतत् तः
 एतदेतत् । तः इति ते ॥४४ ॥

॥इति माध्यन्दिनीयघनपाठे सप्तमोऽध्यायः ॥

॥अष्टमोऽध्यायः॥

हरिःॐ ॥ आदित्येऽभ्यस्तु त्वादित्येऽभ्यस्तु आदित्येऽभ्यस्तु । त्वेति
त्वा ॥ विष्णोऽ उरुगायोरुगाय विष्णो विष्णोऽ उरुगाय । विष्णोऽ इति
विष्णो^१ । उरुगायेत्युरु गाय ॥१॥

कदा च न च न कदा कदा च न प्र प्र च न कदा कदा च न प्र^२ । च न प्र
प्र च न च न प्र युच्छसि युच्छसि प्र च न च न प्र युच्छसि । प्र युच्छसि
युच्छसि प्र प्र युच्छस्युभेऽ उभे युच्छसि प्र प्र युच्छस्युभे । युच्छस्युभेऽ उभे
युच्छसि युच्छस्युभे नि न्युभे युच्छसि युच्छस्युभे नि । उभे नि न्युभेऽ उभे नि
पासि पासि न्युभेऽ उभे नि पासि । उभेऽ इत्युभे । नि पासि पासि नि नि पासि
जन्मनी जन्मनी पासि नि नि पासि जन्मनी । पासि जन्मनी जन्मनी पासि
पासि जन्मनी । जन्मनीऽ इति जन्मनी ॥ तुरीयादित्यादित्य तुरीय तुरीयादित्य
सर्वनः सर्वनमादित्य तुरीय तुरीयादित्य सर्वनम् । आदित्य सर्वनः सर्वनमादि-
त्यादित्य सर्वनन्ते ते सर्वनमादित्यादित्य सर्वनन्ते । सर्वनन्ते ते सर्वनः सर्वन-
न्तऽ इन्द्रियमिन्द्रियन्ते सर्वनः सर्वनन्तऽ इन्द्रियम् । तऽ इन्द्रियमिन्द्रियन्ते तऽ
इन्द्रियमा तंस्थौ तस्थावेन्द्रियन्ते तऽ इन्द्रियमा तंस्थौ । इन्द्रियमा तंस्थौ
तस्थावेन्द्रियमिन्द्रियमा तस्थावमृतममृतन्तस्थावेन्द्रियमिन्द्रियमा तस्थाव-
मृतम् । आ तंस्थौ । तस्थावमृतममृतन्तस्थौ तस्थावमृतन्दि वि दिध्यमृत-
न्तस्थौ तस्थावमृतन्दि वि । अमृतन्दि वि दिध्यमृतममृतन्दिद्यादित्येऽभ्यस्तु
आदित्येऽभ्यो दिध्यमृतममृतन्दिद्यादित्येऽभ्यस्तु । दिद्यादित्येऽभ्यस्तु आदित्ये-

^१. वा. प्रा. १. ९४. के अनुसार यहाँ विष्णो पद का ओकार प्रगृह्य है ।

^२. कदा नरिष्ये पूर्वम् (वा. प्रा. २. २३) इस सूत्र के अनुसार कदा पद न रिष्ये से पूर्व में आद्युदात्त होता है, यहाँ कदा पद न रिष्ये से पूर्ववर्ती नहीं है, अतः आद्युदात्त नहीं होगा ।

बभ्यो दिवि दिव्यादित्येबभ्यस्त्वा त्वादित्येबभ्यो दिवि दिव्यादित्येबभ्यस्त्वा¹।
आदित्येबभ्यस्त्वा त्वादित्येबभ्यऽ आदित्येबभ्यस्त्वा। त्वेति त्वा ॥ २ ॥

यज्ज्ञो देवानान्देवानाँयज्ज्ञो यज्ज्ञो देवानाम्प्रति प्रति देवानाँयज्ज्ञो
यज्ज्ञो देवानाम्प्रति। देवानाम्प्रति प्रति देवानान्देवानाम्प्रत्येत्येति प्रति देवा-
नान्देवानाम्प्रत्येति। प्रत्येत्येति प्रति प्रत्येति सुम्नः सुम्नमेति प्रति प्रत्येति
सुम्नम्। एति सुम्नः सुम्नमेत्येति सुम्नमादित्यासऽ आदित्यासः सुम्नमेत्येति
सुम्नमादित्यासः। सुम्नमादित्यासऽ आदित्यासः सुम्नः सुम्नमादित्यासो
भवतु भवतादित्यासः सुम्नः सुम्नमादित्यासो भवतु। आदित्यासो भवतु
भवतादित्यासऽ आदित्यासो भवता मृडयन्तो मृडयन्तो भवतादित्यासऽ आदि-
त्यासो भवता² मृडयन्तः। भवता मृडयन्तो मृडयन्तो भवतु भवता मृडय-
न्तः। मृडयन्तऽ इति मृडयन्तः॥ आ वो वऽ आ वोर्वाच्यर्वाची वऽ आ वोर्वा-
ची³। वोर्वाच्यर्वाची वो वोर्वाची सुमतिः सुमतिर्वाची वो वोर्वाची सुमतिः।
अर्वाची सुमतिः सुमतिर्वाच्यर्वाची सुमतिर्वृत्याद्वृत्यात्सुमतिर्वाच्यर्वाची
सुमतिर्वृत्यात्। सुमतिर्वृत्याद्वृत्यात्सुमतिः सुमतिर्वृत्यादुहोहोर्वृ-
त्यात्सुमतिः सुमतिर्वृत्यादुहोः। सुमतिरिति सु मतिः। वृत्यादुहोहो-
र्वृत्याद्वृत्यादुहोश्चिदुहोर्वृत्याद्वृत्यादुहोश्चित्। अहोश्चिदुहो-
रुहोश्चिद्या या चिदुहोरुहोश्चिद्या। चिद्या या चिचिद्या वरिवोवित्तरा वरिवोवि-
त्तरा या चिचिद्या वरिवोवित्तरा। या वरिवोवित्तरा वरिवोवित्तरा या या वरिवोवित्-
रासदसंवरिवोवित्तरा या या वरिवोवित्तरासत्। वरिवोवित्तरासदसंवरिवोवित्तरा

¹. त्वा च(वा.प्रा.२.६) इस सूत्र के अनुसार मध्यम पुरुष के अर्थ में विद्यमान त्वा पद अनुदात्त होता है।

². वा.प्रा.३.११६. के अनुसार बाद में मकार होने पर भवत के अन्तिम स्वर का दीर्घ होता है।

³. वोर्वाची यहाँ वा. प्रा. ४.६६. के अनुसार अर्वाची के अकार का अभिनिधान होता है।

वरिवोवित्तरासदादित्येभ्यः आदित्येभ्योसद्वरिवोवित्तरा वरिवोवित्तरासदादि-
 त्येभ्यः । वरिवोवित्तेति वरिवोवित् तरा¹ । असदादित्येभ्यः आदित्येभ्योस-
 दसदादित्येभ्यस्त्वा त्वादित्येभ्योसदसदादित्येभ्यस्त्वा । आदित्येभ्यस्त्वा
 त्वादित्येभ्यः आदित्येभ्यस्त्वा । त्वेति त्वा ॥३॥

द्विवस्वन्नादित्यादित्यु द्विवस्वन्निवस्वन्नादित्यैषः एषः आदित्यु द्विवस्व-
 न्निवस्वन्नादित्यैषः । आदित्यैषः एषः आदित्यादित्यैष तै तः एषः आदित्या-
 दित्यैष तै । एष तै तः एषः एष तै सोमपीथः सोमपीथस्तः एषः एष तै सोमपी-
 थः । ते सोमपीथः सोमपीथस्तै ते सोमपीथस्तस्मिँस्तस्मिँन्सोमपीथस्तै ते
 सोमपीथस्तस्मिँन् । सोमपीथस्तस्मिँस्तस्मिँन्सोमपीथः सोमपीथस्त-
 स्मिँन्मत्स्व मत्स्व तस्मिँन्सोमपीथः सोमपीथस्तस्मिँन्मत्स्व । सोमपीथः
 इति सोम पीथः । तस्मिँन्मत्स्व मत्स्व तस्मिँस्तस्मिँन्मत्स्व । मत्स्वेति
 मत्स्व ॥ श्रदस्मः अस्मै श्रच्छ्रदस्मै नरो नरोस्मै श्रच्छ्रदस्मै नरः ।
 अस्मै नरो नरोस्मः अस्मै नरो ब्रचसे ब्रचसे नरोस्मः अस्मै नरो ब्रचसे ।
 नरो ब्रचसे ब्रचसे नरो नरो ब्रचसे दधातन् दधातन् ब्रचसे नरो नरो ब्रचसे
 दधातन् । ब्रचसे दधातन् दधातन् ब्रचसे ब्रचसे दधातन् यद्यदधातन् ब्रचसे ब्रचसे
 दधातन् यत् । दधातन् यद्यदधातन् दधातन् यदाशीर्दाशीर्दा यदधातन् दधातन्
 यदाशीर्दा² । यदाशीर्दाशीर्दा यद्यदाशीर्दा दम्पती दम्पतीऽ आशीर्दा यद्यदाशीर्दा
 दम्पती । आशीर्दा दम्पती दम्पतीऽ आशीर्दाशीर्दा दम्पती ब्रामँब्रामन्दम्पतीऽ
 आशीर्दाशीर्दा दम्पती ब्रामम् । आशीर्देत्याशीः दा । दम्पती ब्रामँब्रामन्दम्पती

¹. तरतमयोद्यातिशयेऽदक्षिणप्रत्यासङ्गे (वा. प्रा. ५. २) इस सूत्र के अनुसार वरिवोवित्तरा इस पद को तरा इस अतिशय के वाचक पदावयव से पृथक् किया जाता है ।

². हविर्दम्पत्योः साध्या दा (वा. प्रा. ४. ३३) इस सूत्र के अनुसार यहाँ आशीर्दा पद स्वरान्त है ।

द्वामद्याद्य द्वामंद्वाममद्य संवितः सवितरद्य द्वामंद्वाममद्य संवितः । अद्य
संवितः सवितरद्याद्य संवितर्द्वामंद्वाममद्य संवितरद्याद्य संवितर्द्वामम् । सवितर्द्वामंद्वा-
ममद्य संवितः सवितर्द्वाममु श्वः श्वः उं द्वाममद्य संवितः सवितर्द्वाममु श्वः । द्वाममु
श्वः श्वः उं द्वामंद्वाममु श्वो दिवेदिवे दिवेदिवे श्वः उं द्वामंद्वाममु श्वो दिवेदिवे ।
ऊं इत्यूँ । श्वो दिवेदिवे दिवेदिवे श्वः श्वो दिवेदिवे द्वामंद्वामन्दिवेदिवे श्वः श्वो
दिवेदिवे द्वामम् । दिवेदिवे द्वामंद्वामन्दिवेदिवे दिवेदिवे द्वाममुस्मभ्यमुस्मभ्य-
द्वामन्दिवेदिवे दिवेदिवे द्वाममुस्मभ्यम् । दिवेदिवे इति दिवे दिवे । द्वाममुस्म-
भ्यमुस्मभ्यद्वामंद्वाममुस्मभ्यमद्य सावीः सावीरुस्मभ्यद्वामंद्वाममुस्म-
भ्यमद्य सावीः । अस्मभ्यमद्य सावीः सावीरुस्मभ्यमुस्मभ्यमद्य सावीः ।
सावीरिति सावीः ॥ द्वामस्य हि हि द्वामस्य द्वामस्य हि कक्षयस्य कक्षयस्य हि

¹. अधायत्स्मन्नावायुषु (वा. प्रा. ३.१२६) इस सूत्र के अनुसार यहाँ अध का अन्तिम स्वर दीर्घ होता है।

द्वामस्य द्वामस्य हि कक्षयस्य । हि कक्षयस्य कक्षयस्य हि हि कक्षयस्य देव देव
 कक्षयस्य हि हि कक्षयस्य देव । क्षयस्य देव देव कक्षयस्य कक्षयस्य देव भूरेभूरेर्देव
 कक्षयस्य कक्षयस्य देव भूरे^१ । देव भूरेभूरेर्देव देव भूरेरयाया भूरेर्देव देव भूरेरया ।
 भूरेरयाया भूरेभूरेरया धिया धियाया भूरेभूरेरया धिया । अया धिया धियायाया
 धिया द्वामभाजो द्वामभाजो धियायाया धिया द्वामभाजः । धिया द्वामभाजो
 द्वामभाजो धिया धिया द्वामभाजः स्याम स्याम द्वामभाजो धिया धिया
 द्वामभाजः स्याम । द्वामभाजः स्याम स्याम द्वामभाजो द्वामभाजः स्याम ।
 द्वामभाजः इति वाम भाजः । स्यामेति स्याम ॥५॥

सावित्रोस्यसि सावित्रः सावित्रोसि चनोधाश्चनोधाऽ असि सावित्रः
 सावित्रोसि चनोधाः^२ । असि चनोधाश्चनोधाऽ अस्यसि चनोधाश्चनोधाश्चनो-
 धाश्चनोधाऽ अस्यसि चनोधाश्चनोधाः । चनोधाश्चनोधाश्चनोधाश्चनोधाश्चनोधा-
 श्चनोधाऽ अस्यसि चनोधाश्चनोधाश्चनोधाश्चनोधाऽ असि । चनोधाऽ इति चनः
 धाः । चनोधाऽ अस्यसि चनोधाश्चनोधाऽ असि चनश्चनोसि चनोधाश्चनोधाऽ
 असि चनः । चनोधाऽ इति चनः धाः । असि चनश्चनोस्यसि चनो मयि मयि
 चनोस्यसि चनो मयि । चनो मयि मयि चनश्चनो मयि धेहि धेहि मयि चनश्चनो
 मयि धेहि । मयि धेहि धेहि मयि मयि धेहि । धेहीति धेहि ॥ जिन्व
 यज्ज्ञंयज्ज्ञञ्जिन्व जिन्व यज्ज्ञञ्जिन्व जिन्व यज्ज्ञञ्जिन्व जिन्व यज्ज्ञञ्जिन्व ।
 यज्ज्ञञ्जिन्व जिन्व यज्ज्ञंयज्ज्ञञ्जिन्व यज्ज्ञपतिंयज्ज्ञपतिञ्जिन्व यज्ज्ञंयज्ज्ञ-
 ञ्जिन्व यज्ज्ञपतिम् । जिन्व यज्ज्ञपतिंयज्ज्ञपतिञ्जिन्व जिन्व यज्ज्ञपतिम्भगाय

^१. एकार के साथ विसर्ग रहने पर हेकार सदृश उच्चारण करना चाहिये — ल. मा. शि. २०.

^२. चनोधाः चनोधाः यहाँ विसर्जनीयः (वा. प्रा. ३.६) इस अधिकार सूत्र के अन्तर्गत पठित चछयोः शम् (वा. प्रा. ३.७) इस सूत्र के अनुसार विसर्जनीय शकार होता है । तदुत्तरवर्ती चकार का द्वित्व ऊष्मान्तस्याभ्यक्ष स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) से विहित है ।

भगाय षृज्जपतिञ्जिन्व जिन्व षृज्जपतिम्भगाय । षृज्जपतिम्भगाय भगाय
 षृज्जपतिंषृज्जपतिम्भगाय देवाय देवाय भगाय षृज्जपतिंषृज्जपतिम्भगाय
 देवाय । षृज्जपतिमिति यज्ज पतिम् । भगाय देवाय देवाय भगाय भगाय देवाय
 त्वा त्वा देवाय भगाय भगाय देवाय त्वा । देवाय त्वा त्वा देवाय देवाय त्वा
 सवित्रे सवित्रे त्वा देवाय देवाय त्वा सवित्रे । त्वा सवित्रे सवित्रे त्वा त्वा सवित्रे ।
 सवित्रऽ इति सवित्रे ॥६॥

सुशर्म्मास्यसि सुशर्म्मा सुशर्म्मासि सुप्रतिष्ठानः सुप्रतिस्थानोसि
 सुशर्म्मा सुशर्म्मासि सुप्रतिष्ठानः । सुशर्मेति सु शर्म्मा । असि सुप्रतिष्ठानः
 सुप्रतिस्थानोस्यसि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्क्षाय बृहदुक्क्षाय सुप्रतिस्थानोस्य-
 सि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्क्षाय । सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्क्षाय बृहदुक्क्षाय सुप्रतिस्था-
 नः सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्क्षाय नमो नमो बृहदुक्क्षाय सुप्रतिस्थानः सुप्रतिष्ठानो
 बृहदुक्क्षाय नमः । सुप्रतिस्थानऽ इति सु प्रतिस्थानः^१ । बृहदुक्क्षाय नमो
 नमो बृहदुक्क्षाय बृहदुक्क्षाय नमः । बृहदुक्क्षायेति बृहत् उक्क्षाय । नमऽ इति
 नमः ॥७॥

बृहस्पतिसुतस्य देव देव बृहस्पतिसुतस्य बृहस्पतिसुतस्य देव सोम
 सोम देव बृहस्पतिसुतस्य बृहस्पतिसुतस्य देव सोम^२ । बृहस्पतिसुतस्येति
 बृहस्पति सुतस्य । देव सोम सोम देव देव सोम ते ते सोम देव देव सोम ते ।
 सोम ते ते सोम सोम तऽ इन्द्रोरिन्द्रोस्ते सोम सोम तऽ इन्द्रो^३ । तऽ इन्द्रोरिन्द्रो-
 स्ते तऽ इन्द्रोरिन्द्रियावतऽ इन्द्रियावतऽ इन्द्रोस्ते तऽ इन्द्रोरिन्द्रियावतः^३ ।

^१. विनामे(वा.प्रा.४.१९३) इस सूत्र के अनुसार यहाँ स्थितोपस्थित पाठ होता है ।

^२. वा. प्रा. ३.८९. के अनुसार बृहस्पतिसुतस्य इस पद में सकार प्रकृतिभाव से रहता है । भाविभ्यः सः षं समानपदे(वा.प्रा.३.५६)
 इस सूत्र से सु का सकार पकार होता है, जिसका अपवादभूत उक्त सूत्र है ।

^३. वा.प्रा.३.९७. के अनुसार वकार बाद में होने पर इन्द्रिय का अन्तिम स्वर दीर्घ होता है ।

इन्द्रोरिन्द्रियावतऽ इन्द्रियवतऽ इन्द्रोरिन्द्रोरिन्द्रियावतऽ पत्नीवतऽ पत्नीवतऽ
 इन्द्रियवतऽ इन्द्रोरिन्द्रोरिन्द्रियावतऽ पत्नीवतऽ । इन्द्रियावतऽ पत्नीवतऽ
 पत्नीवतऽ इन्द्रियवतऽ इन्द्रियावतऽ पत्नीवतो गृहान्गृहान्पत्नीवतऽ इन्द्रिय-
 वतऽ इन्द्रियावतऽ पत्नीवतो गृहान् । इन्द्रियवतऽ इतीन्द्रिय वतऽ । पत्नीवतो
 गृहान्गृहान्पत्नीवतऽ पत्नीवतो गृहारै ॥ऽ ऋद्ध्यासमृद्ध्यासुद्ध्यान्पत्नीवतऽ
 पत्नीवतो गृहारै ॥ऽ ऋद्ध्यासम् । पत्नीवतऽ इति पत्नी वतऽ । गृहारै ॥ऽ
 ऋद्ध्यासमृद्ध्यासुद्ध्यान्गृहारै ॥ऽ ऋद्ध्यासम् । ऋद्ध्यासमित्युद्ध्यासम् ॥ अहम्प-
 रस्तात्परस्तादुहमहम्परस्तादुहमहम्परस्तादुहमहम्परस्तादुहम् । परस्तादुहमह-
 म्परस्तात्परस्तादुहमवस्तादुवस्तादुहम्परस्तात्परस्तादुहमवस्तात् । अहमव-
 स्तादुवस्तादुहमहमवस्ताद्यद्यदुवस्तादुहमहमवस्ताद्यत् । अवस्ताद्यद्यदुवस्तादुव-
 स्ताद्यदुन्तरिक्षमन्तरिक्षंश्चदुवस्तादुवस्ताद्यदुन्तरिक्षम् । यदुन्तरिक्षमन्त-
 रिक्षंश्चदुन्तरिक्षमन्तत्तदुन्तरिक्षंश्चदुन्तरिक्षमन्तत् । अन्तरिक्षमन्तत्तदुन्त-
 रिक्षमन्तरिक्षमन्तदु मे मऽ उ तदुन्तरिक्षमन्तरिक्षमन्तदु मे । तदु मे मऽ उ
 तत्तदु मे पिता पिता मऽ उ तत्तदु मे पिता । ऊँऽ इत्यूँ । मे पिता पिता मे मे पिता-
 भूदभूत्पिता मे मे पिताभूत् । पिताभूदभूत्पिता पिताभूत् । अभूदित्यभूत् ॥ अहः
 सूर्यः सूर्यमहमहः सूर्यमुभयतऽ उभयतः सूर्यमहमहः सूर्यमुभयतः ।
 सूर्यमुभयतऽ उभयतः सूर्यः सूर्यमुभयतो ददर्श ददर्शोभयतः सूर्यः सूर्य-
 मुभयतो ददर्श । उभयतो ददर्श ददर्शोभयतऽ उभयतो ददर्शाहमहन्ददर्शोभयतऽ
 उभयतो ददर्शाहम् । ददर्शाहमहन्ददर्श ददर्शाहन्देवानान्देवानामहन्ददर्श ददर्शा-
 हन्देवानाम् । अहन्देवानान्देवानामहमहन्देवानाम्परमम्परमन्देवानामहमहन्दे-
 वानाम्परमम् । देवानाम्परमम्परमन्देवानान्देवानाम्परमद्गुहा गुहा परमन्देवाना-

न्देवानाम्परमङ्गुहा। परमङ्गुहा गुहा परमम्परमङ्गुहा यद्यद् गुहा परमम्परमङ्गुहा
यत्। गुहा यद्यद् गुहा गुहा यत्। यदिति यत्॥८॥

अग्ना३॥५इ पत्नीवृषपत्नीवृषाग्ना३॥५ अग्ना३॥५इ पत्नीवन्त्सजूः
सजूः पत्नीवृषाग्ना३॥५ अग्ना३॥५इ पत्नीवन्त्सजूः^१। पत्नीवन्त्सजूः सजूः
पत्नीवृषपत्नीवन्त्सजूर्देवेन देवेन सजूः पत्नीवृषपत्नीवन्त्सजूर्देवेन। पत्नी-
वृषा पत्नी वृष। सजूर्देवेन देवेन सजूः सजूर्देवेन त्वष्टा त्वष्टा देवेन सजूः
सजूर्देवेन त्वष्टा। सजूरिति सजूः। देवेन त्वष्टा त्वष्टा देवेन देवेन त्वष्टा सोमः
सोमन्त्वष्टा देवेन देवेन त्वष्टा सोमम्। त्वष्टा सोमः सोमन्त्वष्टा त्वष्टा सोमम्पिब
पिब सोमन्त्वष्टा त्वष्टा सोमम्पिब। सोमम्पिब पिब सोमः सोमम्पिब स्वाहा
स्वाहा पिब सोमः सोमम्पिब स्वाहा। पिब स्वाहा स्वाहा पिब पिब स्वाहा।
स्वाहेति स्वाहा॥ प्रजापतिर्वृषा वृषा प्रजापतिः प्रजापतिर्वृषास्यसि वृषा
प्रजापतिः प्रजापतिर्वृषासि। प्रजापतिरिति प्रजा पतिः। वृषास्यसि वृषा
वृषासि रेतोधा रेतोधाऽ अंसि वृषा वृषासि रेतोधाः। अंसि रेतोधा रेतोधाऽ
अस्यसि रेतोधा रेतो रेतो रेतोधाऽ अस्यसि रेतोधा रेतः। रेतोधा रेतो रेतो रेतोधा
रेतोधा रेतो मयि मयि रेतो रेतोधा रेतोधा रेतो मयि। रेतोधाऽ इति रेतः धाः।
रेतो मयि मयि रेतो रेतो मयि धेहि धेहि मयि रेतो रेतो मयि धेहि। मयि धेहि
धेहि मयि मयि धेहि प्रजापतेः प्रजापतेर्द्धेहि मयि मयि धेहि प्रजापतेः। धेहि
प्रजापतेः प्रजापतेर्द्धेहि धेहि प्रजापतेस्ते ते प्रजापतेर्द्धेहि धेहि प्रजापते-

^१. वा. प्रा. २.५०. के अनुसार अग्ना३॥५इ पद सर्वोदात्त एवं तीन मात्रा का है। अग्ना३॥५ इ अग्ना३॥५ इ की द्विरुक्ति में प्रथम इ का यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (वा. प्रा. ४.१२७) से लोप होने के कारण यण् सन्धि अप्राप्त है। अतः अग्ना३॥५इ अग्ना३॥५इ ऐसी सन्धि नहीं होगी। इकार का लोप होने के पश्चात् प्राप्त स्वरसन्धि का न परकालः पूर्वकाले पुनः (वा. प्रा. ३.४) इस सूत्र से निषेध होता है।

स्ते^१। प्रजापतेस्ते ते प्रजापतेः प्रजापतेस्ते वृष्णो वृष्णस्ते प्रजापतेः
 प्रजापतेस्ते वृष्णः। प्रजापतेरिति प्रजा पतेः^२। ते वृष्णो वृष्णस्ते ते
 वृष्णो रेतोधसो रेतोधसो वृष्णस्ते ते वृष्णो रेतोधसः। वृष्णो रेतोधसो रेतो-
 धसो वृष्णो वृष्णो रेतोधसो रेतोधां रेतोधां रेतोधसो वृष्णो वृष्णो
 रेतोधसो रेतोधाम्। रेतोधसो रेतोधां रेतोधां रेतोधसो रेतोधसो
 रेतोधामशीयाशीय रेतोधां रेतोधसो रेतोधसो रेतोधामशीय। रेतोधसः इति
 रेतः धसः। रेतोधामशीयाशीय रेतोधां रेतोधामशीय। रेतोधामिति रेतः
 धाम्। अशीयेत्यशीय ॥९॥

हरिरस्यसि हरिर्हरिरसि हारियोजनो हारियोजनोसि हरिर्हरिरसि हारियो-
 जनः। असि हारियोजनो हारियोजनोस्यसि हारियोजनो हरिर्भ्यां
 हरिर्भ्यां हारियोजनोस्यसि हारियोजनो हरिर्भ्याम्। हारियोजनो हरिर्भ्यां
 हरिर्भ्यां हारियोजनो हारियोजनो हरिर्भ्यान्त्वा त्वा हरिर्भ्यां हारियोजनो
 हारियोजनो हरिर्भ्यान्त्वा। हारियोजनः इति हारि योजनः। हरिर्भ्यान्त्वा
 त्वा हरिर्भ्यां हरिर्भ्यान्त्वा। हरिर्भ्यामिति हरि भ्याम्। त्वेति त्वा॥
 हर्षोर्द्धाणा धाना हर्षोर्द्धाणा स्त्थ स्त्थ धाना हर्षोर्द्धाणा स्त्थ। धाना
 स्त्थ स्त्थ धाना धाना स्त्थ सहसौमाः सहसौमा स्त्थ धाना धाना स्त्थ
 सहसौमाः। स्त्थ सहसौमाः सहसौमा स्त्थ स्त्थ सहसौमाः इन्द्रायेन्द्राय
 सहसौमा स्त्थ स्त्थ सहसौमाः इन्द्राय। सहसौमाः इन्द्रायेन्द्राय सहसौमाः
 सहसौमाः इन्द्राय। सहसौमाः इति सह सौमाः। इन्द्रायेतीन्द्राय ॥१०॥

^१. तथयोः सम् (वा. प्रा. ३.८) तकार एवं थकार परे रहते विसर्जनीय सकार हो जाता है।

^२. बहुप्रकृतावागन्तुना पर्वणा (वा. प्रा. ५.७) इस सूत्र के अनुसार प्रजापतेः इस पद में समास के नियमानुसार समास रचना के समय बाद में जोड़े गये पद पतेः को पृथक् किया गया है।

वस्तै ते यो वस्तैऽ अश्वसनिर्श्वसनिस्ते यो वस्तैऽ अश्वसनिः । तेऽ
 अश्वसनिर्श्वसनिस्ते तेऽ अश्वसनिर्भ्वक्षो भ्वक्षोऽश्वसनिस्ते तेऽ अश्वसनिर्भ्व-
 क्षः । अश्वसनिर्भ्वक्षो भ्वक्षोऽश्वसनिर्श्वसनिर्भ्वक्षो यो यो भ्वक्षोऽश्वसनिर्-
 श्वसनिर्भ्वक्षो यः । अश्वसनिरित्यश्व सनिः । भ्वक्षो यो यो भ्वक्षो भ्वक्षो यो
 गोसनिर्गोसनिर्व्यो भ्वक्षो भ्वक्षो यो गोसनिः । यो गोसनिर्गोसनिर्व्यो यो
 गोसनिस्तस्य तस्य गोसनिर्व्यो यो गोसनिस्तस्य । गोसनिस्तस्य तस्य गोस-
 निर्गोसनिस्तस्य ते ते तस्य गोसनिर्गोसनिस्तस्य ते । गोसनिरिति गो सनिः ।
 तस्य ते ते तस्य तस्य तऽ इष्टयजुषऽ इष्टयजुषस्ते तस्य तस्य तऽ इष्टयजुषः¹ ।
 तऽ इष्टयजुषऽ इष्टयजुषस्ते तऽ इष्टयजुष स्तुतस्तोमस्य स्तुतस्तोमस्येष्टय-
 जुषस्ते तऽ इष्टयजुष स्तुतस्तोमस्य । इष्टयजुष स्तुतस्तोमस्य स्तुतस्तोमस्येष्ट-
 यजुषऽ इष्टयजुष स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य शस्तोक्थस्य स्तुतस्तोमस्येष्टय-
 जुषऽ इष्टयजुष स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य । इष्टयजुषऽ इतीष्ट यजुषः । स्तुत-
 स्तोमस्य शस्तोक्थस्य शस्तोक्थस्य स्तुतस्तोमस्य स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थ-
 स्योपहूतस्योपहूतस्य शस्तोक्थस्य स्तुतस्तोमस्य स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्यो-
 पहूतस्य । स्तुतस्तोमस्येति स्तुत स्तोमस्य । शस्तोक्थस्योपहूतस्योपहूतस्य
 शस्तोक्थस्य शस्तोक्थस्योपहूतस्योपहूतऽ उपहूतऽ उपहूतस्य शस्तोक्थस्य
 शस्तोक्थस्योपहूतस्योपहूतः । शस्तोक्थस्येति शस्त उक्थस्य । उपहूतस्योपहू-
 तऽ उपहूतऽ उपहूतस्योपहूतस्योपहूतो भवक्षयामि भवक्षयाम्मुपहूतऽ उपहूत-
 स्योपहूतस्योपहूतो भवक्षयामि । उपहूतस्येत्युप हूतस्य । उपहूतो भवक्षयामि

¹. इष्टयजुषः यहाँ समस्तपद के मध्य में होने से यकार यकार नहीं होगा । स्थितोपस्थित पद में उत्तर पद का आदि होने से यकार होगा ।

भक्षयाम्मुपहूतऽ उपहूतो भक्षयामि । उपहूतऽ इत्युप हूतः । भक्षयामीति
भक्षयामि ॥११॥

देवकृतस्यैनसऽ एनसो देवकृतस्य देवकृतस्यैनसोवयजनमवयजनमेन-
सो देवकृतस्य देवकृतस्यैनसोवयजनम्^१ । देवकृतस्येति देव कृतस्य । एनसो-
वयजनमवयजनमेनसऽ एनसोवयजनमस्यस्यवयजनमेनसऽ एनसोवयजनम-
सि^२ । अवयजनमस्यस्यवयजनमवयजनमसि मनुष्यकृतस्य मनुष्यकृत-
स्यास्यवयजनमवयजनमसि मनुष्यकृतस्य । अवयजनमित्यव यजनम् । असि
मनुष्यकृतस्य मनुष्यकृतस्यास्यसि मनुष्यकृतस्य पितृकृतस्य पितृकृतस्य
मनुष्यकृतस्यास्यसि मनुष्यकृतस्य पितृकृतस्य । मनुष्यकृतस्य पितृकृतस्य
पितृकृतस्य मनुष्यकृतस्य मनुष्यकृतस्य पितृकृतस्यात्मकृतस्यात्मकृतस्य
पितृकृतस्य मनुष्यकृतस्य मनुष्यकृतस्य पितृकृतस्यात्मकृतस्य । मनुष्य-
कृतस्येति मनुष्य कृतस्य । पितृकृतस्यात्मकृतस्यात्मकृतस्य पितृकृतस्य
पितृकृतस्यात्मकृतस्यैनसऽएनसऽ एनसऽएनसऽ आत्मकृतस्य पितृकृतस्य
पितृकृतस्यात्मकृतस्यैनसऽएनसः । पितृकृतस्येति पितृ कृतस्य । आत्मकृत-
स्यैनसऽएनसऽ एनसऽएनसऽ आत्मकृतस्यात्मकृतस्यैनसऽएनसोवयजनमव-
यजनमेनसऽएनसऽ आत्मकृतस्यात्मकृतस्यैनसऽएनसोवयजनम् । आत्मकृत-
स्येत्यात्म कृतस्य । एनसऽएनसोवयजनमवयजनमेनसऽएनसऽ एनसऽएन-
सोवयजनमस्यस्यवयजनमेनसऽएनसऽ एनसऽएनसोवयजनमसि । एनसऽ-
एनसऽ इत्येनसः एनसः । अवयजनमस्यस्यवयजनमवयजनमसि । अवयज-

^१. एनोऽपापो (वा. प्रा. २.१३) पाप का वाचक न होने पर एनः पद अनुदात्त होता है । यहाँ पाप का वाचक होने के कारण आद्युदात्त है ।

^२. असि(वा.प्रा. २.८) असि पद अनुदात्त होता है ।

न॒मित्य॑व॒ यज॑नम् । अ॒सीत्य॑सि ॥ यच्च॑ च॒ यद्य॑चा॒हम॒हश्च॒ यद्य॑चा॒हम् । चा॒हम॒हश्च॒
चा॒हमे॒नऽ ए॒नो॒हश्च॒ चा॒हमे॒नः॑ । अ॒हमे॒नऽ ए॒नो॒हम॒हमे॒नो॑ द्वि॒द्वान्वि॒द्वाने॒नो॒हम॒ह-
मे॒नो॑ द्वि॒द्वान् । ए॒नो॑ द्वि॒द्वान्वि॒द्वाने॒नऽ ए॒नो॑ द्वि॒द्वान्श्च॒कारं॑ च॒कारं॑ द्वि॒द्वाने॒नऽ ए॒नो॑
द्वि॒द्वान्श्च॒कारं॑ । द्वि॒द्वान्श्च॒कारं॑ च॒कारं॑ द्वि॒द्वान्वि॒द्वान्श्च॒कारं॑ यद्य॑च॒कारं॑ द्वि॒द्वान्वि॒द्वान्श्च॒कारं॑
यत् । च॒कारं॑ यद्य॑च॒कारं॑ च॒कारं॑ यच्च॑ च॒ यद्य॑च॒कारं॑ च॒कारं॑ यच्च॑ । यच्च॑ च॒
यद्य॑चा॒वि॒द्वान्वि॒द्वान्श्च॒ यद्य॑चा॒वि॒द्वान् । चा॒वि॒द्वान्वि॒द्वान्श्च॒ चा॒वि॒द्वान्स्त॑स्य॒ तस्या॑वि॒द्वान्श्च॒
चा॒वि॒द्वान्स्त॑स्य^१ । अ॒वि॒द्वान्स्त॑स्य॒ तस्या॑वि॒द्वान्वि॒द्वान्स्त॑स्य॒ सर्व॑स्य॒ सर्व॑स्य॒ तस्या-
वि॒द्वान्वि॒द्वान्स्त॑स्य॒ सर्व॑स्य॒ । तस्य॒ सर्व॑स्य॒ सर्व॑स्य॒ तस्य॒ तस्य॒ सर्व॑स्य॒ । सर्व॑स्येति॒
सर्व॑स्य ॥१२॥

समि॒न्द्रेन्द्र॑ स॒ऽ समि॒न्द्र णो॒ नऽ इन्द्र॑ स॒ऽ समि॒न्द्र णः^२ । इन्द्र॑ णो॒ नऽ
इन्द्रेन्द्र॑ णो॒ मन॑सा॒ मन॑सा॒ नऽ इन्द्रेन्द्र॑ णो॒ मन॑सा॒ । नो॒ मन॑सा॒ मन॑सा॒ नो॒ नो॒
मन॑सा॒ नेषि॒ नेषि॒ मन॑सा॒ नो॒ नो॒ मन॑सा॒ नेषि॒ । मन॑सा॒ नेषि॒ नेषि॒ मन॑सा॒ मन॑सा॒
नेषि॒ गो॒भिर्गो॒भिर्नेषि॒ मन॑सा॒ मन॑सा॒ नेषि॒ गो॒भिः॑ । नेषि॒ गो॒भिर्गो॒भिर्नेषि॒ नेषि॒
गो॒भिः॑ सू॒रिभिः॑ सू॒रिभिर्गो॒भिर्नेषि॒ नेषि॒ गो॒भिः॑ सू॒रिभिः॑ । गो॒भिः॑ सू॒रिभिः॑
सू॒रिभिर्गो॒भिर्गो॒भिः॑ सू॒रिभिर्म॑घवन्मघवन्तसू॒रिभिर्गो॒भिर्गो॒भिः॑ सू॒रिभिर्म॑-
घवन् । सू॒रिभिर्म॑घवन्मघवन्तसू॒रिभिः॑ सू॒रिभिर्म॑घवन्तस्व॒स्त्या स्व॒स्त्या म॑घ-
वन्तसू॒रिभिः॑ सू॒रिभिर्म॑घवन्तस्व॒स्त्या । सू॒रिभि॒रिति॑ सू॒रि भिः॑ । म॒घव॑न्तस्व॒स्त्या
स्व॒स्त्या म॑घवन्मघवन्तस्व॒स्त्या । म॒घव॑निति॒ मघ॑ वन् । स्व॒स्त्येति॑ स्व॒स्त्या ॥
ब्रह्म॑णा दे॒वकृ॑तन्दे॒वकृ॑तम्ब्रह्म॑णा ब्रह्म॑णा दे॒वकृ॑तंयद्यदे॒वकृ॑तम्ब्रह्म॑णा ब्रह्म॑णा

^१. अविद्वान्स्तस्य यहाँ अनुनासिकत्व पृथग् वर्ण न होकर आकार का धर्म है, अतः वा. प्रा. ३.१०३. के अनुसार तकार का द्वित्व होने में कुछ बाधा न होगी।

^२. वा. प्रा. ३.८६. के अनुसार समिन्द्र णः यहाँ नकार निपातन से णकार होता है। ज्यो. वृ. पृ. २२ में कहा है- अन्यथापासस्य अन्ययोच्चारणं निपातनम्।

देवकृतं त्वयत् । देवकृतं त्वयद्यदेवकृतन्देवकृतं त्वयदस्त्यस्ति यदेवकृतन्देवकृतं त्वयद-
स्ति । देवकृतमिति देव कृतम् । यदस्त्यस्ति यद्यदस्ति देवानान्देवानामस्ति
यद्यदस्ति देवानाम् । अस्ति देवानान्देवानामस्त्यस्ति देवानां० सुमतौ सुमतौ
देवानामस्त्यस्ति देवानां० सुमतौ । देवानां० सुमतौ सुमतौ देवानान्देवानां०
सुमतौ यज्जिज्ञानां० यज्जिज्ञानां० सुमतौ देवानान्देवानां० सुमतौ यज्जिज्ञानाम्
। सुमतौ यज्जिज्ञानां० यज्जिज्ञानां० सुमतौ सुमतौ यज्जिज्ञानां० स्वाहा स्वाहा
यज्जिज्ञानां० सुमतौ सुमतौ यज्जिज्ञानां० स्वाहा । सुमताविति सु मतौ ।
यज्जिज्ञानां० स्वाहा स्वाहा यज्जिज्ञानां० यज्जिज्ञानां० स्वाहा । स्वाहेति
स्वाहा ॥१३॥

धाता राती रातिर्द्धाता धाता रातिः संविता संविता रातिर्द्धाता धाता रातिः
संविता^१ । रातिः संविता संविता राती रातिः संवितेदमिदं संविता राती रातिः
संवितेदम्^२ । संवितेदमिदं संविता संवितेदञ्जुषन्ताञ्जुषन्तामिदं संविता
संवितेदञ्जुषन्ताम् । इदञ्जुषन्ताञ्जुषन्तामिदमिदञ्जुषन्ताम्प्रजापतिः प्रजापति-
र्जुषन्तामिदमिदञ्जुषन्ताम्प्रजापतिः । जुषन्ताम्प्रजापतिः प्रजापतिर्जुषन्ता-
ञ्जुषन्ताम्प्रजापतिर्निधिपा निधिपाः प्रजापतिर्जुषन्ताञ्जुषन्ताम्प्रजापतिर्निधि-
पाः । प्रजापतिर्निधिपा निधिपाः प्रजापतिः प्रजापतिर्निधिपा देवो देवो
निधिपाः प्रजापतिः प्रजापतिर्निधिपा देवः । प्रजापतिरिति प्रजा पतिः ।
निधिपा देवो देवो निधिपा निधिपा देवोऽ अग्निरग्निर्देवो निधिपा निधिपा देवोऽ
अग्निः । निधिपाऽ इति निधि पाः । देवोऽ अग्निरग्निर्देवो देवोऽ अग्निः ।

^१. रातिः रातिः यहाँ सन्धि की दशा में रेफे लुप्यते दीर्घ चोपधा (वा. प्रा. ४.३६) इस सूत्र से रेफ परे रहने के कारण विसर्ग का लोप एवं उपधा का दीर्घ होता है ।

^२. संविता इदम् यहाँ अथेकमुत्तरथ (वा. प्रा. ४.५१) इसके अधिकार में पठित सूत्र कण्ठ्यादिवर्ण एकारम् (वा. प्रा. ४.५४) से आ से परवर्ती इ आ के साथ एकार होता है ।

अग्निरित्यग्निः ॥ त्वष्टा द्विष्णुर्द्विष्णुस्त्वष्टा त्वष्टा द्विष्णुः प्रजया प्रजया
 द्विष्णुस्त्वष्टा त्वष्टा द्विष्णुः प्रजया । द्विष्णुः प्रजया प्रजया द्विष्णुर्द्वि-
 ष्णुः प्रजया स॒र॒रा॒णाः स॒र॒रा॒णाः प्रजया द्विष्णुर्द्विष्णुः प्रजया स॒र॒-
 रा॒णाः । प्रजया स॒र॒रा॒णाः स॒र॒रा॒णाः प्रजया प्रजया स॒र॒रा॒णा व॒र्ज॒मा॒नाय
 व॒र्ज॒मा॒नाय स॒र॒रा॒णाः प्रजया प्रजया स॒र॒रा॒णा व॒र्ज॒मा॒नाय । प्रजयेति प्र
 जया । स॒र॒रा॒णा व॒र्ज॒मा॒नाय व॒र्ज॒मा॒नाय स॒र॒रा॒णाः स॒र॒रा॒णा व॒र्ज॒मा॒नाय
 द्विष्णु॒न्द्रवि॒ण्म॒व॒र्ज॒मा॒नाय स॒र॒रा॒णाः स॒र॒रा॒णा व॒र्ज॒मा॒नाय द्विष्णम् ।
 स॒र॒रा॒णाऽ इति॑ सम् र॒रा॒णाः । व॒र्ज॒मा॒नाय द्विष्णु॒न्द्रवि॒ण्म॒व॒र्ज॒मा॒नाय
 व॒र्ज॒मा॒नाय द्विष्णु॒न्द्रवि॒ण्म॒व॒र्ज॒मा॒नाय व॒र्ज॒मा॒नाय द्विष्णु॒न्द्रवि॒ण्म॒-
 व॒र्ज॒मा॒नाय द्विष्णु॒न्द्रवि॒ण्म॒व॒र्ज॒मा॒नाय स्वाहा स्वाहा दधातु द्विष्णु॒न्द्रवि॒ण्म॒-
 न्दधातु स्वाहा । दधातु स्वाहा स्वाहा दधातु दधातु स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥१४॥

सु॒गा वो॑ वः सु॒गा सु॒गा वो॑ दे॒वा दे॒वा वः सु॒गा सु॒गा वो॑ दे॒वाः । सु॒गेति॑ सु
 गा । वो॒ दे॒वा दे॒वा वो॒ वो॒ दे॒वाः स॒द॒ना स॒द॒ना दे॒वा वो॒ वो॒ दे॒वाः स॒द॒ना । दे॒वाः
 स॒द॒ना स॒द॒ना दे॒वा दे॒वाः स॒द॒नाऽ अ॒क॒र्म्म॒क॒र्म्म स॒द॒ना दे॒वा दे॒वाः स॒द॒नाऽ
 अ॒क॒र्म्म^१ । स॒द॒नाऽ अ॒क॒र्म्म॒क॒र्म्म स॒द॒ना स॒द॒नाऽ अ॒क॒र्म्म ये॒ ये॒क॒र्म्म स॒द॒ना
 स॒द॒नाऽ अ॒क॒र्म्म ये॒ । अ॒क॒र्म्म ये॒ ये॒क॒र्म्म॒क॒र्म्म यऽ आ॒ज॒ग्मा॒ज॒ग्म ये॒क॒र्म्म॒क॒-
 र्म्म यऽ आ॒ज॒ग्म । यऽ आ॒ज॒ग्मा॒ज॒ग्म ये॒ यऽ आ॒ज॒ग्मे॒द॒मि॒द॒मा॒ज॒ग्म ये॒ यऽ
 आ॒ज॒ग्मे॒द॒म् । आ॒ज॒ग्मे॒द॒मि॒द॒मा॒ज॒ग्मा॒ज॒ग्मे॒द॒ः स॒र्व॒न॒ः स॒र्व॒न॒मि॒द॒मा॒ज॒ग्मा॒-
 ज॒ग्मे॒द॒ः स॒र्व॒न॒म् । आ॒ज॒ग्मे॒त्या॒ ज॒ग्म । इ॒द॒ः स॒र्व॒न॒ः स॒र्व॒न॒मि॒द॒मि॒द॒ः
 स॒र्व॒न॒ञ्जु॒षा॒णा जु॒षा॒णाः स॒र्व॒न॒मि॒द॒मि॒द॒ः स॒र्व॒न॒ञ्जु॒षा॒णाः । स॒र्व॒न॒ञ्जु॒षा॒णा जु॒षा॒णाः

^१ वा. प्रा. ४.८७. के अनुसार स॒द॒ना अ॒क॒र्म्म यहाँ स॒द॒ना यह पद प्रकृतिभाव से रहता है । अतः सूत्र ४.५२. से दीर्घ की प्राप्ति नहीं होगी ।

सर्वन्नुः सर्वन्नुषाणाः । जुषाणाऽ इति जुषाणाः ॥ भरमाणा ब्रह्माना ब्रह्माना
 भरमाणा भरमाणा ब्रह्माना हवींषि हवींषि ब्रह्माना भरमाणा भरमाणा
 ब्रह्माना हवींषि । ब्रह्माना हवींषि हवींषि ब्रह्माना ब्रह्माना हवींष्य-
 स्म्येऽ अस्म्ये हवींषि ब्रह्माना ब्रह्माना हवींष्यस्म्ये । हवींष्यस्म्येऽ
 अस्म्ये हवींषि हवींष्यस्म्ये धत्त धत्तास्म्ये हवींषि हवींष्यस्म्ये धत्त ।
 अस्म्ये धत्त धत्तास्म्येऽ अस्म्ये धत्त ब्रसवो ब्रसवो धत्तास्म्येऽ अस्म्ये धत्त ब्रसवः
 । अस्म्येऽ इत्यस्म्ये । धत्त ब्रसवो ब्रसवो धत्त धत्त ब्रसवो ब्रसूनि ब्रसूनि ब्रसवो
 धत्त धत्त ब्रसवो ब्रसूनि । ब्रसवो ब्रसूनि ब्रसूनि ब्रसवो ब्रसवो ब्रसूनि स्वाहा स्वाहा
 ब्रसूनि ब्रसवो ब्रसवो ब्रसूनि स्वाहा । ब्रसूनि स्वाहा स्वाहा ब्रसूनि ब्रसूनि स्वाहा ।
 स्वाहेति स्वाहा ॥१५॥

यारँ ॥ऽ आवहोवहऽ आ याज्यारँ ॥ऽ आवहऽ उशतऽ उशतोवहऽ आ
 याज्यारँ ॥ऽ आवहऽ उशतः^१ । आवहः । अवहऽ उशतऽ उशतोवहोवहऽ उशतो
 दैव देवोशतोवहोवहऽ उशतो दैव । उशतो दैव देवोशतऽ उशतो दैव देवान्देवा-
 न्दैवोशतऽ उशतो दैव देवान् । देव देवान्देवान्दैव देव देवांस्तांस्तान्देवान्दैव देव
 देवांस्तान् । देवांस्तांस्तान्देवान्देवांस्तान्प्र प्र तान्देवान्देवांस्तान्प्र । तान्प्र प्र
 तांस्तान्प्रैर्येय प्र तांस्तान्प्रैर्येय । प्रैर्येय प्र प्रैर्येय स्वे स्वऽ ईर्य प्र प्रैर्येय स्वे
 । ईर्य स्वे स्वऽ ईर्येय स्वेऽ अंग्रेग्रे स्वेऽ ईर्येय स्वेऽ अंग्रे । स्वेऽ अंग्रेग्रे
 स्वे स्वेऽ अंग्रे सुधस्थै सुधस्थैग्रे स्वे स्वेऽ अंग्रे सुधस्थै । अंग्रे सुधस्थै
 सुधस्थैग्रेग्रे सुधस्थै । सुधस्थऽ इति सुध स्थै ॥ जृक्षिवाँसः पपिवाँसः

^१. यान् आ यहाँ आकारोपधो यकारम् (वा. प्रा. ३. १४२) इस सूत्र से नकार यकार तथा उपधा अनुनासिक होता है । यवयोः
 पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (वा. प्रा. ४. १२७) से यकार का लोप होने पर न परकालः पूर्वकाले पुनः (वा. प्रा. ३. ४) से पूर्वकाल की
 सन्धि का निषेध होने से यौ आ रूप होता है ।

पपिवा०सो जक्षिवा०सो जक्षिवा०सः पपिवा०सश्च च पपिवा०सो
 जक्षिवा०सो जक्षिवा०सः पपिवा०सश्च^१। जक्षिवा०सः इति जक्षि
 वा०सः। पपिवा०सश्च च पपिवा०सः पपिवा०सश्च द्विश्च द्विश्च च पपिवा०-
 सः पपिवा०सश्च द्विश्च। पपिवा०सः इति पपि वा०सः। च द्विश्च द्विश्च च च
 द्विश्चसुमसुं द्विश्च च च द्विश्चसुम्^२। द्विश्चसुमसुं द्विश्च द्विश्चसुं द्विश्चसुं द्विश्चसुं द्विश्च
 द्विश्चसुं द्विश्चसुं। असुं द्विश्चसुं द्विश्चसुं द्विश्चसुं द्विश्चसुं द्विश्चसुं द्विश्चसुं
 द्विश्चसुं द्विश्चसुं। स्वः स्वर्गर्म्ममसुमसुं द्विश्चसुं
 स्वः। घर्म्मं स्वः स्वर्गर्म्ममसुमसुं द्विश्चसुं स्वरा तिष्ठत तिष्ठता स्वर्गर्म्ममसुमसुं
 स्वरा तिष्ठत। स्वरा तिष्ठत तिष्ठता स्वः स्वरा तिष्ठता च्वनु तिष्ठता स्वः स्वरा
 तिष्ठतानु। आ तिष्ठत। तिष्ठता च्वनु तिष्ठत तिष्ठतानु स्वाहा स्वाहानु तिष्ठत
 तिष्ठतानु स्वाहा। अनु स्वाहा स्वाहा च्वनु स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा ॥१६॥

ब्रयः हि हि ब्रयं ब्रयः हि त्वा त्वा हि ब्रयं ब्रयः हि त्वा। हि त्वा त्वा हि
 हि त्वा प्रयति प्रयति त्वा हि हि त्वा प्रयति। त्वा प्रयति प्रयति त्वा त्वा
 प्रयति यज्जे यज्जे प्रयति त्वा त्वा प्रयति यज्जे। प्रयति यज्जे यज्जे प्रयति
 प्रयति यज्जेऽ अस्मिन्नस्मिन्नयज्जे प्रयति प्रयति यज्जेऽ अस्मिन्। प्रयती-
 ति प्र यति। यज्जेऽ अस्मिन्नस्मिन्नयज्जे यज्जेऽ अस्मिन्नग्नेग्नेस्मिन्नयज्जे
 यज्जेऽ अस्मिन्नग्ने। अस्मिन्नग्नेग्नेस्मिन्नस्मिन्नग्ने होतारः होतारमग्ने-
 स्मिन्नस्मिन्नग्ने होतारम्। अग्ने होतारः होतारमग्नेग्ने होतारमवृणीमह-
 वृणीमहि होतारमग्नेग्ने होतारमवृणीमहि। होतारमवृणीमह्ववृणीमहि होतारः
 होतारमवृणीमहीहेहावृणीमहि होतारः होतारमवृणीमहीह। अवृणीमहीहेहावृ-

^१. नुथान्तः पदेऽरेके (वा. प्रा. ४.२) इस सूत्र के अनुसार जक्षिवान् सः एवं पपिवान् सः में नकार अनुस्वार हो जाता है।

^२. वा. प्रा. ४.७१. के अनुसार विश्वे असुम् यहाँ विश्वे से परवर्ती अकार अभिनिधान को प्राप्त करता है। वा. प्रा. ५.१४. के अनुसार मूर्धन्य न बना सु यह विभक्तिप्रत्यय बाद में होने पर पृथक्करण होता है। असुम् पद में सु विभक्तिप्रत्यय नहीं है। अतः इस पद का पृथक्करण नहीं होगा।

णीमृह्वृणीमहीह । इहेतीह ॥ ऋधगयाऽ अयाऽ ऋधगृधगयाऽ ऋधगृधगयाऽ
 ऋधगृधगयाऽ ऋधक् । अयाऽ ऋधगृधगयाऽ अयाऽ ऋधगुतोतऽ ऋधगयाऽ
 अयाऽ ऋधगुत । ऋधगुतोतऽ ऋधगृधगुताशमिष्टाऽ अशमिष्टाऽ उतऽ ऋधगृध-
 गुताशमिष्टाः^१ । उताशमिष्टाऽ अशमिष्टाऽ उतोताशमिष्टाः प्रजानन्नप्रजानन्न-
 शमिष्टाऽ उतोताशमिष्टाः प्रजानन् । अशमिष्टाः प्रजानन्नप्रजानन्नशमिष्टाऽ
 अशमिष्टाः प्रजानन्नयज्ज्ञंष्वज्ज्ञम्प्रजानन्नशमिष्टाऽ अशमिष्टाः प्रजानन्नयज्ज्ञम्
 । प्रजानन्नयज्ज्ञंष्वज्ज्ञम्प्रजानन्नप्रजानन्नयज्ज्ञमुपोप यज्ज्ञम्प्रजानन्नप्रजानन्नय-
 ज्ज्ञमुप । प्रजानन्निति प्र जानन् । यज्ज्ञमुपोप यज्ज्ञंष्वज्ज्ञमुप याहि याह्युप
 यज्ज्ञंष्वज्ज्ञमुप याहि । उप याहि याह्युपोप याहि विद्वान्विद्वान्याह्युपोप याहि
 विद्वान् । याहि विद्वान्विद्वान्याहि याहि विद्वान्तस्वाहा स्वाहा विद्वान्याहि याहि
 विद्वान्तस्वाहा^२ विद्वान्तस्वाहा स्वाहा विद्वान्विद्वान्तस्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥
 १७ ॥ शतम् ॥ ३०० ॥

यज्ज्ञं यज्ज्ञंष्वज्ज्ञंष्वज्ज्ञं यज्ज्ञं यज्ज्ञंङ्गच्छ गच्छ यज्ज्ञंष्वज्ज्ञं यज्ज्ञं
 यज्ज्ञंङ्गच्छ । यज्ज्ञंङ्गच्छ गच्छ यज्ज्ञंष्वज्ज्ञंङ्गच्छ यज्ज्ञपतिंष्वज्ज्ञपतिङ्गच्छ
 यज्ज्ञंष्वज्ज्ञंङ्गच्छ यज्ज्ञपतिम् । गच्छ यज्ज्ञपतिंष्वज्ज्ञपतिङ्गच्छ गच्छ
 यज्ज्ञपतिं स्वां स्वांष्वज्ज्ञपतिङ्गच्छ गच्छ यज्ज्ञपतिं स्वाम् । यज्ज्ञपतिं
 स्वां स्वांष्वज्ज्ञपतिंष्वज्ज्ञपतिं स्वांष्वोनिंष्वोनिं स्वांष्वज्ज्ञपतिंष्वज्ज्ञ-
 पतिं स्वांष्वोनिम् । यज्ज्ञपतिमिति यज्ज्ञ पतिम् । स्वांष्वोनिंष्वोनिं स्वां
 स्वांष्वोनिम् । योनिमिति योनिम् ॥ एष तै तऽ एषऽ एष तै यज्ज्ञो यज्ज्ञस्तऽ

^१ उत एवं अशमिष्टाः यहाँ सन्धि की स्थिति में सिं सवर्ण दीर्घम् (वा. प्रा. ४.५२) इस सूत्र से दीर्घ होगा ।

^२ विद्वान् स्वाहा यहाँ द्वौ क्ताभ्यां सकारे (वा. प्रा. ४.१५) इस सूत्र के अनुसार सकार बाद में होने से नकार तकार से व्यवहित होता है ।

एषऽ एष ते यज्जः१ । ते यज्जो यज्जस्ते ते यज्जो यज्जपते यज्जपते यज्जस्ते
 ते यज्जो यज्जपते । यज्जो यज्जपते यज्जपते यज्जो यज्जो यज्जपते
 सहसूक्तवाकः सहसूक्तवाको यज्जपते यज्जो यज्जो यज्जपते सहसूक्तवाकः ।
 यज्जपते सहसूक्तवाकः सहसूक्तवाको यज्जपते यज्जपते सहसूक्तवाकः सर्व-
 वीरः सर्ववीरः सहसूक्तवाको यज्जपते यज्जपते सहसूक्तवाकः सर्ववीरः^१ ।
 यज्जपतऽ इति यज्ज पते । सहसूक्तवाकः सर्ववीरः सर्ववीरः सहसूक्तवाकः
 सहसूक्तवाकः सर्ववीरस्तन्तः सर्ववीरः सहसूक्तवाकः सहसूक्तवाकः सर्ववी-
 रस्तम् । सहसूक्तवाकऽ इति सह सूक्तवाकः । सर्ववीरस्तन्तः सर्ववीरः सर्ववी-
 रस्तञ्जुषस्व जुषस्व तः सर्ववीरः सर्ववीरस्तञ्जुषस्व । सर्ववीरऽ इति सर्व वीरः ।
 तञ्जुषस्व जुषस्व तन्तञ्जुषस्व स्वाहा स्वाहा जुषस्व तन्तञ्जुषस्व स्वाहा । जुषस्व
 स्वाहा स्वाहा जुषस्व जुषस्व स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥१८॥

उरुः हि ह्युरुमुरुः हि राजा राजा ह्युरुमुरुः हि राजा । हि राजा राजा
 हि हि राजा वरुणो वरुणो राजा हि हि राजा वरुणः । राजा वरुणो वरुणो राजा
 राजा वरुणश्चकारं चकार वरुणो राजा राजा वरुणश्चकारं । वरुणश्चकारं चकार
 वरुणो वरुणश्चकार सूक्ष्माय सूक्ष्माय चकार वरुणो वरुणश्चकार सूक्ष्माय । चकार
 सूक्ष्माय सूक्ष्माय चकारं चकार सूक्ष्माय पन्थाम्पन्थां सूक्ष्माय चकारं चकार
 सूक्ष्माय पन्थाम् । सूक्ष्माय पन्थाम्पन्थां सूक्ष्माय सूक्ष्माय पन्थामन्वेतुवाऽ
 अन्वेतुवै पन्थां सूक्ष्माय सूक्ष्माय पन्थामन्वेतुवै^२ । पन्थामन्वेतुवाऽ अन्वेतुवै
 पन्थाम्पन्थामन्वेतुवाऽ उऽ उऽ अन्वेतुवै पन्थाम्पन्थामन्वेतुवाऽ उ । अन्वेतुवाऽ

^१. सहसूक्तवाकः सर्ववीरः यहाँ अविकारं शाकल्यः शषसेषु (वा. मा. ३. १०) इस सूत्र से शाकल्याचार्य के मत में विसर्ग का विकार नहीं होता, यह मत माध्यन्दिन शाखा में ग्राह्य है ।

^२. वा. मा. २. ४७. के अनुसार अन्वेतुवै पद में दो अक्षर उदात्त हैं ।

उंऽ उऽ अञ्चैतुवाऽ अञ्चैतुवाऽ उं । अञ्चैतुवाऽ इत्यनु एतुवै । ऊंऽ इत्युं ॥ अपदे
पादा पादापदेपदे पादा प्रतिधातवे प्रतिधातवे पादापदेपदे पादा प्रतिधातवे ।
पादा प्रतिधातवे प्रतिधातवे पादा पादा प्रतिधातवेकरकः प्रतिधातवे पादा
पादा प्रतिधातवेकः । प्रतिधातवेकरकः प्रतिधातवे प्रतिधातवेकरुतोताकः
प्रतिधातवे प्रतिधातवेकरुत^१ । प्रतिधातवऽ इति प्रति धातवे । अकरुतोता
करकरुतापवक्तापवक्कोताकरकरुतापवक्ता । उतापवक्तापवक्कोतोतापापवक्ता
हृदयाविधौ हृदयविधौपवक्कोतोतापवक्ता हृदयाविधः । अपवक्ता हृदयाविधौ
हृदयविधौपवक्तापवक्ता हृदयाविधेश्चिद्धृदयविधौपवक्तापवक्ता हृदयाविधश्चित् ।
अपवक्तेत्यप वक्ता । हृदयाविधश्चिद्धृदयविधौ हृदयाविधश्चित् । हृदयविधऽ इति
हृदय विधः । चिदिति चित् ॥ नमो ब्रुणाय ब्रुणाय नमो नमो ब्रुणायभिष्टि-
तोभिस्त्थितो ब्रुणाय नमो नमो ब्रुणायभिष्टितः । ब्रुणायभिष्टितोभिस्त्थितो
ब्रुणाय ब्रुणायभिष्टितो ब्रुणस्य ब्रुणस्याभिस्त्थितो ब्रुणाय ब्रुणायभि-
ष्टितो ब्रुणस्य । अभिष्टितो ब्रुणस्य ब्रुणस्याभिस्त्थितोभिष्टितो ब्रुणस्य
पाशः पाशो ब्रुणस्याभिस्त्थितोभिष्टितो ब्रुणस्य पाशः । अभिस्त्थितऽ
इत्यभि स्थितः । ब्रुणस्य पाशः पाशो ब्रुणस्य ब्रुणस्य पाशः^२ । पाशऽ इति
पाशः ॥१९॥

अग्नेरनीकमनीकमग्नेरग्नेरनीकमपोपोनीकमग्नेरग्नेरनीकमपः । अ-
नीकमपोपोनीकमनीकमपऽ आ विवेश द्विवेशापोनीकमनीकमपऽ आ विवेश ।
अपऽ आ विवेश द्विवेशापऽ आ विवेशापाम्पाँद्विवेशापऽ आ विवेशापाम् । आ
विवेश । द्विवेशापाम्पाँद्विवेश द्विवेशापान्नपाँद्विवेश द्विवेशापान्नपात् ।

^१ अकः उत यहाँ रेफं स्वरघौ (वा. प्रा. ४. ३७) इस सूत्र से विसर्जनीय रेफ होता है ।

^२ प्रकृत्या कस्योः पफयोश्च (वा. प्रा. ३. ११) ककार, खकार तथा पकार, फकार परे रहने पर विसर्जनीय अविकृत रहता है ।

अ॒पात्रपा॒त्रपा॒दुपाम॒पात्रपा॒त्रप्रति॒रक्ष॑न्प्रति॒रक्ष॑न्पा॒दुपाम॒पात्रपा॒त्रप्रति॒रक्ष॑न् ।
 नपा॒त्रप्रति॒रक्ष॑न्प्रति॒रक्ष॑न्पा॒त्रपा॒त्रप्रति॒रक्ष॑न्सु॒ख्य॑मसु॒ख्य॑मप्रति॒रक्ष॑न्पा॒त्रपा॒-
 त्रप्रति॒रक्ष॑न्सु॒ख्य॑म् । प्रति॒रक्ष॑न्सु॒ख्य॑मसु॒ख्य॑मप्रति॒रक्ष॑न्प्रति॒रक्ष॑न्सु॒ख्य॑म् ।
 प्रति॒रक्ष॑न्निति॑ प्रति॒ रक्ष॑न् । असु॒ख्य॑मित्य॑सु॒ख्य॑म् ॥ दमे॑दमे॒ समिध॑ः समिध॑-
 न्दमे॑दमे॒ दमे॑दमे॒ समिध॑व्य॒क्षि य॒क्षि समिध॑न्दमे॑दमे॒ दमे॑दमे॒ समिध॑व्य॒क्षि ।
 दमे॑दम॒ऽ इति॑ दमे॑ दमे॑ । समिध॑व्य॒क्षि य॒क्षि समिध॑ः समिध॑व्य॒क्ष्यग्ने॑ग्ने
 य॒क्षि समिध॑ः समिध॑व्य॒क्ष्यग्ने॑ । समिध॑मिति॑ सम् इध॑म् । य॒क्ष्यग्ने॑ग्ने
 य॒क्षि य॒क्ष्यग्ने॑ प्रति॒ प्रत्य॑ग्ने य॒क्षि य॒क्ष्यग्ने॑ प्रति॑ । अ॒ग्ने प्रति॑ प्रत्य॑-
 ग्नेग्ने॑ प्रति॑ ते ते प्रत्य॑ग्नेग्ने॑ प्रति॑ ते । प्रति॑ ते ते प्रति॑ प्रति॑ ते जि॒ह्वा जि॒ह्वा ते
 प्रति॑ प्रति॑ ते जि॒ह्वा । ते जि॒ह्वा जि॒ह्वा ते ते जि॒ह्वा घृ॒तङ्घृत॑जि॒ह्वा ते ते जि॒ह्वा घृ॒तम्
 । जि॒ह्वा घृ॒तङ्घृत॑जि॒ह्वा जि॒ह्वा घृ॒तमु॒दुद् घृ॒तजि॒ह्वा जि॒ह्वा घृ॒तमु॒त् । घृ॒तमु॒दुद् घृ॒तङ्घृ॒-
 तमु॒च्चर॑ण्यच्चरण्य॒दुद् घृ॒तङ्घृत॑मु॒च्चर॑ण्यत्^१ । उ॒च्चर॑ण्यच्चरण्य॒दुदु॒च्चर॑ण्यत्स्वा॒-
 हा स्वाहा॑ चरण्य॒दुदु॒च्चर॑ण्यत्स्वाहा॑ । च॒रण्यत्स्वाहा॑ स्वाहा॑ चरण्यच्चरण्य॒-
 त्स्वाहा॑ । स्वाहेति॑ स्वाहा॑ ॥२०॥

समु॒द्रे ते ते समु॒द्रे समु॒द्रे ते हृद॑य॒ः हृद॑यन्ते समु॒द्रे समु॒द्रे ते हृद॑यम् । ते
 हृद॑य॒ः हृद॑यन्ते ते हृद॑यम॒प्स्वप्सु॑ हृद॑यन्ते ते हृद॑यम॒प्सु । हृद॑यम॒प्स्वप्सु॑
 हृद॑य॒ः हृद॑यम॒प्स्वन्तर॑न्तर॒प्सु हृद॑य॒ः हृद॑यम॒प्स्वन्तः॑ । अ॒प्स्वन्तर॑न्तर॒-
 प्स्वप्स्वन्तः॑ स॒ः सम॑न्तर॒प्स्वप्स्वन्तः॑ सम् । अ॒प्स्वित्य॑प् सु^२ । अ॒न्तः स॒ः
 सम॑न्तर॒न्तः सन्त्वा॑ त्वा सम॑न्तर॒न्तः सन्त्वा॑ । अ॒न्तरित्य॑न्तः । सन्त्वा॑ त्वा
 स॒ः सन्त्वा॑ विश॑न्तु विश॑न्तु त्वा स॒ः सन्त्वा॑ विश॑न्तु । त्वा विश॑न्तु विश॑न्तु त्वा

^१ उत् चरण्यत् यहाँ वा.मा.४.९६. के अनुसार तकार चकार होता है ।

^२ स्वि॒ति चान॑तो (वा.मा.५.१४) इस सूत्र के अनुसार यहाँ वृथकरण होता है ।

त्वा द्विशन्त्वोषधीरोषधीर्विशन्तु त्वा त्वा द्विशन्त्वोषधीः। द्विशन्त्वोषधीरो-
षधीर्विशन्तु द्विशन्त्वोषधीरुतोतौषधीर्विशन्तु द्विशन्त्वोषधीरुत। ओषधीरुतो-
तौषधीरोषधीरुतापऽ आपऽ उतौषधीरोषधीरुतापः। उतापऽ आपऽ उतोतापः।
आपऽ इत्यापः॥ यज्जस्यं त्वा त्वा यज्जस्यं यज्जस्यं त्वा यज्जपते यज्जपते
त्वा यज्जस्यं यज्जस्यं त्वा यज्जपते। त्वा यज्जपते यज्जपते त्वा त्वा यज्जपते
सूक्तोक्तौ सूक्तोक्तौ यज्जपते त्वा त्वा यज्जपते सूक्तोक्तौ। यज्जपते सूक्तोक्तौ
सूक्तोक्तौ यज्जपते यज्जपते सूक्तोक्तौ नमोवाके नमोवाके सूक्तोक्तौ यज्जपते
यज्जपते सूक्तोक्तौ नमोवाके। यज्जपतऽ इति यज्ज पते। सूक्तोक्तौ नमोवाके
नमोवाके सूक्तोक्तौ सूक्तोक्तौ नमोवाके द्विधेम द्विधेम नमोवाके सूक्तोक्तौ
सूक्तोक्तौ नमोवाके द्विधेम। सूक्तोक्ताविति सूक्त उक्तौ। नमोवाके द्विधेम द्विधेम
नमोवाके नमोवाके द्विधेम यद्यद्विधेम नमोवाके नमोवाके द्विधेम यत्।
नमोवाकऽ इति नमः द्वाके। द्विधेम यद्यद्विधेम द्विधेम यत्स्वाहा स्वाहा यद्विधेम
द्विधेम यत्स्वाहा। यत्स्वाहा स्वाहा यद्यत्स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥२१॥

देवीरापऽ आपो देवीर्देवीरापऽ एषऽ एषऽ आपो देवीर्देवीरापऽ एषः॥ आपऽ
एषऽ एषऽ आपऽ आपऽ एष वो वऽ एषऽ आपऽ आपऽ एष वः^१। एष वो वऽ
एषऽ एष वो गर्भो गर्भो वऽ एषऽ एष वो गर्भः॥ द्वो गर्भो गर्भो वो वो
गर्भस्तन्तद्गर्भो वो वो गर्भस्तम्। गर्भस्तन्तद्गर्भो गर्भस्तः सुप्रीतः
सुप्रीतन्तद्गर्भो गर्भस्तः सुप्रीतम्। तः सुप्रीतः सुप्रीतन्तन्तः सुप्रीतः
सुभृतः सुभृतः सुप्रीतन्तन्तः सुप्रीतः सुभृतम्। सुप्रीतः सुभृतः सुभृतः
सुप्रीतः सुप्रीतः सुभृतम्बिभृत बिभृत सुभृतः सुप्रीतः सुप्रीतः सुभृत-
म्बिभृत। सुप्रीतमिति सु प्रीतम्। सुभृतम्बिभृत बिभृत सुभृतः सुभृतम्बिभृत।

^१. स्य एष च (वा. प्रा. ३.१७) व्यञ्जन परे रहने पर स्यः एवं एषः का विसर्जनीय लुप्त हो जाता है।

सुभृतमिति सु भृतम् । बिभृतेति बिभृतम् ॥ देव सोम सोम देव देव सोमैषऽ एष
 सोम देव देव सोमैषः । सोमैषऽ एष सोम सोमैष तै तऽ एष सोम सोमैष तै । एष
 तै तऽ एषऽ एष तै लोको लोकस्तऽ एषऽ एष तै लोकः । ते लोको लोकस्ते ते
 लोकस्तस्मिँस्तस्मिँल्लोकस्ते ते लोकस्तस्मिँन्^१ । लोकस्तस्मिँस्तस्मिँ-
 ल्लोको लोकस्तस्मिँच्छः शन्तस्मिँल्लोको लोकस्तस्मिँच्छम् । तस्मिँ-
 छः शन्तस्मिँस्तस्मिँच्छञ्च च शन्तस्मिँस्तस्मिँच्छञ्च । शञ्च च शः
 शञ्च वक्ष्व वक्ष्व च शः शञ्च वक्ष्व । च वक्ष्व वक्ष्व च च वक्ष्व परि परि
 वक्ष्व च च वक्ष्व परि । वक्ष्व परि परि वक्ष्व वक्ष्व परि च च परि वक्ष्व
 वक्ष्व परि च । परि च च परि परि च वक्ष्व वक्ष्व च परि परि च वक्ष्व^२ । च
 वक्ष्व वक्ष्व च च वक्ष्व । वक्ष्वेति वक्ष्व ॥ देवानां॑ समित्समिद्देवानांन्दे-
 वानां॑ समिदस्यसि समिद्देवानांन्देवानां॑ समिदसि । समिदस्यसि समित्समि-
 दसि । समिदिति सम् इत् । असीत्यसि ॥२२॥

एजंतु दशमास्यो दशमास्यऽ एजत्वेजंतु दशमास्यो गर्भो गर्भो
 दशमास्यऽ एजत्वेजंतु दशमास्यो गर्भः । दशमास्यो गर्भो गर्भो दशमास्यो
 दशमास्यो गर्भो जरायुणा जरायुणा गर्भो दशमास्यो दशमास्यो गर्भो जरा-
 युणा । दशमास्यऽ इति दश मास्यः । गर्भो जरायुणा जरायुणा गर्भो गर्भो
 जरायुणा सह सह जरायुणा गर्भो गर्भो जरायुणा सह । जरायुणा सह सह
 जरायुणा जरायुणा सह । सहेति सह ॥ यथायमयँवथा यथायँवयुर्वायुरयँवथा
 यथायँवयुः । अयँवयुर्वायुरयमयँवयुरेजत्येजति वायुरयमयँवयुरेजति । वायुरे-

^१. तस्मिन् तस्मिन् यहाँ तथयोः सम् (वा. प्रा. ३.१३५) इस सूत्र से नकार सकार होता है तथा उपधा अनुनासिक होता है ।

^२. द्वयोः पूर्व समुच्चये (वा. प्रा. ६.१९) दो क्रियापदों के समुच्चय अर्थ में होने पर प्रथम क्रिया पद अपने प्रकृति स्वर से युक्त होता है ।
 जैसे यहाँ वक्ष्व पद ।

ज॒त्येज॑ति द्वा॒युर्द्वा॒युरेज॑ति यथा॒ यथैज॑ति द्वा॒युर्द्वा॒युरेज॑ति यथा^१। एज॑ति यथा॒ यथैज॑त्येज॑ति यथा॒ समु॒द्रः॑ समु॒द्रो यथैज॑त्येज॑ति यथा॒ समु॒द्रः॑। यथा॒ समु॒द्रः॑ समु॒द्रो यथा॒ यथा॒ समु॒द्रऽ एज॑त्येज॑ति समु॒द्रो यथा॒ यथा॒ समु॒द्रऽ एज॑ति। समु॒द्रऽ एज॑त्येज॑ति समु॒द्रः॑ समु॒द्रऽ एज॑ति। एज॑तीत्येज॑ति ॥ ए॒वाय॑म॒यमे॒वैवा॑य॒न्दश॑मा॒स्यो दश॑मा॒स्योय॒मेवै॑वा॒य॒न्दश॑मा॒स्यः॑। अ॒य॒न्दश॑मा॒स्यो दश॑मा॒स्योय॒म॒य॒न्दश॑मा॒स्योऽ अ॒स्र॒द॒स्र॒दश॑मा॒स्योय॒म॒य॒न्दश॑मा॒स्योऽ अ॒स्र॒त्^२। दश॑मा॒स्योऽ अ॒स्र॒द॒स्र॒दश॑मा॒स्यो दश॑मा॒स्योऽ अ॒स्र॒ज्ज॒रायु॑णा ज॒रायु॑णा॒स्र॒दश॑मा॒स्यो दश॑मा॒स्योऽ अ॒स्र॒ज्ज॒रायु॑णा। दश॑मा॒स्योऽ इति॑ दश॑ मा॒स्यः॑। अ॒स्र॒ज्ज॒रायु॑णा ज॒रायु॑णा॒स्र॒द॒स्र॒ज्ज॒रायु॑णा स॒ह स॒ह ज॒रायु॑णा॒स्र॒द॒स्र॒ज्ज॒रायु॑णा स॒ह। ज॒रायु॑णा स॒ह स॒ह ज॒रायु॑णा ज॒रायु॑णा स॒ह। स॒हेति॑ स॒ह ॥२३॥

यस्यै॑ ते ते॒ यस्यै॑ यस्यै॑ ते य॒ज्जि॒यो य॒ज्जि॒यस्ते॑ यस्यै॑ यस्यै॑ ते य॒ज्जि॒यः॑। ते य॒ज्जि॒यो य॒ज्जि॒यस्ते॑ ते य॒ज्जि॒यो ग॒र्भो॑ ग॒र्भो॑ य॒ज्जि॒यस्ते॑ ते य॒ज्जि॒यो ग॒र्भः॑। य॒ज्जि॒यो ग॒र्भो॑ ग॒र्भो॑ य॒ज्जि॒यो य॒ज्जि॒यो ग॒र्भो॑ यस्यै॑ यस्यै॑ ग॒र्भो॑ य॒ज्जि॒यो य॒ज्जि॒यो ग॒र्भो॑ यस्यै॑। ग॒र्भो॑ यस्यै॑ यस्यै॑ ग॒र्भो॑ ग॒र्भो॑ यस्यै॑ योनि॑र्ध्वो॒नि॒र्ध्वस्यै॑ ग॒र्भो॑ ग॒र्भो॑ यस्यै॑ योनि॑ः॑। यस्यै॑ योनि॑र्ध्वो॒नि॒र्ध्वस्यै॑ यस्यै॑ योनि॑र्हि॒र॒ण्ययी॑ हि॒र॒ण्ययी॑ योनि॑र्ध्वस्यै॑ यस्यै॑ योनि॑र्हि॒र॒ण्ययी॑। योनि॑र्हि॒र॒ण्ययी॑ हि॒र॒ण्ययी॑ योनि॑र्ध्वो॒नि॒र्हि॒र॒ण्ययी॑। हि॒र॒ण्ययी॑ति॑ हि॒र॒ण्ययी॑॥ अ॒ङ्गा॒न्य॒हुता॒हुता॒ङ्गा॒न्य॒ङ्गा॒न्य॒हुता॒ यस्य॑ यस्या॒हुता॒ङ्गा॒न्य॒ङ्गा॒न्य॒हुता॒ यस्यै॑^३। अ॒हुता॒ यस्य॑ यस्या॒हुता॒हुता॒ यस्य॑ तन्त॑र्ध्वस्या॒हुता॒हुता॒ यस्य॑ तम्। यस्य॑ तन्त॑र्ध्वस्य॑

^१. यथा एजति यहाँ सन्ध्यक्षर ऐकारोकारौ (वा. प्रा. ४. ५८) इस सूत्र से सन्ध्यक्षर बाद में होने पर आकार परवर्ती एकार के सहित ऐकार होता है।

^२. वा. प्रा. ४. ८५. के अनुसार दशमास्यो का ओकार प्रकृतिभाव से रहता है।

^३. अहुता इस पद में अहुता ऐसा उच्चारण करने पर स्वरभक्ति अपरिहार्य होगी, जो कि अविवक्षित है।

यस्य तस्मात्त्रा मात्रा तँव्यस्य यस्य तस्मात्त्रा । तस्मात्त्रा मात्रा तन्तस्मात्त्रा सः
 सस्मात्त्रा तन्तस्मात्त्रा सम् । मात्रा सः सस्मात्त्रा मात्रा समजीगममजीगमः
 सस्मात्त्रा मात्रा समजीगमम् । समजीगममजीगमः सः समजीगमः स्वाहा
 स्वाहाजीगमः सः समजीगमः स्वाहा । अजीगमः स्वाहा
 स्वाहाजीगममजीगमः स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ २४ ॥

पुरुदुस्मो विषुरूपो विषुरूपः पुरुदुस्मः पुरुदुस्मो विषुरूपः इन्दुरि-
 न्दुर्विषुरूपः पुरुदुस्मः पुरुदुस्मो विषुरूपः इन्दुः । पुरुदुस्मः इति पुरु
 दुस्मः । विषुरूपः इन्दुरिन्दुर्विषुरूपो विषुरूपः इन्दुरन्तरन्तरिन्दुर्विषुरूपो विषु-
 रूपः इन्दुरन्तः । विषुरूपः इति विषु रूपः । इन्दुरन्तरन्तरिन्दुरिन्दुरन्तर्म्महि-
 मानंमहिमानंमन्तरिन्दुरिन्दुरन्तर्म्महिमानंम् । अन्तर्म्महिमानंमहिमानंमन्त-
 रन्तर्म्महिमानंमानञ्जानञ्ज महिमानंमन्तरन्तर्म्महिमानंमानञ्ज । महिमानंमान-
 ज्ञानञ्ज महिमानंमहिमानंमानञ्ज धीरो धीरः आनञ्ज महिमानंमहिमानंमानञ्ज
 धीरः । आनञ्ज धीरो धीरः आनञ्जानञ्ज धीरः । धीरः इति धीरः ॥
 एकपदीन्द्रिपदीन्द्रिपदीमेकपदीमेकपदीन्द्रिपदीत्रिपदीत्रिपदीन्द्रिपदीमेकपदीमेक
 पदीन्द्रिपदीत्रिपदीम् । एकपदीमित्येक पदीम् । द्विपदीत्रिपदीत्रिपदीन्द्रिपदी-
 न्द्रिपदीत्रिपदीञ्चतुष्पदीञ्चतुः पदीत्रिपदीन्द्रिपदीन्द्रिपदीत्रिपदीञ्चतुष्पदीम् ।
 द्विपदीमिति द्वि पदीम् । त्रिपदीञ्चतुष्पदीञ्चतुः पदीत्रिपदीत्रिपदीञ्चतुष्पदी-
 मष्टापदीमष्टापदीञ्चतुः पदीत्रिपदीत्रिपदीञ्चतुष्पदीमष्टापदीम् । त्रिपदीमिति त्रि
 पदीम् । चतुष्पदीमष्टापदीमष्टापदीञ्चतुः पदीञ्चतुष्पदीमष्टापदीभुवना भुवना-
 ष्टापदीञ्चतुः पदीञ्चतुष्पदीमष्टापदीभुवना । चतुःपदीमिति चतुः पदीम् ।
 अष्टापदीभुवना भुवनाष्टापदीमष्टापदीभुवनञ्चनु भुवनाष्टापदीमष्टापदी-

मरुतो॒ यस्य॒ यस्य॒ मरुतो॒ मरुतो॒ यस्य॒ हि हि यस्य॒ मरुतो॒ मरुतो॒ यस्य॒
हि॑ । यस्य॒ हि हि यस्य॒ यस्य॒ हि कक्षये॒ कक्षये॒ हि यस्य॒ यस्य॒ हि कक्षये॑ । हि कक्षये॒
कक्षये॒ हि हि कक्षये॑ पा॒थ पा॒थ कक्षये॒ हि हि कक्षये॑ पा॒थ । क्षये॑ पा॒थ पा॒थ कक्षये॒
कक्षये॑ पा॒था दि॒वो दि॒वः पा॒थ कक्षये॒ कक्षये॑ पा॒था दि॒वः । पा॒था दि॒वो दि॒वः पा॒थ
पा॒था दि॒वो द्विमहसो॑ द्विमहसो दि॒वः पा॒थ पा॒था दि॒वो द्विमहसः॑ । दि॒वो द्विमहसो॑
द्विमहसो दि॒वो दि॒वो द्विमहसः॑ । द्विमहसः॑ इति॑ वि महसः॑ ॥ स सु॒गो॒पात॑मः
सु॒गो॒पात॑मः स स सु॒गो॒पात॑मो॒ जनो॒ जनः॑ सु॒गो॒पात॑मः स स सु॒गो॒पात॑मो॒
जनः॑ । सु॒गो॒पात॑मो॒ जनो॒ जनः॑ सु॒गो॒पात॑मः सु॒गो॒पात॑मो॒ जनः॑ । सु॒गो॒पात॑मः
इति॑ सु गो॒पात॑मः^२ । जनः॑ इति॑ जनः॑ ॥ २६ ॥

म॒ही द्यौर्द्यौर्म॒ही म॒ही द्यौः पृथि॒वी पृथि॒वी द्यौर्म॒ही म॒ही द्यौः पृथि॒वी ।
 द्यौः पृथि॒वी पृथि॒वी द्यौर्द्यौः पृथि॒वी च॑ च॒ पृथि॒वी द्यौर्द्यौः पृथि॒वी च॑ । पृथि॒वी च॑ च॒
 पृथि॒वी पृथि॒वी च॑ नो॒ नश्च॑ पृथि॒वी पृथि॒वी च॑ नः । च॒ नो॒ नश्च॑ च॒ नऽ इ॒ममि॒म-
 त्र॑श्च॒ च॒ नऽ इ॒मम् । नऽ इ॒ममि॒मन्त्रो॑ नऽ इ॒मं॒व्य॒ज्ज्ञं॒व्य॒ज्ज्ञमि॒मन्त्रो॑ नऽ इ॒मं॒व्य॒-
 ज्ज्ञम् । इ॒मं॒व्य॒ज्ज्ञं॒व्य॒ज्ज्ञमि॒ममि॒मं॒व्य॒ज्ज्ञमि॒मि॒मि॒क्षता॑मि॒मि॒क्षतां॒व्य॒ज्ज्ञमि॒म-
 मि॒मं॒व्य॒ज्ज्ञमि॒मि॒क्षता॑म् । व॒ज्ज्ञमि॒मि॒क्षता॑मि॒मि॒क्षतां॒व्य॒ज्ज्ञं॒व्य॒ज्ज्ञमि॒म-

2. वीतमहूतमसूतमगोपातमरन्नाधतमवसुधातमाः पूर्वेण (वा. प्रा. ५.३) इस सूत्र के अनुसार यह पद पूर्ववर्ती पद के सहित अवगृहीत होता है।

मिक्क्षताम्। मिमिक्क्षतामिति मिमिक्क्षताम्॥ पिपृतान्नो नः पिपृताम्पिपृतान्नो
भरीमभिर्भरीमभिर्नः पिपृताम्पिपृतान्नो भरीमभिः। नो भरीमभिर्भरीमभिर्नो
नो भरीमभिः। भरीमभिरिति भरीमभिः॥२७॥

आ तिष्ठ तिष्ठा तिष्ठ वृत्रहन्वृत्रहंस्तिष्ठ तिष्ठ वृत्रहन्^१। तिष्ठ वृत्रहन्वृत्र-
हंस्तिष्ठ तिष्ठ वृत्रहन्त्रथः रथंवृत्रहंस्तिष्ठ तिष्ठ वृत्रहन्त्रथम्। वृत्रहन्त्रथः रथंवृत्रह-
न्वृत्रहन्त्रथंयुक्ता युक्ता रथंवृत्रहन्वृत्रहन्त्रथंयुक्ता। वृत्रहन्त्रिति वृत्र हन्। रथंयुक्ता
युक्ता रथः रथंयुक्ता तै ते युक्ता रथः रथंयुक्ता तै। युक्ता तै ते युक्ता युक्ता ते
ब्रह्मणा ब्रह्मणा ते युक्ता युक्ता ते ब्रह्मणा। ते ब्रह्मणा ब्रह्मणा ते ते ब्रह्मणा हरी हरी
ब्रह्मणा ते ते ब्रह्मणा हरी। ब्रह्मणा हरी हरी ब्रह्मणा ब्रह्मणा हरी। हरीऽ इति हरी॥
अर्वाचीनः सु स्वर्वाचीनमर्वाचीनः सु तै ते स्वर्वाचीनमर्वाचीनः सु तै। सु तै
ते सु सु ते मनो मनस्ते सु सु ते मनः^२। ते मनो मनस्ते ते मनो ग्रावा ग्रावा
मनस्ते ते मनो ग्रावा। मनो ग्रावा ग्रावा मनो मनो ग्रावा कृणोतु कृणोतु
ग्रावा मनो मनो ग्रावा कृणोतु। ग्रावा कृणोतु कृणोतु ग्रावा ग्रावा कृणोतु
वृग्गुना वृग्गुना कृणोतु ग्रावा ग्रावा कृणोतु वृग्गुना। कृणोतु वृग्गुना वृग्गुना
कृणोतु कृणोतु वृग्गुना। वृग्गुनेति वृग्गुना॥ इन्द्राय त्वा त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा
षोडशिनै षोडशिने त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा षोडशिनै। त्वा षोडशिनै षोडशिनै त्वा
त्वा षोडशिनै। षोडशिनेऽ इति षोडशिनै॥२८॥

युक्श्वा हि हि युक्श्व युक्श्वा हि केशिना केशिना हि युक्श्व युक्श्वा हि
केशिना^१। हि केशिना केशिना हि हि केशिना हरी हरी केशिना हि हि केशिना
हरी। केशिना हरी हरी केशिना केशिना हरी वृषणा वृषणा हरी केशिना केशिना

^१। वा. मा. ३.१०३. के अनुसार आद्युदात्त तिष्ठ पद का अकार दीर्घ होता है। यहाँ आद्युदात्त न होने से दीर्घ नहीं होगा।

^२। वा. मा. ३.१२९. के अनुसार युक्श्व हि यहाँ युक्श्व के अकार का दीर्घ हो गया है।

हरी वृषणा । हरी वृषणा वृषणा हरी हरी वृषणा कक्ष्यप्पा कक्ष्यप्पा वृषणा हरी
 हरी वृषणा कक्ष्यप्पा । हरीऽ इति हरी । वृषणा कक्ष्यप्पा कक्ष्यप्पा वृषणा
 वृषणा कक्ष्यप्पा । कक्ष्यप्पेति कक्ष्य प्रा ॥ अथा नो नोथाथा नऽ इन्द्रेन्द्र
 नोथाथा नऽ इन्द्र । नऽ इन्द्रेन्द्र नो नऽ इन्द्र सोमपाऽ सोमपाऽ इन्द्र नो नऽ इन्द्र
 सोमपाऽ । इन्द्र सोमपाऽ सोमपाऽ इन्द्रेन्द्र सोमपा गिराङ्गिरा० सोमपाऽ इन्द्रेन्द्र
 सोमपा गिराम् । सोमपा गिराङ्गिरा० सोमपाऽ सोमपा गिरामुपंश्रुति-
 मुपंश्रुतिङ्गिरा० सोमपाऽ सोमपा गिरामुपंश्रुतिम् । सोमपाऽ इति सोम पाऽ ।
 गिरामुपंश्रुतिमुपंश्रुतिङ्गिराङ्गिरामुपंश्रुतिञ्चर चरोपंश्रुतिङ्गिराङ्गिरामुपंश्रुतिञ्चर ।
 उपंश्रुतिञ्चर चरोपंश्रुतिमुपंश्रुतिञ्चर । उपंश्रुतिमित्युपं श्रुतिम् । चरेति चर ॥ २९ ॥

इन्द्रमिदिन्द्रमिन्द्रमिद्धरी हरीऽ इदिन्द्रमिन्द्रमिद्धरी । इद्धरी हरीऽ
 इदिद्धरी ब्रहतो ब्रहतो हरीऽ इदिद्धरी ब्रहतः । हरी ब्रहतो ब्रहतो हरी हरी
 ब्रहतोपप्रतिधृष्टशवसुमप्रतिधृष्टशवसंब्रहतो हरी हरी ब्रहतोपप्रतिधृष्टशवसम् ।
 हरीऽ इति हरी । ब्रहतोपप्रतिधृष्टशवसुमप्रतिधृष्टशवसंब्रहतो ब्रहतोपप्रतिधृष्टश-
 वसम् । अप्रतिधृष्टशवसमित्यप्रतिधृष्ट शवसम् ॥ ऋषीणाञ्च चऽ ऋषीणामृ-
 षीणाञ्च स्तुती स्तुतीञ्चऽ ऋषीणामृषीणाञ्च स्तुतीः । च स्तुती स्तुतीञ्च च
 स्तुतीरुपोपं स्तुतीञ्च च स्तुतीरुपं । स्तुतीरुपोपं स्तुती स्तुतीरुपं वृज्जं वृज्जमुपं
 स्तुती स्तुतीरुपं वृज्जम्^१ । उपं वृज्जं वृज्जमुपोपं वृज्जञ्च च वृज्जमुपोपं
 वृज्जञ्च । वृज्जञ्च च वृज्जं वृज्जञ्च मानुषाणाम्मानुषाणाञ्च वृज्जं वृज्जञ्च
 मानुषाणाम् । च मानुषाणाम्मानुषाणाञ्च च मानुषाणाम् । मानुषाणामिति
 मानुषाणाम् ॥ ३० ॥

^१. पादादौ च पदादौ च सँख्योगावग्रहेषु च । जः शब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः ॥ -या. शि. १५०.

उप वृज्जम् यहाँ पादादि होने के कारण यकार का जकार के सदृश उच्चारण होगा ।

यस्मात् न यस्माद्यस्मात् जातो जातो न यस्माद्यस्मात् जातः ।
 न जातो जातो न न जातः परः परो जातो न न जातः परः । जातः परः
 परो जातो जातः परोऽ अन्व्योऽन्व्यः परो जातो जातः परोऽ अन्व्यः । परोऽ
 अन्व्योऽन्व्यः परः परोऽ अन्व्योऽ अस्त्यस्त्यन्व्यः परः परोऽ अन्व्योऽ अस्ति ।
 अन्व्योऽ अस्त्यस्त्यन्व्योऽ अस्ति यो योस्त्यन्व्योऽ अस्ति यः । अस्ति यो
 योस्त्यस्ति यः आविवेशाविवेश योस्त्यस्ति यः आविवेश । यः आविवेशाविवेश
 यो यः आविवेश भुवनानि भुवनान्याविवेश यो यः आविवेश भुवनानि । आवि-
 वेश भुवनानि भुवनान्याविवेशाविवेश भुवनानि द्विश्वा द्विश्वा भुवनान्याविवेशा-
 विवेश भुवनानि द्विश्वा । आविवेशेत्या द्विवेश । भुवनानि द्विश्वा द्विश्वा भुवनानि
 भुवनानि द्विश्वा । द्विश्वेति विश्वा ॥ प्रजापतिः प्रजया प्रजापतिः
 प्रजापतिः प्रजया सहराणः सहराणः प्रजया प्रजापतिः प्रजापतिः
 प्रजया सहराणः । प्रजापतिरिति प्रजा पतिः¹ । प्रजया सहराणः सहरा-
 णः प्रजया प्रजया सहराणस्त्रीणि त्रीणि सहराणः प्रजया प्रजया सहरा-
 णस्त्रीणि । प्रजयेति प्र जया । सहराणस्त्रीणि त्रीणि सहराणः सहराण-
 स्त्रीणि ज्योतींषि ज्योतींषि त्रीणि सहराणः सहराणस्त्रीणि
 ज्योतींषि । सहराणः इति सम् राणः । त्रीणि ज्योतींषि ज्योतींषि
 त्रीणि त्रीणि ज्योतींषि सचते सचते ज्योतींषि त्रीणि त्रीणि ज्योतींषि
 सचते । ज्योतींषि सचते सचते ज्योतींषि ज्योतींषि सचते स स संचते
 ज्योतींषि ज्योतींषि सचते सः² । सचते स स संचते सचते स षोडशी

¹. जिस पद में समास की बहुलता होती है, उस पद में उत्तरकालिक समास के साथ अवग्रह का विधान होता है- बहुप्रकृतावागन्तुना पर्वणा(वा. प्रा. ५. ७) ।

². व्यञ्जने च (वा. प्रा. ३. १६) व्यञ्जन परे रहने पर सः का विसर्जनीय लुप्त होता है ।

षोडशी स संचते सचते स षोडशी । स षोडशी षोडशी स स षोडशी । षोडशीति
षोडशी ॥३१॥

इन्द्रश्च चेन्द्रऽ इन्द्रश्च सम्म्राट् सम्म्राट् चेन्द्रऽ इन्द्रश्च सम्म्राट् । च
सम्म्राट् सम्म्राट् च च सम्म्राड्बुरुणो बुरुणः सम्म्राट् च च सम्म्राड्बुरुणः ।
सम्म्राड्बुरुणो बुरुणः सम्म्राट् सम्म्राड्बुरुणश्च च बुरुणः सम्म्राट् सम्म्राड्बुरुणश्च ।
सम्म्राडिति सम् राट् । बुरुणश्च च बुरुणो बुरुणश्च राजा राजा च बुरुणो बुरुणश्च
राजा । च राजा राजा च च राजा तौ तौ राजा च च राजा तौ । राजा तौ तौ
राजा राजा तौ तै ते तौ राजा राजा तौ तै^१ । तौ तै ते तौ तौ तै भुक्क्षम्भुक्क्षन्ते तौ
तौ तै भुक्क्षम् । ते भुक्क्षम्भुक्क्षन्ते ते भुक्क्षञ्चक्रतुश्चक्रतुर्भुक्क्षन्ते ते
भुक्क्षञ्चक्रतुः । भुक्क्षञ्चक्रतुश्चक्रतुर्भुक्क्षम्भुक्क्षञ्चक्रतुरग्रेग्रे चक्रतुर्भुक्क्षम्भु-
क्क्षञ्चक्रतुरग्रे । चक्रतुरग्रेग्रे चक्रतुश्चक्रतुरग्रऽ एतमेतमग्रे चक्रतुश्चक्रतुरग्रऽ
एतम् । अग्रऽ एतमेतमग्रेग्रऽ एतम् । एतमित्येतम् ॥ तयोरहमहन्तयोस्त-
योरहमन्वन्वहन्तयोस्तयोरहमनु । अहमन्वन्वहमहमनु भुक्क्षम्भुक्क्षमन्वहम-
हमनु भुक्क्षम् । अनु भुक्क्षम्भुक्क्षमन्वनु भुक्क्षम्भुक्क्षयामि भुक्क्षयामि
भुक्क्षमन्वनु भुक्क्षम्भुक्क्षयामि । भुक्क्षम्भुक्क्षयामि भुक्क्षयामि भुक्क्षम्भुक्क्ष-
म्भुक्क्षयामि ब्राग्वाग्भुक्क्षयामि भुक्क्षम्भुक्क्षम्भुक्क्षयामि ब्राक् । भुक्क्षयामि
ब्राग्वाग्भुक्क्षयामि भुक्क्षयामि ब्राग्देवी देवी ब्राग्भुक्क्षयामि भुक्क्षयामि
ब्राग्देवी । ब्राग्देवी देवी ब्राग्वाग्देवी जुषाणा जुषाणा देवी ब्राग्वाग्देवी
जुषाणा । देवी जुषाणा जुषाणा देवी देवी जुषाणा सोमस्य सोमस्य जुषाणा देवी
देवी जुषाणा सोमस्य । जुषाणा सोमस्य सोमस्य जुषाणा जुषाणा सोमस्य
तृप्प्यतु तृप्प्यतु सोमस्य जुषाणा जुषाणा सोमस्य तृप्प्यतु । सोमस्य तृप्प्यतु

^१ वा. मा. २. ५. के अनुसार यहाँ ते पद अनुदात्त है ।

तृप्प्यतु सोमस्य सोमस्य तृप्प्यतु सह सह तृप्प्यतु सोमस्य सोमस्य तृप्प्यतु
सह । तृप्प्यतु सह सह तृप्प्यतु तृप्प्यतु सह प्राणेन प्राणेन सह तृप्प्यतु तृप्प्यतु
सह प्राणेन । सह प्राणेन प्राणेन सह सह प्राणेन स्वाहा स्वाहा प्राणेन सह
सह प्राणेन स्वाहा । प्राणेन स्वाहा स्वाहा प्राणेन प्राणेन स्वाहा । स्वाहेति
स्वाहा ॥३२॥

अग्ने पर्वस्व पर्वस्वाग्नेग्ने पर्वस्व स्वपाः स्वपाः पर्वस्वाग्नेग्ने पर्वस्व
स्वपाः¹ । पर्वस्व स्वपाः स्वपाः पर्वस्व पर्वस्व स्वपाः अस्मेऽ अस्मे स्वपाः
पर्वस्व पर्वस्व स्वपाः अस्मे । स्वपाः अस्मेऽ अस्मे स्वपाः स्वपाः अस्मे
वर्चो वर्चोस्मे स्वपाः स्वपाः अस्मे वर्चः । स्वपाः इति सु अपाः । अस्मे
वर्चो वर्चोस्मेऽ अस्मे वर्चः सुवीर्यं सुवीर्यवर्चोस्मेऽ अस्मे वर्चः
सुवीर्यम् । अस्मेऽ इत्यस्मे । वर्चः सुवीर्यं सुवीर्यवर्चो वर्चः सुवीर्यम् ।
सुवीर्यमिति सु वीर्यम् ॥ दधद्विष्ट रयिन्दधद्विष्टयिम्मयि मयि रयिन्दधद्विष्ट-
यिम्मयि । रयिम्मयि मयि रयिष्ट रयिम्मयि पोषम्पोषम्मयि रयिष्ट रयिम्मयि
पोषम् । मयि पोषम्पोषम्मयि मयि पोषम् । पोषमिति पोषम् ॥ अग्नये त्वा
त्वाग्नेयेग्नेये त्वा वर्चसे वर्चसे त्वाग्नेयेग्नेये त्वा वर्चसे । त्वा वर्चसे वर्चसे त्वा
त्वा वर्चसे । वर्चसेऽ इति वर्चसे ॥ अग्ने वर्चस्विन्वर्चस्विन्नग्नेग्ने वर्चस्विन्वर्च-
स्वान्वर्चस्वान्वर्चस्विन्नग्नेग्ने वर्चस्विन्वर्चस्वान्वर्चस्वान्व-
र्चस्विन्वर्चस्विन्वर्चस्वाँस्त्वन्तर्वर्चस्वान्वर्चस्विन्वर्चस्विन्वर्चस्वाँस्त्वम् । वर्च-
स्वाँस्त्वन्तर्वर्चस्वान्वर्चस्वाँस्त्वन्देवेषु देवेषु त्वं वर्चस्वान्वर्चस्वाँस्त्वन्देवेषु ।

¹. उदात्ताचामञ्जितादनन्तरम् (वा. प्रा. ६.१२) उदात्त-सम्बोधन-पद से परवर्ती क्रिया-पद अपने प्रकृति स्वर से युक्त होता है, जैसे
यहाँ अग्ने से परवर्ती पर्वस्व ।

त्वन्देवेषु देवेषु त्वन्त्वन्देवेष्वस्यसि देवेषु त्वन्त्वन्देवेष्वसि^१। देवेष्वस्यसि
 देवेषु देवेष्वसि द्वर्चस्वान्वर्चस्वानसि देवेषु देवेष्वसि द्वर्चस्वान्। असि द्वर्चस्वा-
 न्वर्चस्वानस्यसि द्वर्चस्वानहमहँद्वर्चस्वानस्यसि द्वर्चस्वानहम्^२। द्वर्चस्वानहम-
 हँद्वर्चस्वान्वर्चस्वानहम्मनुष्येषु मनुष्येष्वहँद्वर्चस्वान्वर्चस्वानहम्मनुष्येषु।
 अहम्मनुष्येषु मनुष्येष्वहमहम्मनुष्येषु भूयासम्भूयासम्मनुष्येष्वहमह-
 म्मनुष्येषु भूयासम्। मनुष्येषु भूयासम्भूयासम्मनुष्येषु मनुष्येषु भूयासम्।
 भूयासमिति भूयासम्॥३३॥

उत्तिष्ठन्नोजसौजसोत्तिष्ठन्नत्तिष्ठन्नोजसा सह सहौजसोत्तिष्ठन्नत्तिष्ठन्नोजसा
 सह। उत्तिष्ठन्नित्युत् तिष्ठन्। ओजसा सह सहौजसौजसा सह पीत्वी पीत्वी
 सहौजसौजसा सह पीत्वी। सह पीत्वी पीत्वी सह सह पीत्वी शिप्ने शिप्ने पीत्वी
 सह सह पीत्वी शिप्ने। पीत्वी शिप्ने शिप्ने पीत्वी पीत्वी शिप्नेऽ अवेपयोवेपयः
 शिप्ने पीत्वी पीत्वी शिप्नेऽ अवेपयः। शिप्नेऽ अवेपयोवेपयः शिप्ने शिप्नेऽ
 अवेपयः। शिप्नेऽ इति शिप्ने। अवेपयः इत्यवेपयः॥ सोममिन्द्रेन्द्र सोमः
 सोममिन्द्र चमू चमूऽ इन्द्र सोमः सोममिन्द्र चमू। इन्द्र चमू चमूऽ इन्द्रेन्द्र चमू
 सुतः सुतश्चमूऽ इन्द्रेन्द्र चमू सुतम्। चमू सुतः सुतश्चमू चमू सुतम्। चमू इति
 चमू^३। सुतमिति सुतम्॥ इन्द्राय त्वा त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वौजसो ओजसे त्वेन्द्रा-
 येन्द्राय त्वौजसे। त्वौजसो ओजसे त्वा त्वौजसे। ओजसो इत्योजसे॥ इन्द्रौ-
 जिष्टौजिष्टेन्द्रेन्द्रौजिष्टौजिष्टो ओजिष्टो ओजिष्टेन्द्रेन्द्रौजिष्टौजिष्टः। ओजिष्टौ-
 जिष्टो ओजिष्टो ओजिष्टौजिष्टौजिष्टस्त्वन्त्वमोजिष्टो ओजिष्टौजिष्टौजिष्टस्त्व-

^१. वा. प्रा. २.४०. के अनुसार यहाँ असि पद आद्युदात्त है।

^२. वर्चस्वान् अहम् यहाँ सन्धि की स्थिति में वा. प्रा. ३.१५०. के अनुसार नकार प्रकृतिभाव से रहता है।

^३. चमू अस्मे त्वे (वा. प्रा. १.९६) ये पद प्रगृह्य होते हैं। प्रगृह्य होने के कारण स्थितोपस्थित पाठ होता है।

म् । ओजिष्ठस्त्वन्त्वमोजिष्ठऽ ओजिष्ठस्त्वन्देवेषु देवेषु त्वमोजिष्ठऽ ओजिष्ठस्त्व-
न्देवेषु । त्वन्देवेषु देवेषु त्वन्त्वन्देवेष्वस्यसि देवेषु त्वन्त्वन्देवेष्वसि । देवेष्व-
स्यसि देवेषु देवेष्वस्योजिष्ठऽ ओजिष्ठोसि देवेषु देवेष्वस्योजिष्ठः । अस्योजिष्ठऽ
ओजिष्ठोस्यस्योजिष्ठोहमहमोजिष्ठोस्यस्योजिष्ठोहम् । ओजिष्ठोहमहमोजिष्ठऽ
ओजिष्ठोहम्मनुष्येषु मनुष्येष्वहमोजिष्ठऽ ओजिष्ठोहम्मनुष्येषु । अहम्मनु-
ष्येषु मनुष्येष्वहमहम्मनुष्येषु भूयासम्भूयासम्मनुष्येष्वहमहम्मनुष्येषु
भूयासम् । मनुष्येषु भूयासम्भूयासम्मनुष्येषु मनुष्येषु भूयासम् । भूयासमिति
भूयासम् ॥३४॥

अदृश्रमस्यास्यादृश्रमदृश्रमस्य केतवः केतवोस्यादृश्रमदृश्रमस्य केत-
वः^१। अस्य केतवः केतवोस्यास्य केतवो द्वि वि केतवोस्यास्य केतवो द्वि।
केतवो द्वि वि केतवः केतवो द्वि रश्मयो रश्मयो द्वि केतवः केतवो द्वि
रश्मयः। द्वि रश्मयो रश्मयो द्वि वि रश्मयो जनाञ्जनाञ्चरश्मयो द्वि वि
रश्मयो जनान्। रश्मयो जनाञ्जनाञ्चरश्मयो रश्मयो जनारै॥५ अन्वनु
जनाञ्चरश्मयो रश्मयो जनारै॥५ अनु। जनारै॥५ अन्वनु जनाञ्जनारै॥५
अनु। अन्वित्यनु॥ भ्राजन्तोऽ अग्नयोऽग्नयो भ्राजन्तो भ्राजन्तोऽ अग्नयो
यथा यथाग्नयो भ्राजन्तो भ्राजन्तोऽ अग्नयो यथा^२। अग्नयो यथा
यथाग्नयोऽग्नयो यथा। यथेति यथा॥ सूर्याय त्वा त्वा सूर्याय सूर्याय त्वा
भ्राजाय भ्राजाय त्वा सूर्याय सूर्याय त्वा भ्राजाय। त्वा भ्राजाय भ्राजाय
त्वा त्वा भ्राजाय। भ्राजायेति भ्राजाय ॥ सूर्यं भ्राजिष्ट भ्राजिष्ट सूर्यं सूर्यं

¹. व्यञ्जनपराध न(वा.प्रा.४.१५९) इस सूत्र के अनुसार अदृश्मृ इस पद में शकार के बाद यकार नहीं है।

² यथागृभोभुवोऽग्निभ्यः (वा. प्रा. २.९) गृभः, भुवः एवं अग्नि से बाद में स्थित यथा पद अनुदात्त होता है।

भ्राजिष्ट भ्राजिष्टो भ्राजिष्टो भ्राजिष्ट सूर्य सूर्य भ्राजिष्ट भ्राजिष्टः^१।
 भ्राजिष्ट भ्राजिष्टो भ्राजिष्टो भ्राजिष्ट भ्राजिष्ट भ्राजिष्टस्त्वन्त्वम्भ्राजिष्टो
 भ्राजिष्ट भ्राजिष्ट भ्राजिष्टस्त्वम्। भ्राजिष्टस्त्वन्त्वम्भ्राजिष्टो भ्राजिष्टस्त्वन्दे-
 वेषु देवेषु त्वम्भ्राजिष्टो भ्राजिष्टस्त्वन्देवेषु। त्वन्देवेषु देवेषु त्वन्त्वन्देवेष्वस्यसि
 देवेषु त्वन्त्वन्देवेष्वसि^२। देवेष्वस्यसि देवेषु देवेष्वसि भ्राजिष्टो भ्राजिष्टोसि
 देवेषु देवेष्वसि भ्राजिष्टः। असि भ्राजिष्टो भ्राजिष्टोस्यसि भ्राजिष्टोहम्-
 हम्भ्राजिष्टोस्यसि भ्राजिष्टोहम्। भ्राजिष्टोहम्हम्भ्राजिष्टो भ्राजिष्टोहम्मनुष्येषु
 मनुष्येष्वहम्भ्राजिष्टो भ्राजिष्टोहम्मनुष्येषु। अहम्मनुष्येषु मनुष्येष्वहम्-
 हम्मनुष्येषु भूयासम्भूयासम्मनुष्येष्वहम्हम्मनुष्येषु भूयासम्। मनुष्येषु
 भूयासम्भूयासम्मनुष्येषु मनुष्येषु भूयासम्। भूयासमिति भूयासम्॥३५॥

आ जिग्घ जिग्घा जिग्घ कलशङ्कलशङ्गिग्घा जिग्घ कलशम्। जिग्घ
 कलशङ्कलशङ्गिग्घ जिग्घ कलशम्महि महि कलशङ्गिग्घ जिग्घ कलशम्महि।
 कलशम्महि महि कलशङ्कलशम्मह्वा त्वा त्वा महि कलशङ्कलशम्मह्वा त्वा।
 मह्वा त्वा त्वा महि मह्वा त्वा विशन्तु विशन्तु त्वा महि मह्वा त्वा विशन्तु।
 आ त्वा। त्वा विशन्तु विशन्तु त्वा त्वा विशन्तिवन्दवः इन्दवो विशन्तु त्वा त्वा
 विशन्तिवन्दवः। विशन्तिवन्दवः इन्दवो विशन्तु विशन्तिवन्दवः। इन्दवः इती-
 न्दवः॥ पुनरुज्जोर्जा पुनः पुनरुज्जा नि न्युज्जा पुनः पुनरुज्जा नि। ऊर्जा नि
 न्युज्जोर्जा नि वर्तस्व वर्तस्व न्युज्जोर्जा नि वर्तस्व। नि वर्तस्व वर्तस्व नि नि
 वर्तस्व सा सा वर्तस्व नि नि वर्तस्व सा। वर्तस्व सा सा वर्तस्व वर्तस्व सा नो नः

^१. इस अर्धश्री में प्रथम आमन्त्रित सूर्य पद पादादि होने से अनुदात नहीं है, दूसरा आमन्त्रित पद भ्राजिष्ट पद किसी पद(सूर्य) के बाद में होने से अनुदात है। तृतीय पद भ्राजिष्टः आमन्त्रित नहीं है, अतः अनुदात नहीं है, पदपूर्वमामन्त्रितमनानार्येऽपादादौ(वा.प्रा.२.१७)।

^२. वा. प्रा. २.४०. के अनुसार यहाँ असि पद आद्युदात है।

सा ब्रतस्व ब्रतस्व सा नः । सा नो नः सा सा नः सहस्रं सहस्रं सा सा नः
 सहस्रम् । नः सहस्रं सहस्रं नः सहस्रन्धुक्स्व धुक्स्व सहस्रं नः सहस्र-
 न्धुक्स्व । सहस्रन्धुक्स्व धुक्स्व सहस्रं सहस्रन्धुक्स्वरुधारोरुधारा धुक्स्व
 सहस्रं सहस्रन्धुक्स्वरुधारा । धुक्स्वरुधारोरुधारा धुक्स्व धुक्स्वरुधारा
 पर्यस्वती पर्यस्वत्युरुधारा धुक्स्व धुक्स्वरुधारा पर्यस्वती । उरुधारा पर्यस्वती
 पर्यस्वत्युरुधारोरुधारा पर्यस्वती पुनः पुनः पर्यस्वत्युरुधारोरुधारा पर्यस्वती
 पुनः । उरुधारेत्युरु धारा । पर्यस्वती पुनः पुनः पर्यस्वती पर्यस्वती पुनर्मा मा
 पुनः पर्यस्वती पर्यस्वती पुनर्मा^१ । पुनर्मा मा पुनः पुनर्मा विंशताद्विशतादा
 मा पुनः पुनर्मा विंशतात् । मा विंशताद्विशतादा मा मा विंशताद्विंशता-
 दा मा मा विंशताद्विंशतिः । आ विंशतात् । विंशताद्विंशतिः रयिर्विंशताद्विशताद्विंशतिः ।
 रयिरिति रयिः ॥३६॥

इडे रन्ते रन्तः इडः इडे रन्ते ह्ये ह्ये रन्तः इडः इडे रन्ते ह्ये^२ ।
 रन्ते ह्ये ह्ये रन्ते रन्ते ह्ये काम्ये काम्ये ह्ये रन्ते रन्ते ह्ये काम्ये ।
 ह्ये काम्ये काम्ये ह्ये ह्ये काम्ये चन्द्रे चन्द्रे काम्ये ह्ये ह्ये काम्ये
 चन्द्रे । काम्ये चन्द्रे चन्द्रे काम्ये काम्ये चन्द्रे ज्योते ज्योते चन्द्रे काम्ये
 काम्ये चन्द्रे ज्योते । चन्द्रे ज्योते ज्योते चन्द्रे चन्द्रे ज्योतेदित्यदिति ज्योते
 चन्द्रे चन्द्रे ज्योतेदिति । ज्योतेदित्यदिति ज्योते ज्योतेदिति सरस्वति सरस्व-
 त्यदिति ज्योते ज्योतेदिति सरस्वति^३ । अदिति सरस्वति सरस्वत्यदित्यदिति
 सरस्वति महि महि सरस्वत्यदित्यदिति सरस्वति महि । सरस्वति महि महि

^१. पुनः मा यहाँ सन्धि की दशा में रेफ़ स्वरघो (वा. प्रा. ४.३७) इस सूत्र से विसर्जनीय रेफ़ होता है ।

^२. वा.प्रा.२.२१. के अनुसार इस कणिका के प्रारम्भ के नो पद आद्युदात्त हैं ।

^३. इडे रन्तेभिनकृतस्य ते पातत्रो यस्ते युवः सुरामिडः एहि ।

पदकाले तु वाक्ये च इस्वाः पञ्च सरस्वति ॥-अ.शि.५२.

सरस्वति सरस्वति महि विश्रुति विश्रुति महि सरस्वति सरस्वति महि विश्रुति ।
 महि विश्रुति विश्रुति महि महि विश्रुति । विश्रुतीति वि श्रुति ॥ एता ते तऽ एतैता
 तैऽ अग्नयेग्नये तऽ एतैता तैऽ अग्नये । तेऽ अग्नयेग्नये ते तेऽ अग्नये नामानि
 नामाग्नयेग्नये ते तेऽ अग्नये नामानि¹ । अग्नये नामानि नामाग्नयेग्नये नामानि
 देवेभ्यो देवेभ्यो नामाग्नयेग्नये नामानि देवेभ्यः । नामानि देवेभ्यो
 देवेभ्यो नामानि नामानि देवेभ्यो मा मा देवेभ्यो नामानि नामानि देवेभ्यो
 मा । देवेभ्यो मा मा देवेभ्यो देवेभ्यो मा सुकृतं सुकृतम्मा देवेभ्यो देवेभ्यो
 मा सुकृतम् । मा सुकृतं सुकृतम्मा मा सुकृतम्ब्रूताद् ब्रूतात्सुकृतम्मा मा
 सुकृतम्ब्रूतात् । सुकृतम्ब्रूताद् ब्रूतात्सुकृतं सुकृतम्ब्रूतात् । सुकृतमिति सु
 कृतम् । ब्रूतादिति ब्रूतात् ॥३७॥

वि नो नो वि वि नऽ इन्द्रेन्द्र नो वि वि नऽ इन्द्र । नऽ इन्द्रेन्द्र नो नऽ इन्द्र
 मृधो मृधऽ इन्द्र नो नऽ इन्द्र मृधः । इन्द्र मृधो मृधऽ इन्द्रेन्द्र मृधो जहि जहि
 मृधऽ इन्द्रेन्द्र मृधो जहि । मृधो जहि जहि मृधो मृधो जहि नीचा नीचा जहि
 मृधो मृधो जहि नीचा । जहि नीचा नीचा जहि जहि नीचा वच्छ वच्छ नीचा
 जहि जहि नीचा वच्छ । नीचा वच्छ वच्छ नीचा नीचा वच्छ पृतन्युतः
 पृतन्युतो वच्छ नीचा नीचा वच्छ पृतन्युतः । वच्छ पृतन्युतः पृतन्युतो वच्छ
 वच्छ पृतन्युतः । पृतन्युतऽ इति पृतन्युतः ॥ योऽ अस्मान् अस्मान्यो योऽ
 अस्मारं ॥५ अभिदासंत्यभिदासंत्यस्मान्यो योऽ अस्मारं ॥५ अभिदासति ।
 अस्मारं ॥५ अभिदासंत्यभिदासंत्यस्मान् अस्मारं ॥५ अभिदासत्यधर्मधर्म-
 भिदासंत्यस्मान् अस्मारं ॥५ अभिदासत्यधर्म । अभिदासत्यधर्मधर्मभिदास-

¹. निशब्दो बहुलम् (वा. प्रा. ३.१८) पदान्त में स्थित नि पद अधिकांशतः लुप्त हो जाता है । कहीं लुप्त नहीं होता है । जैसे नामानि में लुप्त नहीं हुआ है ।

त्यभिदासत्यधरङ्गमय गमयाधरमभिदासत्यभिदासत्यधरङ्गमय । अभिदासती-
 त्यभि दासति । अधरङ्गमय गमयाधरमधरङ्गमया तमस्तमो गमयाधरमधरङ्गमया
 तमः । गमया तमस्तमो गमय गमया तमः । तमऽ इति तमः ॥ इन्द्राय त्वा
 त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा द्विमृधे द्विमृधे त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा द्विमृधे । त्वा द्विमृधे द्विमृधे
 त्वा त्वा द्विमृधे । द्विमृधऽ इति वि मृधे ॥३८॥

वाचस्पतिम्पतिंवाचो वाचस्पतिंविश्वकर्मणंविश्वकर्मणम्पतिंवाचो
 वाचस्पतिंविश्वकर्मणम्^१ । पतिंविश्वकर्मणंविश्वकर्मणम्पतिम्पतिंविश्व-
 कर्मणमृतयऽ ऊतये विश्वकर्मणम्पतिम्पतिंविश्वकर्मणमृतये । विश्वक-
 र्मणमृतयऽ ऊतये विश्वकर्मणंविश्वकर्मणमृतये मनोजुवम्मनोजुवमृतये
 विश्वकर्मणंविश्वकर्मणमृतये मनोजुवम् । विश्वकर्मणमिति विश्व
 कर्मणम् । ऊतये मनोजुवम्मनोजुवमृतयऽ ऊतये मनोजुवँवाजे वाजे मनोजु-
 वमृतयऽ ऊतये मनोजुवँवाजे । मनोजुवँवाजे वाजे मनोजुवम्मनोजुवँवाजेऽ
 अद्याद्य वाजे मनोजुवम्मनोजुवँवाजेऽ अद्य । मनोजुवमिति मनः जुवम् । वाजेऽ
 अद्याद्य वाजे वाजेऽ अद्या हुवेम हुवेमाद्य वाजे वाजेऽ अद्या हुवेम । अद्या हुवेम
 हुवेमाद्याद्या हुवेम । हुवेमेति हुवेम ॥ स नो नः स स नो विश्वानि विश्वानि नः स
 स नो विश्वानि । नो विश्वानि विश्वानि नो नो विश्वानि हवनानि हवनानि
 विश्वानि नो नो विश्वानि हवनानि । विश्वानि हवनानि हवनानि विश्वानि
 विश्वानि हवनानि जोषजोषद्वनानि विश्वानि विश्वानि हवनानि जोषत्^२ ।
 हवनानि जोषजोषद्वनानि हवनानि जोषद्विश्वशम्भूर्विश्वशम्भूर्जोषद्वनानि

^१ पत्यो तालव्यस्वरोदये (वा. प्रा. ३.३५) तथा पदे च(वा.प्रा.३.३६) इन सूत्रों के अनुसार यहाँ वाचः पद का विसर्जनीय सकार होता है ।

^२ जोषत् हवनानि यहाँ वा.प्रा.४.१२०. के अनुसार तकार दकार तथा वा.प्रा.४.१२४. के अनुसार हकार धकार होता है ।

हव॑नानि जोष॑द्वि॒श्वश॑म्भू॒ह । जोष॑द्वि॒श्वश॑म्भू॒र्वि॒श्वश॑म्भू॒र्जोष॑जोष॑द्वि॒श्वश॑म्भूर॑व॒से-
 व॑से द्वि॒श्वश॑म्भू॒र्जोष॑जोष॑द्वि॒श्वश॑म्भूर॑व॒से । द्वि॒श्वश॑म्भूर॑व॒सेव॑से द्वि॒श्वश॑म्भू॒र्वि॒श्व-
 श॑म्भूर॑व॒से सा॒धुक॑र्म्मा सा॒धुक॑र्म्माव॒से द्वि॒श्वश॑म्भू॒र्वि॒श्वश॑म्भूर॑व॒से सा॒धुक॑र्म्मा ।
 द्वि॒श्वश॑म्भूरि॒ति वि॒श्व श॑म्भू॒ह । अव॑से सा॒धुक॑र्म्मा सा॒धुक॑र्म्माव॒सेव॑से सा॒धुक॑र्म्मा
 । सा॒धुक॑र्म्मेति॑ सा॒धु क॑र्म्मा ॥ इन्द्रा॑य त्वा त्वेन्द्रा॑येन्द्रा॑य त्वा द्वि॒श्वक॑र्म्मणे
 द्वि॒श्वक॑र्म्मणे त्वेन्द्रा॑येन्द्रा॑य त्वा द्वि॒श्वक॑र्म्मणे । त्वा द्वि॒श्वक॑र्म्मणे द्वि॒श्वक॑र्म्मणे
 त्वा त्वा द्वि॒श्वक॑र्म्मणे । द्वि॒श्वक॑र्म्मणऽ इति॑ वि॒श्व क॑र्म्मणे ॥३९॥

द्वि॒श्वक॑र्म्मर॒हविषा॑ ह॒विषा॑ द्वि॒श्वक॑र्म्मर॒द्वि॒श्वक॑र्म्मर॒हविषा॑ ब॒र्द्धनेन॑ ब॒र्द्धनेन॑
 ह॒विषा॑ द्वि॒श्वक॑र्म्मर॒द्वि॒श्वक॑र्म्मर॒हविषा॑ ब॒र्द्धनेन॑ । द्वि॒श्वक॑र्म्मर॒त्रिति॑ वि॒श्व क॑र्म्मन् ।
 ह॒विषा॑ ब॒र्द्धनेन॑ ब॒र्द्धनेन॑ ह॒विषा॑ ह॒विषा॑ ब॒र्द्धनेन॑ त्रा॒तारं॑ त्रा॒तारं॑ ब॒र्द्धनेन॑ ह॒विषा॑ ह॒विषा॑
 ब॒र्द्धनेन॑ त्रा॒तारं॑ । ब॒र्द्धनेन॑ त्रा॒तारं॑ त्रा॒तारं॑ ब॒र्द्धनेन॑ ब॒र्द्धनेन॑ त्रा॒तार॑मिन्द्र॑मिन्द्र॑त्रा॒ता-
 रं॑ ब॒र्द्धनेन॑ ब॒र्द्धनेन॑ त्रा॒तार॑मिन्द्र॑म् । त्रा॒तार॑मिन्द्र॑मिन्द्र॑त्रा॒तारं॑ त्रा॒तार॑मिन्द्र॑म-
 कृ॒णोर॑कृ॒णोरिन्द्र॑त्रा॒तारं॑ त्रा॒तार॑मिन्द्र॑मकृ॒णोः । इन्द्र॑मकृ॒णोर॑कृ॒णोरिन्द्र॑मिन्द्र॑म-
 कृ॒णोर॑व॒द्ध्यम॑व॒द्ध्यम॑कृ॒णोरिन्द्र॑मिन्द्र॑मकृ॒णोर॑व॒द्ध्यम् । अ॒कृ॒णोर॑व॒द्ध्यम॑व॒द्ध्यम॑-
 कृ॒णोर॑कृ॒णोर॑व॒द्ध्यम् । अ॒व॒द्ध्यमि॑त्य॒व॒द्ध्यम् ॥ तस्मै॑ द्वि॒शो द्वि॒शस्त॑स्मै तस्मै॑
 द्वि॒शः स॒ऽ सं॒द्वि॒शस्त॑स्मै तस्मै॑ द्वि॒शः स॒म् । द्वि॒शः स॒ऽ सं॒द्वि॒शो द्वि॒शः
 स॒म॒न॒म॒न्तान॑मन्त॒ सं॒द्वि॒शो द्वि॒शः स॒म॒न॒म॒न्त । स॒म॒न॒म॒न्तान॑मन्त॒ स॒ऽ
 स॒म॒न॒म॒न्त पूर्वी॑ऽ पूर्वी॑र॒न॒म॒न्त स॒ऽ स॒म॒न॒म॒न्त पूर्वी॑ऽ । अ॒न॒म॒न्त पूर्वी॑ऽ
 पूर्वी॑र॒न॒म॒न्तान॑मन्त॒ पूर्वी॑र॒य॒म॒य॒म्पूर्वी॑र॒न॒म॒न्तान॑मन्त॒ पूर्वी॑र॒य॒म् । पूर्वी॑र॒य॒म॒य॒-
 म्पूर्वी॑ऽ पूर्वी॑र॒य॒मु॒ग्रऽ उ॒ग्रो॒य॒म्पूर्वी॑ऽ पूर्वी॑र॒य॒मु॒ग्रऽ । अ॒य॒मु॒ग्रऽ उ॒ग्रो॒य॒म॒य॒मु॒ग्रो
 द्वि॒ह॒व्यो द्वि॒ह॒व्यऽ उ॒ग्रो॒य॒म॒य॒मु॒ग्रो द्वि॒ह॒व्यः । उ॒ग्रो द्वि॒ह॒व्यो द्वि॒ह॒व्यऽ उ॒ग्रऽ

उग्रो विहृयो यथा यथा विहृयऽ उग्रऽ उग्रो विहृयो यथा । विहृयो यथा यथा
विहृयो विहृयो यथासदस्यथा विहृयो विहृयो यथासत् । विहृयऽ इति वि
हृयः । यथासदस्यथा यथासत् । असदित्यसत् ॥४०॥

अग्रये त्वा त्वाग्रयेग्रये त्वा गायत्रच्छन्दसङ्गायत्रच्छन्दसन्त्वाग्रये-
ग्रये त्वा गायत्रच्छन्दसम्^१ । त्वा गायत्रच्छन्दसङ्गायत्रच्छन्दसन्त्वा त्वा
गायत्रच्छन्दसङ्गामि गृह्णामि गायत्रच्छन्दसन्त्वा त्वा गायत्रच्छन्दसङ्गामि ।
गायत्रच्छन्दसङ्गामि गृह्णामि गायत्रच्छन्दसङ्गायत्रच्छन्दसङ्गामीन्द्रायेन्द्राय
गृह्णामि गायत्रच्छन्दसङ्गायत्रच्छन्दसङ्गामीन्द्राय^२ । गायत्रच्छन्दसमिति
गायत्र छन्दसम् । गृह्णामीन्द्रायेन्द्राय गृह्णामि गृह्णामीन्द्राय त्रिष्टुप्छन्दसन्त्रि-
स्तुप्छन्दसमिन्द्राय गृह्णामि गृह्णामीन्द्राय त्रिष्टुप्छन्दसम् । इन्द्राय त्रिष्टुप्छ-
न्दसन्त्रिस्तुप्छन्दसमिन्द्रायेन्द्राय त्रिष्टुप्छन्दसंविश्वेभ्यो विश्वेभ्यस्त्रिस्तुप्छ-
न्दसमिन्द्रायेन्द्राय त्रिष्टुप्छन्दसंविश्वेभ्यः । त्रिष्टुप्छन्दसंविश्वेभ्यो विश्वेभ्य-
स्त्रिस्तुप्छन्दसन्त्रिष्टुप्छन्दसंविश्वेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यस्त्रिस्तुप्छ-
न्दसन्त्रिष्टुप्छन्दसंविश्वेभ्यो देवेभ्यः । त्रिस्तुप्छन्दसमिति त्रिस्तुप् छन्दसम् ।
विश्वेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो जगच्छन्दसञ्जग-
च्छन्दसन्देवेभ्यो विश्वेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो जगच्छन्दसम् । देवेभ्यो
जगच्छन्दसञ्जगच्छन्दसन्देवेभ्यो देवेभ्यो जगच्छन्दसमनुष्टुबनुस्तुजगच्छ-
न्दसन्देवेभ्यो देवेभ्यो जगच्छन्दसमनुष्टुप् । जगच्छन्दसमनुष्टुबनुस्तुजग-
च्छन्दसञ्जगच्छन्दसमनुष्टुप्ते तेनुस्तुजगच्छन्दसञ्जगच्छन्दसमनुष्टुप्ते ।

^१. स्वरच्छकारे चकारेण सर्वत्र (वा. मा. ४.२५) छकार बाद में होने पर स्वर सर्वत्र चकार से व्यवहित होता है ।

^२. अयेकमुत्तरश्च (वा. मा. ४.५१) इस अधिकार सूत्र के अन्तर्गत पढ़े गये सिसं सर्वर्णे दीर्घम् (वा. मा. ४.५२) इस सूत्र के अनुसार
गृह्णामि इन्द्राय यहाँ दीर्घ ईकार होता है । सिमावितोऽष्टौ स्वराणाम् (वा. मा. १.४४) के अनुसार इ स्वर सिसं संज्ञक है ।

ब्रेशीनान्त्वा त्वा ब्रेशीनान्त्वा पत्म्पत्म्स्तत्त्वा ब्रेशीनान्त्वा
पत्म्न् । त्वा पत्म्पत्म्स्तत्त्वा त्वा पत्म्न्ना धूनोमि धूनोम्या पत्म्स्तत्त्वा त्वा
पत्म्न्ना धूनोमि । पत्म्न्ना धूनोमि धूनोम्या पत्म्पत्म्न्ना धूनोमि कुकूनना-
नाङ्कुकूननानान्धूनोम्या पत्म्पत्म्न्ना धूनोमि कुकूननानाम् । आ धूनोमि ।
धूनोमि कुकूननानाङ्कुकूननानान्धूनोमि धूनोमि कुकूननानाम्भन्दनानाम्भन्द-
नानाङ्कुकूननानान्धूनोमि धूनोमि कुकूननानाम्भन्दनानाम् । कुकूननानाम्भ-
न्दनानाम्भन्दनानाङ्कुकूननानाङ्कुकूननानाम्भन्दनानाम्भुदित्तमानाम्भुदित्त-
मानाम्भन्दनानाङ्कुकूननानाङ्कुकूननानाम्भन्दनानाम्भुदित्तमानाम् । भन्दना-
नाम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमानाम्भन्दनानाम्भन्दनानाम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमा-
नाम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमानाम्भन्दनानाम्भन्दनानाम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमा-
नाम्^२ । म्भुदित्तमानाम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमाना-
म्भुदित्तमाना० शुक्रः शुक्रम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमा-
ना० शुक्रम् । म्भुदित्तमानामिति म्भुदित् तमानाम् । म्भुदित्तमाना० शुक्रः
शुक्रम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमाना० शुक्रन्त्वा त्वा शुक्रम्भुदित्तमानाम्भुदित्तमा-
ना० शुक्रन्त्वा । म्भुदित्तमानामिति म्भुदित् तमानाम् । शुक्रन्त्वा त्वा शुक्रः
शुक्रन्त्वा शुक्रे शुक्रे त्वा शुक्रः शुक्रन्त्वा शुक्रे । त्वा शुक्रे शुक्रे त्वा त्वा शुक्रः
आ धूनोमि धूनोम्या शुक्रे त्वा त्वा शुक्रः आ धूनोमि । शुक्रः आ धूनोमि

². न तमे (वा. प्रा. ३.१४३) तम परे रहने पर नकार विकार को नहीं प्राप्त करता है।

धू॒नो॒म्या शु॒क्ले शु॒क्लऽ आ धू॒नो॒म्यहो॒हो धू॒नो॒म्या शु॒क्ले शु॒क्लऽ आ धू॒नो॒म्यहं॑ः
 । आ धू॒नोमि॑ । धू॒नो॒म्यहो॒हो धू॒नोमि॑ धू॒नो॒म्यहो॑ रू॒पे रू॒पेहो॑ धू॒नोमि॑ धू॒नो॒-
 म्यहो॑ रू॒पे । अहो॑ रू॒पे रू॒पेहो॒हो रू॒पे सू॒र्यस्य॑ सू॒र्यस्य॑ रू॒पेहो॒हो रू॒पे सू॒र्यस्य॑ ।
 रू॒पे सू॒र्यस्य॑ सू॒र्यस्य॑ रू॒पे रू॒पे सू॒र्यस्य॑ र॒श्मिषु॑ र॒श्मिषु॑ सू॒र्यस्य॑ रू॒पे रू॒पे
 सू॒र्यस्य॑ र॒श्मिषु॑ । सू॒र्यस्य॑ र॒श्मिषु॑ र॒श्मिषु॑ सू॒र्यस्य॑ सू॒र्यस्य॑ र॒श्मिषु॑ ।
 र॒श्मिष्वि॑ति र॒श्मिषु॑ ॥४२॥

क॒कु॒भ॒ः रू॒प॒ः रू॒प॒ङ्क॒कु॒भ॒ङ्क॒कु॒भ॒ः रू॒प॒ङ्क॒ष॒भ॒स्य॑ वृ॒ष॒भ॒स्य॑ रू॒प॒ङ्क॒कु॒भ॒ङ्क॒कु॒-
 भ॒ः रू॒प॒ङ्क॒ष॒भ॒स्य॑^१ । रू॒प॒ङ्क॒ष॒भ॒स्य॑ वृ॒ष॒भ॒स्य॑ रू॒प॒ः रू॒प॒ङ्क॒ष॒भ॒स्य॑ रो॒च॒ते रो॒च॒ते
 वृ॒ष॒भ॒स्य॑ रू॒प॒ः रू॒प॒ङ्क॒ष॒भ॒स्य॑ रो॒च॒ते । वृ॒ष॒भ॒स्य॑ रो॒च॒ते रो॒च॒ते वृ॒ष॒भ॒स्य॑ वृ॒ष॒भ॒स्य॑
 रो॒च॒ते बृ॒हद् बृ॒हद्रो॒च॒ते वृ॒ष॒भ॒स्य॑ वृ॒ष॒भ॒स्य॑ रो॒च॒ते बृ॒हत् । रो॒च॒ते बृ॒हद् बृ॒हद्रो॒च॒ते
 रो॒च॒ते बृ॒हच्छु॒क्रः शु॒क्रो बृ॒हद्रो॒च॒ते रो॒च॒ते बृ॒हच्छु॒क्रः । बृ॒हच्छु॒क्रः शु॒क्रो बृ॒हद्
 बृ॒हच्छु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ शु॒क्रस्य॑ शु॒क्रो बृ॒हद् बृ॒हच्छु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ । शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑
 शु॒क्रस्य॑ शु॒क्रः शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ पु॒रो॒गाः पु॒रो॒गाः शु॒क्रस्य॑ शु॒क्रः शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑
 पु॒रो॒गाः । शु॒क्रस्य॑ पु॒रो॒गाः पु॒रो॒गाः शु॒क्रस्य॑ शु॒क्रस्य॑ पु॒रो॒गाः सोम॑ः सोम॑ः
 पु॒रो॒गाः शु॒क्रस्य॑ शु॒क्रस्य॑ पु॒रो॒गाः सोम॑ः । पु॒रो॒गाः सोम॑ः सोम॑ः पु॒रो॒गाः
 पु॒रो॒गाः सोम॑ः सोम॑स्य॑ सोम॑स्य॑ सोम॑ः पु॒रो॒गाः पु॒रो॒गाः सोम॑ः सोम॑स्य॑ ।
 पु॒रो॒गाऽ इति॑ पु॒रः गाः । सोम॑ः सोम॑स्य॑ सोम॑स्य॑ सोम॑ः सोम॑ः सोम॑स्य॑
 पु॒रो॒गाः पु॒रो॒गाः सोम॑स्य॑ सोम॑ः सोम॑ः सोम॑स्य॑ पु॒रो॒गाः । सोम॑स्य॑ पु॒रो॒गाः
 पु॒रो॒गाः सोम॑स्य॑ सोम॑स्य॑ पु॒रो॒गाः । पु॒रो॒गाऽ इति॑ पु॒रः गाः ॥ त्वा॒ गृ॒ह्णामि॑
 गृ॒ह्णामि॑ त्वा॒ त्वा॒ गृ॒ह्णामि॑ । गृ॒ह्णामी॑ति गृ॒ह्णामि॑ ॥४३॥

^१ अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (वा. प्रा. ४.१) रेफ एवं ऊष्म वर्णं बाद में होने पर मकार अनुस्वार होता है । प्रतिज्ञा सूत्र ३. में अनुस्वार का ङ आदेश कहा है । इसके तीन भेद कहे गये हैं । इत्थ, दीर्घ एवं गुण ।

उ॒शि॒गि॒ही॒ह्यु॒शि॒गु॒शि॒गि॒हि व॒शी व॒शी॒ह्यु॒शि॒गु॒शि॒गि॒हि व॒शी^१। इ॒हि व॒शी
 व॒शी॒ही॒हि व॒शी॒न्द्र॒स्येन्द्र॒स्य व॒शी॒ही॒हि व॒शी॒न्द्र॒स्य। व॒शी॒न्द्र॒स्येन्द्र॒स्य व॒शी व॒शी-
 न्द्र॒स्या॒स्मत्स॒खा॒स्मत्स॒खेन्द्र॒स्य व॒शी व॒शी॒न्द्र॒स्या॒स्मत्स॒खा। इन्द्र॒स्या॒स्म-
 त्स॒खा॒स्मत्स॒खेन्द्र॒स्येन्द्र॒स्या॒स्मत्स॒खा व॒श्वेषाँ॑व॒श्वेषा॑म॒स्मत्स॒खेन्द्र॒स्येन्द्र॒-
 स्या॒स्मत्स॒खा व॒श्वेषा॑म॒। अ॒स्मत्स॒खा व॒श्वेषाँ॑व॒श्वेषा॑म॒स्मत्स॒खा॒स्मत्स॒खा
 व॒श्वेषा॑न्दे॒वानाँ॑न्दे॒वानाँ॑व॒श्वेषा॑म॒स्मत्स॒खा॒स्मत्स॒खा व॒श्वेषा॑न्दे॒वानाँ॑म्।
 अ॒स्मत्स॒खेत्य॒स्मत् स॒खा। व॒श्वेषा॑न्दे॒वानाँ॑न्दे॒वानाँ॑व॒श्वेषाँ॑व॒श्वेषा॑न्दे॒वानाँ॑म्।
 दे॒वाना॑मि॒ति दे॒वानाँ॑म्॥४४॥

इ॒ह रती॑ रति॒रिहे॒ह रती॑ रम॒द्धः रम॒द्धः रति॒रिहे॒ह रती॑ रम॒द्धम्। रती॑
 रम॒द्धः रम॒द्धः रती॑ रती॑ रम॒द्धन्धृति॑र्धृती॑ रम॒द्धः रती॑ रती॑ रम॒द्धन्धृति॑ः॒।
 रम॒द्धन्धृति॑र्धृती॑ रम॒द्धः रम॒द्धन्धृति॑ः स्व॒धृति॑ः स्व॒धृति॑र्धृती॑ रम॒द्धः रम॒द्धन्धृति॑ः
 स्व॒धृति॑ः^२। धृति॑ः स्व॒धृति॑ः स्व॒धृति॑र्धृति॑र्धृति॑ः स्व॒धृति॑ः स्वाहा॒ स्वाहा॒
 स्व॒धृति॑र्धृति॑र्धृति॑ः स्व॒धृति॑ः स्वाहा॑। स्व॒धृति॑ः स्वाहा॒ स्वाहा॒ स्व॒धृति॑ः स्व॒धृति॑ः
 स्वाहा॑। स्व॒धृति॑रिति॒ स्व धृति॑ः। स्वाहेति॒ स्वाहा॑॥ उ॒प॒सृज॑न्ध॒रुण॑न्ध॒रुण॑मु॒प॒सृ-
 ज॑न्नु॒प॒सृज॑न्ध॒रुण॑म्मा॒त्रे मा॒त्रे ध॒रुण॑मु॒प॒सृज॑न्नु॒प॒सृज॑न्ध॒रुण॑म्मा॒त्रे। उ॒प॒सृज॑न्नि-
 त्यु॒प॒सृज॑न्। ध॒रुण॑म्मा॒त्रे मा॒त्रे ध॒रुण॑न्ध॒रुण॑म्मा॒त्रे ध॒रुणो॑ ध॒रुणो॑ मा॒त्रे ध॒रुण॑-
 न्ध॒रुण॑म्मा॒त्रे ध॒रुणः॑। मा॒त्रे ध॒रुणो॑ ध॒रुणो॑ मा॒त्रे मा॒त्रे ध॒रुणो॑ मा॒तर॑म्मा॒तर॑न्ध॒रु-
 णो॑ मा॒त्रे मा॒त्रे ध॒रुणो॑ मा॒तर॑म्। ध॒रुणो॑ मा॒तर॑म्मा॒तर॑न्ध॒रुणो॑ ध॒रुणो॑ मा॒तर॑न्ध॒य-
 न्ध॒य॑न्मा॒तर॑न्ध॒रुणो॑ ध॒रुणो॑ मा॒तर॑न्ध॒यन्। मा॒तर॑न्ध॒यन्ध॒य॑न्मा॒तर॑म्मा॒तर॑न्ध॒यन्।
 ध॒य॑न्नि॒ति ध॒यन्॥ रा॒य॒स्पोष॑म्पोष॑ः रा॒यो रा॒य॒स्पोष॑म्स्मा॒स्व॒स्मासु॑ पोष॑ः

^१. वशी इहि यहाँ वा.मा.४.५२. के अनुसार दीर्घ होता है।

^२. धृतिर्धृतिः तथा स्वधृतिर्धृतिः इन स्थलों में ऋवर्णों(वा.मा.४.११३) इस सूत्र से रेफ से परवर्ती धकार का द्वित्व नहीं होगा।

रा॒यो रा॒यस्पोष॑म॒स्मासु॑ । पोष॑म॒स्मास्व॒स्मासु॑ पोष॑म॒स्मासु॑ दी॒धर-
दी॒धरदु॑स्मासु॒ पोष॑म॒स्मासु॑ दी॒धरत् । अ॒स्मासु॑ दी॒धरदी॒धरदु॑स्मास्व॒-
स्मासु॑ दी॒धरत्स्वाहा॒ स्वाहा॑ दी॒धरदु॑स्मास्व॒स्मासु॑ दी॒धरत्स्वाहा॑ । दी॒धरत्स्वाहा॑
स्वाहा॑ दी॒धरदी॒धरत्स्वाहा॑ । स्वाहेति॑ स्वाहा॑ ॥४५॥

सू॒त्रस्य॑ ऋद्धिर्ऋद्धिः॑ सू॒त्रस्य॑ सू॒त्रस्य॑ ऋद्धिरस्य॑ ऋद्धिः॑ सू॒त्रस्य॑ सू॒त्र-
स्य॑ ऋद्धिरसि॑ । ऋद्धिरस्य॑ ऋद्धिर्ऋद्धिरस्य॑ ग॒न्मागं॑ ग॒न्मास्व॑ ऋद्धिर्ऋद्धिरस्य॑ ग॒न्म ।
अ॒स्यग॒न्मागं॑ ग॒न्मास्य॑ ग॒न्म ज्योति॑ज्योतिरग॒न्मास्य॑ ग॒न्म ज्योतिः॑ ।
अग॑न्म ज्योति॑ज्योतिरग॒न्मागं॑ ग॒न्म ज्योति॑रमृताऽ अ॒मृता ज्योति॑रग॒न्मागं॑ ग॒न्म
ज्योति॑रमृताः । ज्योति॑रमृताऽ अ॒मृता ज्योति॑ज्योतिरमृताऽ अ॒भूमाभूमा॑मृता
ज्योति॑ज्योतिरमृताऽ अ॒भूम । अ॒मृताऽ अ॒भूमाभूमा॑मृताऽ अ॒मृताऽ अ॒भूम ।
अ॒भूमेत्य॑भूम ॥ दिव॑म्पृथि॒व्याः पृथि॒व्या दिव॑न्दि॒वम्पृथि॒व्याऽ अ॒द्वय॑र्धि पृथि॒व्या
दिव॑न्दि॒वम्पृथि॒व्याऽ अ॒र्धि । पृथि॒व्याऽ अ॒द्वय॑र्धि पृथि॒व्याः पृथि॒व्याऽ अ॒द्व्यारु॑हा-
मा॒रुहा॑म॒र्धि पृथि॒व्याः पृथि॒व्याऽ अ॒द्व्यारु॑हाम । अ॒द्व्यारु॑हामा॒रुहा॑मा॒द्व्यारु॑हा-
मा॒विदा॑मा॒विदामा॒रुहा॑मा॒द्व्यारु॑हामा॒विदाम । अ॒रुहा॑मा॒विदा॑मा॒विदामा॒रुहा॑-
मा॒रुहा॑मा॒विदाम दे॒वान्दे॒वानवि॑दामा॒रुहा॑मा॒रुहा॑मा॒विदाम दे॒वान् । अ॒विदाम दे॒वा-
न्दे॒वानवि॑दामा॒विदाम दे॒वान्तस्वः॑ स्व॒र्दे॒वानवि॑दामा॒विदाम दे॒वान्तस्वः॑ ।
दे॒वान्तस्वः॑ स्व॒र्दे॒वान्दे॒वान्तस्व॑ज्योति॑ज्योतिः॑ स्व॒र्दे॒वान्दे॒वान्तस्व॑ज्योतिः॑ ।
स्व॒ज्योति॑ज्योतिः॑ स्वः॑ स्व॒ज्योतिः॑ । ज्योति॑रिति॒ ज्योतिः॑ ॥४६॥

¹ रायः सहस्रः पोषपुत्रययोः (वा. प्रा. ३.२५) इस सूत्र के अनुसार पोष परे रहने पर रायः का विसर्जनीय सकार होता है।

² वा. प्रा. ६. २५. के अधिकार में पढ़े गये सूत्र ६. २६. के अनुसार ऋद्धिः इस पद में दो स्पर्श (दकार, धकार) होते हैं।

युवन्तन्तँयुवँयुवन्तमिन्द्रापर्वतेन्द्रापर्वता तँयुवँयुवन्तमिन्द्रापर्वता¹ ।
 तमिन्द्रापर्वतेन्द्रापर्वता तन्तमिन्द्रापर्वता पुरोयुधा पुरोयुधेन्द्रापर्वता तन्तमि-
 न्द्रापर्वता पुरोयुधा । इन्द्रापर्वता पुरोयुधा पुरोयुधेन्द्रापर्वतेन्द्रापर्वता पुरोयुधा यो
 यः पुरोयुधेन्द्रापर्वतेन्द्रापर्वता पुरोयुधा यः । पुरोयुधा यो यः पुरोयुधा पुरोयुधा
 यो नो नो यः पुरोयुधा पुरोयुधा यो नः । पुरोयुधेति पुरः युधा । यो नो नो यो
 यो नः पृतन्यात्पृतन्यान्नो यो यो नः पृतन्यात् । नः पृतन्यात्पृतन्यान्नो नः
 पृतन्यादपापं पृतन्यान्नो नः पृतन्यादपं । पृतन्यादपापं पृतन्यात्पृतन्यादप
 तन्तन्तन्तमपं पृतन्यात्पृतन्यादप तन्तम् । अप तन्तन्तन्तमपाप तन्तमिदि-
 तन्तमपाप तन्तमित् । तन्तमिदितन्तन्तन्तमिद्धतः हतमितन्तन्तन्तमिद्धतम् ।
 तन्तमिति तम् तम् । इद्धतः हतमिदिद्धतँवज्ज्रेण वज्ज्रेण हतमिदिद्धतँवज्ज्रेण ।
 हतँवज्ज्रेण वज्ज्रेण हतः हतँवज्ज्रेण तन्तन्तन्तँवज्ज्रेण हतः हतँवज्ज्रेण
 तन्तम् । वज्ज्रेण तन्तन्तन्तँवज्ज्रेण वज्ज्रेण तन्तमिदितन्तँवज्ज्रेण वज्ज्रेण
 तन्तमित् । तन्तमिदितन्तन्तन्तमिद्धतः हतमितन्तन्तन्तमिद्धतम् । तन्तमिति
 तम् तम् । इद्धतः हतमिदिद्धतम् । हतमिति हतम् ॥ दूरे चतायं चतायं दूरे दूरे
 चतायं च्छन्तस्छन्तस्चतायं दूरे दूरे चतायं च्छन्तस्त् । चतायं च्छन्तस्छ-
 न्तस्चतायं चतायं च्छन्तस्द् गहनं गहनं च्छन्तस्चतायं चतायं च्छन्तस्द् गहनम्
 । छन्तस्द् गहनं गहनं च्छन्तस्छन्तस्द् गहनँयद्यद् गहनं च्छन्तस्छन्तस्द्
 गहनँयत्² । गहनँयद्यद् गहनं गहनं यद्वदिनं कक्षदिनं कक्षद्यद् गहनं गहनं यद्वदि-
 नं कक्षत् । यद्वदिनं कक्षद्यद्यदिनं कक्षत् । इनं कक्षदितीनं कक्षत् ॥ अस्माकः

1. पूर्वो द्वन्द्वेष्ववायुषु (वा. प्रा. ३.१२७) वायुरहित द्वन्द्व समासों में पूर्वपद का अन्तिम स्वर दीर्घ हो जाता है ।

2. गहनम् यत् यहाँ वा. प्रा. ४.१०. के अनुसार मकार अनुनासिक अन्तस्थ यै हो जाता है । याज्ञवल्क्य शिक्षा १५०. के अनुसार यकार का यकारोच्चारण होता है ।

शत्रुच्छत्रूनस्माकंमस्माकः शत्रुच्छत्रुपरि परि शत्रूनस्माकंमस्माकः शत्रुच्छत्रु-
 रि। शत्रुच्छत्रुपरि परि शत्रुच्छत्रुपरि शूर शूर परि शत्रुच्छत्रुपरि शूर। परि शूर शूर
 परि परि शूर द्विश्वतो द्विश्वतः शूर परि परि शूर द्विश्वतः। शूर द्विश्वतो द्विश्वतः
 शूर शूर द्विश्वतो दुर्मा दुर्मा द्विश्वतः शूर शूर द्विश्वतो दुर्मा। द्विश्वतो दुर्मा
 दुर्मा द्विश्वतो द्विश्वतो दुर्मा दर्षाष्ट दर्षाष्ट दुर्मा द्विश्वतो द्विश्वतो दुर्मा दर्षाष्ट।
 दुर्मा दर्षाष्ट दर्षाष्ट दुर्मा दुर्मा दर्षाष्ट द्विश्वतो द्विश्वतो दर्षाष्ट दुर्मा दुर्मा दर्षाष्ट
 द्विश्वतः। दर्षाष्ट द्विश्वतो द्विश्वतो दर्षाष्ट दर्षाष्ट द्विश्वतः। द्विश्वतः इति विश्वतः
 ॥ स्याम सुवीराः सुवीराः स्याम स्याम सुवीरा द्विरैर्द्विरैः सुवीराः स्याम स्याम
 सुवीरा द्विरैः^१। सुवीरा द्विरैर्द्विरैः सुवीराः सुवीरा द्विरैः सुपोषाः सुपोषा द्विरैः
 सुवीराः सुवीरा द्विरैः सुपोषाः। सुवीराः इति सु द्विरैः। द्विरैः सुपोषाः सुपोषा
 द्विरैर्द्विरैः सुपोषाः पोषैः पोषैः सुपोषा द्विरैर्द्विरैः सुपोषाः पोषैः। सुपोषाः पोषैः
 पोषैः सुपोषाः सुपोषाः पोषैः। सुपोषाः इति सु पोषाः। पोषैरिति पोषैः॥
 ४७॥

परमेष्ठ्यभिधीतोभिधीतः परमेस्थी परमेष्ठ्यभिधीतः प्रजापतिः प्रजा-
 पतिरभिधीतः परमेस्थी परमेष्ठ्यभिधीतः प्रजापतिः^२। परमेस्थीति परमे-
 स्थी। अभिधीतः प्रजापतिः प्रजापतिरभिधीतोभिधीतः प्रजापतिर्वाचि वाचि
 प्रजापतिरभिधीतोभिधीतः प्रजापतिर्वाचि। अभिधीतः इत्यभिधीतः। प्रजा-
 पतिर्वाचि वाचि प्रजापतिः प्रजापतिर्वाचि व्याहृतायाँव्याहृतायाँवाचि प्रजा-
 पतिः प्रजापतिर्वाचि व्याहृतायाम्। प्रजापतिरिति प्रजा पतिः। वाचि व्याहृ-

^१. ऐकारान्त विसर्ग में हिकारसदृश उच्चारण होता है। अयं स्वेदं (द?) क्षैरित्यादौ हिकारसदृशो भवेत्।- ल. मा. शि. २१.

^२. भाविभ्यः सः षं समानपदे (वा. प्रा. ३.५६) इस सूत्र के अनुसार एक पद में भावी से परे स्थित सकार पकार होता है। अकण्ठयो भावी (वा. प्रा. १.४६) इस सूत्र के अनुसार अकण्ठ्यस्वर भावी कहलाते हैं।

तायाँद्याहतायाँद्याचि द्याचि द्याहतायामन्धोन्धो द्याहतायाँद्याचि द्याचि द्याहता-
 यामन्धः । द्याहतायामन्धोन्धो द्याहतायाँद्याहतायामन्धोऽ अच्छेतोच्छेतोन्धो
 द्याहतायाँद्याहतायामन्धोऽ अच्छेतः । द्याहतायामिति वि आहतायाम् ।
 अन्धोऽ अच्छेतोच्छेतोन्धोन्धोऽ अच्छेतः सविता सविताच्छेतोन्धोन्धोऽ अच्छे-
 तः सविता । अच्छेतः सविता सविताच्छेतोच्छेतः सविता सृज्यां सृज्यां
 सविताच्छेतोच्छेतः सविता सृज्याम् । अच्छेतुऽ इत्यच्छे इतः । सविता सृज्यां
 सृज्यां सविता सविता सृज्याँद्विश्वकर्म्या विश्वकर्म्या सृज्यां सविता सविता
 सृज्याँद्विश्वकर्म्या । सृज्याँद्विश्वकर्म्या विश्वकर्म्या सृज्यां सृज्याँद्विश्वकर्म्या
 दीक्षायान्दीक्षायौद्विश्वकर्म्या सृज्यां सृज्याँद्विश्वकर्म्या दीक्षायाम् । विश्व-
 कर्म्या दीक्षायान्दीक्षायौद्विश्वकर्म्या विश्वकर्म्या दीक्षायाम्पूषा पूषा दीक्षा-
 यौद्विश्वकर्म्या विश्वकर्म्या दीक्षायाम्पूषा । विश्वकर्म्येति विश्व कर्म्या । दीक्षा-
 याम्पूषा पूषा दीक्षायान्दीक्षायाम्पूषा सोमक्रयण्यं सोमक्रयण्याम्पूषा
 दीक्षायान्दीक्षायाम्पूषा सोमक्रयण्यम् । पूषा सोमक्रयण्यं सोमक्रय-
 ण्याम्पूषा पूषा सोमक्रयण्यमिन्द्रऽ इन्द्रः सोमक्रयण्याम्पूषा पूषा सोमक्र-
 यण्यमिन्द्रः । सोमक्रयण्यमिन्द्रऽ इन्द्रः सोमक्रयण्यं सोमक्रयण्य-
 मिन्द्रश्च चेन्द्रः सोमक्रयण्यं सोमक्रयण्यमिन्द्रश्च¹ । सोमक्रयण्यमिति
 सोम क्रयण्यम् ॥४८॥

इन्द्रश्च चेन्द्रऽ इन्द्रश्च मरुतो मरुतश्चेन्द्रऽ इन्द्रश्च मरुतः । च मरुतो
 मरुतश्च च मरुतश्च च मरुतश्च च मरुतश्च । मरुतश्च च मरुतो मरुतश्च क्रयाय
 क्रयाय च मरुतो मरुतश्च क्रयाय । च क्रयाय क्रयाय च च क्रयायोपोत्थितऽ

¹ वा.प्रा. २.१६. के अनुसार यहाँ च पद अनुदात्त है ।

उपोत्थितः क्रयाय च च क्रयायोपोत्थितः^१। क्रयायोपोत्थितः उपोत्थितः
 क्रयाय क्रयायोपोत्थितोसुरोसुरः उपोत्थितः क्रयाय क्रयायोपोत्थितोसुरः।
 उपोत्थितोसुरोसुरः उपोत्थितः उपोत्थितोसुरः पण्यमानः पण्यमानोसुरः
 उपोत्थितः उपोत्थितोसुरः पण्यमानः^२। उपोत्थितः इत्युप उत्थितः। असुरः
 पण्यमानः पण्यमानोसुरोसुरः पण्यमानो मित्रो मित्रः पण्यमानो-
 सुरोसुरः पण्यमानो मित्रः। पण्यमानो मित्रो मित्रः पण्यमानः पण्यमानो
 मित्रः क्रीतः क्रीतो मित्रः पण्यमानः पण्यमानो मित्रः क्रीतः। मित्रः क्रीतः
 क्रीतो मित्रो मित्रः क्रीतो द्विष्णुर्द्विष्णुः क्रीतो मित्रो मित्रः क्रीतो द्विष्णुः।
 क्रीतो द्विष्णुर्द्विष्णुः क्रीतः क्रीतो द्विष्णुः शिपिविष्टः शिपिविष्टो द्विष्णुः
 क्रीतः क्रीतो द्विष्णुः शिपिविष्टः। द्विष्णुः शिपिविष्टः शिपिविष्टो द्विष्णु-
 द्विष्णुः शिपिविष्टः ऊराः ऊरो शिपिविष्टो द्विष्णुर्द्विष्णुः शिपिविष्टः ऊरो।
 शिपिविष्टः ऊराः ऊरो शिपिविष्टः शिपिविष्टः ऊरावासन्नः आसन्नः ऊरो
 शिपिविष्टः शिपिविष्टः ऊरावासन्नः^३। शिपिविष्टः इति शिपि द्विष्टः। ऊरावा-
 सन्नः आसन्नः ऊराः ऊरावासन्नो द्विष्णुर्द्विष्णुरासन्नः ऊराः ऊरावासन्नो
 द्विष्णुः। आसन्नो द्विष्णुर्द्विष्णुरासन्नः आसन्नो द्विष्णुर्नरन्धिषो नरन्धिषो
 द्विष्णुरासन्नः आसन्नो द्विष्णुर्नरन्धिषः। आसन्नः इत्या सन्नः। द्विष्णुर्नर-
 न्धिषो नरन्धिषो द्विष्णुर्द्विष्णुर्नरन्धिषः प्रोह्यमाणः प्रोह्यमानो नरन्धिषो
 द्विष्णुर्द्विष्णुर्नरन्धिषः प्रोह्यमाणः। नरन्धिषः प्रोह्यमाणः प्रोह्यमानो

^१. उपोत्थित उस्तम्भनमुत्तमानोत्थायोत्थितायेति त्रीणि (वा. प्रा. ६.२९) इस सूत्र के अनुसार उपोत्थितः पद में तीन रूपों का संयोग है।

^२. वा. प्रा. ४.१५७. के अनुसार पण्यमानः में एक यकार है।

^३. न वकारस्यासस्थान एकेषाम् (वा. प्रा. ४.१२८) इस सूत्र के अनुसार ऊरो ऊरो यहाँ वकार का लोप होता है, ऊरो आसन्नः यहाँ वकार का लोप नहीं होता है।

न॒रन्धिषो न॒रन्धिषः प्रो॒ह्यमाणः सोमः सोमः प्रो॒ह्यमानो न॒रन्धिषो
न॒रन्धिषः प्रो॒ह्यमाणः सोमः ॥४९॥

प्रो॒ह्यमाणः सोमः सोमः प्रो॒ह्यमानः प्रो॒ह्यमाणः सोमऽ आगंतुऽ
आगंतुऽ सोमः प्रो॒ह्यमानः प्रो॒ह्यमाणः सोमऽ आगंतुऽ । प्रो॒ह्यमानऽ इति प्र
उ॒ह्यमानः । सोमऽ आगंतुऽ आगंतुऽ सोमः सोमऽ आगंतो ब॒रुणो ब॒रुणऽ
आगंतुऽ सोमः सोमऽ आगंतो ब॒रुणः । आगंतो ब॒रुणो ब॒रुणऽ आगंतुऽ आगंतो
ब॒रुणऽ आस॒न्धामास॒न्धाँब॒रुणऽ आगंतुऽ आगंतो ब॒रुणऽ आस॒न्धाम् । आगंतुऽ
इत्या गंतः । ब॒रुणऽ आस॒न्धामास॒न्धाँब॒रुणो ब॒रुणऽ आस॒न्धामास॒न्नऽ आस॒न्नऽ
आस॒न्धाँब॒रुणो ब॒रुणऽ आस॒न्धामास॒न्नः । आस॒न्धामास॒न्नऽ आस॒न्नऽ आस॒न्धा-
मास॒न्धामास॒न्नो॒ग्नि॒र॒ग्निरास॒न्नऽ आस॒न्धामास॒न्धामास॒न्नो॒ग्निः^१ । आस॒न्धा-
मित्या स॒न्धाम् । आस॒न्नो॒ग्नि॒र॒ग्निरास॒न्नऽ आस॒न्नो॒ग्नि॒राग्नी॒द्धऽ आग्नी॒द्धे॒ग्नि-
रास॒न्नऽ आस॒न्नो॒ग्नि॒राग्नी॒द्धे । आस॒न्नऽ इत्या स॒न्नः । अ॒ग्नि॒राग्नी॒द्धऽ आग्नी॒द्धे-
ग्नि॒र॒ग्निराग्नी॒द्धऽ इन्द्रऽ इन्द्रऽ आग्नी॒द्धे॒ग्नि॒र॒ग्निराग्नी॒द्धऽ इन्द्रः । आग्नी॒द्धऽ
इन्द्रऽ इन्द्रऽ आग्नी॒द्धऽ आग्नी॒द्धऽ इन्द्रो ह॒वि॒र्दाने ह॒वि॒र्दानऽ इन्द्रऽ आग्नी॒द्धऽ
आग्नी॒द्धऽ इन्द्रो ह॒वि॒र्दाने । इन्द्रो ह॒वि॒र्दाने ह॒वि॒र्दानऽ इन्द्रऽ इन्द्रो ह॒वि॒र्दानेथ॒र्वा-
थ॒र्वा ह॒वि॒र्दानऽ इन्द्रऽ इन्द्रो ह॒वि॒र्दानेथ॒र्वा । ह॒वि॒र्दानेथ॒र्वाथ॒र्वा ह॒वि॒र्दाने ह॒वि॒र्दाने-
थ॒र्वापाव॒ह्यमाणऽ उपाव॒ह्यमा॒णोथ॒र्वा ह॒वि॒र्दाने ह॒वि॒र्दानेथ॒र्वापाव॒ह्यमाणः ।
ह॒वि॒र्दानऽ इति ह॒विः धाने । अथ॒र्वापाव॒ह्यमाणऽ उपाव॒ह्यमा॒णोथ॒र्वाथ॒र्वापाव॒-
ह्यमा॒णो वृ॒श्चे वृ॒श्चेऽ उपाव॒ह्यमा॒णोथ॒र्वाथ॒र्वापाव॒ह्यमा॒णो वृ॒श्चे । उ॒पा॒व॒ह्य-
मा॒णो वृ॒श्चे वृ॒श्चेऽ उपाव॒ह्यमाणऽ उपाव॒ह्यमा॒णो वृ॒श्चे दे॒वा दे॒वा वृ॒श्चेऽ

^१. आसन्नः अग्निः यहाँ वा.पा.४.८०. के अनुसार अकार का अभिनिधान होता है। वा.पा.४.४३. तथा वा.पा.४.४४. से विसर्जनीय का ओकार विहित है।

उपावहियमाणऽ उपावहियमाणो द्विश्वे देवाः^१। उपावहियमाणऽ इत्युप
अवहियमाणः ॥५०॥

द्विश्वे देवा देवा द्विश्वे द्विश्वे देवाऽ अ॒ह॒शु॒ष्व॒ह॒शु॒षु देवा द्विश्वे द्विश्वे देवाऽ
अ॒ह॒शु॒षु। देवाऽ अ॒ह॒शु॒ष्व॒ह॒शु॒षु देवा देवाऽ अ॒ह॒शु॒षु न्यु॒प्तो न्यु॒प्तो॒॑ह॒शु॒षु देवा
देवाऽ अ॒ह॒शु॒षु न्यु॒प्तः। अ॒ह॒शु॒षु न्यु॒प्तो न्यु॒प्तो॒॑ह॒शु॒ष्व॒ह॒शु॒षु न्यु॒प्तो द्वि॒ष्णु-
द्वि॒ष्णु॒न्यु॒प्तो॒॑ह॒शु॒ष्व॒ह॒शु॒षु न्यु॒प्तो द्वि॒ष्णुः॑। न्यु॒प्तो द्वि॒ष्णुद्वि॒ष्णु॒न्यु॒प्तो
न्यु॒प्तो द्वि॒ष्णुराप्प्री॒तपाऽ आप्री॒तपा द्वि॒ष्णु॒न्यु॒प्तो न्यु॒प्तो द्वि॒ष्णुराप्प्री॒तपाः॑।
न्यु॒प्तऽ इति॒ नि उ॒प्तः॑। द्वि॒ष्णुराप्प्री॒तपाऽ आप्री॒तपा द्वि॒ष्णुद्वि॒ष्णुराप्प्री॒तपाऽ
आ॒प्या॒व्य॒मानऽ आ॒प्या॒व्य॒मानऽ आप्री॒तपा द्वि॒ष्णुद्वि॒ष्णुराप्प्री॒तपाऽ
आ॒प्या॒व्य॒मानः^२। आ॒प्री॒तपाऽ आ॒प्या॒व्य॒मानऽ आ॒प्या॒व्य॒मानऽ आप्री॒तपाऽ
आ॒प्री॒तपाऽ आ॒प्या॒व्य॒मानो व॒मो व॒मऽ आ॒प्या॒व्य॒मानऽ आप्री॒तपाऽ आप्री॒त-
पाऽ आ॒प्या॒व्य॒मानो व॒मः॑। आ॒प्री॒तपाऽ इत्या॒प्प्री॒त पाः॑। आ॒प्या॒व्य॒मानो
व॒मो व॒मऽ आ॒प्या॒व्य॒मानऽ आ॒प्या॒व्य॒मानो व॒मः॑ सू॒य॒मानः॑ सू॒य॒मानो व॒मऽ
आ॒प्या॒व्य॒मानऽ आ॒प्या॒व्य॒मानो व॒मः॑ सू॒य॒मानः॑। आ॒प्या॒व्य॒मानऽ इत्या॒
प्या॒व्य॒मानः॑। व॒मः॑ सू॒य॒मानः॑ सू॒य॒मानो व॒मो व॒मः॑ सू॒य॒मानो द्वि॒ष्णुद्वि॒ष्णुः॑
सू॒य॒मानो व॒मो व॒मः॑ सू॒य॒मानो द्वि॒ष्णुः॑। सू॒य॒मानो द्वि॒ष्णुद्वि॒ष्णुः॑ सू॒य॒मानः॑
सू॒य॒मानो द्वि॒ष्णुः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणो द्वि॒ष्णुः॑ सू॒य॒मानः॑ सू॒य॒मानो
द्वि॒ष्णुः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणः॑। द्वि॒ष्णुः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणो द्वि॒ष्णु-
द्वि॒ष्णुः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणो द्वा॒यु॒र्वा॒युः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणो द्वि॒ष्णुद्वि॒ष्णुः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणो
द्वा॒युः॑। स॒म्भ्रि॒यमाणो द्वा॒यु॒र्वा॒युः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणः॑ स॒म्भ्रि॒यमाणो द्वा॒युः॑ पू॒य॒मानः॑

^१. देवाः देवाः तथा देवाः विश्वे यहाँ लोपं धौ (वा. प्रा. ४. ३९) इस सूत्र से विसर्जनीय का लोप होता है।

^२. वा. प्रा. ४. १५३. के अनुसार आप्याव्यमानः इस पद में दो यकार हैं।

पुयमानो द्वायुः संम्रियमाणः संम्रियमाणो द्वायुः पुयमानः । संम्रियमाणः
 इति सम् म्रियमाणः । द्वायुः पुयमानः पुयमानो द्वायुर्द्वायुः पुयमानः शुक्रः
 शुक्रः पुयमानो द्वायुर्द्वायुः पुयमानः शुक्रः^१ । पुयमानः शुक्रः शुक्रः पुयमा-नः
 पुयमानः शुक्रः पुतः पुतः शुक्रः पुयमानः पुयमानः शुक्रः पुतः । शुक्रः पुतः
 पुतः शुक्रः शुक्रः पुतः शुक्रः शुक्रः पुतः शुक्रः शुक्रः पुतः शुक्रः । पुतः
 शुक्रः शुक्रः पुतः पुतः शुक्रः कक्षीरश्रीः कक्षीरश्रीः शुक्रः पुतः पुतः शुक्रः
 कक्षीरश्रीः । शुक्रः कक्षीरश्रीः कक्षीरश्रीः शुक्रः शुक्रः कक्षीरश्रीर्मन्थी मन्थी
 कक्षीरश्रीः शुक्रः शुक्रः कक्षीरश्रीर्मन्थी । क्षीरश्रीर्मन्थी मन्थी कक्षीरश्रीः
 कक्षीरश्रीर्मन्थी संकुश्रीः संकुश्रीर्मन्थी कक्षीरश्रीः कक्षीरश्रीर्मन्थी
 संकुश्रीः । क्षीरश्रीरिति कक्षीर श्रीः । मन्थी संकुश्रीः संकुश्रीर्मन्थी मन्थी
 संकुश्रीर्विश्वे विश्वे संकुश्रीर्मन्थी मन्थी संकुश्रीर्विश्वे । संकुश्रीर्विश्वे विश्वे
 संकुश्रीः संकुश्रीर्विश्वे देवा देवा विश्वे संकुश्रीः संकुश्रीर्विश्वे देवाः ।
 संकुश्रीरिति संकु श्रीः ॥५१॥

विश्वे देवा देवा विश्वे विश्वे देवाश्चमसेषु चमसेषु देवा विश्वे विश्वे देवा-
 श्चमसेषु^२ । देवाश्चमसेषु चमसेषु देवा देवाश्चमसेषून्नीतः उन्नीतश्चमसेषु देवा
 देवाश्चमसेषून्नीतः । चमसेषून्नीतः उन्नीतश्चमसेषु चमसेषून्नीतोसुरसुरुन्नीतश्च-
 मसेषु चमसेषून्नीतोसुः । उन्नीतोसुरसुरुन्नीतः उन्नीतोसुर्होमाय होमायासुरुन्नीतः
 उन्नीतोसुर्होमाय । उन्नीतः इत्युत् नीतः । असुर्होमाय होमायासुरसुर्होमायोद्यतः
 उद्यतो होमायासुरसुर्होमायोद्यतः । होमायोद्यतः उद्यतो होमाय होमायोद्यतो

^१. वा. प्रा. ५.३७. के अनुसार वायुः पद पृथक् नहीं किया जाता है ।

^२. देवाः चमसेषु यहाँ चक्षयोः क्षम् (वा. प्रा. ३.७) इस सूत्र से विसर्ग शकार होता है । तदुत्तरवर्ती चकार का द्वित्व ऊष्मान्तस्याभ्यध
 स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) से होता है ।

पुयमानो द्वायुः सम्भ्रियमाणः सम्भ्रियमाणो द्वायुः पुयमानः । सम्भ्रियमाणः
 इति सम् भ्रियमाणः । द्वायुः पुयमानः पुयमानो द्वायुर्द्वायुः पुयमानः शुक्रः
 शुक्रः पुयमानो द्वायुर्द्वायुः पुयमानः शुक्रः^१ । पुयमानः शुक्रः शुक्रः पुयमा-नः
 पुयमानः शुक्रः पुतः पुतः शुक्रः पुयमानः पुयमानः शुक्रः पुतः । शुक्रः पुतः
 पुतः शुक्रः शुक्रः पुतः शुक्रः शुक्रः पुतः शुक्रः शुक्रः पुतः शुक्रः । पुतः
 शुक्रः शुक्रः पुतः पुतः शुक्रः कक्षीरश्रीः कक्षीरश्रीः शुक्रः पुतः पुतः शुक्रः
 कक्षीरश्रीः । शुक्रः कक्षीरश्रीः कक्षीरश्रीः शुक्रः शुक्रः कक्षीरश्रीर्मन्थी मन्थी
 कक्षीरश्रीः शुक्रः शुक्रः कक्षीरश्रीर्मन्थी । क्षीरश्रीर्मन्थी मन्थी कक्षीरश्रीः
 कक्षीरश्रीर्मन्थी संकुश्रीः संकुश्रीर्मन्थी कक्षीरश्रीः कक्षीरश्रीर्मन्थी
 संकुश्रीः । क्षीरश्रीरिति कक्षीर श्रीः । मन्थी संकुश्रीः संकुश्रीर्मन्थी मन्थी
 संकुश्रीर्विश्वे विश्वे संकुश्रीर्मन्थी मन्थी संकुश्रीर्विश्वे । संकुश्रीर्विश्वे विश्वे
 संकुश्रीः संकुश्रीर्विश्वे देवा देवा विश्वे संकुश्रीः संकुश्रीर्विश्वे देवाः ।
 संकुश्रीरिति संकु श्रीः ॥५१॥

विश्वे देवा देवा विश्वे विश्वे देवाश्चमसेषु चमसेषु देवा विश्वे विश्वे देवा-
 श्चमसेषु^२ । देवाश्चमसेषु चमसेषु देवा देवाश्चमसेषून्नीतः उन्नीतश्चमसेषु देवा
 देवाश्चमसेषून्नीतः । चमसेषून्नीतः उन्नीतश्चमसेषु चमसेषून्नीतोसुरसुरुन्नीतश्च-
 मसेषु चमसेषून्नीतोसुः । उन्नीतोसुरसुरुन्नीतः उन्नीतोसुर्होमाय होमायासुरुन्नीतः
 उन्नीतोसुर्होमाय । उन्नीतः इत्युत् नीतः । असुर्होमाय होमायासुरसुर्होमायोद्यतः
 उद्यतो होमायासुरसुर्होमायोद्यतः । होमायोद्यतः उद्यतो होमाय होमायोद्यतो

^१ वा. मा. ५.३७. के अनुसार वायुः पद पृथक् नहीं किया जाता है ।

^२ देवाः चमसेषु यहाँ चछयोः शम् (वा. मा. ३.७) इस सूत्र से विसर्ग शकार होता है । तदुत्तरवर्ती चकार का द्वित्व ऊष्मान्तस्याभ्यध
 स्पर्शः (वा. मा. ४.१०३) से होता है ।

रुद्रो रुद्रऽ उद्यतो होमाय होमायोद्यतो रुद्रः। उद्यतो रुद्रो रुद्रऽ उद्यतऽ उद्यतो
रुद्रो हूयमानो हूयमानो रुद्रऽ उद्यतऽ उद्यतो रुद्रो हूयमानः। उद्यतऽ इत्युत्
वतः। रुद्रो हूयमानो हूयमानो रुद्रो रुद्रो हूयमानो ब्रातो ब्रातो हूयमानो रुद्रो रुद्रो
हूयमानो ब्रातः। हूयमानो ब्रातो ब्रातो हूयमानो हूयमानो ब्रातोऽभ्यावृत्तोऽभ्या-
वृत्तो ब्रातो हूयमानो हूयमानो ब्रातोऽभ्यावृत्तः। ब्रातोऽभ्यावृत्तोऽभ्यावृत्तो ब्रातो
ब्रातोऽभ्यावृत्तो नृचक्षा नृचक्षाऽ अऽभ्यावृत्तो ब्रातो ब्रातोऽभ्यावृत्तो नृचक्षाः।
अऽभ्यावृत्तो नृचक्षा नृचक्षाऽ अऽभ्यावृत्तोऽभ्यावृत्तो नृचक्षाः प्रतिक्रियातः
प्रतिक्रियातो नृचक्षाऽ अऽभ्यावृत्तोऽभ्यावृत्तो नृचक्षाः प्रतिक्रियातः।
अऽभ्यावृत्तऽ इत्यभि आवृत्तः। नृचक्षाः प्रतिक्रियातः प्रतिक्रियातो नृचक्षा
नृचक्षाः प्रतिक्रियातो भृक्षो भृक्षः प्रतिक्रियातो नृचक्षा नृचक्षाः
प्रतिक्रियातो भृक्षः। नृचक्षाऽ इति नृ चक्षाः¹। प्रतिक्रियातो भृक्षो
भृक्षः प्रतिक्रियातः प्रतिक्रियातो भृक्षो भृक्ष्यमाणो भृक्ष्यमाणो भृक्षः
प्रतिक्रियातः प्रतिक्रियातो भृक्षो भृक्ष्यमाणः²। प्रतिक्रियातऽ इति प्रति
क्रियातः। भृक्षो भृक्ष्यमाणो भृक्ष्यमाणो भृक्षो भृक्षो भृक्ष्यमाणः
पितरः पितरौ भृक्ष्यमाणो भृक्षो भृक्षो भृक्ष्यमाणः पितरः।
भृक्ष्यमाणः पितरः पितरौ भृक्ष्यमाणो भृक्ष्यमाणः पितरौ नाराशुङ्गसा
नाराशुङ्गसाः पितरौ भृक्ष्यमाणो भृक्ष्यमाणः पितरौ नाराशुङ्गसाः। पितरौ
नाराशुङ्गसा नाराशुङ्गसाः पितरः पितरौ नाराशुङ्गसाः सूत्रः सूत्रो नाराशुङ्गसाः

¹. णकारकारावग्रहे (वा. प्रा. १. ८८) इस सूत्र के अनुसार इस सावग्रह पद में ऋकार पूर्वपद (अवग्रह के अन्त) में ही आता है।

². अग्नेरनीकं व्युक्त्वा हि, विश्वेदेवा, द्वितीयकम्। उदग्ने चायमुत्तरा, त्रयी (मो ?) ब्रज्याय हीत्ययम्॥

देवम्बर्हि, र्व्यदापोऽस्ति त्वामद्य, स्वस्ति नस्तथा। मानो मित्रो हि ब्रक्ष्यन्ती क्षकारा ययुतास्तथा॥ - अमो. शि. १२९-१३०.

इन श्लोकों में जिन कण्डिकाओं में क्षय आता है, उनकी गणना है, विश्वेदेवा द्वितीयकम् से प्रकृत कण्डिका निर्दिष्ट है।

पितरः पितरौ नाराशुङ्साः सूत्रः¹। नाराशुङ्साः सूत्रः सूत्रो नाराशुङ्सा
 नाराशुङ्साः सूत्रः सिन्धुः सिन्धुः सूत्रो नाराशुङ्सा नाराशुङ्साः सूत्रः
 सिन्धुः ॥५२॥

सूत्रः सिन्धुः सिन्धुः सूत्रः सूत्रः सिन्धुरवभृथायावभृथाय सिन्धुः
 सूत्रः सूत्रः सिन्धुरवभृथाय। सिन्धुरवभृथायावभृथाय सिन्धुः सिन्धुरवभृथायो-
 द्यतः उद्यतोवभृथाय सिन्धुः सिन्धुरवभृथायोद्यतः। अवभृथायोद्यतः उद्यतोव-
 भृथायावभृथायोद्यतः समुद्रः समुद्रः उद्यतोवभृथायावभृथायोद्यतः समुद्रः।
 अवभृथायेत्यव भृथाय। उद्यतः समुद्रः समुद्रः उद्यतः समुद्रोऽभ्यवहिय-
 माणोऽभ्यवहियमाणः समुद्रः उद्यतः उद्यतः समुद्रोऽभ्यवहियमाणः। उद्यतः
 इत्युत् वतः। समुद्रोऽभ्यवहियमाणोऽभ्यवहियमाणः समुद्रः समुद्रोऽभ्यवहिय-
 माणः सलिलः सलिलोऽभ्यवहियमाणः समुद्रः समुद्रोऽभ्यवहियमाणः सलि-
 लः। अभ्यवहियमाणः सलिलः सलिलोऽभ्यवहियमाणोऽभ्यवहियमाणः
 सलिलः प्रप्लुतः प्रप्लुतः सलिलोऽभ्यवहियमाणोऽभ्यवहियमाणः सलिलः
 प्रप्लुतः। अभ्यवहियमाणः इत्यभि अवहियमाणः। सलिलः प्रप्लुतः प्रप्लु-
 तः सलिलः सलिलः प्रप्लुतो ययोर्ध्वयोः प्रप्लुतः सलिलः सलिलः प्रप्लुतो
 ययोः। प्रप्लुतो ययोर्ध्वयोः प्रप्लुतः प्रप्लुतो ययोरोजसौजसा ययोः प्रप्लुतः
 प्रप्लुतो ययोरोजसा। प्रप्लुतः इति प्र प्लुतः। ययोरोजसौजसा
 ययोर्ध्वयोरोजसा स्कभिता स्कभितौजसा ययोर्ध्वयोरोजसा स्कभिता। ओजसा
 स्कभिता स्कभितौजसौजसा स्कभिता रजांसि रजांसि स्कभितौजसौजसा
 स्कभिता रजांसि। स्कभिता रजांसि रजांसि स्कभिता स्कभिता

¹. वा. प्रा. ६. २५. के अधिकार में पढ़े गये सूत्र वा. प्रा. ६. २६. के अनुसार सन्नः पद में दो स्पर्श हैं।

रजाँसि द्वीर्ष्वेभिर्द्वीर्ष्वेभी रजाँसि स्कभिता स्कभिता रजाँसि द्वीर्ष्वेभिः¹।
 रजाँसि द्वीर्ष्वेभिर्द्वीर्ष्वेभी रजाँसि रजाँसि द्वीर्ष्वेभिर्द्वीरतमा द्वीरतमा
 द्वीर्ष्वेभी रजाँसि रजाँसि द्वीर्ष्वेभिर्द्वीरतमा। द्वीर्ष्वेभिर्द्वीरतमा द्वीरतमा
 द्वीर्ष्वेभिर्द्वीर्ष्वेभिर्द्वीरतमा शविष्टा शविष्टा द्वीरतमा द्वीर्ष्वेभिर्द्वीर्ष्वेभिर्द्वीरतमा
 शविष्टा। द्वीरतमा शविष्टा शविष्टा द्वीरतमा द्वीरतमा शविष्टा। द्वीरतमेति वीर
 तमा। शविष्टेति शविष्टा॥ या पत्येते पत्येते या या पत्येतेऽ अप्रतीताप्रतीता
 पत्येते या या पत्येतेऽ अप्रतीता। पत्येतेऽ अप्रतीताप्रतीता पत्येते पत्येतेऽ
 अप्रतीता सहोभिः सहोभिरप्रतीता पत्येते पत्येतेऽ अप्रतीता सहोभिः।
 पत्येतेऽ इति पत्येते। अप्रतीता सहोभिः सहोभिरप्रतीताप्रतीता
 सहोभिर्द्विष्णु द्विष्णु सहोभिरप्रतीताप्रतीता सहोभिर्द्विष्णु। अप्रतीते-
 त्यप्रति इति। सहोभिर्द्विष्णु द्विष्णु सहोभिः सहोभिर्द्विष्णुऽ अगन्न-
 गुन्विष्णु सहोभिः सहोभिर्द्विष्णुऽ अगन्। सहोभिरिति सहः भिः। द्विष्णुऽ
 अगन्नगुन्विष्णु द्विष्णुऽ अगुन्वरुणा वरुणागुन्विष्णु द्विष्णुऽ अगुन्वरुणा।
 द्विष्णुऽ इति विष्णु। अगुन्वरुणा वरुणागन्नगुन्वरुणा पूर्वहंतौ पूर्वहंतौ
 वरुणागन्नगुन्वरुणा पूर्वहंतौ। वरुणा पूर्वहंतौ पूर्वहंतौ वरुणा वरुणा पूर्वहंतौ।
 पूर्वहंताविति पूर्व हंतौ॥५३॥

देवान्दिवन्दिवन्देवान्देवान्दिवमगन्नगुन्दिवन्देवान्देवान्दिवमगन्।

दिवमगन्नगुन्दिवन्दिवमगन्नगुन्जो यज्जोगुन्दिवन्दिवमगन्नगुन्जो। अगुन्नगुन्जो
 यज्जोगन्नगुन्जस्तस्ततो यज्जोगन्नगुन्जस्ततः। यज्जस्तस्ततो

¹. नास्वरपूर्वा ऊष्मान्तस्थाः (वा. प्रा. ४.१०६) प्रस्तुत सन्धि प्रारम्भ करते समय प्रथम स्कभिता पद में अस्वरपूर्व होने के कारण ककार का द्वित्व नहीं होगा। वीर्येभिः रजाँसि यहाँ रेफे लुप्यते दीर्घ चोपधा (वा. प्रा. ४.३६) इस सूत्र से रेफ बाद में होने से भावी विसर्जनीय का लोप होता है तथा उपधा का दीर्घ। र का निर्देश पफ से होता है- र एफेन च (वा. प्रा. १.३९)।

षुज्जो षुज्जस्ततो मा मा ततो षुज्जो षुज्जस्ततो मा¹। ततो मा मा ततुस्ततो
 मा द्विविणुन्द्रविणम्मा ततुस्ततो मा द्विविणम्। मा द्विविणुन्द्रविणम्मा मा द्विविणम-
 द्दुष्टु द्विविणम्मा मा द्विविणमदुष्टु। द्विविणमदुष्टु द्विविणुन्द्रविणमदुष्टु मनुष्यान्म-
 नुष्यान्दुष्टु द्विविणुन्द्रविणमदुष्टु मनुष्यान्। अदुष्टु मनुष्यान्मनुष्यान्दुष्टु मनु-
 ष्यान्तुन्तरिक्षमन्तरिक्षम्मनुष्यान्दुष्टु मनुष्यान्तुन्तरिक्षम्। मनुष्यान्तुन्त-
 रिक्षमन्तरिक्षम्मनुष्यान्मनुष्यान्तुन्तरिक्षम्पितृत्पितृन्तुन्तरिक्षम्मनुष्या-
 न्मनुष्यान्तुन्तरिक्षम्पितृन्। अन्तरिक्षम्पितृत्पितृन्तुन्तरिक्षमन्तरिक्षम्पितृ-
 तृपृथिवीम्पृथिवीम्पितृन्तुन्तरिक्षमन्तरिक्षम्पितृत्पृथिवीम्। पितृत्पृथिवीम्पृथि-
 वीम्पितृत्पितृत्पृथिवीर्व्यंष्यम्पृथिवीम्पितृत्पितृत्पृथिवीर्व्यम्। पृथिवीर्व्यंष्यम्पृ-
 थिवीम्पृथिवीर्व्यङ्कङ्कंष्यम्पृथिवीम्पृथिवीर्व्यङ्कम्। षङ्कङ्कंष्यंष्यङ्कञ्च च कंष्यंष्यङ्क-
 ञ्च। कञ्च च कङ्कञ्च लोकेल्लोकञ्च कङ्कञ्च लोकम्। च लोकेल्लोकञ्च च लोकमग-
 न्नगल्लोकञ्च च लोकमगन्²। लोकमगन्गल्लोकेल्लोकमगन्त्युज्जो षुज्जोग-
 ल्लोकेल्लोकमगन्त्युज्जः। अगन्त्युज्जो षुज्जोगन्गन्त्युज्जस्ततुस्ततो षुज्जोगन्-
 गन्त्युज्जस्ततः। षुज्जस्ततुस्ततो षुज्जो षुज्जस्ततो मे मे ततो षुज्जो षुज्ज-
 स्ततो मे। ततो मे मे ततुस्ततो मे भद्रम्भद्रम्मे ततुस्ततो मे भद्रम्। मे भद्रम्भद्र-
 म्मे मे भद्रम्भूदभूद् भद्रम्मे मे भद्रम्भूत्। भद्रम्भूदभूद् भद्रम्भद्रम्भूत्।
 अभुदित्यभूत्॥५४॥

चतुस्त्रिंशत्तन्तवस्तन्तवश्चतुस्त्रिंशच्चतुस्त्रिंशत्तन्तवो ये ये तन्तव-
 श्चतुस्त्रिंशच्चतुस्त्रिंशत्तन्तवो ये। चतुस्त्रिंशदिति चतुः त्रिंशत्। तन्तवो
 ये ये तन्तवस्तन्तवो ये द्वितन्निरे द्वितन्निरे ये तन्तवस्तन्तवो ये द्वितन्निरे। ये

¹. स्वरितात् परमनुदात्तमुदात्तमयम् (वा. प्रा. ४.१४१) स्वरित अक्षर से परवर्ती अनुदात्त अक्षर प्रचय हो जाता है जैसे ततः मा = ततो मा।

². अगन् लोकम् यहाँ नुश्चानुनासिकम् (वा. प्रा. ४.१४) इस सूत्र से नकार अनुनासिक लकार होता है।

द्वितत्तिरे द्वितत्तिरे ये ये द्वितत्तिरे ये ये द्वितत्तिरे ये ये द्वितत्तिरे ये । द्वितत्तिरे
 ये ये द्वितत्तिरे द्वितत्तिरे यऽ इममिमंये द्वितत्तिरे द्वितत्तिरे यऽ इमम् ।
 द्वितत्तिरे इति वि तत्तिरे । यऽ इममिमंये यऽ इमंयज्जंयज्जमिमंये यऽ
 इमंयज्जम् । इमंयज्जंयज्जमिममिमंयज्जं स्वधया स्वधया यज्जमिम-
 मिमंयज्जं स्वधया । यज्जं स्वधया स्वधया यज्जंयज्जं स्वधया ददन्ते
 ददन्ते स्वधया यज्जंयज्जं स्वधया ददन्ते । स्वधया ददन्ते ददन्ते स्वधया
 स्वधया ददन्ते । ददन्तऽ इति ददन्ते ॥ तेषाञ्छिन्नञ्छिन्नन्तेषान्तेषाञ्छिन्न-
 सः सञ्छिन्नन्तेषान्तेषाञ्छिन्नः सम् । छिन्नः सः सञ्छिन्नञ्छिन्नः सम्भवे-
 तदेतदु सञ्छिन्नञ्छिन्नः सम्भवेतत्^१ । सम्भवेतदेतदु सः सम्भवेतदधामि दधा-
 म्येतदु सः सम्भवेतदधामि । ऊँ इत्यु^२ । एतदधामि दधाम्येतदेतदधामि
 स्वाहा स्वाहा दधाम्येतदेतदधामि स्वाहा । दधामि स्वाहा स्वाहा दधामि दधामि
 स्वाहा घर्मो घर्मः स्वाहा दधामि दधामि स्वाहा घर्मः । स्वाहा घर्मो घर्मः
 स्वाहा स्वाहा घर्मोऽ अप्यपि घर्मः स्वाहा स्वाहा घर्मोऽ अपि । घर्मोऽ
 अप्यपि घर्मो घर्मोऽ अप्येत्वेत्त्वपि घर्मो घर्मोऽ अप्येतु । अप्येत्वेत्त्व-
 प्यप्येतु देवान्देवानेत्त्वप्यप्येतु देवान् । एतु देवान्देवानेत्वेतु देवान् । देवानिति
 देवान् ॥५५॥

यज्जस्य दोहो दोहो यज्जस्य यज्जस्य दोहो द्विततो द्विततो दोहो यज्ज-
 स्य यज्जस्य दोहो द्विततः । दोहो द्विततो द्विततो दोहो दोहो द्विततः पुरुत्रा पुरु-

^१. वा. मा. ४.९१. के अनुसार स्पर्श से बाद में न होने पर अपृक्त उकार प्रकृतिभाव से रहता है । सम् उ एतत् यहाँ स्पर्श से परे होने के कारण समुऽ एतत् ऐसा पाठ नहीं होगा ।

^२. प्रगृह्य चर्चयामितिना पदेषु (वा. मा. ४.१८) इस सूत्र के अनुसार चर्चा (इतिकरण के बाद पुनः पाठ) होने पर प्रगृह्य संज्ञक पद इति शब्द से व्यवहित होता है । उकारोऽपृक्तः (वा. मा. १.९५) इस सूत्र के अनुसार यहाँ अपृक्त उकार प्रगृह्य है । वा. मा. १.१५१. के अनुसार यहाँ उकार अपृक्तसंज्ञक है ।

त्रा चित्ततो दोहो दोहो चित्ततः पुरुत्रा । चित्ततः पुरुत्रा पुरुत्रा चित्ततो चित्ततः पुरु-
 त्रा स स पुरुत्रा चित्ततो चित्ततः पुरुत्रा सः । चित्ततः इति वि त्ततः । पुरुत्रा स स
 पुरुत्रा पुरुत्रा सोऽ अष्टधाष्टधा स पुरुत्रा पुरुत्रा सोऽ अष्टधा । पुरुत्रेति पुरु त्रा^१ ।
 सोऽ अष्टधाष्टधा स सोऽ अष्टधा दिवन्दिवमष्टधा स सोऽ अष्टधा दिवम् । अष्टधा
 दिवन्दिवमष्टधाष्टधा दिवमञ्चाततानाञ्चाततान् दिवमष्टधाष्टधा दिवमञ्चातता-
 न^२ । दिवमञ्चाततानाञ्चाततान् दिवन्दिवमञ्चाततान् । अञ्चाततानेत्यनु
 आततान् ॥ स षज्ज षज्ज स स षज्ज धुक्क्ष्व धुक्क्ष्व षज्ज स स षज्ज
 धुक्क्ष्व । षज्ज धुक्क्ष्व धुक्क्ष्व षज्ज षज्ज धुक्क्ष्व महि महि धुक्क्ष्व षज्ज षज्ज
 धुक्क्ष्व महि । धुक्क्ष्व महि महि धुक्क्ष्व धुक्क्ष्व महि मे मे महि धुक्क्ष्व धुक्क्ष्व
 महि मे । महि मे मे महि महि मे प्रजायाम्प्रजायाम्मे महि महि मे प्रजायाम् ।
 मे प्रजायाम्प्रजायाम्मे मे प्रजायां रायो रायः प्रजायाम्मे मे प्रजायां
 रायः । प्रजायां रायो रायः प्रजायाम्प्रजायां रायस्पोषम्पोषः रायः
 प्रजायाम्प्रजायां रायस्पोषम् । प्रजायामिति प्र जायाम् । रायस्पोषम्पोषः
 रायो रायस्पोषं द्विषं द्विषम्पोषः रायो रायस्पोषं द्विषम् । पोषं द्विषं द्विषम्पोष-
 म्पोषं द्विषमायुरायुर्द्विषम्पोषम्पोषं द्विषमायुः । द्विषमायुरायुर्द्विषं द्विषमायुर-
 शीयाशीयायुर्द्विषं द्विषमायुरशीय । आयुरशीयाशीयायुरायुरशीय स्वाहा स्वाहा-
 शीयायुरायुरशीय स्वाहा । अशीय स्वाहा स्वाहाशीयाशीय स्वाहा । स्वाहेति
 स्वाहा ॥ ५६ ॥

आ पवस्व पवस्वा पवस्व हिरण्यवद्धिरण्यवत्पवस्वा पवस्व हिरण्य-
 वत् । पवस्व हिरण्यवद्धिरण्यवत्पवस्व पवस्व हिरण्यवदश्वदश्ववद्धिरण्यव-

^१. शस्त्वत्रातिषु (वा. प्रा. ५. ९) इस सूत्र के अनुसार पुरुत्रा पद में त्रा तद्धित प्रत्यय बाद में होने से पृथक्करण होता है ।

^२. सङ्ख्यापूर्वध धा (वा. प्रा. ५. २७) इस सूत्र के अनुसार अष्टधा पद का पृथक्करण नहीं होगा ।

त्पवस्व पवस्व हिरण्यवदश्ववत्^१। हिरण्यवदश्ववदश्ववद्विरण्यवद्विरण्यव-
 दश्ववत्सोम सोमाश्ववद्विरण्यवद्विरण्यवदश्ववत्सोम। हिरण्यवदिति हिरण्य
 वत्। अश्ववत्सोम सोमाश्ववदश्ववत्सोम वीरवद्वीरवत्सोमाश्ववदश्ववत्सोम
 वीरवत्। अश्ववदित्यश्व वत्। सोम वीरवद्वीरवत्सोम सोम वीरवत्। वीरवदिति
 वीर वत्॥ वाजङ्गोमन्तङ्गोमन्तुंवाजङ्गोमन्तमा भर भुरा गोमन्तुंवा-
 जङ्गोमन्तमा भर। गोमन्तमा भर भुरा गोमन्तङ्गोमन्तमा भर स्वाहा स्वाहा
 भुरा गोमन्तङ्गोमन्तमा भर स्वाहा। गोमन्तमिति गो मन्तम्^२। आ भर। भर
 स्वाहा स्वाहा भर भर स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥५७॥

॥इति माध्यन्दिनीयघनपाठेष्टमोध्यायः॥

^१. नाश्ववद्विरण्यात् (वा. मा. ३.९८) इस सूत्र के अनुसार अश्ववत् पद में दीर्घ नहीं होता है अर्थात् अश्ववत् नहीं होता है।

^२. वा. मा. ५.८. के अनुसार यहाँ पृथकरण होता है।

॥नवमोऽध्यायः॥

हरिःॐ॥ देव सवितः सवितुर्देव देव सवितः प्र प्र सवितुर्देव देव
 सवितुः प्र । सवितुः प्र प्र सवितः सवितुः प्र सुव सुव प्र सवितः सवितुः प्र
 सुव । सवितुरिति सवितः । प्र सुव सुव प्र प्र सुव यज्ज्ञं यज्ज्ञः सुव प्र प्र सुव
 यज्ज्ञम् । सुव यज्ज्ञं यज्ज्ञः सुव सुव यज्ज्ञम् प्र यज्ज्ञः सुव सुव यज्ज्ञम् ।
 यज्ज्ञम् प्र यज्ज्ञं यज्ज्ञम् सुव सुव प्र यज्ज्ञं यज्ज्ञम् सुव । प्र सुव सुव प्र प्र
 सुव यज्ज्ञपतिं यज्ज्ञपतिः सुव प्र प्र सुव यज्ज्ञपतिम् । सुव
 यज्ज्ञपतिं यज्ज्ञपतिः सुव सुव यज्ज्ञपतिम्भगाय भगाय यज्ज्ञपतिः सुव सुव
 यज्ज्ञपतिम्भगाय । यज्ज्ञपतिम्भगाय भगाय यज्ज्ञपतिं यज्ज्ञपतिम्भगाय ।
 यज्ज्ञपतिमिति यज्ज्ञ पतिम् । भगायेति भगाय ॥ दिव्यो गन्धर्वो गन्धर्वो दिव्यो
 दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतपूगन्धर्वो दिव्यो दिव्यो गन्धर्वः केतपूः । गन्धर्वः
 केतपूः केतपूगन्धर्वो गन्धर्वः केतपूः केतपूः केतपूगन्धर्वो गन्धर्वः केतपूः
 केतम् । केतपूः केतपूः केतपूः केतपूः केतपूः केतपूः केतपूः केतपूः ।
 केतपूरिति केत पूः । केतपूः केतपूः केतपूः पुनातु पुनातु नः केतपूः केतपूः
 पुनातु । नः पुनातु पुनातु नो नः पुनातु द्वाचो द्वाचः पुनातु नो नः पुनातु
 द्वाचः । पुनातु द्वाचो द्वाचः पुनातु पुनातु द्वाचस्पतिः पतिर्द्वाचः पुनातु पुनातु
 द्वाचस्पतिः¹ । द्वाचस्पतिः पतिर्द्वाचो द्वाचस्पतिर्द्वाजम्पतिर्द्वाचो
 द्वाचस्पतिर्द्वाजम् । पतिर्द्वाजम्पतिः पतिर्द्वाजन्तो नो द्वाजम्पतिः
 पतिर्द्वाजन्तः । द्वाजन्तो नो द्वाजम्पतिः स्वदतु स्वदतु नो द्वाजम्पतिः स्वदतु ।

¹. वाचः पतिः यहाँ वा.मा. ३. ३५. तथा वा.मा. ३. ३६. के अनुसार विसर्जनीय सकार होता है तथा वा.मा. ४. १०३. के अनुसार पकार का द्वित्व होता है ।

नः स्वदतु स्वदतु नो नः स्वदतु स्वाहा स्वाहा स्वदतु नो नः स्वदतु स्वाहा ।
स्वदतु स्वाहा स्वाहा स्वदतु स्वदतु स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥१॥

ध्रुवसदन्त्वा त्वा ध्रुवसदन्ध्रुवसदन्त्वा नृषदन्तृसदन्त्वा ध्रुवसदन्ध्रुवसद-
न्त्वा नृषदम्^१ । ध्रुवसदमिति ध्रुव सदम् । त्वा नृषदन्तृसदन्त्वा त्वा नृषदम्मनः-
सदम्मनःसदन्तृसदन्त्वा त्वा नृषदम्मनःसदम् । नृषदम्मनःसदम्मनःसदन्तृसद-
न्तृषदम्मनःसदमिन्द्रायेन्द्राय मनःसदन्तृसदन्तृषदम्मनःसदमिन्द्राय । नृसदमिति
नृ सदम् । मनःसदमिन्द्रायेन्द्राय मनःसदम्मनःसदमिन्द्राय त्वा त्वेन्द्राय
मनःसदम्मनःसदमिन्द्राय त्वा । मनःसदमिति मनः सदम् । इन्द्राय त्वा
त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा जुष्टञ्जुष्टन्त्वेन्द्रायेन्द्राय त्वा जुष्टम् । त्वा जुष्टञ्जुष्टन्त्वा त्वा
जुष्टङ्गुलामि गृह्णामि जुष्टन्त्वा त्वा जुष्टङ्गुलामि । जुष्टङ्गुलामि गृह्णामि जुष्टञ्जुष्ट-
ङ्गुलामि जुष्टतमञ्जुष्टतमङ्गुलामि जुष्टञ्जुष्टङ्गुलामि जुष्टतमम् । गृह्णामि जुष्टतम-
ञ्जुष्टतमङ्गुलामि गृह्णामि जुष्टतमम् । जुष्टतममिति जुष्ट तमम् ॥ अप्सुषदङ्गुतस-
दङ्गुतसदमप्सुसदमप्सुषदङ्गुतसदँध्योमसदँध्योमसदङ्गुतसदमप्सुसदमप्सुषद-
ङ्गुतसदँध्योमसदम् । अप्सुसदमित्यप्सु सदम् । घृतसदँध्योमसदँध्योमसदङ्गुतस-
दङ्गुतसदँध्योमसदम् । घृतसदमिति घृत सदम् । द्योमसदमिति द्योम सदम् ॥
पृथिविसदमन्तरिक्षसदमन्तरिक्षसदम्पृथिविसदम्पृथिविसदमन्तरिक्षसदन्दि-
विसदन्दिविसदमन्तरिक्षसदम्पृथिविसदम्पृथिविसदमन्तरिक्षसदन्दिविसद-
म्^२ । पृथिविसदमिति पृथिवि सदम् । अन्तरिक्षसदन्दिविसदन्दिविसदमन्तरि-
क्षसदमन्तरिक्षसदन्दिविसदन्देवसदन्देवसदन्दिविसदमन्तरिक्षसदमन्तरि-

^१. वा. प्रा. ३. ५६. के अनुसार ध्रुवसदम् पद में सकार षकार नहीं होगा ।

^२. पृथिविदिव्युपरिचर्षणशकुनियसिन्धुः (वा. प्रा. ३. ८३) इस सूत्र के अनुसार यहाँ पृथिवि एवं दिवि से परे स्थित सकार अविकृत रहता है ।

वक्षसदन्दिद्विसदन्देवसदम्। अन्तरिक्षसदमित्यन्तरिक्ष सदम्। दिविसदन्देव-
सदन्देवसदन्दिद्विसदन्देवसदन्नाकसदन्नाकसदन्देवसदन्दिद्विसदन्दिद्वि-
सदन्देवसदन्नाकसदम्। दिविसदमिति दिवि सदम्। देवसदन्नाकसदन्नाकसदन्दे-
वसदन्देवसदन्नाकसदम्। देवसदमिति देव सदम्। नाकसदमिति नाक सदम्॥
२॥

अपा० रस० रसमपामपा० रसमुद्वयसमुद्वयस० रसमपामपा० रसमुद्व-
यसम्^१। रसमुद्वयसमुद्वयस० रस० रसमुद्वयस० सूख्ये सूख्यऽ उद्वयस० रस०
रसमुद्वयस० सूख्ये। उद्वयस० सूख्ये सूख्यऽ उद्वयसमुद्वयस० सूख्ये सन्त०
सन्त० सूख्यऽ उद्वयसमुद्वयस० सूख्ये सन्तम्। उद्वयसमित्युत् द्वयसम्। सूख्ये
सन्त० सन्त० सूख्ये सूख्ये सन्त० समाहित० समाहित० सन्त० सूख्ये सूख्ये
सन्त० समाहितम्। सन्त० समाहित० समाहित० सन्त० सन्त० समाहितम्
। समाहितमिति सम् आहितम्॥ अपा० रसस्य रसस्यापामपा० रसस्य वो वो
रसस्यापामपा० रसस्य वः। रसस्य वो वो रसस्य रसस्य वो रसो रसो वो
रसस्य रसस्य वो रसः। वो रसो रसो वो वो रसस्तन्त० रसो वो वो रसस्तम्।
रसस्तन्त० रसो रसस्तन्त० वस्त० रसो रसस्तन्त०। तन्त० वस्तन्त० गृह्णामि
गृह्णामि वस्तन्त० गृह्णामि। वो गृह्णामि गृह्णामि वो वो गृह्णाम्युत्त-
ममुत्तमङ्गहामि वो वो गृह्णाम्युत्तममुत्तमङ्गहामि गृह्णाम्यु-
त्तमम्। उत्तममित्युत् तमम्^२॥३॥

ग्रहाऽ ऊर्जाहुतयो ऊर्जाहुतयो ग्रहा ग्रहाऽ ऊर्जाहुतयो ध्यन्तो
ध्यन्तऽ ऊर्जाहुतयो ग्रहा ग्रहाऽ ऊर्जाहुतयो ध्यन्तः। ऊर्जाहुतयो ध्यन्तो

^१. अङ्गुष्ठाकुञ्चनं लघावनुस्वारे त्वपा०रसम्।- या.शि.६२.

^२. उत्कृष्ट का वाचक तम बाद में होने से उत्तमम् इस पद में उत् शब्द को तमम् से पृथक् किया जाता है।

ध्यन्तऽ ऊर्जाहुतयऽ ऊर्जाहुतयो ध्यन्तो द्विप्राय द्विप्राय ध्यन्तऽ ऊर्जाहुतयऽ
 ऊर्जाहुतयो ध्यन्तो द्विप्राय । ऊर्जाहुतयऽ इत्यूर्जा आहुतयः । ध्यन्तो द्विप्राय
 द्विप्राय ध्यन्तो ध्यन्तो द्विप्राय मतिम्मतिद्विप्राय ध्यन्तो ध्यन्तो द्विप्राय
 मतिम् । द्विप्राय मतिम्मतिद्विप्राय द्विप्राय मतिम् । मतिमिति मतिम् ॥ तेषां-
 द्विशिप्रियाणां द्विशिप्रियाणान्तेषान्तेषां द्विशिप्रियाणांबो वो द्विशिप्रियाणान्ते-
 षान्तेषां द्विशिप्रियाणांबः । द्विशिप्रियाणांबो वो द्विशिप्रियाणां द्विशिप्रियाणांबो-
 हम्हंबो द्विशिप्रियाणां द्विशिप्रियाणांबोहम् । द्विशिप्रियाणामिति वि शिप्रि-
 याणाम् । ब्रह्महंबो ब्रह्मिषमिषमहंबो ब्रह्मिषम् । अहमिषमिषमहमहमिषमू-
 र्जमूर्जमिषमहमहमिषमूर्जम् । इषमूर्जमूर्जमिषमिषमूर्जः सः समूर्जमिष-
 मिषमूर्जः सम् । ऊर्जः सः समूर्जमूर्जः समग्रभमग्रभः समूर्जमूर्जः
 समग्रभम् । समग्रभमग्रभः सः समग्रभम् । अग्रभमित्यग्रभम् ॥ सम्पृचौ
 स्थ स्थः सम्पृचौ सम्पृचौ स्थः सः सः स्थः सम्पृचौ सम्पृचौ स्थः सम् ।
 सम्पृचाविति सम् पृचौ । स्थः सः सः स्थः स्थः सम्मा मा सः स्थः स्थः
 सम्मा । सम्मा मा सः सम्मा भद्रेण भद्रेण मा सः सम्मा भद्रेण । मा भद्रेण
 भद्रेण मा मा भद्रेण पृङ्गम्पृङ्गम्भद्रेण मा मा भद्रेण पृङ्गम् । भद्रेण
 पृङ्गम्पृङ्गम्भद्रेण भद्रेण पृङ्गद्विपृचौ द्विपृचौ पृङ्गम्भद्रेण भद्रेण पृङ्गद्विपृचौ
 । पृङ्गद्विपृचौ द्विपृचौ पृङ्गम्पृङ्गद्विपृचौ स्थ स्थो द्विपृचौ पृङ्गम्पृङ्गद्विपृ-
 चौ स्थः । द्विपृचौ स्थ स्थो द्विपृचौ द्विपृचौ स्थो द्वि वि स्थो द्विपृचौ द्विपृचौ
 स्थो द्वि । द्विपृचाविति वि पृचौ । स्थो द्वि वि स्थ स्थो द्वि मा मा द्वि स्थ स्थो
 द्वि मा । द्वि मा मा द्वि वि मा पाप्मना पाप्मना मा द्वि वि मा पाप्मना । मा

¹. बोड् सोड् सोड्माक तेडभिगरो बोड्बाची (वा. प्रा. ४.६६) इस सूत्र के अनुसार बोड्म में अकार का अभिनिधान होता है।

पाप्मना पाप्मना मा मा पाप्मना पृङ्गपृङ्गपाप्मना मा मा पाप्मना पृङ्गम्^१।
पाप्मना पृङ्गपृङ्गपाप्मना पाप्मना पृङ्गम्। पृङ्गमिति पृङ्गम्॥४॥

इन्द्रस्य वज्रो वज्रऽ इन्द्रस्येन्द्रस्य वज्रोस्यसि वज्रऽ इन्द्रस्येन्द्रस्य
वज्रोसि^२। वज्रोस्यसि वज्रो वज्रोसि वाजसा वाजसाऽ असि वज्रो
वज्रोसि वाजसाऽ। असि वाजसा वाजसाऽ अस्यसि वाजसास्त्वया त्वया
वाजसाऽ अस्यसि वाजसास्त्वया। वाजसास्त्वया त्वया वाजसा वाजसास्त्वया-
यमयन्त्वया वाजसा वाजसास्त्वयायम्। वाजसाऽ इति वाज साऽ। त्वयायम-
यन्त्वया त्वयायंवाजंमयन्त्वया त्वयायंवाजम्। अयंवाजंमयमयंवाजं-
सेत्सेद्वाजंमयमयंवाजं सेत्। वाजं सेत्सेद्वाजं सेत्। सेदिति सेत्॥
वाजस्य नु नु वाजस्य वाजस्य नु प्रसवे प्रसवे नु वाजस्य वाजस्य नु प्रसवे।
नु प्रसवे प्रसवे नु नु प्रसवे मातरंमातरंमप्रसवे नु नु प्रसवे मातरम्। प्रसवे
मातरंमातरंमप्रसवे प्रसवे मातरंमहीममहीमातरंमप्रसवे प्रसवे मातरंमहीम्।
प्रसवऽ इति प्र सवे। मातरंमहीममहीमातरंमातरंमहीमदितिमदितिमही-
मातरंमातरंमहीमदितिम्। महीमदितिमदितिमहीममहीमदितिनाम् नामा-
दितिमहीममहीमदितिनाम्। अदितिनाम् नामादितिमदितिनाम् वचसा वचसा
नामादितिमदितिनाम् वचसा। नाम वचसा वचसा नाम नाम वचसा करामहे
करामहे वचसा नाम नाम वचसा करामहे। वचसा करामहे करामहे वचसा
वचसा करामहे। करामहऽ इति करामहे॥ वस्यामिदमिदं वस्यां व-
स्यामिदं विस्रं विस्रमिदं वस्यां वस्यामिदं विस्रम्। इदं विस्रं विस्रमिदं विस्रम्भु-

^१. बहिरङ्गाम्भ्रेण पृङ्ग च (वा. प्रा. ६.३०) इस सूत्र के अनुसार भ्रेण पृङ्गम् यहाँ दो अनुनासिक होंगे। सूत्रोक्त चकार से तज्जातीयक भ्रेण पृङ्ग मा. सं. १९.११., मा. प. १९.९. का ग्रहण किया जा सकता है। पाप्मना पृङ्गम् का ग्रहण प्रतीत नहीं होता।

^२. असि(वा.प्रा.२.८) यह आख्यात पद अनुदात्त होता है।

वनम्भुवनं द्विष्वमिदमिदं द्विष्वम्भुवनम् । द्विष्वम्भुवनम्भुवनं द्विष्वम्भुवनम्भुवनमा-
 विवेशाविवेश भुवनं द्विष्वम्भुवनमाविवेश । भुवनमाविवेशाविवेश भुवनम्भु-
 वनमाविवेश तस्यान्तस्यामाविवेश भुवनम्भुवनमाविवेश तस्याम्^१ । आविवेश
 तस्यान्तस्यामाविवेशाविवेश तस्यान्नो नस्तस्यामाविवेशाविवेश तस्यान्नः ।
 आविवेशेत्या द्विवेश । तस्यान्नो नस्तस्यान्तस्यान्नो देवो देवो नस्तस्यान्तस्यान्नो
 देवः । नो देवो देवो नो नो देवः सविता सविता देवो नो नो देवः सविता । देवः
 सविता सविता देवो देवः सविता धर्म धर्म सविता देवो देवः सविता धर्म ।
 सविता धर्म धर्म सविता सविता धर्म साविषत्साविषद्धर्म सविता सविता
 धर्म साविषत् । धर्म साविषत्साविषद्धर्म धर्म साविषत् । साविषदिति
 साविषत् ॥५॥

अप्स्वन्तरन्तरप्स्वप्स्वन्तरमृतममृतमन्तरप्स्वप्स्वन्तरमृतम्^२ ।
 अप्स्वित्यप् सु । अन्तरमृतममृतमन्तरन्तरमृतमप्स्वप्स्वमृतमन्तरन्तरमृतम-
 प्सु । अमृतमप्स्वप्स्वमृतममृतमप्सु भेषजम्भेषजमप्स्वमृतममृतमप्सु
 भेषजम् । अप्सु भेषजम्भेषजमप्स्वप्सु भेषजमपामपाम्भेषजमप्स्वप्सु
 भेषजमपाम् । अप्स्वित्यप् सु । भेषजमपामपाम्भेषजम्भेषजमपामुतोतापाम्भे-
 षजम्भेषजमपामुत । अपामुतोतापामपामुत प्रशस्तिषु प्रशस्तिषूतापामपामुत
 प्रशस्तिषु । उत प्रशस्तिषु प्रशस्तिषूतोत प्रशस्तिष्वश्वाऽ अश्वाः प्रशस्ति-
 षूतोत प्रशस्तिष्वश्वाः । प्रशस्तिष्वश्वाऽ अश्वाः प्रशस्तिषु प्रशस्तिष्वश्वा
 भवत भवताश्वाः प्रशस्तिषु प्रशस्तिष्वश्वा भवत । प्रशस्तिष्विति प्र शस्तिषु
 । अश्वा भवत भवताश्वाऽ अश्वा भवत ब्राजिनो ब्राजिनो भवताश्वाऽ अश्वा भवत

^१. वा. मा. ४. १५७. के अनुसार तस्याम् पद में एक यकार होगा ।

^२. अन्तरनाद्युदात्तम् (वा. मा. १. १६२) आद्युदात्त न होने पर अन्तः पद रिक्तसंज्ञक होता है ।

ब्राजिनः¹ । भवत ब्राजिनो ब्राजिनो भवत भवत ब्राजिनः । ब्राजिनऽ इति
 वाजिनः ॥ देवीरापऽ आपो देवीर्देवीरापो यो यऽ आपो देवीर्देवीरापो यः । आपो
 यो यऽ आपऽ आपो यो वो वो यऽ आपऽ आपो यो वः । यो वो वो यो यो वऽ
 ऊर्मिरूर्मिर्बो यो यो वऽ ऊर्मिः । वऽ ऊर्मिरूर्मिर्बो वऽ ऊर्मिः प्रतूर्तिः
 प्रतूर्तिरूर्मिर्बो वऽ ऊर्मिः प्रतूर्तिः । ऊर्मिः प्रतूर्तिः प्रतूर्तिरूर्मिरूर्मिः
 प्रतूर्तिः ककुर्माक्कुकुर्माप्रतूर्तिरूर्मिरूर्मिः प्रतूर्तिः ककुर्मान् । प्रतूर्तिः
 ककुर्माक्कुकुर्माप्रतूर्तिः प्रतूर्तिः ककुर्मात्र्वाजसा ब्राजसाः ककुर्माप्र-
 तूर्तिः प्रतूर्तिः ककुर्मात्र्वाजसाः । प्रतूर्तिरिति प्र तूर्तिः । ककुर्मात्र्वाजसा
 ब्राजसाः ककुर्माक्कुकुर्मात्र्वाजसास्तेन तेन ब्राजसाः ककुर्माक्कुकुर्मा-
 त्र्वाजसास्तेन । ककुर्मानिति ककुत् मान् । ब्राजसास्तेन तेन ब्राजसा ब्राजसा-
 स्तेनायमयन्तेन ब्राजसा ब्राजसास्तेनायम् । ब्राजसाऽ इति वाज साः । तेनाय-
 मयन्तेन तेनायंब्राजंब्राजमयन्तेन तेनायंब्राजम् । अयंब्राजंब्राजमयमयंब्राजः
 सेत्सेद्वाजमयमयंब्राजः सेत् । ब्राजः सेत्सेद्वाजंब्राजः सेत् । सेदिति सेत् ॥६॥

ब्रातो वा वा ब्रातो ब्रातो वा मनो मनो वा ब्रातो ब्रातो वा मनः । ब्रा मनो
 मनो वा वा मनो वा वा मनो वा वा मनो वा । मनो वा वा मनो मनो वा गन्धर्वा
 गन्धर्वा वा मनो मनो वा गन्धर्वाः । ब्रा गन्धर्वा गन्धर्वा वा वा गन्धर्वाः सप्त-
 विंशतिः सप्तविंशतिर्गन्धर्वा वा वा गन्धर्वाः सप्तविंशतिः । गन्धर्वाः
 सप्तविंशतिः सप्तविंशतिर्गन्धर्वा गन्धर्वाः सप्तविंशतिः । सप्तविंश-
 तिरिति सप्त विंशतिः ॥ तेऽ अग्रेग्रे ते तेऽ अग्रेश्चमश्चमग्रे ते तेऽ अग्रेश्च-

¹. वा.पा. ३.११६. के अनुसार मकार बाद में होने पर भवत का अन्तिम स्वर दीर्घ होता है, यहाँ मकार बाद में न होने से दीर्घ नहीं होगा।

म्^१। अग्रेऽश्चमश्चमग्रेऽग्रेऽश्चमयुञ्जन्नयुञ्जन्नश्चमग्रेऽग्रेऽश्चमयुञ्जन्। अश्चमयुञ्जन्न-
युञ्जन्नश्चमश्चमयुञ्जन्ते तैयुञ्जन्नश्चमश्चमयुञ्जन्ते। अयुञ्जन्ते तैयुञ्जन्नयुञ्जन्तेऽ
अस्मिन्नस्मिन्तेयुञ्जन्नयुञ्जन्तेऽ अस्मिन्। तेऽ अस्मिन्नस्मिन्ते तेऽ
अस्मिन्ज्वज्वमस्मिन्ते तेऽ अस्मिन्ज्वम्^२। अस्मिन्ज्वज्वमस्मिन्नस्मि-
ज्वमादधुरदधुरा ज्वमस्मिन्नस्मिन्ज्वमादधुः। ज्वमादधुरदधुरा ज्वज्व-
वमादधुः। आदधुः। अदधुरित्यदधुः॥७॥

व्वातरहहा भव भव व्वातरहहा व्वातरहहा भव व्वाजिन्वाजिन्भव व्वातरहहा
व्वातरहहा भव व्वाजिन्। व्वातरहहाऽ इति वातं रहहाः। भव व्वाजिन्वाजिन्भव
भव व्वाजिन्व्युज्यमानो व्युज्यमानो व्वाजिन्भव भव व्वाजिन्व्युज्यमानः। व्वाजि-
न्व्युज्यमानो व्युज्यमानो व्वाजिन्वाजिन्व्युज्यमानऽ इन्द्रस्येवेन्द्रस्येव व्युज्यमा-
नो व्वाजिन्वाजिन्व्युज्यमानऽ इन्द्रस्येव। व्युज्यमानऽ इन्द्रस्येवेन्द्रस्येव व्युज्य-
मानो व्युज्यमानऽ इन्द्रस्येव दक्षिणो दक्षिणऽ इन्द्रस्येव व्युज्यमानो व्युज्य-
मानऽ इन्द्रस्येव दक्षिणः। इन्द्रस्येव दक्षिणो दक्षिणऽ इन्द्रस्येवेन्द्रस्येव
दक्षिणः श्रिया श्रिया दक्षिणऽ इन्द्रस्येवेन्द्रस्येव दक्षिणः श्रिया^३। इन्द्र-
स्येवेतीन्द्रस्य इव। दक्षिणः श्रिया श्रिया दक्षिणो दक्षिणः श्रियैद्ध्येधि श्रिया
दक्षिणो दक्षिणः श्रियैधि। श्रियैद्ध्येधि श्रिया श्रियैधि। एधीत्येधि॥ युञ्जन्तु
त्वा त्वा युञ्जन्तु युञ्जन्तु त्वा मरुतो मरुतस्त्वा युञ्जन्तु युञ्जन्तु त्वा मरुतः। त्वा
मरुतो मरुतस्त्वा त्वा मरुतो द्विश्ववेदसो द्विश्ववेदसो मरुतस्त्वा त्वा मरुतो
द्विश्ववेदसः। मरुतो द्विश्ववेदसो द्विश्ववेदसो मरुतो मरुतो द्विश्ववेदसऽ आ ते तऽ

^१ विश्वेऽग्रे विशो रायोऽनयो (वा. मा. ४.७१) इस सूत्र के अनुसार अग्रेऽश्चम् यहाँ अश्चम् के अकार का अभिनिधान होता है।

^२ अस्मिन् ज्वम् यहाँ तकारवर्गश्चकारवर्गे चकारवर्गम् (वा. मा. ४.९६) इस सूत्र से तवर्ग (नकार) चवर्ग (अकार) होता है।

^३ दक्षिणः श्रिया यहाँ विसर्जनीय से परवर्ती शकार का द्वित्व नहीं होगा, विसर्जनीयात्पञ्चनपरः (वा. मा. ४.१०७)।

आ विश्ववैदसो मरुतो मरुतो विश्ववैदसऽ आ ते। विश्ववैदसऽ आ ते तऽ आ विश्ववैदसो विश्ववैदसऽ आ ते त्वष्टा त्वष्टा तऽ आ विश्ववैदसो विश्ववैदसऽ आ ते त्वष्टा। विश्ववैदसऽ इति विश्व वैदसः। आ ते। ते त्वष्टा त्वष्टा ते ते त्वष्टा पत्सु पत्सु त्वष्टा ते ते त्वष्टा पत्सु। त्वष्टा पत्सु पत्सु त्वष्टा त्वष्टा पत्सु जवञ्जवम्पत्सु त्वष्टा त्वष्टा पत्सु जवम्। पत्सु जवञ्जवम्पत्सु पत्सु जवन्दधातु दधातु जवम्पत्सु पत्सु जवन्दधातु। पत्स्विति पत् सु।¹ जवन्दधातु दधातु जवञ्जवन्दधातु। दधात्विति दधातु ॥८॥

जुवो यो यो जुवो जुवो यस्तै ते यो जुवो जुवो यस्तै। यस्तै ते यो यस्तै ब्राजिन्वाजिंस्ते यो यस्तै ब्राजिन्। ते ब्राजिन्वाजिंस्ते ते ब्राजिन्निहितो निहितो ब्राजिंस्ते ते ब्राजिन्निहितः। ब्राजिन्निहितो निहितो ब्राजिन्वाजिन्निहितो गुहा गुहा निहितो ब्राजिन्वाजिन्निहितो गुहा। निहितो गुहा गुहा निहितो निहितो गुहा यो यो गुहा निहितो निहितो गुहा यः। निहितऽ इति नि हितः। गुहा यो यो गुहा गुहा यः श्येने श्येने यो गुहा गुहा यः श्येने। यः श्येने श्येने यो यः श्येने परीत्तः परीत्तः श्येने यो यः श्येने परीत्तः। श्येने परीत्तः परीत्तः श्येने श्येने परीत्तोऽ अचरदचरत्परीत्तः श्येने श्येने परीत्तोऽ अचरत्। परीत्तोऽ अचरदचरत्परीत्तः परीत्तोऽ अचरच्च चाचरत्परीत्तः परीत्तोऽ अचरच्च²। अचरच्च चाचरदचरच्च द्वाते द्वाते चाचरदचरच्च द्वाते। च द्वाते द्वाते च च द्वाते। द्वातऽ इति वाते॥ तेन नो नुस्तेन तेन नो ब्राजिन्वाजिन्स्तेन तेन नो ब्राजिन्। नो ब्राजिन्वाजिन्नो नो ब्राजिन्बलवान्बलवान्ब्राजिन्नो नो ब्राजिन्बलवान्।

¹. स्विति चानतो (वा. प्रा. ५. १४) नति न होने से सु प्रत्यय बाद में रहने वाले इस पद का पृथक्करण होता है। दन्त्य-वर्ण का मूर्धन्य होना नति है, दन्त्यस्य मूर्धन्यापत्तिर्नतिः (वा. प्रा. १. ४२)।

². परीत्तोऽवतानां सुविताय सग्विरिति (वा. प्रा. ५. ४५) इस सूत्र के अनुसार परीत्तः पद का पृथक्करण नहीं होता है।

देवस्याहमहन्देवस्य देवस्याहः संवितुः संवितुरहन्देवस्य देवस्याहः
 संवितुः । अहः संवितुः संवितुरहमहः संवितुः सवे सवे संवितुरहमहः संवितुः
 सवे । संवितुः सवे सवे संवितुः संवितुः सवे सत्यसंवसः सत्यसंवसः सवे संवि-
 तुः संवितुः सवे सत्यसंवसः । सवे सत्यसंवसः सत्यसंवसः सवे सवे सत्यसंव-
 सो बृहस्पतेर्बृहस्पतैः सत्यसंवसः सवे सवे सत्यसंवसो बृहस्पतैः । सत्यसंव-
 सो बृहस्पतेर्बृहस्पतैः सत्यसंवसः सत्यसंवसो बृहस्पतैरुत्तममुत्तमम्बृहस्प-
 तैः सत्यसंवसः सत्यसंवसो बृहस्पतैरुत्तमम् । सत्यसंवसः इति सत्य संवसः ।
 बृहस्पतैरुत्तममुत्तमम्बृहस्पतेर्बृहस्पतैरुत्तमन्नाकन्नाकमुत्तमम्बृहस्पतेर्बृहस्प-
 तैरुत्तमन्नाकम् । उत्तमन्नाकन्नाकमुत्तममुत्तमन्नाकः रुहेयः रुहेयन्नाकमुत्तममु-
 त्तमन्नाकः रुहेयम् । उत्तममित्युत्तमम् । नाकः रुहेयः रुहेयन्नाकन्नाकः
 रुहेयम् । रुहेयमिति रुहेयम् ॥ इन्द्रस्य सत्यप्रसवसः सत्यप्रसवसः इन्द्रस्ये-
 न्द्रस्य सत्यप्रसवसोरुहमरुहः सत्यप्रसवसः इन्द्रस्येन्द्रस्य सत्यप्रसवसोरु-
 हम् ॥ सत्यप्रसवसोरुहमरुहः सत्यप्रसवसः सत्यप्रसवसोरुहम्¹ । सत्य-
 प्रसवसः इति सत्य प्रसवसः । अरुहमित्यरुहम् ॥१०॥

बृहस्पते ब्राजुंब्राजम्बृहस्पते बृहस्पते ब्राजञ्जय जय ब्राजम्बृहस्पते
 बृहस्पते ब्राजञ्जय² । ब्राजञ्जय जय ब्राजुंब्राजञ्जय बृहस्पतये बृहस्पतये जय
 ब्राजुंब्राजञ्जय बृहस्पतये । जय बृहस्पतये बृहस्पतये जय जय बृहस्पतये
 ब्राचुंब्राचम्बृहस्पतये जय जय बृहस्पतये ब्राचम् । बृहस्पतये ब्राचुंब्राचम्बृह-
 स्पतये बृहस्पतये ब्राचुंब्रदत्त ब्रदत्त ब्राचम्बृहस्पतये बृहस्पतये ब्राचुंब्रदत्त ।
 ब्राचुंब्रदत्त ब्रदत्त ब्राचुंब्राचुंब्रदत्त बृहस्पतिम्बृहस्पतिम्ब्रदत्त ब्राचुंब्राचुंब्रदत्त बृहस्प-

¹. सत्यप्रसवसः अरुहम् यहाँ सङ्गमे च सर्वत्र (वा. प्रा. ४. ८१) इस सूत्र से अकार का अभिनिधान होता है ।

². वा. प्रा. २. २४. के अनुसार यहाँ बृहस्पते पद आद्युदात्त है ।

तिम् । बृदत् बृहस्पतिम्बृहस्पतिंबृदत् बृदत् बृहस्पतिंब्राजंब्राजम्बृहस्पतिंबृदत्
 बृदत् बृहस्पतिंब्राजम् । बृहस्पतिंब्राजंब्राजम्बृहस्पतिम्बृहस्पतिंब्राजम्
 जापयत् ब्राजम्बृहस्पतिम्बृहस्पतिंब्राजम्जापयत् । ब्राजम्जापयत् जापयत् ब्राजं-
 ब्राजम्जापयत् । जापयतेति जापयत् ॥ इन्द्रेन्द्रायेन्द्रायेन्द्रेन्द्रायेन्द्रमिन्द्रमिन्द्रा-
 येन्द्रेन्द्रायेन्द्रम् । इन्द्रायेन्द्रमिन्द्रमिन्द्रायेन्द्रायेन्द्रम् । इन्द्रमितीन्द्रम् ॥११॥

एषा वो वऽ एषैषा वः सा सा वऽ एषैषा वः सा । वः सा सा वो वः सा
 सत्या सत्या सा वो वः सा सत्या । सा सत्या सत्या सा सा सत्या संवाक्संवा-
 क्सत्या सा सा सत्या संवाक् । सत्या संवाक् संवाक् सत्या सत्या संवागंभूदभू-
 त्संवाक् सत्या सत्या संवागंभूत् । संवागंभूदभूत्संवाक् संवागंभूद्यया ययाभूत्सं-
 वाक्संवागंभूद्यया । संवागिति सम् वाक् । अभूद्यया ययाभूदभूद्यया बृहस्पति-
 म्बृहस्पतिंययाभूदभूद्यया बृहस्पतिम् । यया बृहस्पतिम्बृहस्पतिंयया यया
 बृहस्पतिंब्राजंब्राजम्बृहस्पतिंयया यया बृहस्पतिंब्राजम् । बृहस्पतिंब्राजं-
 ब्राजम्बृहस्पतिम्बृहस्पतिंब्राजमजीजपतार्जीजपत् ब्राजम्बृहस्पतिम्बृहस्पतिं-
 ब्राजमजीजपत् । ब्राजमजीजपतार्जीजपत् ब्राजंब्राजमजीजपतार्जीजपतार्जी-
 जपतार्जीजपत् ब्राजंब्राजमजीजपतार्जीजपत् । अजीजपतार्जीजपतार्जीजप-
 तार्जीजपतार्जीजपतार्जीजपत् ब्राजंब्राजमजीजपतार्जीजपतार्जीजपतार्जीजपत्
 ब्राजम् । अजीजपत् ब्राजंब्राजमजीजपतार्जीजपत् ब्राजंब्रनस्पतयो ब्रनस्पतयो
 ब्राजमजीजपतार्जीजपत् ब्राजंब्रनस्पतयः^१ । ब्राजंब्रनस्पतयो ब्रनस्पतयो
 ब्राजंब्राजंब्रनस्पतयो द्वि वि वनस्पतयो ब्राजंब्राजंब्रनस्पतयो द्वि । ब्रनस्पतयो
 द्वि वि वनस्पतयो ब्रनस्पतयो द्वि मुच्यद्धम्मुच्यद्धं द्वि वनस्पतयो ब्रनस्पतयो

^१ वा. प्रा. २. ४६. तथा वा. प्रा. २. ४७. के अनुसार वनस्पति पद द्विरुदात्त होता है, यहाँ आमन्त्रित पद होने से वनस्पति पद द्विरुदात्त नहीं है । वा. प्रा. ३. ५०. के अनुसार पति शब्द बाद में होने पर वन शब्द सकार से व्यवहित होता है ।

याम्। तुरण्यति ग्रीवायाङ्गीवायान्तरण्यति तुरण्यति ग्रीवायाम्बद्धो बद्धो
 ग्रीवायान्तरण्यति तुरण्यति ग्रीवायाम्बद्धः। ग्रीवायाम्बद्धो बद्धो ग्रीवाया-
 ङ्गीवायाम्बद्धोऽपिकृक्षेपिकृक्षे बद्धो ग्रीवायाङ्गीवायाम्बद्धोऽपिकृक्षे^१।
 बद्धोऽपिकृक्षेपिकृक्षे बद्धो बद्धोऽपिकृक्षऽआसत्र्यासत्र्यपिकृक्षे बद्धो
 बद्धोऽपिकृक्षऽआसनि। अपिकृक्षऽआसत्र्यासत्र्यपिकृक्षेपिकृक्षऽ
 आसनि। अपिकृक्षऽइत्यपि कृक्षे। आसनीत्यासनि॥ क्रतुन्दधिक्का दधिक्काः
 क्रतुङ्कतुन्दधिक्काऽअन्वनु दधिक्काः क्रतुङ्कतुन्दधिक्काऽअनु। दधिक्काऽअन्वनु
 दधिक्का दधिक्काऽअनु सृष्टसनिष्यदत्सृष्टसनिष्यदनु दधिक्का दधिक्काऽअनु
 सृष्टसनिष्यदत्। दधिक्काऽइति दधि क्राः। अनु सृष्टसनिष्यदत्सृष्टसनिष्यद-
 दन्वनु सृष्टसनिष्यदत्पथाम्पथां सृष्टसनिष्यददन्वनु सृष्टसनिष्यदत्पथाम्।
 सृष्टसनिष्यदत्पथाम्पथां सृष्टसनिष्यदत्सृष्टसनिष्यदत्पथामङ्कांस्यङ्कांसि
 पथां सृष्टसनिष्यदत्सृष्टसनिष्यदत्पथामङ्कांसि। सृष्टसनिष्यददिति सृम्
 सनिष्यदत्। पथामङ्कांस्यङ्कांसि पथाम्पथामङ्कांस्यन्वन्वङ्कांसि पथाम्प-
 थामङ्कांस्यनु। अङ्कांस्यन्वन्वङ्कांस्यङ्कांस्यन्वापनीफणदापनीफणदन्व-
 ङ्कांस्यङ्कांस्यन्वापनीफणत्^२। अन्वापनीफणदापनीफणदन्वन्वापनीफण-
 त्स्वाहा स्वाहापनीफणदन्वन्वापनीफणत्स्वाहा। आपनीफणत्स्वाहा स्वाहा-
 पनीफणदापनीफणत्स्वाहा। आपनीफणदित्या पनीफणत्। स्वाहेति स्वाहा॥
 १३॥

^१. अपिकृक्षे अपिकृक्षे यहाँ एदोङ्गायां पूर्वमकारः (वा. मा. ४. ६२) से एकार से परवर्ती अकार पूर्वरूप को प्राप्त करता है। तो चेदुदात्तावनुदात्ते स्वरितौ (वा. मा. ४. ६३) इस सूत्र से एकार स्वरित होता है। एदोङ्गामकारो लुगभिनिहितः (वा. मा. १. ११४) से अभिनिहित स्वरित की प्राप्ति होती है।

^२. वा. मा. ६. ८. के अनुसार इस कण्डिका में अनु सृष्टसनिष्यदत् एवं अनु आपनीफणत् दोनों स्थानों में अनु अनुदात्त नहीं होता है।

उत स्ममं स्ममोतोत स्ममास्यास्य स्ममोतोत स्ममास्य^१ । स्मास्यास्य स्ममं
 स्ममास्य द्ववतो द्ववतोस्य स्मम स्ममास्य द्ववतः । अस्य द्ववतो द्ववतोस्यास्य
 द्ववतस्तुरण्यतस्तुरण्यतो द्ववतोस्यास्य द्ववतस्तुरण्यतः । द्ववतस्तुरण्यत-
 स्तुरण्यतो द्ववतो द्ववतस्तुरण्यतः पुण्णम्पुण्णन्तुरण्यतो द्ववतो द्ववतस्तुर-
 ण्यतः पुण्णम् । तुरण्यतः पुण्णम्पुण्णन्तुरण्यतस्तुरण्यतः पुण्णन्न न पु-
 ण्णन्तुरण्यतस्तुरण्यतः पुण्णन्न । पुण्णन्न न पुण्णम्पुण्णन्न वेर्वेन्न पुण्णम्पुण्णन्न
 वेः^२ । न वेर्वेन्न न वेरन्नु वेन्न न वेरनु । वेरन्नु वेर्वेरनु वाति ब्रात्यनु वेर्वेरनु
 वाति । अनु वाति ब्रात्यन्नु वाति प्रगृद्धिनः प्रगृद्धिनो ब्रात्यन्नु वाति प्रगृ-
 ढिनः । ब्राति प्रगृद्धिनः प्रगृद्धिनो ब्राति ब्राति प्रगृद्धिनः । प्रगृद्धिनः इति प्र
 गृद्धिनः ॥ श्येनस्यैव द्वजतो द्वजतः श्येनस्यैव श्येनस्यैव द्वजतोऽ अङ्गसमङ्क-
 सन्धजतः श्येनस्यैव श्येनस्यैव द्वजतोऽ अङ्गसम् । श्येनस्येवेति श्येनस्य
 इव । धजतोऽ अङ्गसमङ्कसन्धजतो द्वजतोऽ अङ्गसम्परि पर्वङ्कसन्धजतो द्वज-
 तोऽ अङ्गसम्परि । अङ्गसम्परि पर्वङ्कसमङ्कसम्परि दधिक्कावणो दधिक्कावणः
 पर्वङ्कसमङ्कसम्परि दधिक्कावणः । परि दधिक्कावणो दधिक्कावणः परि परि
 दधिक्कावणः सह सह दधिक्कावणः परि परि दधिक्कावणः सह । दधिक्कावणः
 सह सह दधिक्कावणो दधिक्कावणः सहोर्जोर्जा सह दधिक्कावणो दधिक्का-
 वणः सहोर्जा । दधिक्कावणः इति दधि क्रावणः । सहोर्जोर्जा सह सहोर्जा
 तरित्रतुस्तरित्रतः ऊर्जा सह सहोर्जा तरित्रतः । ऊर्जा तरित्रतुस्तरित्रतः
 ऊर्जोर्जा तरित्रतः स्वाहा स्वाहा तरित्रतः ऊर्जोर्जा तरित्रतः स्वाहा ।
 तरित्रतः स्वाहा स्वाहा तरित्रतुस्तरित्रतः स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥१४॥

^१. वा.मा. २.१६. के अनुसार यहाँ स्म पद अनुदात्त है।

^२. अथ मा -स -न -शब्देभ्यो विभाषाद्धिते यवौ - या. शि. १५७.

शन्नो नः शः शन्नो भवन्तु भवन्तु नः शः शन्नो भवन्तु । नो भवन्तु
 भवन्तु नो नो भवन्तु ब्राजिनो ब्राजिनो भवन्तु नो नो भवन्तु ब्राजिनः । भवन्तु
 ब्राजिनो ब्राजिनो भवन्तु भवन्तु ब्राजिनो हवेषु हवेषु ब्राजिनो भवन्तु भवन्तु
 ब्राजिनो हवेषु । ब्राजिनो हवेषु हवेषु ब्राजिनो ब्राजिनो हवेषु देवताता देवताता
 हवेषु ब्राजिनो ब्राजिनो हवेषु देवताता । हवेषु देवताता देवताता हवेषु हवेषु
 देवताता मितद्रवो मितद्रवो देवताता हवेषु हवेषु देवताता मितद्रवः । देवताता
 मितद्रवो मितद्रवो देवताता देवताता मितद्रवः स्वर्काः स्वर्का मितद्रवो देवताता
 देवताता मितद्रवः स्वर्काः । देवतातेति देव ताता । मितद्रवः स्वर्काः स्वर्का
 मितद्रवो मितद्रवः स्वर्काः । मितद्रवः इति मित द्रवः । स्वर्काः इति सु अर्काः ॥
 जम्भयन्तोहिमहिंजम्भयन्तो जम्भयन्तोहिंभृकंभृकमहिंजम्भयन्तो जम्भय-
 न्तोहिंभृकम्^१ । अहिंभृकंभृकमहिमहिंभृकः रक्षांसि रक्षांसि भृकमहि-
 महिंभृकः रक्षांसि । भृकः रक्षांसि रक्षांसि भृकंभृकः रक्षांसि
 सनेमि सनेमि रक्षांसि भृकंभृकः रक्षांसि सनेमि । रक्षांसि सनेमि
 सनेमि रक्षांसि रक्षांसि सनेम्यस्मदस्मत्सनेमि रक्षांसि
 रक्षांसि सनेम्यस्मत् । सनेम्यस्मदस्मत्सनेमि सनेम्यस्मद्युयवन्त्यु-
 यवन्नस्मत्सनेमि सनेम्यस्मद्युयवन् । अस्मद्युयवन्न्युयवन्नस्मदस्मद्युय-
 वन्नमीवाऽ अमीवा युयवन्नस्मदस्मद्युयवन्नमीवाः । युयवन्नमीवाऽ अमीवा
 युयवन्न्युयवन्नमीवाः । अमीवाऽ इत्यमीवाः ॥१५॥

^१ शस्त्वन्नातातिषु च (वा. प्रा. ५. ९) इस सूत्र के अनुसार यहाँ पृथकरण विहित है ।

^२ वा. प्रा. ४. ६५. के अनुसार यहाँ जम्भयन्तः से परवर्ती अकार पूर्वरूप को प्राप्त करता है ।

ते नो नृस्ते ते नोऽ अर्धन्तोर्धन्तो नृस्ते ते नोऽ अर्धन्तः¹ । नोऽ अर्ध-
 न्तोर्धन्तो नो नोऽ अर्धन्तो हवनश्रुतो हवनश्रुतोर्धन्तो नो नोऽ अर्धन्तो हवनश्रु-
 तः । अर्धन्तो हवनश्रुतो हवनश्रुतोर्धन्तोर्धन्तो हवनश्रुतो हवः हवः हवनश्रु-
 तोर्धन्तोर्धन्तो हवनश्रुतो हवम् । हवनश्रुतो हवः हवः हवनश्रुतो हवनश्रुतो
 हवँद्विश्ने द्विश्ने हवः हवनश्रुतो हवनश्रुतो हवँद्विश्ने । हवनश्रुतः इति हवन
 श्रुतः । हवँद्विश्ने द्विश्ने हवः हवँद्विश्ने शृण्वन्तु शृण्वन्तु द्विश्ने हवः हवँद्विश्ने
 शृण्वन्तु । द्विश्ने शृण्वन्तु शृण्वन्तु द्विश्ने द्विश्ने शृण्वन्तु द्वाजिनो द्वाजिनः
 शृण्वन्तु द्विश्ने द्विश्ने शृण्वन्तु द्वाजिनः । शृण्वन्तु द्वाजिनो द्वाजिनः
 शृण्वन्तु शृण्वन्तु द्वाजिनो मितद्रवो मितद्रवो द्वाजिनः शृण्वन्तु शृण्वन्तु
 द्वाजिनो मितद्रवः । द्वाजिनो मितद्रवो मितद्रवो द्वाजिनो द्वाजिनो मितद्रवः ।
 मितद्रवः इति मित द्रवः ॥ सहस्रसा मेधसाता मेधसाता सहस्रसाः सहस्रसा
 मेधसाता सनिष्यवः सनिष्यवो मेधसाता सहस्रसाः सहस्रसा मेधसाता
 सनिष्यवः । सहस्रसाः इति सहस्र साः । मेधसाता सनिष्यवः सनिष्यवो
 मेधसाता मेधसाता सनिष्यवो महो महः सनिष्यवो मेधसाता मेधसाता सनि-
 ष्यवो महः । मेधसातेति मेध साता । सनिष्यवो महो महः सनिष्यवः सनि-
 ष्यवो महो ये ये महः सनिष्यवः सनिष्यवो महो ये । महो ये ये महो महो ये
 धनन्धनँद्वे महो महो ये धनम् । ये धनन्धनँद्वे ये धनः समिथेषु समिथेषु
 धनँद्वे ये धनः समिथेषु । धनः समिथेषु समिथेषु धनन्धनः समिथेषु जन्धिरे
 जन्धिरे समिथेषु धनन्धनः समिथेषु जन्धिरे । समिथेषु जन्धिरे जन्धिरे
 समिथेषु समिथेषु जन्धिरे । समिथेष्विति सम् इथेषु । जन्धिरः इति जन्धिरे ॥

१६ ॥

¹. नो अर्धन्तः यहाँ वा.प्रा.४.८२. के अनुसार ओकार प्रकृतिभाव से रहता है।

द्वाजैवाजेवतावत् द्वाजैवाजे द्वाजैवाजेवत् द्वाजिनो द्वाजिनोवत् द्वाजैवाजे
 द्वाजैवाजेवत् द्वाजिनः । द्वाजैवाजऽ इति वाजै द्वाजे । अवत् द्वाजिनो द्वाजिनो-
 वतावत् द्वाजिनो नो नो द्वाजिनोवतावत् द्वाजिनो नः । द्वाजिनो नो नो द्वाजिनो
 द्वाजिनो नो धनेषु धनेषु नो द्वाजिनो द्वाजिनो नो धनेषु । नो धनेषु धनेषु नो नो
 धनेषु द्विप्पा द्विप्पा धनेषु नो नो धनेषु द्विप्पाः । धनेषु द्विप्पा द्विप्पा धनेषु धनेषु
 द्विप्पाऽ अमृताऽ अमृता द्विप्पा धनेषु धनेषु द्विप्पाऽ अमृताः । द्विप्पाऽ अमृताऽ
 अमृता द्विप्पा द्विप्पाऽ अमृताऽ ऋतज्ज्ञाऽ ऋतज्ज्ञाऽ अमृता द्विप्पा द्विप्पाऽ
 अमृताऽ ऋतज्ज्ञाः । अमृताऽ ऋतज्ज्ञाऽ ऋतज्ज्ञाऽ अमृताऽ अमृताऽ ऋतज्ज्ञाः
 । ऋतज्ज्ञाऽ इत्यृत ज्ञाः ॥ अस्य मद्धो मद्धोस्यास्य मद्धः पिबत पिबत मद्धो-
 स्यास्य मद्धः पिबत^१ । मद्धः पिबत पिबत मद्धो मद्धः पिबत मादयद्ध-
 म्मादयद्धम्पिबत मद्धो मद्धः पिबत मादयद्धम् । पिबत मादयद्धम्मादयद्धम्पिबत
 पिबत मादयद्धन्तुप्तास्तुप्ता मादयद्धम्पिबत पिबत मादयद्धन्तुप्ताः^२ । मादय-
 द्धन्तुप्तास्तुप्ता मादयद्धम्मादयद्धन्तुप्ता यात यात तुप्ता मादयद्धम्मादयद्धन्तु-
 प्ता यात । तुप्ता यात यात तुप्तास्तुप्ता यात पृथिभिः पृथिभिर्वात तुप्तास्तुप्ता
 यात पृथिभिः । यात पृथिभिः पृथिभिर्वात यात पृथिभिर्देवयानैर्देवयानैः पृथि-
 भिर्वात यात पृथिभिर्देवयानैः । पृथिभिर्देवयानैर्देवयानैः पृथिभिः पृथिभिर्देव-
 यानैः । पृथिभिरिति पृथि भिः । देवयानैरिति देव यानैः ॥१७॥

आ मा मा मा द्वाजस्य द्वाजस्य मा मा द्वाजस्य^३ । मा द्वाजस्य द्वाजस्य
 मा मा द्वाजस्य प्रसवः प्रसवो द्वाजस्य मा मा द्वाजस्य प्रसवः । द्वाजस्य

^१. वा. प्रा. २.६२. के अनुसार यहाँ मध्वः परे रहने के कारण अस्य पद अन्तोदात्त है ।

^२. तुप्तास्तुप्ताः यहाँ ऊष्मान्तस्याभ्यश्च स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) इस सूत्र से तकार का द्वित्व प्राप्त है, परन्तु ऋवर्णे (वा. प्रा. ४.११३) से निषेध है । वा. प्रा. में इस सूत्र का उदाहरण अनिष्कृतः है, जबकि ज्यो. वृ. में अनिष्टतः दिया गया है ।

^३. मा आ यहाँ उदात्तवानुदात्तः (वा. प्रा. ४.१३४) के अनुसार आ उदात्त एकीभाव में मा भी उदात्त होता है ।

प्रसवः प्रसवो ब्राजस्य ब्राजस्य प्रसवो जगम्याजगम्यात्प्रसवो ब्राजस्य
 ब्राजस्य प्रसवो जगम्यात्। प्रसवो जगम्याजगम्यात्प्रसवः प्रसवो
 जगम्यादेमेऽ इमेऽ आ जगम्यात्प्रसवः प्रसवो जगम्यादेमे। प्रसवऽ इति प्र
 सवः। जगम्यादेमेऽ इमेऽ आ जगम्याजगम्यादेमे द्यावापृथिवी द्यावापृथि-
 वीऽ इमेऽ आ जगम्याजगम्यादेमे द्यावापृथिवी। एमे। इमे द्यावापृथिवी
 द्यावापृथिवीऽ इमेऽ इमे द्यावापृथिवी विश्वरूपे विश्वरूपे द्यावापृथिवीऽ इमेऽ इमे
 द्यावापृथिवी विश्वरूपे। इमेऽ इतीमे। द्यावापृथिवी विश्वरूपे विश्वरूपे द्यावापृथिवी
 द्यावापृथिवी विश्वरूपे। द्यावापृथिवीऽ इति द्यावापृथिवी। विश्वरूपेऽ इति विश्व
 रूपे॥ आ मा मा मा गन्ताङ्गन्ताम्मा मा गन्ताम्। मा गन्ताङ्गन्ताम्मा मा
 गन्ताम्पितरा पितरा गन्ताम्मा मा गन्ताम्पितरा। गन्ताम्पितरा पितरा
 गन्ताङ्गन्ताम्पितरा मातरा मातरा पितरा गन्ताङ्गन्ताम्पितरा मातरा। पितरा
 मातरा मातरा पितरा पितरा मातरा च च मातरा पितरा पितरा मातरा च।
 मातरा च च मातरा मातरा चा मा मा च मातरा मातरा चा मा। चा मा मा च
 चा मा सोमः सोमो मा च चा मा सोमः। आ मा। मा सोमः सोमो मा मा
 सोमोऽ अमृतत्वेनामृतत्वेन सोमो मा मा सोमोऽ अमृतत्वेन। सोमोऽ
 अमृतत्वेनामृतत्वेन सोमः सोमोऽ अमृतत्वेन गम्याद् गम्यादमृतत्वेन सोमः
 सोमोऽ अमृतत्वेन गम्यात्। अमृतत्वेन गम्याद् गम्यादमृतत्वेनामृतत्वेन
 गम्यात्। अमृतत्वेनेत्यमृत त्वेन। गम्यादिति गम्यात्॥ ससुवाँसो
 निमृजाना निमृजानाः ससुवाँसः ससुवाँसो निमृजानाः। ससुवाँसऽ इति
 ससु ब्राँसः¹। निमृजानाऽ इति नि मृजानाः॥१८॥

¹. बाँसो च भूतकाले स्वरेण ह्रस्वादनुषि (वा. प्रा. ५.११) इस सूत्र के अनुसार यहाँ पृथक्करण होता है।

भौवनाय भौवनायान्त्यायान्त्याय भौवनाय भुवनस्य भुवनस्य भौवनायान्त्या-
यान्त्याय भौवनाय भुवनस्य । भौवनाय भुवनस्य भुवनस्य भौवनाय भौवनाय
भुवनस्य पतये पतये भुवनस्य भौवनाय भौवनाय भुवनस्य पतये । भुवनस्य
पतये पतये भुवनस्य भुवनस्य पतयेधिपतयेधिपतये पतये भुवनस्य भुवनस्य
पतयेधिपतये । पतयेधिपतयेधिपतये पतये पतयेधिपतये । अधिपतयऽ इत्यधि
पतये ॥१९॥

आयुर्ष्यज्जेन यज्जेनायुरायुर्ष्यज्जेन कल्पताङ्कल्पतांष्वज्जेनायुरायु-
र्ष्यज्जेन कल्पताम्^१ । यज्जेन कल्पताङ्कल्पतांष्वज्जेन यज्जेन कल्पता-
म्प्राणः प्राणः कल्पतांष्वज्जेन यज्जेन कल्पताम्प्राणः । कल्पताम्प्राणः
प्राणः कल्पताङ्कल्पताम्प्राणश्चक्षुश्चक्षुः प्राणः कल्पताङ्कल्पताम्प्राण-
श्चक्षुः^२ । प्राणश्चक्षुश्चक्षुः प्राणः प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं श्रोत्रश्चक्षुः प्राणः
प्राणश्चक्षुः श्रोत्रम्^३ । चक्षुः श्रोत्रं श्रोत्रश्चक्षुश्चक्षुः श्रोत्रम्पृष्ठम्पृष्ठं
श्रोत्रश्चक्षुश्चक्षुः श्रोत्रम्पृष्ठम् । श्रोत्रम्पृष्ठम्पृष्ठं श्रोत्रं श्रोत्रम्पृष्ठंष्वज्जो
यज्जः पृष्ठं श्रोत्रं श्रोत्रम्पृष्ठंष्वज्जः । पृष्ठंष्वज्जो यज्जः पृष्ठम्पृष्ठंष्वज्जो
यज्जेन यज्जेन यज्जः पृष्ठम्पृष्ठंष्वज्जो यज्जेन । यज्जो यज्जेन यज्जेन यज्जो
यज्जो यज्जेन कल्पताङ्कल्पतांष्वज्जेन यज्जो यज्जो यज्जेन कल्पताम् ।
यज्जेन कल्पताङ्कल्पतांष्वज्जेन यज्जेन कल्पताम् । कल्पतामिति
कल्पताम् ॥ प्रजापतेः प्रजाः प्रजाः प्रजापतेः प्रजापतेः प्रजाऽ अभूमा-
भूम प्रजाः प्रजापतेः प्रजापतेः प्रजाऽ अभूम । प्रजापतेरिति प्रजा पतेः ।

^१. कल्पताम् यहाँ वा. प्रा. ४. १०३. के अनुसार पकार का द्वित्व होता है ।

^२. असमाने (वा. प्रा. ४. १७४) भिन्न पदार्थ से संबद्ध पुनरुक्त पद में संक्रम होता है ।

^३. प्राग्निभ्यामनिन्धौ प्रक्षेपे (वा. प्रा. ५. ३३) इस सूत्र के अनुसार प्राणः इस पद का पृथक्करण विहित नहीं है ।

प्रजाऽ अभूमाभूम प्रजाः प्रजाऽ अभूम स्वः स्वरभूम प्रजाः प्रजाऽ अभूम
स्वः । प्रजाऽ इति प्र जाः । अभूम स्वः स्वरभूमाभूम स्वर्देवा देवाः स्वरभूमा-
भूम स्वर्देवाः । स्वर्देवा देवाः स्वः स्वर्देवाऽ अगन्मागन्म देवाः स्वः स्वर्देवाऽ
अगन्म । देवाऽ अगन्मागन्म देवा देवाऽ अगन्मामृताऽ अमृताऽ अगन्म देवा
देवाऽ अगन्मामृताः । अगन्मामृताऽ अमृताऽ अगन्मागन्मामृताऽ अभूमाभूमा-
मृताऽ अगन्मागन्मामृताऽ अभूम । अमृताऽ अभूमाभूमा मृताऽ अमृताऽ अभूम ।
अभूमेत्यभूम ॥२०॥

अस्मि वो वस्मि अस्मि वोऽ अस्त्वस्तु वस्मि अस्मि वोऽ अस्तु^१ ।
अस्मि इत्यस्मि । वोऽ अस्त्वस्तु वो वोऽ अस्त्विन्द्रियमिन्द्रियमस्तु वो वोऽ
अस्त्विन्द्रियम् । अस्त्विन्द्रियमिन्द्रियमस्त्वस्त्विन्द्रियमस्मि अस्मि इन्द्रिय-
मस्त्वस्त्विन्द्रियमस्मि । इन्द्रियमस्मि अस्मि इन्द्रियमिन्द्रियमस्मि नृ-
म्णन्मणमस्मि इन्द्रियमिन्द्रियमस्मि नृम्णम् । अस्मि नृम्णन्मणम-
स्मि अस्मि नृम्णमुतो नृम्णमस्मि अस्मि नृम्णमुत । अस्मि इत्य-
स्मि । नृम्णमुतो नृम्णन्मणमुत क्रतुः क्रतुरुत नृम्णन्मणमुत क्रतुः ।
उत क्रतुः क्रतुरुतो क्रतुरस्मि अस्मि क्रतुरुतो क्रतुरस्मि । क्रतुरस्मि
अस्मि क्रतुः क्रतुरस्मि वच्चींसि वच्चींस्यस्मि क्रतुः क्रतुरस्मि वच्चींसि ।
अस्मि वच्चींसि वच्चींस्यस्मि अस्मि वच्चींसि सन्तु सन्तु वच्चींस्यस्मि
अस्मि वच्चींसि सन्तु । अस्मि इत्यस्मि । वच्चींसि सन्तु सन्तु वच्चींसि
वच्चींसि सन्तु वो वः सन्तु वच्चींसि वच्चींसि सन्तु वः । सन्तु वो वः सन्तु
सन्तु वः । वऽ इति वः ॥ नमो मात्रे मात्रे नमो नमो मात्रे पृथिव्यै पृथिव्यै मात्रे

^१. वा.पा.४.८८. के अनुसार स्वर बाद में होने पर प्रगृह्य पद प्रकृतिभाव से रहता है । वा.पा.१.९६. के अनुसार अस्मि पद प्रगृह्यसंज्ञक है ।

नमो नमो मात्रे पृथिष्यै । मात्रे पृथिष्यै पृथिष्यै मात्रे मात्रे पृथिष्यै नमो नमः
 पृथिष्यै मात्रे मात्रे पृथिष्यै नमः । पृथिष्यै नमो नमः पृथिष्यै पृथिष्यै नमो मात्रे
 मात्रे नमः पृथिष्यै पृथिष्यै नमो मात्रे । नमो मात्रे मात्रे नमो नमो मात्रे पृथिष्यै
 पृथिष्यै मात्रे नमो नमो मात्रे पृथिष्यै । मात्रे पृथिष्यै पृथिष्यै मात्रे मात्रे पृथिष्याऽ
 इयमियम्पृथिष्यै मात्रे मात्रे पृथिष्याऽ इयम् । पृथिष्याऽ इयमियम्पृथिष्यै पृथि-
 ष्याऽ इयन्ते तऽ इयम्पृथिष्यै पृथिष्याऽ इयन्ते । इयन्ते तऽ इयमियन्ते राड्वाट्
 तऽ इयमियन्ते राट् । ते राड्वाट् ते ते राड्वाट् यन्ता राट् ते ते राड्वाट् । राड्वा-
 ट् यन्ता राड्वाट् यन्तास्यसि यन्ता राड्वाट् यन्तासि । यन्तास्यसि यन्ता यन्तासि
 यमनो यमनोसि यन्ता यन्तासि यमनः । असि यमनो यमनोस्यसि यमनो ऋवो
 ऋवो यमनोस्यसि यमनो ऋवः । यमनो ऋवो ऋवो यमनो यमनो ऋवो धरुणो
 धरुणो ऋवो यमनो यमनो ऋवो धरुणः । ध्रुवो धरुणो धरुणो ऋवो ऋवो धरु-
 णः । धरुणऽ इति धरुणः ॥ कृष्यै त्वा त्वा कृष्यै कृष्यै त्वा कक्षेमाय
 कक्षेमाय त्वा कृष्यै कृष्यै त्वा कक्षेमाय । त्वा कक्षेमाय कक्षेमाय त्वा त्वा
 कक्षेमाय रूष्यै रूष्यै कक्षेमाय त्वा त्वा कक्षेमाय रूष्यै^१ । क्षेमाय रूष्यै रूष्यै कक्षेमाय
 कक्षेमाय रूष्यै पोषाय पोषाय रूष्यै कक्षेमाय कक्षेमाय रूष्यै पोषाय । रूष्यै पोषाय
 पोषाय रूष्यै रूष्यै पोषाय । पोषायेति पोषाय ॥२१॥

वार्जस्येममिम्वार्जस्ये वार्जस्येममप्रसवः प्रसवऽ इम्वार्जस्ये वार्जस्ये-
 ममप्रसवः । इममप्रसवः प्रसवऽ इममिममप्रसवः सुषुवे सुषुवे प्रसवऽ इममि-
 ममप्रसवः सुषुवे । प्रसवः सुषुवे सुषुवे प्रसवः प्रसवः सुषुवेग्रेग्रे सुषुवे प्रसवः
 प्रसवः सुषुवेग्रे । प्रसवऽ इति प्र सवः । सुषुवेग्रेग्रे सुषुवे सुषुवेग्रे सोमः

^१ वा. प्रा. ४.१५३. के अनुसार रूष्ये पद दो यकार वाला है।

सोममग्ने सुसुवे सुषुवेग्ने सोमम्^२ । सुसुवऽ इति सुसुवे । अग्ने सोमऽ सोमम-
 ग्नेग्ने सोमऽ राजानऽ राजानऽ सोममग्नेग्ने सोमऽ राजानम् । सोमऽ राजा-
 नऽ राजानऽ सोमऽ सोमऽ राजानमोषधीष्वोषधीषु राजानऽ सोमऽ सोमऽ
 राजानमोषधीषु । राजानमोषधीष्वोषधीषु राजानऽ राजानमोषधीष्वप्स्व-
 प्स्वोषधीषु राजानऽ राजानमोषधीष्वप्सु । ओषधीष्वप्स्वप्स्वोषधीष्वोष-
 धीष्वप्सु । अप्स्वित्यप् सु ॥ ताऽ अस्मभ्यमस्मभ्यन्तास्ताऽ अस्म-
 भ्यम्मधुमतीर्मधुमतीरस्मभ्यन्तास्ताऽ अस्मभ्यम्मधुमतीः । अस्म-
 भ्यम्मधुमतीर्मधुमतीरस्मभ्यमस्मभ्यम्मधुमतीर्भवन्तु भवन्तु मधुमती-
 रस्मभ्यमस्मभ्यम्मधुमतीर्भवन्तु । मधुमतीर्भवन्तु भवन्तु मधुमतीर्मधु-
 मतीर्भवन्तु द्वयँद्वयम्भवन्तु मधुमतीर्मधुमतीर्भवन्तु द्वयम् । मधुमतीरिति मधु
 मतीः । भवन्तु द्वयँद्वयम्भवन्तु भवन्तु द्वयऽ राष्ट्रे राष्ट्रे द्वयम्भवन्तु भवन्तु द्वयऽ
 राष्ट्रे । द्वयऽ राष्ट्रे राष्ट्रे द्वयँद्वयऽ राष्ट्रे जागृयाम जागृयाम राष्ट्रे द्वयँद्वयऽ राष्ट्रे
 जागृयाम । राष्ट्रे जागृयाम जागृयाम राष्ट्रे राष्ट्रे जागृयाम पुरोहिताऽ पुरोहिता
 जागृयाम राष्ट्रे राष्ट्रे जागृयाम पुरोहिताऽ । जागृयाम पुरोहिताऽ पुरोहिता
 जागृयाम जागृयाम पुरोहिताऽ स्वाहा स्वाहा पुरोहिता जागृयाम जागृयाम
 पुरोहिताऽ स्वाहा । पुरोहिताऽ स्वाहा स्वाहा पुरोहिताऽ पुरोहिताऽ स्वाहा ।
 पुरोहिताऽ इति पुरः हिताऽ । स्वाहेति स्वाहा ॥२२॥

द्वाजस्येमामिमाँद्वाजस्य द्वाजस्येमाम्प्रसवः प्रसवऽ इमाँद्वाजस्य द्वाज-
 स्येमाम्प्रसवः । इमाम्प्रसवः प्रसवऽ इमामिमाम्प्रसवः शिञ्जिये शिञ्जिये प्रस-
 वऽ इमामिमाम्प्रसवः शिञ्जिये । प्रसवः शिञ्जिये शिञ्जिये प्रसवः प्रसवः
 शिञ्जिये दिवन्दिवऽ शिञ्जिये प्रसवः प्रसवः शिञ्जिये दिवम् । प्रसवऽ इति प्र

^२ सुषुवे अग्ने यहाँ वा. प्रा. ४.६५. के अनुसार अकार का अभिनिधान होता है ।

सुवः१। शिश्रिये दिवन्दिवः शिश्रिये शिश्रिये दिवमिमेमा दिवः शिश्रिये
 शिश्रिये दिवमिमा^१। दिवमिमेमा दिवन्दिवमिमा च चेमा दिवन्दिवमिमा च।
 इमा च चेमेमा च द्विश्वा द्विश्वा चेमेमा च द्विश्वा।^२ च द्विश्वा द्विश्वा च च द्विश्वा
 भुवनानि भुवनानि द्विश्वा च च द्विश्वा भुवनानि। द्विश्वा भुवनानि भुवनानि
 द्विश्वा द्विश्वा भुवनानि सम्म्राट् सम्म्राड् भुवनानि द्विश्वा द्विश्वा भुवनानि सम्म्राट्
 । भुवनानि सम्म्राट् सम्म्राड् भुवनानि भुवनानि सम्म्राट्। सम्म्राडिति सम्
 राट्॥ अदित्सन्तन्दापयति दापयत्यदित्सन्तमदित्सन्तन्दापयति प्रजानन्प्र-
 जानन्दापयत्यदित्सन्तमदित्सन्तन्दापयति प्रजानन्। दापयति प्रजानन्प्रजा-
 नन्दापयति दापयति प्रजानन्त्स स प्रजानन्दापयति दापयति प्रजानन्त्सः।
 प्रजानन्त्स स प्रजानन्प्रजानन्त्स नो नः स प्रजानन्प्रजानन्त्स नः।
 प्रजानन्त्रिति प्र जानन्। स नो नः स स नो रयिः रयिन्नः स स नो रयिम्। नो
 रयिः रयिन्नो नो रयिः सर्व्वीरः सर्व्वीरः रयिन्नो नो रयिः सर्व्वीरम्। रयिः
 सर्व्वीरः सर्व्वीरः रयिः रयिः सर्व्वीरन्नि नि सर्व्वीरः रयिः रयिः
 सर्व्वीरन्नि । सर्व्वीरन्नि नि सर्व्वीरः सर्व्वीरन्नि यच्छतु यच्छतु नि सर्व्वीरः
 सर्व्वीरन्नि यच्छतु। सर्व्वीरमिति सर्व्व द्वीरम्। नि यच्छतु यच्छतु नि नि यच्छतु
 स्वाहा स्वाहा यच्छतु नि नि यच्छतु स्वाहा। यच्छतु स्वाहा स्वाहा यच्छतु
 यच्छतु स्वाहा। स्वाहेति स्वाहा॥२३॥

वार्जस्य नु नु वार्जस्य वार्जस्य नु प्रसवः प्रसवो नु वार्जस्य वार्जस्य नु
 प्रसवः। नु प्रसवः प्रसवो नु नु प्रसवः आ बभूव बभूवा प्रसवो नु नु प्रसवः
 आ बभूव। प्रसवः आ बभूव बभूवा प्रसवः प्रसवः आ बभूवेमेमा बभूवा प्रस-

^१. वा. पा. ४. २९. के अनुसार यहाँ इमा पद स्वरान्त है।

^२. वा. पा. ४. २७. में उल्लिखित न होने से यहाँ विश्वा पद स्वरान्त है।

वः प्रसवऽ आ बभूवेमा । प्रसवऽ इति प्र सवः । आ बभूव । बभूवेमेमा बभूव
 बभूवेमा च चेमा बभूव बभूवेमा च । इमा च चेमेमा च द्विश्वा द्विश्वा चेमेमा च
 द्विश्वा^१ । च द्विश्वा द्विश्वा च च द्विश्वा भुवनानि भुवनानि द्विश्वा च च द्विश्वा
 भुवनानि । द्विश्वा भुवनानि भुवनानि द्विश्वा द्विश्वा भुवनानि सर्वतः सर्वतो भुव-
 नानि द्विश्वा द्विश्वा भुवनानि सर्वतः । भुवनानि सर्वतः सर्वतो भुवनानि भुवना-
 नि सर्वतः । सर्वतऽ इति सर्वतः ॥ सनेमि राजा राजा सनेमि सनेमि राजा परि
 परि राजा सनेमि सनेमि राजा परि । राजा परि परि राजा राजा परि याति याति
 परि राजा राजा परि याति । परि याति याति परि परि याति द्विद्वान्विद्वान्याति
 परि परि याति द्विद्वान् । याति द्विद्वान्विद्वान्याति याति द्विद्वान्प्रजाम्प्रजां-
 द्विद्वान्याति याति द्विद्वान्प्रजाम् । द्विद्वान्प्रजाम्प्रजां द्विद्वान्विद्वान्प्रजाम्पुष्टि-
 म्पुष्टिम्प्रजां द्विद्वान्विद्वान्प्रजाम्पुष्टिम् । प्रजाम्पुष्टिम्पुष्टिम्प्रजाम्प्रजाम्पुष्टिं ब्रुव्यं-
 मानो ब्रुव्यमानः पुष्टिम्प्रजाम्प्रजाम्पुष्टिं ब्रुव्यमानः । प्रजामिति प्र जाम् ।
 पुष्टिं ब्रुव्यमानो ब्रुव्यमानः पुष्टिम्पुष्टिं ब्रुव्यमानोऽ अस्मेऽ अस्मे ब्रुव्यमानः
 पुष्टिम्पुष्टिं ब्रुव्यमानोऽ अस्मे^२ । ब्रुव्यमानोऽ अस्मेऽ अस्मे ब्रुव्यमानो
 ब्रुव्यमानोऽ अस्मे स्वाहा स्वाहास्मे ब्रुव्यमानो ब्रुव्यमानोऽ अस्मे स्वाहा ।
 अस्मे स्वाहा स्वाहास्मेऽ अस्मे स्वाहा । अस्मेऽ इत्यस्मे । स्वाहेति
 स्वाहा ॥ २४ ॥

सोमः राजानः राजानः सोमः सोमः राजानमवसेवसे राजानः
 सोमः सोमः राजानमवसे । राजानमवसेवसे राजानः राजानमवसेग्निमग्नि-
 मवसे राजानः राजानमवसेग्निम् । अवसेग्निमग्निमवसेवसेग्निमन्वारंभामहे-

^१. वा. प्रा. ४.२९. के अनुसार यहाँ इमा पद स्वरात्त है।

^२. चमू अस्मे त्वे (वा. प्रा. १.९६) सूत्रोक्त पद प्रगृह्य होते हैं। प्रगृह्य पद स्वर परे रहते प्रकृतिभाव से रहते हैं।

न्वारंभामहेग्निमवसेवसेग्निमन्वारंभामहे^३ । अग्निमन्वारंभामहेन्वारंभामहे-
 ग्निमग्निमन्वारंभामहे । अन्वारंभामहेऽ इत्यनु आरंभामहे ॥ आदित्यान्विष्णुं-
 विष्णुमादित्यानादित्यान्विष्णुः सूर्यः सूर्यविष्णुमादित्यानादित्यान्वि-
 षणुः सूर्यम् । विष्णुः सूर्यः सूर्यविष्णुंविष्णुः सूर्यम्ब्रह्माणम्ब्रह्माणः
 सूर्यविष्णुंविष्णुः सूर्यम्ब्रह्माणम् । सूर्यम्ब्रह्माणम्ब्रह्माणः सूर्यः सूर्यम्ब्र-
 ह्माणञ्च ब्रह्माणः सूर्यः सूर्यम्ब्रह्माणञ्च । ब्रह्माणञ्च ब्रह्माणम्ब्रह्माणञ्च
 बृहस्पतिम्बृहस्पतिञ्च ब्रह्माणम्ब्रह्माणञ्च बृहस्पतिम् । च बृहस्पतिम्बृहस्प-
 तिञ्च च बृहस्पतिं स्वाहा स्वाहा बृहस्पतिञ्च च बृहस्पतिं स्वाहा । बृह-
 स्पतिं स्वाहा स्वाहा बृहस्पतिम्बृहस्पतिं स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥ २५ ॥

अर्धमणम्बृहस्पतिम्बृहस्पतिमर्धमणमर्धमणम्बृहस्पतिमिन्द्रमिन्द्र-
 म्बृहस्पतिमर्धमणमर्धमणम्बृहस्पतिमिन्द्रम् । बृहस्पतिमिन्द्रमिन्द्रम्बृह-
 स्पतिम्बृहस्पतिमिन्द्रन्दानाय दानायेन्द्रम्बृहस्पतिम्बृहस्पतिमिन्द्रन्दानाय ।
 इन्द्रन्दानाय दानायेन्द्रमिन्द्रन्दानाय चोदय चोदय दानायेन्द्रमिन्द्रन्दानाय
 चोदय । दानाय चोदय चोदय दानाय दानाय चोदय । चोदयेति चोदय ॥ द्वाचं-
 विष्णुंविष्णुंद्वाचंद्वाचंविष्णुः सरस्वतीं सरस्वतींविष्णुंद्वाचंद्वाचंविष्णुः
 सरस्वतीम् । विष्णुः सरस्वतीं सरस्वतींविष्णुंविष्णुः सरस्वतीं सवितारं-
 रं सवितारं सरस्वतींविष्णुंविष्णुः सरस्वतीं सवितारम् । सरस्वतीं
 सवितारं सवितारं सरस्वतीं सरस्वतीं सवितारञ्च च सवितारं सरस्व-
 तीं सरस्वतीं सवितारञ्च । सवितारञ्च च सवितारं सवितारञ्च द्वाजिनंद्वाजि-
 नञ्च सवितारं सवितारञ्च द्वाजिनम् । च द्वाजिनंद्वाजिनञ्च च द्वाजिनं स्वाहा

^३ . अवसे अग्निम् यहाँ वा. पा. ४. ६५. के अनुसार अवसे से परवर्ती अकार का अभिनिधान होता है ।

स्वाहां ब्राजिनञ्च च ब्राजिनञ् स्वाहा । ब्राजिनञ् स्वाहा स्वाहा ब्राजिनञ् ब्राजिनञ्
स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥२६॥

अग्नेऽ अच्चाच्छाग्नेऽ अच्चा ब्रद ब्रदाच्छाग्नेऽ अच्चा ब्रद^१ ।
अच्चा ब्रद ब्रदाच्छाच्छा ब्रदेहेह ब्रदाच्छाच्छा ब्रदेह । ब्रदेहेह ब्रद ब्रदेह नो नऽ इह
ब्रद ब्रदेह नः । इह नो नऽ इहेह नः प्रति प्रति नऽ इहेह नः प्रति । नः प्रति
प्रति नो नः प्रति नो नः प्रति नो नः प्रति नः । प्रति नो नः प्रति प्रति नः
सुमनाः सुमना नः प्रति प्रति नः सुमनाः । नः सुमनाः सुमना नो नः
सुमना भव भव सुमना नो नः सुमना भव । सुमना भव भव सुमनाः सुमना
भव । सुमनाऽ इति सु मनाः । भवेति भव ॥ प्र नो नः प्र प्र नो यच्छ यच्छ
नः प्र प्र नो यच्छ । नो यच्छ यच्छ नो नो यच्छ सहस्रजित्सहस्रजिद्यच्छ नो
नो यच्छ सहस्रजित् । यच्छ सहस्रजित्सहस्रजिद्यच्छ यच्छ सहस्रजित्वन्त्वः
सहस्रजिद्यच्छ यच्छ सहस्रजित्वम् । सहस्रजित्वन्त्वः सहस्रजित्सहस्रजित्वः
हि हि त्वः सहस्रजित्सहस्रजित्वः हि । सहस्रजिदिति सहस्र जित् । त्वः हि हि
त्वन्त्वः हि धनदा धनदा हि त्वन्त्वः हि धनदा^२ । हि धनदा धनदा हि हि
धनदाऽ अस्यसि धनदा हि हि धनदाऽ असि^३ । धनदाऽ अस्यसि धनदा धनदाऽ
असि स्वाहा स्वाहासि धनदा धनदाऽ असि स्वाहा । धनदाऽ इति धन दा^३ ।
असि स्वाहा स्वाहास्यसि स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥२७॥

प्र नो नः प्र प्र नो यच्छतु यच्छतु नः प्र प्र नो यच्छतु । नो यच्छतु
यच्छतु नो नो यच्छत्वर्ष्यमार्ष्यमा यच्छतु नो नो यच्छत्वर्ष्यमा^३ । यच्छत्व-

^१. एवाच्छचक्रमाप (वा. प्रा. ३.१२४) एव, अच्छ, चक्रम एवं अय का अन्तिम स्वर व्यञ्जन वाद में रहने पर दीर्घ हो जाता है ।

^२. वा. प्रा. २.४१. के अनुसार यहाँ असि पद आद्युदात्त होता है ।

^३. यच्छतु अर्ष्यमा यहाँ स्वरे भाव्यन्तस्याम् (वा. प्रा. ४.४७) इस सूत्र से उकार अन्तस्य होता है । विकारी यथासन्नम् (वा. प्रा. १.१४२) इस सूत्र से विकार को प्राप्त होने वाला वर्ण समीपता के अनुसार विकार को प्राप्त होता है । तस्मिन्निति

ॠर्षुमाॠर्षुमा षच्छतु षच्छत्वॠर्षुमा पूषा पूषाॠर्षुमा षच्छतु षच्छत्वॠर्षुमा पूषा ।
 अॠर्षुमा पूषा पूषाॠर्षुमाॠर्षुमा पूषा बृहस्पतिर्बृहस्पतिः पूषाॠर्षुमाॠर्षुमा पूषा
 बृहस्पतिः । पूषा बृहस्पतिर्बृहस्पतिः पूषा पूषा बृहस्पतिः । बृहस्पतिरिति
 बृहस्पतिः ॥ द्वाग्देवी देवी द्वाग्वाग्देवी दंदातु ददातु देवी द्वाग्वाग्देवी दंदातु ।
 देवी दंदातु ददातु देवी देवी दंदातु नो नो ददातु देवी देवी दंदातु नः । ददातु नो नो
 ददातु ददातु नः स्वाहा स्वाहा नो ददातु ददातु नः स्वाहा । नः स्वाहा स्वाहा नो
 नः स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥२८॥

सरस्वत्यै द्वाचो द्वाचः सरस्वत्यै सरस्वत्यै द्वाचो यन्तुॠर्षुन्तुर्द्वाचः सर-
 स्वत्यै सरस्वत्यै द्वाचो यन्तुः । द्वाचो यन्तुॠर्षुन्तुर्द्वाचो द्वाचो यन्तुॠर्षुन्निये यन्निये
 यन्तुर्द्वाचो द्वाचो यन्तुॠर्षुन्निये । यन्तुॠर्षुन्निये यन्निये यन्तुॠर्षुन्तुॠर्षुन्निये दधामि
 दधामि यन्निये यन्तुॠर्षुन्तुॠर्षुन्निये दधामि । यन्निये दधामि दधामि यन्निये यन्निये
 दधामि बृहस्पतेर्बृहस्पतेर्दधामि यन्निये यन्निये दधामि बृहस्पतेः । दधामि
 बृहस्पतेर्बृहस्पतेर्दधामि दधामि बृहस्पतेर्द्वा त्वा बृहस्पतेर्दधामि दधामि बृह-
 स्पतेर्द्वा^१ । बृहस्पतेर्द्वा त्वा बृहस्पतेर्बृहस्पतेर्द्वा साम्म्राज्येन साम्म्राज्येन त्वा
 बृहस्पतेर्बृहस्पतेर्द्वा साम्म्राज्येन^२ । त्वा साम्म्राज्येन साम्म्राज्येन त्वा त्वा
 साम्म्राज्येनाभ्युभि साम्म्राज्येन त्वा त्वा साम्म्राज्येनाभि । साम्म्रा-
 ज्येनाभ्युभि साम्म्राज्येन साम्म्राज्येनाभि विञ्चामि सिञ्चाम्यभि साम्म्रा-
 ज्येन साम्म्राज्येनाभि विञ्चामि^३ । साम्म्राज्येनेति साम् राज्येन । अभि

निर्दिष्टे पूर्वस्य (वा. प्रा. १.१३४) इस सूत्र से सप्तमी के द्वारा निर्दिष्ट होने पर अव्यवहित पूर्ववर्ती के कार्य का विधान होता है ।

^१. सकारपरे च (वा. प्रा. ३.७७) के अनुसार यहाँ सकार परे रहने वाले एकाक्षर पद बाद में रहने के कारण विसर्जनीय पकार हो जाता है ।

^२. वा. प्रा. ४.६. के अनुसार साम्म्राज्येन पद में मकार (अनुस्वार न होकर) प्रकृतिभाव से रहता है ।

^३. अभ्येष्ट (वा. प्रा. ३.६३) के अनुसार अभि से परे सकार पकार हो जाता है ।

षिञ्चामि सिञ्चाम्यब्भ्युभि षिञ्चाम्यसावसौ सिञ्चाम्यब्भ्युभि षिञ्चाम्यसौ ।
सिञ्चाम्यसावसौ सिञ्चामि सिञ्चाम्यसौ । असावित्यसौ ॥ २९ ॥

अग्निरेकाक्षरेणैकाक्षरेणाग्निरेकाक्षरेण प्राणम्प्राणमेकाक्षरे-
णाग्निरेकाक्षरेण प्राणम् । एकाक्षरेण प्राणम्प्राणमेकाक्षरेणैकाक्षरेण
प्राणमुदुत्प्राणमेकाक्षरेणैकाक्षरेण प्राणमुत् । एकाक्षरेणेत्येकं अक्षरेण ।
प्राणमुदुत्प्राणम्प्राणमुदंजयदजयदुत्प्राणम्प्राणमुदंजयत् । उदंजयदजयदुदंजय-
तन्तमंजयदुदंजयत्तम् । अजयत्तन्तमंजयदजयत्तमुदुत्तमंजयदजयत्तमुत् । तमु-
दुत्तन्तमुज्जेषमुत्तन्तमुज्जेषम् । उज्जेषमुदुज्जेषमश्विनावश्विनौ जेषमुदुज्जेष-
मश्विनौ । जेषमश्विनावश्विनौ जेषजेषमश्विनौ द्व्यक्षरेण द्व्यक्षरेणाश्विनौ
जेषजेषमश्विनौ द्व्यक्षरेण । अश्विनौ द्व्यक्षरेण द्व्यक्षरेणाश्विनावश्विनौ द्व्य-
क्षरेण द्विपदौ द्विपदो द्व्यक्षरेणाश्विनावश्विनौ द्व्यक्षरेण द्विपदः । द्व्यक्षरेण
द्विपदौ द्विपदो द्व्यक्षरेण द्व्यक्षरेण द्विपदौ मनुष्यान्मनुष्यान्द्विपदो द्व्यक्षरेण
द्व्यक्षरेण द्विपदौ मनुष्यान् । द्व्यक्षरेणेति द्वि अक्षरेण । द्विपदौ मनुष्यान्मनु-
ष्यान्द्विपदौ द्विपदौ मनुष्यानुदुर्म्मनुष्यान्द्विपदौ द्विपदौ मनुष्यानुत्^१ । द्विपदोऽ
इति द्वि पदः । मनुष्यानुदुर्म्मनुष्यान्मनुष्यानुदंजयतामजयतामुर्म्मनु-
ष्यान्मनुष्यानुदंजयताम् । उदंजयतामजयतामुदुदंजयतान्तांस्तानंजयतामुदु-
दंजयतान्तान् । अजयतान्तांस्तानंजयतामजयतान्तान्विष्णुर्विष्णुस्तानंजय-
तामजयतान्तान्विष्णुः । तान्विष्णुर्विष्णुस्तांस्तान्विष्णुस्तत्र्यक्षरेण
तत्र्यक्षरेण विष्णुस्तांस्तान्विष्णुस्तत्र्यक्षरेण । विष्णुस्तत्र्यक्षरेण
तत्र्यक्षरेण विष्णुर्विष्णुस्तत्र्यक्षरेण त्रींस्त्रींस्तत्र्यक्षरेण

^१. वा. प्रा. ३.१४७. के अनुसार यहाँ उत् परे होने से मनुष्यान् का नकार प्रकृतिभाव से रहता है। वा. प्रा. ३.३. के अनुसार सन्धि पदान्त तथा पदादि में होती है अतः यहाँ भाष्यकार के कथनानुसार नकार से तात्पर्य पदान्त नकार से है।

द्विष्णुद्विष्णुस्त्यक्क्षरेण त्रीन्। त्र्यक्क्षरेण त्रींस्त्रींस्त्यक्क्षरेण त्र्यक्क्षरेण
 त्रींल्लोकांल्लोकांस्त्रींस्त्यक्क्षरेण त्र्यक्क्षरेण त्रींल्लोकान्। त्र्यक्क्षरेणेति त्रि
 अक्क्षरेण। त्रींल्लोकांल्लोकांस्त्रींस्त्रींल्लोकान्तसोमः सोमो लोकांस्त्रींस्त्रींल्लोका-
 न्तसोमः। लोकांतसोमः सोमो लोकांल्लोकान्तसोमश्चतुरक्क्षरेण चतुरक्क्षरेण
 सोमो लोकांल्लोकान्तसोमश्चतुरक्क्षरेण। सोमश्चतुरक्क्षरेण चतुरक्क्षरेण सोमः
 सोमश्चतुरक्क्षरेण चतुष्पदश्चतुःपदश्चतुरक्क्षरेण सोमः सोमश्चतुरक्क्षरेण
 चतुष्पदः¹। चतुरक्क्षरेण चतुष्पदश्चतुःपदश्चतुरक्क्षरेण चतुरक्क्षरेण चतुष्पदः
 पशून्पशून्श्चतुःपदश्चतुरक्क्षरेण चतुरक्क्षरेण चतुष्पदः पशून्। चतुरक्क्षरेणेति
 चतुः अक्क्षरेण। चतुष्पदः पशून्पशून्श्चतुःपदश्चतुष्पदः पशून्पुषा पुषा
 पशून्श्चतुःपदश्चतुष्पदः पशून्पुषा। चतुःपदः इति चतुः पदः। पशून्पुषा पुषा
 पशून्पशून्पुषा पञ्चाक्क्षरेण पञ्चाक्क्षरेण पुषा पशून्पशून्पुषा पञ्चाक्क्षरेण ॥३०॥

पुषा पञ्चाक्क्षरेण पञ्चाक्क्षरेण पुषा पुषा पञ्चाक्क्षरेण पञ्च पञ्च पञ्चाक्क्षरेण
 पुषा पुषा पञ्चाक्क्षरेण पञ्च। पञ्चाक्क्षरेण पञ्च पञ्च पञ्चाक्क्षरेण पञ्चाक्क्षरेण पञ्च
 दिशो दिशः पञ्च पञ्चाक्क्षरेण पञ्चाक्क्षरेण पञ्च दिशः। पञ्चाक्क्षरेणेति पञ्च
 अक्क्षरेण। पञ्च दिशो दिशः पञ्च पञ्च दिशस्तास्ता दिशः पञ्च पञ्च दिशस्ताः।
 दिशस्तास्ता दिशो दिशस्ताः संविता संविता ता दिशो दिशस्ताः संविता। ताः
 संविता संविता तास्ताः संविता षडक्क्षरेण षडक्क्षरेण सविता तास्ताः संविता
 षडक्क्षरेण। सविता षडक्क्षरेण षडक्क्षरेण सविता संविता षडक्क्षरेण षट् षट्
 षडक्क्षरेण सविता संविता षडक्क्षरेण षट्। षडक्क्षरेण षट् षट् षडक्क्षरेण
 षडक्क्षरेण षट्पशून्पशून्षट् षडक्क्षरेण षडक्क्षरेण षट्पशून्। षडक्क्षरेणेति षट्
 अक्क्षरेण। षट्पशून्पशून्षट् षट्पशून्पशून्षट् मरुतः ऋतून्षट् षट्पशून्पशून्षट् मरुतः। ऋतू-

¹. समानपदे च(वा.मा. ३. ३०) इस सूत्र के अनुसार चतुःपदः इस पद में विसर्जनीय पकार होता है।

ऋमृरुतो मृरुतऽ ऋतूनुतूऋमृरुतऽ सृप्ताक्षरेण सृप्ताक्षरेण मृरुतऽ ऋतूनुतूऋमृ-
 रुतऽ सृप्ताक्षरेण। मृरुतऽ सृप्ताक्षरेण सृप्ताक्षरेण मृरुतो मृरुतऽ सृप्ता-
 क्षरेण सृप्ता सृप्ता सृप्ताक्षरेण मृरुतो मृरुतऽ सृप्ताक्षरेण सृप्ता। सृप्ताक्षरेण
 सृप्ता सृप्ता सृप्ताक्षरेण सृप्ताक्षरेण सृप्ता ग्रा॒म्यान्ग्रा॒म्यान्तसृप्ता सृप्ताक्ष-
 रेण सृप्ताक्षरेण सृप्ता ग्रा॒म्यान्। सृप्ताक्षरेणेति सृप्ता अक्षरेण। सृप्ता
 ग्रा॒म्यान्ग्रा॒म्यान्तसृप्ता सृप्ता ग्रा॒म्यान्जयन्नजयन्ग्रा॒म्यान्तसृप्ता सृप्ता
 ग्रा॒म्यान्जयन्। ग्रा॒म्यान्जयन्नजयन्ग्रा॒म्यान्ग्रा॒म्यान्जयन्बृहस्पतिर्बृ-
 हस्पतिरजयन्ग्रा॒म्यान्ग्रा॒म्यान्जयन्बृहस्पतिः^१। अजयन्बृहस्पतिर्बृह-
 स्पतिरजयन्नजयन्बृहस्पतिरष्टाक्षरेणाष्टाक्षरेण बृहस्पतिरजयन्नजयन्बृह-
 स्पतिरष्टाक्षरेण। बृहस्पतिरष्टाक्षरेणाष्टाक्षरेण बृहस्पतिर्बृहस्पतिरष्टा-
 क्षरेण गायत्रीङ्गायत्रीमष्टाक्षरेण बृहस्पतिर्बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्रीम्^२।
 अष्टाक्षरेण गायत्रीङ्गायत्रीमष्टाक्षरेणाष्टाक्षरेण गायत्रीन्तान्ताङ्गायत्रीमष्टा-
 क्षरेणाष्टाक्षरेण गायत्रीन्ताम्। अष्टाक्षरेणेत्यष्ट अक्षरेण। गायत्रीन्तान्ता-
 ङ्गायत्रीङ्गायत्रीन्तामित्रो मित्रस्ताङ्गायत्रीङ्गायत्रीन्तामित्रः^३। तामित्रो मित्र-
 स्तान्तामित्रो नवाक्षरेण नवाक्षरेण मित्रस्तान्तामित्रो नवाक्षरेण ॥३१॥

मित्रो नवाक्षरेण नवाक्षरेण मित्रो मित्रो नवाक्षरेण त्रिवृत्त्रिवृत्त्रवा-
 क्षरेण मित्रो मित्रो नवाक्षरेण त्रिवृत्तम्। नवाक्षरेण त्रिवृत्त्रिवृत्त्रवाक्षरेण

^१ बृहस्पतिर्बृहस्पतिः यहाँ ऋवर्ण बाद में होने से बृ के वकार का द्वित्व नहीं होगा। ऋवर्ण (वा. प्रा. ४.११३) इस सूत्र के भाष्यकारों द्वारा ऊष्मान्तस्याभ्यक्ष स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) के अपवाद के रूप में प्रस्तुत सूत्र को कहना विचारणीय है।

^२ स्वरात् संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (वा. प्रा. ४.१०१) इस सूत्र से संयोगादि वर्ण का द्विरुच्चारण प्राप्त है, जिसके अपवाद के रूप में न क्षवृचिभिसतयेभ्यजैकम् (वा. प्रा. ६.२७) सूत्र है। इस सूत्र में क्ष, वृ, चि, भि, स, त, य इन वर्णों के बाद त्र में द्विरुच्चारण का निषेध है। इस सूत्र के अनुसार यत्र पद में एक ही त रहेगा। चूँकि प्रातिशाख्य की प्रवृत्ति पदों को आधार मानकर होती है, अतः गायत्री, गायत्र, (बोचासि+अत्र) बोचास्यत्र, (अभि+अत्र) अभ्यत्र, यमस्य त्रयोदशी इत्यादि स्थलों में तकार के द्विरुच्चारण में कुछ आपत्ति नहीं है। भाष्यकारों के अनुसार ज्योत्स्नावृत्ति में भी गायत्रादि पद उदाहृत नहीं है।

नवाक्षरेण त्रिवृतं स्तोमं स्तोमं त्रिवृतं नवाक्षरेण नवाक्षरेण त्रिवृतं स्तो-
मम्¹। नवाक्षरेणेति नव अक्षरेण। त्रिवृतं स्तोमं स्तोमं त्रिवृतं त्रिवृतं
स्तोमं ब्रुणो ब्रुण स्तोमं त्रिवृतं त्रिवृतं स्तोमं ब्रुणः। त्रिवृतमिति त्रि ब्रुतम्।
स्तोमं ब्रुणो ब्रुण स्तोमं स्तोमं ब्रुणो दशाक्षरेण दशाक्षरेण ब्रुण स्तोमं
स्तोमं ब्रुणो दशाक्षरेण। ब्रुणो दशाक्षरेण दशाक्षरेण ब्रुणो ब्रुणो दशा-
क्षरेण द्विराजं द्विराजं दशाक्षरेण ब्रुणो ब्रुणो दशाक्षरेण द्विराजम्। दशा-
क्षरेण द्विराजं द्विराजं दशाक्षरेण दशाक्षरेण द्विराजमिन्द्रऽ इन्द्रो द्विराज-
न्दशाक्षरेण दशाक्षरेण द्विराजमिन्द्रः। दशाक्षरेणेति दश अक्षरेण।
द्विराजमिन्द्रऽ इन्द्रो द्विराजं द्विराजमिन्द्रऽ एकादशाक्षरेणैकादशाक्षरेणैन्द्रो
द्विराजं द्विराजमिन्द्रऽ एकादशाक्षरेण। द्विराजमिति वि राजम्। इन्द्रऽ
एकादशाक्षरेणैकादशाक्षरेणैन्द्रऽ इन्द्रऽ एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभं त्रिस्तुभमेका-
दशाक्षरेणैन्द्रऽ इन्द्रऽ एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभम्। एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभं त्रि-
स्तुभमेकादशाक्षरेणैकादशाक्षरेण त्रिष्टुभं त्रिष्टुभं त्रिस्तुभमेकादशा-
क्षरेणैकादशाक्षरेण त्रिष्टुभं त्रिष्टुभं। एकादशाक्षरेणैकादशाक्षरेण त्रिष्टु-
भं त्रिष्टुभं त्रिस्तुभं त्रिष्टुभं त्रिष्टुभं देवा देवा त्रिष्टुभं त्रिस्तुभं त्रिष्टुभं देवा ॥
त्रिस्तुभमिति त्रि स्तुभम्। त्रिष्टुभं देवा देवा त्रिष्टुभं त्रिष्टुभं देवा द्वादशाक्षरेण
द्वादशाक्षरेण देवा त्रिष्टुभं त्रिष्टुभं देवा द्वादशाक्षरेण। देवा द्वादशाक्षरेण
द्वादशाक्षरेण देवा देवा द्वादशाक्षरेण जगती जगती द्वादशाक्षरेण देवा देवा
द्वादशाक्षरेण जगतीम्। द्वादशाक्षरेण जगती जगती द्वादशाक्षरेण द्वादशा-

¹. त्रिवृतं स्तोमम् यहाँ अनुस्वार से परवर्ती सकार तदुत्तरवर्ती तकार का द्वित्व नहीं करेगा, नास्वरपूर्वा ऊष्मान्तस्थाः (वा. मा. ४.१०६)।

अनुस्वार की गणना व्यञ्जनों में की गयी है (वा. मा. ८.२१)।

क्षरेण जगतीं बसवो बसवो जगतीं द्वादशाक्षरेण द्वादशाक्षरेण जगतीं बसवः¹ ।
 द्वादशाक्षरेणेति द्वादश अक्षरेण । जगतीं बसवो बसवो जगतीं जगतीं बसवस्त्र-
 योदशाक्षरेण त्रयोदशाक्षरेण बसवो जगतीं जगतीं बसवस्त्रयोदशाक्षरेण ॥ ३२ ॥

बसवस्त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशाक्षरेण बसवो बसवस्त्रयोदशाक्षरेण
 त्रयोदशत्रयोदशत्रयोदशाक्षरेण बसवो बसवस्त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशम् । त्रयो-
 दशाक्षरेण त्रयोदशत्रयोदशत्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशः रुद्रा
 रुद्रास्त्रयोदशत्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशः रुद्राः । त्रयोदशाक्षरे-
 नेति त्रयोदश अक्षरेण । त्रयोदशः रुद्रा रुद्रास्त्रयोदशत्रयोदशः रुद्राश्चतुर्दशा-
 क्षरेण चतुर्दशाक्षरेण रुद्रास्त्रयोदशत्रयोदशः रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण । त्रयोदश-
 मिति त्रयः दशम् । रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशाक्षरेण रुद्रा रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण
 चतुर्दशश्चतुर्दशश्चतुर्दशाक्षरेण रुद्रा रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशम् । चतुर्दशाक्ष-
 रेण चतुर्दशश्चतुर्दशश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशमादित्याऽ आदित्या-
 श्चतुर्दशश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशमादित्याः । चतुर्दशाक्षरेणेति
 चतुर्दश अक्षरेण । चतुर्दशमादित्याऽ आदित्याश्चतुर्दशश्चतुर्दशमादित्याः पञ्चद-
 शाक्षरेण पञ्चदशाक्षरेणादित्याश्चतुर्दशश्चतुर्दशमादित्याः पञ्चदशाक्षरेण ।
 चतुर्दशमिति चतुः दशम् । आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशाक्षरेणादित्याऽ
 आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशम्पञ्चदशम्पञ्चदशाक्षरेणादित्याऽ आदित्याः
 पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशम् । पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशम्पञ्चदशम्पञ्चदशाक्षरेण
 पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशमदितिरदितिः पञ्चदशम्पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशाक्षरेण
 पञ्चदशमदितिः । पञ्चदशाक्षरेणेति पञ्चदश अक्षरेण । पञ्चदशमदितिरदितिः

¹. जगतीम् बसवः यहाँ वा. पा. ४. १०. के अनुसार मकार अनुनासिक वकार होता है। सवर्णे (वा. पा. ४. ११२) एव एव ने यहाँ द्वित्व का निषेध है (भाष्यकार अनन्त ने तृतीय वकार का निषेध माना है)।

पञ्चदशम्पञ्चदशमदितिः षोडशाक्षरेण षोडशाक्षरेणादितिः पञ्चदशम्पञ्चदश-
मदितिः षोडशाक्षरेण^१। पञ्चदशमिति पञ्च दशम्। अदितिः षोडशाक्षरेण
षोडशाक्षरेणादितिरदितिः षोडशाक्षरेण षोडशः षोडशः षोडशाक्षरेणा-
दितिरदितिः षोडशाक्षरेण षोडशम्^२। षोडशाक्षरेण षोडशः षोडशः
षोडशाक्षरेण षोडशाक्षरेण षोडशम्प्रजापतिः प्रजापतिः षोडशः
षोडशाक्षरेण षोडशाक्षरेण षोडशम्प्रजापतिः। षोडशाक्षरेणेति षोडश
अक्षरेण। षोडशम्प्रजापतिः प्रजापतिः षोडशः षोडशम्प्रजापतिः
सुप्तदशाक्षरेण सुप्तदशाक्षरेण प्रजापतिः षोडशः षोडशम्प्रजापतिः
सुप्तदशाक्षरेण। प्रजापतिः सुप्तदशाक्षरेण सुप्तदशाक्षरेण प्रजापतिः
प्रजापतिः सुप्तदशाक्षरेण सप्तदशः सप्तदशः सुप्तदशाक्षरेण प्रजापतिः
प्रजापतिः सुप्तदशाक्षरेण सप्तदशम्। प्रजापतिरिति प्रजा पतिः^३। सुप्त-
दशाक्षरेण सप्तदशः सप्तदशः सुप्तदशाक्षरेण सुप्तदशाक्षरेण सप्तदशम्।
सुप्तदशाक्षरेणेति सुप्तदश अक्षरेण। सुप्तदशमिति सप्त दशम्॥३३॥

एष ते तऽ एषऽ एष ते निःकृते निःकृते तऽ एषऽ एष ते निःकृते। ते निःकृते
निःकृते ते ते निःकृते भागो भागो निःकृते ते ते निःकृते भागः। निःकृते भागो
भागो निःकृते निःकृते भागस्तन्तम्भागो निःकृते निःकृते भागस्तम्। निःकृतऽ
इति निः कृते। भागस्तन्तम्भागो भागस्तञ्जुषस्व जुषस्व तम्भागो भागस्तञ्जु-
षस्व। तञ्जुषस्व जुषस्व तन्तञ्जुषस्व स्वाहा स्वाहा जुषस्व तन्तञ्जुषस्व स्वाहा।
जुषस्व स्वाहा स्वाहा जुषस्व जुषस्व स्वाहाग्निनेत्रेभ्योग्निनेत्रेभ्यः स्वाहा

^१. पद दश यहाँ षड् दशदन्तयोः संख्यावयोऽर्थयोश्च (वा. प्रा. ३.४७) के अनुसार षट् शब्द का अन्तिम वर्ण उपधा के सहित ओकार हो जाता है।

^२. वा. प्रा. ५.३७. के अनुसार षोडश पद का पृथक्करण नहीं होता है।

^३. वा. प्रा. ५.७. के अनुसार यह बहुप्रकृति पद समास के नियमानुसार पश्चात्कालिक पद पतिः से पृथक् होता है।

जुषस्व जुषस्व स्वाहाग्निनेत्रेभ्यः। स्वाहाग्निनेत्रेभ्योऽग्निनेत्रेभ्यः स्वाहा
 स्वाहाग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्योऽग्निनेत्रेभ्यः स्वाहा स्वाहाग्निनेत्रेभ्यो
 देवेभ्यः। अग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यो देवेभ्योऽग्निनेत्रेभ्योऽग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः
 पुरःसद्भ्यः पुरःसद्भ्यो देवेभ्योऽग्निनेत्रेभ्योऽग्निनेत्रेभ्यो देवेभ्यः पुरःस-
 द्भ्यः। अग्निनेत्रेभ्योऽ इत्यग्नि नेत्रेभ्यः। देवेभ्यः पुरःसद्भ्यः पुरःस-
 द्भ्यो देवेभ्यो देवेभ्यः पुरःसद्भ्यः स्वाहा स्वाहा पुरःसद्भ्यो देवेभ्यो
 देवेभ्यः पुरःसद्भ्यः स्वाहा। पुरःसद्भ्यः स्वाहा स्वाहा पुरःसद्भ्यः
 पुरःसद्भ्यः स्वाहा यमनेत्रेभ्यो यमनेत्रेभ्यः स्वाहा पुरःसद्भ्यः पुरःस-
 द्भ्यः स्वाहा यमनेत्रेभ्यः। पुरःसद्भ्योऽ इति पुरःसत् भ्यः¹। स्वाहा यम-
 नेत्रेभ्यो यमनेत्रेभ्यः स्वाहा स्वाहा यमनेत्रेभ्यो दक्षिणासद्भ्यो दक्षिणास-
 द्भ्यो यमनेत्रेभ्यः स्वाहा स्वाहा यमनेत्रेभ्यो दक्षिणासद्भ्यः²। यमनेत्रे-
 भ्यो दक्षिणासद्भ्यो दक्षिणासद्भ्यो यमनेत्रेभ्यो यमनेत्रेभ्यो दक्षिणास-
 द्भ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यो दक्षिणासद्भ्यो यमनेत्रेभ्यो यमनेत्रे-
 भ्यो दक्षिणासद्भ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यः। यमनेत्रेभ्योऽ इति यम नेत्रेभ्यः।
 दक्षिणासद्भ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यो दक्षिणासद्भ्यो दक्षिणा-
 सद्भ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यः पश्चात्सद्भ्यः पश्चात्सद्भ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यो
 दक्षिणासद्भ्यो दक्षिणासद्भ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यः पश्चात्सद्भ्यः। दक्षिणास-
 द्भ्योऽ इति दक्षिणासत् भ्यः। विश्वदेवनेत्रेभ्यः पश्चात्सद्भ्यः पश्चात्सद्भ्यो
 विश्वदेवनेत्रेभ्यो विश्वदेवनेत्रेभ्यः पश्चात्सद्भ्यो मित्रावरुणनेत्रेभ्यो मित्रावरु-

¹. ह्रस्व स्वर तथा व्यञ्जन के बाद में भकार(भ्यः) से प्रारम्भ होने वाला विभक्ति-प्रत्यय होने से यहाँ अवग्रह है ह्रस्वव्यञ्जनाभ्यां भकारादौ विभक्तिप्रत्यये (वा. मा. ५. १३)

². न दशविंशकर्मनिषेधेन्द्रस्यपातुसदःसङ्गेषु (वा. मा. २. ३०) इस सूत्र के अनुसार यहाँ दक्षिणा शब्द आद्युदात्त नहीं है।

णनेत्रेभ्यः पश्चात्सद्व्यो विश्वदैवनेत्रेभ्यो विश्वदैवनेत्रेभ्यः पश्चात्सद्व्यो
 मित्रावरुणनेत्रेभ्यः । विश्वदैवनेत्रेभ्यः इति विश्वदैव नेत्रेभ्यः । पश्चात्सद्व्यो
 मित्रावरुणनेत्रेभ्यो मित्रावरुणनेत्रेभ्यः पश्चात्सद्व्यः पश्चात्सद्व्यो मित्राव-
 रुणनेत्रेभ्यो वा वा मित्रावरुणनेत्रेभ्यः पश्चात्सद्व्यः पश्चात्सद्व्यो मित्रावरु-
 णनेत्रेभ्यो वा । पश्चात्सद्व्यः इति पश्चात्सत् भ्यः । मित्रावरुणनेत्रेभ्यो वा वा
 मित्रावरुणनेत्रेभ्यो मित्रावरुणनेत्रेभ्यो वा मरुत्रेभ्यो मरुत्रेभ्यो वा मित्रा-
 वरुणनेत्रेभ्यो मित्रावरुणनेत्रेभ्यो वा मरुत्रेभ्यः । मित्रावरुणनेत्रेभ्यः इति
 मित्रावरुण नेत्रेभ्यः । वा मरुत्रेभ्यो मरुत्रेभ्यो वा वा मरुत्रेभ्यो वा वा
 मरुत्रेभ्यो वा वा मरुत्रेभ्यो वा । मरुत्रेभ्यो वा वा मरुत्रेभ्यो मरुत्रे-
 भ्यो वोत्तरासद्व्यः उत्तरासद्व्यो वा मरुत्रेभ्यो मरुत्रेभ्यो वोत्तरासद्व्यः
 । मरुत्रेभ्यः इति मरुत् नेत्रेभ्यः । वोत्तरासद्व्यः उत्तरासद्व्यो वा वोत्तरा-
 सद्व्यः सोमनेत्रेभ्यः सोमनेत्रेभ्यः उत्तरासद्व्यो वा वोत्तरासद्व्यः सोमने-
 त्रेभ्यः । उत्तरासद्व्यः सोमनेत्रेभ्यः सोमनेत्रेभ्यः उत्तरासद्व्यः उत्तरास-
 द्व्यः सोमनेत्रेभ्यः उपरिसद्व्यः उपरिसद्व्यः सोमनेत्रेभ्यः उत्तरासद्व्यः
 उत्तरासद्व्यः सोमनेत्रेभ्यः उपरिसद्व्यः । उत्तरासद्व्यः इत्युत्तरासत् भ्यः ।
 सोमनेत्रेभ्यः उपरिसद्व्यः उपरिसद्व्यः सोमनेत्रेभ्यः सोमनेत्रेभ्यः उपरि-
 सद्व्यो दुर्वस्वद्व्यो दुर्वस्वद्व्यः उपरिसद्व्यः सोमनेत्रेभ्यः सोमनेत्रेभ्यः
 उपरिसद्व्यो दुर्वस्वद्व्यः । सोमनेत्रेभ्यः इति सोम नेत्रेभ्यः । उपरिसद्व्यो
 दुर्वस्वद्व्यो दुर्वस्वद्व्यः उपरिसद्व्यः उपरिसद्व्यो दुर्वस्वद्व्यः । उपरि-
 स-
 द्व्यः इत्युपरिसत् भ्यः । दुर्वस्वद्व्यः इति दुर्वस्वत् भ्यः ॥३४॥

ये देवा देवा ये ये देवाऽ अग्निनेत्राऽ अग्निनेत्रा देवा ये ये देवाऽ अग्निने-
 त्राः । देवाऽ अग्निनेत्राऽ अग्निनेत्रा देवा देवाऽ अग्निनेत्राः पुरःसदः पुरःसदो-
 ग्निनेत्रा देवा देवाऽ अग्निनेत्राः पुरःसदः^१ । अग्निनेत्राः पुरःसदः पुरःसदो-
 ग्निनेत्राऽ अग्निनेत्राः पुरःसदस्तेभ्यस्तेभ्यः पुरःसदोग्निनेत्राऽ अग्निनेत्राः
 पुरःसदस्तेभ्यः । अग्निनेत्राऽ इत्यग्नि नेत्राः । पुरःसदस्तेभ्यस्तेभ्यः
 पुरःसदः पुरःसदस्तेभ्यो यमनेत्रा यमनेत्रास्तेभ्यः पुरःसदः
 पुरःसदस्तेभ्यो यमनेत्रा^२ । पुरःसदऽ इति पुरः सदः । तेभ्यो यमनेत्रा
 यमनेत्रास्तेभ्यस्तेभ्यो यमनेत्रा दक्षिणासदो दक्षिणासदो यमनेत्रास्ते-
 भ्यस्तेभ्यो यमनेत्रा दक्षिणासदः^३ । यमनेत्रा दक्षिणासदो दक्षिणासदो
 यमनेत्रा यमनेत्रा दक्षिणासदो विश्वदेवनेत्रा विश्वदेवनेत्रा दक्षिणासदो यमनेत्रा
 यमनेत्रा दक्षिणासदो विश्वदेवनेत्राः । यमनेत्राऽ इति यम नेत्राः । दक्षिणासदो
 विश्वदेवनेत्रा विश्वदेवनेत्रा दक्षिणासदो दक्षिणासदो विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदः
 पश्चात्सदो विश्वदेवनेत्रा दक्षिणासदो दक्षिणासदो विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदः ।
 दक्षिणासदऽ इति दक्षिणा सदः । विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदः पश्चात्सदो
 विश्वदेवनेत्रा विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदो मित्रावरुणनेत्रा मित्रावरुणनेत्राः
 पश्चात्सदो विश्वदेवनेत्रा विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदो मित्रावरुणनेत्राः ।
 विश्वदेवनेत्राऽ इति विश्वदेव नेत्राः । पश्चात्सदो मित्रावरुणनेत्रा मित्रावरुणनेत्राः
 पश्चात्सदः पश्चात्सदो मित्रावरुणनेत्रा मरुत्रेत्रा मरुत्रेत्रा मित्रावरुणनेत्राः

^१. भाविभ्यः सः षं समानपदे (वा. प्रा. ३. ५६) इस सूत्र में एक पद में अकण्ठ्य स्वर से भिन्न स्वर से बाद में स्थित सकार का पकार होना कहा है। अतः पुरःसदः में सकार पकार नहीं होगा।

^२. तेभ्यः यमनेत्राः यहाँ संहिता में इन दोनों पदों के मध्य आने वाले स्वाहा ये देवाः इन तीन पदों को छोड़ दिया गया है, इस प्रकार के सन्धि के स्थलों को सङ्कम कहते हैं-

गलत्पदान्यनुचार्य तदाद्यन्ते पदद्वये । यः सन्धिः क्रमपाठेऽस्ति सङ्कमः शोच्यते तु सा ॥ स. प्र. शि. १३२.

^३. वा. प्रा. २. ३०. के अनुसार यहाँ दक्षिणा शब्द आद्युदात्त नहीं होता है।

पश्चात्सदः पश्चात्सदो मित्रावरुणनेत्रा मरुत्रैत्राः। पश्चात्सदः इति पश्चात्
 सदः। मित्रावरुणनेत्रा मरुत्रैत्रा मरुत्रैत्रा मित्रावरुणनेत्रा मित्रावरुणनेत्रा
 मरुत्रैत्राः उत्तरासदः उत्तरासदो मरुत्रैत्रा मित्रावरुणनेत्रा मित्रावरुणनेत्रा
 मरुत्रैत्राः उत्तरासदः। मित्रावरुणनेत्राः इति मित्रावरुण नेत्राः। मरुत्रैत्राः
 उत्तरासदः उत्तरासदो मरुत्रैत्रा मरुत्रैत्राः उत्तरासदः सोमनेत्राः सोमनेत्राः
 उत्तरासदो मरुत्रैत्रा मरुत्रैत्राः उत्तरासदः सोमनेत्राः। मरुत्रैत्राः इति मरुत्
 नेत्राः। उत्तरासदः सोमनेत्राः सोमनेत्राः उत्तरासदः उत्तरासदः सोमनेत्राः
 उपरिसदः उपरिसदः सोमनेत्राः उत्तरासदः उत्तरासदः सोमनेत्राः उपरिसदः।
 उत्तरासदः इत्युत्तरा सदः। सोमनेत्राः उपरिसदः उपरिसदः सोमनेत्राः
 सोमनेत्राः उपरिसदो दुर्वस्वन्तो दुर्वस्वन्तः उपरिसदः सोमनेत्राः सोमनेत्राः
 उपरिसदो दुर्वस्वन्तः। सोमनेत्राः इति सोम नेत्राः। उपरिसदो दुर्वस्वन्तो
 दुर्वस्वन्तः उपरिसदः उपरिसदो दुर्वस्वन्तः। उपरिसदः इत्युपरि सदः।
 दुर्वस्वन्तः इति दुर्वस्वन्तः॥३५॥

अग्ने सहस्व सहस्वाग्नेग्ने सहस्व पृतनाः पृतनाः सहस्वाग्नेग्ने सहस्व
 पृतनाः¹। सहस्व पृतनाः पृतनाः सहस्व सहस्व पृतनाः अभिमातीरभिमातीः
 पृतनाः सहस्व सहस्व पृतनाः अभिमातीः। पृतनाः अभिमातीरभिमातीः पृत-
 नाः पृतनाः अभिमातीरपापाभिमातीः पृतनाः पृतनाः अभिमातीरप। अभि-
 मातीरपापाभिमातीरभिमातीरपास्यास्यापाभिमातीरभिमातीरपास्य। अभिमा-
 तीरित्यु भि मातीः। अपास्यास्यापापास्य। अस्येत्यस्य॥ दुष्टरुस्तरुस्तरन्दुस्तरौ

¹. उदात्ताचामञ्जितादनन्तरम् (वा. प्रा. ६. १२) इस सूत्र के अनुसार उदात्त युक्त सम्बोधन से युक्त पद (अग्ने) से अव्यवहित परवर्ती क्रियापद (सहस्व) यहाँ अपने प्रकृति स्वर से युक्त (अनुदात्त नहीं) है।

दुष्टरुस्तरन्नरातीररातीस्तरन्दुस्तरौ दुष्टरुस्तरन्नरातीः। दुस्तरऽ इति दुस्तरः^१।
 तरन्नरातीररातीस्तरंस्तरन्नरातीर्बर्चो बर्चोरातीस्तरंस्तरन्नरातीर्बर्चः। अरातीर्बर्चो
 बर्चोरातीररातीर्बर्चो धा धा बर्चोरातीररातीर्बर्चो धाः। बर्चो धा धा बर्चो बर्चो धा
 यज्जवाहसि यज्जवाहसि धा बर्चो बर्चो धा यज्जवाहसि। धा यज्जवाहसि
 यज्जवाहसि धा धा यज्जवाहसि। यज्जवाहसीति यज्ज ब्राह्मसि॥३६॥

उपांशोर्ब्रिष्येण ब्रिष्येणोपांशोरुपांशोर्ब्रिष्येण जुहोमि जुहोमि
 ब्रिष्येणोपांशोरुपांशोर्ब्रिष्येण जुहोमि। उपांशोरित्युप अंशः। ब्रिष्येण
 जुहोमि जुहोमि ब्रिष्येण ब्रिष्येण जुहोमि हतः हतञ्जुहोमि ब्रिष्येण ब्रिष्येण
 जुहोमि हतम्। जुहोमि हतः हतञ्जुहोमि जुहोमि हतः रक्षो रक्षो हतञ्जुहोमि
 जुहोमि हतः रक्षः। हतः रक्षो रक्षो हतः हतः रक्षः स्वाहा स्वाहा
 रक्षो हतः हतः रक्षः स्वाहा। रक्षः स्वाहा स्वाहा रक्षो रक्षः स्वाहा
 रक्षसां रक्षसां स्वाहा रक्षो रक्षः स्वाहा रक्षसाम्। स्वाहा रक्षसां
 रक्षसां स्वाहा स्वाहा रक्षसान्त्वा त्वा रक्षसां स्वाहा स्वाहा रक्षसा-
 न्त्वा^२। रक्षसान्त्वा त्वा रक्षसां रक्षसान्त्वा ब्रुधाय ब्रुधाय त्वा रक्षसां
 रक्षसान्त्वा ब्रुधाय। त्वा ब्रुधाय ब्रुधाय त्वा त्वा ब्रुधायावधिष्मवधिष्म ब्रुधाय
 त्वा त्वा ब्रुधायावधिष्म। ब्रुधायावधिष्मवधिष्म ब्रुधाय ब्रुधायावधिष्म
 रक्षो रक्षोवधिष्म ब्रुधाय ब्रुधायावधिष्म रक्षः। अवधिष्म रक्षो रक्षो-
 वधिष्मवधिष्म रक्षोवधिष्मवधिष्म रक्षोवधिष्मवधिष्म रक्षोवधि-
 ष्म। रक्षोवधिष्मवधिष्म रक्षो रक्षोवधिष्मामुममुमवधिष्म रक्षो
 रक्षोवधिष्मामुम्। अवधिष्मामुममुमवधिष्मवधिष्मामुमसावसावमुमव-

^१. दुष्टरो विष्टरो विष्टपो विष्टम्भो विष्टम्भनीम् (वा. मा. ५.४१) इस सूत्र के अनुसार इस पद का पृथक्करण नहीं होता है।

^२. वा. मा. २.६. के अनुसार यहाँ त्वा पद अनुदात्त है।

धिष्मन्मावधिष्मन्मासुमुसौ^१। अमुमसावसावमुममुसौ हतो हतोसावमुममुसौ
हतः। असौ हतो हतोसावसौ हतः। हतऽ इति हतः॥३७॥

सविता त्वा त्वा सविता संविता त्वा सुवानां सुवानान्त्वा सविता संवि-
ता त्वा सुवानाम्। त्वा सुवानां सुवानान्त्वा त्वा सुवानां सुवतां सुवतां
सुवानान्त्वा त्वा सुवानां सुवताम्। सुवानां सुवतां सुवतां सुवानां
सुवानां सुवतामग्निग्निः सुवतां सुवानां सुवानां सुवतामग्निः। सुव-
तामग्निग्निः सुवतां सुवतामग्निर्गृहपतीनाङ्गृहपतीनामग्निः सुवतां सुव-
तामग्निर्गृहपतीनाम्। अग्निर्गृहपतीनाङ्गृहपतीनामग्निर्गृहपतीनां सोमः
सोमो गृहपतीनामग्निर्गृहपतीनां सोमः^२। गृहपतीनां सोमः सोमो
गृहपतीनाङ्गृहपतीनां सोमो वनस्पतीनां वनस्पतीनां सोमो गृहपतीनाङ्गृह-
पतीनां सोमो वनस्पतीनाम्। गृहपतीनामिति गृह पतीनाम्। सोमो वनस्प-
तीनां वनस्पतीनां सोमः सोमो वनस्पतीनाम्। वनस्पतीनामिति वनस्प-
तीनाम्॥ बृहस्पतिर्वाचे वाचे बृहस्पतिर्बृहस्पतिर्वाचऽ इन्द्रऽ इन्द्रो वाचे बृह-
स्पतिर्बृहस्पतिर्वाचऽ इन्द्रः। वाचऽ इन्द्रऽ इन्द्रो वाचे वाचऽ इन्द्रो ज्यैष्ठ्याय
ज्यैष्ठ्यायेन्द्रो वाचे वाचऽ इन्द्रो ज्यैष्ठ्याय। इन्द्रो ज्यैष्ठ्याय ज्यैष्ठ्यायेन्द्रऽ
इन्द्रो ज्यैष्ठ्याय रुद्रो रुद्रो ज्यैष्ठ्यायेन्द्रऽ इन्द्रो ज्यैष्ठ्याय रुद्रः। ज्यैष्ठ्याय रुद्रो
रुद्रो ज्यैष्ठ्याय ज्यैष्ठ्याय रुद्रः पशुभ्यः पशुभ्यो रुद्रो ज्यैष्ठ्याय ज्यैष्ठ्याय
रुद्रः पशुभ्यः। रुद्रः पशुभ्यः पशुभ्यो रुद्रो रुद्रः पशुभ्यो मित्रो मित्रः
पशुभ्यो रुद्रो रुद्रः पशुभ्यो मित्रः। पशुभ्यो मित्रो मित्रः पशुभ्यः पशुभ्यो

^१. यहाँ असौ यह सर्वनाम पूर्ववर्ती प्रज्ञापित अर्थ का निर्देश न करने के कारण अनुदात नहीं है पूर्ववाननुदेशः (वा. प्रा. २. ७)।

^२. वा. प्रा. ४. १५१. के अनुसार दीर्घ स्वर से परवर्ती अनुस्वार आधी मात्राकाल वाला एवं पूर्ववर्ती दीर्घस्वर षेड मात्रा काल वाला होता है।

मित्रः सत्यः सत्यो मित्रः पशुभ्यः पशुभ्यो मित्रः सत्यः । पशुभ्यः इति
 पशु भ्यः । मित्रः सत्यः सत्यो मित्रो मित्रः सत्यो बरुणो बरुणः सत्यो मित्रो
 मित्रः सत्यो बरुणः । सत्यो बरुणो बरुणः सत्यः सत्यो बरुणो धर्मपतीना-
 न्धर्मपतीनां बरुणः सत्यः सत्यो बरुणो धर्मपतीनाम् । बरुणो धर्मपतीना-
 न्धर्मपतीनां बरुणो बरुणो धर्मपतीनाम् । धर्मपतीनामिति धर्म पतीनाम् ॥
 ३८ ॥

इमन्देवा देवाऽ इममिमन्देवाऽ असपत्नमसपत्नन्देवाऽ इममिमन्देवाऽ
 असपत्नम्^१ । देवाऽ असपत्नमसपत्नन्देवा देवाऽ असपत्नः सुवद्धः सुवद्ध-
 मसपत्नन्देवा देवाऽ असपत्नः सुवद्धम् । असपत्नः सुवद्धः सुवद्धमसपत्नम-
 सपत्नः सुवद्धम्महते महते सुवद्धमसपत्नमसपत्नः सुवद्धम्महते । सुवद्धम्-
 हते महते सुवद्धः सुवद्धम्महते क्षत्राय क्षत्राय महते सुवद्धः सुवद्धम्महते
 क्षत्राय । महते क्षत्राय क्षत्राय महते महते क्षत्राय ज्यैष्ठ्याय ज्यैष्ठ्याय
 क्षत्राय महते महते क्षत्राय ज्यैष्ठ्याय । क्षत्राय ज्यैष्ठ्याय ज्यैष्ठ्याय क्षत्राय
 क्षत्राय ज्यैष्ठ्याय जानराज्याय जानराज्याय ज्यैष्ठ्याय क्षत्राय क्षत्राय
 ज्यैष्ठ्याय जानराज्याय । ज्यैष्ठ्याय जानराज्याय जानराज्याय ज्यैष्ठ्याय
 ज्यैष्ठ्याय जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रस्य जानराज्याय ज्यैष्ठ्याय ज्यैष्ठ्याय जान-
 राज्यायेन्द्रस्य । जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रस्य जानराज्याय जानराज्यायेन्द्रस्ये-
 न्द्रियायेन्द्रियायेन्द्रस्य जानराज्याय जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय । जानरा-
 ज्यायेति जान राज्याय । इन्द्रस्येन्द्रियायेन्द्रियायेन्द्रस्येन्द्रस्येन्द्रियाय ।
 इन्द्रियायेतीन्द्रियाय ॥ इमममुष्यामुष्येममिमममुष्य पुत्रम्पुत्रममुष्येममिम-
 ममुष्य पुत्रम् । अमुष्य पुत्रम्पुत्रममुष्यामुष्य पुत्रममुष्याऽ अमुष्यै

^१ वा. पा. २. १७. के अनुसार यहाँ देवाः यह आमन्त्रित पद अनुदात है ।

पुत्रममुष्यामुष्यै पुत्रममुष्यै। पुत्रममुष्याऽ अमुष्यै पुत्रम्पुत्रममुष्यै
 पुत्रम्पुत्रममुष्यै पुत्रम्पुत्रममुष्यै पुत्रम्। अमुष्यै पुत्रम्पुत्रममुष्याऽ अमुष्यै
 पुत्रमस्याऽ अस्यै पुत्रममुष्याऽ अमुष्यै पुत्रमस्यै। पुत्रमस्याऽ अस्यै
 पुत्रम्पुत्रमस्यै द्विशे द्विशेस्यै पुत्रम्पुत्रमस्यै द्विशे^१। अस्यै द्विशे द्विशेस्याऽ अस्यै
 द्विशऽ एषऽ एष द्विशेस्याऽ अस्यै द्विशऽ एषः। द्विशऽ एषऽ एष द्विशे द्विशऽ एष
 वो वऽ एष द्विशे द्विशऽ एष वः। एष वो वऽ एषऽ एष वोमीऽ अमी वऽ एषऽ एष
 वोमी^२। वोमीऽ अमी वो वोमी राजा राजामी वो वोमी राजा। अमी राजा
 राजामीऽ अमी राजा सोमः सोमो राजामीऽ अमी राजा सोमः। अमीऽ
 इत्यमी। राजा सोमः सोमो राजा राजा सोमोस्मार्कमस्मार्कः सोमो राजा
 राजा सोमोस्मार्कम्। सोमोस्मार्कमस्मार्कः सोमः सोमोस्मार्कम्ब्राह्मणा-
 नाम्ब्राह्मणानामस्मार्कः सोमः सोमोस्मार्कम्ब्राह्मणानाम्। अस्मार्क-
 म्ब्राह्मणानाम्ब्राह्मणानामस्मार्कमस्मार्कम्ब्राह्मणानां राजा राजा ब्राह्मणा-
 नामस्मार्कमस्मार्कम्ब्राह्मणानां राजा। ब्राह्मणानां राजा राजा ब्राह्मणा-
 नाम्ब्राह्मणानां राजा। राजेति राजा ॥३९॥

॥इति माध्यन्दिनीयघनपाठे नवमोऽध्यायः॥

^१. अथैकमुत्तरश्च (वा. पा. ४. ५१) इस अधिकार सूत्र के अन्तर्गत पठित सूत्र एदोऽप्यं पूर्वमकारः (वा. पा. ४. ६२) के अनुसार द्विशे अस्यै यहाँ एकार से परवर्ती अकार एकार के सहित एकार को प्राप्त करता है। ज्यो. के अनुसार 'कारग्रहणे तत्कालग्रहणम्' -पृ. २३ तो चेदुदात्तावनुदात्ते स्वरितौ (वा. पा. ४. ६३) से स्वरित स्वर का विधान किया गया है। एदोऽप्यमकारो लुगभिनिहितः (वा. पा. १. ११४) से अभिनिहित स्वरित कहा है।

^२. अमी पदम् (वा. पा. १. ९८) अमी यदि पदावयव न होते हुये स्वतन्त्र पद हो तो प्रगृह्य होता है।

॥ दशमोऽध्यायः ॥

हरिः ॐ ॥ अपो देवा देवाऽपपो देवा मधुमतीर्मधुमतीर्देवाऽपपो
 देवा मधुमतीः । देवा मधुमतीर्मधुमतीर्देवा देवा मधुमतीरगृभ्णन्नगृभ्ण-
 न्मधुमतीर्देवा देवा मधुमतीरगृभ्णन् । मधुमतीरगृभ्णन्नगृभ्णन्मधुमतीर्मधु-
 मतीरगृभ्णन्नूर्जस्वतीरूर्जस्वतीरगृभ्णन्मधुमतीर्मधुमतीरगृभ्णन्नूर्जस्वतीः
 । मधुमतीरिति मधु मतीः । अगृभ्णन्नूर्जस्वतीरूर्जस्वतीरगृभ्णन्नगृ-
 भ्णन्नूर्जस्वती राजस्वो राजस्वऽ ऊर्जस्वतीरगृभ्णन्नगृभ्णन्नूर्जस्वती
 राजस्वः । ऊर्जस्वती राजस्वो राजस्वऽ ऊर्जस्वतीरूर्जस्वती राजस्व-
 चितानाश्चिताना राजस्वऽ ऊर्जस्वतीरूर्जस्वती राजस्वश्चितानाः । राजस्व-
 चितानाश्चिताना राजस्वो राजस्वश्चितानाः । राजस्वऽ इति राज स्वं ।
 चितानाऽ इति चितानाः ॥ याभिर्मित्रावरुणौ मित्रावरुणौ याभिर्व्याभिर्मित्रा-
 वरुणावभ्युभि मित्रावरुणौ याभिर्व्याभिर्मित्रावरुणावभि । मित्रावरुणाव-
 भ्युभि मित्रावरुणौ मित्रावरुणावभ्युषिञ्चन्नसिञ्चन्नभि मित्रावरुणौ मित्रा-
 वरुणावभ्युषिञ्चन्^१ । अभ्युषिञ्चन्नसिञ्चन्नभ्युषिञ्चन्न्याभिर्व्याभिरसिञ्चन्न-
 भ्युभ्युषिञ्चन्न्याभिः । असिञ्चन्न्याभिर्व्याभिरसिञ्चन्नसिञ्चन्न्याभिरिन्द्रमिन्द्रं व्या-
 भिरसिञ्चन्नसिञ्चन्न्याभिरिन्द्रम् । याभिरिन्द्रमिन्द्रं व्याभिर्व्याभिरिन्द्रमनयन्ननय-
 न्निन्द्रं व्याभिर्व्याभिरिन्द्रमनयन् । इन्द्रमनयन्ननयन्निन्द्रमिन्द्रमनयन्नत्यनय-
 न्निन्द्रमिन्द्रमनयन्नति । अनयन्नत्यनयन्ननयन्नत्यरातीररातीरत्यनयन्ननय-
 न्नत्यरातीः । अत्यरातीररातीरत्यनयन्ननयन्नत्यरातीः ॥ १ ॥

^१. देवताद्वन्द्वानि चानामञ्जितानि (वा. प्रा. २. ४८) इस सूत्र के अनुसार यहाँ मित्रावरुणौ पद सम्बोधन न होने से द्रिददात है ।

^२. अव्यवहितोऽपि (वा. प्रा. ३. ६५) अकार से व्यवहित होने पर भी अभि से परवर्ती सिञ्च का सकार पकार हो जाता है ।

वृष्णऽ ऊर्मिरूर्मिर्वृष्णो वृष्णऽ ऊर्मिरस्यस्यूर्मिर्वृष्णो वृष्णऽ
 ऊर्मिरसि । ऊर्मिरस्यस्यूर्मिरूर्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रदाऽ अस्यूर्मिरूर्मिरसि
 राष्ट्रदाऽ । असि राष्ट्रदा राष्ट्रदाऽ अस्यसि राष्ट्रदा राष्ट्रः राष्ट्रदाऽ अस्यसि
 राष्ट्रदा राष्ट्रम्^१ । राष्ट्रदा राष्ट्रः राष्ट्रः राष्ट्रदा राष्ट्रदा राष्ट्रम् मे राष्ट्रः राष्ट्रदा
 राष्ट्रदा राष्ट्रम् । राष्ट्रदाऽ इति राष्ट्र दाऽ । राष्ट्रम् मे राष्ट्रः राष्ट्रम् देहि देहि मे
 राष्ट्रः राष्ट्रम् देहि । मे देहि देहि मे मे देहि स्वाहा स्वाहा देहि मे मे देहि स्वाहा ।
 देहि स्वाहा स्वाहा देहि देहि स्वाहामुष्माऽ अमुष्मै स्वाहा देहि देहि स्वाहामु-
 ष्मै । स्वाहामुष्माऽ अमुष्मै स्वाहा स्वाहामुष्मै वृषसेनो वृषसेनोमुष्मै स्वा-
 हा स्वाहामुष्मै वृषसेनः । अमुष्मै वृषसेनो वृषसेनोमुष्माऽ अमुष्मै वृषसे-
 नोर्त्येतोर्त्येतो वृषसेनोमुष्माऽ अमुष्मै वृषसेनोर्त्येतः । वृषसेनोर्त्येतोर्त्येतो
 वृषसेनो वृषसेनोर्त्येत स्थ स्थात्येतो वृषसेनो वृषसेनोर्त्येत स्थ । वृषसेनऽ इति
 वृष सेनः ॥२॥

अर्त्येत स्थ स्थात्येतोर्त्येत स्थ दत्त दत्त स्थात्येतोर्त्येत स्थ दत्त ।
 अर्त्येतऽ इत्यर्थ इतः । स्थ दत्त दत्त स्थ स्थ दत्तौजस्वतीरोजस्वतीर्दत्त स्थ
 स्थ दत्तौजस्वतीः^२ । दत्तौजस्वतीरोजस्वतीर्दत्त दत्तौजस्वतीरापऽ आपऽ
 ओजस्वतीर्दत्त दत्तौजस्वतीरापः । ओजस्वतीरापऽ आपऽ ओजस्वतीरोजस्वती-
 रापः परिवाहिणीः परिवाहिनीरापऽ ओजस्वतीरोजस्वतीरापः परिवाहिणीः ।
 आपः परिवाहिणीः परिवाहिनीरापऽ आपः परिवाहिणीरपाम्परिवाहि-
 नीरापऽ आपः परिवाहिणीरपाम् । परिवाहिणीरपाम्परिवाहिनीः परिवा-

^१ राष्ट्रदाः राष्ट्रदाः तथा राष्ट्रदाः राष्ट्रम् यहाँ लोपं घी (वा. प्रा. ४. ३९) इस सूत्र से धि संज्ञक व्यञ्जन र बाद में रहने से अरिफित कण्ठ्यपूर्व विसर्ग का लोप होता है ।

^२ दत्त ओजस्वतीः यहाँ सन्धि की दशा में -सन्ध्यक्षर ऐकारोकारौ (वा. प्रा. ४. ५८) यह सूत्र सन्ध्यक्षर पर रहने पर अ को सन्ध्यक्षर के सहित ओकार करता है ।

हिणीरुपा-म्पतिः पतिरुपाम्परिवाहिनीः परिवाहिणीरुपाम्पतिः । परिवाहिनी-
रिति परि ब्राहिनीः । अपाम्पतिः पतिरुपाम्पतिरुपाम्पतिरुपाम्-
पाम्पतिरुपाम् । पतिरुपाम्पतिः पतिरुपाङ्गर्भो गर्भोपाम्पतिः पतिरुपा-
ङ्गर्भः । अपाङ्गर्भो गर्भोपाम्पाङ्गर्भः सूर्यत्वचसः सूर्यत्वचसो
गर्भोपाम्पाङ्गर्भः सूर्यत्वचसः । गर्भः सूर्यत्वचसः सूर्यत्वचसो गर्भो
गर्भः सूर्यत्वचसः सूर्यवर्चसः सूर्यवर्चसः सूर्यत्वचसो गर्भो गर्भः
सूर्यत्वचसः सूर्यवर्चसः ॥३॥

सूर्यत्वचसः सूर्यवर्चसः सूर्यवर्चसः सूर्यत्वचसः सूर्यत्वचसः
सूर्यवर्चसो मान्दा मान्दाः सूर्यवर्चसः सूर्यत्वचसः सूर्यत्वचसः
सूर्यवर्चसो मान्दाः । सूर्यत्वचसः इति सूर्य त्वचसः । सूर्यवर्चसो मान्दा
मान्दाः सूर्यवर्चसः सूर्यवर्चसो मान्दा ब्रजक्षितो ब्रजक्षितो मान्दाः
सूर्यवर्चसः सूर्यवर्चसो मान्दा ब्रजक्षितः । सूर्यवर्चसः इति सूर्य वर्चसः ।
मान्दा ब्रजक्षितो ब्रजक्षितो मान्दा मान्दा ब्रजक्षितो ब्राशा ब्राशा ब्रजक्षितो
मान्दा मान्दा ब्रजक्षितो ब्राशाः । ब्रजक्षितो ब्राशा ब्राशा ब्रजक्षितो
ब्रजक्षितो ब्राशाः शर्विष्ठाः शर्विष्ठा ब्राशा ब्रजक्षितो ब्रजक्षितो ब्राशाः
शर्विष्ठाः^१ । ब्रजक्षितः इति ब्रज क्षितः । ब्राशाः शर्विष्ठाः शर्विष्ठा ब्राशा ब्राशाः
शर्विष्ठाः शक्वरीः शक्वरीः शर्विष्ठा ब्राशा ब्राशाः शर्विष्ठाः^२ शक्वरीः । शर्विष्ठाः
शक्वरीः शक्वरीः शर्विष्ठाः शर्विष्ठाः शक्वरीर्जनभृतो जनभृतः शक्वरीः
शर्विष्ठाः शर्विष्ठाः शक्वरीर्जनभृतः । शक्वरीर्जनभृतो जनभृतः शक्वरीः
शक्वरीर्जनभृतो विश्वभृतो विश्वभृतो जनभृतः शक्वरीः शक्वरीर्जनभृतो

^१ शर्विष्ठाः यहाँ वा. प्रा. ४.१०३. के अनुसार ठकार का द्वित्व प्राप्त है, वह वा. प्रा. ४.११०. के अनुसार ट के साथ होता है ।

^२ ब्राशाः शर्विष्ठाः यहाँ सन्धि होने पर निहितमुदात्तस्वरितपरम् (वा. प्रा. ४.१३८) इस सूत्र से ब्राशाः का स्वरित अनुदात्त होता है ।

द्विश्वभृतः । जनभृतो द्विश्वभृतो द्विश्वभृतो जनभृतो जनभृतो द्विश्वभृतः आपः
 आपो द्विश्वभृतो जनभृतो जनभृतो द्विश्वभृतः आपः । जनभृतः इति जन
 भृतः । द्विश्वभृतः आपः आपो द्विश्वभृतो द्विश्वभृतः आपः स्वराजः स्वराजः
 आपो द्विश्वभृतो द्विश्वभृतः आपः स्वराजः । द्विश्वभृतः इति विश्व भृतः ।
 आपः स्वराजः स्वराजः आपः आपः स्वराजः । स्वराजः इति स्व राजः ॥
 महि कक्षत्रङ्गत्रम्महि महि कक्षत्रङ्गत्रियाय कक्षत्रियाय कक्षत्रम्महि महि
 कक्षत्रङ्गत्रियाय¹ । क्षत्रङ्गत्रियाय कक्षत्रियाय कक्षत्रङ्गत्रियाय ब्रह्मना ब्रह्मनाः
 कक्षत्रियाय कक्षत्रङ्गत्रियाय ब्रह्मनाः । क्षत्रियाय ब्रह्मना ब्रह्मनाः
 कक्षत्रियाय कक्षत्रियाय ब्रह्मना अनाधृष्टः अनाधृष्टा ब्रह्मनाः कक्षत्रियाय
 कक्षत्रियाय ब्रह्मनाः अनाधृष्टः । ब्रह्मनाः अनाधृष्टः अनाधृष्टा ब्रह्मना
 ब्रह्मनाः अनाधृष्टः सीदत सीदतानाधृष्टा ब्रह्मना ब्रह्मनाः अनाधृष्टः
 सीदत । अनाधृष्टः सीदत सीदतानाधृष्टः अनाधृष्टः सीदत सहोजसः
 सहोजसः सीदतानाधृष्टः अनाधृष्टः सीदत सहोजसः । सीदत सहोजसः
 सहोजसः सीदत सीदत सहोजसो दधतीर्दधतीः सहोजसः सीदत सीदत
 सहोजसो दधतीः । सहोजसो दधतीर्दधतीः सहोजसः सहोजसो दधतीः ।
 सहोजसः इति सह ओजसः । दधतीरिति दधतीः ॥४॥

सोमस्य त्विषिस्त्विषिः सोमस्य सोमस्य त्विषिरस्यसि त्विषिः सोमस्य
 सोमस्य त्विषिरसि । त्विषिरस्यसि त्विषिस्त्विषिरसि तवेव तवेवासि त्विषि-
 स्त्विषिरसि तवेव । असि तवेव तवेवास्यसि तवेव मे मे तवेवास्यसि तवेव मे ।
 तवेव मे मे तवेव तवेव मे त्विषिस्त्विषिर्मे तवेव तवेव मे त्विषिः । तवेवेति तव

¹. वा.प्रा.६.२७. के अनुसार क्ष से उत्तरवर्ती व्र आने पर तकार के द्वित्व का निषेध है। यह निषेध क्षत्रिय पद में मानना उचित नहीं है, क्योंकि प्रातिशाख्य की प्रवृत्ति पदों के आधार मानकर है। क्षत्र पद से क्षत्रिय पद पृथक् है।

इव । मे त्विषिस्त्विषिर्मे मे त्विषिर्भूयाद् भूयात्त्विषिर्मे मे त्विषिर्भूयात् ।
 त्विषिर्भूयाद् भूयात्त्विषिस्त्विषिर्भूयात् । भूयादिति भूयात् ॥ अग्ने स्वाहा
 स्वाहाग्नेग्ने स्वाहा सोमाय सोमाय स्वाहाग्नेग्ने स्वाहा सोमाय । स्वाहा
 सोमाय सोमाय स्वाहा स्वाहा सोमाय सवित्रे सवित्रे सोमाय स्वाहा स्वाहा
 सोमाय सवित्रे । सोमाय सवित्रे सवित्रे सोमाय सोमाय सवित्रे सरस्वत्यै सरस्व-
 त्यै सवित्रे सोमाय सोमाय सवित्रे सरस्वत्यै । सवित्रे सरस्वत्यै सरस्वत्यै सवित्रे
 सवित्रे सरस्वत्यै पूष्णे पूष्णे सरस्वत्यै सवित्रे सवित्रे सरस्वत्यै पूष्णे^१ ।
 सरस्वत्यै पूष्णे पूष्णे सरस्वत्यै सरस्वत्यै पूष्णे बृहस्पतये बृहस्पतये पूष्णे
 सरस्वत्यै सरस्वत्यै पूष्णे बृहस्पतये । पूष्णे बृहस्पतये बृहस्पतये पूष्णे
 पूष्णे बृहस्पतयेऽ इन्द्रायेन्द्राय बृहस्पतये पूष्णे पूष्णे बृहस्पतयेऽ इन्द्राय ।
 बृहस्पतयेऽ इन्द्रायेन्द्राय बृहस्पतये बृहस्पतयेऽ इन्द्राय घोषाय घोषायेन्द्राय
 बृहस्पतये बृहस्पतयेऽ इन्द्राय घोषाय^२ । इन्द्राय घोषाय घोषायेन्द्रायेन्द्राय
 घोषाय श्लोकाय श्लोकाय घोषायेन्द्रायेन्द्राय घोषाय श्लोकाय^३ । घोषाय
 श्लोकाय श्लोकाय घोषाय घोषाय श्लोकायांशायांशाय श्लोकाय घोषाय
 घोषाय श्लोकायांशाय । श्लोकायांशायांशाय श्लोकाय श्लोकायांशाय
 भगाय भगायांशाय श्लोकाय श्लोकायांशाय भगाय । अंशाय भगाय
 भगायांशायांशाय भगायार्थम्मणेर्धम्मणे भगायांशायांशाय भगाया-

^१. ऋषेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (वा. प्रा. ३. ८४) इस सूत्र के अनुसार पूष्णे पद में षकार से उत्तरवर्ती नकार णकार हो गया है ।

^२. वा. प्रा. ५. ३७. के अनुसार बृहस्पतिः पद का पृथक्करण नहीं होता है ।

^३. घोषाय श्लोकाय यहाँ सन्धि की स्थिति में वा. प्रा. ४. १०१. से शकार का द्विरुच्चारण होगा । वा. प्रा. ४. १०३. में ऊष्म वणों के बाद स्पर्श के ही द्वित्व का विधान है, अतः लकार का द्वित्व नहीं होगा ।

इव। मे त्विषिस्त्विषिर्म्म मे त्विषिर्म्मभूयाद् भूयात्त्विषिर्म्म मे त्विषिर्म्मभूयात्।
 त्विषिर्म्मभूयाद् भूयात्त्विषिस्त्विषिर्म्मभूयात्। भूयादिति भूयात्॥ अग्ने स्वाहा
 स्वाहाग्नेग्ने स्वाहा सोमाय सोमाय स्वाहाग्नेग्ने स्वाहा सोमाय। स्वाहा
 सोमाय सोमाय स्वाहा स्वाहा सोमाय सवित्रे सवित्रे सोमाय स्वाहा स्वाहा
 सोमाय सवित्रे। सोमाय सवित्रे सवित्रे सोमाय सोमाय सवित्रे सरस्वत्यै सरस्व-
 त्यै सवित्रे सोमाय सोमाय सवित्रे सरस्वत्यै। सवित्रे सरस्वत्यै सरस्वत्यै सवित्रे
 सवित्रे सरस्वत्यै पूष्णे पूष्णे सरस्वत्यै सवित्रे सवित्रे सरस्वत्यै पूष्णे^१।
 सरस्वत्यै पूष्णे पूष्णे सरस्वत्यै सरस्वत्यै पूष्णे बृहस्पतये बृहस्पतये पूष्णे
 सरस्वत्यै सरस्वत्यै पूष्णे बृहस्पतये। पूष्णे बृहस्पतये बृहस्पतये पूष्णे
 पूष्णे बृहस्पतयेऽ इन्द्रायेन्द्राय बृहस्पतये पूष्णे पूष्णे बृहस्पतयेऽ इन्द्राय।
 बृहस्पतयेऽ इन्द्रायेन्द्राय बृहस्पतये बृहस्पतयेऽ इन्द्राय घोषाय घोषायेन्द्राय
 बृहस्पतये बृहस्पतयेऽ इन्द्राय घोषाय^२। इन्द्राय घोषाय घोषायेन्द्रायेन्द्राय
 घोषाय श्लोकाय श्लोकाय घोषायेन्द्रायेन्द्राय घोषाय श्लोकाय^३। घोषाय
 श्लोकाय श्लोकाय घोषाय घोषाय श्लोकायांशायांशाय श्लोकाय घोषाय
 घोषाय श्लोकायांशाय। श्लोकायांशायांशाय श्लोकाय श्लोकायांशाय
 भगाय भगायांशाय श्लोकाय श्लोकायांशाय भगाय। अष्टशाय भगाय
 भगायांशायांशाय भगायार्धम्मणेर्धम्मणे भगायांशायांशाय भगाया-

^१ ऋपरेफेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (वा. प्रा. ३. ८४) इस सूत्र के अनुसार पूष्णे पद में णकार से उत्तरवर्ती नकार णकार हो गया है।

^२ वा. प्रा. ५. ३७. के अनुसार बृहस्पतिः पद का पृथक्करण नहीं होता है।

^३ घोषाय श्लोकाय यहाँ सन्धि की स्थिति में वा. प्रा. ४. १०१. से शकार का द्विरुच्चारण होगा। वा. प्रा. ४. १०३. में ऊष्म वर्णों के बाद स्पर्श के ही द्वित्व का विधान है, अतः लकार का द्वित्व नहीं होगा।

र्ष्यम्णे । भर्गायार्ष्यम्णेर्ष्यम्णे भर्गाय भर्गायार्ष्यम्णे । अर्ष्यम्णेऽ इत्यर्ष्य-
म्णे ॥५॥

अनिभृष्टमस्यस्यनिभृष्टमनिभृष्टमसि द्वाचो द्वाचोस्यनिभृष्टमनिभृष्टमसि
द्वाचः । अनिभृष्टमित्यनि भृष्टम् । असि द्वाचो द्वाचोस्यसि द्वाचो बन्धुर्बन्धुर्द्वाचो-
स्यसि द्वाचो बन्धुः । द्वाचो बन्धुर्बन्धुर्द्वाचो द्वाचो बन्धुस्तपोजास्तपोजा बन्धु-
र्द्वाचो द्वाचो बन्धुस्तपोजाः । बन्धुस्तपोजास्तपोजा बन्धुर्बन्धुस्तपोजाः सोम-
स्य सोमस्य तपोजा बन्धुर्बन्धुस्तपोजाः सोमस्य । तपोजाः सोमस्य सोमस्य
तपोजास्तपोजाः सोमस्य दात्रन्दात्रः सोमस्य तपोजास्तपोजाः सोमस्य
दात्रम्^१ । तपोजाऽ इति तपः जाः । सोमस्य दात्रन्दात्रः सोमस्य सोमस्य
दात्रमस्यसि दात्रः सोमस्य सोमस्य दात्रमसि । दात्रमस्यसि दात्रन्दात्रमसि
स्वाहा स्वाहासि दात्रन्दात्रमसि स्वाहा । असि स्वाहा स्वाहास्यसि स्वाहा
राजस्वो राजस्वः स्वाहास्यसि स्वाहा राजस्वः । स्वाहा राजस्वो राजस्वः
स्वाहा स्वाहा राजस्वः । राजस्वऽ इति राजः स्वः ॥६॥

सधुमादौ द्युम्निनीर्द्युम्निनीः सधुमादः सधुमादौ द्युम्निनीरापऽ आपो
द्युम्निनीः सधुमादः सधुमादौ द्युम्निनीरापः । सधुमादऽ इति सधु मादः ।
द्युम्निनीरापऽ आपो द्युम्निनीर्द्युम्निनीरापऽ एताऽ एताऽ आपो द्युम्निनीर्द्युम्नि-
नीरापऽ एताः । आपऽ एताऽ एताऽ आपऽ आपऽ एताऽ अनाधृष्टाऽ अनाधृष्टाऽ
एताऽ आपऽ आपऽ एताऽ अनाधृष्टाः । एताऽ अनाधृष्टाऽ अनाधृष्टाऽ एताऽ एताऽ
अनाधृष्टाऽ अपस्योपस्योनाधृष्टाऽ एताऽ एताऽ अनाधृष्टाऽ अपस्युः । अनाधृष्टाऽ
अपस्योपस्योनाधृष्टाऽ अनाधृष्टाऽ अपस्यो ब्रसाना ब्रसानाऽ अपस्योनाधृष्टाऽ

^१. वा. प्रा. ६. २६. के अनुसार दात्रम् पद में दो स्पर्शों का संयोग है ।

आवि॒र्मर्ष्या॑ म॒र्ष्याऽ आ॒विरा॒विर्मर्ष्या॑ऽ आ॒वित्त॑ऽ आ॒वित्तो॑ म॒र्ष्याऽ आ॒वि॒
रा॒विर्मर्ष्या॑ऽ आ॒वित्तः॑^१ । म॒र्ष्याऽ आ॒वित्त॑ऽ आ॒वित्तो॑ म॒र्ष्या म॒र्ष्याऽ आ॒वित्तो॑ऽ
अ॒ग्निर॒ग्निरा॒वित्तो॑ म॒र्ष्या म॒र्ष्याऽ आ॒वित्तो॑ऽ अ॒ग्निः^२ । आ॒वित्तो॑ऽ अ॒ग्निर॒ग्निरा॒-

². आवित्तः अग्निः यहाँ वा.प्रा.४.८५. के अनुसार विसर्ग से सम्बन्धित ओकार प्रकृतिभाव से रहता है।

वित्तऽ आवित्तोऽ अग्निर्गृहपतिर्गृहपतिरग्निरावित्तऽ आवित्तोऽ अग्निर्गृहपतिः ।
 आवित्तऽ इत्या द्वितः । अग्निर्गृहपतिर्गृहपतिरग्निर्गृहपतिरावित्तऽ आवित्तो
 गृहपतिरग्निर्गृहपतिरावित्तः । गृहपतिरावित्तऽ आवित्तो गृहपतिर्गृहपतिरा-
 वित्तऽ इन्द्रऽ इन्द्रऽ आवित्तो गृहपतिर्गृहपतिरावित्तऽ इन्द्रः । गृहपतिरिति गृह
 पतिः । आवित्तऽ इन्द्रऽ इन्द्रऽ आवित्तऽ आवित्तऽ इन्द्रो बृद्धश्वा बृद्धश्वाऽ इन्द्रऽ
 आवित्तऽ आवित्तऽ इन्द्रो बृद्धश्वाः । आवित्तऽ इत्या द्वितः । इन्द्रो बृद्धश्वा
 बृद्धश्वाऽ इन्द्रऽ इन्द्रो बृद्धश्वाऽ आवित्तावावित्तौ बृद्धश्वाऽ इन्द्रऽ इन्द्रो बृद्ध-
 श्वाऽ आवित्तौ । बृद्धश्वाऽ आवित्तावावित्तौ बृद्धश्वा बृद्धश्वाऽ आवित्तौ मित्रा-
 वरुणौ मित्रावरुणावावित्तौ बृद्धश्वा बृद्धश्वाऽ आवित्तौ मित्रावरुणौ । बृद्धश्वाऽ
 इति वृद्ध श्वाः । आवित्तौ मित्रावरुणौ मित्रावरुणावावित्तावावित्तौ मित्रावरुणौ
 धृतब्रतौ धृतब्रतौ मित्रावरुणावावित्तावावित्तौ मित्रावरुणौ धृतब्रतौ । आवित्तावि-
 त्या द्वितौ । मित्रावरुणौ धृतब्रतौ धृतब्रतौ मित्रावरुणौ मित्रावरुणौ धृतब्रतावावि-
 त्तऽ आवित्तो धृतब्रतौ मित्रावरुणौ मित्रावरुणौ धृतब्रतावावित्तः । धृतब्रतावावित्तऽ
 आवित्तो धृतब्रतौ धृतब्रतावावित्तः पूषा पूषावित्तो धृतब्रतौ धृतब्रतावावित्तः पूषा ।
 धृतब्रताविति धृत ब्रतौ । आवित्तः पूषा पूषावित्तऽ आवित्तः पूषा द्विश्ववेदा द्विश्व-
 वेदाः पूषावित्तऽ आवित्तः पूषा द्विश्ववेदाः । आवित्तऽ इत्या द्वितः । पूषा द्विश्ववेदा
 द्विश्ववेदाः पूषा पूषा द्विश्ववेदाऽ आवित्तेऽ आवित्ते द्विश्ववेदाः पूषा पूषा द्विश्ववेदाऽ
 आवित्ते । द्विश्ववेदाऽ आवित्तेऽ आवित्ते द्विश्ववेदा द्विश्ववेदाऽ आवित्ते द्यावापृथिवी
 द्यावापृथिवीऽ आवित्ते द्विश्ववेदा द्विश्ववेदाऽ आवित्ते द्यावापृथिवी । द्विश्ववेदाऽ इति
 विश्व वेदाः । आवित्ते द्यावापृथिवी द्यावापृथिवीऽ आवित्तेऽ आवित्ते द्यावापृथिवी
 द्विश्वशम्भुवौ द्विश्वशम्भुवौ द्यावापृथिवीऽ आवित्तेऽ आवित्ते द्यावापृथिवी द्विश्वश-

म्भुवौ। आवित्तेऽ इत्या द्विते^१। द्यावापृथिवी द्विश्वशम्भुवौ द्विश्वशम्भुवौ द्यावा-
 पृथिवी द्यावापृथिवी द्विश्वशम्भुवावाविताविता द्विश्वशम्भुवौ द्यावापृथिवी द्यावापृ-
 थिवी द्विश्वशम्भुवावाविता^२। द्यावापृथिवीऽ इति द्यावापृथिवी। द्विश्वशम्भुवा-
 वाविताविता द्विश्वशम्भुवौ द्विश्वशम्भुवावावितादितिरदितिराविता द्विश्वशम्भुवौ
 द्विश्वशम्भुवावावितादितिः। द्विश्वशम्भुवाविति विश्व शम्भुवौ। आवितादितिर-
 दितिरावितावितादितिरुरुशम्मोरुरुशम्मादितिरावितावितादितिरुरुशम्मा। आवि-
 तेत्या द्विता। अदितिरुरुशम्मोरुरुशम्मादितिरदितिरुरुशम्मा। उरुशम्मेत्युरु
 शम्मा ॥९॥

अवेष्टा दन्दशूका दन्दशूकाऽ अवेष्टाऽ अवेष्टा दन्दशूकाः प्राचीम्प्राची-
 न्दन्दशूकाऽ अवेष्टाऽ अवेष्टा दन्दशूकाः प्राचीम्। अवेष्टाऽ इत्यवेष्टाः। दन्द-
 शूकाः प्राचीम्प्राचीन्दन्दशूका दन्दशूकाः प्राचीमा रोह रोहा प्राचीन्दन्दशूका
 दन्दशूकाः प्राचीमा रोह। प्राचीमा रोह रोहा प्राचीम्प्राचीमा रोह गायत्री गाय-
 त्री रोहा प्राचीम्प्राचीमा रोह गायत्री। आ रोह। रोह गायत्री गायत्री रोह रोह
 गायत्री त्वा त्वा गायत्री रोह रोह गायत्री त्वा। गायत्री त्वा त्वा गायत्री गायत्री
 त्वावत्ववतु त्वा गायत्री गायत्री त्वावतु। त्वावत्ववतु त्वा त्वावतु रथन्तरः
 रथन्तरमवतु त्वा त्वावतु रथन्तरम्। अवतु रथन्तरः रथन्तरमवत्ववतु रथन्तरः
 साम् साम् रथन्तरमवत्ववतु रथन्तरः साम्। रथन्तरः साम् साम् रथन्तरः
 रथन्तरः साम् त्रिवृत्रिवृत्साम् रथन्तरः रथन्तरः साम् त्रिवृत्। रथन्तरमिति
 रथम् तरम्। साम् त्रिवृत्रिवृत्साम् साम् त्रिवृत्स्तोम् स्तोमस्त्रिवृत्साम् साम् त्रिवृ-

^१. एकारेकारोकारा द्विवचनान्ताः (वा. मा. १.९३) एकार, ईकार एवं ऊकार द्विवचनान्त होने पर प्रगृह्य होते हैं।

^२. आविता आविता यहाँ सिं सवर्णे दीर्घम् (वा. मा. ४.५२) इस सूत्र से दीर्घ होता है।

त्स्तोमः^१। त्रिवृत्स्तोमस्तोमस्त्रिवृत्त्रिवृत्स्तोमो वसन्तो वसन्तस्तोमस्त्रिवृ-
 त्रिवृत्स्तोमो वसन्तः^२। त्रिवृदिति त्रि वृत्। स्तोमो वसन्तो वसन्तस्तोमस्तोमो
 वसन्तः ऋतुर्ऋतुर्वसन्तस्तोमस्तोमो वसन्तः ऋतुः। वसन्तः ऋतुर्ऋ-
 तुर्वसन्तो वसन्तः ऋतुर्ब्रह्म ब्रह्मः ऋतुर्वसन्तो वसन्तः ऋतुर्ब्रह्म। ऋतुर्ब्रह्म ब्रह्मः
 ऋतुर्ऋतुर्ब्रह्म द्रविणन्द्रविणम्ब्रह्मः ऋतुर्ऋतुर्ब्रह्म द्रविणम्। ब्रह्म द्रविणन्द्रविणम्ब्रह्म
 ब्रह्म द्रविणन्दक्षिणान्दक्षिणान्द्रविणम्ब्रह्म ब्रह्म द्रविणन्दक्षिणाम्। द्रविणन्द-
 क्षिणान्दक्षिणान्द्रविणन्द्रविणन्दक्षिणामा रोह रोहा दक्षिणान्द्रविणन्द्रविण-
 न्दक्षिणामा रोह ॥१०॥

दक्षिणामा रोह रोहा दक्षिणान्दक्षिणामा रोह त्रिष्टुप्त्रिस्तुब्रौहा
 दक्षिणान्दक्षिणामा रोह त्रिष्टुप्^३। आ रोह। रोह त्रिष्टुप्त्रिस्तुब्रौह रोह त्रिष्टु-
 प्त्वा त्वा त्रिस्तुब्रौह रोह त्रिष्टुप्त्वा। त्रिष्टुप्त्वा त्वा त्रिस्तुप्त्रिष्टुप्त्वावत्ववतु
 त्वा त्रिस्तुप्त्रिष्टुप्त्वावतु। त्रिस्तुबिति त्रि स्तुप्। त्वावत्ववतु त्वा त्वावतु बृहद्
 बृहदवतु त्वा त्वावतु बृहत्। अवतु बृहद् बृहदवत्ववतु बृहत्साम् सामं बृहदवत्व-
 वतु बृहत्सामं। बृहत्साम् सामं बृहद् बृहत्सामं पञ्चदशः पञ्चदशः सामं बृहद्
 बृहत्सामं पञ्चदशः। सामं पञ्चदशः पञ्चदशः सामं सामं पञ्चदशस्तोमस्तोमः
 पञ्चदशः सामं सामं पञ्चदशस्तोमः। पञ्चदशस्तोमस्तोमः पञ्चदशः पञ्चदश
 स्तोमो ग्रीष्मो ग्रीष्मस्तोमः पञ्चदशः पञ्चदशस्तोमो ग्रीष्मः।
 पञ्चदशः इति पञ्च दशः। स्तोमो ग्रीष्मो ग्रीष्मस्तोमस्तोमो ग्रीष्मः

^१. त्रिवृत्स्तोमः यहाँ पर यैस्तु परं तैर्न पूर्वम् (वा. प्रा. ४.१०५) के अनुसार सकार के पूर्व का तकार ह्रस्व नहीं होगा।

^२. वसन्तः स्तोमः तथा स्तोमः स्तोमः यहाँ लुङ् मुदि जित्परे (वा. प्रा. ३.१३) इस सूत्र से विसर्ग का लोप होता है।

^३. भाविभ्यः सः षं समानपदे (वा. प्रा. ३.५६) इस सूत्र के अनुसार त्रिस्तुप् इस पद का सकार पकार होता है, पातयौ मूर्धन्यम् (वा. प्रा. ३.७९) से पकारोत्तरवर्ती तकार का टकार तथा टकार का ह्रस्व ऊष्मान्तस्याभ्यश्च स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) से होता है।

ऋतुर्ऋतुर्ग्रीष्म स्तोम स्तोमो ग्रीष्मऽ ऋतुः । ग्रीष्मऽ ऋतुर्ऋतुर्ग्रीष्मो
 ग्रीष्मऽ ऋतुः कक्षत्रङ्क्षत्रमृतुर्ग्रीष्मो ग्रीष्मऽ ऋतुः कक्षत्रम् । ऋतुः कक्षत्र-
 ङ्क्षत्रमृतुर्ऋतुः कक्षत्रन्द्रविणन्द्रविणङ्क्षत्रमृतुर्ऋतुः कक्षत्रन्द्रविणम् । क्षत्रन्द्रविणन्द्र-
 विणङ्क्षत्रङ्क्षत्रन्द्रविणम्प्रतीचीम्प्रतीचीन्द्रविणङ्क्षत्रङ्क्षत्रन्द्रविणम्प्रतीचीम् । द्रविणम्प्र-
 तीचीम्प्रतीचीन्द्रविणन्द्रविणम्प्रतीचीमा रोह रोहा प्रतीचीन्द्रविणन्द्रविणम्प्रती-
 चीमा रोह ॥११॥

प्रतीचीमा रोह रोहा प्रतीचीम्प्रतीचीमा रोह जगती जगती रोहा प्रती-
 चीम्प्रतीचीमा रोह जगती । आ रोह । रोह जगती जगती रोह रोह जगती त्वा
 त्वा जगती रोह रोह जगती त्वा । जगती त्वा त्वा जगती जगती त्वावत्ववतु
 त्वा जगती जगती त्वावतु । त्वावत्ववतु त्वा त्वावतु द्वैरूपैर्द्वैरूपमवतु त्वा
 त्वावतु द्वैरूपम्^१ । अवतु द्वैरूपैर्द्वैरूपमवत्ववतु द्वैरूपः साम् सामं द्वैरूपमवत्ववतु
 द्वैरूपः सामं । द्वैरूपः साम् सामं द्वैरूपैर्द्वैरूपः सामं सप्तदशः सप्तदशः सामं
 द्वैरूपैर्द्वैरूपः सामं सप्तदशः । सामं सप्तदशः सप्तदशः साम् सामं सप्तदशः
 स्तोम स्तोमः सप्तदशः साम् सामं सप्तदश स्तोमः । सप्तदश स्तोम स्तोमः
 सप्तदशः सप्तदश स्तोमो वर्षा वर्षा स्तोमः सप्तदशः सप्तदश स्तोमो वर्षाः ।
 सप्तदशऽ इति सप्त दशः । स्तोमो वर्षा वर्षा स्तोम स्तोमो वर्षाऽ ऋतुर्ऋतुर्वर्षा
 स्तोम स्तोमो वर्षाऽ ऋतुः । वर्षाऽ ऋतुर्ऋतुर्वर्षा वर्षाऽ ऋतुर्विड्विडुतुर्वर्षा वर्षाऽ
 ऋतुर्विड् । ऋतुर्विड्विडुतुर्ऋतुर्विड् द्रविणन्द्रविणंविडुतुर्ऋतुर्विड् द्रविणम् । विड्
 द्रविणन्द्रविणंविड्विड् द्रविणमुदीचीमुदीचीन्द्रविणंविड्विड् द्रविणमुदीचीम् ।
 द्रविणमुदीचीमुदीचीन्द्रविणन्द्रविणमुदीचीमा रोह रोहोदीचीन्द्रविणन्द्रविणमुदी-
 चीमा रोह ॥१२॥

^१. ऐकारोकारौ च (वा. प्रा. ४.१४५) ऐकार एवं ओकार एक वर्ण की भाँति उच्चारित होते हैं ।

उदीचीमा रोह रोहोदीचीमुदीचीमा रोहानुष्टुबनुस्तुब्रोहोदीचीमुदीचीमा¹
 रोहानुष्टुप्। आ रोह। रोहानुष्टुबनुस्तुब्रोह रोहानुष्टुप्त्वा त्वानुस्तुब्रोह रोहानुष्टु-
 प्त्वा। अनुष्टुप्त्वा त्वानुस्तुबनुष्टुप्त्वावत्ववतु त्वानुस्तुबनुष्टुप्त्वावतु। अनु-
 स्तुबित्यनु स्तुप्। त्वावत्ववतु त्वा त्वावतु द्वैराजं द्वैराजमवतु त्वा त्वावतु द्वैरा-
 जम्। अवतु द्वैराजं द्वैराजमवत्ववतु द्वैराजः साम् साम् द्वैराजमवत्ववतु द्वैराजः
 साम्। द्वैराजः साम् साम् द्वैराजं द्वैराजः सामैकविःशऽ एकविःशः साम्
 द्वैराजं द्वैराजः सामैकविःशः। सामैकविःशऽ एकविःशः साम् सामैकविःशः
 स्तोम स्तोमऽ एकविःशः साम् सामैकविःशः स्तोमः। एकविःशः स्तोम
 स्तोमऽ एकविःशऽ एकविःशः स्तोमः शरच्छरत्स्तोमऽ एकविःशऽ एक-
 विःशः स्तोमः शरत्²। एकविःशऽ इत्येक विःशः। स्तोमः शरच्छरत्स्तोम
 स्तोमः शरदुत्तुः शरत्स्तोम स्तोमः शरदुत्तुः। शरदुत्तुः शरच्छरदुत्तुः
 फलम्फलमृत्तुः शरच्छरदुत्तुः फलम्³। ऋत्तुः फलम्फलमृत्तुः फलन्द्रवि-
 णन्द्रविणम्फलमृत्तुः फलन्द्रविणम्। फलन्द्रविणन्द्रविणम्फलम्फलन्द्रवि-
 णमूर्द्धामूर्द्धान्द्रविणम्फलम्फलन्द्रविणमूर्द्धाम्। द्रविणमूर्द्धामूर्द्धान्द्रविणन्द्रविणमू-
 र्द्धामा रोह रोहोर्द्धान्द्रविणन्द्रविणमूर्द्धा मा रोह ॥१३॥

ऊर्द्धामा रोह रोहोर्द्धामूर्द्धामा रोह पडिङ्कः पडिङ्की रोहोर्द्धामूर्द्धामा रोह
 पडिङ्कः। आ रोह। रोह पडिङ्कः पडिङ्की रोह रोह पडिङ्कस्त्वा त्वा पडिङ्की रोह रोह
 पडिङ्कस्त्वा। पडिङ्कस्त्वा त्वा पडिङ्कः पडिङ्कस्त्वावत्ववतु त्वा पडिङ्कः

¹. रोह आ उदीचीम् यहाँ रोह के साथ सन्धि न करके आ की सन्धि उ के साथ करने पर ओदीचाम् होगा, फिर रोह के साथ ओदीचीम् की सन्धि होने पर रोहोदीचीम् ऐसा स्वरूप हो सकता है परन्तु ऋ.प्रा. के नियम आनुपूर्व्येण सन्धीन् के अनुसार हमें सर्वप्रथम रोह की सन्धि आ के साथ करनी होगी तदनन्तर रोहा की सन्धि उ के साथ।

². शरत्स्तोमः यहाँ सकार के पहले तथा बाद के तकार का द्वित्व नहीं होगा, येस्तु परं तेन पूर्वम् (वा.प्रा.४.१०५), तथा नास्वरपूर्वा ऊष्मान्तस्थाः (वा.प्रा.४.१०६)

³. प्रकृत्या कस्योः पफयोश्च (वा. प्रा. ३.११) इस सूत्र के अनुसार यहाँ फकार परे रहते विसर्ग अविकृत रहता है।

प॒ङ्क्ति॒स्त्वा॒वतु । त्वा॒व॒त्त्व॒व॒तु त्वा॒ त्वा॒व॒तु शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते शा॒क्व॒र॒रै॒व॒तेऽ अ॒व॒तु त्वा
 त्वा॒व॒तु शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते । अ॒व॒तु शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते शा॒क्व॒र॒रै॒व॒तेऽ अ॒व॒त्त्व॒व॒तु शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते
 सा॒म॒नी सा॒म॒नी शा॒क्व॒र॒रै॒व॒तेऽ अ॒व॒त्त्व॒व॒तु शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते सा॒म॒नी । शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते
 सा॒म॒नी सा॒म॒नी शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते सा॒म॒नी त्रि॒ण॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ त्रि॒न॒व॒त्र॒य॒-
 स्त्रि॒ङ्शौ सा॒म॒नी शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते सा॒म॒नी त्रि॒ण॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ । शा॒क्व॒-
 र॒रै॒व॒तेऽ इति॑ शा॒क्व॒र॒रै॒व॒ते । सा॒म॒नी त्रि॒ण॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ त्रि॒न॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ सा॒म॒-
 नी सा॒म॒नी त्रि॒ण॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ स्तो॒मौ स्तो॒मौ त्रि॒न॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ सा॒म॒नी सा॒म॒-
 नी त्रि॒ण॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ स्तो॒मौ । सा॒म॒नीऽ इति॑ सा॒म॒नी । त्रि॒ण॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ
 स्तो॒मौ स्तो॒मौ त्रि॒न॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ त्रि॒ण॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ स्तो॒मौ हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रौ
 हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रौ स्तो॒मौ त्रि॒न॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ त्रि॒ण॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ स्तो॒मौ हे॒म॒न्त॒शि॒-
 शि॒रौ । त्रि॒न॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ त्रि॒ण॒व॒त्र॒य॒स्त्रि॒ङ्शौ । स्तो॒मौ हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रौ हे॒म॒-
 न्त॒शि॒शि॒रौ स्तो॒मौ स्तो॒मौ हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रा॒व॒तूऽ ऋ॒तू हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रौ स्तो॒मौ
 स्तो॒मौ हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रा॒व॒तू । हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रा॒व॒तूऽ ऋ॒तू हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रौ हे॒म॒न्त॒शि॒-
 शि॒रा॒व॒तू ब॒र्चो ब॒र्चोऽ ऋ॒तू हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रौ हे॒म॒न्त॒शि॒शि॒रा॒व॒तू ब॒र्चोऽ । ऋ॒तू ब॒र्चो
 ब॒र्चोऽ ऋ॒तूऽ ऋ॒तू ब॒र्चो द्र॒वि॒ण॒न्द्र॒वि॒णं॑ ब॒र्चोऽ ऋ॒तूऽ ऋ॒तू ब॒र्चो द्र॒वि॒णम् । ऋ॒तूऽ
 इत्थ॑तू । ब॒र्चो द्र॒वि॒ण॒न्द्र॒वि॒णं॑ ब॒र्चो ब॒र्चो द्र॒वि॒ण॒म्प्र॒त्य॒स्त॒म्प्र॒त्य॒स्त॒न्द्र॒वि॒णं॑ ब॒र्चो
 ब॒र्चो द्र॒वि॒ण॒म्प्र॒त्य॒स्त॒म् । द्र॒वि॒ण॒म्प्र॒त्य॒स्त॒म्प्र॒त्य॒स्त॒न्द्र॒वि॒ण॒न्द्र॒वि॒ण॒म्प्र॒त्य॒स्त॒न्न॒मु॒चे॒-
 न्न॒मु॒चे॒ऽ प्र॒त्य॒स्त॒न्द्र॒वि॒ण॒न्द्र॒वि॒ण॒म्प्र॒त्य॒स्त॒न्न॒मु॒चे॒ऽ । प्र॒त्य॒स्त॒न्न॒मु॒चे॒न्न॒मु॒चे॒ऽ प्र॒त्य॒-
 स्त॒म्प्र॒त्य॒स्त॒न्न॒मु॒चे॒ऽ शि॒रः शि॒रो न॒मु॒चे॒ऽ प्र॒त्य॒स्त॒म्प्र॒त्य॒स्त॒न्न॒मु॒चे॒ऽ शि॒रः ।
 प्र॒त्य॒स्त॒मि॒ति॒ प्र॒ति॒ अ॒स्त॒म् । न॒मु॒चे॒ऽ शि॒रः शि॒रो न॒मु॒चे॒न्न॒मु॒चे॒ऽ शि॒रः । शि॒रऽ
 इति॑ शि॒रः ॥ मृ॒त्योः पा॒हि पा॒हि मृ॒त्योर्मृ॒त्योः पा॒ह्यो॒जऽ ओ॒जः पा॒हि मृ॒त्यो-

मृत्योः^१ पाह्योजः । पाह्योजः ओजः पाहि पाह्योजोस्यस्योजः पाहि
पाह्योजोसि । ओजोस्यस्योजः ओजोसि सहः सहोस्योजः ओजोसि सहः ।
असि सहः सहोस्यसि सहोमृतममृतः सहोस्यसि सहोमृतम्^२ । सहोमृतम-
मृतः सहः सहोमृतम् । अमृतमित्यमृतम् ॥१४॥

हिरण्यरूपाः उषसः उषसो हिरण्यरूपौ हिरण्यरूपाः उषसो द्विरोके
द्विरोकः उषसो हिरण्यरूपौ हिरण्यरूपाः उषसो द्विरोके । हिरण्यरूपाविति
हिरण्य रूपौ । उषसो द्विरोके द्विरोकः उषसः उषसो द्विरोकः उभाः उभौ
द्विरोकः उषसः उषसो द्विरोकः उभौ । द्विरोकः उभाः उभौ द्विरोके द्विरोकः
उभाविन्द्राविन्द्राः उभौ द्विरोके द्विरोकः उभाविन्द्रौ । द्विरोकः इति वि रोके ।
उभाविन्द्राविन्द्राः उभाः उभाविन्द्राः उदुदिन्द्राः उभाः उभाविन्द्राः^३ उत् ।
इन्द्राः उदुदिन्द्राविन्द्राः उदिथः इथः उदिन्द्राविन्द्राः उदिथः । उदिथः इथः
उदुदिथः सूर्यः सूर्यः इथः उदुदिथः सूर्यः । इथः सूर्यः सूर्यः इथः इथः
सूर्यश्च च सूर्यः इथः इथः सूर्यश्च । सूर्यश्च च सूर्यः सूर्यश्च । चेति च ॥ आ
रोहतः रोहतमा रोहतंवरुण वरुण रोहतमा रोहतंवरुण । रोहतंवरुण वरुण
रोहतः रोहतंवरुण मित्र मित्र वरुण रोहतः रोहतंवरुण मित्र । वरुण मित्र मित्र
वरुण वरुण मित्र गर्तंर्तमिन्मित्र वरुण वरुण मित्र गर्तम् । मित्र गर्तंर्तमिन्मित्र
मित्र गर्तन्ततस्ततो गर्तमिन्मित्र मित्र गर्तन्ततः । गर्तन्ततस्ततो गर्तंर्तन्ततश्च-

^१ ऋवर्णे (वा. प्रा. ४.११३) इस सूत्र के अनुसार मृत्योर्मृत्योः यहाँ रेफ से परवर्ती मकार का द्वित्व नहीं होगा । भाष्यकारों के अनुसार ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (वा. प्रा. ४.१०३) के द्वारा प्राप्त द्वित्व का ही उपर्युक्त सूत्र के द्वारा प्रतिषेध अथवा अपवाद मानना विचारणीय है ।

^२ सङ्गमे च सर्वत्र (वा. प्रा. ४.८१) सङ्गम में सर्वत्र अकार का अभिनिधान होता है । यहाँ सहः से परे असि पद पुनरुक्त (गलत्) होने के कारण सहः का अमृतम् के साथ सन्धि करना सङ्गम कहलाता है । गलत् पद को गणान्त भी कहा जाता है ।

^३ उभौ इन्द्रौ यहाँ सन्ध्यक्षरमयवायावम् (वा. प्रा. ४.४८) से आव होता है । न वकारस्यासस्यान एकेषाम् (वा. प्रा. ४.१२८) इस सूत्र से उभाविन्द्रौ यहाँ वकार का लोप नहीं होता है । उभाः उभौ यहाँ लोप विहित है ।

कक्षाथाञ्चकक्षाथान्ततो गतुञ्जतुञ्जततश्चकक्षाथाम्। ततश्चकक्षाथाञ्चकक्षाथान्ततस्त-
 तश्चकक्षाथामदितिमदितिश्चकक्षाथान्ततस्ततश्चकक्षाथामदितिम्। चकक्षाथामदि-
 तिमदितिश्चकक्षाथाञ्चकक्षाथामदितिन्दितिन्दितिमदितिश्चकक्षाथाञ्चकक्षाथामदिति-
 न्दितिम्। अदितिन्दितिन्दितिमदितिमदितिन्दितिश्च च दितिमदितिमदितिन्दि-
 तिश्च। दितिश्च च दितिन्दितिश्च मित्रो मित्रश्च दितिन्दितिश्च मित्रः। च मित्रो
 मित्रश्च च मित्रोस्यसि मित्रश्च च मित्रोसि। मित्रोस्यसि मित्रो मित्रोसि वरुणो
 वरुणोसि मित्रो मित्रोसि वरुणः। असि वरुणो वरुणोस्यसि वरुणोस्यसि
 वरुणोस्यसि वरुणोसि। वरुणोस्यसि वरुणो वरुणोसि। असीत्यसि॥१५॥

सोमस्य त्वा त्वा सोमस्य सोमस्य त्वा हुम्नेन हुम्नेन त्वा सोमस्य
 सोमस्य त्वा हुम्नेन। त्वा हुम्नेन हुम्नेन त्वा त्वा हुम्नेनाभ्युभि हुम्नेन त्वा
 त्वा हुम्नेनाभि। हुम्नेनाभ्युभि हुम्नेन हुम्नेनाभि षिञ्चामि सिञ्चाम्युभि
 हुम्नेन हुम्नेनाभि षिञ्चामि^१। अभि षिञ्चामि सिञ्चाम्युभ्युभि षिञ्चाम्युग्ने-
 रग्नेः सिञ्चाम्युभ्युभि षिञ्चाम्युग्नेः। सिञ्चाम्युग्नेरग्नेः सिञ्चामि सिञ्चा-
 म्युग्नेर्भ्राजसा भ्राजसाग्नेः सिञ्चामि सिञ्चाम्युग्नेर्भ्राजसा। अग्नेर्भ्राजसा
 भ्राजसाग्नेरग्नेर्भ्राजसा सूर्यस्य सूर्यस्य भ्राजसाग्नेरग्नेर्भ्राजसा सूर्यस्य।
 भ्राजसा सूर्यस्य सूर्यस्य भ्राजसा भ्राजसा सूर्यस्य वृक्षसा वृक्षसा सूर्यस्य
 भ्राजसा भ्राजसा सूर्यस्य वृक्षसा। सूर्यस्य वृक्षसा वृक्षसा सूर्यस्य सूर्यस्य
 वृक्षसेन्द्रस्येन्द्रस्य वृक्षसा सूर्यस्य सूर्यस्य वृक्षसेन्द्रस्य। वृक्षसेन्द्रस्येन्द्रस्य
 वृक्षसा वृक्षसेन्द्रस्येन्द्रियेणेन्द्रियेणेन्द्रस्य वृक्षसा वृक्षसेन्द्रस्येन्द्रियेण। इन्द्रस्ये-
 न्द्रियेणेन्द्रियेणेन्द्रस्येन्द्रस्येन्द्रियेण। इन्द्रियेणेतीन्द्रियेण॥ क्षत्राणाङ्घ्रपतिः

^१. अभेद्य (वा. प्रा. ३.६३) अभि से परवर्ती सकार पकार हो जाता है। अतः अभि के पश्चात् सिञ्चामि की सन्धि करने पर पकार होगा। अन्यथा सिञ्चामि ही रहेगा।

क्षत्रपतिः क्षत्राणाङ्गत्राणाङ्गत्रपतिरेद्व्येधि क्षत्रपतिः क्षत्राणाङ्गत्राणाङ्गत्र-
पतिरेधि। क्षत्रपतिरेद्व्येधि क्षत्रपतिः क्षत्रपतिरेद्व्यत्यत्येधि क्षत्रपतिः
क्षत्रपतिरेद्व्यति। क्षत्रपतिरिति क्षत्र पतिः। एद्व्यत्यत्येद्व्येद्व्यति दिद्यून्दिद्यू-
नत्येद्व्येद्व्यति दिद्यून्। अति दिद्यून्दिद्यूनत्यति दिद्यून्पाहि पाहि दिद्यूनत्यति
दिद्यून्पाहि। दिद्यून्पाहि पाहि दिद्यून्दिद्यून्पाहि। पाहीति पाहि ॥१६॥

प्र पर्वतस्य पर्वतस्य प्र प्र पर्वतस्य वृषभस्य वृषभस्य पर्वतस्य प्र प्र
पर्वतस्य वृषभस्य। पर्वतस्य वृषभस्य वृषभस्य पर्वतस्य पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठा-
त्पृष्ठावृषभस्य पर्वतस्य पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठात्। वृषभस्य पृष्ठात्पृष्ठावृषभस्य
वृषभस्य पृष्ठान्नावो नावः पृष्ठावृषभस्य वृषभस्य पृष्ठान्नावः। पृष्ठान्नावो नावः
पृष्ठात्पृष्ठान्नावश्चरन्ति चरन्ति नावः पृष्ठात्पृष्ठान्नावश्चरन्ति^१। नावश्चरन्ति चर-
न्ति नावो नावश्चरन्ति स्वसिचः स्वसिचश्चरन्ति नावो नावश्चरन्ति स्वसिचः।
चरन्ति स्वसिचः स्वसिचश्चरन्ति चरन्ति स्वसिचः इयानाः इयानाः स्वसि-
चश्चरन्ति चरन्ति स्वसिचः इयानाः। स्वसिचः इयानाः इयानाः स्वसिचः
स्वसिचः इयानाः। स्वसिचः इति स्व सिचः। इयानाः इतीयानाः ॥ ताः
आववृत्रन्नववृत्रन्ना तास्ताः आववृत्रन्नधरागंधरागववृत्रन्ना तास्ताः आववृत्रन्न-
धराक्। आववृत्रन्^२। अववृत्रन्नधरागंधरागववृत्रन्नववृत्रन्नधरागुदक्ताः उदक्ताः
अधरागववृत्रन्नववृत्रन्नधरागुदक्ताः। अधरागुदक्ताः उदक्ताः अधरागंधरागुदक्ताः
अहिमहिमुदक्ताः अधरागंधरागुदक्ताः अहिम्। उदक्ताः अहिमहिमुदक्ताः
उदक्ताः अहिम्बुद्ध्यम्बुद्ध्यमहिमुदक्ताः उदक्ताः अहिम्बुद्ध्यम्। उदक्ताः इत्युत्

^१. नावः चरन्ति यहाँ विसर्जनीयः (वा. प्रा. ३.६) इसके अधिकार में पठित सूत्र चछयोः शम् (वा. प्रा. ३.७) से विसर्ग शकार होता है।

^२. प्रकृत्या पदान्तीयः (वा. प्रा. ३.८९) पद के अन्त में स्थित नकार अविकृत रहता है।

अक्ताः । अहिम्बुद्ध्यम्बुद्ध्यमहिमहिम्बुद्ध्यमन्वनु बुद्ध्यमहिमहिम्बुद्ध्यमनु ।
 बुद्ध्यमन्वनु बुद्ध्यम्बुद्ध्यमनु रीयमाणा रीयमाणाऽ अनु बुद्ध्यम्बुद्ध्यमनु रीयमा-
 णाः । अनु रीयमाणा रीयमाणाऽ अन्वनु रीयमाणाः । रीयमाणाऽ इति रीयमा-
 णाः ॥ द्विष्णोर्विक्कमणंविक्कमणंविष्णोर्विष्णोर्विक्कमणमस्यसि विक्कमणंवि-
 ष्णोर्विष्णोर्विक्कमणमसि । विक्कमणमस्यसि विक्कमणंविक्कमणमसि विक्कान्तं-
 विक्कान्तमसि विक्कमणंविक्कमणमसि विक्कान्तम् । विक्कमणमिति वि क्रमणम् ।
 असि विक्कान्तंविक्कान्तमस्यसि विक्कान्तङ्कान्तङ्कान्तंविक्कान्तमस्यसि विक्कान्त-
 ङ्कान्तम् । विक्कान्तङ्कान्तङ्कान्तंविक्कान्तंविक्कान्तङ्कान्तम् । विक्कान्तमिति वि
 क्रान्तम् । क्रान्तमिति क्रान्तम् ॥१७॥

प्रजापते न न प्रजापते प्रजापते न त्वत्त्वन्न प्रजापते प्रजापते न त्वत्
 । प्रजापतऽ इति प्रजा पते । न त्वत्त्वन्न न त्वदेतान्येतानि त्वन्न न त्वदेतानि ।
 त्वदेतान्येतानि त्वत्त्वदेतान्योन्योन्यऽ एतानि त्वत्त्वदेतान्योन्यऽ । एतान्योन्यो-
 न्यऽ एतान्येतान्योन्यो विश्वा विश्वान्यऽ एतान्येतान्योन्यो विश्वा । अन्यो विश्वा
 विश्वान्योन्यो विश्वा रूपाणि रूपाणि विश्वान्योन्यो विश्वा रूपाणि । विश्वा
 रूपाणि रूपाणि विश्वा विश्वा रूपाणि परि परि रूपाणि विश्वा विश्वा रूपाणि परि ।
 रूपाणि परि परि रूपाणि रूपाणि परि ता ता परि रूपाणि रूपाणि परि ता^१ । परि
 ता ता परि परि ता बभूव बभूव ता परि परि ता बभूव । ता बभूव बभूव ता ता
 बभूव । बभूवेति बभूव ॥ यत्कामास्ते ते यत्कामा यत्कामास्ते जुहुमो जुहुमस्ते
 यत्कामा यत्कामास्ते जुहुमः^२ । यत्कामाऽ इति यत् कामाः । ते जुहुमो
 जुहुमस्ते ते जुहुमस्तत्तज्जुहुमस्ते ते जुहुमस्तत् । जुहुमस्तत्तज्जुहुमो जुहुमस्तन्नो

^१. वा. प्रा. ४. ३१. के अनुसार यहाँ ता पद स्वरान्त है ।

^२. वो वां ते त्वदये (वा. प्रा. २. ५) के अनुसार यहाँ ते पद अनुदात्त है ।

न॒स्तज्जु॒हुमो जु॒हुमस्तन्नः॑ । तन्नो॑ न॒स्ततन्नो॑ऽ अ॒स्त्वस्तु न॒स्ततन्नो॑ऽ अस्तु । नो॑ऽ
 अ॒स्त्वस्तु नो॑ नो॑ऽ अ॒स्त्वयम॑यमस्तु नो नो॑ऽ अ॒स्त्वयम् । अ॒स्त्वयम॑यमस्तव-
 स्त्वयम॑मु॒ष्यामु॒ष्यायम॑स्त्वस्त्वयम॑मु॒ष्य । अ॒यम॑मु॒ष्यामु॒ष्यायम॑यम॑मु॒ष्य
 पि॒ता पि॒तामु॒ष्यायम॑यम॑मु॒ष्य पि॒ता । अ॒मु॒ष्य पि॒ता पि॒तामु॒ष्यामु॒ष्य
 पि॒तासाव॑सौ पि॒तामु॒ष्यामु॒ष्य पि॒तासौ । पि॒तासाव॑सौ पि॒ता पि॒तासाव॑स्यास्यासौ
 पि॒ता पि॒तासाव॑स्य^१ । अ॒साव॑स्यास्यासाव॑साव॑स्य पि॒ता पि॒तास्यासाव॑साव॑स्य
 पि॒ता । अ॒स्य पि॒ता पि॒तास्यास्य पि॒ता द्वयं॑द्वयम्पि॒तास्यास्य पि॒ता द्वयम् । पि॒ता
 द्वयं॑द्वयम्पि॒ता पि॒ता द्वयं॑ स्याम॑ स्याम॑ द्वयम्पि॒ता पि॒ता द्वयं॑ स्याम॑ । द्वयं॑
 स्याम॑ स्याम॑ द्वयं॑द्वयं॑ स्याम॑ पत॑यः पत॑यः स्याम॑ द्वयं॑द्वयं॑ स्याम॑ पत॑यः ।
 स्याम॑ पत॑यः पत॑यः स्याम॑ स्याम॑ पत॑यो रयी॑णां रयी॑णाम्पत॑यः स्याम॑ स्याम॑
 पत॑यो रयी॑णाम् । पत॑यो रयी॑णां रयी॑णाम्पत॑यः पत॑यो रयी॑णां स्वाहा॑ स्वाहा॑
 रयी॑णाम्पत॑यः पत॑यो रयी॑णां स्वाहा॑ । रयी॑णां स्वाहा॑ स्वाहा॑ रयी॑णां
 रयी॑णां स्वाहा॑ । स्वाहेति॑ स्वाहा॑ ॥ रुद्र॑ षद्यद्रु॑ रुद्र॑ षते॑ ते षद्यद्रु॑ रुद्र॑ षते॑ । षते॑ ते
 षद्यते॑ क्खिवि॑ क्खिवि॑ ते षद्यते॑ क्खिवि॑ । ते क्खिवि॑ क्खिवि॑ ते ते क्खिवि॑ पर॒म्पर॑ङ्खिवि॑ ते ते
 क्खिवि॑ पर॑म् । क्खिवि॑ पर॒म्पर॑ङ्खिवि॑ क्खिवि॑ पर॒न्नाम॑ नाम॑ पर॑ङ्खिवि॑ क्खिवि॑ पर॒न्नाम॑ ।
 पर॒न्नाम॑ नाम॑ पर॒म्पर॑न्नाम॑ तस्मिन्॑स्तस्मिन्नाम॑ पर॒म्पर॑न्नाम॑ तस्मिन्॑^२ । नाम॑
 तस्मिन्॑स्तस्मिन्नाम॑ नाम॑ तस्मिन्॑द्हुत॑ हुतन्तस्मिन्नाम॑ नाम॑ तस्मिन्॑द्हुत॑ ।
 तस्मिन्॑द्हुत॑ हुतन्तस्मिन्॑स्तस्मिन्॑द्हुत॑मस्य॑सि हुतन्तस्मिन्॑स्तस्मिन्॑द्हुत॑मसि॑ ।
 हुत॑मस्य॑सि हुत॑ हुत॑मस्य॑मेष्ट॑ममेष्ट॑मसि॑ हुत॑ हुत॑मस्य॑मेष्ट॑म् । अ॒स्यमेष्ट॑ममेष्ट॑-

^१. वा. प्रा. २.६१. के अनुसार यहाँ अस्य पद अन्तोदात्त है ।

^२. तस्मिन् तस्मिन् यहाँ नुः (वा. प्रा. ३.१३३) इस अधिकार सूत्र के अन्तर्गत पठित सूत्र तथयोः सम् (वा. प्रा. ३.१३५) से नकार सकार होता है तथा उपधा अनुनासिक ।

मंस्यस्यमेष्टमंस्यस्यमेष्टमंस्यस्यमेष्टमंसि । अमेष्टमंस्यस्यमेष्टमंस्यमेष्टमंसि स्वाहा
 स्वाहास्यमेष्टमंस्यमेष्टमंसि स्वाहा । अमेष्टमित्यमा इष्टम् । असि स्वाहा स्वाहास्यसि
 स्वाहा । स्वाहेति स्वाहा ॥१८॥

मित्रावरुणयोस्त्वा त्वा मित्रावरुणयोर्मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः
 प्रशास्त्रोस्त्वा मित्रावरुणयोर्मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः । त्वा प्रशास्त्रोः
 प्रशास्त्रोस्त्वा त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा प्रशिषा प्रशास्त्रोस्त्वा त्वा प्रशास्त्रोः
 प्रशिषा । प्रशास्त्रोः प्रशिषा प्रशिषा प्रशास्त्रोः प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि
 युनज्मि प्रशिषा प्रशास्त्रोः प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि । प्रशास्त्रोरिति प्र
 शास्त्रोः । प्रशिषा युनज्मि युनज्मि प्रशिषा प्रशिषा युनज्मि । प्रशिषेति प्र
 शिषा । युनज्मीति युनज्मि ॥ अध्यथायै त्वा त्वाध्यथायाऽ अध्यथायै त्वा
 स्वधायै स्वधायै त्वाध्यथायाऽ अध्यथायै त्वा स्वधायै । त्वा स्वधायै स्वधायै त्वा
 त्वा स्वधायै त्वा त्वा स्वधायै त्वा त्वा स्वधायै त्वा । स्वधायै त्वा त्वा स्वधायै
 स्वधायै त्वारिष्टोरिष्टस्त्वा स्वधायै स्वधायै त्वारिष्टः । त्वारिष्टोरिष्टस्त्वा
 त्वारिष्टोऽ अर्जुनोर्जुनोरिष्टस्त्वा त्वारिष्टोऽ अर्जुनः¹ । अरिष्टोऽ अर्जुनोर्जुनो-
 रिष्टोरिष्टोऽ अर्जुनो मरुताम्मरुतामर्जुनोरिष्टोरिष्टोऽ अर्जुनो मरुताम् । अर्जुनो
 मरुताम्मरुतामर्जुनोर्जुनो मरुताम्प्रसवेन प्रसवेन मरुतामर्जुनोर्जुनो
 मरुताम्प्रसवेन । मरुताम्प्रसवेन प्रसवेन मरुताम्मरुताम्प्रसवेन जय जय
 प्रसवेन मरुताम्मरुताम्प्रसवेन जय । प्रसवेन जय जय प्रसवेन प्रसवेन
 जयापामापाम जय प्रसवेन प्रसवेन जयापाम । प्रसवेनेति प्र सवेन ।
 जयापामापाम जय जयापाम मनसा मनसापाम जय जयापाम मनसा । आपाम्

¹ वा. प्रा. ४.८५. के अनुसार अरिष्टो अर्जुनः यहाँ ओकार प्रकृतिभाव से रहता है ।

मनसा मनसापामापां मनसा सः सम्मनसापामापां मनसा^१ सम्। मनसा
सः सम्मनसा मनसा समिन्द्रियेणैन्द्रियेण सम्मनसा मनसा समिन्द्रियेण।
समिन्द्रियेणैन्द्रियेण सः समिन्द्रियेण। इन्द्रियेणेतीन्द्रियेण ॥१९॥

मा ते ते मा मा तऽ इन्द्रेन्द्र ते मा मा तऽ इन्द्र। तऽ इन्द्रेन्द्र ते तऽ इन्द्र ते
तऽ इन्द्र ते तऽ इन्द्र ते। इन्द्र ते तऽ इन्द्रेन्द्र ते वयं वयन्तऽ इन्द्रेन्द्र ते वयम्। ते
वयं वयन्ते ते वयन्तुराषाट् तुराषाड्वयन्ते ते वयन्तुराषाट्। वयन्तुराषाट् तुराषा-
ड्वयं वयन्तुराषाडयुक्तासोयुक्तासस्तुराषाड्वयं वयन्तुराषाडयुक्तासः। तुराषाडयुक्ता-
सोयुक्तासस्तुराषाट् तुराषाडयुक्तासोऽ अब्रह्मताब्रह्मतायुक्तासस्तुराषाट् तुराषाड-
युक्तासोऽ अब्रह्मता। अयुक्तासोऽ अब्रह्मताब्रह्मतायुक्तासोयुक्तासोऽ अब्रह्मता वि
ध्यब्रह्मतायुक्तासोयुक्तासोऽ अब्रह्मता वि। अब्रह्मता वि ध्यब्रह्मताब्रह्मता वि दंसाम
दसाम ध्यब्रह्मताब्रह्मता वि दंसाम। वि दंसाम दसाम वि वि दंसाम। दसामेति
दसाम॥ तिष्ठा रथः रथन्तिष्ठ तिष्ठा रथमद्ध्यधि रथन्तिष्ठ तिष्ठा^२ रथमधि।
रथमद्ध्यधि रथः रथमधि यंयमधि रथः रथमधि यम्। अधि यंयमद्ध्यधि
यंयज्जहस्त वज्जहस्त यमद्ध्यधि यंयज्जहस्त। यंयज्जहस्त वज्जहस्त यंयं-
यज्जहस्ता रश्मिन् रश्मिना वज्जहस्त यंयंयज्जहस्ता रश्मिन्। वज्जहस्ता
रश्मिन् रश्मिना वज्जहस्त वज्जहस्ता रश्मिन्दैव देव रश्मिना वज्जहस्त
वज्जहस्ता रश्मिन्दैव। वज्जहस्तेति वज्ज हस्त। आ रश्मिन्। रश्मिन्दैव
देव रश्मिन् रश्मिन्दैव यमसे यमसे देव रश्मिन् रश्मिन्दैव यमसे। देव यमसे

^१. भाष्यकार उद्धट तथा महीधर ने आपाम पद माना है। अथ मध्ये गवामुद्यच्छति। आपाम मनसेति।- श.ब्रा. ५.४. ३.९. यहाँ आपाम पद है।

^२. तिष्ठाद्युदात्तम् (वा. पा. ३.१०३) आद्युदात्त तिष्ठ पद का अकार दीर्घ हो जाता है।

यमसे देव देव यमसे स्वश्चान्तस्वश्चान्त्यमसे देव देव यमसे स्वश्चान्। यमसे
स्वश्चान्तस्वश्चान्त्यमसे यमसे स्वश्चान्। स्वश्चानिति सु अश्चान्॥२०॥

अग्रये गृहपतये गृहपतयेग्रयेग्रये गृहपतये स्वाहा स्वाहा गृहपतयेग्र-
येग्रये गृहपतये स्वाहा। गृहपतये स्वाहा स्वाहा गृहपतये गृहपतये स्वाहा
सोमाय सोमाय स्वाहा गृहपतये गृहपतये स्वाहा सोमाय। गृहपतयऽ इति गृह
पतये। स्वाहा सोमाय सोमाय स्वाहा स्वाहा सोमाय वनस्पतये वनस्पतये
सोमाय स्वाहा स्वाहा सोमाय वनस्पतये। सोमाय वनस्पतये वनस्पतये
सोमाय सोमाय वनस्पतये मरुताम्मरुताँवनस्पतये सोमाय सोमाय वनस्पत-
ये मरुताम्। वनस्पतये मरुताम्मरुताँवनस्पतये वनस्पतये मरुतामोजसऽ
ओजसे मरुताँवनस्पतये वनस्पतये^१ मरुतामोजसे। मरुतामोजसऽ ओजसे
मरुताम्मरुतामोजसऽ इन्द्रस्येन्द्रस्यौजसे मरुताम्मरुतामोजसऽ इन्द्रस्य।
ओजसऽ इन्द्रस्येन्द्रस्यौजसऽ ओजसऽ इन्द्रस्येन्द्रियायेन्द्रियायेन्द्रस्यौजसऽ
ओजसऽ इन्द्रस्येन्द्रियाय। इन्द्रस्येन्द्रियायेन्द्रियायेन्द्रस्येन्द्रस्येन्द्रियाय। इन्द्र-
यायेतीन्द्रियाय॥ पृथिवि मातर्मातृः पृथिवि पृथिवि मातर्मा मा मातृः पृथिवि
पृथिवि मातर्मा^२। मातर्मा मा मातर्मातर्मा मा मा मा मातर्मातर्मा मा।
मा मा मा मा मा मा हिंस्रीहिंस्रीर्मा मा मा मा हिंस्रीः। मा हिंस्रीहिंस्री-
सीर्मा मा हिंस्रीर्मा मो हिंस्रीर्मा मा हिंस्रीर्मा। हिंस्रीर्मा मो हिंस्री-
सीर्माहिंस्रीर्मा अहमहम्मा हिंस्रीहिंस्रीर्माहिंस्रीर्मा अहम्। मोऽ अहमहम्मा मोऽ

^१. वा. मा. ६. ३७. के अनुसार वनस्पतिः पद प्रयुक्तरण नहीं होता है।

^२. वा. मा. १. १६८. के अनुसार मातः पद का विसर्जनीय रिक्त संज्ञक है।

अहन्त्वान्त्वामहम्मो मोऽ अहन्त्वाम्। मोऽ^३ इति मो। अहन्त्वान्त्वामहम्मह-
न्त्वाम्। त्वामिति त्वाम्॥२१॥शतम्॥ ४००॥

हृःसः शुचिषच्छुचिसद्धृःसो हृःसः शुचिषद्वसुर्बसुः शुचिसद्धृःसो
हृःसः शुचिषद्वसुः। शुचिषद्वसुर्बसुः शुचिसच्छुचिषद्वसुरन्तरिक्ष-
सदन्तरिक्षसद्धृःसुः शुचिसच्छुचिषद्वसुरन्तरिक्षसत्। शुचिसदिति शुचि सत्।
वसुरन्तरि-क्षसदन्तरिक्षसद्धृःसुरन्तरिक्षसद्धोता होतान्तरिक्षसद्धृःसुर-
न्तरिक्षसद्धोता। अन्तरिक्षसद्धोता होतान्तरिक्षसदन्तरिक्षसद्धोता द्वेदिषद्वै-
दिसद्धोतान्तरिक्षसदन्तरिक्षसद्धोता द्वेदिषत्। अन्तरिक्षसदित्यन्तरिक्ष
सत्। होता द्वेदिषद्वैदिसद्धोता होता द्वेदिषदतिथिरतिथिर्बेदिसद्धोता होता
द्वेदिषदतिथिः। द्वेदिषदतिथिरतिथिर्बेदिसद्धैदिषदतिथिर्दुरोणसद्धुरोणसदतिथिर्बे-
दिसद्धैदिषदतिथिर्दुरोणसत्। द्वेदिसदिति वेदि सत्। अतिथिर्दुरोणसद्धुरोणसद-
तिथिरतिथिर्दुरोणसत्। दुरोणसदिति दुरोण सत्॥ नृषद्वरसद्वरसन्नृषद्व-
रसद्वतसद्वतसद्वरसन्नृषद्वरसद्वतसत्। नृसदिति नृ सत्। वरसद्वतसद्वतसद्व-
रसद्वरसद्वतसद्वयोमसद्वयोमसद्वतसद्वरसद्वरसद्वतसद्वयोमसत्। वरसदिति वर सत्।
ऋतसद्वयोमसद्वयोमसद्वतसद्वतसद्वयोमसद्वृज्जाऽ अज्जा ह्योमसद्वतसद्वतस-
द्वयोमसद्वृज्जाः। ऋतसदित्यृत सत्। ह्योमसद्वृज्जाऽ अज्जा ह्योमसद्वयोमसद्वृज्जा
गोजा गोजाऽ अज्जा ह्योमसद्वयोमसद्वृज्जा गोजाः। ह्योमसदिति ह्योम सत्।
अज्जा गोजा गोजाऽ अज्जाऽ अज्जा गोजाऽ ऋतजाऽ ऋतजा गोजाऽ अज्जाऽ
अज्जा गोजाऽ ऋतजाः। अज्जाऽ इत्यप् जाः। गोजाऽ ऋतजाऽ ऋतजा
गोजा गोजाऽ ऋतजाऽ अद्विजाऽ अद्विजाऽ ऋतजा गोजा गोजाऽ ऋतजाऽ
अद्विजाः। गोजाऽ इति गो जाः। ऋतजाऽ अद्विजाऽ अद्विजाऽ ऋतजाऽ

^३. ओकारश्च(वा.प्रा.४.९३) इस सूत्र के अनुसार इति शब्द बाद में रहने पर पदान्त ओकार प्रकृतिभाव से रहता है।

ऋतुजाऽ अद्विजाऽ ऋतमृतमद्विजाऽ ऋतुजाऽ ऋतुजाऽ अद्विजाऽ ऋतम् ।
 ऋतुजाऽ इत्थत् जाः । अद्विजाऽ ऋतमृतमद्विजाऽ अद्विजाऽ ऋतम्बृहद्
 बृहद्दृतमद्विजाऽ अद्विजाऽ ऋतम्बृहत् । अद्विजाऽ इत्यद्वि जाः । ऋतम्बृहद्
 बृहद्दृतमृतम्बृहत् । बृहदिति बृहत् ॥२२॥

इयदस्यसीयदियदस्यायुरायुरसीयदियदस्यायुः । अस्यायुरायुरस्यस्यायु-
 रस्यस्यायुरस्यस्यायुरसि । आयुरस्यस्यायुरायुरस्यायुरायुरस्यायुरायुरस्यायुः ।
 अस्यायुरायुरस्यस्यायुर्मयि मव्यायुरस्यस्यायुर्मयि^१ । आयुर्मयि मव्यायुरा-
 युर्मयि धेहि धेहि मव्यायुरायुर्मयि धेहि । मयि धेहि धेहि मयि मयि धेहि यु-
 ङ्युङ् धेहि मयि मयि धेहि युङ् । धेहि युङ्युङ् धेहि धेहि युङ्ङ् चो ब्रुचो युङ् धेहि
 धेहि युङ्ङ् चोः । युङ्ङ् चो ब्रुचो युङ्युङ्ङ् चोऽ ऊर्गूर्ग्वचो युङ्युङ्ङ् चोऽ ऊर्क्^२ ।
 ब्रुचोऽ ऊर्गूर्ग्वचो ब्रुचोऽ ऊर्गूर्जमूर्जमूर्ग्वचो ब्रुचोऽ ऊर्गूर्जम् । ऊर्गूर्जमूर्ज-
 मूर्गूर्गूर्जम् । ऊर्जमित्यूर्जम् ॥ इन्द्रस्य वाँवामिन्द्रस्येन्द्रस्य वाँव्वीर्षकृतो वी-
 र्षकृतो वामिन्द्रस्येन्द्रस्य वाँव्वीर्षकृतः । व्वीर्षकृतो वीर्षकृतो वाँव्वीर्ष-
 कृतो बाहू बाहू वीर्षकृतो वाँव्वीर्षकृतो बाहू । वीर्षकृतो बाहू बाहू वीर्षकृतो
 वीर्षकृतो बाहूऽ अंब्युपावहराम्यंब्युपावहरामि बाहू वीर्षकृतो वीर्षकृतो
 बाहूऽ अंब्युपावहरामि । वीर्षकृतऽ इति वीर्ष कृतः । बाहूऽ अंब्युपावहरा-
 म्यंब्युपावहरामि बाहू बाहूऽ अंब्युपावहरामि । बाहूऽ इति बाहू^३ ।
 अंब्युपावहरामीत्यभि उपावहरामि ॥२३॥

^१ मयि आयुः यहाँ या.शि. १५०. के अनुसार सन्धि के अनन्तर संयोग में वकार होगा ।

^२ ऊर्क् यहाँ अवसितं च(वा.मा.४.११८) से ककार के द्वित्व का निषेध है । द्वित्व की प्राप्ति परं तु रेफहकाराभ्याम्(वा.मा.४.१०२) से है ।

^३ प्रगृह्यो (वा. मा. ४.१९४) प्रगृह्य-संज्ञक पद में स्थितोपस्थित पाठ करना चाहिये । बाहू पद की एकारेकारोकारा द्विवचनान्ताः (वा. मा. १.९३) इस सूत्र से प्रगृह्य संज्ञा होती है ।

स्योनास्यसि स्योना स्योनासि सुषदा सुसदासि स्योना स्योनासि सुषदा ।
 असि सुषदा सुसदास्यसि सुषदा क्षत्रस्य क्षत्रस्य सुसदास्यसि सुषदा क्षत्रस्य
 । सुषदा क्षत्रस्य क्षत्रस्य सुसदा सुषदा क्षत्रस्य योनिर्व्योनिः क्षत्रस्य
 सुसदा सुषदा क्षत्रस्य योनिः । सुसदेति सु सदा । क्षत्रस्य योनिर्व्योनिः क्षत्र-
 स्य क्षत्रस्य योनिः । योनिरिति योनिः ॥ स्योनामा सीद सीदा स्योनां स्यो-
 नामा सीद सुषदां सुसदां सीदा स्योनां स्योनामा सीद सुषदाम् । आ सीद ।
 सीद सुषदां सुसदां सीद सीद सुषदाङ्क्षत्रस्य क्षत्रस्य सुसदां सीद सीद
 सुषदाङ्क्षत्रस्य । सुषदाङ्क्षत्रस्य क्षत्रस्य सुसदां सुषदाङ्क्षत्रस्य योनिर्व्योनिङ्क्षत्रस्य
 सुसदां सुषदाङ्क्षत्रस्य योनिम् । सुसदामिति सु सदाम् । क्षत्रस्य योनिर्व्योनि-
 ङ्क्षत्रस्य क्षत्रस्य योनिम् । योनिमिति योनिम् ॥ २४ ॥

नि षसाद ससाद् नि नि षसाद धृतव्रतो धृतव्रतः ससाद् नि नि षसाद^१
 धृतव्रतः । ससाद् धृतव्रतो धृतव्रतः ससाद ससाद धृतव्रतो वरुणो वरुणो धृतव्रतः
 ससाद ससाद धृतव्रतो वरुणः^२ । धृतव्रतो वरुणो वरुणो धृतव्रतो धृतव्रतो वरुणः
 पस्त्यासु पस्त्यासु वरुणो धृतव्रतो धृतव्रतो वरुणः पस्त्यासु । धृतव्रतः इति धृत
 व्रतः । वरुणः पस्त्यासु पस्त्यासु वरुणो वरुणः पस्त्यास्वा पस्त्यासु वरुणो
 वरुणः पस्त्यास्वा । पस्त्यास्वा पस्त्यासु पस्त्यास्वा । एत्या ॥ साम्नाज्याय
 सुक्रतुः सुक्रतुः साम्नाज्याय साम्नाज्याय सुक्रतुः । साम्नाज्यायेति साम्
 नाज्याय । सुक्रतुरिति सु क्रतुः ॥ २५ ॥

अभिभूरस्यस्यभिभूरभिभूरस्येताः एताः अस्यभिभूरभिभूरस्येताः ।
 अभिभूरित्यभि भूः । अस्येताः एताः अस्यस्येतास्तै तः एताः अस्यस्येतास्तै ।

^१. ससाद च (वा. प्रा. ३.६०) इस सूत्र से नि से परे ससाद का प्रथम सकार षकार हो जाता है ।

^२. या.शि. ११३. के अनुसार वरुणः पद में र स्वरित है ।

एतास्ते तऽ एताऽ एतास्ते पञ्च पञ्च तऽ एताऽ एतास्ते पञ्च । ते पञ्च पञ्च ते ते
 पञ्च दिशो दिशः पञ्च ते ते पञ्च दिशः । पञ्च दिशो दिशः पञ्च पञ्च दिशः
 कल्पन्ताङ्गल्पन्तान्दिशः पञ्च पञ्च दिशः कल्पन्ताम् । दिशः कल्पन्ता-
 ङ्गल्पन्तान्दिशो दिशः कल्पन्ताम्ब्रह्मब्रह्मकल्पन्तान्दिशो दिशः कल्प-
 न्ताम्ब्रह्मन् । कल्पन्ताम्ब्रह्मब्रह्मकल्पन्ताङ्गल्पन्ताम्ब्रह्मस्त्वन्त्वम्ब्रह्मक-
 ल्पन्ताङ्गल्पन्ताम्ब्रह्मस्त्वम् । ब्रह्मस्त्वन्त्वम्ब्रह्मब्रह्मस्त्वम्ब्रह्मा ब्रह्मा त्वम्ब्रह्म-
 ब्रह्मस्त्वम्ब्रह्मा । त्वम्ब्रह्मा ब्रह्मा त्वन्त्वम्ब्रह्मास्यसि ब्रह्मा त्वन्त्वम्ब्रह्मासि ।
 ब्रह्मास्यसि ब्रह्मा ब्रह्मासि सविता सवितासि ब्रह्मा ब्रह्मासि सविता । असि सविता
 सवितास्यसि सविता सत्यप्रसवः सत्यप्रसवः सवितास्यसि सविता
 सत्यप्रसवः । सविता सत्यप्रसवः सत्यप्रसवः सविता सविता सत्यप्रसवो
 ब्रह्मणो ब्रह्मणः सत्यप्रसवः सविता सविता सत्यप्रसवो ब्रह्मणः । सत्यप्रसवो
 ब्रह्मणो ब्रह्मणः सत्यप्रसवः सत्यप्रसवो ब्रह्मणः सत्यौजाः सत्यौजा ब्रह्मणः
 सत्यप्रसवः सत्यप्रसवो ब्रह्मणः सत्यौजाः । सत्यप्रसवऽ इति सत्य प्रसवः ।
 ब्रह्मणः सत्यौजाः सत्यौजा ब्रह्मणो ब्रह्मणः सत्यौजाऽ इन्द्रऽ इन्द्रः सत्यौजा
 ब्रह्मणो ब्रह्मणः सत्यौजाऽ इन्द्रः । सत्यौजाऽ इन्द्रऽ इन्द्रः सत्यौजाः
 सत्यौजाऽ इन्द्रो विशौजा विशौजाऽ इन्द्रः सत्यौजाः सत्यौजाऽ इन्द्रो
 विशौजाः । सत्यौजाऽ इति सत्य ओजाः । इन्द्रो विशौजा विशौजाऽ इन्द्रऽ
 इन्द्रो विशौजा रुद्रो रुद्रो विशौजाऽ इन्द्रऽ इन्द्रो विशौजा रुद्रः । विशौजा रुद्रो
 रुद्रो विशौजा विशौजा रुद्रः सुशेवः सुशेवो रुद्रो विशौजा विशौजा' रुद्रः
 सुशेवः । रुद्रः सुशेवः सुशेवो रुद्रो रुद्रः सुशेवः । सुशेवऽ इति सु शेवः ॥

¹. विशौजा इत्यन्यायसमासात् (वा. प्रा. ५.३९) व्याकरण के नियमानुसार समास न होने के कारण विशौजाः पद का पृथक्करण नहीं होता है ।

ए॒तास्ते॑ तऽ ए॒ताऽ ए॒तास्ते॑ पञ्च॒ पञ्च॑ तऽ ए॒ताऽ ए॒तास्ते॑ पञ्च॒ । ते॒ पञ्च॒ पञ्च॑ ते॒ ते॒
 पञ्च॒ दि॒शो दि॒शः॑ पञ्च॒ ते ते॒ पञ्च॒ दि॒शः॑ । पञ्च॒ दि॒शो दि॒शः॑ पञ्च॒ पञ्च॒ दि॒शः॑
 क॒ल्प॒न्ताङ्क॒ल्प॒न्ता॒न्दि॒शः॑ पञ्च॒ पञ्च॒ दि॒शः॑ क॒ल्प॒न्ताम् । दि॒शः॑ क॒ल्प॒न्ता-
 ङ्क॒ल्प॒न्ता॒न्दि॒शो दि॒शः॑ क॒ल्प॒न्ता॒म्ब्रह्म॒म्ब्रह्म॑क॒ल्प॒न्ता॒न्दि॒शो दि॒शः॑ क॒ल्प-
 न्ता॒म्ब्रह्म॑न् । क॒ल्प॒न्ता॒म्ब्रह्म॒म्ब्रह्म॑क॒ल्प॒न्ताङ्क॒ल्प॒न्ता॒म्ब्रह्म॑स्त्वन्त्वम्ब्रह्म॑क-
 ल्प॒न्ताङ्क॒ल्प॒न्ता॒म्ब्रह्म॑स्त्वम् । ब्रह्म॑स्त्वन्त्वम्ब्रह्म॒म्ब्रह्म॑स्त्वम्ब्रह्मा ब्रह्मा त्वम्ब्रह्म-
 ऋब्रह्म॑स्त्वम्ब्रह्मा । त्वम्ब्रह्मा ब्रह्मा त्वन्त्वम्ब्रह्मास्यसि ब्रह्मा त्वन्त्वम्ब्रह्मासि ।
 ब्रह्मास्यसि ब्रह्मा ब्रह्मासि सवि॒ता स॒वि॒तासि॑ ब्रह्मा ब्रह्मासि सवि॒ता । अ॒सि स॒वि॒ता
 स॒वि॒तास्य॑सि सवि॒ता स॒त्य॒प्र॒सवः॑ स॒त्य॒प्र॒सवः॑ सवि॒तास्य॑सि सवि॒ता
 स॒त्य॒प्र॒सवः॑ । स॒वि॒ता स॒त्य॒प्र॒सवः॑ स॒त्य॒प्र॒सवः॑ सवि॒ता स॒वि॒ता स॒त्य॒प्र॒सवो
 ब॒रु॒णो ब॒रु॒णः॑ स॒त्य॒प्र॒सवः॑ सवि॒ता स॒वि॒ता स॒त्य॒प्र॒सवो ब॒रु॒णः॑ । स॒त्य॒प्र॒सवो
 ब॒रु॒णो ब॒रु॒णः॑ स॒त्य॒प्र॒सवः॑ स॒त्य॒प्र॒सवो ब॒रु॒णः॑ स॒त्यो॒जाः॑ स॒त्यो॒जा ब॒रु॒णः॑
 स॒त्य॒प्र॒सवः॑ स॒त्य॒प्र॒सवो ब॒रु॒णः॑ स॒त्यो॒जाः॑ । स॒त्य॒प्र॒सवो॑ इति॑ स॒त्य प्र॒सवः॑ ।
 ब॒रु॒णः॑ स॒त्यो॒जाः॑ स॒त्यो॒जा ब॒रु॒णो ब॒रु॒णः॑ स॒त्यो॒जाऽ इन्द्रो॑ इन्द्रः॑ स॒त्यो॒जा
 ब॒रु॒णो ब॒रु॒णः॑ स॒त्यो॒जाऽ इन्द्रः॑ । स॒त्यो॒जाऽ इन्द्रो॑ इन्द्रः॑ स॒त्यो॒जाः॑
 स॒त्यो॒जाऽ इन्द्रो॑ वि॒शौ॒जा वि॒शौ॒जाऽ इन्द्रः॑ स॒त्यो॒जाः॑ स॒त्यो॒जाऽ इन्द्रो॑
 वि॒शौ॒जाः॑ । स॒त्यो॒जाऽ इति॑ स॒त्य ओ॒जाः॑ । इन्द्रो॑ वि॒शौ॒जा वि॒शौ॒जाऽ इन्द्रो॑
 इन्द्रो॑ वि॒शौ॒जा रु॒द्रो रु॒द्रो वि॒शौ॒जाऽ इन्द्रो॑ इन्द्रो॑ वि॒शौ॒जा रु॒द्रः॑ । वि॒शौ॒जा रु॒द्रो
 रु॒द्रो वि॒शौ॒जा वि॒शौ॒जा रु॒द्रः॑ सु॒शेवः॑ सु॒शेवो॑ रु॒द्रो वि॒शौ॒जा वि॒शौ॒जा^१ रु॒द्रः॑
 सु॒शेवः॑ । रु॒द्रः॑ सु॒शेवः॑ सु॒शेवो॑ रु॒द्रो रु॒द्रः॑ सु॒शेवः॑ । सु॒शेवो॑ इति॑ सु॒ शेवः॑ ॥

^१. विशौजा इत्यन्यायसमासात् (वा. प्रा. ५. ३९) व्याकरण के नियमानुसार समास न होने के कारण विशौजाः पद का पृथक्करण नहीं होता है ।

बहुकार् श्रेयस्कर् श्रेयःकर् बहुकार् बहुकार् श्रेयस्कर् भूयस्कर् भूयःकर्
 श्रेयःकर् बहुकार् बहुकार् श्रेयस्कर् भूयस्कर्^१। बहुकारेति बहु कार। श्रेयस्कर्
 भूयस्कर् भूयःकर् श्रेयःकर् श्रेयस्कर् भूयस्कर् तेन तेन भूयःकर् श्रेयःकर्
 श्रेयस्कर् भूयस्कर् तेन। श्रेयःकरेति श्रेयः कर। भूयस्कर् तेन तेन भूयःकर्
 भूयस्कर् तेन मे मे तेन भूयःकर् भूयस्कर् तेन मे। भूयःकरेति भूयः कर।
 तेन मे मे तेन तेन मे रद्ध्य रद्ध्य मे तेन तेन मे रद्ध्य। मे रद्ध्य रद्ध्य मे मे रद्ध्य।
 रद्ध्येति रद्ध्य ॥२६॥

अग्निः पृथुः पृथुरग्निरग्निः पृथुर्द्धर्मणो धर्मणः पृथुरग्निरग्निः पृथुर्द्ध-
 र्मणः। पृथुर्द्धर्मणो धर्मणः पृथुः पृथुर्द्धर्मणस्त्वपतिः पतिर्द्धर्मणः पृथुः पृथु-
 र्द्धर्मणस्त्वपतिः^२। धर्मणस्त्वपतिः पतिर्द्धर्मणो धर्मणस्त्वपतिर्जुषाणो जुषाणः
 पतिर्द्धर्मणो धर्मणस्त्वपतिर्जुषाणः। पतिर्जुषाणो जुषाणः पतिः पतिर्जु-
 षाणोऽअग्निरग्निर्जुषाणः पतिः पतिर्जुषाणोऽअग्निः। जुषाणोऽअग्निरग्नि-
 र्जुषाणो जुषाणोऽअग्निः पृथुः पृथुरग्निर्जुषाणो जुषाणोऽअग्निः पृथुः।
 अग्निः पृथुः पृथुरग्निरग्निः पृथुर्द्धर्मणो धर्मणः पृथुरग्निरग्निः पृथुर्द्धर्मणः।
 पृथुर्द्धर्मणो धर्मणः पृथुः पृथुर्द्धर्मणस्त्वपतिः पतिर्द्धर्मणः पृथुः पृथुर्द्धर्मण-
 स्त्वपतिः। धर्मणस्त्वपतिः पतिर्द्धर्मणो धर्मणस्त्वपतिराज्यस्याज्यस्य पतिर्द्ध-
 र्मणो धर्मणस्त्वपतिराज्यस्य। पतिराज्यस्याज्यस्य पतिः पतिराज्यस्य द्वेतु
 द्वेत्वाज्यस्य पतिः पतिराज्यस्य द्वेतु। आज्यस्य द्वेतु द्वेत्वाज्यस्याज्यस्य द्वेतु
 स्वाहा स्वाहा द्वेत्वाज्यस्याज्यस्य द्वेतु स्वाहा। द्वेतु स्वाहा स्वाहा द्वेतु द्वेतु

^१. समानपदे च (वा. प्रा. ३.३०) इस सूत्र से श्रेयः एवं भूयः से परवर्ती विसर्ग का सकार विहित है।

^२. धर्मणः पतिः यहाँ वा. प्रा. ३.३५. तथा ३.३६. से विसर्जनीय सकार होता है। सकारोत्तरवर्ती पकार का द्वित्व वा. प्रा. ४.१०३. से होता है।

स्वाहा स्वाहाकृताः स्वाहाकृताः स्वाहा वेतु वेतु स्वाहा स्वाहाकृताः । स्वाहा
 स्वाहाकृताः स्वाहाकृताः स्वाहा स्वाहा स्वाहाकृताः सूर्ष्यस्य सूर्ष्यस्य स्वाहा-
 कृताः स्वाहा स्वाहा स्वाहाकृताः सूर्ष्यस्य । स्वाहाकृताः सूर्ष्यस्य सूर्ष्यस्य
 स्वाहाकृताः स्वाहाकृताः सूर्ष्यस्य रश्मिभी रश्मिभिः सूर्ष्यस्य स्वाहाकृताः
 स्वाहाकृताः सूर्ष्यस्य रश्मिभिः । स्वाहाकृताऽ इति स्वाहा कृताः । सूर्ष्यस्य
 रश्मिभी रश्मिभिः सूर्ष्यस्य सूर्ष्यस्य रश्मिभिर्ध्वतद्ध्वतद्ध्वः रश्मिभिः
 सूर्ष्यस्य सूर्ष्यस्य रश्मिभिर्ध्वतद्ध्वम्^१ । रश्मिभिर्ध्वतद्ध्वतद्ध्वः रश्मिभी
 रश्मिभिर्ध्वतद्ध्वः सजातानां सजातानां ध्वतद्ध्वः रश्मिभी रश्मिभिर्ध्व-
 तद्ध्वः सजातानाम् । रश्मिभिरिति रश्मि भिः । ध्वतद्ध्वः सजातानां सजा-
 तानां ध्वतद्ध्वतद्ध्वः सजातानाम्मद्ध्यमेष्ट्याय मद्ध्यमेस्थ्याय सजातानां ध्वत-
 द्ध्वतद्ध्वः सजातानाम्मद्ध्यमेष्ट्याय । सजातानाम्मद्ध्यमेष्ट्याय मद्ध्यमेस्थ्याय
 सजातानां सजातानाम्मद्ध्यमेष्ट्याय । सजातानामिति स जातानाम् ।
 मद्ध्यमेस्थ्यायेति मद्ध्यमे स्थ्याय ॥२७॥

सुवित्रा प्रसवित्रा प्रसवित्रा संवित्रा संवित्रा प्रसवित्रा सरस्वत्या सरस्व-
 त्या प्रसवित्रा संवित्रा संवित्रा प्रसवित्रा सरस्वत्या । प्रसवित्रा सरस्वत्या
 सरस्वत्या प्रसवित्रा प्रसवित्रा सरस्वत्या द्वाचा द्वाचा सरस्वत्या प्रसवित्रा
 प्रसवित्रा सरस्वत्या द्वाचा । प्रसवित्रेति प्र सवित्रा । सरस्वत्या द्वाचा द्वाचा
 सरस्वत्या सरस्वत्या द्वाचा त्वष्ट्रा त्वष्ट्रा द्वाचा सरस्वत्या सरस्वत्या द्वाचा त्वष्ट्रा ।
 द्वाचा त्वष्ट्रा त्वष्ट्रा द्वाचा द्वाचा त्वष्ट्रा रूपै रूपैस्त्वष्ट्रा द्वाचा द्वाचा त्वष्ट्रा रूपैः ।

^१. यतध्वम् यतध्वम् यहाँ सन्धि की स्थिति में प्रथम यतध्वम् का मकार अन्तस्थामन्तस्थास्वनुनासिका परसस्थानाम् (वा. प्रा. ४.१०) इस सूत्र से अनुनासिक यकार होता है । सबर्णे (वा. प्रा. ४.११२) इस सूत्र से भाष्यकार अनन्त के अनुसार तृतीय यकार का निषेध है ।

त्वष्ट्रां रूपै रूपैस्त्वष्ट्रा त्वष्ट्रां रूपैः पूष्णा पूष्णा रूपैस्त्वष्ट्रा त्वष्ट्रां रूपैः
 पूष्णा । रूपैः पूष्णा पूष्णा रूपै रूपैः पूष्णा पशुभिः पशुभिः पूष्णा रूपै
 रूपैः पूष्णा पशुभिः । पूष्णा पशुभिः पशुभिः पूष्णा पूष्णा
 पशुभिरिन्द्रेणेन्द्रेण पशुभिः पूष्णा पूष्णा पशुभिरिन्द्रेण । पशुभिरिन्द्रेणेन्द्रेण
 पशुभिः पशुभिरिन्द्रेणास्मेऽ अस्मेऽ इन्द्रेण पशुभिः पशुभिरिन्द्रेणास्मे^१ ।
 पशुभिरिति पशु भिः । इन्द्रेणास्मेऽ अस्मेऽ इन्द्रेणेन्द्रेणास्मे बृहस्पतिना
 बृहस्पतिनास्मेऽ इन्द्रेणेन्द्रेणास्मे बृहस्पतिना । अस्मे बृहस्पतिना
 बृहस्पतिनास्मेऽ अस्मे बृहस्पतिना ब्रह्मणा ब्रह्मणा बृहस्पतिनास्मेऽ
 अस्मे बृहस्पतिना ब्रह्मणा । अस्मेऽ इत्यस्मे । बृहस्पतिना ब्रह्मणा ब्रह्मणा
 बृहस्पतिना बृहस्पतिना ब्रह्मणा वरुणेन वरुणेन ब्रह्मणा बृहस्पतिना
 बृहस्पतिना^२ ब्रह्मणा वरुणेन । ब्रह्मणा वरुणेन वरुणेन ब्रह्मणा ब्रह्मणा
 वरुणेनौजसौजसा वरुणेन ब्रह्मणा ब्रह्मणा वरुणेनौजसा । वरुणेनौजसौजसा
 वरुणेन वरुणेनौजसाग्निनाग्निनौजसा वरुणेन वरुणेनौजसाग्निना ।
 ओजसाग्निनाग्निनौजसौजसाग्निना तेजसा तेजसाग्निनौजसौजसाग्निना
 तेजसा । अग्निना तेजसा तेजसाग्निनाग्निना तेजसा सोमेन सोमेन
 तेजसाग्निनाग्निना तेजसा सोमेन । तेजसा सोमेन सोमेन तेजसा तेजसा
 सोमेन राज्ञा राज्ञा सोमेन तेजसा तेजसा सोमेन राज्ञा । सोमेन राज्ञा
 राज्ञा सोमेन सोमेन राज्ञा द्विष्णुना द्विष्णुना राज्ञा सोमेन सोमेन राज्ञा
 द्विष्णुना । राज्ञा द्विष्णुना द्विष्णुना राज्ञा राज्ञा द्विष्णुना दशम्या
 दशम्या द्विष्णुना राज्ञा राज्ञा द्विष्णुना दशम्या । द्विष्णुना दशम्या

^१ अस्मे पद वा. प्रा. १.९६. के अनुसार प्रगृह्य है । वा. प्रा. ४.८८ के अनुसार स्वर परे रहते प्रगृह्य स्वर प्रकृतिभाव से रहता है ।

^२ वा. प्रा. ५. ३७. के अनुसार बृहस्पतिः पद का पृथक्करण नहीं होता है ।

दश॒म्या द्वि॒ण्णु॒ना द्वि॒ण्णु॒ना दश॒म्या दे॒वत॑या दे॒वत॑या दश॒म्या द्वि॒ण्णु॒ना
 द्वि॒ण्णु॒ना दश॒म्या दे॒वत॑या। दश॒म्या दे॒वत॑या दे॒वत॑या दश॒म्या दश॒म्या
 दे॒वत॑या प्र॒सूतः॑ प्र॒सूतो दे॒वत॑या दश॒म्या दश॒म्या दे॒वत॑या प्र॒सूतः॑। दे॒वत॑या
 प्र॒सूतः॑ प्र॒सूतो दे॒वत॑या दे॒वत॑या प्र॒सूतः॑ प्र प्र प्र॒सूतो दे॒वत॑या दे॒वत॑या प्र॒सूतः॑
 प्र। प्र॒सूतः॑ प्र प्र प्र॒सूतः॑ प्र॒सूतः॑ प्र स॒र्प्पामि स॒र्प्पामि प्र प्र॒सूतः॑ प्र॒सूतः॑
 प्र स॒र्प्पामि। प्र॒सूतः॑ इति॒ प्र सूतः॑। प्र स॒र्प्पामि स॒र्प्पामि प्र प्र स॒र्प्पामि।
 स॒र्प्पामीति॑ स॒र्प्पामि॥२८॥

अ॒श्वि॒भ्या॒म्प॒च्यस्व प॒च्यस्वा॒श्वि॒भ्या॒म्प॒च्यस्व स॒रस्व॑त्यै
 स॒रस्व॑त्यै प॒च्यस्वा॒श्वि॒भ्या॒म्प॒च्यस्व स॒रस्व॑त्यै। अ॒श्वि॒भ्या॒मित्य॑श्वि
 भ्या॒म्। प॒च्यस्व स॒रस्व॑त्यै स॒रस्व॑त्यै प॒च्यस्व प॒च्यस्व स॒रस्व॑त्याऽ इन्द्रा॒येन्द्रा॒य
 स॒रस्व॑त्यै प॒च्यस्व प॒च्यस्व स॒रस्व॑त्याऽ इन्द्रा॒य। स॒रस्व॑त्याऽ इन्द्रा॒येन्द्रा॒य
 स॒रस्व॑त्यै स॒रस्व॑त्याऽ इन्द्रा॒य सु॒त्राम्म॑णे सु॒त्राम्म॑णऽ इन्द्रा॒य स॒रस्व॑त्यै
 स॒रस्व॑त्याऽ इन्द्रा॒य सु॒त्राम्म॑णे। इन्द्रा॒य सु॒त्राम्म॑णे सु॒त्राम्म॑णऽ इन्द्रा॒येन्द्रा॒य
 सु॒त्राम्म॑णे। सु॒त्राम्म॑णऽ इति॒ सु त्राम्म॑णे॥ ब्रा॒युः पू॒तः पू॒तो ब्रा॒युर्ब्रा॒युः पू॒तः
 प॒वित्रे॑ण प॒वित्रे॑ण पू॒तो ब्रा॒युर्ब्रा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। पू॒तः प॒वित्रे॑ण प॒वित्रे॑ण पू॒तः
 पू॒तः प॒वित्रे॑ण प्र॒त्यङ् प्र॒त्यङ् प॒वित्रे॑ण पू॒तः पू॒तः प॒वित्रे॑ण प्र॒त्यङ्। प॒वित्रे॑ण
 प्र॒त्यङ् प्र॒त्यङ् प॒वित्रे॑ण प॒वित्रे॑ण प्र॒त्यङ् सोमः॑ सोमः॑ प्र॒त्यङ् प॒वित्रे॑ण प॒वित्रे॑ण
 प्र॒त्यङ् सोमः॑। प्र॒त्यङ् सोमः॑ सोमः॑ प्र॒त्यङ् प्र॒त्यङ् सोमोऽ अति॑सुतोति॑सुतः॑
 सोमः॑ प्र॒त्यङ् प्र॒त्यङ्^१ सोमोऽ अति॑सुतः॑। सोमोऽ अति॑सुतोति॑सुतः॑ सोमः॑
 सोमोऽ अति॑सुतः॑। अति॑सुतऽ इत्य॑ति सुतः॑॥ इन्द्र॑स्य यु॒ज्यो यु॒ज्यऽ

^१. वा. मा. ५.३०. के अनुसार यहाँ प्रत्यङ् पद का पृथक्करण विहित नहीं है। प्रत्यङ् सोमः यहाँ ङी क्ताभ्यां सकारे (वा. मा. ४.१५) इस सूत्र से ये दोनों पद ककार से व्यवहित होते हैं। स्ववर्गीय चानुत्तमे (वा. मा. ४.१७) इस सूत्र से ङकार के द्वित्व का निषेध है।

इन्द्रस्येन्द्रस्य युज्यः सखा सखा युज्यः इन्द्रस्येन्द्रस्य युज्यः सखा । युज्यः
सखा सखा युज्यो युज्यः सखा । सखेति सखा ॥२९॥

कुविदुङ्गाङ्ग कुवित्कुविदुङ्ग यवमन्तो यवमन्तोङ्ग कुवित्कुविदुङ्ग यवमन्तः
। अङ्ग यवमन्तो यवमन्तोङ्गाङ्ग यवमन्तो यवँयवँयवमन्तोङ्गाङ्ग यवमन्तो
यवम् । यवमन्तो यवँयवँयवमन्तो यवमन्तो यवञ्चिच्चिद्यवँयवमन्तो यवमन्तो
यवञ्चित् । यवमन्तोऽ इति यव मन्तः । यवञ्चिच्चिद्यवँयवञ्चिद्यथा यथा चिद्यवँय-
वञ्चिद्यथा । चिद्यथा यथा चिच्चिद्यथा दान्ति दान्ति यथा चिच्चिद्यथा दान्ति । यथा
दान्ति दान्ति यथा यथा दान्त्यनुपूर्वमनुपूर्वन्दान्ति यथा यथा दान्त्यनुपूर्वम् ।
दान्त्यनुपूर्वमनुपूर्वन्दान्ति दान्त्यनुपूर्व्व्वियूयं व्वियूयानुपूर्व्वन्दान्ति दान्त्यनुपूर्व्व-
व्वियूयं । अनुपूर्व्व्वियूयं व्वियूयानुपूर्व्वमनुपूर्व्व्वियूयं । अनुपूर्व्वमित्यनु पूर्व्वम् । व्वियूयेति
वि यूयं ॥ इहेहैषामेषामिहेहेहैषाङ्गुहि कृणुह्येषामिहेहेहैषाङ्गुहि^१ । इहेहे-
तीह ईह । एषाङ्गुहि कृणुह्येषामेषाङ्गुहि भोजनानि भोजनानि कृणुह्येषामे-
षाङ्गुहि भोजनानि । कृणुहि भोजनानि भोजनानि कृणुहि कृणुहि भोजनानि
ये ये भोजनानि कृणुहि कृणुहि भोजनानि ये । भोजनानि ये ये भोजनानि
भोजनानि ये ब्रहिषो ब्रहिषो ये भोजनानि भोजनानि ये ब्रहिषः । ये ब्रहिषो
ब्रहिषो ये ये ब्रहिषो नमऽउक्तिन्नमऽउक्तिम्ब्रहिषो ये ये ब्रहिषो नमऽउक्तिम् ।
ब्रहिषो नमऽउक्तिन्नमऽउक्तिम्ब्रहिषो ब्रहिषो नमऽउक्तिँयजन्ति यजन्ति नमऽ-
उक्तिम्ब्रहिषो ब्रहिषो नमऽउक्तिँयजन्ति । नमऽउक्तिँयजन्ति यजन्ति नमऽउ-
क्तिन्नमऽउक्तिँयजन्ति । नमऽउक्तिमिति नमः उक्तिम् । यजन्तीति यजन्ति ॥
अश्विभ्यान्त्वा त्वाश्विभ्यामश्विभ्यान्त्वा सरस्वत्यै सरस्वत्यै त्वाश्विभ्याम-

^१. वा. प्रा. २.७. के अनुसार यहाँ एषाम् यह सर्वनाम पद अनुदात्त है।

श्विब्भ्यान्त्वा सरस्वत्यै । अश्विब्भ्यामित्यश्वि भ्याम्^१ । त्वा सरस्वत्यै सरस्वत्यै
त्वा त्वा सरस्वत्याऽ इन्द्रायेन्द्राय सरस्वत्यै त्वा त्वा सरस्वत्याऽ इन्द्राय ।
सरस्वत्याऽ इन्द्रायेन्द्राय सरस्वत्यै सरस्वत्याऽ इन्द्राय सुत्राम्णै सुत्राम्णऽ
इन्द्राय सरस्वत्यै सरस्वत्याऽ इन्द्राय सुत्राम्णै । इन्द्राय सुत्राम्णै सुत्राम्णऽ
इन्द्रायेन्द्राय सुत्राम्णै । सुत्राम्णऽ इति सु त्राम्णै ॥३०॥

युवः सुरामः सुरामँव्युवँव्युवः सुराममश्विनाश्विना सुरामँव्युवँव्युवः
सुराममश्विना । सुराममश्विनाश्विना सुरामः सुराममश्विना नमुचौ नमुचावश्वि-
ना सुरामः सुराममश्विना नमुचौ । अश्विना नमुचौ नमुचावश्विनाश्विना नमु-
चावासुरऽ आसुरे नमुचावश्विनाश्विना नमुचावासुरे । नमुचावासुरऽ आसुरे नमु-
चौ नमुचावासुरे सचा सचासुरे नमुचौ नमुचावासुरे सचा । आसुरे सचा
सचासुरऽ आसुरे सचा । सचेति सचा ॥ द्विपिपाना शुभः शुभो द्विपिपाना
द्विपिपाना शुभस्पती पती शुभो द्विपिपाना द्विपिपाना शुभस्पती^२ । द्विपिपानेति
वि पिपाना । शुभस्पती पती शुभः शुभस्पतीऽ इन्द्रमिन्द्रस्पती शुभः
शुभस्पतीऽ इन्द्रम् । पतीऽ इन्द्रमिन्द्रस्पती पतीऽ इन्द्रङ्गर्म्मसु कर्म्मस्विन्द्रस्पती
पतीऽ इन्द्रङ्गर्म्मसु । पतीऽ इति पती । इन्द्रङ्गर्म्मसु कर्म्मस्विन्द्रमिन्द्रङ्गर्म्मस्वाव-
तमावतङ्गर्म्मस्विन्द्रमिन्द्रङ्गर्म्मस्वावतम् । कर्म्मस्वावतमावतङ्गर्म्मसु कर्म्मस्वा-
वतम् । कर्म्मस्विति कर्म्म सु । आवतमित्यावतम् ॥३१॥

पुत्रमिव पितरौ पितरौ पुत्रमिव पुत्रमिव पितरावश्विनाश्विना पितरौ पुत्र-
मिव पुत्रमिव पितरावश्विना । पुत्रमिवेति पुत्रम् इव । पितरावश्विनाश्विना पितरौ
पितरावश्विनोभोभाश्विना पितरौ पितरावश्विनोभा । अश्विनोभोभाश्विनाश्विनो-

^१. ह्रस्वव्यञ्जनाभ्यां भकारादौ विभक्तिप्रत्यये (वा. मा. ५. १३) इस सूत्र के अनुसार इस पद में ह्रस्व (स्वर) तथा व्यञ्जन के बाद में भकार से प्रारम्भ होने वाला विभक्ति-प्रत्यय होने से पृथक्करण होता है ।

^२. वा. मा. ३. ३५. तथा ३. ३६. के अनुसार शुभः पती यहाँ विसर्जनीय सकार होता है ।

